Digitized by Google

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
1 A
H32

1 H. 1. A. 32

14-1-A-32

Compendium NATVRALIS Phyloſophiæ,

SEV

De Conſideratione rerum Naturalium, earumq; ad ſuum Creatorem reductione.

LIBRI XII.

Authore Franciſco Titelmãno Haſſellenſi, ordinis fratrum minorum, ſanctarum ſcripturarum apud Louanienſes prælectore.

13

LVGDVNI,
Apud Guilielmum Rouilium.
1545.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ORDO ET MAteria librorum duodecim ſequentium.

Liber primus tractat De principiis rerum naturalium. fol.1.
II. De cauſis rerum naturalium. fol.18.
III. De motu & accidentibus eius. fol.35.
IIII. De infinito, loco, vacuo, & tempore. 50.
V. De generatione & corruptione rerum naturalium. 63.
VI. De meteorologicis impreſſionibus. 78.
VII. De cælo & mundo. 88.
VIII. De anima in generali, & de potentiis vegetatiuæ, déque longitudine & breuitate vitæ. 123.
IX. De ſenſibus exterioribus & eorum ſenſibilibus. 144.
X. De ſenſibus interioribus, déque ſomno & vigilia. 168.
XI. De intellectu & præcellentibus eius officiis. 189.
XII. De appetitu ſenſitiuo & voluntatis pręcellentia. 212.

PSALMVS NVNCV- patorius omnium Creatori, Trino & vno Domino.

VIdebam ego librum latum, pulchrum, & magnum, & vterum eius quaſi grauidatum, & tanquam prægnantem conſpiciebam in viſione mea.

Intendi mentis aciem, & vidi de vtero eius enaſci libros plurimos: & cõtemplabar ſi non immi nueretur partu tam multiplici grauidatus vterus.

Non potui conſiderare imminutionem eius: quãtò plures prodibant fœtus, eo magis videbatur intumeſcere.

Dimicabant ſecum intra me cogitationes meæ: & cogitabam varia, voluebamq́; plurima, quoniam tenebar rei miraculo.

Mulierum partus me docuerãt, fœtu egreſſu abſcedere collem vteri: monticulus, quem gignit latens in occulto, cadere ſolet egreſſo vagiente.

Propterea tenebat me rei nouę miraculum: & luctabar ego cũ cogitationibus meis, neque inueniebam exitum.

Feci mihi ſcalas altas, vt introſpicerem in vterũ libri: erat enim excelſus & eleuatus longe ſupra paruitatem meam.

Datum eſt mihi poſt laborem multum introſpicere à longe: contemplatus ſum (ſed pluſquam caligantibus oculis) quid inhabitaret in vtero, aut quæ eſſet huius cauſa miraculi.

Contemplans video vterum velut abyſſum: & qui ſedebat in eo, non poterat videri, neque mẽſura neque erat finis magnitudinis eius.

Deſit admirari poſtquam videram: dixit enim, quomodo minuetur vterus qui in ſe habet inhabitantem infinitum & immenſurabilem?

Quid enim ſi egrediũtur ex illo fœtus paruuli, quãdo manet intra vterum ipſe de quo fœtus procedunt, maxi-

mus & implens omnia?

Parabola hæc quam aſſumpſit, confitetur gloriam illi qui creator eſt & dominus omnium tibi dominator domine, pater ſancte, Rex cæli, terræ, & marium.

Tuam gloriam eloquitur ſimilitudo mirabilis libri huius: & ad te pertinet gloria inhabitans in eo.

Tu feciſti librum magnum & latum: vniuerſam hanc mundi machinã ſpacioſam & ſpecioſam valde tu creaſti.

Scripſiſti in eo mirabilia multa & magna, incerta quoque & occulta ſapientiæ tuæ impreſſiſti in eo.

Immenſam potentiam tuam, & incomprehenſibilem ſapientiam deſcripſiſti in eo; inæſtimabilem quoque bonitatem & perfectionem tuam.

Singulæ quæ ſunt in eo creaturæ, ſingulæ ſunt paginæ, libri ſinguli ſunt characteres, ſingulæ perfectiones, quæ inueniuntur in illis.

In oculis omnium legendum expoſuiſti librum iſtum. volumen hoc volui facis atque reuolui ante cõſpectum omnium populorum.

Legunt in eo quibuſcunque leuare placuerit oculos: intellectum quoque das omnibus, qui pro corde abs te popoſcerint.

Veruntamen intra vterum illius tu poſuiſti habitationem tibi, intimus enim es & præſentiſsimus machinæ quã creaſti, quicquid eſt creatum pœnitiſsimè inhabitãs.

Conſiderauerunt librum hunc plurimi, & viderunt quoniam eſſet fœcundus nimium, & de libro hoc ediderunt libros ſine numero.

Viderunt quoniam ad intelligendum eſſet liber difficilis: ſectatoribus ſuis multiplicatione verborum atque librorum conati ſunt explanare illum.

Magi, Sophi, atque Philoſophi innumeri, operam impenderunt in cõſiderandis paginis libri huius, te quoque authore inuenerunt non pauca veritatis tuæ, quam deſcripſeras in illo.

Inuiſibilia enim quæ de te cognoſci poterant, per facturam tuam feciſti intellectu ab illis conſpici: ſempiternam potentiam, virtutem, & bonitatem tuam.

A te

A te procedebat quicquid deſcribebant veritates tuæ: à te nanque patre luminum eſt omnis veritas,&tu manifeſtaſti illis.

Veruntamen vanitates multas immiſcebāt veritatem modicæ:erroribus multis ac vanis opinionibus nimium erant permixta eorum omnia.

Non enim lumen plenū erat in oculis eorum:& quaſi ſine lumine excæcatis oculis legentes, non potuerunt quæ deſcripta erant penitus cognoſcere.

Excæcauit enim eos affectus non bonus: nequam oculus totum corpus fecit eſſe tenebroſum.

Dicentes enim ſe eſſe ſapientes ſtulti facti ſunt: quia non dederunt gloriam Deo cæli,qui creauit omnia.

Cum adorare debuiſſent, populiſq; adorabilem prædicare,quem in lectione libri huius cognouerant: diſſimulare maluerunt,ſeq; glorificare magis concupierunt, quàm creatorem Deum.

Quomodo paruuli in libro formulis pulchris decoro hærent in floſculis paginarum,neque perpendūt quæ deſcripta eſt in eo veritatem.

Ita aſpiciebant iſti in creaturarum pulchritudinem, ſuntq; oblectati in eis:veritati autem quæ continebatur,quæque parata ſeſe erat aperire legentibus,non intenderunt cultu debito.

Propterea non ſunt inuenti digni ampliore lumine: quoniam acceptis malè vſi deprehenſi ſunt.

At verò, vbi venit plenitudo temporis, vt ſanaretur cæcitas generis noſtri: miſiſti tu domine lucem tuam quæ illuminat omnem hominem.

In hoc lumine ſalubriter iam legimus librum iſtum qui ante fuerat ſterilis:docet enim nos ſcientia ſalutaris fidei,in vniuerſa re venerari creatura tua.

Qui attentè in lumine ſpiritus tui cōſiderauerit opera tua:delectabitur, ſuauiſsime Deus author omnium,in factura tua.

Inueniet in ea materiam laudis quam recitet tibi:confeſsionis,amoris,& ſancti deſiderij.

Qui enim opificem diligit: quomodo non oblecta-

 bitur

bitur in opere eius:quomodo non refricabit operis contemplatio memoriam artificis,& cõfirmabit deſiderium eius?

Ita pater ſancte,creator omnium,hoc animo deſcripſimus conſiderationem creaturæ tuæ : in adminiculum ſimplicium,quibus placitum erit tuorum operum attentius aliquid perſpicere.

Quæ veteribus illis Philoſophis qui ante lucem ſurrexerant manifeſtari : vbi conſentanea inuenimus veritati,vendicauimus in vſum noſtrum.

Nihil enim immundũ putamus, quod ſanctificatur & purificatur in fide tua:non ſunt abominandi theſauri AEgypti cum conſecrantur tabernaculo tuo.

Quæ verò ſupra ſenſum ſunt hominum:& quæ ratio monſtrare non potuit:ex viris quos ſacer tuus illuſtrauit adius,deſumpſimus ea.

Ita pater, collecta hæc labore noſtro offerimus tibi propter tuam gloriam deſcripſimus,tuæ quoque manci pamus gloriæ.

Confido enim, quòd falſitas non inueniatur in opere iſto neque mendacium:omnis autem veritas tibi debet conſeruari,qui es Deus veritatis.

In hoc autem potiſsimum tu noſti fuiſſe conatum noſtrum, vt formulam præberemus Philoſophari cupien tibus,qua in te diſcerent regere omnem cõſiderationem ſuam.

Non enim ignoras,quãta ſit in re iſta abuſio:& quam rarus ſit qui ſic doceat cõtemplari creaturam tuam: vt tibi accedat gloria,tu optimè habes cognitum.

Praua curioſitas in feces abducit multos:in profundum facit immergi,vt ad te non leuent oculos.

In ſpinis & vepribus hærent plurimi,& dilacerantur in cogitationibus & adinuentionibus ingenij ſui.

Qui autem te quæſierint in horto creaturarum tuarum, inuenient fragrantiam floſculorum bonorum: & qui cognitioni tuæ maieſtatis aptauerit omnia ſtudia, ipſe paſcetur in delicijs tuis.

Suſcipiat itaque dominus meus quæ offert tibi ſeruu-

lus

lus tuus ſertum de roſis horti tui ſuſcipe de manibus pueri tui.

Fac proſit olfacientibus illud,& excitatos odore creaturæ tuæ,ſubuehe in amorem ſanctum tuum.

Ego verò ſperabo in miſericordia tua:& adiiciam ſemper ſuper omnem laudem tuam.

Gloria patri & filio,& ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio,& nunc & ſemper:& in ſecula ſeculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

Deo ſemper & vbique gloria, vna, vni. Vnde, eo omnia.

EPISTOLA NVNCVPATORIA.

Optimæ ſtudiorum parenti ſemper venerandæ Artium Liberalium Facultati,in præclara à Louanienſi Academia creditos alumnos fideliſſimè educanti, Frater Franciſcus Titelmannus Haſſelenſis humilis eiuſdem diſcipulus cum omni reuerentia humile offert obſequium.

CVM *ante annos aliquot,optima ſtudiorum parens,è tuo gremio ad ſacrã* Minorũ Fratrũ *religionem*

me cõtuliſſem, ac non multo poſt ſuperiorum imperio (quibus reluctari nec poteram, nec debebam) cõpellerer ad eam doctrinam fratribus cõmunicandam, quam è tuis ſuxeram benigniſsimis, fœcundiſsimiſq; vberibus, id eſt, ad prælegẽdas Philoſophicas diſciplinas, vt mihi iniũctum obedientiæ mandatum pro fratrum ſimplicium vtilitate, quàm poſſem fideliſsimè perficerem, viſum fuit hoc mihi bonum cõſilium, vt ea quæ olim tuo inſidens gremio, partim à doctiſsimis præceptoribus (cuiuſmodi ſemper plurimos alis) viuæ vocis magiſterio acceperã, partim ex mutorum magiſtrorum ſcriptis, ideſt, eruditorum Philoſophorũ libris, pro ingenioli mei tenuitate hauſeram, ſuccinctæ breuiterq; velut in compendium colligerem, ac nihilominus lucidè & ordinatè quantũ poſſem omnia diſponẽs, nihil eorum quæ eſſent neceſſaria omitterem. Sic enim ſimplicium fratrum conditioni iudicaui vtilius, vtpote quibus bona diei noctiſq; pars diuinis hymnis decãtandis, ſacris peragẽdis myſteriis, & circa ꝓximos exercendis hie-

rarchicis actibus foret impēdenda, ita vt ad Philoſophiæ ſtudia minimum tēporis ſupereſſet, neque vacaret eorum qui plenius illa tractarunt, plixos & difficiles cōmentarios euoluere. Ad phiſicam autem diſciplinam in cōpendium contrahendam meum deſiderium peculiariter etiam illud accendit, quód hanc rem à nemine hactenus tentatam cōſpicerem. N*am in* Dialecticis, *vel vſque ad nauſeam abundè multos inuenias, qui totam librorum ſeriem per ordinem ſunt pſequuti.* H*actenus autem qui* P*hyſicæ diſciplinæ amplitudinem cōpendio ſtrinxiſſet (quod ego quidē ſciam) extitit nemo. Ac proinde videbar mihi operæprecium facturus ſi tā cōmoda oblata occaſione, quod animo inſederat opere perficerem. Neque enim minimam præſtare mihi videntur ſtudiis vtilitatem, qui ea quæ à prioribus multa, plixitate & obſcuritate tractata fuere, ſua induſtriā atque diligentia in cōpendioſam ordinatámq; breuitatem laborāt contrahere. Quos enim inuoluta prolixitas moleſtáq; difficultas deterrēt, plerunq; grata*

breuitas & conpẽdioſa facilitas ad honeſta ſtudia inuitãt. Super hæc verò ꝓpoſitum noſtrũ vehemẽter adiuuit, animũq; addidit, quòd videbam phyſicam diſciplinã, ſi rectè & pro ſua dignitate tractaretur, ad ſacram Theolo*giam plurimũ omnino habere momenti, & ad* Dei *pleniorem cognitionem. neque ad* Dei *tantùm cognitionem, verumetiam ad* Dei *exitandum amorem mirum in modũ cõducere: quæ duo (nempe* Dei *cognitio & amor) omniũ debent eſſe honeſtorum ſtudiorũ vltimus atque precipuus finis.* Et *geſtiebat animus, hac in parte aliquam tibi optima mater oſtendere gratitudinem: videlicet demõſtrãdo eas diſciplinas quibus tibi creditos alumnos inſtituis, non ſolũ ad eruditionem abſolutã eſſe omnino neceſſarias, verũetiam ad pietatem (quæ ad omnia vtilis eſt) plurimũ cõducentes: vt merito ſanxerint venerãdi* Theologorum *Ma*-*giſtri neminem vllo* Theologiæ *titulo inſigniẽdum, itidem & medicinæ honorãdi ex ſacræ paginæ inſtructione ꝓfeſſores, neminem ad ſuæ profeſſionis vllũ gradũ admittẽdum,*

qui non

qui non prius in tuo gremio ſotus, tuoque ſaluberrimo lacte paſtus fuerit, imo & ablactatus. videlicet hoc ipſo ſuo iudicio maniſeſtiſſimè atteſtãtes, quod nulla omnino diſciplina (neque quæ ad corpus, neque quæ ad animam ſpectat) abſque tuæ inſtitutionis præiacto fundamento, ſolida poſſit cõſiſtere. Nũquam enim viri prudentiſſimi id ſtatutis editis cauiſſent, niſi prorſus ſolido veritatis cibo ineptos iudicaſſent, quos non tu prius tuo lacte potaſſes. Itaque, cũ hos Phyſicæ cõſideratio nis libros, Phyſici. diſciplinæ hoc cõpendiũ, multorum precibus importunis diu multũque ſolicitatus, tandem acquieſcens amicis poſtulationibus in lucem edere decreuiſſem, poſt Deum omnis boni primũ auctorem & omnis parentem veritatis, non inuenire potui in terris, cui hunc laborem iuſtius poſſent, quã tibi mea nutrix, mea ſotrix, mea opima mater dedicare ac nuncupare. Eſt enim hæc Dei inſtitutio vt ſingulas, vnde effluũt illuc & refluant. Ad locũ (inquit ſapientiſſimus ille re-

rum naturalium inueſtigator Eccleſiaſtes) vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterùm fluant. Quæ nos ergo primùm quidem à Deo omnis veritatis doctore, poſt hunc autem ex tua inſtitutione accepimus, iuſtum eſt illi vt primario datori per gratiarum actionem accepta referri, ac deinde in te quoque vnde nobis effluxerunt refluere. Si verò hūc noſtrum laborem tibi non ingratum, ac tuis alumnis nō inutilem cōpererimus, quod nunc in phyſica diſciplina egimus, forſitā & in Dialecticis aliquando tentabimus. Putò enim & illic laborem ſupereſſe Chriſtiano, hactenus à nemine ſuſceptum, quo mirum in modum illius quoque diſciplinæ dignitas poſsit exaltari. Qui te ſuorum puerorum nutricem inſtituit, ipſe te quoque fœlici ſtatu conſeruet, & multa ſemper prole fœcundet, vt ſis quaſi vitis abundans in lateribus domus eius, ſintq́; filij tui ſicut nouellæ plantationes oliuarum, in circuitu delicatiſsimæ menſæ tuæ.

CAPITVM ATQVE rerum omnium quæ hoc in opere tractantur, Index.

Liber primus Conſiderationis Phyſicæ agit

De principijs rerum naturalium.

QVid ſit res naturalis, & de quibus ſit in præſenti libro tractandum. cap. j.
Quid ſit natura,& quotuplex.cap. ij.
Quæ dicantur habere naturam, & entia ſecundum naturam. cap. iij.
De rerum naturalium principijs in genere,atque tribus eorum conditionibus. cap. iiij.
De materia, vt eſt alterum principium rerum naturalium. cap. v.
Quid ſit materia prima,& quomodo cognoſci debeat quodq; non ſit propriè ens nominanda. cap. vj.
Quemadmodum materia non ſit actiua, & à Deo longiſsimè diſtet. cap. vij.
Quomodo Deus materiam creare potuerit,& an dignum fuerit, tam imperfectiſsimam rem illam creare. cap. viij.
Nulla creata virtute fieri poſſe materiam,ſed in omni actione naturali eam præſupponi. cap. ix.
Ex materia ingenerabili & incorruptibili ſecundum ſeſe,tranſitur ad diuinitatis conſiderationem. cap. x.
Conſurrectio in viuificum Dei affectum,ex præcedentium contemplatione mirabilium. cap. xj.
De forma vt eſt alterum principium rerũ naturalium, & obiter de materia cæleſtium atque inferiorum: an eiuſdem.

eiuſdem ſint ſpeciei. cap. xij.

Ex maſſa ceræ & impreſsione ſigilli per analogiam declaratur formæ officium. cap. xiij.

Quomodo forma eſſe aut non eſſe dicenda ſit. cap. xiiij.

Comparatur forma aliquatenus cum Deo ſecundum ſimilitudinem & vicinitatem. cap. xv.

Quemadmodum materia dicatur appetere formam, tam abſentem quàm præſentem. cap. xvj.

Quemadmodum forma appetat materiam. cap. xvij.

Proponitur quæſtio de rationali anima, an etiam ipſa materiam appetat. cap. xviij.

Ponitur differentia inter formas materiales & immateriales, quantùm ad appetitum materiæ. cap. xix.

Soluitur propoſita ſuperius obiectio, & quomodo carnis corruptionem odio habeat anima, non corpus ipſum declaratur. cap. xx.

De priuatione, vt eſt principium quoddam tranſmutationis rerum naturalium. cap. xxj.

Quomodo intelligendum priuationem eſſe tranſmutationis principium, & ad rei maleficium conari. cap. xxij.

An in materia corporum cæleſtium inſit etiam ſupradicta priuatio. cap. xxiij.

Soluitur quæſtio propoſita, & vnde cæleſtibus corporibus ſua ſit incorruptibilitas, monſtratur. cap. xxiiij.

Soluitur ſuperius obiecta ratio. cap. xxv.

Quomodo vim nullam patiantur corporũ cæleſtium materiæ, in eo quòd de forma non tranſeant in formam. cap. xxvj.

Quemadmodum corpora glorificata poſt reſurrectionem ſub ſuis formis ſempiterna atq; dulciſsima quiete requieſcant. cap. xxvij.

Liber

LIBER SECVNdus Cōſiderationis Phyſicæ,

De cauſis rerum naturalium.

Deffinitio cauſæ & quomodo ab occaſione ſeparanda cauſa. cap. j.
Quomodo in moralibus vtile ſit dignoſcere cauſam ab occaſione. cap. ij.
Alia cauſę generalis deffinitio, ex qua ſpeciales eliciuntur definitiones quatuor generum cauſarum. cap. iij.
Quomodo & cauſa efficiens & finalis vtraq; dici poſſit cauſarum prima. cap. iiij.
De effectus definitione & diuiſione per oppoſitum ad cauſam. cap. v.
Quemadmodū eiuſdem rei plures poſſint eſſe cauſę. cap. vj.
Cauſas ſibi eſſe inuicem cauſas. cap. vij.
Eandem poſſe eſſe cauſam contrariorum effectuum. cap. viij.
De cauſę diuiſione in vniuerſalem & particularem, propinquam & remotam. cap. ix.
De cauſa per ſe & per accidens ſecundum nominationem. cap. x.
De cauſa per ſe & per accidens cap. xj.
De cauſa materiali, & duplici relatione nominis materię. cap. xij.
De triplici cauſa formali. cap. xiij.
De cauſa efficiente principali & minus principali producente, & corrūpente & cōſeruante. cap. xiiij.
De cauſa duplici, ſecundum eſſe & ſecundum fieri. cap. xv.
Ex cauſa ſecundum eſſe ponitur manuductio: & ad intelligendam æternam perſonarum in diuiduis proceſſionem. cap. xvj.

Con-

Conſurrectio ex præcedentibus in beatiſsimæ Trinitatis adorationem. cap. xvij.

De finis diuiſione in vltimatum & non vltimatum. cap. xviij.

Quemadmodum omnia, non ſolum voluntaria verumetiam naturalia agant propter finem. cap xix.

Quomodo fini cæteræ cauſæ proportionari debent, & quomodo diuerſimodè quædam agunt propter finem. cap. xx.

De caſu & fortuna, deq; effectibus caſualibus & fortuitis. cap. xxj.

In quibus habeat locum caſus & fortuna, & quomodo inter ſe hæc duo differant. cap. xxij.

Per electionem fieri: nihil eſt aliud quàm libera voluntate, & ex propoſito. cap. xxiij.

Quæ cauſarum genera Deo vel competant vel non competant. cap. xxiiij.

Quomodo omnium effectuum & rerum Deus eſt cauſa efficiens. cap. xxv.

Vnde in rebus atque effectibus, poſſit defectus, aut peccatum, aut monſtruoſitas inueniri. cap. xxvj.

Concluſio libri in conuerſione ad creatorem ex ſpectaculo creaturarum. cap. xxvij.

LIBER TERTIVS

conſiderationis Phyſicæ tract.

De Motu & accidentibus eius.

De diffinitione motus. cap. j.

De motu inſtantaneo, ſubito, & ſucceſsiuo. cap. ij.

De differentia rerum ſucceſsiuarum in rebus permanentibus. cap. iij.

Motum non eſſe quantitatem, neq; vllo ſtringi prædicamento. cap. iiij.

Quo

Quomodo motus aliquis etiam in partes extenſionis diuidatur. cap. v.
De quinque ad motum requiſitis, & duplicibus mutationibus. cap. vj.
De termino ad quem,& à quo:& quomodo ſecundum eos motus diſtinguantur,vel non diſtinguantur. cap. vij.
An motus diſtinguatur à ſuo termino ad quem eſt. cap. viij.
De motuum cōparatione ad actionem, & paſsionem. & de vocabulis motum ſignificantibus. cap. ix.
De motus continuitate:& quid ad eam equiratur. rcap. x.
De motus tarditate, velocitate,atque frequentia, deq; cauſa tarditatis aut velocitatis in motibus. cap. xj.
De vniformitate & difformitate. cap. xij
De motu regulari & irregulari. cap. xiij.
De motu naturali & violento,& quomodo in ſingulis motuum generibus hæc inueniantur. capl xiiij.
Quomodo adinuicem debeant motus vel cōparari, vel non comparari. cap. xv.
Motus ex terminis contrarijs, an ſint neceſſarij contrarij. cap. xvj.
De ijs quæ mouentur,quomodo quædam per ſe,quædam per accidens moueantur. cap. xvij.
Quomodo aliter partes integrantes in toto m ueantur quàm accidentia in ſubiectis. cap. oxviij.
Quomodo rerum eſſentiæ nullo modo dicendæ ſint moueri, neque Deus inexiſtens omnibus. cap. xix.
Regala generalis pro ijs,quæ motu phiſico mouētur. cap. xx.
De mouentibus ſubordinatis,& non ſubordinatis. cap. xxj.
De multiplici proportione & comparatione mouentis ad mobile. cap. xxij.
Ponuntur ſeptem regulæ,quas vocant regulas proportionum. cap. xxiij.

Prædictis adijciuntur aliæ duæ regulæ. cap. xxiiij.
Quid per mouẽs,& mobile intelligatur in propoſito. cap. xxv.
Exemplo monſtratur in igne omnium regularum ſupra poſitarum veritas. cap. xxvj.
Mouens ſecundum proportionem,ad mobile mouere debet,& quemadmodum Deus, in mouendo potentiſsimus eſt atque liberrimus. cap. xxvij.

LIBER QVARTVS Cõſiderationis Phyſicæ, eſt

De Infinito, Loco, Vacuo, & Tempore.

Quomodo poſſit infinitum multipliciter intelligi,& ſpecialiter de infinito atque finito,ſecundum eſſentiam. cap. j.
Differentia inter infinitum ſecundum rationem materiæ,& ſecundum rationem formæ. cap. ij.
De infinito ſecundum quantitatem duplicem,deq; infinito & actu potentiali. cap. iij.
Ponitur definitio infiniti actus. cap. iiij.
Quomodo infinitum definiri poſſit, eſſe autem actu non poſsit. cap. v.
Non poteſt eſſe multitudine infinitum. cap. vj.
Inchoatur determinatio loci,& octo modi præmittentur in exiſtendi. cap. vij.
De duplici ſuperfici è concaua & conuexa,& vtra locus dicatur. cap. viij.
Definitio loci,& definitionis declaratio. cap. ix.
De loco proprio & communi,& loci proprietatibus. cap. x.

De

De loco naturali & violento cap. xj.
Quare res ſuum appetent locum naturalem, & quæ ſit huius deſiderij cauſa. cap. xij.
Quomodo ſecundum quantitatem res naturales locum occupent,& de impoſſibilitate penetrationis dimenſionum. cap. xiij.
Quomodo in loco eſſe intelligantur,quæ quantitatem non habent. cap. xiiij.
De occupatione & replentia , & de variis replendi modis. cap. xv.
De vacuo & eius deſcriptione. cap. xvj.
Vacuum iuxta naturam non poſſe exiſtere , pluribus probatur experientiis. cap. xvij.
Quòd motus iſti qui contra naturam videntur,ſint ſecundum naturam. cap. xviij.
De tempore & eius definitione. cap. xix.
Quomodo vnum eſt tempus,quo menſurantur omnia temporalia. cap. xx.
An eſſentiale ſit hoc tempore,quod menſura eſt primi mobilis. cap. xxj.
De triplici menſura,tempore,æuiternitate,& de earum differentia. cap. xxij.
Succeſſionem impedire durationem,quomodo occupatio impedit replentiam. cap. xxiij.
De temporis proprietatibus. cap. xxiiij.

LIBRO QVINTO
Conſiderationis Phyſicæ, agitur
De generatione & corrupt. rerũ naturaliũ.

Quomodo generatio & corruptio ab aliis motus ſpeciebus diſtinguantur. cap. j.
De augmentatione & diminutione propriè dictis. c. ij.

Quæ ſit augmentationis cauſa, & eius in nutritionis differentia. cap. iij.

Quemadmodum fiat augmentatio atque diminutio. cap. iiij.

Soluitur dubitatio, de modo augmentationis atque diminutionis. cap. v.

Quid ſit dicendum augeri. cap. vj.

Ponuntur proprietates augmentationis & diminutionis ſex. cap. vij.

De quatuor modis ſe tengentium. cap. viij.

Quomodo agẽs aliquo modo ſimile debet eſſe paſſo, & aliquo diſsimile. cap. ix.

De quatuor elementis, & actione eorum adinuicem. cap. x.

De quatuor combinationibus primarum qualitatum & diſtinctione elementorum. cap. xj.

De elementis ſymbolizantibus, & non ſymbolizantibus. cap. xij.

De proportione qualitatum primarum & elemẽtorum adinuicem. cap. xiij.

De mixtis corporibus & mixtione. cap. xiiij.

Quomodo in corporibus mixtis remaneãt vel non remaneant ſimplicia & qualitates eorum. cap. xv.

An ad cuiuſlibet mixti generationem quatuor debeãt elementa conuenire. cap. xvj.

Mõſtratur exemplo in mixtis quodanmodo eſſe quatuor elementa. cap. xvij.

Quod elementa quibus vtimur pura elementa non ſunt. cap. xviij.

Mouentur circa prædicta aliquot quæſtiones, & primùm an poſſibile ſit aliquid ſimpliciter generari aut corrumpi. cap. xix.

Quæſtio ſecunda. cap. xx.

Quæſtio tertia. cap. xxj.

Quæſtio quarta. cap. xxij.

Quæſtio quinta. cap. xxiij.

Quæſtio ſexta. cap. xxiiij.

Liber

LIBER SEXTVS Conſiderationis Phyſicæ, agit

De Mixtorũ imperfectorũ generationibus.

De tribus aëris regionibus,earumq; diſpoſitionibus diuerſis. cap. j.
Quid actio per antiperiſtaſim,& quomodo per talem actionem media aëris regio ſit multum frigida. cap. ij.
De ijs quæ in ſuprema aëris regione generantur. cap. iij.
De generatione cometæ. cap. iiij.
De galaxia ſiue via lactea. cap. v.
De ijs quæ in media & infima aëris partibus generantur,pluuia,grandine,niue,pruina & nebula. cap. vj.
De fontium & fluuiorum generatione. cap. vij.
De maris ſalſedine,eiusque fluxu & refluxu. cap. viij.
De ventis & eorum generationibus atque diuerſitatibus. cap. ix.
De tonitruo & fulmine. cap. xj.
De Halone ſiue corona. cap. xij.
De generatione Iridis. cap. xiij.
De parahelijs. cap. xiiij.
Differentia parahelij,ab Halone & Iride. cap. xv.

LIBER SEPTIMVS Conſiderationis Phyſicæ, eſt

De Cælo & mundo.

Quædam diuiſiones & definitiones ſequentibus neceſſariæ. cap. j.
De totius vniuerſi diſpoſitione,& ordine omnium quæ ſunt in eo. cap. ij.
De elemento ignis ſpecialis determinatio. cap. iij.
De ſitu elementi aquæ,& terræ diſcoopertione. c. iiij.
De terræ immobilitate,& minima quātitate. cap. v.
Vnde terra habeat ſuam immobilitatem,atque firmitatem. cap. vj.
De terræ rotunditate, & montium eleuatione in terra. cap. vij.
Vnde ordo in elementorum ſitu. cap. viij.
De differentia naturæ & regione cæleſtis, ab elementari. cap. ix.
Vnde habeant cæleſtia corpora motum circularem, & an naturaliter moueantur. cap. x.
Cæleſtia corpora an dici debeāt animata. cap. xj.
De diuiſione regionis cæleſtis ſecundum ſuos orbes. cap. xij.
De cælo empyreo,& de cælo cryſtallino ſiue aqueo,ac primo mobili. cap. xiij.
De firmamento & orbibus planetarum. cap. xiiij.
De duplici motu orbium cæleſtium qui ſunt poſt primum mobile. cap. xv.
Quomodo intelligi debent in cælis motus oppoſiti,& motus raptus. cap. xvj.
Quanto tempore vnuſquiſque cæleſtium orbiū ſuum proprium motum compleat:& obiter de anno biſſextili. cap. xvij.
De natura & conditionibus aſtrorum. cap. xviij.
Differentia inter planetas,& ſtellas fixas. cap. xix.
De ordine ſeptem planetarum adinuicem. cap. xx.
De planetarum diſtinctione. cap. xxj.
De Venere,Mercurio & Luna. cap. xxij.
De ſolis nimia præcellentia ſuper cæteros Planetas. cap. xxiij.
De Sole in ſacris literis quàm honorifica fiat mentio. cap. xxiiij

De circulis maioribus,& primum de Aequinoctiali. cap. xxv.
De circulo Zodiaco,& ſignis eius. cap. xxvj.
De coluris ſolſtitiorum & æquinoctiorum. cap. xxvij.
De Meridiano & Horizonte. cap. xxviij
De circulis arctico, antarctico, tropico Cancri,& tropico Capricorni. cap. xxix.
De quinque zonis ſiue plagis. cap. xxx.
De eclipſi Lunæ quomodo,& quando fiat. cap. xxxj.
Nunquam fieri eclipſim Lunæ,niſi tempore oppoſitionis. cap. xxxij.
Quòd aliquando fieri poſſit eclipſis Lunæ partialis. cap. xxxiij.
De eclipſi Solis,& quando,& quomodo fiat. cap. xxxiiij.
Multiplex differentia inter eclipſim Solis & Lunæ. cap. xxxv.
De Nouilunio & Plenilunio. cap. xxxvj.
De eclipſi facta tempore paſſionis Chriſti. cap. xxxvij.
Quòd eclipſis iſta tẽpore paſſionis fuerit vniuerſalis. cap. xxxviij.
Solutio cuiuſdam obiectionis,& libri concluſio. cap. xxxix.

LIBER OCTAVVS
Cõſiderationis Phyſicæ, tractat

De anima in genere, deque potentijs Vegetatiuis ſpecialiter: item & de longitudine atque breuitate vitæ.

Quid ſit anima ſecundum veritatem.cap. j.
Diuiſio animæ,& quæſtionis cuiuſdam determinatio cap. ij.
Quod ſit potētiarum animæ ſubiectum,& an poſsint ab anima ſeparari. cap. iij.
Quòd ſola rationalis anima manere poteſt à corpore ſeparata,& quòd ſola nō educitur de potentia materiæ. cap. iiij.
De diuerſis in anima potentijs. cap. v.
Partim eſſe à perfectione, partim ab imperfectione, quòd homo tam varias habeat potētias. cap. vj.
Conſideratio pulchra de correſpondentia admirabili corporis & animæ. cap. vij.
De potentijs animæ vegetatiuæ in ſpeciali.cap. viij.
De virtute attractiua, digeſtiua, retentiua, & expulſiua. cap. ix.
De potentia generatiua. cap. x.
Pulchra ſeminis conſideratio. cap. xj.
De longitudine & breuitate vitæ & primum de calore naturali atque humido radicali. cap. xij.
De cauſa longitudinis aut breuitatis vitæ. cap. xiij.
Quæ complexio faciat vitam diuturniorem.cap.xiiij.
Proportionem quatuor primarum qualitatum originalem eſſe cauſam longitudinis vitæ. cap. xv.
Quomodo illa quæ in principio multam habēt humiditatem ad longam vitam ſint benè diſpoſita. ca. xvj.
Quare per nutritionem res non poſſent perpetuò ſeruari. cap. xvij.
De virtute ligni uitæ in Paradiſo. cap. xviij.
Quomodo vnum quodque viuens habeat determinatam periodum. cap. xix.
Nō ſemper res ad naturalē vſq; terminū ptingere.c.xx.
De altero termino diuinæ præſcientiæ.cap. xxj.
De mutatione ætatis humanę in diuerſis mūdi ętatibus. cap xxij.
Quòd vna quæque ſpecies viuentium, ſuum habeat naturalem terminum. cap. xxij.
Quòd humanam ſpeciem mirum in modum gula

atque

atque luxuria debilitant. cap. xxiiij.
Execratio deteſtatioq; gulæ atque luxuriæ genus humanum infirmantium. cap. xxv.

LIBER NONVS Conſiderationis Phyſicæ, eſt

De ſenſibus exterioribus, eorumque organis & ſenſibilibus.

De numero ſenſuum exteriorũ, & ſpecialiter de viſu. cap. j.
De obiecto viſus, colore, & luce. cap. ij.
Quibus rebus conueniat color. cap. iij.
Medium viſus nequaquam impedit viſionem. c. iiij.
De auditu & eius organo. cap. v.
De ſono qui eſt obiectum auditus. cap. vj.
An ſonus realiter debeat ad organum vſque diffundi. cap. vij.
Non ſemper maiorem ſonũ audiri remotius. ca. viij.
De voce quomodo fiat, & quibus conueniat. ca. ix.
Quomodo reſpiratio, item & lingua ad plura cõducit & de vocali arteria. cap. x.
De vocibus articularis & inarticularis. cap. xj.
De ſono qui appellatur Echo. cap. xij.
Quòd viſus nobilior eſt auditu, & quomodo viſus auditum anticipat. cap. xiij.
Quomodo in homine viſus & auditus ad ſingularem finem ordinantur. cap. xiiij.
De olfactu & eius obiecto. cap. xv.
Quomodo odoratus in hominibus ſecundum aliquid perfectior eſt, ſecundum aliquid imperfectior. ca. xvj.
Non oportere odorem realiter ad organum vſque diffundi. cap. xvij.
De diuerſitate olfactus, & organi eius varia diſpoſitione. cap. xviij.
De guſtu & eius organo. cap. xix.

Quomodo guſtus eſt quidam tactus,& nihilominus ſecundum veritatem diuerſa potentia. cap. xx.
De tactu & eius organo. cap. xxj.
Tactum omni animali donec viuit, eſſe neceſſarium. cap. xxij.
Quare tactum naturę author per totum corpus voluit expandere præ omnibus alijs ſenſibus. cap. xxiiij.
Tactum non penitus eſſe denudatum à primis qualitatibus,ſed tantùm ab earum excellentijs. cap. xxiiij.
Quid fiat vt molles carne, tactus ſint melioris atque etiã melioris ingenij:econtrario autem in duris. c. xxv.
Quòd Chriſto domino pro ſuæ complexionis nobilitate,paſsiones omnes fuerint maximè affectiuæ.
De conuenientia quinque ſenſuum adinuicẽ. c. xxvj.
cap. xxvij.
Senſum corrũpi ab excellenti ſenſibili. cap. xxviij.
De alijs quibuſdam ſenſuum conuenientijs. ca. xxix.

LIBER DECIMVS Conſiderationis Phyſicæ, diſſerit

De Potentijs ſenſitiuis Interioribus.

De ſenſu cõmuni,& eius loco atque officijs. cap, j.
Neceſsitas ponẽdi ſenſum cõmunem diſtinctum à ſenſibus exterioribus. cap. ij.
De virtute imaginatiua eiusq; officio & loco. ca. iij.
De potentia æſtimatiua. cap. ij.
Duplex eſt modus æſtimatiuæ potentiæ in operando vel mouendo. cap. v.
De virtute phãtaſtica,cõponẽte & diuidẽte ſpẽs. c.vj.
Quòd æſtimatiua,ẽ in hoĩe aliquãto nobilior. ca. vij.
De loco & diſpoſitione huius æſtimatiuæ. cap. viij.
De memoria ſenſitiua. cap. ix.
Virtutis memoratiuæ locus quis,& q̃uo diſpoſit⁹. c. x.
De memoratiuæ virtutis diuerſitate ex organi diſpoſitione. cap. xj.

Senes & pueri quare non bene memorentur. cap. xij.
Quare quædam memoriæ diutius inhæreant: quædam citius abeant. cap. xiij.
De memoria anguſta, & ampla, & prouida Dei diſpenſatione. cap. xiiij.
Quomodo reminiſcentia differat à memoria. ca. xv.
Quare bruta non poſsint reminiſci, & quid ſit virtus reminiſcendi. cap. xvj.
Qui bene reminiſcatur, & quomodo debeat fieri bona reminiſcentia. cap. xvij.
De ſomno & vigilia. cap. xviij.
Duplex ſomni vtilitas in animalibus. cap. xix.
Quomodo ſomno vtiliter iuxta Dei inſtitutionem vtendum. cap. xx.
Quomodo generatur in animalib⁹ ſomnus. cap. xxj.
Somni pars aliqua pro nutritione, aliqua pro generatione, aliqua pro ſenſuum reparatione. cap. xxij.
Quomodo in homine cótingát inſomnia. cap. xxiij.
De ſomnijs ſupernaturalibus, & naturalibus. c. xxiiij.
Quod boni & ſtudioſi virtutũ poſſent ſubinde mala perpeti ſomnia. cap. xxv.

LIBER VNDECIMVS Conſiderationis Phyſicæ,

De Intellectu & eius Officijs.

De hominis præcellentia, & quomodo intellectus per ſenſum cognoſcitur. cap. j.
Quomodo intellectus ſit potentia ſuperior, quàm æſtimatiua. cap. ij.
De Platonis opinione exiſtimantis omnium intelligibilium ſpecies eſſe intellectui concreatas. cap. iij.
De diſtinctione intellectus agẽtis, & patiẽtis. cap. iiij.
Per qualitatem luminis, declaratur virtus intellectus agentis. cap. v.

Ex differentia intellectus & ſenſus,oſtenditur neceſſariò ponendum intellectum agentem. cap. vj.
Quomodo omnis cognitio intellectiua oriatur ex ſenſu. cap. vij.
De modo quo intellectus conuertit ſe ſuper phantaſmata. cap. viij.
Quomodo Dei cognitionem duobus modis poteſt intellectus agens in nobis efformare. cap. ix.
Quomodo Deus cùm ſecundum ſe maximè ſit intelligibilis,a nobis tamen difficilimè cognoſcatur. cap. x.
Quomodo intellectus aliquando ſingulariter,aliquando vniuerſaliter intelligit. cap. xj.
De notitia concretiua & abſtractiua. cap. xij.
Quare dicuntur abſtracta concreta, & de duplicibus abſtractis. cap. xiij.
De memoria intellectiua. cap. xiiij.
An memoria intellectiua diſtinguatur ab intellectu. cap. xv.
De multis in quibus, ratione intellectus, homo cætera excellit animalia. cap. xvj.
Quòd ſolus homo docere vel doceri poſsit,deq; duplici magiſterio. cap. xvij.
Quomodo ſolus homo componat & diuidat, ſecũdum affirmationem & negationem. cap. xviij.
Quomodo intellectui ratione compoſitionis & diuiſionis ineſt veritas & falſitas cap. xix.
Quòd bruta non componant vel diuidant, nec ratiocinentur. cap. xx.
Solum hominem per intellectum cognoſcere propriam excellentiam,& quomodo intellectus ſeipſum intelligat. cap. xxj.
Quomodo intellectus ex ſemetipſo Deum poteſt cognoſcere. cap. xxij.
Quomodo ratione intellectus homo de perfectione omnium aliarum creaturarum lætari poteſt. cap. xxiij.
Quòd ratione ĩtellectus ſolus homo poſsit & debeat agere gratias Deo, pro ſe & omnibus creaturis. cap. xxiiij.

Liber

LIBER DVODECImus Conſiderationis Phyſicæ ratiocinatur

De app. ſenſiti. & voluntatis præcellentia.

Oſtenditur quid ſit in homine voluntas per comparationem ad appetitum ſenſitiuum. cap. j.

De appetitu ſenſitiuo quomodo mouetur ab obiecto ſecundum phantaſiam propoſito. cap. ij.

Quomodo appetitus ſenſitiuus ſemper naturaliter moueatur abſque libertate. cap. iij.

De variis paſsionibus in appetitu ſenſitiuo. cap. iiij.

De odio, fuga, & dolore. cap. v.

De appetitu concupiſcibili, & iraſcibili, & de paſsionibus iraſcibilis. cap. vj.

Quòd ira nullam habet paſsionem contrariam. c. vij.

Quomodo paſsiones iraſcibilis oriantur ex paſsionibus concupiſcibilis. cap. viij.

Gaudiũ ſiue voluptatem eſſe aliarũ paſsionum. cap. ix.

Quare Deus iraſcibilem addidit cõcupiſcibili, & quòd etiam timor & deſperatio animali fuerint neceſſaria. ca. x.

Prædicta oĩa etiã in intellectiuo appetitu inueniri. c. xj.

Differẽtia inter paſsiones appetitus ſenſitiui, & affectiones appetitus intellectiui. cap. xij.

De libertate volũtatis ſuper affectiones proprias & paſſiones appetitus ſenſitiui. cap. xiij.

De dominio voluntatis ſupra appetitũ ſenſitiuũ. c. xiiij.

Quomodo ſenſitiuus appet. volũtati cõtrariatur. c. xv.

Vnde procedat rebellio appetitus ſenſitiui contra voluntatem. cap. xvj.

Quanta miſeria homini oriatur ex rebellione appetitus ſenſitiui contra voluntatem. cap. xvij.

Quòd voluntas ob ſuam libertatem nõ poſsit cogi ab appetitu ſenſitiuo. cap. xviij.

Quare

Quatenus paſsiones ſenſitiui appetitus in homine dentur vitio. cap. xix.

Per ſimilitudinem petulantis equi, oſtenditur quomodo debeat appetitus ſenſitiuus ſubiugari voluntati. cap. xx.

De libertate voluntatis in omnibus operationibus. cap. xxj

Quod ratione voluntatis homo mereatur vel demereatur. cap. xxij.

Quomodo actus humani de voluntatis libertate participant. cap. xxiij.

Homini quomodo ratione voluntatis pręcepta fiunt & promiſsiones. cap. xxiiij

Quod homo ratione voluntatis capax ſit infiniti boni. cap. xxv.

Quomodo per voluntatem Deum amare, Deoq; vniri poteſt homo. cap. xxvj.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Liber Primus.

QVI EST DE PRINCIPIIS RERVM Naturalium.

Quid ſit res naturalis, & de quibus ſit in præſenti libro tractandum CAP. I.

Res naturalis dicitur, quæ ex naturis conſtat.

Quæ ſecundum Græcam appellationē, alio nomine corpus phyſicū ſiue res phyſica ſolet appellari. Siquidē Græcis phyſis, idē eſt quòd Latinis natura. Res naturales ſunt, omnia corpora quæcūque ex materia & forma cōponuntur, vt cœli, elementa, & quęcūque ſub eis ſunt mixta, ſiue animata, ſiue inanimata. Angeli autem res naturales non ſunt, eo quòd ex naturis non cōponantur, ſed puri actus ſunt, & formæ immateriales. ¶ Et de his quidē rebus quæ naturales nō ſunt, in his libris per ſe tractare non intēdimus, ſed de rebus tantū naturalibus, quæ ſunt ſubiectæ ſenſibus. Nōnunquā tamē vbi ſe occaſio obtulerit, ſi de illis quoque nonnihil dixerimus, non prorſus noſtro inſtituto cōtra ibimus, quandoquidē proximæ ſunt deo mentes angelicæ, & corporeis omnibus illi accedūt vicinius. Atque ob hoc, cū à corporeis rebus ad deū trāſire contēdimus, cōmodius nōnunquā ſpiritualiū mentiū conſiderationem velut mediam interijcimus, quo ſic velut gradatim, ab imperfectioribus ad perfectiora, in deum qui eſt

Hæc tractat Ariſtot. initio 2. lib. phyſicorum.

perfectiſsimus,ordinatiūs dirigamur. Erit ergo rerū naturalium determinatio,noſtræ conſiderationis præcipua materia.Dei autem cognitio,cōſiderationis ipſius primaria intentio:angelicæ verò naturæ ſicubi admiſcebitur, mentio,ad priora nonnihil præſtabit adiumenti.

Quid ſit natura, & quotuplex. CAP. II.

Ariſt.2. Phyſi. "NAtura eſt ſubſtātiale principiū, mutationū atque accidentaliū formarū rei cōuenientiū, vel effectiuum vel ſuſceptiuū.In qua definitione poſita disiunctiua coniunctio, duplicē innuit naturā,quarū altera ſit principiū effectiuū,nēpe ſubſtātialis forma: altera verò ſuſceptiuum principiū,nēpe materia. Omnes enim mutatiōes & diſpoſitiones accidētariæ que formæ rebus naturalibus cōuenientes efficiuntur ab earū formis ſubſtantialibus,& cōſeruātur ab eiſdē:quēadmodum calor ignis,à forma ſubſtantiali eſt eius,& cū aqua violēter calefacta ad frigus redit,à forma ſubſtātiali frigus illud efficitur.ſimiliter & cū ipſa nimiū rarefacta,ad iuſtā denſitatem ſe reducit.Ignis quoque per formā ſuam,ſe mouet ſurſum:lapis deorſum,item per ſuā formam.Non ſolum autē qualitates conueniētes,& motus ad proprias perfectiones,à forma ſunt,verūetiā operationes omnes & motus omnes illis naturaliter cōueniētes,quibus agūt in exteriora.Vt cum ignis agit in aquam,aut in aliā quālibet materiā,calefaciendo,incendēdo,ſibi aſsimilando,à forma ſubſtātiali fiūnt hęc omnia.¶ Materia verò ſubiectū eſt & receptaculum, in quo cōſeruantur & permanent & quæcūque rei conueniunt,ad actionē aūt non cōcurrit. Propter quod paſsiuū tantū principium eſt,nō etiā actiuum.¶ Cęterū,quod in definitione dicebatur principiū ſubſtantiale,excludit accidentia omnia,quo minus naturæ dici poſsint.Sunt enim quędā accidētia, quæ videntur quarundā mutationem rebus conuenientiū quędam eſſe effectiua principia:quēadmodū(exempli gratia)ipſa ignis leuitas,cauſa quodāmodo eſt & principiū quoddā motus eius ſurſum:& ipſa lapidis grauitas, principium quoddā eſt motus eius deorſum.Sunt enim quędā principia,& quædam cauſæ ſecundariæ horū motuū, & velut inſtru

inſtrumenta,quibus mediantibus formæ ipſę ſubſtātiales vt principalia principia:& cauſæ primarię motus eiuſmodi efficiunt.Non ſunt autem naturæ, quoniā principia ſubſtantialia nō ſunt.Eſt enim principiū ſubſtantiale,quod rem ſubſtātialiter cōſtituit atque cōponit, quēadmodū videlicet ex materia & forma cōponuntur res naturales,tanquam ex ſuis partibus eſſentialibus atque ſubſtantialibus à quibus naturis duabus, res naturales denominantur.Non autem ex leuitate,ignis conſtat, neque ex grauitate lapis.Quare neque naturæ rerum dicendæ ſunt,ſed potius entia ſecundū naturam, quēadmodū infra plenius declarabitur.Cęterū Ariſtoteles in ſecūdo libro de Phyſico auditu,obſcuriorē quidē verbis,ſed in ſententia æquiualentem,ponit definitionē quę ex prędictis euadat facilior.Sic itaque naturā definit Ariſtoteles.

Natura eſt principium quoddam & cauſa, vt id moueatur atque quieſcat, in quo primo, per ſe, & non per accidens ineſt.

Quæ quidem definitio, conformiter ad prędicta,ſic debet intelligi.Natura eſt principium quoddam, id eſt, ſubſtantiale principium, ſiue effectiuum ſiue ſuſceptiuum:& cauſa ſiue materialis ſiue formalis,ſiue effectiua ſiue conſeruatiua:principium(inquam) & cauſſa, vt id moueatur atque quieſcat,in quo ipſum tale principium ineſt,hoc eſt,motus vel quietis rei naturalis, in qua tale principium eſt:primò,id eſt,principaliter:per ſe,id eſt,tanquam pars eſſentialis ipſius rei naturalis:& non per accidens,id eſt, non ſicut aliquid accidentaliter inexiſtens, vel eſſentiæ extraneum.Vbi hoc peculiariter notandum eſt,coniunctionem copulatiuam,atque,loco diſiunctiuæ coniunctionis accipiendam eſſe,vt ſit ſenſus,principium quoddam vt id moueatur vel quieſcat,&c.

Quæ dicantur habere naturam, & entia ſecundum naturam.
CAP. III.

NAturam autem habent, quæcunque tale principium habent.

Hoc eſt, naturam dicuntur habere, quæ formam ſubſtantialem & materiam ſub nomine naturæ prius definitas habent tanquam partes eſſentiales ſui. Huiuſmodi ſunt omnes & ſolæ ſubſtātiæ corporales, quæ ſupradictę ſunt res naturales. Excluditur autem ab hac definitione materia, (quæ formam in ſe videtur habere) eo quòd ipſam non habeat tanquam partem eſſentialem ſui, cum ſit omnino ſimplex & incompoſita, tametſi cum forma vnum tertium conſtituit, cuius pars exiſtit. Definitio autem entium ſecundum naturam hæc eſt.

Secundū naturam ſunt, & hæc ipſa, & etiā, ea quæ hiſce per ſe cōpetunt.

Quæ definitio ſic intelligitur. Entia ſecundum naturam dicuntur hæc ipſa, id eſt, res habentes naturam, & ea quoque quæ rei ſecundum naturam conueniūt, &c. quemadmodum accidentarię diſpoſitiones & motus rebus naturalibus conuenientes, dicuntur eſſe eis ſecundū naturam, vt igni, ſecundum naturam ſunt, calor, ſiccitas, raritas, leuitas, motus ſurſum, calefacere, exſiccare: Aquæ ſecundum naturam ſunt frigus, denſitas, grauitas, humiditas, motus deorſum, frigefacere atque ita in cæteris. Quæ verò naturę rei non conueniunt, non ſunt entia ſecundum naturam, vt quę ab extinſeco, per violentiam rei cuilibet imprimūtur, quemadmodum in aqua calor, & in lapide motus ſurſum, ignis percuſsio ad locū deorſum. ¶ Et quidem ſi forma rei contra nitente, per violentiam prędominantis agentis hęc fiat impreſsio, dicuntur entia contra naturam, quemadmodum exemplum eſt in ijs quæ ſtatim poſita ſunt. Contra nititur enim forma aquæ, ne calorem ſuſcipiat, licet pręualens ignis imprimat eum violenter, & lapidis forma, ne ipſe moueatur ſurſum contra nittitur, quęrens magis moueri deorſum. Itidem & forma ignis, motui deorſum reluctatur.

Quid ens cōtra naturam.

¶ Si verò

¶ Si verò id quod ab intrinſeco imprimitur, non repugnat naturæ, neque introducatur contra nitente natura, ſed permittente (eo quòd ſicut non conuenit, ità ei nec aduerſatur, neque officit) præter naturam id eſſe dicendum eſt, quèmadmodum impreſſus in lapidem impetus ad motum lateralem in loco plano. Hic enim motus ſicut lapidi ſecũdum naturam non conuenit, ita ſecundũ eam nec aduerſatur, vnde præter naturam dicendus eſt. Hęc vt magis clareant, ponit Ariſtoteles hanc diuiſionẽ.

Quid ſit præter naturam.

Eorum quæ ſunt, quædam ſunt natura, quædam ob alias cauſas.

Cuius hic eſt ſenſus: rerum productarum, quædam à natura naturaliter agente producuntur: alię alijs à cauſis, quippe ab arte, à libera voluntate, caſu aut fortuna, quorum exempla ex ſequentibus patebunt.

De rerum naturalium principijs in genere, atque tribus eorum conditionibus. CAP. IIII.

DE numero & aſsignatione principiorũ rerum naturalium, variè admodum ſenſerunt veteres Philoſophi, quorũ vt nõ eſt admodũ operæ pretium, ita neque propoſitum ſingulas ſigillatim ſententias adducere, aut errores impugnare. Si quem forte oblectant eiuſmodi, is Ariſtotelem cõſulat primo phyſicorũ libro, quem de principijs rerũ naturaliũ ſcripſit, & abunde illi (ni fallor) forſitan & vſque ad nauſeam, erit ſatisfactũ. Nos verò Ariſtotelis ſententiam (qui cæteris certiora magisq́ue conſentanea in Philoſophicis rebus deſcripta reliquit) inſequentes atque adeò veritatem ipſam, quam fidelium doctorum omnium vnanimis firmat conſenſus, duo tantum rerum naturalium principia ponimus, nempe materiam & formam, quæ ſubſtantialiter (vti ſupra dictum eſt) rem naturalem conſtituunt. Priuatio enim tametſi (vt poſt dicetur) principium tranſmutationis rerum naturalium admittatur, non tamen principiũ rerum naturalium admitti debet. cum res naturales ex priuatione non componantur.

Principia igitur prima rerum naturalium ſunt quæ, neque ex ſeſe mutuo, neque ex aliis fiunt, & ex ipſis omnia eſſe oportet.

Tres conditiones principiorum poſitæ ab Ariſtotele.

Ex qua deſcriptione tres colliguntur eorum conditiones: quarum prima eſt, vt ſimplicia ſint penitus, & ex alijs non cōpoſita. Quod intelligi debet de partibus alterius rationis: ſiue de partibus eſſentialibus. Nam materia omnis, ex partibus componitur, tanquam integrantibus ipſam, non autem ex partibus alterius rationis ſiue eſſentialibus. Quælibet enim materiæ pars, eiuſdē rationis & ſpeciei eſt penitus, cū tota ipſa materia. Non tamē componitur ex alijs partibus eſſentialibus, quaſi ex alia vlterius materia ipſa componeretur, alioqui proceſſus fieret in infinitum. Sic & formæ ſubſtantiales omnium rerum naturalium, præter animam rationalem partes habent integrantes ex quibus componuntur. Sunt tamen etiam ipſæ rerum principia, neque ex vllis partibus eſſentialibus componuntur. ¶ Secunda conditio eſt, vt non componātur ex ſe inuicem. Materia enim non eſt ex vlla forma compoſita, neque formam vllam in ſe habet ex qua componitur, neque item forma, materiam habet pro parte ſui. Ex quo patet, ſecundum eos qui formam corporeitatis diſtinctam ponunt in corporibus à formis vltimis, cōpoſitum illud ex materia prima & forma illa corporeitatis, non eſſe principium rei naturalis, tametſi pars ſit ipſam componens, quoniam ſimplex nō eſt, ſed ex materia & forma compoſitum. ¶ Tertia verò conditio eſt, vt ex ipſa res omnes naturales ſubſtantialiter cōſtituantur. Quam conditionem manifeſtum eſt materiæ & formæ cōuenire. Omnis ſiquidem res naturalis ex materia & forma, tanquam ex partibus eſſentialibus atque ſubſtantialibus conſtituitur. Huius autem conditionis defectu, formæ artificiales (vt forma ſtatuæ) principia non ſunt, quoniam ex ipſis nulla res naturalis componitur,

ſed tantum artificialis, vt ex forma ſtatuæ cum materia componitur ſtatua, quæ eſt opus artis, non res naturalis. Hic animaduertendum eſt, illud eſſe principiũ rei naturalis, ex quo videlicet ipſa res (tanquam parte eſſentiali) intrinſeco componitur: iuxta interpretationem conditionum poſitarũ, & principium tranſmutationis rei naturalis: quod videlicet ad rei naturalis generationẽ ſeu productionẽ requiritur: ſiue in generato poſtmodũ maneat ſiue non. Priuatio ſiquidẽ formæ ſubſtãtialis ad generationem requiritur: in producto tamen nequaquã manſura. Nihil enim põt generari ſubſtãtiale, abſque formę prę exiſtẽtis in materia expulſiõe. Nã ex homine cadauer nõ fit, niſi rationali anima migrante: nec ex aere aqua, niſi aeris forma ſubſtãtiali cedente. Siquidẽ incõpaſsibiles hę formæ ſunt, idẽ in cæteris videre eſt. Sũt itaque tria trãſmutationis rerũ naturalium principia, ſed non item tria rerum naturaliũ principia. Duo enim ſunt & non plura.

De materia, ut eſt alterũ principium rerum naturalium.

CAP. V.

ADuertẽdum eſt autem hoc loco, cũ materiam dicimus rerũ naturalium eſſe principiũ, eamque alterã eſſe naturã, accipi debere non (vt vulgò ſolet) pro qualibet materia etiã artificiali, quemadmodũ aurũ, argentũ, ſiue lignũ ſtatuæ ex aliquo ipſorum factæ, dicitur eſſe materia. Pro quo eſt intelligendum duplicẽ diſtingui ſolere matcriã, nẽpè primam & ſecundam. ¶ Secũda materia dicitur, quæ ex alia vlterius materia tanquã ex parte eſſentiali cõponitur, neque pura potẽtia eſt, ſed formam etiã in ſe includit, vt partem ſubſtantialẽ ſui. Quẽ admodũ cum in exemplo ſupra adducto, aurũ vel argentũ dicitur materia ſtatuæ aureę ſiue agenteæ, qm̃ ex ipſa & forma per artẽ introducta, vna cõponitur res artificialis, quę ſtatua dicitur. Non eſt tñ aurũ materia, prima ſed ſecũda tantum, quoniam priorem habet aliam, in quam vt in partem reſoluitur, ex qua ſimul cum forma ſua ſubſtantiali, componitur. Sic item compoſitum ex materia prima, & forma corporeitatis, materia prima non eſt, ſecunda tantum. Atque hanc quidem materiam

ſecundam,non eſt difficile,ne rudibus quidē intelligere. ¶ Cæterum ad intelligendum ſecundum veritatē & proprietatem,quid ſit prima materia,quæ hic natura eſſe dicitur,& principiū alterum ſubſtantiale rerum naturaliū, ſubtiliorem adhiberi oportet mentis contēplationem,& intelligentiæ aciem fixius intendere.Neque ſatis rectè poteſt intelligi,niſi per comparationem ad formam,quēadmodum ait Ariſtoteles,materiam per analogiam ad formam eſſe cognoſcibilem,id eſt, per comparationem & relationem ad formā,ſicut & omne relatiuum per collationem cum ſuo correlatiuo melius atque perfectius intelligitur,neque ſatis vnū abſque altero poteſt agnoſci.

Dictum Ariſtotelis notatu dignum.

Quid ſit materia prima, & quomodo cognoſci debeat, quodꝙ non ſit proprie ens nominanda. CAP. VI.

Eſt igitur materia prima, primū vniuſcuiuſque ſubiectū, ex quo quippiam eo fit pacto,vt nō per accidens inſit: & ſi corrumpitur, ad hoc vltimum ſane proficiſcetur.

Quorum verborum hæc eſt ſententia,materia prima eſt ſubiectum primum & vltimum omnis formæ, tam ſubſtantialis quàm accidentalis, & velut nouiſsimum ſubſterniculum,quod in ſe formam ſubſtantialem recipit formæque ſubſternitur,cum ea rem naturalem pariter componens,ita vt ſi quam rem naturalem per ablationem omnium formarum corrumpere contingeret,ad ipſam materiam nudam deueniendum eſſet. verum hoc impoſsibile quemadmodum & ipſam materiam omni forma ſpoliari. Vbi cum dicitur ſubiectum primum & vltimum,excluditur omnis materia ſecunda. Ipſa enim tametſi alterius formæ ſubiectum ſit, ſubiectum tamen primum ſiue vltimum non eſt, quod ex ſua materia & ſua forma tanquam ex partibus componitur,ſed alterius ſiue prius ſubiectum habet, illud formæ habitaculum &

lum & ſubſterniculum,quod in re formam nullam habet tanquam ſui partem,ſed tantum accidẽtaliter velut hoſpitẽ recipit formã ſubſtantialem,vt vnà cum ea non ſeipſam,ſed rem naturalem componat. Materiam ergo primam intelligere volens,ad illud ſubſterniculum vltimum debes intellectum conuertere, in quo non includatur tanquã pars eius vlla omnino forma. Donec enim formam ſimul intelligis vt partem, materiam primam non conc[i]pis. ¶ Materia enim ex ſeſe pura potentia eſt, & quaſi nihil per ſe,hoc eſt,nullam formam ſibi habens intrinſecã,ex qua componatur neque ad aliquod particulare eſſe determinata,cum formã nullam habeat intrinſecam:cuius eſt dare eſſe determinatum, ſed fieri ex ea poteſt quodlibet, ſecundum aduenientium formarũ varietatem.Itaque per ſe quidẽ nihil eſſe videtur materia,nec ſimpliciter ens dicenda,neque ſimpliciter res neque bonum,ſed quaſi nihil.Eſt enim nihilo viciniſsima, & inter omnia quę à Deo creata ſunt aut facta imperfectiſsima.Quare inter omnia,ab optimo & ſummo & veriſsimo ente Deo Domino quàm longiſsimè diſtat,cum ipſe ſit eſſe pleniſsimũ & perfectiſsimũ, actusq́ue puriſsimus,nihil habens potentiæ admixtum.Illa verò eſt mera potentia,nullam habẽs eſſentię ſtabilitatẽ, nullũque proprium eſſe,ſed à forma tantum quodãmodo eſſe mutuat accidentale, vt quoties de forma in formã tranſit, toties ſuum quod habet accidentarium eſſe commutet. Quẽadmodum accidentium ſubiecta, quoties de accidente in accidens tranſeunt,prius eſſe accidentale,quod ſecundum formam abeuntem habebant perdunt, & nouũ eſſe accidentale,ſecundum qualitatem aduenientẽ, acquirunt. Veluti cum homo qui albus erat, fit niger, perdit eſſe album quod habebat,& acquirit eſſe nigrum quod non habebat. Ita cum materia prima de forma aquæ ſub qua fuit,mutatur vt ſit ſub forma ignis, deſinit eſſe materia aquæ,& fit ignis.

Materia prima nihilo viciniſsima.

Quemadmodum materia non ſit actiua, & à Deo longiſsime diſtet.

CAP. VII.

ILlud Verò de materia diligenter conſiderandum eſt, quòd mera potentia ſit, nihil actus in ſe eſſentialiter habens, ac proinde ſuſceptiua tantum eſt atque paſsiua, nulla autem ratione actiua. Forma enim à qua eſt eſſe, ipſa etiã eſt à qua omnis procedit actio atque motio: & omne quod agit, per formam agit, quemadmodum & omne quod eſt, per formam eſt hoc ipſum quod eſt. Vnde quantò formæ rerum ſunt perfectiores, tantò res ipſæ quarum ſunt formæ, nobiliores habent actiones, atque diſpoſitiones perfectiores. Quemadmodum anima rationalis (quæ eſt omnium formarum nobiliſsima) nobiliſsimas dat homini præ omnibus creaturis operationes, quemadmodum & cœleſtes formæ, ſuis corporibus dant potentiſsimas. Vnde & formæ illæ immateriales (cœleſtes dico ſpiritus) quæ ſunt formæ per ſe ſubſiſtentes, & actus puri, non potentes cum materia commiſceri, potentia atque virtute longe ſuperant cætera creata omnia, atque adeò rationalem ipſam animam, quatenus cum materia habet naturale commercium. Et ſuper omnia benedictus deus qui eſt forma perfectiſsima & actus puriſsimus, ſuper omnes formas alias creatas, materiales & immateriales, nihil prorſus habens admixtũ potentiæ, in infinitum potentia, virtute, ſapientia, & omnibus perfectionibus ſupereminet creatis omnibus quantumuis in ſuo genere ꝓcellentibus. ¶ Qua in re meditatio ſeſe offert non iniucunda, ei qui materiam velit tanquam entium infimum & nouiſsimum ac nihilo próximum, cum deo qui eſt entium primum ſupremũ atque perfectiſsimum, & à nihilo prorſus elongatiſsimum, velut ex oppoſito comparare atque contra opponere. Quẽadmodum enim materia, pura exiſtens potentia, nihil habens in ſe actus intrinſeci, omnium maxime paſsiua eſt, & tantũ paſsiua, nulla verò ratione actiua: ſic ex aduerſo deus purus actus exiſtens, & forma perfectiſsima, nihil omnino habens admixtũ potentiæ, maxime actiuus eſt ſuper omnia (iuxta apoſtoli dictum) in omnibus operãs omnia, nulla tamen ratione paſsiuus, vt à quoquam quicquam poſsit ſuſcipere. ¶ Et quemadmodum materia cum

Tranſuectio in cõſiderationem Diuinæ perfectionis.

1. Cor. 12.

ria cum ab omni agẽte naturali paſsibilis ſit, & ad quęlibet ſuſcipienda indifferens, quæcunque à quolibet fuerit prædominante agente impreſſa, non poteſt tamẽ per ſe quicquam omnino agere: ita econtrario Deus cum ad quælibet agenda ſit indifferens, & omnis actionis principium, omnia agens ac mouens pro ſuo libito, non poteſt tamen pati quippiam à quouis agente, imò nec à ſeipſo, quemadmodũ nec in ſeipſam aliquid agere poteſt materia. ¶ Et quemadmodũ cum multa accipiat in ſeſe materia, nihil tamen ipſa cuiquam donat: ita ecõtrario omnipotens Deus cum omnia donet omnibus, omnibusq́ue rebus ſuum eſſe inſtillet, & cæteras perfectiones omnes diſpenſet, nihil tamẽ ipſe à quoquã accipit neque accipere potens eſt. Eſt ergo materia, omnium entium imperfectiſsima, à Deo quàm longiſsimè diſtans, & nihilo atque non enti viciniſsima, neque vicinius quicquam nihilo poteſt imaginari homo, aut deus fabricare. Imò non ens ſimpliciter dicenda eſt, & nõ ens in actu, ſed tantũ ens in potentia, tali nimirũ diminuẽte determinatione adiecta.

Quomodo deus materiam creare potuerit, & an dignum fuerit, tam imperfectiſsimam rem illum creare.

CAP. VIII.

CVm autem inter agens & effectum oporteat eſſe ſimilitudinem, forſitan mirum cuiquam videri poterit, quemadmodum deus perfectiſsimus atque puriſsimus actus & forma ſimpliciſsima, aut potuerit, aut voluerit hanc impuram potentiam creare. Nam inter infinitam & puram formam, & finitam potentiam nihil actus habentem, nihil apparet ſimilitudinis. ¶ Soluitur autem iſta dubitatio hoc pacto, quoniam materiam non per ſe creauit deus, quaſi ens aliquod per ſe ſubſiſtens: aut quaſi hoc aliquid, ſed concreauit potius cum re naturali, cuius in creatione erat materia, fecitq́ue eã deus eſſe ſub forma, quam in ſe recipit, ſub qua quodammodo eſſe habet, atque ita etiã quodãmodo deo aſsimilatur quatenus eſt ſub forma ipſius rei naturalis cui ipſa ſubſternitur. Neque ſimpliciter creatura dicenda videtur, neque ſimpliciter

Quęſtio.

Solutio quęſtiõis.

pliciter creata,ſed potius concreatura ſiue concreatum aliquid cum re naturali. ¶ Ex quo conſequi videtur ſatis manifeſte,quòd ab initio cõditionis rerum Deus materiam non fecerit neque creauerit abſque formis ſubſtãtialibus,ſed omnẽ materiam ſub aliqua certa forma produxit,cœleſtẽ quidẽ materiã ſub forma cœlorum,elemẽtarem verò ſub forma elementorum,tametſi formis vlterioribus,per ſubſequentes ſex dies diuinæ operationis, poſtmodum fuerit completa.Ex hoc etiã patet, materiã non poſſe ſine forma ſecundũ naturã exiſtere,neque eſſe poſsibile,vt materia omni prorſus forma ſit nuda atque ſpoliata,neque vna vnquam poſſe ſpoliari,niſi adueniẽte altera.Imò neque Deum hoc poſſe(vt materiam videlicet ſine forma creet,aut concreatam per ſe ſeruet abſque omni forma) probabilis quorundam ſententia eſt. Aiunt enim,a quo omnis forma aufertur,ab eodem ſimiliter omne eſſe auferri,cum forma ſit,quæ dat eſſe rebus. Alijs contra ſentientibus,Deo non eſſe impoſsibile,quod naturę poſsibile non eſt,ſed potuiſſe Deum & ab initio ſine forma creaſſe materiam,& etiam nunc eam ſine omni forma ſeruare,licet ſub forma creatam. Vtra verò ſententia ſanior debeat haberi,noſtro non ſtat iudicio, quapropter vtramque in ſua probabilitate relinquimus.

Diuerſa opinio.

¶ Nemo verò exiſtimet Deo perfectiſsimo indignum, quòd tam vtilem rem creare voluerit,quæ ſit nihilo viciniſsima.Imò verò hac in re admodum magnificauit potentiam ſuam qui eſt omnipotens:dum eam ſic demonſtrat validam,vt poſsit etiam in vltimum illud & imperfectiſsimum,quod à ſua eſſentia quàm lõgiſsime diſtat, attingens à fine vſque ad finem fortiter, id eſt, à perfectione naturæ angelicæ, vſque ad imperfectionem huius propè nihili.

Nulla creata uirtute fieri poſſe materiam,ſed in omni actione naturali eam præſupponi.

CAP. IX.

Dictum Ariſto. notandum.

NVlla verò eſt tam potẽs creatura,quæ poſsit creare vel minimam quãtitatẽ materię.Infinitæ enim hoc eſt virtutis tantũ,nẽpe diuinæ,facere aliquid

ex nihilo, quēadmodū innuit Ariſtoteles,cum ait ex nihilo nihil poſſe fieri. Nam ſi creatura aliqua materiā primam faceret,neceſſe eſſet,illam ex nihilo fieri,ſicque creari. Non poteſt autem creatura creare, neque ex nihilo quippiam efficere. Poteſt enim creatura cum influxu dei cooperante,rem quæ aliqualis eſt in potentia,efficere vt talis ſit actu:quēadmodum ignis ex ligni materia, quæ eſt in potentia ad formam ignis,poteſt facere ignē actu, introducendo in eam formā ſuæ formę ſimilē. Cęterum quod in potentia non eſt creatura facere non poteſt vt potentia ſit. Hęc ergo cauſa eſt,quare cum agens naturale aliam rem naturalem poſsit efficere,quēadmodum de igne alium ignē producente iam mōſtrauimus, materiā tamen producere nō poteſt,quoniā maioris potentię eſt hoc, quàm illud. In omni itaque actione quæ fit à re naturali,præſupponitur materia in qua forma ſuſcipiatur: quemadmodum & omnis artifex, non niſi ex materia quicquam efficit,neque item agens naturale quodcunque. Quēadmodum ignis nunquam niſi ex pręiacenti materia ignem facit. ¶ Sicut autem diximus de creatione,ita & de annihilatione dicendum eſt. Rem enim quæ actu eſt aliquid,poteſt agens naturale efficere, vt talis actu nō ſit, hoc eſt,poteſt formas rerum deſtruere atque expellere,non poteſt autem efficere vt res potentia talis non ſit. Illud enim (nempe formam expellere ex materia) finitę virtutis eſt. Hoc verò (ſcilicet materiā in nihilum redigere) infinitæ quæ nulli competit creaturæ.

¶ Quin & illud probabilior tenet ſententia, non poſſe talem aliquam creaturam à Deo,licet potentiſsimo creari, cui virtus illa competat creandi ſiue annihilandi: neque virtutem hanc vlli creaturæ quantumuis nobiliſsimæ,ſiue creatę ſiue creandę communicari poſſe,ſed eius ſolius omnipotentiæ conuenire. Solus eſt Deus in cœleſtibus ſurſum habitans,qui potuit vniuerſalē hanc mundi machinam & molem permaximam,ex nihilo & materia nuſquam præinuenta creare, & eandem poteſt cum voluerit etiam nunc vſque in nihilum redigere. Subeſt enim illi cum voluerit,poſſe.

Ex materia ingenerabili & incorruptibili ſecundum ſeſe, tranſitur ad diuinitatis conſiderationem.

CAP. X.

MEditari hoc in loco poſſumus, quàm ſit ſtabiliſsimus in ſua eſſentia Deus, actus puriſsimus & perfectiſsimus, ipſumq́ue ſuũ eſſe infinitũ exiſtens, ſi ſic permanet ſtabilis, quantũ ad ſe attinet, imperfectiſsima iſta materia, quæ à Deo eſt longiſsima, & nihilo viciniſsima, ſola ſic eã cõſeruante diuina volũtate. Tametſi enim ſecundũ formas tam ſubſtantiales quàm accidentarias plurimum ipſa varietur accidentaliter, in ſe tamen eſſentiali mutatione & intrinſeca manet prorſus inuariata, neque corruptioni eſt aut generationi, vt cętera corpora naturalia inferiora, ſubiecta, adeò vt ab initio creationis rerum, de immenſa illa mole materiæ, ſub qua creata fuerũt cœlum & terra, & quæ in eis ſunt omnia, nulla materiæ illius particula ne minima quidẽ deperierit, actione naturalis agẽtis, quemadmodũ neque minima particula adiecta eſt, eadẽ virtute. Idq́ue nõ ob aliud niſi quòd ſecundum ſuam exiſtentiã vel non exiſtentiam, ſoli ſubſit diuinæ voluntati: agentibus verò naturalibus, nõ niſi ſecundũ formarũ & accidentium tranſmutationes, eſt ſubiecta. Quantumuis enim humana potentia ſæuiat, quantumuis ad perditionẽ omnimodam conetur, nunquam vſque ad annihilationẽ pertinget. Poterit quidẽ efficere vt moriatur homo, & quæ materia erat hominis iam eſſe incipiat materia cadaueris, deinde & hoc poterit, igne adhibito, cadauer ipſum in cinerem atque puluerẽ redigere. Verumetiã ſi mille ſyluas in vnius conſumptione cadaueris adhibeat, ad hoc nequaquã pertingere valebit, vt puluerẽ annihilet. Diſpergere quidẽ poterit in aerem, aut in aquam, aut in terram abdere: facere autem vt aliquid materiæ perdatur, in omni virtute ſua & cõſilio non poterit. ¶ Atque hinc rurſum ratio humana conſideret, ſi omnis creata virtus aduerſus ipſum quod eſt omniũ viliſsimũ nõ poſsit prævalere, quodq́ue eſt nihilo proximũ ad nihilũ nõ poteſt reducere, is qui eſt actus puriſsimus, forma perfectiſsima, eſſe infinitum atque pleniſsimum, quiq́ue

Alia contẽplatio.

quiq́ue eſt à nihilo in infinitum elongatus, Deus omnipotens quàm ſit prorſus creatæ omni virtuti ſubtractus, & quàm aduerſus illum omnis creata virtus, etiamſi millecuplo augmentetur, omnino nihil præualere poſsit.

Conſurrectio in uiuificum Dei affectum, ex præcedentium contemplatione mirabilium.

CAP. XI.

Tibi ergo ſoli domine Deus, debetur creationis honor & gloria. Tu ſolus non eges quopiam, Vt tibi præparet in tuo opere materiam. Nihil erat mundus, & ſolo eum verbo ſuſcitaſti, prodijtq́ue de nihilo hæc ampliſsima creatura. Sed nec quiſquam eſt qui nobis poſsit auferre vel pilum de capite, vt in nihilum pereat, præter te qui ſolus es poteſtatem habens creandi & annihilandi. Quare ergo piiſsime domine, timebimus vllam huius mundi poteſtatem: cum nec animam interimere, nec corpus annihilare valeant? Vnum hoc tu domine reliquiſti impiis perſecutoribus, vt poſsint animam te ſitientem ab inimica fœdiſsimaq́ue carnis huius moleſtia ſeparare. Quo quid poſsit homini te verè agnoſcenti gratius euenire? Cæterùm, neque corpus neque animam creata vlla poteſtas annihilari poteſt. Igitur in te domine ſperâtes, tuoq́ue validiſsimo fulti auxilio, nullā omnino mundi huius pertimeſcimus quantumuis præcellentem poteſtatem, illud firmiſsime ſcientes, quoniam tua virtus ſuperuincit in immenſum, ſed confidenter in doctrina benedicti filij tui perſtamus expectantes beatam ſpem, & aduentum tuum glorioſum, ô maxime deorum Deus, quem ipſe repromiſit nobis.

Gen.1. Luc.21. Mat.10. Tit.2.

De forma ut eſt alterum principium rerum naturalium & obiter de materia cœleſtium atque inferiorum: an eiuſdem ſint ſpeciei.

CAP XII.

Qvod ad materiā pertinet, res oēs cognatæ ſunt, & ſecundū ſpeciē aut gen⁹ penit⁹ indiſtinctę. Siquidē in oībus naturalibus, præcipue inferioribus iſtis vna eſt eademq́ue materia. Nā de materia cœleſtium corporū, propter ipſorū incorruptibilitatem dubitari-

bitari ſolet, ob hoc potiſsimum, quòd nõ videatur cœleſtiũ corporum materia eſſe alienarum impreſsionum ſuſceptiua, neque videtur tranſire de forma in formam, ſed perpetuo ſub eadem forma, eiſdem diſpoſitionibus, permanere: quod longe eſt à materia corporum horum inferiorum, elementarium atque mixtorum. Qua ratione permoti opinantur quidam, diſtinctionem eſſe ponendam ſpecificam vel genericam, inter materiam cœleſtiũ ingenerabiliũ & incorruptibiliũ, & inter materiã elemẽtorũ atque cæterorum mixtorũ generabilium & corruptibilium. Alijs econtrario dicentibus, non eſſe ponendam diſtinctionem vllam talem, ſiue genericam ſiue ſpecificam, ſed omnem materiam eiuſdem eſſe rationis: alijs dicentibus, illam cœleſtis materiæ intranſmutabilitatem non ex ipſa ſua natura prouenire, ſed ex conditiõe & virtute formarũ in ipſis inhabitantium, quibus tãtam Deus naturæ virtutem contulit vt nullam extraneam impreſſionem patiantur materiam in qua creatę ſunt ſuſcipere, neque de forma in formam tranſire: quemadmodum in rebus quoque naturalibus videmus, quaſdam ex ſua natura ad annorum centenarios perdurare, ſecundum formam inuariatas, cum aliæ breuiſsimo intereant ſpacio, quod non dubium eſt ex formarum prouenire varietate.

Contrarię opiniones de materia cœli.

¶ Quanquã autem his modis de materia cœleſtium & inferiorum diuerſa ſententia eſt, illud tamen vno ore aſtruunt omnes, rerum inferiorum omnium vnam eandemque eſſe materiam, atque ita quantum ad hanc, eſſe ſecundum ſpeciem indiſtinctas. Cęterum, ipſa rerum abinuicem diſtinctio ſubſtantialis atque ſpecifica, à formis eſt ſubſtantialibus. ¶ Siquidem forma eſt, per quam res actu eſt, & in certã aliquam ſpeciem redigitur, quę ex materia prorſus indeterminata eſt, & in potentia ad quodlibet. Forma itaque id in materia ſuſcepta & producta, cũ ea pariter rem vnam ſubſtantialiter componit, & materiæ quodammodo eſſe communicans accidentaliter, & compoſito dans eſſe ſubſtantialiter & eſſentialiter. Ab anima enim rationali habet homo, vt homo ſit, materia verò prima, tantum hoc, vt materia humana ſit.

Quid, forma,

Ex maſſa ceræ & impreſſione ſigilli per analogiam declaratur formæ officium.

C A P. X I I I.

VT autem clarior fiat formę cognitio, analogiam quandā & cōparationem aſſumimus cerę & formę ſigilli, per quam vtcunque comprehēdi poterit formę officium atque natura. Sicut enim maſſa ceræ ex ſe nullam habet imaginem aut formā, ſed iuxta ſigilli variam ſculpturam nata eſt ſuſcipere diuerſas formas, ſiue hominis ſiue leonis imaginē, ſiue alterius cuiuslibet animalis, dum tamē ſub vna qualibet eſt, pariter nequit eſſe ſub alia, niſi prior abijciatur, vt cum in cera impreſſa eſt leonis imago, non poteſt in eam introduci hominis imago donec abijciatur prior leonis, ſucceſſiue tamē indifferenter quamlibet ſuſcipere poteſt impreſsionem. Ita ſanè materia, ex ſeſe ad omnem prorſus formam indifferēs eſt & indeterminata, iuxta autem agentis ſupra ipſam dominum obtinentis naturam, impreſsionem recipit formæ. Iuxta aūt formę varietatem eſſe varium ſuſcipit. Forma verò eſſe accidentarium dat materiæ, & eius indifferentiam ſuo aduentu ſic ſtringit, vt pariter ſecum aliam ſuſcipere nequeat. Quod quidē de formis vltimis debet intelligi. Nam inconueniens non eſt plures formas ſubſtātiales ſimul eidem ineſſe compoſito, cum ambę non vltimæ fuerint, aut etiā cum altera fuerit non vltima. Quēadmodum forma corporeitatis, ſecundum eos qui eā diſtinctam ab vltima forma in omnibus corporibus ponunt, ſimul eſt cum anima rationali, & ſecūdum eorum ſententiam qui tres animas diſtinctas reponunt in homine, ſimul ſunt anima vegetatiua ſenſitiua & rationalis. Formas autem vltimas, impoſsibile eſt eidē ſimul ineſſe, cuiuſmodi ſunt forma hominis, equi & aſini, forma ignis & aquę. Succeſsiue tamen poteſt quaslibet formas quantumuis contrarias æquè recipere, modo adſit agens quod formam introducat, alia quę prius inerat expulſa. Analogia.

Quomodo forma eſſe aut non eſſe dicenda ſit.

C A P. X I I I I.

RVrſum & illud in propoſita analogia aduertẽdum eſt, quòd ſicuti figura illa aut forma quæ in ceræ maſſa per ſigilli impreſsionem relinquitur, non apparet eſſe in ſigilli imprimentis ſculptura, ita forma cum det eſſe rei naturali, ipſa tamẽ non hoc eſſe dicitur, quod compoſito donat vt ſit, quemadmodum (exempli gratia) donat homini anima rationalis, vt homo ſit, ipſa tamen homo non dicitur neque eſt. Imo forma cum det eſſe rebus, ipſa tamen non tam eſſe per ſe, quàm coexiſtere vel ineſſe dicenda videtur. Non enim eſt forma, eo modo quo hoc aliquid, ſiue compoſitũ naturale eſt, aut quaſi per ſe ſubſiſtens, ſed tanquam inexiſtens, quemadmodum de accidente dici ſolet, quod eius eſſe ſit ineſſe. Accidens enim quodlibet eſſe dicitur, nõ quia ipſum per aliquid eſt, quomodo res naturalis, per formam eſt, ſed magis quia per ipſum, ſubiectum cui ineſt, aliquale eſt. Sic etiam ſubſtantialis forma, eatenus eſt quatenus per ipſam res naturalis eſt, nõ quatenus ipſa per aliquid eſt, vt magis proprie dici debere videatur ipſa ineſſe rei, aut rem informare, quàm ſimpliciter eſſe. Loquimur de formis pure naturalibus, & quæ nullã habent per ſe ſubſtantiam. Rationalis etenim anima, quatenus per ſe ſubſiſtens à corpore ſeparatim poteſt permanere, eatenus per ſe ens non ſolum inexiſtẽs, recte nominari poteſt. Et formæ illæ immateriales angelicæ, per ſe entia, & quidẽ nobiliſsima entia ſunt. Super omnia verò forma illa puriſſima, & actus perfectiſsimus atque inæſtimabilis, ens primum eſt atque ſupremum, imò totius eſſentiæ plenitudo, non per ſe tantum fœliciſsimè ſubſiſtens, ſed omniũ inſuper rerum eſſentias, in ſuo eſſe pleniſsimo, benigniſſimè continens atque concludens.

Comparatur forma aliquatenus cum Deo ſecundum ſimilitudinem & uicinitatem. CAP. XV.

QVemadmodum verò ſupra diximus de materia, quòd à deo quàm lõgiſsimè diſtet, & pene nihil habeat cũ illo ſimilitudinis, ita econtrario de forma videtur, eam nimirum eſſe Deo adſimilem, Deoque vicinam, cum ſit etiam ipſe forma quædam perfectiſ

perfectiſſima,& actus puriſſimus. Neque difficile fuerit qui recte intellexerit ſupra poſitam materiæ ad Deum comparationem, quæ ſecundum diſſimilitudinem fiebat, formæ quoque ad Deum per ſimilitudinem applicare. In omnibus enim ijs comparari forma ſecundum ſimilitudinem cum Deo poterit, in quibus materia diſſimilis fuit declarata, tametſi in immenſum ſemper excellat diuina perfectio,& in infinitum ab ea deficiat formæ ſimilitudo. Non fuerit autem inutile, ad formæ clariorem habendam notitiam & potiſſimum ad Dei perfectionem aliquanto habendam cognitionem, adinuicem iſta comparare,& in quibus ſimilitudo ſit atque etiam diſſimilitudo oſtendere. ¶ Deus itaque ſicuti actus purus eſt & ſimpliciſſimus ex materia non compoſitus, ita & forma rei naturalis actus purus eſt & ſimplex, ex materia non compoſitus. In hoc tamen à Dei perfectione deficit, quoniam, cum materia quæ eſt potētia pura, communicat atque ſocietatem habet, in ea inhabitans & cũ ea pariter rem naturalem componens, cum Deus nullã omnino potentiam ſecum admittat, neque compoſitionem ſciat. ¶ Rurſum quemadmodũ Deus ſumme actiuus eſt, omnia operans in omnibus, quatenus actus puriſſimus & perfectiſſimus atque infinitus, ita forma omnis ſubſtãtialis, virtutem habet agendi, operaturque in corpore omnia quæ ſunt rei quam conſtituit conuenientia. Verum in hoc deficit quòd limitata ſit eius actiuitas, vt non quemlibet poſſit effectum indifferenter operari, ſed tantum quæ rei conueniunt quam componit: cum Deus infinita & illimitata ſua virtute operetur omnia in omnibus, & nulla omnino ſit actio, quæ ab eius non emanet immenſa virtute. ¶ Iterum in hoc cum Deo conuenit, quoniam principium actiuum exiſtens, pati non poteſt, neque aliunde quicquam ſuſcipere. Sic enim forma principium tantum actiuum eſt non autem paſſiuum, quomodo materia, tantum paſſiua eſt, non autem actiua. Neque ipſa alias nouit in ſe formas, potiſſimum corporeas ſuſcipere, neque ſecundũ eam res naturales patitur. A diuina tamē perfectione adeò deficit, vt etiam ad

corruptionē,contrariante virtute perueniat,cum eā prę-dominari cōtigerit. ¶ Amplius queadmodum Deus eſſe donās rebus,& omnia omnibus elargiēs,nihil ipſe recipit,neque recipere potens eſt:ita forma ſubſtantialis cū eſſe donet reb⁹ atque ipſi etiā materiæ,& oīa in eis quæ cōueniūt operetur atque elargiatur,ipſa tñ à materia vicisſim nil recipit.In hoc tamē deficit,quoniā ille omnia largitur omnibus,hæc aūt ſuo tantum compoſito atque etiā peculiariter,quantū ad materiam,nullum illi donat eſſe intrinſecū,cū Deus reb⁹ omnibus hoc ipſum donet, quòd ſubſtātialiter ſunt. ¶ Et Deus quidē nec recipit aliquid ab ijs quibus benefacit,neque cōmodū vllum accipit.Forma verò in materia,vt in domo neceſſaria inhabitat,& ea vtitur vt officina,extra quā prorſus nec exiſtere poſsit,neque quicquā operari,nihilo certè ampli⁹ quàm materia ipſa ſine forma.Patet ergo,quemadmodum forma Deo ſit adſimilis,eique ſecundū qualemcunque ſimilitudinē tametſi deficientem, vicina poſsit demōſtrari.

Quemadmodum materia dicatur appetere formam,tam abſentem quàm præſentem. CAP. XV.

Appetitus varius.

SVpereſt nunc,de mutuo amore atque appetitu materiæ ad formam,& formę viciſsim ad materiam vt aliquid dicamus.Neque enim nihil huius rei cognitio, Dei gloriam magnificabit. Aduertendum ergo eſt, quòd ſicut rationalibus creaturis Deus appetitum dedit rationalem qui voluntas nominatur,per quam ea quæ ſecūdum rationem ſibi cognoſcunt vtilia appetunt,abſentia deſyderando,præſentia amando, ea verò quæ inconuenientia fugiunt,abſentia deteſtando,& de præſentibus triſtando.Brutis verò animantibus appetitum ſenſitiuum,quo ea quæ per ſenſum vt commoda apprehendunt,proſequerentur,itidem & incommoda fugerent,ſic rebus naturalibus ſenſu atque ratione carentibus naturæ author Deus naturalem quendam inſtillauit indiditque affectum ſiue appetitum,atque deſyderium quo res quælibet naturaliter ſuam perfectionem appetit, atque id quod ſibi ſecundum naturam conueniens eſt, diligit,ita vt ſi adſit in eo complaceat,& velut oblectetur: ſi verò

ſi verò abſit deſyderet,atque ad ipſum acquirendũ,quantum ex ſe eſt,tendat atque conetur. Quemadmodum aqua,naturaliter frigus deſyderat,& locum deorſum. Et quidem vbi pręſens adeſt frigiditas, oblectatur & gaudet in ea,eamq́ue quoad valet ſeruare conatur. Si forſitan abfuerit,ab extrinſeco nimirum agente expulſa nõ quieſcit donec illam rurſum in ſeſe recuperet.Sic lapis ſi in naturali eſt loco,quieſcit,& oblectatur in eo ſine violentia.Si verò extra illũ alibi detineatur,deſyderabit nihilominus eundem,&,ad eum quantum ex ſe eſt conabitur vt tendat atque perueniat,moxq́ue vbi forte impedimentum ipſumq; detinens fuerit ſubtractum illuc motu feſtinabit,quo prius tẽdebat deſyderio.¶Hoc modo imperfectum omne(vt diximus)ſuam amat perfectionem, & illud appetit atque deſyderat,à quo habet perfici. Quapropter,cum ex ſupradictis euadat manifeſtum,materiam accipere ſuam quandam perfectionem à forma, per quam nimirum eius infinitas finitur,& indifferentia ſtringitur atque limitatur,& à qua eſſe accipit accidentarium & accidentarias alias diſpoſitiones, quibus ſuo quodã modo perficitur,non eſt difficile intelligere,quo modo materia formam appetat ac diligat,ita vt abſentem deſyderet atque ad eã tendat:pręſentem verò amet, inq́ue ea complaceat,nempe vt id quod imperfectũ eſt, ſuam appetit perfectionem.

Quemadmodum forma appetat materiam. CAP. XVII.

Caeterum,quomodo forma perfectior,materiã rem imperfectiſsimam ac nihilo viciniſsimam appetat, mirum forſitan cuiquam id videatur.Oritur autẽ hæc admiratio ex humani cordis peruerſitate. Sic enim vani ſunt filij hominum, vt non ament neque deſyderent niſi eos à quibus emolumenti aliquid ſperent. Neque niſi vilem hunc nouerunt & mercenarium amorem, quo materia formam & inuicem ſe filij huius ſeculi amant.Nimirum viliſsimis reb⁹ & infimis(materię & craſſis carnalibus)vilis eiuſmodi & infimus competit amor. Cæterum, eſt præter illum alius amor longè nobilior,

quo perfectum omne imperfectum amat atque deſyderat non vt ab ipſo accipiat aliquid,ſed in hoc magis vt ipſum perficiat.¶ Et ſic ſanè forma gaudet egenti atque nudę materię,quod ab optimo creatore accipit gratis,libenter elargiri, quaſi intelligat bonū quo communius, eo melius ac perfectius eſſe.In hoc enim diuinæ largitati multum aſsimilatur,quę nos non ob noſtra diligit(ſiquidem bonorum noſtrorum ipſa non indiget) ſed ob ſeipſam potius diffundendam, ſuamque immenſam bonitatem in nobis communicandam. Quanquam ex ſupradictis conſtet,materiam etiam formæ eſſe neceſſariā, & maximo omnino vſui,vt in ea habitet,& quaſi in officina omnem ſuam operationem operetur atque ſeruet, vt hac quoque ratione ipſam merito debeat expetere, quemadmodum non ſolum fœmina appetit virum,ſed econuerſo vir etiam,licet perfectior, fœminam.

Pſal.15.

Proponitur quæſtio de rationali anima, an etiam ipſa materiam appetat. C A P. X V I I I.

Quæſtio de anima rationali in materia.

VErum, quantum ad hanc rem attinet, peculiaris quędam dubitatio de rationali anima(quæ forma ſubſtantialis eſt hominis)moueri rationabiliter poteſt,num etiam ipſa vt cæteræ ſubſtantiales formæ,à materia inſeparabiles,materiam appetat naturaliter.Videtur enim & ratione & authoritate monſtrari, quòd ipſa magis odio debeat erga corpus affici, in quo inhabitat.¶ Ratione quidem ſic.Omnis enim res, naturaliter in eo magis ſtatu eſſe deſyderat in quo ſibi melius eſſe ſentit, & in quo operationes ſibi conuenienter magis debite magiſque rite poſsit exercere. Rationalis autem anima, per corporis huius craſsitiem ita obuoluitur, vt operationes ſuas nobiliſsimas quas habet, nempe intelligere & velle minus rectè poſsit exercere, quàm ſi ipſa a corpore foret ſeparata. Sic enim anima rationalis corporis craſsitie impeditur,quomodo oculus alioqui recte diſpoſitus, pellicula obuolutus clare rem ipſam cernere nequit. Iuxta illud ſapientis. Caro quæ corrumpitur aggrauat animā, & deprimit terrena inhabitatio

bitatio ſenſum multa cogitantem. Videtur ergo anima naturaliter deſyderare magis, vt à nube carnis huius ſeparetur, quàm vt ei coniũgatur. Neque præſens corpori videtur in eo poſſe oblectari, neque abſens ipſum deſyderare, quod in præſtantiſsimarum ſuarum operationum exercitio ſibi nouit præbere impedimentum. ¶ Rurſum, videmus formas illas immateriales ſpiritus cœleſtes materiam non appetere. Videbitur ergo & anima rationalis tametſi forſitan in materia oblectetur donec in ea ineſt, cum tamen fuerit ſeparata, iam illis modo quodam per ſe ſubſiſtendi aſsimilata, non vltra ad materiam trahi deſyderio. ¶ Accidit his, ſanctarum ſcripturarum authoritas, ſanctorúmque patrum teſtimonia. Beatus enim Paulus diſſolui cupit, & corpore magis exui, vt Christo domino poſſit coniũgi. Et idem ipſe de corpore mortis huius alio loco quærit liberatorem, atque alio rurſum, in hoc corpore grauatus ingemiſcit, ſciens quoniam ſi terreſtris iſta domus corporalis huius habitationis per mortem diſſoluatur, domum habiturus ſit à Deo non manu factam, id eſt, gloriæ æternæ accepturus manſionem. Sancti quoque patres, corpus iſtud quod circunferimus, carcerem ſiue ergaſtulum & exilij locum, atque alijs huiuſmodi varijs nominibus nominandum putauerunt. Memo verò eſt, qui non de ergaſtulo & loco carceris libenter velit liberari, neque liberatus quiſquam ad locum eiuſmodi quærit redire. Videtur ergo anima quæ in corpore eſt vt in carcere, nec in eo debere oblectari, neque ipſum abſens deſyderare.

Philip. 1. Rom. 7. 2. Cor. 5.

Ponitur differentia inter formas materiales & immateriales, quantum ad appetitum materiæ.

CAP. XIX.

PRo ſolutione autem huius dubitationis ſciendũ eſt diuerſitatem eſſe (quantum ad hanc rem) inter formas prorſus immateriales & quæ prorſus cum materia componi non poſſunt, cuiuſmodi ſunt ſpiritus angelici, & inter animã rationalem, quæ tametſi non ita ſit

materialis vt cęteræ corporeæ, quæ extra materiã nõ poſſunt ſubſiſtere, eſt tamen eatenus materialis, quatenus ex ſua natura habet, vt cum materia quid vnũ (nempe rem naturalem) poſsit conſtituere. Quæ enim prorſus immateriales ſunt, & cũ materia componi nõ poſſunt, his procul dubio nullus ineſt ad materiam appetitus. Quorſum enim appetitus eſſet rebus à natura datus, qui nunquam poſſet impleri? ¶ Anima tamen rationalis, quoniã ex ſua natura hoc habet vt cum materia ſimul rem poſsit cõponere, & quidem rem inter res omnes naturales nobiliſſimam, nempe hominem, iccirco dubitandum non eſt, quin ad materiam habeat naturalem appetitum, ita vt & abſentem deſideret, & pręſentem amet. Tametſi enim videatur anima rationalis ſeparata aliquatenus cœleſtibus ſpiritibus ſimilior, dum per ſe ſubſiſtat extra corpus, eo quòd tũc ſine materia ſit, atque ita forſitan perfectior in eo ſtatu videri poſsit, ſeparata exiſtens, quia tamen ab optimo conditore nõ ſeparatim ipſa, neque per ſe, neque propter ſe creata eſt, ſed in corpore propter hominem ipſum totum, vt ipſa videlicet cum corpore hominem componeret (partes enim propter totum ſunt, & nõ propter partes totum) iccirco ſuę conditionis memor, ſemper corpus deſiderat & amat. Longè verò diuerſum eſt de formis illis cœleſtibus, quę neque in materia creatæ ſunt, neque ad ſimul cum alio rem aliquam componendam, ſed vt per ſe ſubſiſterent, conditæ ſunt ab initio.

Differẽtia animę rationalis à formis alijs immaterialib⁹.

Soluitur propoſita ſuperius obiectio, & quomodo carnis corruptionem odio habeat anima, non corpus ipſum declaratur.

CAP. XX.

AD ea verò quæ in contrarium obiecta videntur, reſpõderi debet, ea procedere contra corruptæ carnis miſeriam, quæ non ex ipſa conditione primæ materiæ, neque ex corporis natura ſed per accidẽs ex primi parentis inobedentia, in ipſum corpus intrauit, & per propagationem in omnium poſterorum corpora deriuatur. Vnde quoties contra carnem vel corpus, in ſcri-

pturis

pturis aut in patrum ſcriptis fit exclamatio, non contra ipſam corporis naturam, neque aduerſus corpus ipſum per ſeſe, ſed aduerſus corruptionem & peruerſitatem & multimodam miſeriam in carne humana poſt peccatũ inhabitantem intelligi debet indignatio. ❡ Vnde nõ ſimpliciter corpus, ſed corpus quod corrumpitur, Sapiens dicit aggrauare animam. Neque Paulus à corpore ſimpliciter vult liberari vt ipſum nunquam recipiat, ſed à corpore mortis huius, id eſt, à corpore vt nunc eſt, hoc eſt, ab iſta miſeria multimoda quæ in corpore adhuc inhabitet. Neque Paulus diſſolui cupit à corpore, vt corpus nũquam velit recipere: neque ſic ingemiſcit in hoc corpore, vt prorſus velit expoliari, & corpore omnino priuari: ſed ab hoc vult corpore exui mortali & miſero, eoque ad tẽpus permanere priuatus, vt abſorbeatur mortalitas à vita, & recipiat aliquando ex Dei munere glorioſum, quod fœtidum atque ſordidũ olim depoſuerat. ❡ Sic etiã corpus iſtud, in eo ſtatu miſeriæ quo nunc eſt, obſcurũ, craſſum, corruptibile & tardum, rectè carcer nuncupatur inſuper & ergaſtulum, & locus laboris atque exilij. Quia donec in eo ſecundum ſtatum in quo nunc eſt anima inhabitat magni laboris opus habet in prauis ipſius cupiditatibus refrenandis atque expugnandis, propter corruptionem quæ ex prima inobedientia in ipſo inhabitat. Verùm hæc omnia nihil aliud probant, quàm animam merito carnis iſtam corruptionem & omnem quæ ex corruptione eſt miſeriam deteſtari. Non autem cõſequitur, quod ꝑ ſe corpꝰ ipſum odio habere aut deteſtari debeat. ❡ Similiter & quod de impedimento dicebatur à corpore in animam veniente, ad corporis miſeriam & craſſitiẽ referri debet. Cum enim reſurrexerit olim virtute diuina corpus hoc noſtrum in incorruptione, in virtute, in ſubtilitate, in agilitate, cæteriſque perfectionibus, omni craſſitia atque imperfectione ex Dei dono depoſita nullum erit animæ rationali ab ipſo impedimentum, quin in corpore poſita eique reunita glorificato, poſſit beatifica viſione Deũ etiã facie ad faciem contẽplari & amore inæſtimabili eo dulciſſime perfrui. Et erit tunc quidẽ

Sap. 9.
Ro. 7.
Philip. 1.
1. Cor. 5.
1. Cor. 12.
1. Cor. 13.

animę plenum gaudium, cum ipſam carnem qua dum viueret homo velut miniſtra vſa fuerat, ad hanc gloriã apud Deum bonis actionibus promerendam, ſibi viderit in pręmij quoque iucunditate conſociatã, & gaudebit indubiè videre in conſolatione ſociam, quam in labore vitę habuerat miniſtram atque adiutricem. Ex his ergo manifeſtum relinquitur, quemadmodum rationalis anima æquè atque cæteræ ſubſtantiales formę, materiam appetat atque deſideret.

De priuatione, ut eſt principium quoddam tranſmutationis rerum naturalium. CAP. XXI.

QVoniam autem (ſicuti iam diximus) forma perficit materiã, & ad omnẽ formam eſt materia indifferens, penitus ex ſe indeterminata, adeò vt quęlibet materia omnes omniũ rerum formas ſuſcipere per ſucceſsionẽ nata ſit, quanquam ſimul eas continere nequeat. Hinc fit, vt materia indeterminate quamlibet formam deſideret & amet. Vnde & prę́ſentem formam atque hoſpitatã materia amat, & ſeruare eã abſque faſtidio cupit, & tamen quoniam indeterminata eſt, eas quas non habet ſimiliter deſiderat, atque conatur habere, & genuino quodam natiuoq́ue conatu ad eas tendit, cupitq́ue de forma tranſire in formam, quaſi hac ratione ſuæ quærens imperfectioni mederi. Atque ita fit, vt collaboret ad eius formæ quam habet deſtructionẽ, dum aliã quęrit quę hanc eſt expulſura quam habet. Et licet non hoc per ſe intendat, conſequens tamen eſt, vt adueniente forma alia, prior licet perfectior emigret, atque abſcedat, atque ita per accidens, dum eam deſiderat acquirere formam quam non habet, ſeipſam priuat ea quam habebat. ¶ Sanè materia omnes pariter formas, ſi id fieri poſſet, libens ſuſtineret, optaretq́ue (ſi fieri id poſſet) impleri ſimul omnibus, ſed formę plures ſe pariter non compatiuntur (de vltimis rerum formis loquimur) ſicut nec plurium ſigillorum impreſsiones, pariter in eadem maſſa coexiſtere valent. Atque ita adueniente vna neceſſario pellitur altera. Atque ex his patet, quemadmodum priuatio formarum abſentium in materia, earum videli-

cet quas ipſa nata ſit habere & actu nõ habet,cauſa quædam ſit,quare res tranſmutentur,& materia rerum naturalium de forma tranſeat in formam.Quam ob cauſam dixit Philoſophus priuationem conari ad maleficiũ rei. ¶ Atque hinc eſt,quod vulgò priuationem tertium principium ponunt tranſmutationis rerum naturaliũ. Quia enim materia formis alijs ſubſtantialibus caret,quas nõ habet,& nata eſt habere:hĩc eſt,quòd ad eas tẽdit deſiderio quas nõ habet,ſicq́ue p ſe ad nouæ formæ acquiſitionẽ ac proinde ad nouæ rei gñationẽ tendit,per accidẽs verò ad prioris formæ amiſsionẽ,atque ex conſequenti prioris rei maleficium & corruptionem.Non debet tamẽ priuatio iſta principium dici rerum naturalium,ſed tantum principium tráſmutationis rerum naturalium.Non enim rem ipſam ſubſtantialiter componit , neque in remanet poſtquam generata eſt,ſed quoties res aliqua generatur,priuatio illa abijcitur,quæ ad prioris maleficiũ machinata fuit.Quemadmodũ cum in ſubiectũ quodlibet habitus introducitur,priuatio eijcitur,cum nequeat oppoſita ſimul ineſſe eidem.Vnde cum principia rerum naturalium(vt ſupra patuit)res ipſas naturales debeant conſtituere atque ſubſtantialiter componere, manifeſtũ eſt,priuationem non eſſe dicendam principium rerum naturalium.Tranſmutationis tamen earum principium, ratione ſupra poſita poterit admitti.

Dictum Ariſtote. notandũ.

Quomodo intelligendum priuationem eſſe tranſmutationis principium,& ad rei maleficium conari.

CAP. XXII.

Cvm verò in pręcedentibus diximus de priuatione, quòd ipſa ad maleficium rei machinetur,& de materia quòd conetur atque laboret ad nouæ formæ acquiſitionem,ſicq́ue per accidens ad veteris expulſionẽ & rei perditionem,nemo ita intelligat(quemadmodum verborũ facies forſitan prętendit)quaſi priuationẽ dicamus vim aliquã habere agendi,per quã ipſa conetur & operetur rei naturalis corruptionẽ,aut materiã virtutem aliquã actiuam ſimilem habere,ratione priuationis, per quam

quam ipſa aliquid efficiat ad formæ vnius expulſionē, & acquiſitionem alterius. Quo enim pacto priuatio ipſa (quę ens verum non eſt, ſed entis potius priuatio, & non exiſtentia tantum formæ in ſubiecto apto eam habere) poterit vllam habere actiuitatis efficaciam? Sed & de materia iam ſupra declaratum eſt, agendi virtutem ei minime competere, neque generare quicquam aut corrū pere: neque deſtruere poſſe neque producere. ¶ Quod ergo de priuatione dictum eſt, eam ad rei maleficiū machinari, intelligendum eſt, ſecundum occaſionem. Siquidem priuatio formæ ſubſtantialis in materia ipſa eſt occaſio ob quam corruptiōi res eſt obnoxia. Quod ex eius definitione facile intelligi poteſt, quę eſt hæc.

Formæ priuatio eſt, non exiſtentia eius in ſubiecto eam habere nato.

Quemadmodum cæcitas, carentia eſt & non exiſtētia viſus in hominis oculo, qui aptus eſt potētiam talem in ſe habere. Hoc itaque modo, quoniam materia apta & nata eſt habere quālibet formam, non tamen habet niſi vnam ſub qua exiſtit, conſtat aliarum omnium formarum in ea eſſe priuationem. Et quoniam ſic quamlibet aliarum æquè habere apta eſt & nata, atque vnam hanc pro tempore inexiſtentē, hinc fit occaſionaliter, vt quacunque virtute agentis naturale ſuperueniente, ſi ipſam prædominari contingat virtuti formæ ipſius quæ inhabitat, materia ipſa ſtatim agentis prædominantis impreſſionem acceptet, nullo vtique formæ prioris odio ſed ratione inexiſtentis priuationis, quoniam videlicet & formam iſtam quæ introducitur non habebat, & habere apta erat æquè atque eam quam tenebat. Vnde propter hanc indifferentiam, iuxta virtutem prædominantis agētis, ſemper ipſa materia parata eſt de forma tranſire in formam. ¶ Quemadmodum ciuitas, quæ in medio duorum regnorum poſita neutri eſt addicta, ſed quaſi media, & neutra ad vtrūque eſt indifferens, propter ſuam hanc indifferentiā frequēter cōtrarios habet ſiue hoſpites ſiue

Comparatio ad propoſitā rē accōmoda.

dominos

dominos. Vtrumlibet enim regnorum illorum prædòminari cõtigerit, non reluctatur ciuitas illa neutra, Sed & ſi alter ex regibus in ea ingreſſus fuerit ſuperueniens autem alter virtute ſuperauerit, victorem ſuſcipiet, pulſo altero, non vtique prioris odio, ſed ratione indifferentiæ, quoniam prædominatus eſt ſuperueniens. Et quomodo hac in re dici poteſt indifferentia illa, cauſa eſſe & occaſio expulſionis regis prioris, non tamen quicquam efficit neque egit illa indifferentia, ſiue (vt ita dicam) neutralitas, ita & de priuatione dicendum videtur.

An in materia corporum cœleſtium inſit etiam ſupradicta priuatio. CAP. XXIII.

De cœleſtium verò corporũ materia dubitari poteſt, num habeat etiã ipſa huiuſmodi in ſe priuationem. Si enim ſimilem habere dicatur, videbuntur cœleſtia corpora corruptioni quoque ſubiecta, cum ſit iſta priuatio principium tranſmutationis in rebus naturalibus. Vbi autẽ eadem eſt ratio, idẽ videtur conſequi effectus. ¶ Quod verò iſta priuatio in cœleſtium corporum materia ponenda ſit, eorum maxime ſententiam conſequi videtur, qui materiam ponunt eandem ſpecie in cœleſtibus, atque in his inferioribus. Nã ſi vnius eiuſdemque ſpeciei ſit omnis materia, videbitur, quomodo inferiorũ iſtorum materia ex ſua natura eſt indeterminata & indifferens ad omnem formã, & quãlibet apta & nata habere, eã etiam quam nunquam habuit neque eſt habitura, ita etiã cœleſtium materiã aptã & natã habere quãlibet formã, atque ita cum aliis omnibus careat præter eã, quam habet, omniũ aliarũ in ea eſſe priuationem. Quod ſi admittatur, quæſtio deinde fiet, quur minus ſint obnoxia corruptioni cœleſtia corpora quàm inferiora, & quam ob rem illorum materia non ita de forma tra[illegible]oſsit in formã, quemadmodum materia inferi[illegible].

[illegible]poſita, & unde cœleſtibus corporibus [illegible] [illegible]ſtratur. CAP. XXIIII.

[illegible]quæſtioni reſponderi poterit, admit[illegible]em qualem diximus etiam in cœleſtium

ſtium corporũ inueniri materia neque tamẽ cõſequi,vt
materia ipſa ratione huius priuationis tranſire poſsit à
forma in formã,ac proinde corpora ipſa cœleſtia tranſ
mutationi quæ eſt ſecundũ generationẽ & corruptionẽ
ſint obnoxia. Formæ enim ſubſtantiales cœleſtiũ corpo
rum,cum ſint perfectiſsimæ in informando ſuam mate-
riam,ſic eam ſua perfectione implent,& (licet ex ſe in-
differentẽ)ſolidiſsima diſpoſitione validiſsimiſque qua-
litatibus ſtabiliunt,tamque potentes ſunt ad ſe ſeruan-
dum in ea ſub qua ab initio creatæ ſunt materia,vt nul
lum ſit agens naturale creatũ tantæ virtutis, quod ad-
uerſus ipſarum aliquã poſsit præualere. Neque patiũtur
in ſuã quam inhabitant materiam,vllam omnino extra
neam impreſsionẽ vllo pacto repugnantẽ introduci,at-
que ita,propter formę perfectionẽ fit,vt de forma in for
mam tranſire nõ poſsit materia. Et quidem rectius vide
tur ac rationi magis conſentaneum,vt cœlorum impaſ-
ſibilitatẽ & incorruptibilitatẽ aſsignemus ex parte for-
mæ,quàm ex ipſa natura materiæ. ¶ Quod vt intelliga-
tur clarius,ſupra poſitã libet analogiam reſumere. Ciui
tas enim illa indifferens & neutra,quam capite 22. pro-
poſuimus duorum regnorũ velut mediam, tametſi ex ſe
ſit indifferens & neutra,& iuxta prædominãtis regni vir
tutem,temporis ſucceſſu,nunc huic nunc illi ſubijcitur,
tranſitque de domino in dominum,poteſt tamen,ſi præ
potentem admodum regem contigerit illam occupare,
ita validiſsimis turribus,arcibus,caſtris,muris, vallis, &
firmiſsimo præſidio muniri,diligẽtiſsima quoque adhi-
bita cuſtodia fideliſsime obſeruari,tam vtique potẽter,
ſapienter,& valde vt ſpes vltra non videatur contrario
domino aliquando ſe poſſe illius potentiæ præualere.
Quod vbi fuerit, ciuitas illa quæ primum erat indiffe-
rens & neutra,atque etiamnum quantum ex ſe talis per-
manet, ... virtutem nimiam & fortiſsima ... nis
occupantis & prędominantis, facta eſt
eius iam regno & poteſtati addicta. N
de domino trãſire in dominum,aut d
non vtique ratione ipſius ciuitatis,ſe

tis,cuius potentię ntmię non videtur ſpes vt aliquando poteſtas contraria reſiſtat.Sic ſanè & de cœleſti materia dicendum,propter perfectionem & potentiam formę potentiſsimę informando,quæ illi data eſt ab initio, eā de forma in formā tranſire non poſſe,quoniam agens naturale deeſt,quod illi poſsit vel aliam imprimere, vel ſuam auferre.

Soluitur ſuperius obiecta ratio.

CAP. XXV.

AD rationem verò quæ in oppoſitū obijciebatur, preponentem,vbi eadem eſt cauſa eundem etiā conſequi effectū,reſpōdebitur,non eſſe niſi occaſionē ſimilē in cœleſtibus & inferioribus, cum priuatio (vt ſupradictū eſt) nō ſit vera cauſa per ſe effectiua ipſius trāſmutationis de forma in formā,ſed tantum occaſio,& cauſa ſine qua nō.Niſi enim in materia eſſet priuatio formarū abſentium,& niſi eas eſſet apta habere quas nō habet nunquam de forma trāſmutaretur ad formā. Atque eatenus dicitur priuatio occaſio eſſe,& cauſa tantum ſine qua non,ac cōſequenter principium quoddam trāſmutationis huiuſmodi.Cęterum huius tranſmutationis veram & efficientē cauſam diximus eſſe agens naturale,quod prędominans,impreſsiones formę inexiſtenti contrarias,& formę quam ipſum vult introducere cōuenientes imprimit in materiā,ſicque eam de forma tranſire facit ſua actiua virtute in formam. ¶Quanuis ergo eadem admittatur occaſio trāſmutationis in cœleſtibus atque inferioribus iſtis,non tamen eſt cauſa eadē. Non eſt autem neceſſe,quotieſcunque eadem occurrit occaſio,ſiue eadē cauſa ſine qua nō,vt idē ponatur effectus, quemadmodum ſecuris acuties occaſio quędā eſt,& cauſa ſine qua nō ſectionis ligni.Non enim ſecaret ſecuris, niſi acuta.Non eſt tamē neceſſe,vt ſemper fiat ſectio,donec eſt ſecuris acuta,ſed verā cauſam adeſſe oportet, & ſectionē efficientē(hoc eſt,ipſum ſecantē)priuſquam fiat ſectio.Vbi autē defuerit ſecans,quātumuis acuta iaceat ſecuris,non fiet ligni ſectio.Ita & in propoſito,quia agēs inueniri nullum poteſt,quod effectum eiuſmodi produ-

cat

abijciunt è manibus, vt lapidẽ aut carbonem aut aliud vile quippiam apprehendant. Quorum cupidæ inſtabilitati parentes bene conſulunt, neque vim vllam eis faciunt, dum pro cibo quem tenent aliud nihil apprehẽdere eos ſinunt. ¶ Sic ſane & materiæ frequenter euenit, cum ſua inſtabilitate ſemper tranſire geſtiat, pro forma nobiliſsima & perfectioribus qualitatibus ſub quibus ſtabat, formam imperfectiorem & viliores diſpoſitiones vti recipiat, eam illi Aeſopico non admodum diſsimilis, qui pro carnis vmbra quę videbatur in aqua maior, carnis ſubſtantiam ſibi permiſit dentibus excidere. Huic verò inſtabilitati dum forma cęleſtis ſua perfectione medetur, non ſolum vim nõ facit materię, verumetiam quiete bona eam perficit, & magno afficit beneficio. Canis Aeſopicus.

Quemadmodum corpora glorificata poſt reſurrectionem ſub ſuis formis ſempiterna atque dulciſsima quiete requieſcent.

CAP. XXVII.

QVod autem nũc de materia & formis cęleſtiũ corporum diximus, idem etiã de materia in hominibus glorificatis poſt factã reſurrectionẽ dicẽdum videtur, nulla videlicet violentia eam à ſuo illo tranſitu in varias formas cohiberi, neque violẽter detineri, ſed quiete ſumma atque dulciſsima ex immortalitatis dono, ſub ſuis quãque formis ita firmari atque ſtabiliri, vt nullo amplius tranſitu perdere valeat quam habent, vel quam non habent acquirere. ¶ In hoc tamẽ eſt conſideranda diuerſitas, quod in cęleſtibus corporibus formæ ipſę ex ſua perfectione naturaliter ita materiam quam informant perficiunt atque ſtabiliunt, vt extraneam impreſsionem recipere non valeant. in hominibus autem poſt reſurrectionem futuris glorioſis, non ipſa naturalis animę virtus hoc pręſtabit, ſed Dei volũtas & beneplacitum, ita vt in beatorũ corporibus hoc ſit pręſtitura gratia, & Dei bona voluntas, per immortalitatis donũ gratuitum, quod cæleſtibus orbibus ipſe naturę author, ſecundum primam contulit inſtitutionem. ¶ Et quidem quod ad damnatos attinet, quos etiam neceſſe erit (iu-

xta ſacratiſsimę catholicę fidei confeſsionem) tuba canente,in ſuis corporibus ad iudicium & vltionem exurgere,ſi in eis ponamus violentiam perpetuam, nullum ſempiternum videbitur inconueniens,illic nimirum,vbi horror & terror,nullus verò ordo inhabitat, vbi diuinæ voluntatis iuſtitia,violenta (quę natura perpetuò non ſuſtinet) ſuę diuinitatis potentia ad vltionē eis in ęternitate ſuſtentabit. ¶ Cęterum in corporibus beatorum glorioſiſsimo illo immortalitatis dono ex diuini cōſpectus conſortio factis immortalibus dulciſsima vtique pace & quiete ſuauiſsima,nihil dubium eſt quieſcere pauperculam ex ſe & ęgenam illam materiam, cum ſua hoſpita rationali anima, cui vt in peregrinatione laboris olim fuerat miniſtra, ita in patria,dulciſsimę tunc beatitudinis erit ſocia.Si enim poteſt cæleſtis corporis forma ab inſtitutione naturę ſuam quam inhabitat materiam in ſe ſtabilire,eamque in pace & quiete perpetua poſsidere,poterit & hoc rationalis anima in Deum iam abſorpta, cum plenitudinem acceperit inhabitantis in ſe diuinitatis,ex Dei volūtate,eam videlicet quę illi reſtituetur habitationem,ſtabilem ſibi atque perpetuā ſeruare, ſicque ſibi firmo fœdere & ſolidiſsima colligatione connectere,vt vltra ab ea pelli non poſsit.¶ Similiter & in impijs ad æternam exercendam vindictam,colligationē hanc faciet iuſtus ille vltor,vt perpetuis tormentis & ſupplicijs inæſtimabilibus,vltra à corpore anima, quantūcunque deſiderauerit ſeparari omnino non poſsit . Illis quidem ad gloriam æternam , vt ab ea ad quam ſemel admiſsi fuerant beatitudine,non poſsint excidere. His verò ad ſempiterna ſupplicia vt cruciatibus diabolo & miniſtris eius ab initio pręparatis,nunquam valeāt abeſſe. ¶ Et hactenus quidem, quę de rerū naturalium principijs,ad omnipotentis Dei notitiam & gloriam conducere videbātur,pro noſtra paruitate tractauimus. Proximū eſt,vt ad earum cauſas vtcunque explicandas, altero libro tranſeamus,ſi prius in ipſo libri huius termino ex ijs quę diximus,laudis qualecunque canticum cecinerimus altiſsimo rerum omnium domino, qui ſuper omnia viuit

1.Cor.15.

Iob.10.

uit benedictus in æterna ſecula. Amen.

Finit ad Dei omnipotentis gloriam Liber primus conſiderationis Phyſicę.

PSALMVS LAVDIS AD conclusionis terminum, primo & optimo rerum omnium principio.

Confitebor tibi domine in toto corde meo, me ditabor in omnibus mirabilibus tuis.

Non eſt ſimilis tui in dijs domine, & non eſt ſecundum opera tua.

Tu ſolus inhabitas ęternitatem cum vnigenito tuo, in ſancto ſpiritu, ſeu perfectus atque beatus.

Cęlo tibi opus non erat, vt ſederes in eo, terra verò & vniuerſa quæ ſunt in ea, quem tibi vſum prębere poterunt qui rebus nullis indiges?

Quia voluiſti, quando voluiſti, ſicut voluiſti, ita verbo dixiſti, & ſurrexit vniuerſa hæc machina, magna nimis.

Ecce non eſt in omnibus gentibus vir induſtrius, aut potens artifex, vt ſuſcitet de nihilo, vel puluiſculũ terrę,

Tu autem ex nihilo feciſti, quæcunque noſtris ſunt obiecta ſenſibus, molem magnam valde.

Sub materia, non ex materia conſtituiſti hæc omnia, ſuũ cuique pondus librans.

Materia quidem cognata erant, & indiuiſa, formarum autem varietate ſeparaſti ea.

Quam vnico opere demonſtrare nequiſti infinitam pulchritudinem tuam, variatis ſic rerũ ſpeciebus, vti manifeſtam faceres.

Ecce verò in hoc mirabilis dulcedo ſapientiæ tuæ, dum ſic, diuerſiſsima natiuo nectis amore.

Et quæ per ſeſe inimica videntur, tuo iuſſu, inſeparabili ſunt conglutinata dilectione,

Verè magnus es tu, & faciens mirabilia, tu es Deus ſolus, creator omnium, creator cæli & terrę.

Tibi ſoli laus honor & gloria,tu es ſolus adorandus,domine Deus noſter.

Vt quid domine permittis alienis honorem tuũ, & quare eum præripiunt tibi creaturæ tuæ,.quæ adorantur in terris?

Intende ad viſitãdas omnes gentes,& agnoſcatur gloria nominis tui ſuper omnem terram,vt nõ deficiat laus tua de ore noſtro in ſempiternum.

Gloria patri ,& filio,& ſpiritui ſancto:

Sicut erat in principio,& nunc,& ſemper, & in ſecula ſeculorum.Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER SECVNDVS Phyſicæ conſiderationis, De Cauſis rerum naturalium.

PRAEFATIO.

OMne quod creatũ eſt,aliquam neceſſe eſt ſuę exiſtētię habeat cauſam,etiã angelica ipſa,licet nobiliſsima creatura.Omnia ſiquidem quæ creata ſunt,manifeſtũ eſt ab eo qui ipſa creauit atque effecit,ſuum eſſe accipere,& ſuum effectorem ſuæ exiſtentiæ cauſam habere.Neceſſe item eſt,ad finẽ omnia ordinari,propter quem creata ſunt,& ad ſuam ſingula exiſtẽtiam perducta . Atque ita quidem efficientem & finalẽ cauſas,omnia quę ſunt creata & viſibilia & inuiſibilia, ſpiritus & corpora, neceſſum eſt habere . Cęterum, res corporeæ,& naturales , præter ſupradicta duo cauſarum genera, conſpiciuntur & alia duo requirere:materialem cauſam dico ex qua conſtent , & formalem , per quam ſuam accipiant exiſtentiam. Et de his quidem poſterioribus,in priori libro quatenus principia ſunt rerum naturalium,cœptum eſt determinari:propter quod non ita prolixa nobis pręſenti hoc libro de eis faciẽda erit determinatio,

minatio, niſi quantum ipſa cauſalitatis ratio expoſcet. De prioribus autem duobus prolixior reſtat tractatus. Ad gloriam ergo eius qui eſt omnium cauſarum prima atque nouiſsima, α & ω, principium & finis omnium, ex materia componens ſingula, & ſuis formis in ſua exiſtẽtia ligans vniuerſa, rerum iſtarum iam aggrediamur determinationem. Apo. 1.

Definitio cauſæ, & quomodo ab occaſione ſeparanda cauſa. C A P. I.

CAuſa definiri ſolet, ad cuius eſſe conſequitur aliud. Cauſę definitio prior.

Qua definitione indicatur, omne illud eſſe alterius cauſam, quod ei quomodocunque dat eſſe, ſiue, vt ſit, aut à quo hoc alterum accipit quomodocunque vt ſit. Quemadmodum (exempli gratia) ad Dei eſſe conſequitur omnium eſſe creaturarum, id eſt, à Deo omnia accipiunt vt ſint, & Deus omnibus eſſe donat, atque ob hoc eſt Deus omnium cauſa. Similiter res omnes naturales, à materia & forma accipiunt vt ſint, & materia ac forma modo quodam dant rebus naturalibus vt ſint, dum ex illa & per hanc neceſſe habent ſubſiſtere, atque ob id omnium rerum naturalium cauſæ ſunt, materia & forma. ¶ Sic & finis quatenus agentem mouet ad operandũ effectum, quodammodo dat effectui, vt ſit, cum propter finem agens eundem operetur. ¶ Aduertendum eſt autem (queadmodum in libro priore obiter indicauimus) diſtingui ſolere duplicem cauſam, alteram proprie dictã, quam nũc definiuimus, & de qua principaliter loqui intendimus, cum de cauſis rerum facimus ſermonem: alteram verò improprie cauſam nominatam, quę eſt occaſio ſiue cauſa occaſionalis, aut cauſa ſine qua non. Quemadmodum in ligno, ſiccitas vehemens occaſio eſt accẽſionis, inflammationis, & combuſtionis eius: & in ſtipula leuitas, occaſio eſt facilis agitationis ſurſum: in globo rotunditas occaſio eſt facilis motus: in cultro, occaſio Cauſa occaſionalis non eſt vera cauſa.

bonę ſciſsiōis eſt ipſa eius acuties, atque ita in ſimilibus, Non ſunt tamen hę niſi occaſiones talium effectuum & occaſionales cauſę (quod cum diminutione dicitur) atque etiam cauſę ſine quibus non, hoc eſt, ſine quibus effectus eiuſmodi vel non fierēt, vel non ita commode & facile fierent, quemadmodum non fieret, aut fieret, aut non facile fieret ligni accenſio, niſi eſſet in eo ſiccitas: neque facile globus laterali motu agitari poſsit, niſi rotundus: neque recte ſcindere culter, niſi acutus, atque ita in alijs. Cauſę tamen verę non ſunt ſed tantum diſpoſitiones quędam, quas neceſſe eſt adeſſe, ſi agens ipſum & pręcipua cauſa debeat effectum operari, aut quæ vbi adfuerit, rectius ac facilius agens & pręcipua cauſa ſuum effectum operetur.

Quomodo in moralibus utile ſit dignoſcere cauſam ab occaſione. CAP. II.

Est verò in moralibus diligentiſsime attendenda iſta diſtinctio, vt non pro occaſione cauſa, aut econtrario pro cauſa exiſtimetur occaſio. Multum enim hęc diſtinctio valet ad peccatorum diſcretionem. Quemadmodum (exempli gratia) in ſcandalo dato, quod eſt vera cauſa ipſius ſcandalizationis paſsiuę, & in ſcandalo non dato ſed accepto, vbi opus ipſum ex quo ſcandalizatur alter (quod ſcandalum acceptum nominant) non eſt cauſā ſcandalizationis paſsiuæ, ſed tantum occaſio: vera autem cauſa huius paſsiuæ ſcandalizationis eſt, ipſa praua voluntas eius qui ex eo ſcandalizatur ſua prauitate, vnde ſcandalizari meritò nec potuit nec debuit. ¶ Sic & in conſideratione finis, diſtinguenda frequenter venit occaſio & vera cauſa. Quemadmodum (exempli gratia) propter temporale præmium, actum aliquem ſacrum faciendo, ſi præmium iſtud temporale, tantum occaſio quędam eſt, & finis quidam occaſionalis, & occaſionale motiuum: ſic verò Deus finis verus & vera cauſa finalis, non eſt actus ille malus vel illicitus. Sin temporale illud præmium vera eſt cauſa finalis, & motiuum pręcipuum, non autem

Quid ſcandalum datū, & quid acceptum.

Dei

Dei honor aut gloria, indubie illicitus iudicabitur. Quapropter huius rei proderit exacta cõſideratio. ¶ Excluditur verò cauſa occaſionalis a definitione ſuprapoſita per hoc quòd non ſic ad eam effectus conſequatur, vt ipſi det aliquo modo eſſe. Nullo enim modo occaſio dat eſſe effectui, ſed tãtum eſt diſpoſitio quędam, qua mediãte cauſa pręcipua facit effectum eſſe. Quemadmodum ignis agens, diſpoſitione & occaſiõe ſiccitatis, facile inflammat lignum, & manus proijciẽtis globum rotunditate diſpoſitum, facile agitat. Nemo autẽ dixerit ſiccitatẽ inflãmare lignum, aut globũ a ſua rotunditate moueri.

Alia ponitur cauſæ generalis definitio, ex qua ſpeciales eliciuntur definitiones quatuor generum cauſarum.

CAP. III.

Solet etiam hoc modo cauſa defini-i.

CAuſa eſt ex qua, aut per quam, aut àqua, aut propter quam, res quæpiam efficitur, vel eſt. Cauſę altera definitio.

Quę difinitio, dum ſub quadruplici datur diſiunctione, quatuor indicat cauſarum genera, id eſt cauſę diuiſionẽ in quatuor ſub ſe cõtentas ſpecies. Diuiditur enim cauſa, in cauſam materialem, cauſam formalem, cauſam efficientem, & cauſam finalem. Nam ex qua, reſpicit cauſam materialem: per quam, cauſam formalem: à qua, efficientem: propter quam, finalem. ¶ Ex quibus facilè colligi poſſunt ſingularum ſpecierum harum definitiones.

Cauſa enim materialis eſt, id ex quo quippiam fit eo pacto, vt inſit. Cauſa materialis.

Id eſt, principiũ naturale vel artificiale ex quo res naturalis vel artificialis fit, ita vt in ipſa maneat. Siquidem ex materia cum forma, res omnis cõponitur, res (inquã) ſiue naturę, ſiue artis. Vt ex ligni materia, cũ forma ignis in eã introducta, fit ignis. Ex auro, per formam idoli infuſam, fit idolum. ¶ Per quam, cauſam formalẽ reſpicit. Per eam enim & ſecundum eam, res dicitur eſſe ſubſtantiali-

ter quod eſt,& in ſuo item peculiari eſſe per eam res conſeruatur,vt per animã rationalem homo eſt homo,& per formã idoli,opus aliquod dicitur idolum. Quod ſi forma aufertur,oportet & homini & idolo eſſe ſimiliter,auferri,vt nõ amplius ſit homo vel idolũ, quod prius erat, Ariſto. donec inexiſteret forma. Propter quod ab Ariſtotele dicitur,Forma eſt ſpecies,exemplũ, & ratio quidditatis,id eſt,eſſentię rei naturalis.Sic enim ille ſolet eſſentiã rei exprimere.Species quidem,quia per eam res in certam ſpeciem cõſtituitur,atque arctatur,quemadmodum in priore libro latius tractauimus.Exemplum.Quoniam ſecundum formam,res ſibi ſimilia efficiunt, quemadmodum ignis per ſuã formã generat ignem alium ſibi ſimilem. Ratio autem dicitur,quoniam eſſentiam rei conſtituit, & ſecundum eam res accipit ſuę eſſentię rationem, & ſecundũ eam etiam res definitur, quemadmodum homo, definitur eſſe animal rationale,& animal corpus animatum ſenſibile, vbi rationale & ſenſibile,animam rationalẽ & animam ſenſitiuã(ex quibus eſſentia hominis ac bruti eſt)reſpiciunt. ¶ Tertia autem diſiunctionis particula, nempe à qua, ad cauſam efficientem ſpectat. Ab ea enim primum fit motio exterior, vt opus fiat, & in materiam ipſa habet ſuo motu & actione formam introducere:idque tam in rebus artis,quàm naturę, licet primus motus interior à cauſa finali procedat. Quemadmodum in domo conſtruenda,quę eſt opus artis,non ſeipſos lapides componunt,ſed eſt domificans, qui manũ admolitur operi,quique ſuo motu & actione materiã cõponens,& debito modo coaptans,formam domus efficit.Item nõ ſeipſum ignis gignit,neque materia ſeipſam accendit,ſed ab alio agente ſuccenditur materia ad formam ignis.Definitur autem ab Ariſtot.hoc pacto.

Cauſa efficiens eſt id,vnde primum principiũ mutationis & quietis.

Cuius eſt hic ſenſus,cã efficiẽs principalis, eſt primũ principiũ à quo mot⁹& quies,exteri⁹ procedit,vel effect⁹

poſitiuus

poſitiuus aut priuatiuus producitur, quod tam ad artem, quàm ad naturã applicari poteſt. ¶ Vltima verò particula propter quam vel cuius gratia, finem ſignat, qui mente quidem conceptus, tacite intrinſecus efficientem mouet cauſam, & velut in exterius opus mittit, quemadmodum propter inhabitationem, homines domos ędificãt: propter defenſionem & tutelam ab hoſtium incurſibus, ciues muros, valla, turres, aliaque fortalicia conſtruunt. Mouet enim mẽtem finis iſte conceptus, & ad opus procedere facit exterius. In naturalibus verò agentibus, in quibus non eſt ratio, finis ipſe vt naturaliter intentus & deſideratus, hoc eſt quatenus res agens ad finem naturaliter inclinatur ac fertur, mouet rem ad operandum effectum tali fini congruum. Quemadmodum forma lapidis mouet ipſum deorſum, propter finem ad quem naturaliter inclinatur, id eſt, propter quietem in loco naturali. Definitur hoc modo.

Cauſa finalis, eſt cuius gratia omnia fiunt.

Id eſt, finis eſt principium ad quod dirigũtur & deſtinãtur oĩa media, eidẽ congruẽtia, veluti in ſcopũ quẽdã.

Quomodo & cauſa efficiens & finalis utraque dici poßit cauſarum prima. CAP. IIII.

EX quibus patet, vtramque cauſam, nempe & efficientem & finalem, rectè dici poſſe cauſarum primam: ſed differenter, aliaque & alia ratione. Finis enim eſt prima cauſa ſecundum intentionem, quatenus agentis virtutem effectiuam (in rationalibus, per rationem intentus, ſiue in naturalibus per naturalem inclinationem deſideratus atque naturaliter propoſitus) ſolicitat interius, ad operationem exteriorem cuiuslibet effectus. Quemadmodum aues, tempore coitus & procreationis, ipſa ſuę ſpeciei multiplicatio & cõſeruatio (vt naturaliter intenta atque deſyderata) extimulat & mouet ad coeundum, nidos conſtruendum, & quęcun-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

que ſunt opportuna tali fini operandum. Cęterũ, efficiẽs, primum eſt in exteriori operatione, & motione materię. ¶Vnde ſicut finis ſemper eſt intentione prior efficiente, interius mouendo & ſolicitando efficiens: ita econtrario efficiens ſecundum tempus prior eſt fine. Quemadmodũ ſanitas ipſa atque ſanatio, tempore eſt poſterior ipſa potione ſiue balneatione, ad ſanitatem ordinatis tanquam ad finem, & operatio bona Deo dignę cõuerſationis, antecedere debet, ęternę felicitatis retributionem, quę eſt illius finis, cum hec ſit illa intentione prior.

De effectus definitione & diuiſione per oppoſitum ad cauſam.

C A P. V.

QVę autem de cauſa dicta ſunt, eadẽ effectui poſſunt omnia per oppoſitum aptari. Sunt enim cauſa & effectus relatiua, quẽadmodũ pater & filius. Vnde ex ſuprapoſitis cauſæ definitionibus, effectus poteſt hoc modo definiri.

Quid effectus.

Effectus eſt, id quod ſequitur ad eſſe alterius.

Hoc eſt, quod quoquo modo ab alio accipit, vt ſit, hoc eſt, quod ex aliquo eſt aut per aliqd, aut ab aliquo, aut propter aliquid. ¶Eſt autem effectus nomẽ generale, non quidem oppoſitum relatiue cauſę efficiẽti in particulari (quẽadmodũ ex nominis ratione videri poterat, eo quòd inter efficiens & effectum ſecundum nominationem & terminationem videatur interuenire relatio) ſed generaliter cauſę opponitur ſecundum relationem. Vnde quemadmodũ ſuperius cauſa quadruplex diſtincta fuit, ſic ex oppoſito quadruplex itẽ effectus venit diſtinguendus. Sed quia propria nomina non habẽtur, idcirco adiecta cauſarum diſtinctione, neceſſe eſt circũloqui. Eſt enim effectus cauſę materialis, eſt effectus cauſę formalis, eſt effectus cauſę efficiẽtis, & eſt effectus cauſę finalis.

Quadruplex effectus.

Effectus cauſæ materialis eſt, quod eſt ex aliquo.

Vt ho

Vt homo hoc modo eſt effectus ſuę materiæ, quoniam ex ſua materia componitur, & idolum, effectus auri vel argenti eſt, tanquam materialis cauſæ.

Effectus cauſæ formalis eſt, quod per aliquid eſt.

Vt homo per formam, quapropter homo reſpectu ſuæ formę, & idolum reſpectu ſuæ formæ artificialis, effectus dicitur cauſæ formalis.

Effectus autem cauſæ efficientis, qui fit ab aliquo.

Vt domus à domificante, ignis genitus ab igne ipſum generãte, filius à ſuo patre. Vnde domus, ignis genitus, & filius reſpectu domificantis, ignis generantis, & patris gignentis, effectus dicuntur cauſæ efficientis.

Effectus deinde cauſæ finalis eſt, quod eſt, aut fit propter aliquid, ſiue alicuius gratia.

Vt ambulatio quæ fit propter ſanitatem conſequendam, & bona operatio quæ exercetur propter vitam æternam. Et regulariter medium ipſum quod ad finem ordinatur, & quo ad finẽ peruenitur, effectus dicitur, cauſæ finalis, reſpectu eius ad quod ordinatur, & ad quod perducit, quemadmodum bona operatio ad æternę vitæ conſecutionẽ ordinatur, & ad ipſam perducit operantẽ: ſimiliter & ambulatio, ad ſanitatem. ¶ Videtur tamen difficilè hoc intelligere, quẽadmodum medium cauſæ finalis ſiue ad finẽ, dicatur effectus illius, eo quòd plerunque vt poſt latius declarabitur, ſit verum efficiens illius. Sed facilè vitatur difficultas, ſi attendatur, effectũ generale eſſe vocabulũ, & in vnoquoque cauſalitatis genere cauſę relatiuè opponi. Vnde conſequitur manifeſte, ſi ſanitas reſpectu ambulationis ſit finalis cauſa, ecõtrario quoque ambulationem effectum eſſe cauſæ finalis reſpectu ſanitatis.

ſimiliter

ſimiliter & de bona operatione, reſpectu felicitatis.

Quemadmodum eiuſdem rei poſſint eſſe plures cauſæ.

CAP. VI.

Prima proprietas cauſarum.

AD maiorē autem prędictorū cognitionē, tres poniſolent cauſarum conditiones. Quarum prima eſt.

Homo generat hominem, & ſol, vt habet Ariſto. 2. phyſico.

Eiuſdē rei plures poſſunt eſſe cauſæ.

Quod ſi de diuerſis generibus cauſarum intelligatur, etiā ſenſui eſt manifeſtū. Siquidē omne agens naturale, cauſas materialē, formalē, efficientē, & finalē habet. Si verò in eodē genere cauſę accipiatur, etiā ſic verū eſt. Nam idem homo filius exiſtens, cauſas efficientes habet, patrē, matrē, corpora cœleſtia & ſuper omnia Deū. Homo enim nō generat hominē ſine cōcurſu cauſarū vniuerſalium. i. corporū cœleſtiū, & cauſæ vniuerſaliſsimę quę eſt Deus. ¶ Sic plures eſſe poſsūt eiuſdē rei fines, vt corpus eſt propter animā, propter hominem, propter Deū. Terrę gramina & herbæ, ſunt propter iumentorū paſtū, propter ipſius terrę ornatū, & propter hominū conſolationem, atque in Deum ex ornatu illo prouocationē. ¶ In genere aūt cauſæ materialis iſtud abſurdū videtur, ſi de materia totali ſermo fiat. Omne enim ens naturale nō niſi ex vna materia totali cōponitur. Et ſimiliter nullum opus artis vnū, duas totales habet materias. Neque enim ſimul eadem ſtatua, & tota aurea & tota argentea eſſe pōt. Poſſunt tñ cōmiſceri aurū & argentū, ſed tūc nō niſi pro vna totali materia reputabitur. ¶ Similiter & de cauſa formali dicēdum, maxime ſi de forma ſubſtantiali & vltima ſermo fiat. Quemadmodū enim ex primo libro patet nulla res naturalis plures ſubſtātiales formas habere poteſt. Neque item res quæcunque artificialis, plures ſimul totales formas artificiales habere valet. Nequit enim ſtatua, leonis imaginem habere ſimul & bouis. Quòd ſi formarū fiat cōmixtio, veluti cū humano capiti ceruicē equinam pictori iungere libuerit, non plures ſunt formæ artis totales, ſed vnica tantū. Si tñ cauſam formalē largè acciperemus, vt etiam ad formas accidentarias ſe extenderet, ſic dubium non eſſet. plures etiam formales cauſas ſimul poſſe exiſtere.

Horatius de arte poetica.

ſtere. Plurimas enim accidentarias formas idem ſimul in ſe continet homo.

Cauſas poſſe ſibi eſſe inuicem cauſas, Secunda conditio eſt.

CAP. VII.

Cauſæ poſſunt ſibi inuicē eſſe cauſæ.

Secunda conditio cauſarum.

Quod quidem in diuerſis cauſarū generibus eſt indubitatum. Plerūque enim quę in genere cauſę finalis eſt cauſa, hoc ipſum in genere cauſę efficientis eſt effectus: & quod in genere cauſę efficientis eſt efficiens, hoc eſt in genere cauſę finalis effectus. Veluti cum non recte quiſpiam valens, propter acquirendam ſanitatē deambulat, aut medicinam bibit amaram, deambulatio iſta in genere cauſę efficiētis cauſa eſt ſanitatis, quę per ipſam & ab ipſa efficitur. Similiter & amarę medicinę potio cauſa eſt ſanitatis quam efficit, atque ita ex cōſequēti ſanitas ipſa admitti debet in hoc cauſalitatis genere ipſius ambulationis atque potionis effectus. ¶ Econtrario autem, in genere cauſę finalis cauſa eſt, ſanitas vt intenta & deſiderata. ipſa enim eſt quę non rectè valentem mouit ad ambulationem atque amaram potionē. Atque per conſequēs, in hoc cauſalitatis genere, ambulatio effecta & potio illa amarioris medicinę propter ſanitatē, admitti debent effectus. Eſt autē in genere cauſę finalis effectus, ipſum medium quod eſt propter finem, & quo ad finē peruenitur, quemadmodum propoſito eſt, de ambulatione & potione reſpectu ſanitatis. Patet ergo quemadmodum in diuerſis cauſarū generibus cauſę ſibi inuicem poſsint eſſe cauſę. ¶ Amplius vero etiam in eodē genere cauſę inuenire poſſumus cauſas eſſe ſibi inuicem cauſas. Nā habitus ex actibus generantur, quemadmodum virtutes habituales ex actibus virtutū frequenter iteratis, & nihilominus habitus cum generati fuerint actus viciſsim faciūt. Faciūt enim habitus, eos quos habent ſecundum ipſos operari, & delectabiliter operari. Verū iſtud ſecundū ſpeciem eſt tantum. Nā actus qui precedūt habitum, eūque efficiūt, numero diuerſi ſunt, ab ijs qui ſequuntur & efficiūtur ab eo. Profundius autem conſyderādo, inuenire poterimus,

Cauſę ſūt ſibi mutuo cauſę.

vt di

vbi cauſæ eædem ſecūdū numerū,ſibi inuicē ſint cauſæ. Eadē enim caliditas quæ in manu à calido quod tenetur manibus producitur,viciſsim cōſeruat in ipſo quod tenetur manibus,calorē.In eodē autē genere cauſæ efficientis ſunt,cauſa producēs & cauſa cōſeruans. Vtraque enim cauſa & producēs & conſeruans, dicitur efficiens. Similiter etiā dicendum videtur in cōtemplatione rei iocundæ,quę gaudiū atque lætitiā in aīo producit, à qua viciſsim cōſeruare ipſa rei iucūdę cōtēplatio videtur. Cōſeruat enim cōtēplationis affectū abſque faſtidio, & permanere facit in aīo,lætitia interior,q̄ in eo inde exoritur.

Eandem poſſe eſſe cauſam contrariorum effectuum.

Tertiam conditionem cauſarum ponunt,hanc.

CAP. VIII.

Tertia proprietas cauſarū.

EAdem poteſt eſſe cauſa contrariorum effectuum.

Quod quidem ad oculū promptū eſt videre in ſolis actione qui vnus & idem mediante calore,quædam facit liqueſcere,alia indurans.Ceram enim,& buryrū, glaciē, atque ſimilia,liquefacit.Lutum verò & lutea vaſa hiſque ſimilia facit indureſcere.Et eadem potio in quibuſdam efficit ſanitatē,in alijs ægritudinem,imo etiā in eodē ſucceſsiue.Huius autem ratio eſt,varia diſpoſitio ſubiecti in quo recipitur actio.Quēadmodum ea quæ pro homine cōplexionis ſanguineę bona eſt potio,& ſanitatis effectiua,fieri poteſt vt homini complexionis contrari:(nempe melencholicæ) ſit noxia,atque ęgritudinis effectiua. Et frequenter potio quę diſtemperatā cōplexionem,ad temperamentum reducit, eadem diſtemperamētum facit in eo qui recta eſt valitudine.¶Sic eadē pręmiſſę in vno generant ſcientiam,in alio generant tantum opinionem, iuxta quod vel circa pręmiſſas vel circa conſequētiæ rectitudinem variè fuerint affecti.Ita ſeculi ſcientia aliquo modo perficit intellectū, quoniā omnis veritatis cognitio,quantū ex ſe eſt,intellectū perficit. Imperficit tamen affectū,eo quòd inflatū reddat. Et quidē in rebus naturalibus hęc cōtrariorum cauſalitas prouenit,vt diximus, ex parte

ex parte varię diſpoſitiōis ſubiecti,in quo fit actio.In voluntarijs aūt,ex varia diſpoſitione agētis pro ſua libertate.Idē enim homo & vult & nō vult,nō ſolū ratiōe rei mutatę,ſed pro ſua etiā libertate,abſque rei vlla mutatione.

De cauſæ diuiſione in uniuerſalem & particularem,propinquam & remotam.

CAP. IX.

Solent quoque de cauſis nonnullæ aſſignari diuiſiones.

CAuſarū enim q̄dā ſunt vniuerſales,quædā particulares: quædā remotæ, quædam propinquæ.

¶Et conſiderantur hę rurſum,vel ſecundum nominationē,vel ſecundum rem.Secundū nominationem quidem, quando cauſa & effectus nomine vniuerſali vel particulari aſsignātur,vt cū dico,Bonū eſt finis rerū. Ex materia,fit res,Forma,facit eſſe rem:Res eſt,per formam:Artifex,efficit opus: Finis,mouit operantē.In his, & cauſę & effectus vniuerſaliter nominantur ſeu generaliter.Cum autē dico ex auro facta eſt hęc ſtatua,particularis cauſa & effectus exprimuntur.Itē cū dico artificē feciſſe hanc domū,aut viuentē aliquē eſſe patrem huius pueri, nominatione cauſas remotas ab effectibus dico. Cauſas enim nomine vniuerſali deſignās,effectū particularē demonſtro.Cū verò huius pueri hunc hominem dico eſſe parētem,aut hunc artificē cauſam huius rei,aut domifactorē domus eſſe cauſam,& ſtatuariū ſtatuę, propinquius nomino & exprimo cauſalitatē.¶Interdū vero nūcupamus cauſas vniuerſales vel particulares ſecundum rem,ob rei generalē videlicet aut particularem remotā vel propinquam cauſalitatem.Hoc autē pacto cauſa vniuerſalis dicitur,vel generalis, quę plurimos habet diuerſorū generum effectus,quemadmodū ſol,& cœleſtia corpora,& ſuper omnia deus benedictus. Habent enim effectus plurimos diuerſorū generū,cū omnis,creatura corporalis ſine illorū cōcurſu non efficiatur. ¶Non eſt autē neceſſe ad hoc vt cauſę dicātur vniuerſales ſeu generales, vt prorſus

Cauſa vniuerſalis & particularis.

ſus nullus ſit effectus cuius ipſę non ſint cauſę. Sic enim ſol & cœleſtia corpora nō dicerentur cauſę vniuerſales, cum non ſint cauſæ ſpirituum, neque ſpiritualium rerū: ſed ſufficit, quòd multos valde habeāt diuerſorum generum & diuerſarum rationum effectus. Quanquam deus ſuper omnia benedictus, ob hoc vniuerſaliſsima & generaliſsima cauſa per ſuperlationē recte dicitur, quod prorſus nihil neque corporale neque ſpirituale eius cauſalitati ſit ſubtractum. Videtur etiā homo ſecundum genus cauſę finalis eſſe cauſa vniuerſalis, eo quod plurimos videatur habere diuerſarum rationum ſecundum hoc genus effect᷒, id eſt, plurima ad ipſum ordinata. Cū omnia hęc inferiora, imò & cœleſtia, ad hominem vt finem referantur.

Deus cauſa eſt vniuerſaliſsima.

¶ Cauſa autem particularis dicitur, quę non plurimos habet diuerſorum generum effectus, vt homo cauſa particularis eſt reſpectu filij quem gignit, etiam ſi mille genuiſſet numero filios. Oportet enim cauſam vniuerſalem ſiue generalem, multos admodum habere effectus diuerſorum generum atque diuerſarum rationū. Indiuiduorum autem quantumcunque multitudo, nō ſufficit ad faciendam cauſam vniuerſalem.

Quid cauſa particularis.

¶ Cauſa vero propinqua ſecundum rem nominatur, illa quę effectu prope eſt, & per effectum attingit: quemadmodum pater, cauſa propinqua eſt ſui filij quem per ſeminis deciſionem gignit.

Cā propīqua & remota.

¶ Cauſa vero remota eſt, quę ab effectu eſt elongata, neque ad effectum, niſi alia cauſa priore mediante, attingit; quomodo auus cauſa eſt remota nepotis, eo quòd ad ei᷒ cauſalitatem non attingit, niſi mediante efficientia filij ſui, qui eſt pater nepotis illius & cauſa propinquior. Magis autē remotę cauſę ſunt proauus, atauus, tritauus, atque ita conſequenter. Similiter ſi ignis aliquis ſecundum produxerit, atque hic rurſum tertium, iſte quartum, qui deinde quintum: primus omnium, cauſa eſt propinqua ſecundi, & ſecundus tertij, atque ita conſequenter, ſed omnium aliorum preterquam ſecundi eſt ignis primus cauſa mediata, & ſecundus cauſa mediata & quarti & quinti. ¶ Sunt autē cauſę vniuerſales etiam cauſę propinquę,

Cauſę vniuerſales ſunt propinquæ.

pinquæ,æquè atque particulares,Sol enim & corpora cœleſtia,effectibus prope ſunt, & ſecundum cauſalitatem effectum attingunt per ſeſe, non tantum mediantibus alijs particularibus agẽtibus.In omni enim effectu naturali immediate per ſe deus concurrit, ſimiliter & corpora cœleſtia.

Cauſę vniuerſales ſunt propinquę.

De cauſa per ſe & per accidens ſecundum nomina:ionem.
C A P. X.

ITerum autem diuiditur cauſa, in cauſam per ſe, & cauſam per accidens. Idque rurſum vel ſecundum nominationem, vel ſecundum realem conſiderationem.

Cauſa per ſe & per accidens.

¶Secundum nominationem eſt cauſa per ſe,quando cauſa exprimitur ſub ratione cauſalitatis, id eſt, ſub ea ratione ſecundum quam talis ei effectus cõpetit.Quemadmodũ dicimus lucidum per ſe eſſe cauſam luminis vel illuminationis:calidum per ſe eſſe cauſam calefactionis, iugulationẽ eſſe per ſe cauſam interitus,ſummũ quoque bonum per ſe finem eſſe omnium.Atque ita cũ dicimus lucidum illuminare,calidũ calefacere,iugulatum interire vel interijſſe,ſummum bonum appeti vel deſiderari, cauſa per ſe exprimitur ſecundum nominationem. Lucidum enim quatenus lucidum illuminat, & calidum quatenus calidum calefacit, atque in cęteris.

Quid cauſa per ſe ſecundum nominationem.

¶Per accidens verò dicitur cauſa ſecundum nominationem quando cauſa non exprimitur ſecundum rationem cauſalitatis,neque ſub ea ratione ſecundum quam ei effectus talis conuenit, ſed ſub ratione aliqua extranea & impertinenti.Quemadmodum(exempli gratia) ſi quis dixerit calidum cauſam luminis,aut lucidum cauſam caloris, dicatque lucidum calefacere,& calidum illuminare,percuſſum interijſſe, omnia. creatorem appetere & deſiderare.In his enim ratio cauſalitatis non expri

Quid ſit cauſa per accidens ex nominatione.

mitur,ſed aliquid impertinẽs effectui.Non enim lucidũ quatenus lucidum calefacit,ſed quatenus calidũ: neque calidũ quatenus lucidum calefacit, ſed quatenus cali-dum:neque percuſſum quatenus percuſſum interijt, ſed quatenus iugulatũ: neque creator quatenus creator, ſed quatenus ſummum bonum & finis omnium vltimus,ab omnibus appetitur ac deſideratur, quaſi ordinatis ad ipſum.

De cauſa per ſe & per accidens ſecundum rem.

CAP. XI.

Quid cauſa per ſe ex re ipſa

Secundum realem verò conſideratiõe dicitur cauſa per ſe, quę ad effectum aliquẽ ordinatur,ſiue ſecundum naturalẽ inclinationem, ſiue ſecundum rationis propoſitũ .Per accidens verò,quę ad certũ effectum nõ ordinatur,ſed accidit ei effectus pręter intentionem & ordinationẽ.Quẽadmodum(exempli gratia)forma lapidis aut ligni per ſe mouet lignũ ipſum aut lapidẽ deorſum.Ad talẽ enim effectũ eſt ſecundũ naturã determinata,atque ob hoc ipſa eſt cauſa per ſe mot' talis deorſum.Cæterũ,ſi cadens lignũ in ignẽ corrũpatur,& inflammetur,per accidens fit talis effectus.Non enim intẽdebatur à forma deorſum mouẽte rei corruptio, ſed accidit hoc pręter inclinationẽ naturæ,Itẽ ſi cadens lapis frãgat vas terreũ,per accidens hoc euenit.¶Item cum propter ſanitatẽ recuperandã quis deãbulat, hoc ipſum intendẽs,ipſa ambulatio cauſa per ſe eſt ſanitatis ,ad quã ordinatur ex ratione & propoſito ambulãtis . Cęterum ſi inter ambulãdũ cõtingat pedẽ offendere, aut aurũ perire in via,aut ſimile aliquid pręter intẽtionẽ,effectus eiuſmodi per accidens eſt.¶Sunt pręterea cauſæ quædã potentiales,vt ædificator,creator, figulus, piſtor,faber, inflãmatiuũ,illuminatiuũ.Et ſignificãt huiuſmodi plerunque habitus,ſiue potentias.Aliæ actuales, vt ędificans,creãs,fingens,fabricans,inflammans, illuminãs,& ita in alijs,quæ actum ſignificant vel actionẽ ipſius efficientis,quemadmodum priora habitus vel potentias.

Quid per accidens.

Cauſa ex re.

Cauſa potentialis & actualis.

De cauſa materiali, & duplici relatione nominis materia.

CAP. XII.

Quantum

QVantũ autẽ ad cauſam materialẽ atque formalem attinet, aduertẽdũ eſt nõ prorſus eodẽ modo hic accipi materiã & formam, quo in libro priore diximus ſignificare. Latiꝰ enim hic ſumitur cã materialis & formalis, quam ibi forma & materia. Vñ hic etiã materia artis, q̃ ſecunda ſolet nominari, eo quòd ex alia priori cõponitur, eſt cã materialis, vt ex toto ligno fit idolũ, & ipſa forma idoli hic formalis cauſa dicitur, cũ illic nec lignũ admittatur materia idoli, neque idoli ſpecies forma, quẽadmodũ latius fuit prçcedẽti libro declaratũ. ¶ Prçterea quod ad noĩs materię rationẽ attinet, ſciendũ eſt, materiã dupliciter poſſe corporari, primo, ad formã quãcũque quã recipit, vel in ſe habet. Atque ita ſolet vocari materia in qua vel materia ſubiectiua. Nam hæc eſt materię cõditio, formam ipſam ſubſtantialem & alias omnes accidentales recipere, atque in ſe, quodammodo ſuſtinere. Secundo comparatur ad rem quam componit, vel naturalem vel artificialem. Atque hac comparatione nominatur materia ex qua. ¶ Similiter & de forma dicendum. Poteſt enim primo referri ad materiam cui ineſt, ſiue quam informat, quomodo dicitur hçc anima eſſe huius corporis, quaſi ipſum informans. Secundo, ad rem quã cõponit, quomodo dicitur hçc anima huius eſſe hominis, eo quòd hunc hominem conſtituat. ¶ Iuxta primam conſiderationem, materia & forma ſunt adinuicem relatiua, & adinuicẽ referuntur. Eſt enim materia, formæ materia, tanquam informantis eam: & viciſſim forma, eſt materię forma, quaſi ab ea informatę. Et eſt relatio ſecundum ſuperpoſitionem, eo quòd dignius ſit formam eſſe quàm materiam. Iuxta verò ſecundam conſiderationem, & materia & forma referuntur ad rem naturalem, vt quę ex ipſa & per ipſam componatur. Nomen tamen naturę, non niſi compoſitum reſpicit. Nunquam enim dicitur forma eſſe natura materię, aut econtrario, ſed vtraque & forma & materia, ſunt naturæ compoſiti ſiue rei naturalis.

Materia in qua & qua. Qui[...] teria. Quid [...]teria ex qua.

De triplici cauſa formali.

C A P. X I I I.

Forma ſubſtãtialis, artificialis, & accidẽtalis.

Sciendum autẽ eſt, præter formas ſubſtãtiales, quæ propriiſsime cauſę formales dicuntur, item & præter formas artificiales, quæ minus proprie cętera etiã accidentia quæ qualecũque eſſe accidentarium donant rei cui inſunt nonnunquam cauſas formales nominari, quemadmodum albedo & ſcientia atque virtutes, formæ quædam ſunt, & quædã formales cauſæ eorum in quibus ſunt, eo quòd eſſe quoddã eis dare videantur. Dat enim homini albedo, vt ſit albus: dat ſcientia, vt ſciens ſit ac doctus: virtus, vt bonus ſit ac probus. ¶ Sed cum forma, propria & vera definitione dicatur, quæ rei dat eſſe, videtur ſola forma ſubſtantialis proprie atque ſimpliciter dicẽda forma ſiue cauſa formalis, cum ipſa ſola det eſſe ſimpliciter rei quam cõponit. Cæterum, neque artificialis forma neque alia quælibet accidentaria, vlli rei proprie & ſimpliciter eſſe donat, ſed tãtum aliqualiter eſſe, vt puta accidentarium, nempe eſſe album, vel nigrum, bonum aut malum. vnde nec ſimpliciter formales cauſę, neque proprię dicendę ſunt, ſed tantum improprię, & cum diminutione quædam formales cauſæ, quatenus eſſe quoddam (ſecundum diminutionem loquendo) donant, non autem eſſe ſimpliciter. ¶ Relinquitur ergo, ſolas ſubſtãtiales formas proprie atque ſimpliciter cauſas formales nominandas: cæteras autem, non ſimpliciter, ſed cum diminutione, adijciẽdo accidentales vel artificiales. Eſt autem forma acidentalis, quę ſubiecto donat eſſe qualecũque accidentariũ, id eſt, eſſe aliquale. Forma verò artificialis, quæ donat eſſe artificiale, id eſt, quæ eſſe quippiam facit opus artis. Quemadmodum forma idoli facit, vt idolum dicatur, & facit lecticæ forma, vt lectica ſit, quod ex materia facit artifex, atque ita in cæteris. Aut artificialis forma dicatur ab artifice, nimirum quòd artificis operatione, ſecũdum eius artem introducatur in materiam.

Quid accidentalis forma.

Quid artificialis.

De cauſa efficiente principali & minus principali producente, corrumpente, & conſeruante.

CAP. XIIII.

Inter

INter efficientes cauſas, ſunt quædam coadiuuantes tantum & diſponentes ſua actione ſiue operatione, ſuntque miniſteriales & minus principales cauſæ. quædam autem ſunt principales quæ formam in materiam introducunt, etiam ſi minus videantur operari exterius, aut operi atque materiæ exteriori minus inſudare. Nam conſtat multo amplius in agēdo res naturales ſolicitari circa effectum quàm Deū qui tamen principaliſsimus in omnia efficiendo eſt, non niſi qui vicinius formam in materiam inducit, & eſſe donat. Sic & de architecto dicendum eſt, qui in efficiendo rem ipſam artis præcipua eſt efficiens cauſa, tametſi plerunque miniſtri inferiores, operi ipſi exteriori, atque præparandæ materiæ & diſponendæ ad formam artis, multo amplius inſudent. Eſt quoque & illud in propoſito loco aduertendum, per efficientem cauſam non ſolum intelligi eam quæ rē aliquam producit aut eſſe facit. Cauſa enim efficiens, ſub ſe habet cauſam producentem, conſeruantem, & corrumpentem. Nā & accidentia formæ cōuenientia, quæ ipſam in materia conſeruant, eius quædā efficientia ſunt. Vt in igne calor, ſiccitas, raritas, leuitas, quamuis formam nō produxerint, tamen conſeruando progenitum, quodāmodo efficiunt. Agentia quoque naturalia cum ſua virtute aliquid corrumpunt, eatenus in propoſito efficientia ſunt. Vt cum ignis corrumpit aquā ac deſtruit, efficiens eſt corruptionis illius, & aquę deſtructio effectus eſt virtutis ignis agentis.

Cauſarū efficientiū quædam principalis, quædā minus principalis.

Cauſa producens, cōſeruans & corrumpens.

De cauſa duplici, ſecundum eſſe & ſecundum fieri.

CAP. XV.

OMni autem diligentia eſt attendenda, quæ ſequitur inter efficientia ſiue effectus diſtinctio.

Quædam ſunt cauſæ ſuorum effectuum ſecundum eſſe, quædam tantum ſecundum fieri.

Quædā enim rerum tantummodo dum fiunt cauſæ

Quæ ſe-quuntur nota quã diligẽtiſsime.

ſunt, vt domificans, cauſa eſt domus quandiu domus fit, & ignis cauſa eſt caloris quandiu calor ipſe fit in ſubiecto. Vbi verò domus iam facta eſt, & calor introductus in ſubiectũ, & in ſuo eſſe ſunt effectus completi, ceſſant eſſe effectus, neque vltra accipiunt eſſe ab illis à quibus primitus eis datũ eſt. Quare nec illę cauſæ vltra ſunt nominandæ. Domus enim poſtquam facta eſt, & ſemel vt domus ſic accepit, nõ opus habet perpetua efficiẽtia aut conſeruatione domificantis. Manet enim ſemel extructa domus, moriente domificatore, quemadmodũ & filius, patre moriente non moritur. Sic eſt de omni effectu, qui permanet abſque cauſæ conſeruatione.

Quid cauſa ſecũdũ eſſe.

Quid cauſa ſecũdã eſſe.

Quædam verò cauſæ rem quandiu eſt efficiunt, ſiue producendo, ſiue cõſeruando, vt lucidũ cauſa eſt luminis non ſolũ vt fiat, ſed etiã vt cõſeruetur atque vt ſit. Mox enim ſubtracta luce, aut corpore lucẽ habente, lumen deficit, nec ab ſoue ſua cauſa habere poteſt eſſe ſubſiſtẽs. ¶ Illi ergo effectus qui quãdiu ſunt cauſam habent ſui eſſe, effectus ſecundum ſuum eſſe dicũtur, & ea à quibus fiunt, cauſæ eorum efficientes ſecundũ eſſe nuncupantur. Quæ verò tãtum dum fiunt cauſam habent, effectus in fieri vel dum fiunt nominantur, & eorum cauſæ, cauſæ in fieri, ſiue ſecundũ fieri poſſunt appellari. Et priori quidẽ modo cauſalitatis, conſtat Deum eſſe cauſam ſecundum eſſe creatorem omnium, & cœleſtia corpora omnium corporaliũ. Non enim Deus eſt cauſa rerum ſolum dum fiunt, vel vt fiant, quaſi poſtquam factæ fuerint ipſius cauſalitate vltra non habeant opus, ſed quẽadmodũ dũ fiunt ipſis eſſe primitùs ab eo datur, ita vt ſint, vtque in ſuo quod acceperunt eſſe permaneant, conſeruatione perpetua opus habent. Si enim vel ad momẽtum ſe ſubtraheret manus omnipotentis, & virtus efficientiæ eius quã rebus in conuerſando impendit, in nihilum ſubito cõſiderent vniuerſa, neque vlla omnino vel nobiliſsima permaneret ſubſiſtens creatura, neque humana neque angelica.

Quomodo Deus eſt omniũ cauſa.

Ex cauſa ſecundum eſſe ponitur manuductio: & ad intelligendam æternam perſonarum in diuiduis proceſsionem.

CAP.

CAP. XVI.

EST autem cauſalitas iſta rerum ſecundum eſſe, diligenter attendenda, & pœnitiſsimè contuenda. Valet enim ad intelligendam eam quæ in diuinis eſt per ſonarum proceſsionem, æternam dico verbi generationẽ, & ſpiritus ſancti æternam ſpirationem ſeu proceſsionẽ. Per comparationem enim eorum quæ in creaturis videmus à ſuis cauſis ſemper eſſe accipere, & ſemper effici, vtcunque innoteſcere poterit diligenter attẽdentibus, quẽadmodum & in diuinis credatur filius à patre ſemper gigni, & ſpiritus ab vtroque ſemper procedere atque ſpirari. ¶ Ad hanc autem declarationem, congruum videbitur ſolis aſſumere cõſiderationem, qui lumen, ſimiliter & ardoris ſiue caloris vim ſemper gignit, donec exiſtit. Priuſquam tamen comparationẽ hanc faciamus, expedit præmittamus quo pacto ſit à ſenſibilibus ad æterna tranſeũdum. Oportet enim volentes aſcẽdere anagogicis huiuſmodi exceſsibus, in ipſo aſcenſu, quicquid eſt corporale, quicquid materiale, quicquid imperfectum ſeparare atque abnegare, ſicque intellectus acumine & fidei limpiditate ſenſuum craſsitiem viriliter ſuperare. Alioqui periculum fuerit, ne craſsius quid de Deo ſentiamus, aut in hæreſes incidamus. Id quod pluribus euenit, qui aut neſcierunt aut noluerunt, ſpiritu mentis ſenſuum procacitatem captiuare. ¶ Quo rite præmiſſo, ad æternam quæ in diuinis eſt proceſsionem tranſeuntes dicimus, quod ſicut lux in lucido ſole cauſa eſt efficiens lumen, ſemper quandiu eſt ipſum continuo producens, & rurſum à ſolis luce & diffuſo lumine vis pariter ardoris efficitur, & ſi ſemper eſſet ſolis lux ſemper lumen efficeret, paritérque & lux & lumen conſequentem ardorem efficerent, ita pater cœleſtis æternus, lux æterna atque fœcundiſsima, filium ſuum vnigenitum, verbum inuiſibile non cauſat, non efficit, non facit, non creat, non producit (hæc enim corporalia ſunt & craſsitiem ſecũ ferunt) ſed modo inæſtimabili atque incomprehenſibili, qui eſt ſupra omnẽ ſenſum, quique intellectus & angelici & humani capacitatem excedit, gignit atque dicit filium ſibi coæternum

Nota regulã pro anagogicis exceſſibus.

Manuductio ad cognitionẽ trinitatis.

& conſubſtantialem,per omnia penitus æqualẽ: ipſeq́ue filius gignitur, dicitur,atque procedit aut eſt à patre. Et ſicut æternaliter eſt pater cum filio , ita etiam æternaliter à patre gignitur filius,& æternaliter,vt ſit filius accipit à patre.Nec eſt huius proceſsionis aut initium aut finem inuenire . ¶Rurſum,à patre & filio ſpirituſſanctus procedit æternaliter, & a patre & à filio : ſicut lux & lumen,temporaliter producunt ardoris vim.In hoc tamen ſuperat proceſsio perſonarum proceſsionem luminis & ardoris , quoniam non vna eſt luminis lucis & ardoris ſubſtantia,vna eſt autem patris , filij & ſpirituſſancti ſubſtantia,vna eſſentia:ſuntq́ue vnum ens ſummum atque perfectiſsimum.

Conſurrectio ex præcedentibus in beatiſsimæ Trinitatis adorationem. CAP. XVII.

O Igitur lux beata trinitas & principalis vnitas, iam nos ſol iſte igneus ſuis nos rotis ſurſum vectos coram te conſtituit in cœleſtibus.Tibi verò omnis gratię pater,defixis in terram genibus gratias agimus,humiliata tibi ceruice vota perſoluimus, qui nobis indignis famulis tuis ſecretiſsima ſecreta diuinitatis tuæ,per ſplendentem ſolem declarare dignatus es,quæ olim à filio tuo nobis ſecundum carnem aſsignato doctore , per fidem dicimus. Quàm multis olim ſol iſte,dominator potentiſsime,fuit in laqueum captionem & ſcandalum:qui nimium creaturę ornatum attendentes,tuum illi honorem vanè impenderunt,tuę lucis altiſſimam gloriam in hanc corpoream lucem commutan-
Matth.2. tes.Nobis autem,magiſtrum eum dediſti veritatis : & ſicut olim ſtella magos ad pueri tui Ieſu noui regis duxit humile præſepium,ita nos verè ſol iſte radians ad tui duxit magnifici throni ſempiternam gloriam. ¶ Coram te ergo ô beata Trinitas, toto corde proſtrati, ecce iacemus pauperculæ creaturæ tuæ.Te adoramus,in vnitate ſubſtantiæ trinum perſonaliter,& in perſonarum Trinitate vnum ſubſtantialiter.Te ô lux immenſa,lux non de luce, lux fœcundiſsima,pater ingenite:te ô fili,lux de luce,lumen de lumine,ſplendor de ſplendore ; verbum pa-

tris æternum,de patris ſubſtantia æternaliter genitum:te ô ſancte ſpiritus ardor inæſtimabilis,ab æterno patre & filio æternus æternaliter ſpiratus atque procedēs.Te inquam vnum Deum,vnum dominū,vnum creatorē omnium adoramus ſolū:quoniā pręter te nō eſt Deus alius, neque fuit,neque erit,neque potuit eſſe aliquādo abſque te,domine Deus noſter:hęc eſt nobis vita dulciſsime domine te ſolum Deum verum agnoſcere : nunc quidem per fidem dum in tenebris huius mundi ſubſiſtimus, tunc verò tunc(ô vtinam nunc)facie ad faciem te conſpecturi,in ęternum & vltra, Amen. Ioan. 17. 1. Cor. 13.

De finis diuiſione in ultimatum & non ultimatum.

CAP. XVIII.

Poſtquam de tribus cauſarum generibus ſupra determinatum eſt, ſupereſt nunc, vt de finali cauſa etiam ſpecialius determinetur. Duplex finis.

Eſt igitur finium quidem vltimatus,ad quem propter ſe tanquam melius & perfectius, alius ordinatur minus bonum & perfectum vt omniū quæ in hoc ſenſibili mūdo ſunt,eſt homo finis vltimatus.Sunt enim cætera omnia propter hominem facta,& ad hominem quaſi perfectiſsimum eorū quæ in hoc mundo ſunt,referuntur vniuerſa.ſimiliter nutrimentum eſt,propter vitam conſeruandam:generans,propter ſpeciem multiplicandā & conſeruandam:fides,propter viſionem, ſpes propter adeptionē & poſſeſsionem.Atque hic finis ſolet alio nomine vocari,finis gratia cuius,vel propter quem.De hoc fine intelligitur,quod vulgò ſolet dici,Finis melior eſt ijs quę ſunt ad finem.Siquidē Deus ſic rerum ordinem diſpoſuit, vt ſint imperfectiora ſimpliciter propter perfectiora. Quid finis vltimatus.

¶Alius eſt finis non vltimatus,quippe qui per ſe finis rationem non habet,ſed ſolum eſt via vel modus quo medium ad finem ſuum pertingit vel tendit:propter quod, etiam finis quo ſolet nominari.Verbi gratia,Deus eſt finis vltimatus rerum omnium,atque peculiariter naturæ humanæ,cognitio verò Dei,eſt finis quo pertingimus ad conſecutionem finis illius. Intelligendo enim & amando Deum,finem hunc noſtrum ita habemus atque poſsi- Quid finis non vltimatus ſeu finis quo.

demus.¶ Sic medicina eſt propter ſanitatem, nutrimentum propter nutritionem, cibus propter comeſtionem. Et vniuerſaliter omnis vſus rei eſt finis quidā eius, quo ad finem vltimatū cuius eſt vſus pertingit, vt equitatio vſus equi eſt, quo pertingit equus ad finem, ſcilicet hominem, ſeruiēdo ipſi. Sic enim equus ad hominē ordinatur vt illi ſeruiat, in ipſum ferendo, in agris arandis, in vehendis frugibus, alijsque huiuſmodi ad hominis vtilitatem opportunis.¶ De hoc autem fine non eſt intelligendum quod dici ſolet, finem eſſe nobiliorem eo quod ad finem eſt. Nam medicina quæ eſt ſubſtantia, perfectior eſt atque in ſe nobilior ſanitate, quę eſt accidēs: granum, pfectiꝰ actu nutritionis: pater pfectior filio, propter quem generet, quęque in generatione intēdit: & id cuius eſt vſus, vſu ſuo eſt nobilius. Ex quibus patet, aliud eſſe finem vltimum, & finem vltimatum. Vnicus eſt enim finis vltimus, Deus. Fines verò vltimati ſunt plures.

Quemadmodū omnia, non ſolum uoluntaria uerumetiam naturalia agant propter finem. CAP. XIX.

IN voluntarijs & rationalibus, nulli dubiū eſt quomodo hæc propter finē præſcitum & præcognitum agant, in illis potiſsimum actibus qui ſecundum rationē & deliberationē fiūt. Quomodo autem agētia naturalia agant propter finem, forſitan minus patet. Cū enim finē nullū cognoſcere valeāt, videntur ſimiliter non poſſe ob finem aliquē agere. Certum eſt tamen, etiā naturalia omnia propter finem agere, quoniā in naturalibus omnia videmus ſimiliter & ordinatiſsimè euenire. Quę res argumento eſt, ea ordinate propter finē agere.¶ Sed ad hoc intelligēdum, quod per ſe alioqui videtur captu difficile, valebit analogia domini ad ſeruū. dominus enim finē nouit & propter hunc ſeruum ad opus mittit, neſcientem tamen finē operis ſui. Quemadmodū igitur ſeruus ille nō temerè, ſed propter finem certū agit, quē tamē neſcit ipſe, & nouit qui eū dirigit dñs: ita agētia naturalia neſciūt quidē neque intelligunt finis ſui rationē, & tamen propter finē agunt ordinatiſsimè omnia, non ſecus ac ſi finē ipſa agnoſcerent.

Quomodo agētia naturalia agāt propter finē.

Quod

Quod patet maximè in brutis animalibus:q̃ ſic ordinate quædam faciũt,vt prorſus videãtur finẽ agnoſcere(vt eſt videre in tela araneæ,& nidis auiũ)cum tamẽ ſit certiſsimũ,ea ſuum finẽ non cognoſcere. Similiter & agẽtia quæ neque ſenſum vllũ habent,ſuntq́ue prorſus inſenſibilia & inanimata,ſuas naturales actiones cõſpiciuntur ordinatiſsimè ſemper exequi,cũ tamẽ ſuæ actionis finem non agnoſcãt. ¶ Sed eſt in cœlis prouidiſsimus Deus diſponens omnia ſuauiter,qui ſic naturalia dirigit ad finẽ quẽ ipſe eis præuidet & præſtituit, vnicuique rei ad ſuũ finem dans cõgruas modo mirabili inclinationes atque propenſiones,qui ſingula diſponit,& dirigit ordinatiſsime,vſque adeò,vt etiã ſi ſingulis agẽtibus ſinguli dij eſſent, melius ordinatiusq́ue ipſa dirigi aut gubernari nõ poſſent. Ex quibus liquet creaturas omnes præter hominem agi potius à deo ad ſuos fines, quàm agere ſeipſas: quemadmodũ ſagitta à ſagittante emiſſa,& ſeruus emiſſus à domino aguntur ab ijs à quibus emittuntur ad opus. Sola autem creatura rationalis in actibus voluntarijs ſeipſam agit,eo quòd ſuum finem habeat cognitum. Sapien. 8.

Quomodo fini cæteræ cauſæ proportionari debent,& quomodo diuerſimode quædam agunt propter finem.

CAP. XX.

EST autem finis prima cauſarũ, atque adeò cauſarum cauſa quoniã ſecundũ finem cętera omnia proportionari debẽt,verbi gratia, quoniã finis eſt domus familię inhabitatio,& domeſticarum rerum exercitatio:tẽplorum autẽ cõuentus tantũ fidelium in vnum adorandũ, ad audiendũ verbum Dei, non autem ad exercitationes domeſticas aut opera exercenda ciuilia,iccirco aliter tẽpla,aliter dom⁹ ædificãtur. Quoniã ali⁹ caſtrorũ finis,ali⁹ palatiorũ, iccirco alij efficiẽtes, alia materia & alia forma adhibẽda,his q̃ illis. Lõgè em̃ alia eſt forma tẽpli,à forma domus,& alia plerũque materia. Similiter & alia eſt forma palatij triũphalis, alia caſtri propugnatorij,alij quoque lapides pro triumphali gloria,alij pro fortitudine caſtri ſolẽt exquiri. Et frequenter diuerſi ad diuerſa huiuſmodi opera ſunt quęrendi

Finis quõ cauſarum prima.

rendi artifices,cum plerunque is qui in altero præualet, in altero valeat minus.Similiter & cum veſtis eſt facienda,perquirẽdus eſt ante omnia finis.Et quidẽ ſi propter domeſticum fiat vſum tantum,lõgè alia materia ac forma fiet,quàm ſi in honeſtum & publicum aut triũphalem vſum fieret. Sufficit enim materia rudior ac forma ſimplicior ad illam,quàm ad hanc faciendam.¶ Simpliciter tamen à forma res habet neceſsitatem vt ſit, & ſuã accipit ab ea denominationem:quemadmodum veſtis ſi formam habeat totæ militaris,indubie militaris à forma denominari debet:ſi formam aliam,aliter denominabitur,iuxta quod expoſtulat forma.Fiunt tamen res ſecundum finem,& ipſa forma ab agente ſecundum finis intẽtionem debet introduci. ¶ Eſt quoque & illud aduertendum,quædam agentia propter finem agere,ad illum adipiſcendum,& acquirendum,quemadmodum bene viuũt homines,vt Deum ſuum finem apprehendant aliquãdo atque,in poſſeſsionem acquirant:quædam autẽ propter finem agunt,diffundendo & communicando.Quemadmodum Deus agit omnia quę agit,non gratia vllius rei acquirendæ,neque adipiſcendę, ſed propter bonitatem ſuam diffundendam atque communicandam creaturis. Atque hoc modo ignis aliũ ignem producit,propter ſuæ ſpeciei propagationem & multiplicationem.

De caſu & fortuna, deq́ effectibus caſualibus & fortuitis.

CAP. XXI.

CAſus & fortuna quanquam cauſæ ſunt efficientes & ſub efficientibus partim dicta ſunt,ſpecialem tamen habent difficultatem,eo quòd cauſæ per accidens ſunt:quare & ſpecialem exigunt tractatum.Subiungitur ergo hæc diuiſio.

Eorum quæ fiunt,alia ſemper eodem modo fiunt,alia plerumque: alia fiũt præter hæc.

Cuius hic eſt ſenſus.Inter ea quæ fiunt,quædã ſemper aut,vtplurimum, à ſuis cauſis ſimiliter fiunt,vt plerũque deambu

deambulatio per locum amœniorem,animi releuationē operatur,atque ſanitatem ſiue producit, ſiue conſeruat: ſemper forma lapidis,ablato impedimento,lapidē deorſum moueri facit. ¶ Quædam verò à ſuis cauſis neque ſemper neque vt plurimum fiunt,ſed raro eueniunt.quēadmodum raro euenit,ambulantem & conantem ad rei venereæ ſolicitationem ad virtutem conuerti,quod Dariæ legimus accidiſſe cum Criſanto:raro item euenit,ambulantem ad aquas puerum inuenire,quod accidit filiæ Pharaonis cum Moyſe AEgyptio. ¶ Rurſum. Exod.2.

Eorum quæ fiunt alia fiunt,alia non fiunt,alicuius gratia.

Cuius hic redditur ſenſus.Inter effectus,quidam ſunt intenti ab agente,quidam non intenduntur,ſed effectum ab agente intentum eos accidit concomitari,& hi dicuntur effectus per accidens,& eorum cauſæ ſunt cauſæ per accidens.Vt conſenſum in rem veneream per ſe intendebat Daria,ſuo ad Criſantum aduentu. Ad hoc enim ornata cultu mirifico illum acceſsit, vt ſuis blanditijs in concupiſcentiam eius animum inflecteret. Et ille quidē effectus,ſi conatum Dariæ fuiſſet ſequutus,effectus fuiſſet dicendus per ſe.Sed præter intentionem & ordinationem euenit,& planè ex accidenti cōtigit ipſius ad Deum verum conuerſio.Sic ex intentione filia Pharaonis egredi voluit,vt animum releuaret,præter intentionem verò euenit, vt Moyſen reperiret AEgyptium,puerum ciſtellæ aquæ ſupernatanti incluſum.

In quibus habeat locum caſus & fortuna,& quomodo inter ſe hæc duo differant.

CAP. XXII.

His præmiſsis aduertendum, caſum & fortunam non niſi in illis locum habere quæ raro fiunt, & quæ per accidēs ſunt.In ijs enim quæ vel ſemper vel vtplurimum ordinatè fiunt,caſus & fortuna eſſe non poteſt. Similiter neque in ijs quæ per ſe ſunt,ſed in ijs quæ per accidens tantum.

Quid effectus caſualis.

Vnde effectus caſualis definitur, qui ex iis eſt quæ raro fiũt, et per accidẽs.

Vt in exemplis ſuprapoſitis, Dariæ illa ad Criſantũ conuerſio, effectus eſt caſualis, qui ex eius ad Criſantum acceſſu conſequutus fuit. Similiter & Moyſi inuẽtio à Pharaonis filia, reſpectu deambulationis. Caſus autem dici ſolet, ipſa cauſa effectus caſualis, ita vt caſus & caſualis effectus pro relatiuis habeantur.

Eſt enim caſus, cauſa per accidens effectus raro contingentis.

Similiter de fortuna & effectu fortuitu dicendũ. ¶ Notanda tamen eſt differentia inter caſum & fortunam, itemque effectum caſualem & effectum fortuitum: quoniam fortuna nomen ſpecialius eſt & commune minus eſt, quàm caſus. Fortuna enim in ſolis eſt agentibus à propoſito, caſus verò etiam in agentibus naturalibus, ſimiliter de effectu caſuali & fortuito dicẽdum. Pro cuius notitia Ariſtoteles ponit hanc diuiſionem.

Eorum quæ fiũt, alia per electionem fiunt, alia non per electionem.

Vnde exuſtio ligni in ignem cadentis de ſuperiori loco per actionem formæ ſubſtantialis ipſum mouentis, dicitur effectus caſualis, eo quòd præter intentionem & inclinationem naturalem, talis accidit effectus: non eſt tamẽ effectus fortuitus, neque cauſa ipſa huius effectus per accidens fortuna, ſed tantum caſus dicenda eſt. Non enim voluntate libera deſcenſum intendit. Vnde fortuna ab Ariſtotele definitur hoc pacto,

Fortuna eſt cauſa per accidens in his quæ per electionem alicuius gratia fiunt, extra ſemper & frequenter.

Per

Per electionem fieri: nihil eſt aliud quàm libera uoluntate, & ex propoſito.

CAP. XXIII.

Ex dictis quædam ponuntur concluſiones.

EX prædictis patet eorũ falſitas, qui omnia ponebant fieri à caſu & fortuna: ſimiliter & eorum, qui nihil à caſu vel fortuna fieri admittebant. In vtroque enim extremorum horũ ineſt falſitas. Media aũt ſententia veritatẽ tenet, quæ neque omnia dicit, neque nulla, à caſu fieri & fortuna, iuxta declarationẽ ſupraꝑpoſitã. ¶ Patet inſuper quemadmodum inſipientibus & improuidis plurima contingant caſualia atque fortuita: prouidis autem pauciora. Nam improuidis plurima contingunt præter intẽtionem & per accidens, dum ſuas actiones easq́ue per ſe conſequentia non attente conſiderant. Prouidis verò diligenter & ſuas actiones & quæ cõſequuntur circunſpiciẽtibus, non ita multa præter intentionẽ ſiue per accidens contingunt, ac proinde non ita multi eis contingunt effectus caſuales. ¶ Atque hinc rurſum colligitur prouidiſſimo illi, ac ſummo ſapienti Deo (cuius ordinatiſsimam diſpoſitionẽ & præuiſionẽ nihil latere poteſt aut ſubterfugere) nihil accidere poſſe caſuale vel fortuitũ: cũ præter illius intentionẽ prorſus nihil poſſet euenire, ſine cuius ordinatione, diſpoſitione, ac nutu, neque folium arbori decidit, neque pilus deperit capiti. ¶ Et frequenter ea quę ſecundũ inferiores cauſas penitus caſualia ſunt aut fortuita, eadẽ quantũ ad mentẽ diuinã primamq́ue cauſam maxime ſunt intenta, & ſecundũ ordinatiſsimã eius diſpoſitionẽ ita ordinata. Quẽadmodum (exempli gratia) generis humani redẽptio, legisq́ue veteris ceſſatio, & ſanctæ fidei ad gẽtes trãſitus (quæ omnia ad Chriſti mortẽ cõſequuta ſunt) velut caſualia atque fortuita effecta ſunt, quantum ad principes Iudęorum qui Chriſti mortẽ effecerant, & impiiſsimos dæmones qui ad eã ſoli citãdo fuerant conati. Omnipotẽti aũt Deo nihil vnquã æquè proſpectũ fuit, intẽtum, aut ordinatũ. Siquidem ab æterno ille hac ratiõe inſtaurare decreuit, & quæ in cœlis & quę in terris erant collapſa, & in filio ſuo ſuperbene dicto

Cõcluſiones Ariſt.

Col.1.

dicto omnia adimplere. Et vniuerſaliter, nullus omnino contingit in hoc mundo effectus, quem non pleniſsima illa & æterna ſapientia præuiderit ab æterno, atque etiã ſi peſsimus ſit, nouit tamen ab æterno, & diſpoſuit apud ſeſe, cur illum eſſet in ſuo tempore permiſſurus, & diſpoſitione ordinatiſsima omnia nouit in debitos vſus ſuos atque fines referre.

Quæ cauſarum genera Deo uel competant uel non competant.

CAP. XXIIII.

VT autem ſingula cauſarũ genera ad Deum nunc accommodemus, ſciendum eſt, quòd prima duo cauſarũ genera (nẽpe materialis & formalis) deo non conueniunt, quoniam habent imperfectionem annexam. Materiam enim neceſſe eſt eſſe partem conſtituentem aliquid ſiue naturale ſiue artificiale. Similiter & de forma conſtat, per quam oportet rem eſſe. Deus autẽ nullam prorſus compoſitionem nouit, neque pars eſſe poteſt, qui eſt totum & perfectum eſſe omnium rerum. Caſus etiam & fortuna illi non conueniunt, qui eſt prudentiſsima prouidentia, citra cuius ordinationem & intentionem nihil poteſt euenire. ¶ Cætera duo genera (nẽpe efficiens & finis) quatenus perfectionem nominãt, illi ſunt omnibus modis attribuenda. Eſt igitur dominus Deus omnium rerum finis vltimatus & vltimus, in quẽ omnes omnium particulares fines reducuntur, ad quem tendunt toto niſu vniuerſis ſuis operationibus. omnia enim naturalia quanquã infima & viliſsima dum omnia ad hoc naturali tendunt conatu, vt illi aſsimilẽtur ſua operatione, ſicut & ipſe ſumme potens eſt, ſummeque efficax in agendo, & dum omnia quærunt perfici, ſicut & ille ſumme perfectus eſt. ¶ Duabus enim rationibus Deus omnium finis eſt, cum ratione finium particulariũ, quoniam nihil bonum eſt neque appetibile, niſi ſecundũ quod eſt à Deo, tum ratione ſuijpſius, qui eſt etiam vt ſummum bonum immediatus finis omnium.

Omniũ finis eſt de⁹

Quomodo omnium effectuum & rerum Deus eſt cauſa efficiens.

CAP. XXV.

OMnium quoque effectuũ De⁹ eſt cauſa prima efficiens,& producens & conſeruans. Omnium enim cauſa eſt,& ab ipſo ſunt omnia,non ſolum in fieri,ſed quandiu ſunt,continuò ipſe eis eſſe influit,& omne efficiens particulare in ipſum Deum vt primum reducitur. Vt enim quælibet res ſit efficiens,à Deo habet. Et hac ratione Deus quaſi efficiens mediatum eſt eorum effectuum, quos mediantibus alijs agentibus operatur. Deus eſt rerum omniũ cauſa efficiens.

¶ Quanquam enim Deus per ſe potens ſit abſque medio omnia ſimiliter,ſicut nunc fiunt efficere & diſponere,tamen ad magnificentiam gloriæ ſuæ declarandam & donandam creaturis perfectionem.(eſt enim magne perfectionis,virtutem habere quippiam efficiendi)perinde ita diſpenſat rerum ordinem,vt plurima alijs velit mediantibus efficere. Quicquid tamen poteſt mediãte cauſa ſecundaria,hoc etiam per ſe ſi velit poteſt. Quid enim per ſe non poterit, qui per ſe cœlũ & terram,angelos & homines potuit creare? ¶ Non tamen eſt intelligenda hæc mediata cauſalitas,ad eum modũ quo in creaturis pater cauſa eſt mediata filij,quoniã medio ſeminis(in quo eſt tota patris efficientia)gignit. Nam & ſi deus mediante alio quippiam efficiat,nihilominus tamẽ oportet ipſum eſſe [illegible] immediatum,& influere in ipſum ſuum eſſe æquè [illegible] ſi nulla adeſſet ſecunda cauſa. Imò neque fieri poteſt, vt talem qualibet creatura virtutem accipiat à Deo,vt poſsit per ſe ſolam, abſque immediato Dei concurſu,aliquid efficere. Patet igitur, quomodo particularis agentis efficientia in Deum reducitur, ſicque Deum quodammodo mediatum agens conſtituit. Deinde, immediatus dei concurſus ad efficiendam rem,Deum facit eſſe omnium cauſam immediatam.

Vnde in rebus atque effectibus,poſsit defectus, aut peccatum, aut monſtruoſitas inueniri. CAP. XXVI.

IN illis autem operibus quæ abſque particulari cauſa mediata deus facit,nullus poteſt eſſe defectus, neque malum,neque peccatũ. Sed in his quę per cauſam mediatam facit, poteſt malum & defectus euenire: non ex ipſo primo principio ſummè bono atque perfecto,ſed ex

e parti

particularis alicuiꝰ efficiẽtis inſufficiẽtia, vel imperfectio ne, ipſe enim generaliter influit & cõcurrit, ad omnẽ actionem & opus omne, tã naturalis quàm volũtarij agnetis. Cæterũ, cauſæ particulares & ſecundariæ, quæ ad effectũ cõcurrunt, efficiũt facilè, vt defectus aliquis ſiue peccatũ cõtingat. ¶ Vnde manifeſtum eſt, quotieſcunque effectus aliqui monſtruoſi cõtingũt, debere defectũ illum atque monſtruoſitatem in aliquam reduci cauſarũ ſecundarũ.

Quid mõſtrum.

Effectus autem monſtruoſus eſt, qui deformitatem aliquam notabilem habet, toti ſuæ ſpeciei extraneam: idque ab origine.

Quemadmodũ ſi quis naſcatur duo habẽs capita, ſenos digitos in vna manu, os habens ad aurẽ retortũ, aut roſtrum caninũ. Quę poſſunt vel ex parte indiſpoſitionis materię, vel ex defectu & ſuperabũdantia euenire: ſimiliter & ex ſuperabũdantia vel defectu virtutis actiuæ, atque etiã alijs diuerſis modis, de quibus particularius determinare, ad medicũ potius quã ad Phyſicũ ſpectat. ¶ Et quemadmodum in naturalibus iſtis, defectus ſiue monſtruoſitas in deum nequaquam reducitur, ſed in cauſam ſecundam deficientem, ita in actibus humanis qui à voluntate fiunt, ſi quid ineſt defectus atque monſtri, ſi quid peccati & deformitatis (quemadmodum eſt in omnibus peccatorum actibus) nequaquam in deum primã cauſam reduci debet, aut illi quaſi authori aſcribi, ſed in cauſam ſecundam, id eſt, in hominis peruerſam voluntatem: ita vt quicquid eſt boni in actibus noſtris, Deo omnis boni authori, quãtenus bonũ aſcribatur: quod verò ineſt defectus atque mali, nobiſipſis, id eſt, noſtræ voluntatis prauitati imputetur. Iuxta quod per Oſeã prophetã

Oſee. 13. dominus loquitur dicens: Perditio tua ex te Iſraël, tantũmodo ex me auxilium tuum, ſiue ſaluatio tua in bonũ.

Ibidem. Igitur domine omnem auferas impietatem, quam in nobis ſine te nos ſumus operati, & nunc accepta bonum

placi

placitumque habe, quod tu in nobis es operatus:& vitulos labiorum noſtrorum, laudem & gratiarum actionem ſacrificabimus tibi.

Concluſio libri in conuerſione ad creatorem ex ſpectaculo creaturarum. CAP. XXVII.

CONfitere nunc ô anima mea domino,& conuerte re in requiem tuam. Aſcende in ſpeculam celſitudinis tuæ, calcatiſque ſubtus te elementorum globis luna, ſole, cunctiſque cœlorum orbibus. Leua quoque te ſupra te,& ſtans proſpice eminus ſuper vniuerſam creaturam domini dei tui. Contuere,& perſpice diligenter quemadmodum à ſumma illa ac prima, omnium, cauſa effluat eſſe omnibus, quemadmodũ illo perpetuo influxu etiam minimis creaturis(quas hominis faſtus vix dignatur aſpectu)ſuum cuique proprium eſſe influat, quo modo ab illo inexhauſto fonte, tanquam ſitibunda omnis creatura ſuam hauriat bonitatem atque perfectionem. ¶ Rurſumque contemplare, quanto conatu vniuerſæ creaturæ pro ſua virili, certatim ad illud primum ſummum bonum cõtendunt redire, à quo ſunt [illegible]llæ. Videbis certè, nil aliud omnem creaturam [illegible]re, quã ad deum tẽdere,& natiuo ac genuino deſid[illegible]io inceſſanter ad illum anhelare, illique vt fiat ſim[illegible]ima, toto niſu elaborare. ¶ O quàm eſt iocundu[illegible]hoc ſpectaculum animæ quærenti deum. Ex ad[illegible]io autem quàm fœdum eſt & abominandum ſp[illegible]aculum,& monſtrum nimis horrendum, cum ſic videamus omnem creaturam ad deum conari ad quem tamen pertingere nequaquam poteſt, hominem ſolum oculos habere in terram defixos, cum ſit ipſe vnus in hoc factus, vt deo ſempiterno nexu copuletur. O monſtrum horrendum. O execrabile facinus. O immane ſcelus homo deum nõ quærens. ¶ Nos verò ad illum quem omnis laudat factura ſpiritalis atque corporea, corda etiam noſtra leuemus cum manibus:& ne ſolos nos tam glorioſo deeſſe contingat certamini, in quo primos iure fuiſſe oportebat, inceſſanter illius vacemus laudibus, ad illum deſiderio ſemper inceſſanti anhelantes, atque per operationẽ Deo dignã & nobis cõgruã

Pſal.114. Thre.3. Thre.3.

properãtes, qui eſt vnus prim⁹ atque beatiſsimus, creatorum omniũ, peculiariter verò humani figmẽti, finis, & requies vltima, à quo vno ſunt omnia, & in quẽ itẽ tendũt vniuerſa. Cui ſit honor & gloria in ſecula ſeculorũ. Amẽ.

¶Finit Liber Secundus.

CANTICVM PSALMI, IN LAVDEM CAVſæ primæ, creatricis omnium.

Coeli cœlorum & qui inhabitatis in eis accedite: terra, mare & quæ in eis eſtis, omnia feſtinate in chorum gaudij.

Volucres cœli celeriter aduolantes ne moram nobis facite: etiam quæ ſuper terram ſerpitis ac repitis accelerate greſſus veſtros.

Venite quæcũque ſubſiſtitis, collaudemus vnà dominũ: ipſe eſt enim cuius potentia ſurreximus de nihilo.

Non [illegible] abſque illo angelicæ ſubſtãtiæ: ſiquidẽ in principio ipſe creauit eas in nobilitate naturæ ſuæ.

Cœlorũ quoque amplißimos orbes tu extendiſti ſolus: tantæ molis materiam erat tibi pro nihilo cõdere, qui es omnipotens.

Virtutem mirificam indidiſti corporibus iſtis: vt ad efficiendũ quoque ſint potentia, quomodo tu in omnibus operans omnia, te demonſtras omnipotentem.

Hunc etenim tu deputas ornatũ gloriꝫ tuꝫ, ſi conſtituas & creaturas tibi non in minimo ſimiles.

In omnibus verò quꝫ ſurſum habitant & noſtro aſpectui apparent eminus, ſolis iubar ſeſe monſtrat glorioſius.

Ipſe graditur in magnificentia gloriæ ſuæ, per mediũ cœli: ex omni parte luminaribus mille millibus ſtipatus atque circundatus.

Quaſi dominator in medio ſeruorum graditur in comitatu ſtellarum, & diffundit multo ardore circumquaque flagrantes radios.

Quo

Quocunque aſpexerit, illuceſcit lumen diei: ſuo abſceſſu atque regreſſu contriſtat & lætificat omnia.

Cum abſceſſerit à terris aſpectus eius, marceſcũt omnia: ipſo redeunte in placiditate ſua renouatur facies vniuerſæ terræ.

Ipſe vulnerat & ſanat, mortificat & viuificat: & eſt in omnibus, ô altiſsime, tui monſtrans miram ſimilitudinē.

Laudet te quoque pallida luna & lumen ſtellarum: quibus cœlorum moles iuſsiſti clareſcere, & illuminare per noctem obſcuritatem terræ.

Laudetur in ignis natura ſtupēda potētia tua: cui & ipſi miram tibi placuit efficiendi communicare virtutem.

Pulcher eſt, iocundus, atque formoſus: fortis, validus, & impugnando robuſtiſsimus.

Luce ſua illuminat, & flagrat ardoribus: quæ bona ſunt perficit, abſumit mala, commixta purgat.

Nunquid nō in omnibus his ſimilitudo tua relucet creator altiſsime? nam & tu ignis conſumens es, probans, purgans, atque perficiens.

Sed & aquæ quæ ſunt ſub firmamento, habent paratam in ſe laudem tibi: in quibus virtutem conſtituiſti admirabilis fœcunditatis.

Iuſsiſti enim paulò poſt creationis initiũ producere eas natalia viuentia: benedictionem tuam contuliſti in illas, vt implerentur inhabitatoribus natantibus.

At verò terra mater communis omniũ noſtrûm habet & ipſa manus plenas laudibus: parata offerre eas ante conſpectum tuum.

Ecce enĩ quæ profert tibi ad obeditionē iuſsionis tuæ: herbam virentē, ligna pomifera, & multũ omnino decorem ad neceſsitatē atque delitias filiorũ hominum.

Cum tibi rationale figmentum operari placuerit aut fingere, ipſa eſt quæ tibi præbet copioſam ſemper materiam in opere tuo.

Et ſuis ipſa fructibus quos dediſti ei, ſuſtentat mater bona filios ſuos ô Deus magne, quam es in omnibus creator tu mirabilis.

Quò pergimus longius, eò minus pertingimus: laudent

te in ſubſtãtia ſua,quęcunque condidit altiſsima omnipotentia tua.

Nos quoque donec viuimus filij hoīm bn̄dicimus nomini glorię tuę:& benedicim⁹ amodo & vſque in ſecula.

Gloria patri & filio & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio & nunc & ſemper,& in ſecula ſeculorum. Amen

FINIT PSALMVS.

LIBER TERTIVS Conſiderationis Phyſicæ.

De Motu & accidentibus eius.

PRÆFATIO.

AD gloriã Dei ſummi declarandã, poſt rerũ naturas,& cauſas,motũ quoque explicare tẽtabimus.Ipſe nanque vt ſolus penitus perfect⁹,actus puriſsimus atque perfectiſsimus eſt,oĩs expers motus atque mutationis,ita cũcta creata mobilia fecit eſſe,motibusque varijs ac multiplici mutationi ſubiecta vnde eſt patentiſsima inter deũ & creaturas diſtinctio:quòd deus in ſeipſo æternaliter perfectus, nihil perfectionis neque appoſitione annorum acquirit,neque decurſu perdit,neque ſecundũ vllã omnino mutationẽ poteſt pertingere ad habendũ quod nõ habuiſſet,ſiue ad perdendũ quòd prius habuiſſet.Omnes aũt creaturæ, ad ſuam perfectionẽ naturalibus attingunt mutationibus, acquirẽtes per motũ quod nõ habeãt,perdentes quod habeant.Atque hic finis erit cõſiderationis hui⁹,vt cognoſcamus pręſidentẽ omnibus,in ſe ſemper immotũ permanentẽ,ſingulis quibuſque reb⁹ ſuos motus prouidiſsimè diſpẽſantẽ,dominũ deum noſtrũ:qui moueri neſcius,ſingula vt vult,& quãdo vult,mouere potẽs eſt: quique(vt diuinus ille ac planè theologiſsimus philoſophus cecinit

Boetius.) Immotus ipſe manēs, dat cūcta moueri. Ad huius rei notitiā nonnihil profuerit ſubijcere diuiſiones aliquot ab ipſo Ariſtotele poſitas quarum prima eſt hæc. Boetius lib. de cōſolatione philoſophiæ.

Eorum quæ ſunt, quædam actu tantum, quædam potentia ſunt atque actu.

Cuius hic eſt ſenſus, rerū exiſtentiū, quędā eſt forma accidētalis aut ſubſtātialis, aut res ex illis compoſita, inquantū ſub tali forma exiſtēs cōſideratur, alia eſt res exiſtens inquantū talem formā non habet, & habere poteſt, vt homo ea ratione qua animā rationalē habet, albedinem, talē vel talē diſpoſitionem, ſub priori mēbro, ſub cōſideratione verò carentis alia forma ſub poſteriori vnde hęc mēbra tantū ratione differunt. Secūda diuiſio eſt.

Horum, aliud eſt hoc aliquid, aliud tantum, aliud tale, & in cæteris ſimili modo, quæ eius quod eſt prædicamenta dicuntur.

Id eſt, entiū aliud eſt ſubſtātia, aliud quantitas, aliud qualitas, & ſic de cæteris prędicamētis. Tertia diuiſio eſt.

Eorū quæ ſunt ad aliquid, aliud exceſsione defectionéve dicitur, aliud actiui paſsiuique, atque omnino motiui ac mobilis ratione.

Cuius hic ſenſus, eorum quæ ad ſeinuicē quoquo modo referuntur, quædam ſignificatione acquiſitionis ſiue generationis referuntur, ſiue actualis, ſiue potentialis poſsibilisve: alia verò deperditionis ratione, vt generans generatum, producens productum, generabile generatiuum, corrumpens corruptum, corruptibile corruptiuum. Quarta diuiſio eſt hæc:

Id quod mutatur, aut in ſubſtantia, aut in quantitate, aut qualitate, aut in loco ſemper mutatur.

Cuius hic eſt ſenſus, motuum vel eorum quæ mouentur, aliud tendit ad ſubſtantiam tanquam terminum ad quem, aliud ad quantitatem, aliud ad qualitatem, aliud ad locum. Quinta eſt hæc.

Motuum ſiue ad ſubſtantiam ſit, ſiue ad quantitatem, ſiue ad qualitatem, ſiue ad locum, alius eſt perfectus, alius imperfectus.

Ille perfectus eſt qui ad formam perfectiorem tendit. Vt generatio hominis perfectior eſt generatione equi, & hæc generatione arboris, & hæc generatione herbę. Imperfectus eſt, qui ad formam imperfectam eſt, aut priuatiuam, vt denigratio dealbatione, & corruptio generatione imperfectior eſt, & ſic de cæteris.

De definitione motus. CAP. I.

Ariſto. 3. Phyſicorum.

DEfinit Ariſtoteles, motum hoc modo.

Motus eſt actus entis in potentia vt eſt tale. Itē alibi, **Motus actus eſt mobilis vt eſt mobile.**

Hoc eſt, quatenus in potētia eſt. Qua definitiōe ſignificatur, motū eſſe accidētariā quādā rei mobilis formā, per quā veluti viā, res quę mouetur ad aliquid cōtinuò acquirendū vel deperdendum tendit, quaſi ad terminū. Motus enim eſt, quo mobilis potētia ad actū deducitur. Quēadmodū cū ex ligno generatur ignis, per motū hūc generationis, cōtinuò forma ignis in materiā ligni intro ducitur, & per corruptionis motū, cōtinuò extra lignum pellitur præexiſtēs forma. ¶ Vnde ſtatim euidentiſsimè patet motū, non niſi ijs cōuenire quæ potentiam, habent admixtam,

admixtam,& à deo eſſe quàm longiſsimum. Cæterę verò creaturę quo plus habēt potētię,eo amplius ſunt motib⁹ ſubiectę. Spirituales enim ſubſtātiæ ſenſibilibus non mouentur motibus,eo quòd ad formas ſenſibiles potētiā nō habēt,intellectualibus tamē mutationib⁹ ſubiacēt,quoniā potentiā habēt ad intellectiōes & affectiōes,ad eſſe, item & nō eſſe. Cœleſtia verò corpora,quia ad locū ſenſibilem potētia ſunt, ſecundū ſuas partes diuerſa loca habere apta,iccirco mouētur motu locali. Alteratiōes verò horum inferiorum alterationibus ſimiles,non recipiunt, quoniam ad ſimiles qualitates potentiam non habent.

De motu inſtantaneo,ſubito,& ſucceſsiuo.

CAP. II.

Notandū verò eſt,quòd quidā ſunt motus inſtātanei,qui in momento tēporis,vel in nō tēpore perficiūtur: vt aëris illuminatio, quæ tota ſimul vno inſtanti cōpletur,ſecūdum oēs aëris partes. Hocque ideo quia lumē in aëre cōtrarium nullū habet,ſed tantū ſunt in eo tenebrę,priuatio luminis,quæ nullā faciūt reſiſtentiā ſoli illumināti, atque hic motus,nullas habet succeſſionis partes. ¶ Alius eſt motus ſubitus,qui in inſtāti nō cōpletur, tamē in imperceptibili fit tēpore. Vt cū calefaciens,primū caloris gradū in ſubiectū inducit,in inſtanti hoc facere nō poteſt,ob reſiſtentiā aliqualem cōtrarij,tamen in imperceptibili tēpore & indeterminato hoc facit, ita vt illius tēporis non poſsit adæquatum aſsignari momentum,inijciens aut finiens. ¶ Succeſsiuus verò motus & ſenſibilis eſt: quādo aperta eſt in motu ſucceſsio,ita vt monſtrari poſsit,quæ pars formæ qua temporis parte ſit per motū introducta aut expulſa. Quemadmodū eſt in motu calefactionis aut frigefactionis: quoniam calor totus,aut frigus totū,nō in inſtanti neque ſubito,ſed cū tēporis ſucceſsione in ſubiectū introducitur, ita vt ſecundum ſucceſsionē,vna pars prius,altera poſterius in ſubiecto habeatur. ¶ Et de huiuſmodi motu plerunque intelligimus, cū de motu loquimur rerū naturaliū. Res quippe naturales, non multū mouent neque mouentur inſtantanee,partim ob defectū virtutis actiuæ, partim ob con-

Quid motus inſtantaneus.

Quid motus ſubitus.

Quid ſucceſſiuus motus.

trariorum reſiſtentiam, vel mobili in diſpoſitionē. Subi-tus verò motus, plerūque perficitur ſucceſsiuè, & in illum finitur. A qua enim licet incipiat ſubitò calefieri ſecundū primum caloris gradum, quantum tamen ad totam caloris formam, ſucceſsiuè debet calefieri.

De differentia rerum ſucceſsiuarum à rebus permanentibus.

CAP. III.

Quæ res ſint permanentes.

PRo pleniori autem motus intelligētia aduertendū eſt, quo pacto diſtinguantur ab inuicem res permanentes & ſucceſsiuæ. Illa nanque permanētia ſunt, quę oēs ſuas partes ſimul habent, aut habere nata ſunt, ita vt nulla opus ſit eis ſucceſsione. Alioqui & qualitates ſenſibiles plerūque ſucceſsione ſecundū partes ſuas abſoluūtur, ſed nō hoc requirit earū naturalis cōditio, verū ex motus natura cōtingit eis ſic per accidens ſucceſsiuè fieri. Quemadmodum (exempli gratia) calor, res permanens eſt, quia tametſi ratione motus per quē habet acquiri, ſucceſsiuè fiat atque in ſubiectū introducatur, tamen quantū ex ſuæ naturæ conditione, nulla opus habet ſucceſsione. Poteſt enim partes ſuas omnes ſimul habere neque in vllo fluxu conſiſtit.

Quid res ſucceſsiua.

¶ Illæ autem res ſunt propriè dicendę ſucceſsiuę, quæ ex naturali conditione partes ſuas habent in ſucceſsione, ita vt ſimul ea habere non poſsint. Cuiuſmodi ſunt motus & tempus. Partim enim motus vel temporis adueniens altera, alteram abigit: & hac abeunte, ſuccedit iterū alia tertia, quod in horarū fluxibus apertiſsimum eſt. ¶ Porrò, quod in permanentibus rebus poſitio, hoc in ſuccedentibus eſt ſucceſſio. Sicut enim ligni partes poſitionē certam habent ad inuicē, vt hæc nō poſsit eſſe ſimul ſecūdum locū cū illa, ſed ſeparatim hæc pars hic eſt, illa illic, iſta iſtic: ita ſimiliter quādo prima hora eſt, nō eſt ſecūda, quādo ſecūda, nō eſt prima, neque tertia, ſed ſucceſsione continuantur adinuicem: quia nunc eſt prima, poſt eam ſubſequitur ſecunda, poſt quam eueſtigio ſuccedit tertia. Vnde patet, ſicut certa poſitione quantitates permanentes ſunt continuæ, ita tempus, huiuſmodi ſucceſsione eſſe continuum.

Diuiditur

Diuiditur enim quantitas continua in permanentem & ſucceſsiuam. Permanentes ſunt, linea, ſuperficies,& corpus. Tempus autem,quantitas continua & ſucceſsiua.

Motum non eſſe quantitatem, neq; ullo ſtringi prædicamēto.

CAP. IIII.

QVanquam autē motus ſuccedētes habere partes ſecundū ſucceſsionē intelligatur,nō tamen ad quantitatis prædicamētū debet ſtringi,cū nihil ab ipſo denominetur quantū, ſed (ſicut facilè potuit aduerti ex dictis)à tēpore,quod motū ſequitur,vt poſt dicetur. vagatur enim motus ad omnia prędicamēta quaſi reductus, iuxta eius termini ad quē eſt,diuerſitatē. Nam generatio & corruptio,ad ſubſtantiā:augmentatio & diminutio,ad quantitatē:alteratio,ad qualitatē:loci mutatio,ad vbi ſiue eſſe in loco,reducuntur. Et quanquam ita omnia ſecundū reductionē motus vagatur,nullo tamen prędicamentali ordine cōſtringitur, neque concluditur. Motus vagatur per oīa prędicamenta.

Quomodo motus aliquis etiam in partes extenſionis diuidatur.

CAP. V.

PRæter motus diuiſionē, qua diuiditur in partes ſuccedentes, quæ copulantur per indiuiſibile motus, correſpondens inſtanti pręſenti, quod ſolet vocari mutatum eſſe,eſt etiā quandoque diuiſibilis in partes extenſionis. Sicut enim totū cœlum habet totū motū quo mouetur,ita cuilibet parti cœli reſpōdet aliqua pars illi' totius motus. Non omnē tamen motū neceſſe eſt ſic diuiſibilem eſſe. Quādoque enim totū mouetur,& nulli parti motus conuenit: veluti cū terminus ipſius motus indiuiſibiliter ſic eſt in toto,vt in nulla tamē ſubiecti parte,vel ſecundū ſe vel ſecundum partē inueniatur. Vnde conſtat hanc diuiſibilitatē competere motui per accidēs ratione termini ad quem eſt motus ſecundum eius extenſionem. Cæterū nullus motus partes vllas habet aut habere poteſt ſecundum intenſionem: cum non contingat plures partes eiuſdem motus eſſe ſimul in eadem parte ſubiecti. Vel enim ſibi inuicem ſuccedunt, vel ſecundum extenſionem in diuerſis ſubiecti partibus exiſtunt. Ariſtot. 6. lib. phyſicorum. Motus nō poteſt intendi.

De quinque

De quinque ad motum requiſitis, & duplicibus mutationibus.

CAP. VI.

Tractat hæc Ariſt. 5.lib.phyſicorum.

ADuertendum autem, ad motũ neceſſaria quinque requiri: nempè,

Mouens, mobile, terminum à quo: terminum ad quem, & tempus.

Abſque his enĩ nõ fit motus, & ſunt hęc in ſingulis motibus perquirẽda. vt in alteratione à vitijs ad virtutes, eſt mouens & operans Deus, atque ſuo exercitio liberũ hominis arbitrium: ipſe homo, eſt motũ: terminus à quo receditur, vitium eſt: terminus ad quem acceditur, virtus eſt: tẽpus, eſt viſitatiõis dominicæ hora, ſiue aliud quodcunque aduerſitatis aut proſperitatis tẽpus, in quo ſe quis à vitijs auertit ad virtutẽ. Terminus quippe à quo, intelligitur id quod per motum abijcitur: quod aliquando eſt pura negatio vel priuatio formæ quæ per motũ acquiritur, aliquãdo forma cõtraria. Vnde claret, quaſdã mutationes eſſe de contrario in cõtrarium, vt ex calido fit frigidũ, ex albo nigrũ. Item ex hæretica opinione mala, fit alteratio ad cõtrariam opinionẽ: ex carnali amore, cõuerſio ad amorẽ ſpiritualem: à vitio, ad virtutẽ, vt à gula ad ſobrietatẽ: ex denſo, rarum: ex leui, graue. Sub quibus cõprehendimus motus qui ſunt de medio in alterum extremorũ, vel ecõtrario: vt ex rubeo in album aut nigrũ, aut econtrario. Et eiuſmodi motus proprie vocantur motus, eo quòd ſunt (ſecundum Ariſtotelem) de ſubiecto in ſubiectum: id eſt, de affirmatione ad affirmationẽ, vel de forma in formã: ſuntque hi motus difficiliores. ¶ Quædam ſunt mutationes à priuatione tantum, vel negatione, ad oppoſitum habitum: vt non ex homine generatur homo, ex non igne ignis, ex indocto & rudi fit doctus, ex infideli priuatiue, fidelis, quãdo nimirum is, qui de dogmatibus fidei catholicę neque rectam, neque peruerſam habet opinionem, in fide docentis opera eruditur, vt recte quemadmodum oportet de eis ſentiat: ex tenebroſo lucidum, atque ita in ſimilibus. Quas mutationes faciliores

Quid termin᷑ à quo.

eſſe conſtat. Et (iuxta Ariſtotelis ſententiam) motus proprie non ſunt, ſed mutationes tantum: quia ſunt de non ſubiecto in ſubiectum: id eſt, de priuatione vel negatione (quæ per non ſubiecta intelligit) ad affirmationem: aut è contrario de ſubiecto ad non ſubiectum, id eſt, de affirmatione ad negationem vel priuationē. Huiuſmodi autem ſunt generatio, quæ eſt à non eſſe ad eſſe: & corruptio, quæ eſt ab eſſe, ad non eſſe.

De termino ad quem, & à quo: & quomodo ſecundum eos motus diſtinguantur uel non diſtinguantur.

CAP. VII.

Terminus verò ad quem, illud dicitur ad quod mobile, ſiue id quod mouetur tēdit, ſiue ſit affirmatio ſiue negatio: vt terminus ad quē generationis eſt forma rei quæ acquiritur per generationē, & eſſe rei quæ acquiritur per generationē, ſiue eſſe rei generatæ. Ad hoc enim tendit generatio, vt forma ſubſtantialis inſit in materia, & res ſubſtātialiter exiſtat. Terminus corruptionis ad quem, eſt priuatio formæ præexiſtentis, & non eſſe rei præexiſtentis. Quippe ad hoc tēdit corruptio, vt materia priuetur forma quę inerat: & res quæ præerat ſuum eſſe perdat. Terminus augmentationis ad quem, eſt maior quantitas. Diminutionis, minor quantitas. Alterationis verò terminus, eſt qualitas ſecundum quam res alteratur loci mutationis, ipſum vbi, ſiue (vt craſsius dicamus) locus ſecudum quem res variatur. ¶ Eſt autē terminus ad quem, dignior & principalior in conſideratione motuū, termino à quo: quoniam & ab ipſo motuum denominatio ſumitur, vt alteratio, ad albedinē dealbatio, ad nigredinem denigratio vocatur. Quodque amplius eſt, etiam diſtinctio generica atque ſpecifica ex ipſo accipitur. Secundum enim terminos ad quos ſunt, diſtinguuntur (vt ſupra declaratū eſt) generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, alteratio, atque loci mutatio. Item generationes viuentium & inanimatorum diſtinguuntur genere propter formas diuerſorum generum. Generationes hominum & brutorū diſtinguuntur ſpecie, ob formas ad quas ſunt ſpecie differentes Generationes diuerſorum hominum

Quid termin' ad quē.

Terminus ad quē, eſt dignior termino à quo.

Vnde diſtinctio generica motus.

num,numero diſtinguuntur,ob formarum ad quas ſunt numeralem tantum diſtinctionem. Ita ſimiliter in alijs motuum generibus eſt dicendum. ¶ Non ſolum tamen ex diuerſitate termini ad quem motus diſtinguuntur:ſed accipitur etiam diſtinctio motuum ex medio,quo ad terminum ad quem neceſſario debet perueniri,ob concatenationem cum termino ad quem. Motus enim rectus & circularis genere differũt,propter diuerſum modum ſpatij quod pertranſitur:item motus rectus & motus curuus ad eundem locum.Item doctrinatio eiuſdem concluſionis, iam per demonſtrationem iam per veriſimile, tantũ argumẽtum,ob medij diuerſitatem variatur.Neque profecto minus apparet hæc diſtinctio ipſius motus per ſe eſſe, quæ ſic ex medio vel ratione,aut modo, aut conditione motus ſumitur, quàm ea etiam ipſa quæ ex termino ad quem ſumitur. ¶ Ex termino autem à quo,conſtat nunquã variari ſpeciẽ motus.Eiuſdẽ enim ſpeciei eſt dealbatio quę eſt à nigredine ad albedinẽ,cum ea quæ eſt à rubedine:& eiuſdẽ ſpeciei generatio ignis qui eſt ex ſtipula,& qui ex ligno.Diuerſitatẽ autem numeralem facit quodlibet illorum ſupra poſitorũ. Qui enim motus vel aliud mouens,vel terminũ à quo,vel ad quẽ alium vel aliud tempus,vel aliud mobile habent,numero ſunt indubiè diuerſi.Facilius enim eſt numerũ variare in reb⁹, quàm ſpeciẽ. Quantò enim minor eſt diſtinctio, tantò acquiritur facilius:quemadmodũm contrario,maior diſtinctio(nempe generica vel ſpecifica)eſt difficilior.

Termin⁹ à quo ſpeciem motus nõ variat.

An motus diſtinguatur à ſuo termino ad quem eſt.

CAP. VIII.

NOn eſt verò dubitãdum vlla ratione,quin motus à termino ſuo ad quem alius ſit,ac diſtingatur,vt minimum ſecundum rationem:cum motus rationem habeat rei ſucceſsiuæ,ſitque motus omnis quatenus motus,res ſucceſsiua,non autem terminus ad quem:cum ſit ſecundum ſuum eſſe res permanens, etiam ſi ſucceſsiuè fiat atque producatur in ſubiecto. Verùm de reali diſtinctione quæſtio ſolet agitari, an motus res aliqua diuerſa ſit,& realiter ſecundum ſuum eſſe differens à termino ad

no ad quem eſt: quibuſdam realem diſtinctionem ponentibus, quibuſdam negantibus, & ratione tantum diſtingui aſſerentibus. ¶ Iuxta quorum ſententiam dicendum eſt, quòd ſubſtantialis ipſa forma quæ in gn̄atiōe acqritur in gn̄ato, vt à mouēte in motū producta, quate nus p eā ens potētia, actu fit, ſit ipſa gn̄atio: forma verò quę depditur, ſit ipſa corruptio: & maior cōtinuo acquiſita quātitas, augmētatio: minor diminutio. Fruſtra enim (vt ipſi aiunt) rerum pluralitas abſque neceſsitate ponitur. Neque tamen admittunt, in eiſdem prædicamentis ponendos eſſe motus, in quibus termini ponuntur, tametſi ſecundum rem ſunt idem: quoniam diuerſa ratio prædicamentorum ordinis etiam variat.

De motuum comparatione ad actionem, & paſsionem; & de uocabulis motum ſignificantibus.

CAP. IX.

Similis quoque de motu & actione & paſsione quæſtio fieri ſolet, num realis ſit ponenda diſtinctio inter actionem, paſsionem & motum, an ſecundū rem coincidere dicenda ſint, ſola variantia ratione? Et huic quoque quæſtioni contrariæ adhibentur reſponſiones, alteris priorem, alteris poſteriorem ſententiam approbantibus. Sunt enim qui motum dicunt non niſi ſecundum rationem differre ab actione & paſsione. ¶ Verùm in his atque ſimilibus, vbi de reali diſtinctione mouetur quæſtio, non multum eſt anxie perquirendum, cum vtraque pars ſuam plerunque habeat probabilitatem, & ſuis rationibus ambæ ſententiæ plerunque mutantur. Neque ad verum Philoſophiæ finem (qui eſt Deum in creaturis cognoſcere, agnitumq́ue collaudare) huiuſmodi perplexæ & ſteriles quæſtiones multum admodum videntur habere momenti. ¶ Illud aduertendum eſt, quòd motus non eſt in mouente, tametſi efficiatur à mouente: ſed eſt, in ipſo mobili, ſicut & terminus ad quem in mobili tantum eſt, non in mouente. Neque fingi debet vnus motus in mouēte quo moueat, & alius in mobili quo ipſum moueatur. Sed quemad

Mota attē te.

Motus eſt ī mobili tantum.

quemadmodum(iuxta Ariſtotelem)eadē eſt via à Thebis ad Athenas,& ab Athenis ad Thebas:ſic motus vnus eſt quo agēs mouet extrinſecè, & intrinſecè mouetur mobile. Eſt enim motus,mediū quoddam & veluti quędam via inter actionem & paſsionem. ¶Vbi rurſum notādū, ratione huius coniunctionis diſtinguendas eſſe iuxta ſignificationem omnes voces quæ motus ſignificāt:vt pote exempli gratia,generare,corrūpere, generari, corrumpi,calefacere, calefieri, generatio, corruptio, calefactio, dealbatio,doctrinatio, atque id genus alia motum vel actionem aut paſsionem ſignificare ſolita. Si enim motus ſignificant,non collocantur ſub actione vel paſsione. Si verò actiones & paſsiones cum motu coexiſtentes ſignificant,ſub actione aut paſsione conſtituentur. Eſt enim generatio,corruptio,augmentatio,diminutio,dealbatio,doctrinatio quædam actiua,id eſt,actio:quædam paſsiua,id eſt paſsio, quædam neutra, id eſt,motus ipſe, qui neque actio neque paſsio eſt,ſed inter vtrumque mediat. ¶Vocabula autem illa quæ motus ſignificant aut actiones paſsionésve immanentes animæ (cuiuſmodi ſunt intellectio,viſio, volitio,auditio,ac ſimilia)præter ſupradictas tres acceptiones,accipiunt etiam quartam. Eſt enim viſio actiua,qua obiectum agit in ſenſum:eſt viſio paſsiua,qua ſenſus ab obiecto patitur:eſt viſio motus,id eſt alteratio ipſa viſus:& eſt viſio quarta,quędam neutra, qualitas(vt dici ſolet)tertiæ ſpeciei qualitatis, quæ motus viſionis ſolet aſsignari terminis ,ſoletque ad diſiunctionem,actus videndi ſeu viſio neutra nominari. De his verò latius pertractare,non arbitror præſentis eſſe negocij.

Ariſt.3. phyſicorū.

Triplex ſignificatio dictionū motus deſignantiū.

Quadruplex ſignificatio.

De motus continuitate: & quid ad eam requiratur.

CAP. X.

His verò præmiſsis,conſequenti ordine de quibuſdā motui accidentibus eſt determinādum. Et primū quidem,de motus ipſius cōtinuitate,ad ſciēdum, quis motus cōtinuus ſit aut nō cōtinuus. Eſt ergo aduertendum,quòd ad motū continuum requirūtur,continua formæ acquiſitio vel deperditio,mobile cōtinuū,& temporis

Tractatur iſta ab Ariſt. 5. lib. phyſico.

poris continuatio, ita vt nulla ſit in motu tẽporis interuptio: quod ſi horũ aliquod deſuerit, non poteſt eſſe motus continuus. ¶ Non autẽ requiritur mouentis cõtinuitas, quia ſuccedẽtib⁹ abſque interruptione tẽporis diuerſis mouentibus eiuſdem rationis, continuus effectus producitur. Neque itẽ requiritur continuitas termini à quo, quoniam continuo motu prius à calore, poſt à tempore, ad frig⁹ mouetur mobile. Mediũ quoque nõ oportet eſſe continuũ. Vnus enim motus ſecundum locum eſt, qui per contigua tantũ fit. Non tamen ſufficiũt cõſequẽter ſe habentia. ¶ Eſt enim differentia inter continua, contigua, & conſequenter ſe habentia. ¶ Vnde cõtinua ſunt, quorum vltima ſunt vnum: ita vt quod eſt finis vnius, ſit alterius verũ initium. Contigua ſunt, quorum vltima non ſunt quidem vnum, ſunt tamen ſimul. Simul autem ſunt, quæ ſe inuicem tangunt: vt duæ lineæ diuiſæ, quæ ſe inuicem tangunt in finientibus punctis, ſunt cõtiguæ & non continuæ. Similiter duo ligna diuiſa, ſe inuicem in extremitatibus proximè tangẽtia, contigua ſunt, non cõtinua. Cõtinua verò ſunt, duæ partes integrales vnius lineæ, adinuicem proximæ, & vnius totius integralis, ligni duæ medietates ſibi inuicem proximæ. ¶ Conſequenter verò ſe habent, quorum vltima non ſunt vnum, neque etiam ſimul: inter quæ tamen nullum medium eſt aliud eiuſdem rationis. Vt duæ domus inter quas eſt ſpacium intermedium, nulla tamen alia domus, conſequenter ſe habent, quas tamen manifeſtum eſt neque continuas eſſe, neque contiguas. Continuæ autem domus eſſent, ſi vnum haberent eundemque parietem, qui huius eſſet finis & illius principium. Contiguæ verò, ſi diuerſos quidem parietes, tamen ſe inuicem contingentes.

Conti-nua.

Conti-gua.

Conſe-quenter ſe haben-tia.

De motus tarditate, uelocitate, atque frequentia, deq; cauſa tarditatis aut uelocitatis in motibus.

CAP. XI.

Tardus motus eſt, quo maiori tempore minus acquiritur vel deperditur, vt tardè caleſit aqua, ſi magno tempore parum caloris acquirat: tardè augmẽ-

Motus tardus & vẽlox.

tatur ſiue creſcit arbor, ſi in prolixo tempore parum acquirat maioris quantitatis: tarde diſcit diſcipulus, ſi in multo tempore, ſcientiæ atque doctrinę paulum aſſequitur: velox motus eſt, qui minori tempore multum acquirit aut perdit, quemadmodum in aqua breui tempore vehementer calefacta, & in diſcipulo induſtrio ac diligenti breui tempore multam ſcientiam aſſecuto. Vbi diligenter attendenda eſt differentia, quę eſt inter motum velocem & motum frequentem. Frequētia enim interruptionem & diſcontinuitatem ſignificat motus: longè verò alius, velocitas. ¶ Procedit autem hęc tarditas in motu, aliquando ex defectu virtutis mouentis. Ignis enim modicus, nequit velociter calefacere; & doctor piger atque ineptus, nequit diſcipulos cito ad doctrinam adducere. Nonnunquam verò, ex reſiſtentia contrarij. Nequit enim etiam magnus & validus ignis hominem multum frigidum cito calefacere: neque preceptor induſtrius & diligens, hebetem & obtuſum pigrumque diſcipulum, cito in ſcientia erudire, aut petulantem cito moribus probis inſtituere. Aliquando, ex reſiſtentia medij. Lapis enim licet grauis, non poteſt cito per aquam moueri: ſicut per aërē; nec pluuia poteſt velociter deſcendere, ob reſiſtentiam aëris. ¶ In volūtarijs autem, preter cauſas ſupra dictas, voluntas etiam ſua libertate cauſa eſſe poteſt tarditatis aut velocitatis motus. Homo enim nullum habens impedimentum velociter vel tarde mouendi ſiue agendi quippiam, poteſt tamen pro ſua voluntate vel tarde vel velociter agere. Et primum mouens, quod eſt ſuper omnia mouentia deus in ſecula benedictus, cum neque virtute deficiat, neque vlla reſiſtentia aut inconuenientia impediri poſsit, quædam tamē velocius, quędam tardius mouet, pro ſuo beneplacito, cui ſine reſiſtentia atque contradictione obediunt vniuerſa.

Vnde tarditas in motu.

De uniformitate & difformitate motus.

CAP. XII.

Mouerí vniformi-

ATtenditur autē etiā vniformitas vel difformitas in motu: ſecundū conſiderationem partium ipſius mobilis. Illud mobile quod iuxta omnes partes

ſuas

ſuas çqualiter atque ſimiliter ſecũdum velocitatem aut ter & tarditatẽ mouetur,vt totus homo æquè velociter in omnibus mẽbris calefactus moueri dicitur vniformiter. Illud verò quod non ſecũdum omnes partes çqualiter,ſed ſecundum diuerſas partes diuerſimodè mouetur, ſecundum aliam velocius,ſecundũ aliam tardius(vt homo citius in manibus quàm in pedibus calefactus,aut in eiſdẽ membris non æqualiter calefactus)difformiter moueri dicitur.¶ Prouenit aũt hæc difformitas in motu,aliquando ex parte virtutis ipſius agentis,quæ tam vicina nõ eſt vni parti ſicuti alteri. Aliquando ex parte mobilis, quia nimirum vna pars eſt magis indiſpoſita ad ſuſceptionem actiuitatis,quàm alia.¶ Notandum autem eſt, quòd ſecundum locum difformiter mouetur omne corpus circulariter motum,etiam cœleſtes orbes. Semper enim velocius mouentur partes ſupremæ,quàm quæ ſunt circa centrum aut mediũ:quoniam illæ longius diſtantes magnũ ſpacium pertranſeũt,cum iſtæ proximiores in æquali tempore,nimiã circulationẽ abſoluant.Id quod in rota figuli manifeſtè demonſtrari poteſt:vbi partes quæ axi proximæ ſunt,prorſus æquali tempore ſuam minimam circulationem complent,quo partes extremæ à medio longiſſimè diſtantes, ſuum illum multo maiorem abſoluunt ambitum. ¶ Ita quę non æqualiter ſecundũ omnes partes accipiunt incrementum,difformiter augeri dicuntur. Et modo quodam etiam illi qui non ſecundum corpus & animam æqualiter proficiunt(vtpote qui corpore creſcunt,& animæ profectum nullum in virtutibus aut moribus accipiunt)dici poſſunt difformiter proficere atque augeſcere: quãquam non eſt poſtremus iſte ſermo ꝑ prius,eo quòd ex partibus integrantibus mobi[illegible], [illegible] eſſentialibus propriè fieri debeat conſideratio vni[illegible]ſo[illegible]tatis aut difformitatis.

dif- formiter.

De motu regulari & irregulari.

CAP. XIII.

INſuper poni ſolet in motu regularitas & irregularitas, quæ non attenduntur ſecundũ partes mobilis,ſed magis ſecundum tempus in quo fit motus:Sic enim mobile

Quis motus regula-

ris & irregularis. bile toto tempore moueatur ſimiliter ſiue æqualiter, ſecundum velocitatem & tarditatem in principio medio & fine, dicitur motus regularis. Vnde cœlum regulariter licet difformiter, mouetur. Sic qui nunc velox eſt in diſciplinarum aut virtutum profectu, cras tardior, irregulariter proficit, quoniam non ſimiliter continuat. ¶ Procedit

Ariſ. 8. li. Phyſico, autem hæc irregularitas potiſsimum ex virtute mouente, quæ augetur vel minnitur. Quod enim mouetur naturaliter, in ipſo motus ſui initio tardius, in medio velocius, in fine velociſsimè mouetur propter continuo aduenientem impetum, qui formam ſubſtãtialem adiuuat in mouendo, atque etiam ob loci naturalis approximationem. Quemadmodum enim vnaquæque res ad ſuum locum naturalem deſiderat, vbicũque extra ipſum fuerit poſita, ita quò fuerit ei vicinior, magis naturaliter deſiderat, atque ad ipſum fertur, tenditque vehemẽtius. In ijs autem quæ mouentur violenter ab extrinſeco motus in principio præceps eſt & velocior, ſed continuo fit remiſsior virtute impreſſa continuo debilitata. ¶ In motibus verò qui ſecundum ſenſum ſunt, aut etiam nonnunquam ſecundum rationẽ, vt in motu progreſsiuo & ſimilibus, principiũ eſt quidẽ vtcumque velox, mediũ velocius, finis tardior atque deficiens. Quod ex parte inſtrumentorũ eſt quæ in principio nondum ſunt ſatis diſpoſita ad expedite motum peragẽdum, ſed per continuã exercitationem rectius diſponuntur: quemadmodum de vocis prolatione euidenter docet experientia. Tandem tamen, propter debilitatem ſi diutius perduret continuus motus, inſtrumẽta motus flacceſcunt, & veluti deficiũt, [illegible]madmodum in vocalibus inſtrumentis experimur [illegible] longã locutionem, ſiue cãtationẽ prolixiorem inque[illegible] [illegible]ibus & neruis, poſt diuturnam ambulationẽ. ¶ Notandũ verò eſt, quòd primum agens ac mouens, tametſi totam cœlorũ machinam difformiter admodũ moueat, faciẽns ſphæras difformibus atque diuerſis motibus aliã quidem citius aliã velocius ſuum curſum abſoluere, mouet tamen eam ab initio vſque ad finem, motu regulariſſimo & ordinatiſsimo, eandẽ ſemper in motu regulã ſeruans

ruans atque cuſtodiēs. Neque enim ab initio ſeculi, citius aliquando aut tardius primum mobile motum eſt, aut mouebitur vnquam, quam nunc moueatur: neque item aliorum orbium quiſquam, ſiue motus proprios, ſiue raptus ipſius motum conſideremus. ¶ Et eſt id quidē ſupra modum admirabile, in tanta difformitate motuū corporum cœleſtium, perpetuo regularitatem huiuſmodi ſeruari poſſe, eiusque palam atteſtatur gloriā, qui in ea ſapientia ſecundum quam condidit vniuerſa, regit etiam, mouet, atque gubernat, qui eſt in ſecula benedictus. Amen. Attentè nota.

De motu naturali & violēto, & quomodo in ſingulis motuū generibus hæc inueniantur. CAP. XIIII.

MOtuum inſuper quidā ſunt rebus naturales, quidam violēti. Eſt autem motus ille rei naturalis qui eſt ſecūdum naturam rei, & ei eſt conueniēs: vt igni, moueri ſurſum, & rarefieri, niſi fortè coadenſari ipſum amplius quàm conuenit contingat. Hic enim motus conueniunt naturæ vel formæ ignis. ¶ Motus violentus vel contra naturam eſt, qui rei ſecundum ſuam naturam non conuenit, neque eſt ſecundum naturam rei, ſed ab extrinſecō mouente imprimitur, forma contra nitente. Vt motus ignis deorſum, & eius condēſatio vel cōpreſſio: motus lapidis ſurſum: aut aquæ ſiue terræ nimia rarefactio. Repugnat ſiquidē naturæ ignis, & formæ eius motus deorſum & nimia condenſatio: quēadmodū aquæ & terræ, motus ſurſum aut nimia rarefactio, atque ita in cæteris. ¶ Vbi notandū eſt, materia ſicut eſt ad omnem formā indeterminata, ita & ad omnes accidētales diſpoſitiones eſſe indifferentem, ſi in ſua generalitate conſideretur. Verùm quatenus per formam limitatum eſſe participat, illa ei etiam dicūtur ſecundum naturam, quæ ipſi conueniunt ſub forma quam habet. Et illa dicuntur ei eſſe contra naturam, etiam ex parte materiæ, quæ ipſam à ſuo eſſe quod habet participatum nata ſunt repellere. ¶ Notandum verò, in omnibus motuum generibus inueniri motus aliquos naturales, alios violentos. Generationes eni m quædam naturales ſunt, vt florum in æſtate,

Quid naturalis motus.

Quis violentus.

Ariſ. in. 5. lib. phy.

& corruptiones eorum in hyeme. Quædam violentæ, vt generationes florum vel foliorum in hyeme, ab aliquo accidente, & corruptiones ſubitæ florum in æſtate ante defectum naturalem, ob vehementem æſtum ſolis aut aliud quodlibet accidens malum ſuperueniens. Ita ſunt partus tempeſtiui & partus abortiui. Ita quædam naturaliter fit augmentatio, quædam violenter: vt augmentatio ſubita vel nimia pueri: vel tritici intēpeſtiua augmētatio, ob abundantiam pluuiæ. Ita in diminutione viriū, ita & in alterationibus dicendum. Imò quędam ſanatio eſt naturalis, quędam violenta: vt quę ſit ab aliquo extrinſeco, per violentiam ratione cuiuslibet accidentis. Quanquam enim ſanitas ſemper ſit naturæ conueniens. poteſt tamen motus per quem ipſa introducitur eſſe violentus quando non per media naturę conuenientia, ſed magis per accidens introducitur, cum violentia agentis, forma contra nitente. ¶ Item & ſanatio quæ fit in diebus criticis naturalis eſt, quę verò dies criticos pręuenit aut ſubſequitur innaturalis, vt ait Ariſtoteles.

Quomodo adinuicem debeant motus uel comparari, uel non comparari.

CAP. XV.

Tractat hæc Ariſto. 7. lib. phyſico.

NOn eſt autem quilibet motus cuilibet motui comparabilis, ſecundum ſupra determinatas proprietates vel accidentia. Motus enim rectus & circularis, ſecundum velocitatem, vel tarditatem non debent comparari. Vt enim in genere quolibet recta ſit comparatio, oportet eam fieri ſecundum ſpeciem ſpecialiſsimā. Non enim dicitur vnum alio magis coloratum, aut quale, ſed magis calidum vel magis album. ¶ Oportet item, vt fiat comparatio in aliquo quòd vtrique comparatorum vniuoce & ſecundum eandem rationem conueniat. Non enim dicitur homo magis ſapiens, quàm brutum, neque brutum melius ſentiens quàm lapis, cum in vtraque comparatione, ea quæ comparantur, nōn conueniāt in eo in quo fit comparatio. Neque rurſum medicina magis ſana dicitur, aut minus, quàm homo: neque potio ipſa, magis quàm vrina aut homo. Quāuis em̄ quodlibet horum

horum ſanum dicitur, nempe homo, potio & vrina, fit tamen hoc ratione atque conſideratione diuerſa, homo enim ſanus dicitur, vt habens in ſe ſanitatē: vrina, vt ſignificatiua ſanitatis: potio vt effectiua eiuſdem. Vt ergo omnino recta ſit comparatio, ſumendi ſunt duo motus eiuſdem ſpeciei, eiuſdemque rationis qui ſecundum aliquod prædictorum accidentium comparentur. Quemadmodum (exempli gratia) hic motus rectus illo recto eſt velocior aut tardior, regularior aut irregularior, vniformior aut difformior, & hic circularis, illo: hæc alteratio, illa: hic motus localis, illo, atque ita in cæteris.

CAP. XVI.

Motus ex terminis contrarijs, non ſunt neceſſario cōtrarij, vt patet de motu qui eſt ab albedine ad rubedinem, & de nigredine ad eādē rubedinē qui ſunt eiuſdē ſpeciei ſpecialiſsimę. Qui aūt ſunt ad terminos cōtrarios ſunt cōtrarij, etiā ſi nō ſunt ex cōtrarijs terminis. Ab eodē enim medio termino motus rurſum & deorſum, ſunt cōtrarij. Et dealbatio quæ eſt à rubedine, cōtrariatur denigratiōi quæ ab eadē tendit rubedine. Illi tñ motus ſunt maxime contrarij, qui ſunt a cōtrarijs terminis ad cōtrarios terminos: vt qui eſt ab albedine ad nigredinē: illi qui eſt à nigredine ad albedinē, maxime eſt cōtrarius, & magis quàm ille qui à media tātum eſt qualitate. ¶ Sumitur etiam contrarietas motuum accidentaliter ſecundum naturale, & violentum: ita, vt generatio naturalis dicatur contraria ſimili generationi in ſpecie violenter. Sed hæc non eſt ſpecifica & eſſentialis contrarietas, cum naturale eſſe & violentum non varient ſpeciem motus, neque etiam cætera ſupra poſita accidentia. ¶ Opponitur præterea motus etiam quieti, ſumendo quietem ſemper motui oppoſitam. Vt motus à loco aliquo opponitur quieti in loco illo, non autem motus ad locum aliquem contrariatur quieti in eodem loco, quemadmodum habet Ariſtoteles. 5. libro phyſicorum. Non eſt tamen hæc oppoſitio contrariorum, ſed priuatiue oppoſitorum. Quies enim, nihil aliud eſt, quàm priuatio motus, atque ab eo ceſsatio, in ſubiecto apto

Ariſto. phyſico. 5
Qui motus contrarij.

Ariſto. circa finē. 5. li. phyſi.

Quid quies

nato. Quemadmodũ autem ſupra motus quidam dictí ſunt naturales, aliqui violenti, ſic & de quiete poſſumus diſtinguere. Lapis enim, in ſuo loco naturali quieſcit quiete naturali, extra verò eum, quieſcit violenter.

De ijs quæ mouentur, quomodo quædam per ſe, quædam per accidens moueantur.

CAP. XVII.

Aviſt.7. physico' &.5. SVpereſt nunc, poſteaquàm de motus natura & proprietatibus diximus, de mouentibus etiã & motis determinationẽ ſubiungere. Ac primũ quidẽ eſt aduertendum, quẽadmotum inter ea quæ mouentur quędam tantum ſecundũ partẽ mouentur, vt cũ ſolam manũ agitamus: quædam verò ſecundũ ipſum totũ, vt cũ corpus vniuerſum agitatur, ſiue ſaltu, ſiue ambulatione, ſiue alio quolibet modo. ¶ Rurſum, quædam per ſe mouentur, vt totus ipſe homo ambulans de loco in locũ: quædam verò per accidens mouentur, alterius gratia, nimirũ quæ in eo ſunt quod per ſe mouetur. Idque rurſum dupliciter, vel ſicut partes in toto, vt manus per accidẽs ad totius corporis motum: & qui naui vehuntur gratia nauis cui inſunt pariter mouentur, ſed per accidẽs: vel ſicut accidentia, quæ in rebus ſunt quæ mouentur, maximè corporalia, quæ per accidẽs moueri dicũtur ad motũ ſui ſubiecti: quẽadmodũ ex Ariſtotele vulgò adduci ſolet. Motis nobis, mouẽtur omnia quæ in nobis ſunt. Complectitur autẽ Ariſt. hæc vnica hac diuiſione, quinto phyſicorum.

Dictum Ariſt.2. libr. topicorum.

Eorum quæ mutantur, aliud per accidens mutatur, aliud ex eo quia aliquid huius mutatur, aliud ex eo quia ipſum primo mouetur.

Cuius ſenſus, ex præcedentibus & ſubſequentibus ſatis patet. Primæ partis exempla ſunt, dum muſicus dicitur ambulare ſanare, &c. Eſt ſiquidem motus deambulationis muſicæ extraneus & per accidens, quemadmodum & reliqui. Secundæ exemplũ eſt, dum homo dicitur ſanari

ſanari,quia oculus,manus,pes aut caput ſanatur.motus enim toti homini attribuitur,qui tantum parti cōuenit. Tertiæ exēplum eſt,vt homo ambulat,ægrotus ſanatur, dum ratione totius corporis priſtinæ valetudini reſtituitur.hinc & ſimilis diuiſio mouentis ab Ariſtotele colligitur,hæc videlicet.

Aliud per accidens mouet,aliud parte,aliud per ſe primo.

Quæ ex præcedente facilè patet cum exēplis,ſi ea quę rei mobili ſeu motę attributa ſunt,mouenti applicentur. Similis quoque diuiſio ab Ariſtotele de termino à quo motus procedit,& ad quem tendit datur.

Terminorum à quo & ad quē alius eſt per accidens, alius ratione partis, alius per ſe primo.

Vt ſi quis ambulet & ſanetur,loco à quo recedit, aut ad quem tendit,impertinens & per accidēs eſt motus ad ſanitatē.ſimiliter ſanatio febris,pars eſt ſi conferatur ad ſanitatē in genere,reſpectu verò ſanitatis febri oppoſitę, habet terminū per ſe primo. Ad hunc enim terminū per ſe primo totus motus tendit,quæ eſt ſanatio à febri.

Quomodo aliter partes integrantes in toto moueantur quàm accidentia in ſubiectis.

CAP. XVIII.

IN hoc tamē partes ab accidētibus ſunt diuerſę, quòd corporis partes, totius motus aliquam partem in ſe habent cuius comparatione quodammodo per ſe mouentur, ſicut per accidens mouentur comparatione ad motum totius:quemadmodum enim totus motus in toto corpore eſt,ſic partes motus in partibus ſunt corporis totius:quemadmodum de alijs corporalibus accidentibus eſt manifeſtum.Accidentia verò nihil in ſe motus habent,ſed extrinſecè prorſus ad motum ſubiecti moueri dicuntur. ¶Proinde,quæ ſecundo hoc modo per accidens mouentur,magis per accidens & magis impropriè Ariſtot. 4. phyſico. materia de loco.

moueri dicuntur,quàm quæ modo priori. Nam quæ priõ ri modo per accidens moueri dicuntur, ſimul etiam per ſe ſecundum alium motum moueri poſſunt,quemadmodum is qui in naui ambulat,ratione ambulationis quam à naui non habet,per ſe mouetur. ratione verò vectiõis, per accidens. Sic cum inter ambulandũ quis agitat, manum,eamque in ſublime tollit,manus illa quatenus ambulatione vna cum toto corpore de loco fertur in locũ, per accidens mouetur,ſecundum verò illum agitationis motum,per ſe recte moueri dicitur. Nunquam verò id in accidentibus vſu venire poteſt, quæ per ſe moueri non poſſunt,ſed per accidens & extrinſecè tantum.

Quomodo rerum eſſentiæ nullo modo dicendæ ſint moueri, neque Deus inexiſtens omnibus.

CAP. XIX.

ESſentiæ autẽ rerum quę mouentur,nullo modo moueri dicẽdæ ſunt,neque etiã ſpiritualia accidentia, quæ creaturæ rationali ſecundum rationẽ inſunt. Vnde cum homo mouetur ſecundum corpus totum, anima tamen ob hoc moueri nõ dicitur,neque ipſa eius humanitas,neque vllus interior animæ actus. ¶ Ex quo patet,tametſi in omnibus rebus Deus exiſtat, nulla tamen ratione debere illum dici moueri ad motum rerum quibus ineſt. Cum rebus ipſe inſit,non per modum accidentis,neque per modum partis integrantis, imò neque per modum partis eſſentialis (cum ipſe nullius ſit pars compoſiti,neque eſſe poſsit) ſed ineſt omnibus per ſuam eſſentiam,ineffabili modo, præſentiamque & potentiam quaſi dator eſſentiæ & exiſtentiæ rerum, eiuſque cuſtos & ſuſtentator in omnibus mouentibus & motis ipſe inexiſtens atque inhabitans,prorſus immutabilis.

Regula generalis pro ijs,quæ motu phyſico mouentur.

CAP. XX.

Hanc concluſionẽ ponit & demõſtrat

DE rebus autem naturalibus quæ per ſe mouentur phyſico & naturali motu,dari ſolet hæc generalis regula. Omne quod mouetur,ab alio neceſſe eſt moueri. Quod vt veritatem habeat intelligendum eſt, vel de mouente extrinſeco,vt in ijs quæ mouentur violenter

lenter,vel de principio motus intrinſeco,quod eſt forma ſubſtantialis rei. Agens enim naturale, non poteſt ſeipſum primo mouere,id eſt,totaliter & ſecundum vtrãque partem eſſentialem:neque item primo, id eſt, ſecundum vtranque eſſentialem partem moueri: ſed altera ſemper eſt p ſe mouens & agens,forma altera per ſe mota atque patiens,nempe materia. Dictum eſt autem ſignanter de ijs quæ mouentur motu phyſico, & de mouentibus rebus naturalibus,quoniam anima quæ res naturalis non eſt ſeipſam primo mouere poteſt,quia ſeipſam in actu facit,& ad intellectionem atque volitionem per ſe mouet, neque hic opus eſt diuerſitate moti atque mouentis, ſed eadem anima & mouet ſeipſam,& à ſeipſa mouetur.

Ariſto.in initio.7. libr. phyſicorũ

De mouentibus ſubordinatis,& non ſubordinatis.

CAP. XXI.

Quis ordo debeat eẽ plurib⁹ mouẽtib⁹ concurrentibus.

Voties verò ad aliquod mobile plura contingit concurrere ſimul mouẽtia,talis inter ea debet eſſe ſubordinatio, quòd mouens, proximum mobili mouet in virtute mouentis prioris quod à re mota eſt elõgatius,vt cum lapis mouetur à baculo,& hic à manu,& manus à corde,baculus eſt mouens proximum moto,& ideo eſt minus principale in illo motu,& cor eſt ibi primum in mouendo & principalius, quãuis remotius. Vnde patet Deum (eo quòd ſit primus in omni motu,in cuius virtute mouent alia omnia ſecundaria mouentia) eſſe principaliſsimũ in mouẽdo, eumque omnis motus in his inferioribus cauſam primariam atque præcipuam aſsignari debere,quantumuis ſecundaria alia agentia ad eundem effectum videantur concurrere. ¶ Notandum verò huiuſmodi ſubordinationem mouentium eſſe duplicem,quandam eſſentialẽ,vbi ſcilicet agens proximũ non poteſt niſi per virtutẽ pariter mouẽtis prioris ſuum motũ efficere, vt homo pater nõ põt ſine cœleſtiũ & Dei concurſu filium generare. Ideo hæc ſunt eſſentialiter ſubordinata:homo pater,cœleſtia corpora,Deus. ¶ In his aũt ſic eſſentialiter ſubordinatis,non poteſt proceſſus eſſe in infinitũ:alioqui,motus naturales eſſent indeterminati. Quod enim ab infinitis pẽderet,nõ

haberet

Probat hanc concluſionē Ariſtoteles.7. phyſicorum.

haberet determīatā cauſalitatē. Sequeretur quoque poſitio infiniti actu ſecundū multitudiuē, cū neceſſe ſit cauſas ſic eſſentialiter ſubordinatas ſimul exiſtere. ¶ Quædam verò monētia, ſunt ſubordinata accidētaliter: vt pater, auus, attauus, triauus, &c. quādo ſcilicet mouēs immediatū nō requirit coexiſtētiā vel cōcurſum mouētis prioris mediati, vt efficiat vel moueat: quēadmodū pater, vt filiū generet, nihil opus habet neque coexiſtentia neque cōcurſu aui patris ſui, neque attaui, neque tritaui. Sunt tamen hęc mouentia quodāmodo ſubordinata, quatenus mouens vltimū (id eſt, pater generās) virtutē accepit à ſuo patre, atque hic rurſum a priore, illeque iterū a ſuo patre, atque ita cōſequēter procedēdo. ¶ Verū in his mouētibus, nihil prohiberet ponere in infinitū: vt ſi mūdus poneretur fuiſſe ęternus, & ab ęterno homines aliquos fuiſſe, hoc modo infinitæ eſſent rerū naturaliū cauſæ, & mouētia infinita. Ex his enim neque tollitur rebus determinata cauſalitas, eo quòd mouētium huiuſmodi nō requiritur coexiſtētia, neque infinitū actu ſequitur, ſed ſucceſſione tantum: quod non eſt inconueniens admittere.

De multiplici proportione & comparatione mouentis ad mobile. CAP. XXII.

Quoniam aūt mouere aliud, perfectionē habet: moueri autē ſecundū ſuā rationē habet imperfectionem, cōſtat mouēs, quatenus huiuſmodi eſſe moto dignius, & mouēs mobili ſupraponi ſecundum relationē. Vt autē mouens moueat mobile, oportet ipſum fortius eſſe mobili, & quaſi dominiū habere ſupra reſiſtentiā mobilis. ¶ Iuxta igitur proportionē virtutis mouētis ſupra mobilis reſiſtentiā vel indiſpoſitionē cōtingit mobile velocius tardius vel vniformius vel difformius vel regularius moueri vel nō moueri. Non enim fit actio, niſi a proportione maioris inæqualitatis. A proportione autē minoris inæqualitatis nō fit actio quēadmodum vulgata habet philoſophorū ſentētia. Cuius dicti, eſt hic intellectus. Agens non poſſe agere in paſſum, niſi virtute ſuperet ipſius reſiſtentiā, & potentia ſit inæquale ſecundum exceſſum. Id verò quod eſt minoris virtutis & potentiæ

Maxima philoſophica.

potentiæ,non poſſe agere in id quod eſt maioris virtutis & maioris reſiſtentiæ.Ignis enim ſi ſit virtute potẽtior ad calefaciẽdum,quàm ad reſiſtendũ aqua,tunc aget ignis, & patietur aqua.Si econtrario dominetur aqua, patietur ignis,& iuxta ampliorem reſiſtentiam paſsi plus aut minus mouebit agens.Ex quibus ſolent deduci ſeptẽ proportionum regulæ ab Ariſtotele poſitæ in ſeptimo phyſicorum libro,quas hic quoque ſubnectimus.

Ponuntur ſeptem regulæ,quas uocant regulas proportionum. CAP. XXIII.

PRima regula. Si aliquod mouẽs moueat aliquod mobile,aliquanto tempore,& aliquanto ſpatio,eadẽ virtus mouens mouebit mobilis medietatem, per duplum ſpatium, in æquali tempore.

Ponuntur hæ regulæ ab Ariſto. in fine.7. phyſicorũ

Qualis enim eſt proportio totius virtutis motiuę ad totã reſiſtentiã mobilis,nõ æqualis eſt totius virtutis illius motiuę ad medietatẽ reſiſtentiæ mobilis, ſed dupla eſt proportio.Vnde cum(iuxta principium ſupra poſitũ) ſecundum proportionẽ maioris aut ſuperãtis inqualitatis fiat actio,ſequitur,eandẽ virtutẽ mouentẽ,mobilis illius medietatẽ duplo velocius mouere,quod facit,quãdo inęquali tempore per duplum ſpatium ipſam mouet.

Secunda regula.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile,aliquanto tẽpore, & aliquanto ſpatio,idem mouens mouebit mobilis medietatem per idem ſpatium, in medio tempore.

Ratio eſt eadem quæ ſupra poſita eſt propter proportionem

portionem virtutis actiuæ,quę dupla eſt reſpectu medie tatis ipſius mobilis.

Tertia regula.

Si potentia aliqua mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquãto ſpatio, eadẽ potentia mouebit idem mobile per mediũ ſpatiũ, in medio tempore. *Quarta regula.* Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore & aliquanto ſpatio media virtus mouens mouebit medium mobile per idem ſpatium, in æquali tempore.

Harum duarũ regularũ eadẽ eſt ratio:quoniam videlicet, qualis eſt proportio mouentis ad mobile, in cõparatione ad totũ tempus & ad totũ ſpatiũ, talis eſt mouẽtis ad mobile in cõparatione ad mediũ tẽpus pariter & medietatẽ ſpatij:& qualis eſt proportio totius mouentis ad totũ mobile, æqualis & eadẽ eſt, medietatis ad medietatem, in comparatiõe ad idem tempus & idem ſpatium,

Quinta regula.

Si aliqua virtus mouens mouet aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, non eſt neceſſe eandem mouere, duplum mobile per medium ſpatium in eodem tempore, aut per idem ſpatium in duplo tempore.

Sexta regula.

Si aliqua virtus mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, non eſt neceſſe medietatem virtutis mouere idem mobile per medium ſpatiũ in æquali tempore: vel per idem ſpatium in duplo tempore.

Harum duarũ regularũ ratio eſt: quia à proportiõe minoris inæqualitatis, nõ fit actio. Non eſt autem neceſſe, ipſum mouẽs habere dominiũ, & ſuperioritatẽ, & inęqualitatẽ vincentẽ ac ſuperantẽ, ſuper duplũ mobile. Neque medietatẽ virtutis mouẽtis neceſſe eſt maiorẽ inæqualitatẽ & ſuperioritatẽ habere, ſupra ipſum totum mobile.

Septima regula.

Si plures virtutes motiuæ moueant aliqua mobilia, aliquãto tempore, & aliquanto ſpatio, virtus ex illis virtutibus motiuis collecta, mouebit mobile ex illis collectum per idem ſpatium, & æquali tempore.

Ratio autem eſt, ſimilitudo proportionis.

Prædictis alijciuntur aliæ duæ regulæ.

CAP. XXIIII.

His autem regulis ab Ariſtotele ſic poſitis ſuperaddi poſſent aliæ duæ, octaua & nona. Octaua regula. Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, duplum mouens mouebit duplum mobile, per idem ſpatium in æquali tempore: aut per duplum ſpatium in

duplo

duplo tẽpore. Nona regula. Si aliquod mouens mouet aliquod mobile, aliquãto tẽpore, & aliquanto ſpatio, duplũ mouens mouebit idẽ mobile, per duplũ ſpatiũ in æquali tẽpore, aut per idem ſpatiũ in dimidio tẽpore. Harũ duarũ regularũ rationes, facilẽ patent ex prædictis. ¶ Et notãdum quòd hæ ſupra poſitæ regulę, tametſi peculiariter de mouẽtibus & mobilibus ſecundum locũ datæ videātur, poſſunt tamen ſimiliter aptari etiam ad alias ſpecies motus, ad augmentationẽ, diminutionẽ, & alterationẽ, queãdmodũ docet Ariſtoteles, in hũc modũ. Si augmentãs, diminuẽs, aut alterãs, augmentat aliqd aut minuit, aut alterat aliquãto tẽpore, aliquanta quãtitate, aut qualitate, idẽ augmẽtat, minuit, aut alterat dimidiũ, dupla quãtitate, aut qualitate in eodẽ tẽpore, aut dimidia dimidio tẽpore, atque ita per regulas ſingulas diſcurrendo.

Quid per mouens & mobile intelligatur in propoſito. CAP. XXV.

ADuertendum autẽ eſt, cũ in his regulis de mouẽte & moto duplo vel æquali loquimur, nõ velle nos ſermonẽ facere de quantitate molis. Sic eñ nõ eſt neceſſe ſi homo certę quantitatis aliquid poſſit, idcirco aliũ mole & quantitate duplo maiorẽ duplũ poſſe: cum frequenter ſoleat in exiguo corpore virtus regnare maior. Sed de virtute ſermo debet accipi ita vt per medium mouens intelligatur virtus ipſa, atque potẽtia mouẽtis: per mobile, virtus reſiſtendi: per mediũ mouẽs, medietas virtutis motiuę: per mediũ mobile, medietas reſiſtentiæ ipſius mobilis: per duplum mobile, dupla reſiſtentia: per duplum mouens, dupla virtus motiua.

Exemplo monſtratur in igne, omnium regularum ſupra poſitarum ueritas. CAP. XXVI.

VOlumus aũt in igne alterante atque calefaciente aquam, per ſingulas regulas, quod dictũ eſt exemplo declarare. Ponatur ergo virtus alteratiua ſiue calefactiua ignis octo graduum, & reſiſtentia mobilis, ſcilicet aquæ in ſex tantum gradibus. Iuxta primam regulam, ſi virtus motiua vt octo ipſius ignis, alteret aquam habentem reſiſtentiam, vt ſex, tempore horæ vnius, ad calorem duorum graduum: ergo eandem virtus mo-

tus motiua ignis,mediũ mobile.i.aquam habentem mediam reſiſtentiã,ſcilicet trium graduũ,alterabit ad duplã caliditatem,videlicet quatuor graduũ,in æquali tempore. Et iuxta ſecundã regulam eadẽ virtus motiua ignis, dimidium mobile,aquã dimidiæ reſiſtentiæ,alterabit ad ad eandem caliditatem, in dimidio tempore. Et iuxta quartã, media virtus motiua ignis(quæ eſt vt quatuor) alterabit aquam dimidiæ reſiſtentiæ, vt tria, ad eandem caliditatem duorum graduum,in æquali tempore. ¶ Et ſecundum quintam regulam nõ eſt neceſſe,ſi virtus mouens ignis vt quatuor,aquã habentẽ reſiſtentiã vt tria,alteret ad caliditatem quatuor,vt ob hoc eadẽ virtus motiua aquam duplam reſiſtentiã habentem vt ſex, alteret ad mediã caliditatẽ in æquali tempore,aut ad eandẽ caliditatẽ quatuor,in duplo tempore. Neque iuxta ſextam, neceſſe eſt,vt media virtus actiua vt duo alteret aquam eandem reſiſtentiã vt tria habentẽ,ad dimidiam caliditatem in æquali tempore,aut ad eandem caliditatem in duplo tempore. ¶ Denique iuxta ſeptimã regulam,ſi tres ignes(quorum quilibet eſt ſex graduum)ſigillatim calefaciant aquam reſiſtentiam habentẽ vt quatuor,ad caliditatem duorum graduum in certo tempore, neceſſe eſt ignes illos tres ſimul iunctos,aquã illam ex tribus collectam alterare ad eandem caliditatẽ,in æquali tempore. Iuxta octauam quoque & nonã regulas,ſi ignis virtutis actiuæ trium graduum, aquam reſiſtentiam habentem duorum certo tẽpore alteret ad caliditatẽ gradus vnius, neceſſe eſt ergo vt virtus motiua ſex graduum aquam habentem reſiſtentiam vt quatuor,alteret ad caliditatẽ æqualem,æquali tempore vel caliditatẽ duplam duplo tempore:& ignis ille vt ſex duplæ virtutis,aquam dimidiæ reſiſtentiæ,id eſt vnius gradus alterabit ad duplam caliditatem,id eſt,duorum graduum,in æquali tempore, aut ad caliditatem eandem vnius gradus, dimidio tempote. Similiter practicari poteſt & in alijs motibus. Nobis,vno exemplo rem monſtraſſe ſufficiat.

Mouens ſecundum proportionem,ad mobile mouere debet, &

quemadmodum deus in mouendo potentiſſimus eſt atque liberrimus. CAP. XXVII.

EX his ergo omnibus manifeſtũ euadit, quemadmodum ſemper mouens moueat, ſecundũ proportionem virtutis motiuę ad reſiſtẽtiã eius quod mouetur. Patet etiam, quandocũque in mobili eſt aliqua reſiſtentia quę ipſum mouens impediat aut detineat, non poſſe moueri tale mobile à ſuo mouente in inſtanti. Vbi verò virtus actiua nullam patitur à mobili reſiſtentiam, poteſt ſuum effectum in inſtanti efficere, quemadmodũ eſt in illuminatione ſolis. ¶ Omnipotens ergo deus, cuius infinitę virtuti nihil poteſt contrauenire, cui nulla prorſus creatura poteſt reſiſtere, cuius virtus in infinitũ ſuperat omnem creatam reſiſtentiam, quęcũque vult poteſt in inſtanti mouere, ſicuti vult, & quocunque libuerit genere motus, ſiue generare ſiue corrupere, ſiue alterare, ſiue augmentare, ſiue diminuere, ſiue ſecundũ locum mouere. Neque ante deum differẽtia eſt in multo vel breui tempore, in omnibus quęcunque voluerit. Cui inſuper, quoniam nulla illi reſiſtentia eſt in mouẽdo, nullus etiã labor fatigationem, laborem, aut moleſtiam adducit omnia momenti. Non mouet tamen omnia, neque agit in inſtanti, neque ſubito: quoniam in mouendo eſt liberrimus, in arbitrio & poteſtate habens ſic vel ſic mouere. Ipſe verò à nullo moueri poteſt, qui prius aliquod mouens non habet. Imo neque ipſe ſe poteſt mouere, qui nihil poteſt quod ante non habuit acquirere, neque perdere quicquam quod ante habuiſſet. Huic itaque & primo, & ſummo, & generaliſsimo, ac proinde efficaciſsimo mouenti, ſoli deo, ſit laus, honor, gloria, & benedictio. ab omni mutabili creatura in æterna ſecula. Amen.

¶ Finit conſiderationis Phyſicæ, Liber tertius.

PSALMVS LAVDIS ET CONfeſsionis omnipotenti, vniuerſali ac primo, rerum omnium motori immobili.

Domine,

DOmine,quis ſimilis erit tibi?ne tacete labia cõfeſ ſionem & laudem ne continete ſuper eo.
Super cœlorum altitudinẽ reſidet in arce celſitudinis atque fortitudinis ſuæ:ab æterno triumphat in ea glorioſus ab initio.
Priuſquã cœlũ formaretur & orbis,tu eras ante omnia: in te ipſo perfectus & beatiſsimus,in plenitudine tua.
Tu ſemper immutabilis moues oĩa,generas, corrũpis, augmẽtas,ac minuis,alteras!& rotas, mouesq́ue oĩa.
Tu verò ingenerabilis es,& incorruptibilis: augmentari neſciens aut minui.
Neque alterari tu potes, qui non variaris accidentarijs rebus:apud quem nulla eſt tranſmutatio,neque viciſſitudinaria obumbratio.
Loco non moueris qui imples omnia:neque vt hominũ, ſunt itinera greſſuum tuorum.
In commutato loco accedis & recedis quo & vnde volueris,non eſt hoc datum craſsitiei filiorum hominum.
Præuales, omnibus in fortitudine tua ſuper excelſa: proq́ue tuo placito rotas agitasq́ue omnia.
Non eſt neque moles neque virtus in omni creatura quę obſtaculum prębere queat actioni tuæ,ſuper immenſa enim virtute abſque proportione excedis vniuerſa.
Hoĩes,& iumenta tu perducis ad augmẽta cõgrua, arbores quoque,& ligna,plãtas, & oĩa viuentia ſuper terrã.
Suis quæque ſtaturis tu perficis ea iuxta conditionem generis ſui,menſuram tu tenes omniũ deſcriptãm in officina gloriæ tuæ.
Ipſe autem augmentum neſcis,neque immutationem pateris:nihil accreſcit neque decreſcit inæternum pleniſſimę plenitudini tuæ.
Qui pro tuo placito omnia facis altera,nequis ipſe alter fieri potentia,ſapientia,& omnis tua perfectio non immutabitur in ſeculum ſeculi.
Magne deus princeps regum terræ, dominator omnium in virtute tua:quis te agnoſcet aut collaudabit pro dignitate ſic glorioſe immutabilem?
Ecce qui ſeruiunt tibi, aſtantes perpetua conſpectui tuo:

non ſunt ſtabiles omnimodis.

Corporea verò creatura vniuerſa, mille eſt rationibus vix momento ſtabilis: mutationibus ac volutationibus in eis perturbantur omnia.

Sol & luna curſu ſuo regulari volutata ſemper; ſic in inſtabilitate permanent miro modo ſtabilia.

Quę verò his ſubiecta eſſe voluiſti, cum ſeipſis quoque ſunt in ſuis motionibus prorſus irregularia.

Tu verò deus in eadē ſemper tua ſtabilitate fixus permanens: cunctis mutabilibus præſides, ipſe immutabilis.

A te verò cum omnis exeat motus, donesque moueri omnibus: in te nullus tamen valet ingredi.

Immutabilis, potentiſsime deus, Dominator omnium: tibi omnis tua factura canit gloriam.

Mirabilis tu & verè miranda opera tua: obtupeſcet in eis anima mea cum intenderit in illis aciem mentis ſuæ.

Exultabit cor meū dn̄e, in cūctis operibus magnificētię tuę: lingua quoque mea laudē meditabitur glorię tuę.

Benedictus deus dominus vniuerſæ creaturæ: ita fiat, ita fiat, deus potentiſsime.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio & nunc, & ſemper, & in ſęcula ſęculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER QVARTVS Conſiderationis Phyſicæ.

De Infinito, Loco, Vacuo, & Tempore.

PRÆFATIO.

Eſai.

VT clarificetur in agnitis creaturarum ſuarum conditionibus dominus deus noſter, qui ſolus eſſentia ſua infinitus cœlum & terrā & omnia ſua immenſitate implens, neque loco tamē capiur

pitur, neque tempore: atque vt patenter clareat quanto interuallo omnem naturalium rerum ordinem poſt ſe creator ipſe relinquat (quę vniuerſa loco & tempore, anguſtis nimium menſuris ſecundum eius diſpoſitionem ſunt coarctata atque conſtricta) in animo eſt nobis, poſt motus vtrumque deſcriptam naturam, etiam illud deo donante explicare, quomodo in rebus finitum vel infinitum aut inueniatur, aut ab eis excludatur: poſt quæ, loci & oppoſiti vacui erit conſideratio. Extremam ſibi partem, tempus occupabit. Sunt enim & hæc ad plenam rerum naturalium conſiderationem non minus quàm motus, vt tractantur, neceſſaria.

Quomodo poſsit infinitum multiplicitei intelligi, & ſpecialiter de infinito atque finito, ſecundum eſſentiam.

CAP. I.

Primum quidem illud eſt aduertendum, dupliciter dici & conſiderari, infinitum atque finitum: nempe vel ſecundum eſſentiam, vel ſecundum quantitatem. Ac rurſum, ſecundum eſſentiam infinitum intelligi poteſt, ſecundũ rationem materiæ, vel ſecundum rationem formæ. Eſt enim materia ex ſe & per ſe ſuo modo infinita, quatenus ex ſua natura nullam habet formam intrinſecam, per quam finiatur, efficiaturque ens in actu. Ex parte verò formæ ſub qua eſt finita eſt, quatenus per illam eius differentia ſtringitur, ac veluti terminatur. *Infinitum ſecundum eſſentiam.*

¶ Formæ quoque materiales, cõſideratione quadam ad materiam, infinitę ex ſe dici poſſunt. Et quodammodo omnis forma creata ex ſe infinita eſt, quatenus nõ eſt ex ſe ad aliquam particularem ac ſingularem materiam determinata. Non tamen ſimpliciter forma eſt infinita dicenda, ſicut ſimpliciter eſt materia infinita: quoniam formæ etiam ſeparatæ habent eſſentiam finitam, per eſſe particulare & diſtinctum, ac proinde ſimpliciter finitæ dici debent non autem infinitæ, niſi ſecundũ quid, aliquo modo ſcilicet, & conſideratione prædicta ad materiam.

¶ Vnica eſt forma ſeparata, actus ſcilicet ſimpliciſsimus, omnipotens atque æterna diuina ſubſtantia, in qua nul- *Deus forma infinita.*

la eſt determinatio eſſentiæ per aliquod eſſe particulare adueniens, ſed eſt Deus eſſentia ſua infinitus & determinatus, plena omnino, perfecta, illuminata, infinita, & interminata eſſentia. Cętera verò omnia & materialia & ſpiritualia, ſunt ſua eſſentia finita, & particulari aliquo eſſe contracta, limitata atque terminata, illæ tamen formæ quæ in materia ſunt, magis ſunt finitæ illis quæ ſunt à materia ſeparatæ.

Differentia inter infinitum ſecundum rationem materiæ, & ſecundum rationem formæ. CAP. II.

NOtanda verò eſt ſolerter ac diligenter inter duplicem hanc infinitatem diuerſitas, quoniam prior quę ſecundum materiam eſt, ea nimirum quę in ordine ad formam in recipiendo eam conſideratur, ab imperfectione eſt. Materia enim perficitur eo ipſo quo finitur. Infinitas verò quę attenditur ac ſumitur ſecundum formam perfectionis eſt. Formæ enim ſeparatę & per materiam infinitæ, ſiue non finitæ ac limitatæ, ſunt perfectiones corporalibus formis, quę per materiam certam ſunt finitę, terminatę & limitatę. ¶Vnde ſicut ſumma dei perfectio eſt, quod ſit forma ſua eſſentia infinita, ita ſumma eſt materię imperfectio, quòd ex ſe ſit ad ſuſcipiendum infinita, nullam in ſe formam qua finiatur habens intrinſecam. illic enim, id eſt in dei infinitate, plenitudo totius eſſe ſignificatur: hic verò, id eſt, in infinitate materię, ægeſtas omnis eſſe, exprimitur.

De infinito ſecundum quantitatem duplicem, deq; infinito & actu potentia.

CAP. III.

Infinitum quantitate.

COnſideratur autem alio modo infinitũ ſecundũ quantitatẽ, aut continuam, id eſt, ſecundũ longitudinem, latitudinem profunditatem: quę ſolent dimẽſiones rerũ nominari. Et quandoque quidem ſecundum harũ dimenſionum aliquam tantũ conſideratur infinitũ: nimirũ vel longitudine ſola, vel latitudine ſola: quãdoque verò ſecũdũ omnes has tres dimẽſiones ſimul ſumptas, atque id propriiſsimè & pleniſsimè infinitũ dicitur.

citur. Aut ſecundum quantitatem diſcretam ſumitur infinitum, id eſt, ſecundum numerum & multitudinẽ. ¶ Iterum infinitum aliquod potentia intelligitur, aliud actu. Potentia infinitum intelligimus, q̃n continua appoſitione vel diuiſione ſecundũ proportionales partes, non peruenitur ad vltimam appoſitionem, aut vltimã diuiſionẽ. Verbi gratia, Numerus eſt appoſitione & potentia infinitus, quia quantumlibet ſit magnus, ſemper vnius vnitatis adiunctiõe poteſt fieri maior. ¶ Quodlibet item corpus continuum, infinitum eſt diuiſione atque potentia: quia diuidendo nunquam peruenitur ad vltimam diuiſionem. Omne ſiquidem cõtinuum diuiſibile eſt in ſemper diuiſibilia: cũ ex indiuiſibilibus partibus non poſſit totum aliquod componi, neque conflari diuiſibile. Nec enim poteſt diuiſibile, ex indiuiſibilibus vt ſuis partibus componi. Indiuiſibile enim additum indiuiſibili, non facit ipſum maius. Sumenda eſt autem hæc diuiſio infinita, ſecundum partes proportionales. Si enim linea diuidatur in tres tantum, aut etiam in mille partes eiuſdem alicuius certæ quantitatis, non euadet in infinitum iſta diuiſio, quæ ſecundum certæ alicuius quantitatis partes ſumitur. In diuidendo verò ſecundum partes proportionales, nunquam erit dabilis vltima quantumlibet paruæ lineæ diuiſio. Tunc autem dicitur fieri diuiſio ſecũdum partes proportionales, quando ſicut totum lignum in duas partes diuiditur, ita pars rurſus in ſuas partes, & iterum illarum partium pars aliqua in ſuas partes, & ſic in infinitum: quo modo procedendo, nũquam perueniretur ad vltimam diuiſionem.

Ariſt. pulchre hæc oĩa de infinito tractat 3. lib. phyſico.

Hanc concluſionẽ pulchre demonſtrat Ariſt. in principio 6. lib. phyſico.

Ponitur definitio infiniti actus.

CAP. IIII.

CAEterũ, actu ĩfinitũ ab Ariſt. definitur, hoc pacto. Infinitũ, id eſt, cuius ſemper aliq̃d extra rõne quantitatis accipi põt. Hoc eſt, cuius quãtitas tota nõ capi nec aſſignari põt, ſed quantũcũque capias vel aſſignes de ipſius quãtitate, adhuc

Hanc defi nitionem ponit Ariſto. 5. lib. phyſi.

adhuc ſemper vltra manet,nec tota pōt quātitas aſsignari.Illud enim corpus eſſet actu infinitū magnitudine,cuius quantitas ſumpta ſecundum partes certę quantitatis, non eſt pertranſibilis:ſed quotcūque partes ſumātur,reſtat ſemper adhuc infinita ſumenda quantitas.Ab infinito enim quātumlibet dematur,ſemper manet infinitum. Vnde infinito nihil eſt maius,ſicut indiuiſibili nihil minus.¶Et quemadmodum indiuiſibile nulla adiectione poteſt fieri maius,ſic infinitum nulla ablatione fieri poteſt minus.Idque intelligendo de infinito ex omni parte,id eſt,ſecundum omnem dimenſionem. Alioqui conſtat maius eſſe infinitum quod ſecundum corpulētiam eſſet infinitum,quàm quod ſola longitudine vel altitudine eſſet infinitū. ¶Proportionabiliter intelligi debet, ſecundum numerum infinitum.Infinitum autem ſucceſſione,non eſt propriè infinitum in actu,ſed magis in potentia:vt tempus infinitū,vel motus infinitus.Non enim contigit infinitas partes ſimul accipere,ſed tantum vnā actu,cęteras potentia.Vnde relinquitur,infinitum actu dupliciter dici:magnitudine videlicet & numero.

Quomodo infinitum definiri poßit,eſſe autem actu non poßit.
CAP. V.

Quanquam verò definitum eſt ab Ariſtotele actu infinitū,nemo tamen exiſtimet conſequi,tale aliquod corpus eſſe in rerū natura,aut tale aliquod requirat ſibi demonſtrari,vt cernat oculis. Sunt enim definitiones quædam,quibus nō tam quid res aliqua ſit,quàm quid nomen ſignificet, explicatur: quēadmodum cum in conſequentibus definiemus vacuum, non rem aliquam qualis ſit definientes,ſed nominis tantum ſignificationem explicantes. ¶Non poſſe aūt dari corpus aliquod actu infinitum, multiplex ratio probat. Omne enim corpus phyſicum,habet naturam finitā:formam,quidem per materiam,& materiam finitam per formam.Formam autem determinatam,conſequuntur accidentia determinata.Quare & finita ſua quantitas cuilibet rei eſt:& naturali formæ diſconueniens eſſet quantitas infinita.¶Item omni corpori conuenit ſecundū locū motus

Definitio quid nominis.

Cōcluſionem hanc probat Ariſ.3.lib. phyſic.

motus.Huiuſmodi aūt corpus ſi ponatur, quod actu ſit infinitum,neque recto motu, neque circulariter agitari poſſet.Non quidē motu recto,quoniā omne quod mouetur motu recto,oportet locū habere extra ſe,quē nō impleat,ad quē per motū tendit vt acquirat.Quod verò actu infinitū eſſet,nō haberet vllum extra ſe locū . Occuparet enim omnia,& nō poſſet infinitū loco concludi,ad quē vel in quo moueretur.Neque iterum motu circulari moueri poterit,quoniā in tali motu oportet partes variari loco,ita vt vbi nūc ſit hęc pars debeat venire pars alia ſubſequens:quod fieri non poſſet in infinita partiū multitudine.Inter eñ quaslibet partes deberet eſſe īfinita diſtantia,protrahendo à centro illius corporis lineas duas. Illę enim abſque dubio in infinitam diſtantiam euaderent.Infinita enim diſtantia pertranſiri nō poteſt.❡ Pręterea,ſpecies quantitatis ſumuntur ſecundum numerum vt bicubitum,tricubitum,& cætera.Nulla autem ſpecies numeri poteſt eſſe infinita.

Non poteſt eſſe multitudine infinitum.

CAP. VI.

Porrò infinitū eſſe actu ſecundū multitudinē,itidem eſt impoſſibile.Impoſſibile eſt enim,eſſe ſpeciē numeri infinitā.Omnes enim & finitæ ſunt,& per vnitatem adiectā ſemper augeri poſſunt.Infinitū autē nō poteſt fieri maius.Quanquam igitur potentia ſint infinitę ſpecies numeri,nulla tamen earum eſt infinita.Sic enim infinita eſſent in certo aliquo & determinato numero, quod apertā videtur includere cōtradictionē. ❡ Imò neque infinitæ ſunt numeri ſpecies actu,ſed ſolū potētia:ſicut etiā infinitę ſunt ſpecies figurarū ſecundū potentiā, nulla tamē earū eſt infinita,id quod eis procedit à numero,quoniā ſpecies figurarū ſumuntur ſecundum ſpecies numerorū:vt triāgulare,quadrāgulare,qnquāgulare,&c. ❡ Cæterū de ſucceſsione infinito,non videtur naturæ repugnans vt eſſe poſsit.Nam ſi ſemper fuiſſet motus,& eſſet ſemper futurus,eſſet motus hoc modo , id eſt ſucceſſione infinitus,& tempus infinitum , verùm huiuſmodi ſucceſsione infinitum,non eſt infinitum niſi potentia.

Incboatur determinatio loci, & octo modi præmittuntur inexiſtendi.

CAP. VII.

Ariſto. tractat iſta de loco 4. phyſico.

Oſt hæc verò de loco ſubnectamus determinationem. Nam variè admodũ antiqui philoſophati ſunt de natura & conditione loci, quibuſdam dicẽtibus materiã eſſe locũ, alijs formã rei eſſe eius locum, vel materię, alijs ponẽtibus corp⁹ quoddã infinitũ quod in ſe omnia ſuſciperet, non cedendo aduenientibus alijs, quod penetratiue ſuſciperet omnia abſque ceſsione vel ſuarũ partium diuiſione, in quo putabant omnia moueri, ipſum verò non moueri. Hæc verò ſigillatim nõ intendimus refellere, ſed ſimpliciter tantum rei veritatẽ de loco & eius natura manifeſtare. ¶ Ac primum quidẽ præmittendum erit, quot modis aliud eſſe dicatur in alio. Ponit autẽ Ariſtoteles modos inexiſtendi, octo numero:

Octo modi eſſendi in alio.

„ Primo enim pars integrãs, eſt in toto. Secũdo, totũ in cũ„ ctis partib⁹ conſiſtit, ex quibus eſt cõpoſitũ Tertio, ſpe„ cies in genere cõtinetur: quoniã genus capit & ambit intra ſe omnes ſuas ſpecies. Quarto, genus vt eſſentia eſt in ſpecie. Sic etiã definitio eſt in definita ſpecie. Quinto, forma in materia, & accidẽs in ſubiecto. Inter quæ tamẽ eſt diſtinctio, quoniã accidẽs cũ ſubiecto nihil vnũ componit, ſed forma cum materia rẽ naturalẽ atque ſingulam rem ſubſtãtiã cõponit. Sexto, effectus in cauſa, vt calor ſecundũ virtutẽ eſt in ſole. Septimo, rex in regno, idque per potentiam & authoritatẽ, vel per maieſtatem præſentiæ ſuæ. Octauo, aliquid eſt in loco. Et hic modus eſt, quem (cæteris omiſsis,) latius neceſſe habemus pertractare.

De duplici ſuperficie, concaua & conuexa, & utra locus dicatur.

CAP. VIII.

Quid locus.

Est autem locus extremum corporis talis quo aliud continetur: ipſa (inquam) ſuperficies extrema corporis continentis, proxima ſuperficiei exteriori corporis contenti. Et ſolet vocari ſuperficies concaua. Vt interior ſuperficies cœli lunæ, & concaua, quæ immediate continet ignem, eſt ignis locus: & concaua, ſuperficies

aëris

aëris, eſt locus aquæ. Conuexa autem ſuperficies, non eſt locus: quoniam ſecundum ipſam corpus non continet, ſed potius ſecundum ipſam continetur. ¶ Duplex eſt autem ſuperficies, altera concaua, mediante qua corpus, ipſum alia continet in ſe localiter, & eſt ſuperficies interior. Altera conuexa, qua corpus continetur ab alio, & ipſa exterior quę à circundante alio corpore circundatur. Prior eſt locus, non ſecunda. Secundum priorem corpora localiter continent: ſecundum alteram potius continentur. ¶ Ex quibus patet, locum non eſſe neque partē compoſiti, neque accidens, neque aliquid omnino locati, ſed eſt locantis vel continentis accidens vltimum, terminus, & extremum. Non omne tamen extremum, ſeu illud quod eſt coniunctum locato, & mediante quo locatum continetur à locante. Eſt autem locans, id quod ſecundum locum continet aliud: & locatum id quod ſecundum locum ab alio continetur.

Superficies duplex.

Definitio loci, & definitionis declaratio.

C A P. IX.

Locus, eſt finis continentis immobilis, primus.

Definitio loci ex Ariſtotele.

Quæ ſolet hiſce quoque verbis eundem ſenſum habentibus aſsignari.

Locus eſt extremum continentis corporis, immobile primum.

Quarum definitionum hic eſt ſenſus. Locus eſt ſuperficieş concaua, corporis continentis locatum, proxima locato & adæquata, per ſe immobilis, vnde & de loco proprio dari conſtat tantum, ſiquidem is propriè locus dicitur. Vbi extremum, vel finis excludit à definitione omnem ſuperficiem præter vltimam. Infinitæ ſiquidem in corpore locante ſunt ſuperficies, inter conuexam & concauam mediæ, quarum tamē nulla eſt propriè locus, ſed ſola cōcaua vltima. ¶ Quòd

verò

verò adijcitur, corporis cõtinẽtis, prohibet ne ſuperficies exterior vel cõuexa primi cœli dicatur eius locus. Primũ, id eſt, immediatũ, excludit ſubſtantialẽ partem extremã ipſius corporis, ſimul accipiendo ſuperficiẽ concauã. Huiuſmodi enim pars extrema locãtis corporis, tametſi aliquando locus dicatur vulgari cõſuetudine, quẽadmodũ pera locus dicitur pecuniȩ eius quȩ ineſt, propriè tamen nõ dicitur locus: cũ locus ſit accidẽs, & ſuperficies. ¶ Excluditur autẽ huiuſmodi pars corporis à definitione loci (vt dicere cœperamus) quia nõ eſt prima, id eſt, immediata ſecundũ ſe locato: ita vt ſimul ſit cum ſuperficie vltima & cõuexa corporis cõtenti. Semper enim locus qui eſt ſuperficies cõcaua cõtinentis, eſt ſimul cum ſuperficie cõuexa corporis immediate cõtenti: quẽadmodũ ſuperficies cõcaua cœli martis, & cõuexa cœli ſolis: rurſumq́ue ſuperficies cõcaua cœli ſolis, & conuexa cœli veneris: atque ita in alijs. Particula primum quoque dici poteſt idẽ quod ſuo locato vni, adæquatum, & ita ſoli proprio loco conuenit. Ex quibus patet, materiam non eſſe locum formæ, cum materia ſuperficies nulla ſit: imò verò formam nullum locum habere, niſi per accidens, cum per ſe quãtitatem ſuperficiei (ſecundum quam res in loco continetur) non habeat. Formȩ enim tã ſubſtantiales quàm accidentales, non ſunt in loco, niſi per accidens, ratione ſubiecti vel compoſiti cui inſunt.

De loco proprio & communi, & loci proprietatibus.

CAP. X.

Diuiditur autem locus, in proprium & communem.

Loc' proprius & cõmunis.

Locus proprius alicui locato dicitur, quanto cuilibet parti loci reſpondet aliquid ipſius locati.

Vt locus igni proprius, eſt extremum cœli lunaris: & vnicuique rei, locus eius adæquatus, proprius eſt.

Locus communis eſt, quãdo aliquæ partes loci ſunt, quibus ipſius certi

locati

locati nulla pars earum reſpondet.

Vt tota ſuperficies templi,eſt locus cõmunis ſingulorum hominũ,& concauum lunę,omniũ mixtorũ eſt loc⁹ cõmunis.In cõparatione tamen ad ſuperficiẽ extremam aëris totius,quo impletur continentia templi,dicitur locus proprius & adæquatus:ſimiliter & concauum lunæ, in comparatione ad ſuperficiem ignis immediate adhærentis dicitur locus proprius ipſius ignis.Ad maiorem notitiam loci,eiuſdemque naturę,ponit Ariſtoteles proprietates quaſdam:quæ illi veluti per ſe notæ cõuenire conceduntur,quæ ſunt numero quatuor.

Prima eſt. Locus cõtinet id cuius,& nihil eſt ipſius rei.

Quorum verborum hic eſt ſenſus,locus continet locatum,& nihil eſt ipſi rei locatæ,intrinſecè inhærens neque vt pars,neque vt accidens.

Secũda eſt. Primus locus,neque minor eſt,neque maior.

Id eſt,locus proprius eſt æqualis ſuo locato,quantũ ad ſuperficiem conuexam ipſius corporis loco contenti.

Tertia eſt. Locus nõ relinquitur ab vnoquoque,& ſeparabilis eſt.

Id eſt,locus nunquam omni locato priuatur,ita vt ſine corpore contento maneat:& eſt à locato ſuo ſeparabilis, ita vt ſucceſsiue alia & alia corpora contineat.

Quarta eſt. Omnis locus differentias has habet,ſupra inquam ac infra, & corporum vnumquodque, proprios ad locos ſuapte natura fertur: ſurſum aut deorſum pergendo, & in

eiſdem manet.

Id eſt, omnis loc⁹ eſt ſurſum aut deorſum: & oĩa corpora gñabilia & corruptibilia (cœli enim nõ mouẽtur niſi circulariter) ad ſuũ propriũ locũ naturalẽ ſurſum aut deorſum moueri nata ſunt, & in eiſdẽ q̃eſcere, & conſeruari.

De loco naturali & uiolento. CAP. XI.

Locus naturalis & violentus.

LOcus autẽ naturalis dicitur alicui, qui à natura rei eſt determinatus & aſsignatus, in quo bene eſt ei, & conſeruari nata eſt: ad quẽ proinde naturali deſiderio ſemper ſolicitat, ita vt quoties extra eũ eſſe cõtingat, violente quieſcat. Sic igni locus naturalis eſt, ſub cœli immediato cõcauo: aëri, ſub igne: aquæ, ſub aëre: terræ, ſub aqua. Naturali enim diſpoſitione atque ordinatiõe, id quod eſt omniũ leuiſsimũ, ſummũ ſibi vẽdicat locũ: queadmodũ id quod eſt grauiſs imũ: locũ requirit omniũ infimũ. Mixtis verò corporibus locus eſt naturalis, ſecundum conditionem eius elementi quod dominatur in eorum complexionibus. Locus autem violentus eſt, in quo rei non eſt bene, & à quo dum poteſt, recedere nititur.

Quare res ſuum appetent locum naturalem, & quæ ſit huius deſiderij cauſa.

CAP. XII.

Quæſtio de naturali deſiderio rerum naturaliũ ad ſua loca naturalia.

VOlentes autẽ quænã cauſa ſit motus huius rerum naturaliũ ad ſua naturalia loca perquirere, de terra quæſtionẽ proponimus, ob quid ſiue cuius cõmodi aut vtilitatis gratia, extra locum naturalẽ poſita, deorſum feſtinet, & nõ impedita ſemper cadat. Et quidẽ ſi de partibus terrę loquimur, ſatis conſtat, illis eſſe meli⁹ in totius terræ globo, quàm in aëre aut ſub luna. Verùm reſpicientes totum globum terræ, quęrimus, in quo male erit toti terræ, ſi poni intelligatur in aëre, non ſuper neque intra aquas. An ab aquis aliquid ſuſcipit terra, quo melius ſeruetur? Quod eſt igitur hoc deſiderium, vt deſideret tota terra aërem relinquere, & ad aquas pergere, cũ nihil videatur aqua illi donare vnde ſeruetur, præ aëre in quo ipſum ſuſpenſum imaginamur? ¶Hanc autẽ quæſtionẽ (omiſsis diuerſis diuerſorũ ſentẽtijs, quas ſup hac

re

re ſunt commentati) ita nos diſſoluendam putamus dicentes totum vniuerſum ab optimo ordinatiſsimoque conditore fuiſſe conditum ſub certo numero, pondere, & menſura, in quo omnia creata quaſi veſtigium in ſe ferunt benedictæ ſummæque trinitatis, atque in his ſicut creata ſunt, ita in eiſdē cōſeruari atque gubernari. Quoniam igitur dixit igni, vt ſub luna acciperet primum locum, aëri ſecundū dedit, tertium aquæ, quartū terræ: quoniam dixit piſcibus vt in aquis locum ſumerent, volatilia iuſsit eleuari altius in aëre, metallis quoniā terræ viſcera deputauit, oleum ſuper aquā poſuit: ex hoc dei mādato formæ rerū (quę operatrices ſępius dictę ſunt oīum operationū rebus cōuenientiū) inceſſanti conatu ad hoc tēdunt, vt illic res ſint, vbi à Deo creatore ſuo locū acceperunt: nō tam ratione ſui cōmodi, quàm ratione diuini præcepti aut conſtituti perficiendi. ❡Sicut enim volūtarius homo volūtariè mouet ſe ad Dei implendū mandatum: ita res naturales à ſuis formis per Deum agūtur naturaliter, ad implendā ſanctiſsimā ipſius voluntatem. Omnia ſiquidē ingenuo conatu ſeruiunt & obediunt ei. Ipſe pręceptum eis ponit, & illa nō prętereunt. Aſcendentes enim mōtes & deſcēdentes in loco pręſtituta campi, terminū quem præpoſuit Deus nō trāſgrediuntur, neque conuertuntur operire terram, cuius etiam verbo congregatę ſunt velut in vtre aquæ maris, poſitæ in theſauris abyſsi. ❡Igitur eſt arbitrandum, res naturales locum quærere naturalem ob ſua commoda, tanquam à locante corpore quippiam recipiant, ſed ob Dei potiſsimum benedictam voluntatem adimplendam, illic ſibi melius eſſe exiſtimant, vbi Deus eo magis vult locari. Qua in re vtinam naturalia agentia ſequantur creaturæ rationales, vt ea ſemper magis exoptent, quæ ſui creatoris voluntati magis ſunt placita.

Gen. 7.
Pſal. 118.
Pſal. 148.
Pſal. 103.
Pſal. 32.

Quomodo ſecundum quantitatem res naturales locum occupent, & de impoſsibilitate penetrationis dimenſionum.

CAP. XIII.

AD loci autē perfectā cōſiderationē exigitur, vt de occupatione quoque & replentia aliquid dicamus:

mus: qm̄ loco conuenit,occupari atque repleri.Eſt ergo attēdendum quòd ſicut color rebus natura datur vt per ipſum res exiſtant coloratæ,vnde cōſequitur,vt ſint etiā viſibiles:ita data eſt rebus quantitas,vt ſecundū ipſam ſint res quātæ primū,ex quo deinde conſequitur diuiſibilitas.Sicut enim quęque res quanta eſt,ſic eſt diuiſibilis: nempe ſi per ſe quanta,per ſe erit diuiſibilis: ſi per accidens,ratione coextenſionis,per accidens erit diuiſibilis,tantum:& quod longitudine vel latitudine quantum,ſic ſolum eſt diuiſibile.¶ Super hæc tamen ſuperficies rebus conueniunt,vt contineant inuicem & contineantur:corporea quoque quātitas vel corpulētia,vt res ſecūdum eam occupare poſsint atque replere.Nam & lineæ ſimul ſe inuicem eſſe poſſunt & ſuperficies.Quippe ſuperficies cōcaua cōtinētis corporis,& ſuperficies cōuexa cōtenti ſemper ſunt ſimul in inuicem.Sola corpulētia ſic ſuum ſibi locum occupat,vt aliam corpulentiam ſimul eodem in loco nequaquam admittat.Atque hoc videlicet eſt occupare,ſic implere locum,vt ſimul ab alia corpulētia impleri nō poſſit niſi dum illo cedente aliud adueniat.¶ Hoc autem ſi contingeret,nempe duas corpulentias ſimul eundem locum adæquate replere, penetrationem diceremus fieri dimenſionum, dimenſionum (inquam)corporearum:quam ſic abhorret natura,& dānant Philoſophi,æque cōſtanter atque vacui poſitionē. In vtroque enim horum peccatū in naturā admittit,qui vel vacui vacuitatem,vel penetrationē dimenſionū corporearum quomodocunque conſtituit.Vtrūque ſiquidē extremum falſum eſt,& ſecundnm naturā impoſsibile. Media autem veritas eſt,omnem locū ab aliqua corpulentia occupari,vt nihil ſit vacuū:& eadem cedente vel expulſa ſuccedere aliam,vt non habeatur corporearū penetratio dimenſionum.Cęterùm,de dimenſionibus longitudinis & latitudinis,vt iam diximus,nullum eſt incōueniens,eas ſimul eſſe aut ſe penetrare.

Penetratio dimenſionum & vacuum æque ſunt impoſſibilia.

Quomodo in loco eſſe intelligantur: quæ quantitatem nonhabent.

CAP. XIIII.

QVomodo igitur in loco ſunt, quæ tactui patent, clarum eſt omnib9. Ea verò quę nō ſunt quāta, quomodo in loco eſſe poſsint, aut debeant, intellectu videtur difficilius: præcipuè quòd dixerimus in hoc datam eſſe rebus quātitatem, vt locum occupent, & contineantur à loco. ¶ Qua in re eſt aduertendū, tribus modis aliqua eſſe in loco. Primo quidē, vt circunſcribente, ad eum modū quo cœlum inferius eſt in ſuperfice concaua ſuperioris cœli, & quælibet res corporalis à ſuo loco circunſcribitur, quia eius vna pars huic parti, altera alteri reſpondet. ¶ Secundo definitiue, quando res loco non circunſcribitur, ita vt diuerſæ partes locati diuerſis partibus loci reſpondeant: ſecundum tamen certū quendam terminū in eo includitur, vt non ſit extra ipſum. Sic anima rationalis eſt definitiue in corpore, & angeli in loco. Vno tamen gradu ſuperāt angeli animā rationalē: quoniam anima non longiorem habet locū, quàm ſit ipſius corporis quātitas. Angelus verò longiorē & ampliorem, quàm etiam corpus quod interdū aſſumit. ¶ Tertiò autem modo longè diuerſo à prioribus, deus eſt in loco, non vtique circunſcriptus iuxta partium dimenſionem correſpondentiū. Non definitus etiā neque certis concluſus limitibus, ſed ſuperexcedenter: quia cū omnem locū repleat, non tamen ſuo loco coanguſtatur, ſed infinitum pertranſit immēſus. ¶ In primo gradu ſunt primū omnia corpora, & deinde omnia accidētia corporalia, quæ ſunt materiæ coextēſa: imò & formæ ſubſtātiales omnes, præter rationalem animā quæ ſola non coextenditur materiæ. Sicut autem dicitur anima rationalis eſſe in corpore quia ipſum viuificat (ita vt in rarefacto membro non ſit vt in loco, quod non viuificat) ſic dicuntur ſubſtātiæ ſpirituales non quantitate corporea eſſe in loco, ſed magis ſecundū virtutē & poteſtatem. Quouſque enim earū virtus funditur & efficacia, eatenus locus eis eſt aſsignandus. Et quæ ſic ſunt in loco, potius cōtinere quàm cōtineri ſunt dicenda. Illa autē quæ primo modo, cōtineri ſimpliciter loco, nō ipſum continere dicūtur. Atque hinc eſt, quòd deus oīpotens cū in oībus exiſtat, nullo tamē cōti-

Trib9 modis res ſunt in loco.

netur, ſed magis ipſe cõtinet omnia omnib⁹ inexiſtẽs: vt verum ſit & indubitatũ quod per Prophetã dicitur, Cœlum & terram ego impleo dicit dominus omnipotens.

De occupatione & replentia, & de uariis replendi modis. CAP. XV.

Omne autem quod occupat, occupando replet. At non contra fit verſio. Multa enim fœliciſsimè replent, quæ non occupant. Spiritualia enim & non quanta replent ſua loca, ſed non occupant: quoniam alia non excludunt, nec ipſa quidem corpora. Replere enim occupando, imperfectiſsimus eſt replendi modus. Quæ res vt clarius intelligatur, ponendi ſunt aliquot replentium modi. ¶ Primus eſt corporum, quæ corpulenta ſunt, & locum quem replent ſimul ab alio non permittunt repleri. Et hæc quia occupando quodãmodo impediunt pleniorem replentiã, dum alia non admittũt, iccirco imperfecte replent. ¶ Secundus eſt gradus rerum quæ per ſe quanta nõn ſunt, ſed per accidens ſunt coextenſa quantitati. Vt formæ corporales, & accidentia cætera corporalia. Horũ cum ſint plurima ſimul, conſtat ipſa fœlicius quàm priora replere, quoniam ſe mutuo non impediunt, nec obſtat alterum alteri. ¶ Tertius modus eſt, quo anima rationalis replet materiam vel corpus proprium, dum in ipſo eſt. Quæ profecto excellentius replet alijs formis, quoniã ſingulas corporis partes tota replet. Cæteræ verò, habent partes ſuas partibus corporis reſpondentes. ¶ Quartus gradus eſt animæ ſeparatæ & ſpiritualium ſubſtantiarum, quæ poſitam excedunt animam in in corpore, eo quòd ſit quodãmodo quãta, quamuis non coextenſa corpori. Nam finitur eius vis & replentia, quãtitate corporis in quo hoſpitatur. Nõ ſic eſt dum ſeparata per ſe exiſtit, neque in ſpiritibus, qui nullos terminos ſecum deferunt. Quoniam tamen horũ replentia alicubi finẽ capit, nimirum vbi deſinit præſentia virtutis eorum, ideò non optimè replent. ¶ Supremus gradus eſt eius, quod replet abſque termino, & proprio, & alieno, cuius virtus nõ poteſt vſquam aliquãdo finem capere, cuius tota virtus ſimiliter toti præſto eſt loco, & ſingulis partibus:

partibus:quod proinde ſumere replet,& omnia replet intimè atque penitiſsimè,vt nihil non cõtineat in ſeſe,imò verò vt ipſum ſemper contineat & concludat in ſe omnia,& à nullo concludatur. Ipſum eſt vnicum ens ſummum primũ bonum,deus verus & vnus,cui eſt honor ſoli & omnis gloria,nunc, in æternum & vltra. Amen.

De uacuo & eius deſcriptione.

C A P. XVI.

POſt loci autẽ conſideratione congruo ordine ſubiungi debet,vacui determinatio. Eſt enim vacuum loco oppoſitum,& oppoſitorum ſemper rectè iuxta ponitur determinatio. Vacuum ergo antiqui varijs modis aſsignabant. Quidam arbitrati ſunt,extra cœlum eſſe quoddam infinitum vacuum. Alij dixerunt vacuum corporibus immenſum,propter augmentationem ſeruandam & diminutionem. Prima rudis eſt opinio. Secunda, in ijs quæ de generatione conſcribemus(ſi ſic erit voluntas domini)refelletur. ¶ Secundum autem veritatẽ, omnino nullum debet poni vacuum. Proinde definitionem non habet,qua rei natura explicaretur. Quod enim neque eſt neque eſſe poteſt, definiri nequit, tali vtique definitione, quæ rei explicaret naturã. Cæterum nominis, definitione vel interpretatione,ſic definitur.

Tota hæc materia vacui ab Ariſt. tractatur diligenter 4.lib.phy.

Definitio vacui.

Vacuum eſt locus ſi corpore careat.

Id eſt,vacuum dicitur ſuperficies concaua,nullũ corpus cõtinens aut in ſe cõcludens. Vt ſi cõcauo lunæ permanente,deus deſtruat omnẽ ſubſtantiã elementorũ, ad nihilum redigẽdo,eſſet concauum lunæ vacuum:& pera ſiue aliud quodlibet cõtinens,ſi nõ impleret eius cõtinẽtiam aër,neque aliud quippiã,ſed intelligatur prorſus nihil in illa ſuperficie contineri, eſſet locus eiuſmodi vacuus. In præcedẽte aũt definitione,cũ vacuum dicitur locus corpore priuatus,aduertendũ eſt,locum non accipi proprie. Nã ſic falſum eſſet vacuũ eſſe locũ,cũ ſit vacui & loci proprie accepti repugnantia:ſed locus pro ſuperficie ipſa qualibet cõcaua accipitur,qui petens eſt per ſuã

continentiã locare aliquid,etiã ſi actu nullũ habeat locatum.Quomodo enim locũ intelligimus ſuperficiẽ cõtinentem ita vacuum,ſuperficiẽ continere potentem, id eſt,concauam,ſed nihil actu continentem, intelligimus.

Vacuum iuxta naturam non poſſe exiſtere, pluribus probatur experientijs. C A P. X V I I.

QVanquã aũt vulgato ſermone,loca vel vaſa dicere ſoleant homines vacua,in quibus tantũ aër ineſt aut ventus,nullũ tamen ſecundũ veritatẽ põt in natura vacuum inueniri.Nullus eſt enim quãtumlibet paruus locus,qui corpore careat contento, Atque ad hoc vniuerſæ creaturę naturaliter laborãt,etiã cum ſuæ propriæ naturæ quodam diſpẽdio, atque velut nocumẽto,Vt nullo modo permittant vacuũ fieri:faciẽtes & quæ cõtra naturam propriã videntur ſponte ſua, & quę ſecundũ naturam ſunt propriã,dimittentes.¶ Nã ad impediendũ vacuum,leuia deorſum mouentur. Vt dum foditur puteus profundiſsimus,etiã vſque ad terræ medium,ſequitur aër,vt impediat vacui poſitionem. Aquã inſuper contingit predicta ratione,ſurſum aſcendere, & deorſum nihil impeditã non deſcendere,à fluxu ceſſare, omni etiã remoto obſtaculo.¶ Ad probandũ aũt quòd natura abhorreat poſitionẽ vacui,plura adduci poſſunt experimenta.Primũ enim,aqua in vaſe non congelabitur,etiam in frigidiſsimo loco,ſi ſit ita obſtructũ,vt nullus omnino poſſet aër ingredi:quod ſi cogatur cõgelari, vas dirũpetur.Si enim fieret cõgelatio,& nullus ingrederetur aër,oporteret eſſe vacuũ:quoniam in congelatione cõſtringitur aqua,& aliquid loci prioris neceſſe eſt ipſam relinquere,quẽ opportet ſuppleri per aduentũ aëris.Loquimur aũt de vaſe pleno aqua. Nam vbi aliquid aëris eſt,poterit aër propter vacui impeditionẽ ſubtilior effici atque rareſcere,vt modica fiat aquæ congelatio ſine nocumẽto vitri.¶ Rurſum,ſume clepſydram qua irrigatur hortus,ſi ſupraponas pollicẽ illi foramini quod in ſummo eſt,non egredietur aqua,niſi fortè modiſsimè per maiora ſubtus foramina,vt ſimul poſsit aliquid aëris introire.¶ Iterum ſume vas pleniſsimũ vino,aqua,oleo,obſtructum

Experientiæ, quib' monſtratur, non poſſe vacuum exiſtere.

ctum penitus deſuper,non fluit liquor etiam patefacto trãſitu,niſi deſuper aëri aditus itidē præbeatur. Preterea, in fontibus idipſum perſpicuũ eſt in quibus cõtinuò fluxu aqua ſurſum agitatur, ne vacuum alicubi in canalibus relinquatur: quod ad oculũ clariſsimè patet,ſi duo ſtramina perpendiculariter coniungantur.Sic enim plerunque & ſupra domorũ faſtigia ſcandit aqua, ne vacui hiatum aëris attractu,nõ ſubſequente aqua,cõtingat euenire.Quæ etiam patent in attractu vini per ſtramineum culmũ,abſque quo nec duplo fortiore tractu quicquã cõſequeretur. ¶ Poſtremo follis vndique concluſus nõ poterit lateribus diſtēdi,quãtumuis labores illud efficere,niſi diſrumpatur, vt habeat aër ingreſſum. Igitur certiſsimũ eſt experientijs,vacuũ naturaliter nõ poſſe exiſtere: quoniam ſic vniuerſa rerum natura abhorret à vacuo,atque præcauet,vt grauia ſurſum,leuia deorſum moueãtur, vt nõ ſit vſquã vel minimꝰ hiatꝰ,aut diſcõtinuitas vniuerſi.

Quòd motus iſti qui contra naturam uidentur,ſint ſecundum naturam. CAP. XVIII.

IN quo cõtuendus eſt ordo vniuerſæ creaturæ pulcherrimus,& mira atque benigniſsima dei circa creaturarum impulſus diſpenſatio,Deus ſiquidem optimus naturæ inſtitutor,& prouidiſsimus director,ſicuti rebus ſingulis inſtinctus donauit particulares, quibus ſingula creata ſuas perfectiones peculiariter ſibi conuenientibus motibus quęrunt,atque congruis operationibus operantur:ita vnũ dedit omnibus deſideriũ,vt ſuper omnia totius vniuerſi quærant perfectionem, idq́ue(ſi opus erit) etiam ſuo detrimento: ob quam naturalem inclinationem,aperte videmus & aërem naturaliter deſcendere, & aquam ſurſum ſcandere,eamq́ue nullo impedimẽto detentam,tamē permanere ſurſum.¶ Quæ omnia à formis rerum naturalibus,ſecundum illam generalem inclinationem fieri naturaliter creduntur. Quanquã enim motus ille grauium ſurſum & leuium deorſum repugnet materię & formæ rerum,ſecundum ſuas particulares inclinationes quas habent, conueniens tamen eſt naturæ & formæ,propter vacui impeditionem, ſecundum genera-

lem,quam habet ad perfectionem totius vniuerſi inclinationem. Vnde ſi ab his motibus detinerentur, grauia deorſum violenter permanerent, & leuia ſurſum. Generalis quippe inclinatio & vniuerſalis, non immerito præponderat particulari inclinationi. ¶ Quem conatum ſi homo velit intueri, non ſuam quæret voluntatem ſupremè vnquam, imò nec ſuperiori vlli voluntati anteponere: fietque vt facilè dicat (iuxta ſaluatoris exemplum.) Non mea voluntas, ſed tua fiat: non quod ego volo, nec quod mihi bonum videtur, ac placitum, ſed quod tu ordinator & legiſlator domine deus noſter decreueris, id ſuper omnia volo ego quoque habere placitū & gratum.

Nota attente.

Lucæ 22. Matt. 26.

De tempore & eius definitione.

CAP. XIX.

ABſoluta nunc motus, infiniti, loci, atque vacui determinatione, ſupereſt poſtremo loco, vt de tempore ſuo ordine pertractemus, eiuſque naturam quantum poterimus explicemus. Tempus itaque definit Ariſtoteles hoc modo.

Definitio Ariſt. temporis.

Tempus eſt numerus motus, per ipſum prius poſteriuſve.

Quibus verbis ſignatur: tempus eſſe quantitatē continuam & menſuram, qua motus numeratur, id eſt, menſuratur ſecundum partes ſucceſsionis. Menſuramus enim motus durationem, dum dicimus cum tot horis, vel annis, vel menſibus vel ſeculis duraſſe. Nam motus quantus, per ſe non eſt, neque cōtinuus, niſi ratione temporis. ¶ Quanquam autem motus duplices habeat partes, ſcilicet ſecundum extēſionem mobilis, & ſecundū ſucceſsionem: ſolæ tamen illæ quæ ſumuntur ſecundum prius & poſterius, menſurātur tempore, nō illæ quæ ſecūdum extenſionem ſubiectām accipiuntur. Nā hæ potius ſecundū extenſionem permanentis quantitatis, menſurantur. Atque ideo dicitur tempus numerare vel menſurare motum ſecundum partes non quaslibet, ſed eas quæ ſumuntur ſecundum prius atque poſterius, hoc eſt ſecundū ſucceſsionem, non ſecundum extenſionem.

¶ Et no

¶ Et notãdum, cũ dicitur ab Ariſtotele, tẽpus eſſe nume rus: nõ debere, numerũ accipi pro quãtitate diſcreta propria ſignificatione (tẽpus enim eſt cõtinua quãtitas) ſed pro numero numerato. Quemadmodũ cũ numerantur duodecim tribus Iſraël, ſecũdũ duodecim Patriarchas, ipſi duodecim Patriarchæ ſunt quidẽ numerus. i. numerus numeratus, numeratus (inquã) vero numero, qui eſt quãtitas diſcreta. Numerus enim ſunt, quatenus ſecundũ eos numerãtur duodecim tribus ab ipſis progenitæ, dicẽdo tribus Iuda, tribus Leui, tribus Iſachar, & ita deinceps. Sed numeratus numerus ſunt: quia numero verè & propriè dicto (id eſt, duodenario) numerantur.

Quomodo unum eſt tempus: quo menſurantur omnia tempo ralia. CAP. XX.

Quod autem dicitur, tempus menſurare motum ſecundum partes ſucceſsionis, primario reſpicit motum primi mobilis: cuius ſolius eſt mẽſura intrinſeca, & adæquata mẽſurato. Omnes verò reliqui motus, in tempore fiunt, & tempore menſurãtur, vt menſura extrinſeca & excedẽte. Vnum ſiquidem eſt tempus, quo menſurãtur omnia temporalia extrinſecè, per applicationem eius ſcilicet ad motum, vel rem temporalem. ¶ Quemadmodum (declarationis gratia) quantitas quæ in vlna eſt, ſolam ipſam vlnam intrinſecè mẽſurat: omnia verò reliqua, per applicationem menſurat extrinſecè. Ita tempus (quod conſequitur motum primi mobilis, & ſummi & regulariſsimi, & vniuerſaliſsimi) eſt menſura intrinſeca illius motus, quoniam in ipſo eſt, & ipſi motui æquatur: ita vt principium temporis ſimul fuerit cum principio motus, & finis vnius ſit futurus in fine alterius, & duratio atque continuatio motus temporis continuatione atque duratione. Cætera omnia menſurantur per applicationem ad hunc motum, non quidem realem, ſed per hoc quod applicat motus inferiores ad illum primum motum.

Sententia Ariſto. in fine 4. li. phyſico.

An eſſentiale ſit hoc tempori: quod menſura primi mobilis. CAP. XI.

NOtandum verò, non eſſe hoc tẽpori eſſentiale, vt hiuius ſit primi mobilis quod nunc eſt primũ mobile. Si enim deus faceret aliud cœlũ mobile vniuerſalius atque menſurã generaliorem, aut aliud mobile prius iſto cœlo quod nunc eſt primũ mobile, iam tẽpus non eſſet amplius in hoc cœlo quod nunc eſt primũ mobile, ſed numerus illius alterius primi motus eſſet tẽpus: & cuius ante erat tẽpus mẽſura intrinſeca, iam fieret menſura extrinſeca. Tempus enim vocamus menſurã primã & vniuerſaliſsimam, & acipimus ſecundum motum primum & vniuerſaliſsimũ. Vnumquodque enim menſuratur, primo ſui generis. ¶ Ex quo vlterius cõſequi videtur ſi nullum aliud eſſet mobile niſi rota figuli, iam menſuram motus illius fore tempus, ita verè ſicut nũc tempus dicitur eſſe primi cœli moti. Eſſet enim (illa facta hypotheſi) primi motus numerus, quo oportet omnia menſurari. ¶ Item quòd ante motum cœli fuit tempus, in mutatione angelicarum cogitationũ & volitionum, prout ſecundum prius & poſterius ſumũtur: non ſecundũ eas quę ſimul erãt, in diuerſis, vel in eodem ¶ Concluditur præterea, quòd quemlibet motum conſequitur aliqua menſura temporis, & quantitas ſucceſsiua eiuſdem generis, cuius eſt tempus nunc primi cœli moti. Quæ tamẽ omnia non dicuntur tempora. Neque enim niſi vnum dicimus tempus: propterea quòd tempus ſignificat menſuram talem, quæ ſit vniuerſalis & generalis omniũ motuum. Similiter quoque de æuiternis dicendum erit.

De triplici menſura, tempore, æuiternitate, & æternitate, & de earum differentiis. C A P. XXII.

Aeternitas.

T...licem verò ..uenimus (partim naturali erudi-...ne partim diuina illuminatione) durationis ...nſuram. Illud enim eſſe quod tranſmutationi non ...acet, neque etiam tranſmutationem patitur ſecum ...uſmodi eſt ſolum eſſe Dei) eſt æternum, imò ipſa a...itas. ¶ Illud verò eſſe quod eſt intranſmutabile ſecun... ſe, compatiens tamen tranſmutationem aliquam, ... ſecundum locum, vt cœleſtia corpora, ſiue ſecundu... ...ſectiones, vt angelicæ ſubſtantiæ, eſt æuiternum,

num,id eſt,menſuratur æuo quod eſt menſura deficiens ab ęternitate,quia nō eſt menſurati penitus immutabilis,ſicut ęternitas:excedens verò & ſuperans nobilitate tēporis menſura,quoniam mēſurat rem ſecundum id in quo eſt intrāſmutabilis,tēpus verò menſurat rem ſecundū id in quo eſt mutabilis. Vnde cœli et ſpiritus,ſecūdū ſuū eſſe ſunt ęuiterni,& eſſe eorū mēſuratur æuo,temporaliter tamē cœli mouentur,& angeli temporaliter temporalia intelligunt.❡Et quia tam vicinū eſt,æuū æternitati,ideo ęuiterna dicūtur quodāmodo(hoc ē participatiōe)æterna quantū ad ea ſecundū quæ ſunt intranſmutabilia.Vnde dicūtur cœli ſtare in æternū,&:angeli ſecūdum cognitionē diuini verbi in qua ſunt cōfirmati dicūtur viuere ęternaliter,& ſpirituū dānatio atque ignis dicūtur æterna.Solus tamē Deus per ſe ac propriè dici debet æternus.Cętera autē participatione ſolū ęterna ſunt proprieque ęuiterna nūcupāda.❡Inſuper attendenda eſt in tribus his mēſuris etiā iſta diſtinctio,& quidē vt præcipua:quoniā tēpus non totum ſimul eſt,ſed eſt in cōtinua partiū ſucceſsione Aeuiternitas verò & ęternitas,totæ ſimul ſunt,neſciētes ſucceſsionē.In hoc tamē æuiternitatē ſuperat æternitas,quòd nec ſucceſsionē aliquam cōpatitur ſecum,cum ęuiternitatis pariter ſucceſsionem permittat.Atque hęc ſanè eſt mēſurarū diſtinctio atque ſeparatio.❡Mēſurata verò ſic ab inuicē diſtinguuntur, quoniā tēporalia principiū habent & finem in tempore. Aeternum autē,nec principium nec finē ſui poteſt habere.Aeuiternū autē alterum habere poteſt,vt cœli & angeli,principiū habēt,finē aūt nō habebūt.Quare ſi poneretur motus fuiſſe ab ęterno,totus quidē motus nō eſſet tēporalis,ſed quęlibet circulatio aſsignata eſſet tēporalis. ❡Porrò de ęternitate cōſtat nō niſi vnicā eſſe,& ab ipſo Deo nō diſtingui menſurā:ſicut nec ipſum eſſe diuinum quod ęternitas mēſurat,à Deo diſtinguitur,Aeuū tamen diſtinguitur ab æuiterno,quoniā eſſe creaturæ omnis,ab ipſo ente diſtinguitur:quod de tempore in ordine ad rē temporalē etiā apertius eſt atque manifeſtius.❡Quēadmodum autem diximus, tempus eſſe numerum primi

motus,& mobilis primi mēſuram intrinſecā: ita veriſimi liter dici poteſt,vnicum eſſe æuum,quod primum æuiter num mēſurat intrinſecè,ſcilicet primum angelū: cætera verò extrinſecè,quæcunque præter ipſum æuiterna ſunt.

Succeſsionem impedire durationem,quomodo occupatio impedit replentiam.

CAP. XXIII.

Occupatio, īpedit replentiā.

EX dictis liquet,ſucceſsionē quę in tēpore eſt & non in alijs mēſuris,ſic impedire durationē rei,ſicut occupatio quantitatis,declarata eſt impedire replentiam.Nam corpus,locum aliquē occupādo impedit quo minus ab alio ſimul repleatur: ſicque impedit replentiā corpore quātitati annexa occupatio.Vnde & illa quę lōgius recedunt ab occupatiōe,magis & perfectiꝰ replēt,ijs quæ magis ſunt occupatiōi ſubdita. Lumē eīn maximè replet,quoniā replēdo nō impedit id quod replet,quo minus ab alio pariter repleatur.¶ Faciamꝰ eīn(declaratiōis gratia)duos eſſe ſoles ex aduerſo ſibi oppoſitos,alterum in oriente,alterū in occidente:& alterū quidē (vt ſit diſtinctio)luminis aurei,alterū luminis argētei æquè ſplēdidi:nihil dubium,quin vtriuſque ſolis lumē totū ſit repleturus aërē.Vnde illa quæ lōgius recedūt ab occupatione vt ſpirituales ſubſtātiæ,quæ nec extenſionē quidē admittūt,adhuc meliꝰ replēt.Vnde poſſunt angeli totos illos orbes cœleſtes quos mouēt replere, iuxta virtutē à dño eis datā.Et Deus qui longiſsimè recedit ab occupatione,maxime ac fœliciſsimè replet,iuxta illud propheticum.Cœlū & terrā ego impleo dicit dñs. ¶ Ad eundem

Succeſsio īpedit durationem.

ſanè modū,illa in quibus plus eſt ſucceſsionis,minorem habēt durationē,quę verò amplius recedūt à ſucceſsiōe, vt oīa æuiterna,magis durant tēporalibus.Id verò quod in infinitū oēm ſucceſsionē effugit atque excludit, in infinitum ſuper omnia durabile eſt,totū ſuū eſſe ſimul habens & totam durationem ſuam in æternitate præſentē tenens ac poſsidens,eodem modo ſicut tēporalia,ſuum inſtans pręſens habent. ¶ Vnde fit, vt Deo nihil niſi eſſe conueniat.Fuiſſe autē & fore,non in illo ſunt,quanquam balbuties noſtra(quę æternitatē nequit attingere)

ſic

ſic de Deo vt de temporalibus ſubinde loqui ſolet,quod & alibi contingit,vbicunque de illo magnum quippiam loqui volumus.Quia enim de Deo prout volumus propter infirmitatem loqui non poſſumus,eiuſmodi ſermonibus nos eſt neceſſe Deo loquentes vti,quos ex noſtris rebus inuenire poſſumus. Nihil enim condignum illius magnificentiæ valemus exprimere,qui eſt ſuper omnia, & ante omnia inuiſibilis,ineffabilis,in ſua æternitate intranſmutabilis ſemper benedictus. Amen.

De temporis proprietatibus.

CAP. XXIIII.

Qvemadmodũ loco prius ſunt quædã proprietates attributæ,ita,tẽpori quinque ſubijciuntur eius naturę declaratiuæ,quarum prima eſt hæc.

Tempus quodãmodo datur minimum, & quodammodo non datur.

Id eſt,tẽpora vt ſubiacent numero,& numerãtur dantur minima,ſicut numerus minimus,vt duo tẽpora, non enim eſt numerus,binario minor:ſecũdum partes ſucceſſiuas non datur minimum tempus,quantũuis enim paruo tempore dato,ſecundum partes proportionales (de quo prius dictum eſt) in infinitum eſt diuiſibile, quemadmodum & linea quæuis.

Secunda proprietas eſt.

Tempus dicitur multum, ac paucũ, longum & breue, velox autem aut tardum non dicitur.

Tempus enim vt numeratur eſt paucum aut multum, vt vnum tempus,duo,tria,quatuor,quinque tempora, & ita deinceps,vt verò quantitas continua eſt,longum eſt aut breue,idq́ue ſecundum ſucceſſus partes,ſicut quantitas continua permanens (qualia ſunt linea,ſuperficies, corpus) ſecundum extenſas partes,quod verò nec velox nec tardum ſit,probat Ariſto.quia nec numerus vllus, nec vlla quantitas continua talis dicitur.

Sequitur Tertia proprietas hæc ſcilicet.

Eſt etiam idem tempus ſimul vbique.

Id eſt, idem tẽpus vniuerſale, numero, menſurat omnia quę tempore menſurabilia ſunt, vbicunque locorum fuerint, ita vt non ſit ſingulis ſuum tempus attribuendum, quid ſit tempus vniuerſale, & quo modo ſit menſura, prius dictum eſt.

Sequitur Quarta.

Vt motus idem ac vnus, iterum atque iterum eſſe poteſt, ſic & tempus idem vnumque eſſe poteſt.

¶Hoc eſt, ſicut ſemper redit motus idẽ nomine cũ præterito ipſius cœli, ita redit tẽpus idẽ nomine, cum præterito. (exẽpli gratia,) ſicut cœlũ nunc mouetur ex oriente in occidentẽ, eodem modo vt heri, ita & nunc dies eſt vt heri, quia nunc mouetur ſol à primo puncto cancri, vt anno præcedente, nunc quoque ver eſt vt anno præterito. Similiter dicendum eſt de æſtate, autumno, hyeme, anno &c. *Sequitur Quinta proprietas, hæc.*

Non ſolum tempore motum, ſed etiam tempus motu metimur.

Hoc eſt, vti, duratio motus mẽſuratur tẽpore, ita & tẽpus motus duratione mẽſuratur atque cognoſcitur. (exẽpli cauſa,) colligimus motũ cœli tam diu duraſſe aut tã tam cœli partẽ circunuolutã eſſe, quia vna hora tranſit, aut dies vnus, aut mẽſis, aut annus. Et e diuerſo cognoſcimus nos, vna, duabus, aut tribus horis ſtuduiſſe, quia cœlum huc vel illuc vſque volutum. ſeu motum eſt, aut ipſe ſol. Sic de menſe, hebdomada, anno & quouis tempore dicendum eſt. Atque ita huic Libro finem imponimus, noſtro more Pſalmo in ipſum creatorem tendentes.

Finit Liber Quartus.

Pſalmus

PSALMVS INFINITO, INCIRCVNſcripto æterno,& intranſmutabili domino.

DEus quis ſimilis aſsignabitur tibi: aut quis ſtabit contra te,vt conferetur tibi? veniat,vt ſtet contra tuam glorioſam magnitudinem,veniat è cœlo,aut deſuper cœlũ,de terra aſcendat aut de profundis maris.

Tu ſolus infinitus, incircunſcriptus,indefinitus crederis: & confeſsionis labijs affirmaris.

Omne quod creaſti De⁹,finiſti pariter:ſtringẽs proprias quibuſque reb⁹ eſſentias,atque operationum virtutes.

Multa quidẽ & magna feciſti potẽtiſsime Deus mirabilia tua:ſed nihil infinitũ eſſentia,autvirtute,ſimile tibi.

Et quanquã benigniſsimus es creator omnium:attamen creaturarum tuarum nullam tibi parem conſtituiſti.

Neque verò eſt hoc de tua impotẽtia,inſipiẽtia aut malitia domine Deus: qui es ſapientiſsimus ,optimus, & ſuauiſsimus.

Omnia quęcunque voluit Deus noſter, fecit in cœlo & in terra,& in maris nouiſsimis.

Gloriam tamen ſuam ſibi ſeruauit:nec alteri totam eandem tradere aut volet aliquando,aut poterit.

O quam es dilectus domine:& quam amabilis ,plenitudo vniuerſæ bonitatis.

Si ſic pulchra ſunt nobis atque ſuauia,quæ finita ſunt,ſi ſic nos parua miramur.

Tu,qui es ſuper omnia infinita pulchritudo,infinita gloria atque ſuauitas, ô quàm es ſuper omnia mirabilis, & ſuper cuncta deſiderabilis.

Spacioſi ſunt cœlorũ orbes,& ampli in omni dimẽſione ſua:& quaſi ĩfinita nobis ſtellarũ multitudo ęſtimatur.

Tu verò menſuras altitudinem cœli:& ſtellarũ multitudinem tu numeras.

Singulis tu nomina vocas:ſingulis ſingulas diſpenſaſti virtutes ab initio.

Stant hæc omnia,& quæ ſub ipſis ſunt:legẽ quam tu deſcripſiſti eis conſeruantia,in ſolicitudine ſempiterna.

Tu aũt nullo cõcluſus loco nec oriẽtis initiũ,nec occidentis terminũ admittẽs,in infinitũ pertrãſis immẽſior.
Omnem imples locum omnibus intimus,omnibus præſentiſsimus,omnibus penitisimus-
Sic neque à tempore initium vt eſſes ſumpſiſti:nec finem tibi imponet temporis finis.
Super omne tempus æternitas tua,æterne Deus omne tẽpus includens,ſicut includitur punctulum in cœli magnitudine.
Tibi preteritum omne & futurũ,præſens corã eſt abſque vllo fluxu:ſicuti nobis adſunt ſola preſentia.
Nil tibi preteritum in obliuionẽ veniet,fluxu durationis tuę:neque futurum aliquid eſt ante te abſconditum.
Quę preterita ſunt atque futura,ſimul omnia nuda ſunt & aperta oculis tuis:qui contueris abyſſos,& intima terræ viſcera illuminas.
Ergo domine Deus,quis alius ſic aptus atque cõueniẽs: qui accipiat iudicium ſuper filios hominum, aut ſpirituales nequitias.
Lætentur gentes,exultent pauperes:in Deo ſaluatore ſuo adueniente in iudicium,pro manſuetis terræ.
Non iuxta erroneam viſionẽ oculorum arguet:neque iuxta aurium fallacem auditum iudicabit iudicia.
Teſtis eſt ipſe omnium quę facta ſunt ab initio:quoniã in cunctis preſens omnia nouit,omniá cõſpicit,omnia memoria firmiſsima tenet.
Timete gentes Deum excelſum:& in magna humilitate ſemper ſeruite illi.
Gloria patri,& filio,& ſpiritui ſancto.
Sicut erat in principio & nunc , & ſemper:& in ſecula ſeculorum.Amen.

LIBER QVINTVS Conſiderationis Phyſicæ.

De generatione & corruptione rerum

rerum

PRÆFATIO.

DOminus Deus omnipotẽs,pater filius & ſpiritus ſanctus,vt multitudinẽ ac plenitudinẽ ſuę maieſtatis filijs hominũ demõſtraret,horũ viſibiliũ quędã fecit nulli obnoxia corruptiõi,itẽque generationis neſcientia propagationẽ.Huiuſmodi ſunt cœleſtia corpora & aſtra quę perpetuo ſtabilia per ſeſe,generatione nõ multiplicantur, neque poſteritatem relinquũt. ¶ Alia verò corruptioni ſubiecit,quę proinde ſi ppetuari debeãt,opus habẽt gñatione: vt quę in ſe perdurare non poſſunt ſempiterna multiplicatione atque propagatione ſpeciẽ ſuã vt minimum conſeruent. ¶ Eſt ſanè opus hoc Dei,attente conſiderantibus admirabile,cum continua ſit indiuiduorũ corruptio,& fuerit ab initio:non defeciſſe tamen vſque modo ex his ſpeciebus aliquam,quæ ad totius vniuerſi ſunt cõplementũ ab optimo cõditore deſtinatę:neque in poſterum aliquando defecturam,vſque dum ipſe iubeat,cuius verbo primum inſtituta ſunt oĩa. ¶ Rurſum,inter hæc,quędam ſimplicia elemẽta creauit, quędã verò imò plurima ex his cõmiſcuit.Quę omnia ſi ſobriè fuerint cognita:quo ordine,quibúſve fiãt rationibus,credo non parũ diuinę magnificentię gloriam ex eis manifeſtãdam.Volumus ergo ſequẽtis libri proceſſu,de harum rerum generationibus & corruptionibus , latius aliquantulum ad omnipotentis gloriam pertractare.

Quomodo generatio & corruptio ab alijs motus ſpeciebus diſtinguantur. CAP. I.

PRimũ quidẽ indubitatũ eſt,gñationẽ & corruptionem motus eſſe ſpecies.Vnde ad earũ pleni⁹ cognoſcẽdã naturã,expediẽs fuerit ante omnia, duas has ſpecies ab alijs quæ ex æquo ſub motu locantur, diſtinguere:augmẽtatione dico,diminutione , alteratione, ac loci mutatione.¶ Itaque (omiſsis varijs veterum ſentẽtijs)ſic breuiter ſpecies motus veniũt ſeparãdę.Quoniã generatio eſt,quę nullo ſubiecto ſenſibili,(hoc eſt,nulla cõpleta ſubſtantia)eodem permanente ante & poſt, rem

ſecun-

Differentia generationis ab alteratiõe ex Ari. li. 1. de generatione.

ſecundum formam ſubſtantialem nouam conſtituit. Vt cum ex aqua fit aër, & ex ligno ignis, nulla completa res eadem manet ante & poſt, ſed per generationẽ noua res & noua acquiritur ſubſtantia, ſcilicet aër & ignis. ¶ Dicitur autem ſubſtantiam cõpletam nullam permanere eãdem, ob materiam, quæ eadẽ penitus manet ante & poſt: verùm ipſa non eſt completa ſubſtantia, ſed ſubſtantia tantum potentia eſt, & incompleta ſubſtãtiæq́ue pars altera, magis quàm ipſa ſubſtantia. ¶ Alteratio autem propriè dicta, ſubiecto ſenſibili (quod eſt ſubſtantia completa) eodem permanente ante & poſt, rem tñ ſecundũ qualitates variat & alterat. Nam ante & poſt calefactionẽ, idẽ homo permanet ſecundũ ſubſtãtiam, ſed de frigore tranſit in calorẽ. ¶ Augmentatio verò & diminutio differunt à prædictis: primũ quidẽ ex termino ad quẽ ſunt, q̃m hæ ad quantitatẽ, illæ verò ad ſubſtantiam tendunt, aut qualitatem. ¶ Secundo, etiã differunt ex modo tranſmutationis. In generatione enim & corruptione, non manet eadem ſubſtantia ante & poſt. In augmentatione verò & diminutione, ſalua eadem ſubſtantia, ſola variatur quantitas. In alteratione res eadẽ ſubſtantialiter manẽs locum non neceſſario mutat. In augmentatione autem, & diminutione, ſubſtantia eadẽ manens nunc maiorem, nũc minorem neceſſario occupat locũ. De quibus omnibus ſic generaliter prælibatis, per ordinem erit dicẽdum latius, ſingula particularius tractando. Colligitur ex verbis Ariſto. hæc generationis definitio.

Generatio eſt cum totum mutatur, nec ſenſibile quicquã vt ſubiectũ idẽ permanet, vel hæc. Generatio eſt mutatio huius totius, in hoc totum, nullo ſenſibili ſubiecto permanẽte eodem.

Hoc eſt, gñatio ſubſtãtialis eſt motus, quo mediãte ex vna ſubſtãtia generatur alia, ita vt nulla ſubſtantia quæ prius erat, in ipſo generato maneat. Vt patuit in hoc eodẽ capite.

capite. Alteratio ſecundum Ariſt. ſic deſinitur.

Alteratio eſt, quando ſenſibile ſubiectum permanẽs, in ſuis mutatur affectibus, qui aut contrarii, aut inter contrarios medii ſunt.

Hoc eſt, alteratio proprie dicta, eſt motus, quo mediãte ſubſtãtia acquirit aut pdit qualitates tertiæ ſpeciei, ipſa ſubſtantia integra permanẽte. Dicit aũt Ariſt. in. 7. phyſicorũ alterationẽ ſolum eſſe inter qualitates ſenſibiles

De augmentatione & diminutione proprie dictis.

C A P. I I.

Augmentatio larga ſignificatione ſolet accipi, vt ſignificet etiam eã, quæ fit per appoſitionẽ ſolã alterius corporis, vel per ſubingreſſum intra partes alterius, etiam ſi id quod aduenit, nõ couertatur in ſubſtantiam eius cui additur. Sic dicitur aqua augeri per terræ cõmixtionẽ, & lana per aëris intra partes ingreſſum. Aliquãdo aũt magis proprie dicitur augmẽtatio, quãdo id quod apponitur eſt eiuſdem ſpeciei, vel fit eiuſdẽ ſpeciei, cum eo cui apponitur. Vt multum vini, per modicæ aquæ appoſitionẽ augetur: & ignis adiectione lignorũ, hæ tamẽ non ſunt proprie augmẽtationes de quibus hic loqui intẽdimus. ¶ Nam ſecundũ phyſicam cõſiderationem noſtro propoſito cõuenientẽ, proprie augmẽtatio & diminutio in ſolis viuentibus inuenitur, quæ alimento vtũtur, & quod ſic augetur, ſecundũ oẽs partes ſuas ſimiliter augetur: & quod minuitur, ſecudũ oẽs partes ſuas ſimiliter minuitur. Quare homo præciſo pede, nõ dicitur diminutus aut decreuiſſe hoc modo, ſed poti⁹ mutilatus.

Tractantur iſta & quæ ſequũtur apud Ariſ. 1. lib de generat.

Quæ ſit augmentationis cauſa, & eius in nutritione differentia.

C A P. I I I.

Est autem anima vegetatiua in vegetãtibus huius augmentationis & diminutionis principium, vtens pro inſtrumento calore naturali: qui in principio tantæ eſt virtutis, vt poſsit non ſolũ alimentũ in ſubſtantiam

tiam vertere eius, quod nutritur vel alitur, & intertenere in priori quantitate, ſed, etiam potẽs eſt vt ſingulas partes vniformiter augmentet, maiorem quantitatẽ inducẽdo. Qui tandem calor debilitatus, & quaſi longo labore fatigatus atque confractus, ſatagit intertenere priorem quantitatem ne decidat. Poſtremò & ipſe decreſcens, nequit vltra ſubſtantiæ ſuæ quantitatem intertenere: & tũc ſubſtantia decreſcit eius defectu. Nutrire tamen non deſinit, & alimentũ vertere in ſubſtãtiam, donec (ob nimiã impuritatem & nimis diutinam cõmixtionem cũ materia adueniente) caloris huius virtus opprimitur, & naturæ virtus deficit: quando neceſſe eſt ipſam ſubſtantiã deficere. Omne ſiquidem viuens, quoad viuit nutriri oportet: augeri, non item neque minui. Et iuxta huius caloris atque virtutis nutritiuæ qualitatem, res vel multum, vel diu, vel parum augetur vel minuitur. Patet ergo ex prædictis, alimento adueniente fieri augmẽtationem, ſicut & nutritionem. ¶ Differentia tamen eſt inter augmẽtationem & nutritionem: quoniam nutritio eſt quædam partialis generatio, nẽpe conuerſio nutrimenti in ſubſtãtiam nutriti, atque mutatio ſecundũ formam ſubſtãtialem. Augmentatio autem eſt, ſola maioris quantitatis acquiſitio, Atque hoc ipſum voluit Ariſtoteles, cum diceret, ex eodem fieri generationem, nutritionem, & augmentationem. Caro enim vt eſt caro, nutrit: quatenus verò eſt quanta, auget. Subſtantia enim carnis, eſt nutritionis materia: ſed quantitas augmẽtationis. Quatenus verò materia, nutrimenti aduenientis formam priorem perdit, & formam ſubſtantialem ſecundum ſpeciem nutriti nouam acquirit, partialis quædam eſt generatio.

Dictum Ariſto.

Quemadmodum fiat augmentatio atque diminutio.

CAP. IIII.

Vana igitur patent eorũ ſomnia, qui ex aliquo ſeparato putant fieri augmentationẽ, aut ex incorporeo. Nam illud ſi indiuiſibile fuerit & non quantum, non facit aliquid maius ſuo aduentu. Cũ indiuiſibile additũ indiuiſibili, ſiue etiã diuiſibili, non faciat maius illud cui accedit. ¶ Neque etiam per ſolã extenſionẽ

aut ra

aut rarefactionē fieri dicenda eſt. Alioqui nullus videtur vſus, aut vt minimū nulla neceſsitas, adhibēdi alimēti: quod tamen in hoc indubiè ſumitur, vt quod caloris actione deperditur, nutrimenti adhibitione reſtauretur.
¶ Fit igitur augmentatio (vt ante dictū eſt) ex alimento quanto aduenıente: quod eſt quidē ante nutritionē illi quod ex ipſo nutritur & augetur diſsimile, ſed vegetans anima caloris miniſterio aſsimilat illud ſibi, vt fiat ex eo nutritio & augmētatio. Sic enim fit nutritio & augmētatio ex cibo, actu quidē contrario vt fiat actio: & potētia ſimili, vt fiat conuerſio in nutriti ſubſtantiā. Contrariorum enim propriū eſt, adinuicem agere & pati. Nec agit ſimile in ſibi ſimile. Vñ fit, vt quod augetur, ex primū diſſimili & poſtmodum aſsimilato, augeatur & nutriatur.

Soluitur dubitatio, de modo augmentationis atque diminutionis. CAP. V.

VErùm de ipſo hoc augmentationis ac diminutionis modo, dubitet forſan aliquis, quonā pacto fieri poſsit hæc augmentatio atque diminutio, vt nō admittatur neque vacui poſitio neque dimenſionū penetratio: quorū vtrunque eſt naturæ prorſus repugnans, & omnino impoſsibile. Nā ſi augmentatio (vt modo diximus) fiat per aduentū alicuius quanti, quod intra partes eius quod augetur ſuſcipitur, in plenóne recipiatur an in vacuo? Et ſi quidē in pleno dicatur recipi, quomodo non eſt ibi dimēſionū penetratio? Si verò in vacuo dicas, admitti videtur poſitio vacui. Similiter & de diminutione quæſtio formari pōt, dū auferetur quantū de partib⁹ eius quod minuitur: partes illæ deſcendentes, an plenū relinquant: an vacuū. Si plenum quomodo nō ergo priuſquā abſcederent erat dimēſionū penetratio? ſi verò vacuū relinquant quomodo nō admittitur vacui poſitio? ¶ Huic verò dubitationi facilè ſatis reſpōdebim⁹, dicētes, alimētum aduenıēs in pleno ſuſcipi: pleno vtique, nō per aliud cū quo ſimul penetratiuè ſuſciperetur, ſed pleno ipſo alimēto quod ſuſcipitur. In diminutione aūt ptes quæ reſoluuntur, è pleno decedunt, ex pleno vtique, nō alio corpore, vt ſic dimenſionū prius fuiſſe dicamus penetrationē,

Quæſtio.

Solutio.

ſed ipſo quod ſubtrahitur. Atqne hoc pacto, neque vacui poſitionē, neque dimenſionū penetrationē requirit prædicto modo poſita augmentatio vel diminutio. ¶ Eſt autem ſimilis hæc quæſtio qualis fieri ſolet de motu locali: quo dum corpus de loco in locum fertur, quæri ſimiliter poteſt, dum locum deſerit, an plenum relinquat, an vacuum: & dum in locum intrat, an in plenum an in vacuū ſuſcipiatur. Sed ex dictis facilius eſt ſolutio etiam huius quæſtionis. ¶ Et quemadmodum cum in locum corpus ingreditur, partes aëris ſuſcipientis, ad ingreſſum corporis ab inuicem elongantur, & veluti ſcinduntur, rurſumque egrediente corpore ſimul cōcluduntur, ne remaneat vacuum: ita in propoſito, dum partes alimenti adueniūt, dicendum videtur, quòd partes corporis cui aduenit alimentum ab inuicem (licet imperceptibili modo) diſtenduntur, vt id quod aduenit intra ſe ſuſcipiant. In diminutione autem dum reſoluuntur partes aliquæ, eæ quæ circuniacent mox ſe concludunt & velut conuiſcantur. Cuius rei veritatem probant, infantum iuuenumque magis inflata, ſenum verò & decrepitorum contracta & velut conuiſcata corpora.

Quid ſit dicendum augeri.

C A P. V I.

Ariſto. ILlud autem dicitur augeri, quod idem manet ante & poſt augmentationem: non id quod poſt augmentationem habetur. Cibus enim adueniens, vt quantus auget: illud verò quod ante erat & poſt manet per adiectionem partium aduenientium augetur: non hoc totum quod poſt augmētationem factam habebitur, cum huic toti nulla facta ſit quantitatis additio. Augetur enim, cui adijcitur maior quantitas. Cibus verò quantus, & partes cibi aduenientes corpori quod augetur, dicuntur augere, ſicut in alteratione ſubiectum cui aduenit qualitas dicitur alterari, & qualitas ipſa ſubiecto adueniens alterare. Ipſum verò aggregatum ex ſubiecto & qualitate, neque alterare dicitur, neque alterari.

Ponuntur proprietates augmentationis & diminutionis ſex.

C A P. V I I.

Ex præd

EX prædictis verò colliguntur ſequentes hæ proprietates, ſeu conditiones augmentationis.

Prima eſt: Quod augetur, augetur adueniente aliquo corporeo: & quod minuitur, minuitur aliquo ſubtracto corporeo. Secūda. Quod augetur, manet idem ante & poſt augmentationē. Tertia. Eius quod augetur vel minuitur, quælibet pars augetur vel minuitur. Quarta. Augmentatio & diminutio fiunt abſque poſitione vacui. Quinta. Augmentatio & diminutio fiunt abſque penetratione dimenſionum. Sexta eſt. Augmentatio partim fit per additionem diſsimilis, & per additionem ſimilis. Conditiones augmentationis ex Ariſtotele.

In quarum proprietatum recta intelligentia, tota vis eſt augmentationis & diminutionis collocata. ¶ Illud tamen aduertendum eſt, quòd in tertia proprietate dicitur, id quod augetur ſecundum omnes ſuas partes augeri, intelligi debere non de omnibus partibus, etiam minimis & imperceptibilibus, ſed de partibus notabilis alicuius quantitatis. Quemadmodum dum infans totus augmentum ſumit, videmus omnia membra perceptibilia, à capite ad vngues vſque, proportionabiliter augeri, niſi fortè in aliqua vſpiam parte praua ſit diſpoſitio, particularem membri illius augmentationem impediens. Hac

enim ratione fieri poterit,vt non æqualis fiat partiũ augmentatio.Vnde fieri nonnunquam videmus, vt manus habeant aliqui non æqualis longitudinis, aut pedibus inæqualibus claudicent(etiam qui à natiuitate æqualia crura acceperant)eò quòd in corporis augmentatione pars altera prauè diſpoſita nõ potuerit cum membris cæteris iuſtam accipere augmentationem.

De quatuor modis ſe tangentium.

C A P. V I I I.

Ex Ariſt. plures modi tangendi.

QVoniam autẽ generatio & corruptio nõ fiunt ſine actione & paſsione:agens verò & patiens vt agãt & patiantur ſe debent tangere,iccirco de his quoque nobis erit dicendũ. Tangentiũ aũt plures ſunt modi. Vnus,eorũ qui habẽt diuerſas magnitudines,& diuerſis locis ſitas,quarũ vltima ſimul ſunt:ſed nõ agunt neque patiũtur,neutium ab alio.Et ſecundũ hũc modũ tangũt ſe cœleſtia corpora,nec in ſe inuicẽ agentia,nec ab inuicẽ patientia.Verũm propoſito, modus iſte non cõuenit:cũ generationi atque corruptioni nihil conducat. ¶ Alius modus eſt,eorum quæ habẽt diuerſas magnitudines contiguas,& agit quidem alter in alterũ, ſed non eſt actio mutua paſsi in agens.Atque hoc modo ſe tangunt cœlũ lunæ,& orbis ignis. Agit enim & influit cœlum lunæ in ſphæra ignis: ſed non econtrario, cum non ſint cœleſtia corpora vllius impreſsionis ab his inferioribus ſuſceptiua. ¶ Tertius modus eſt,eorũ quæ habẽt diuerſas magnitudines contiguas,inter quę etiã mutua eſt actio:vt ignis & aër. Eſtque hic modus omniũ propijſsimus,& maxime phyſicus,generationi quoque corruptioni & alteratiõi accõmodatiſsimus. ¶ Quartus mod⁹ eſt, quãdo agens: & paſſum vel nõ habẽt magnitudines,vel non cõiunctas ſeu contiguas,virtus tamen agẽtis in paſſum tranſit.Sic ſol agit & tangit virtuali cõtactu hæc infima in quæ agit;& corpus tangit animã, & moleſtia ſeu triſtitia dicitur tãgere hominẽ. Et hic modus ſufficit ad actionem, tametſi rarius ſit in huiuſmodi mutua actio. Quod igitur dici ſolet, Omne agens in agendo repatitur: non habet veritatem,niſi in ijs quæ tertio modo

(con

(contactu ſcilicet phyſico) mutua actione, & contrarietate agunt, & patiuntur adinuicem. ¶ Et eſt aduertendum, quòd illa quæ in materia communicant, adinuicem agunt & patiuntur, id eſt, quæ materiam habẽt ſimiliter ſuſceptiuam actionis, vel impreſsionis ab agente, hæc nata ſunt ab inuicem pati. ¶ Quippe materia eſt paſsionis principium, ſicut forma actionis. Illa verò quæ materiam: vel omnino non habent, vt ſpirituales ſubſtantiæ, vel non habent ſuſceptiuam impreſsionẽ extrinſecarum, vt ſunt cœleſtia corpora reſpectu inferiorum, in his nõ inuenitur mutua actio & paſsio. Formæ enim cœleſtium corporũ, vtpotè perfectiſsimæ in agendo, ſuam materiã in qua inſunt ſic perficiunt, ſolidiſsimiſque qualitatibus ſtabiliunt, vt alienarum impreſsionũm non ſit vllo pacto ſuſceptiua. Alienarum dicimus, hoc eſt, inferiorum. Nam veriſsimile eſt, cœlum ſupremum & immobile influere in omnes inferiores cœlorum orbes.

Quomodo agens aliquo modo ſimile debet eſſe paſſo, & aliquo modo diſsimile. CAP. IX.

Illud autem quo ad actionem eſt aduertendum, omnino ſimile nõ poſſe agere in ſibi omnino ſimile. Aqua enim calida, non poteſt agere aliquid in lapidem penitus eiuſdem caloris: ſed ſi ſit minus calidus quã aqua, calefiet adhuc ab ea: ſin magis, tepefiet ab ea donec aſſimiletur caliditati eius. ¶ Rurſum, omnino diſsimile nõ poteſt agere in omnino ſibi diſsimile: quemadmodum in cœleſtia hæc inferiora propter omnimodam diſsimilitudinem agere nequeunt. Iccirco homo in brutum, docẽdo non poteſt agere, quia brutum non eſt nec in potẽtia ſimile homini, ſecundum diſciplinam atque ſcientiam. ¶ Ad agendum enim, & patiendum hanc oportet inter agens & patiens eſſe ſimilitudinem, vt tale ſit patiens in potentia, quale eſt agens in actu. Omne enim agens, in agendo aſsimilat ſibi paſſum, vt tale fiat ipſum patiens, quale actu eſt ipſum quod agit, Idque vel formaliter, vel ſecundum virtutem. Sol enim calefaciendo, non ſibi calefactum in caloris forma aſsimilat, quam non habet: ſed aſsimilat ſibi calefactum ipſi imprimendo id cuius

Pulchræ hęc omnia Ariſto.

virtutem effectiuam in ſe habet. Quanquam enim ſol in ſe formaliter calorem non habeat, id eſt, accidentariam illam qualitatem quæ dicitur calor (cum ſit vna primarum qualitatum, quarum cœleſtia nullo pacto ſunt ſuſceptibilia) eſt tamẽ calidus ſecundum virtutem, quatenus in ſe virtutem habet & efficaciã producendi in inferiora calorem, quomodo etiam aromaticæ ſpecies multæ ſecundum virtutem tantum calidæ nominantur.

De quatuor elementis, & actione eorum adinuicem.

CAP. X.

Corpus ſimplex.

RESTAT nũc, vt de mutua actione elementorũ ſpecialius diſſeramus. Pro cuius intelligentia primũ eſt aduertendũ, quædã eſſe corpora ſimplicia, quædã vero ex ſimplicibus commixta, de quibus dicetur poſterius. Nunc autem de ſimplicibus primum dicendum.

Sunt autem corpora ſimplicia quæ non componuntur ex aliis prioribus aut ſimplicioribus corporibus, quanquam habent materiam & formam, partes ipſas conſtituentes.

Horum ſunt quædam ingenerabilia & incorruptibilia, eo quòd qualitatum actiuarum non ſunt ſuſceptiua, vt cœleſtia corpora. Alia ſunt generatione, & corruptione, & alteratione tranſmutabilia. ¶ Hæc ſunt nimirum quatuor elementa, quæ cum ex nullis ſimplicioribus cõponantur, ex ipſis tamen componuntur omnia cætera, quæ in his inferioribus mundi partibus gignũtur, idque per mutuam actionem & paſſionem eorum adinuicem. Principium autem huius actionis & paſſionis eſt à quatuor qualitatibus tangibilibus, à quibus eſt omnis actio corporalis, quę proinde qualitates primæ solẽt nominari.

Quæ ſunt calor, frigus, humiditas, & ſiccitas.

Sunt autē aliæ tāgibiles qualitates,quæ actiuæ non ſunt:groſſum ſubtile,durum molle,lubricum aridū: hæ enim ſunt ſecūdæ qualitates,tangibiles quidē, ſed per ſe non actiuę,quanquam ad actionē aut paſsionē poſsint eſſe bonę diſpoſitiones.Secundæ autē qualitates recte hę dicentur,quia ad primas illas quatuor poſſunt reduci: vt ſubtile ad humidum,& groſſum ad ſiccū. Idque propterea quòd ſicut humidum eſt bene repletiuum,ita etiā ſubtile:& ſicut ſiccum minus,ita & groſſum.Similiter de lubrico & arido dici poteſt.

De quatuor combinationibus primarum qualitatum,& diſtinctione elementorum.

CAP. XI.

Ex his igitur qualitatibus,oīs procedit actionis,omniſque generationis & corruptionis initiū,Sunt em̄ adinuicē contrariæ hæ qualitates, & continua pugna res in interitū cogunt,atque deducunt,nouaque generari faciunt.Et iuxta cōbinationes,quatuor innuūtur elemēta.Caliditas ſiquidē & ſiccitas, igni: humiditas & calor,aēri:aquę frigidū & humidū,terrę denique,ſiccum & frigidū cōueniunt. Reliquas verò duas combinatiōes (ſcilicet calidū & frigidū,humidū & ſiccū) quoniā impoſsibiles ſunt,ōb cōtrarietatem,cōſtat non conſtituere aliud à prędictis elementū.¶Ex vna autē ſola qualitatē, non ſumitur aliquod elemētū.Vnūquodque enim elemētum,duas habet qualitatū harū primarum & actiuarum atque earundem alteram in excellentia,alterā in mediocritate temperatam.Quippe ignis,ſumme calidus eſt & temperate ſiccus,terra ſumme ſicca & temperate frigida,aqua ſumme frigida & temperate humida: aēr ſumme humidus & temperate calidus,quanquam id ſenſus non ita iudicat,neque experitur. Propter enim influxus certos cœleſtium corporum,& propter aptam habitationem animalium ſicut eſt aqua non ſuo naturali loco relicta in quo erat ab initio condita,ita & aēr non eſt in ſua naturali diſpoſitione relictus.Non enim conueniret id tanta humiditate hominis reſpirationi,propter quem claret facta eſſe & elementa,& mixta omnia.¶Attamen

Reſpōdēt iſta lib.2. Ariſto. de gene.

præter rationem,etiam experientia fluxus aëris ſatis teſtatur,quod diximus de humiditatis in aëre præcellētia (quantum ad naturam eius attinet)verum eſſe & indubitatum:quoniam multo ſe facilius aër diffundit & ſpargit,quàm aqua,& magis replet:quæ duo humiditati poſterius appropriari dicemus. Relinquitur ergo,non niſi quatuor eſſe elementa.

De elementis ſymbolizantibus & non ſymbolizantibus.

CAP. XII.

INter hæc elementa,quædam adinuicem cōmunicant in altera qualitatum, vt ignis & aër in calore quem habet ignis ſummè & aër moderatè: ignis & terra , in ſicco:aër & aqua,in humido:aqua & terra,in frigido.Et hæc elementa vocantur Græca appellatione ſymbolizātia,id eſt communicantia,ſeu adinuicem conuenientia. ¶Quædam,ſecundum vtranque qualitatem cōtrariantur vt ignis & aqua,aër & terra.Igni enim calor & ſiccitas:aquæ frigidum & humidum conueniunt. Iterū aëri, calidum & humidum,terræ frigidum & ſiccum appropriata ſunt,hæc ſunt quæ non ſymbolizant,id eſt in nulla qualitate communicant ſiue conueniunt.¶De his autem quæ ſymbolizant,dicit Ariſtoteles , faciliorem eſſe tranſitum ab vno in alterum,quàm in non ſymbolizantibus.Vt facilius eſt ex igne aërem fieri , quàm aquam. Solo enim humido ſuperante fiet aër.Cita etiam & facilis eſt generatio aquæ ex aëre,cum ſolo frigido ſuperante calidum gignatur aqua. In altera enim qualitate erat conuenientia.At verò vt ex igne fiat aqua,oportet & calidum vinci à frigido,& ſiccum ab humido : in vtraque enim qualitate eſt contrarietas.

De proportione qualitatum primarum & elementorum adinuicem.

CAP. XIII.

EX his quatuor qualitatibus ſunt duæ maximæ actiuæ,caliditas atque frigiditas:propter quod,ignis & aqua(in quibus hæ qualitates dominantur)elementa ſunt præ cæteris magis actiua. In virtute autem reſiſtendi

ſtendi, minus etiam cæteris (ſiccitate dico & humiditate) valent. Vnde aër & terra, maiorem habent reſiſtendi virtutem, quàm ignis & aqua. Quomodo enim hæc in agendo atque pugnando præcellunt, ſic illa in reſiſtẽdo. ¶ Et eſt profectò admirabilis hæc harmonia, à naturæ cõditore Deo ordinatiſsime diſpoſita, vt quę magis ſunt actiua minus reſiſtant, citiuſque patiantur: quæ verò minus agunt, magis reſiſtant, neque ita facilè patiantur. Alioqui ſubito oporteret totum vniuerſum ab ignis ſphęra abſorberi, ſi ſic inferiora haberet cætera elementa in reſiſtendo, quemadmodum in agendo ea ſuperat & excellit. ¶ Sed & illud operæpreciũ fuerit in hac elementorum differentia conſiderare, quòd ſuperius ſemper excedit quantitate, proximum ſibi inferius elementũ, proportione decupla: ita vt infimi elementi à ſupremo ſecũdum magnitudinem diſtantia ſit, ſecundum proportionem millecuplam. Ignis enim ſphæra, quæ ſub lunæ concauo à Philoſophis ponitur immediata, milies maior eſt globo terræ. Nam ex vno pugillo terræ decem fiunt pugilli aquæ: ex vno verò pugillo aquæ, decẽ aëris: ex vno aũt pugillo aëris, decẽ ignis. Ex vno ergo terrę pugillo, conſtat per multiplicationẽ arithmeticã, fieri mille pugillos ignis, centum aëris, decẽ aquę: tametſi nõ plus materię habeat tãtus ignis ſub millecupla quantitate, quàm tantilla terra ſub ſimpla quãtitate. Horũ ſimplicium corporum ſeu elementorum conditiones ponit ſex Ariſtot.

Prima eſt.

Vnũquodque elemẽtũ inuenitur nõ ſimplex ſed mixtum, & licet ſit quale ſimplex, non tamen eſt illi idem.

Cuius cauſa ex prius dictis patet, non enim hominis naturę elementum omnino ſimplex cõuenit, cui omnia tamen ſunt creata.

Secunda eſt.

Ignis eſt ſumme calidus, vt glacies ſumme frigida, atque ob id ex

hiſce ſic ſumptus nil generari poteſt.

Ratio eſt, quia generatio mixti non fit niſi contrarijs qualitatibus primis, ad concordiam quandam & cõtemperamentum redactis. *Tertia eſt.*

Duorum elementorum locus eſt ſurſum, & duorum deorſum.

Aër enim & ignis ſurſum ſunt, aqua verò & terra deorſum. *Quarta eſt,*

Duo elementa extrema, ſunt ſimpliciora mediis elementis.

Quinta eſt.

Vti ignis iuxta vtrãque qualitatem aquæ aduerſatur, ita & aër terræ.

Iſtud qualitatum primarum combinatione patet.

Sequitur ſexta.

Elementorum vnũquodque habet tantum vnam primam qualitatem in ſummo, & alteram citra ſummum.

Ignis in ſummo habet calorẽ, & citra ſummũ ſiccitatẽ: aër humiditatẽ in ſummo, & citra caliditatẽ: aqua frigiditatem in ſummo, & humiditatem minus: terra ſiccitatem excellenter, frigus verò minimè excellenter.

De mixtis corporibus & mixtione,

CAP. XIIII.

Ex his quatuor ſimplicib9 elemẽtis, diuerſæ cõſurgũt rerũ ſpecies, iuxta varias horũ ſimpliciũ elemẽtorũ, adinuicẽ cõmixtiones. Quicquid enim inter corpora, nõ eſt vel cœlũ, vel elemẽtũ, eſt ex elemẽtis mixtum. De mixtione igitur & his quę miſcẽtur, id eſt, mixtibilib9 & quæ per mixtionẽ generãtur (quæ mixta vocari ſolẽt) erit dicẽdũ; ſi plena debeat haberi gñationum cognitio.

Mixtio

Mixtio itaque eſt mixtibilium alteratorum vnio.

Quando enim elementa (quę mixtibilia dicimus) alterata & contēperata, ad mediocritatē & certā proportionem mutua actione & paſsione redacta, concurrunt ſimul ad vnius alicuius corporis cōpoſitionem, mixtio fieri dicitur propriè accepto vocabulo. ¶ Non ignoramus tamen aliquando vocabulū mixtionis impropriè accipi, vt dicātur cōmiſceri aliqua quorū tamen vtrūque ſuam ſpeciē ſeruat, vt aër cōmiſcetur terræ vel lanæ, vel aqua pani, quando intra partes eius ſubintrat per poros. Aliquanto etiā proprius dicitur aqua vino miſceri, quādo aqua infunditur vino, & vertitur vinum in aquæ ſpeciem. ¶ Neque tamen hæc propriè mixtio eſt dicenda. Siquidem in mixtione, neceſſe eſt mixtibilia eſſe æqualis virtutis, vt redigantur ad contemperamentum mediū, nec debet vnum mixtibiliū penitus dominari. Si enim in hominis mixtione totaliter ignis dominaretur, iam oportet elementa in ignem verti. Agens enim habens dominiū ſupra paſſum, ſibi ipſum aſsimilat: ſicque nihil aliud quàm ignis eſſet totus homo. ¶ Ad hæc oportet in mixtione, quālibet partem ipſius mixti eſſe mixtā: quemadmodum in augmentatione diximus quamlibet partem eius quod augetur debet augeri. Ex quibus ſatis eſt manifeſtum, non eſſe proprie dictam mixtionē cum aqua vino ſic miſcetur, vt in eius ſpeciem atque naturā tranſeat, cum hic mixtibilia neque ſimplicia ſint, neque virtutis æqualis, neque oporteat partem quamlibet vini commixti cum aqua mixtam eſſe, ſed partes tantum vicinas quibus infunditur.

Hęc de mixtione tradit Ariſ. 2. lib. de ge.

Quomodo in corporibus mixtis remaneant uel non remaneant ſimplicia & qualitates eorum.

CAP. XV.

GRandis verò eſt inter philoſophos atque medicos ſuper hac re altercatio, num in mixtis corporib⁹ elementa ſecundum ſuas formas permaneāt, an alio aliquo

aliquo modo quibuſdam dicẽtibus,ea formaliter manẽ re,ſed tamẽ per formã totius cohiberi,ne ſeparetur vnũquodque ſuo loco. Qui ſibi experientiam aſſumunt,ex eo quod admoto igne ad ligna,quędã ligni pars reditur igni,quædã aëri:egreditur etiam humor quidam atque aqueus vapor,licet ob ignis voracitatẽ id nõ ſemper percipiatur,terræ quoque cineres relinquũtur. Vnde ſecundum faciẽ apparet,coniũcta ibi & colligata fuiſſe (non ſecundũ virtutem ſolã,ſed etiam ſecundum formam) elementa. Actionẽ verò mutuam,dicunt impediri à forma totius compoſiti,& quoniã ad mediocritatẽ ſunt redacta. Atque ex hac radice poſuerũt Empedocles & Anaxagoras,omnia eſſe in omnibus,& per congregationem & ſegregationẽ oĩa generari atque corrumpi. Hinc quoque illorum manarunt ſentẽtiæ,qui principia rerum litem & amicitiã aſsignarũt:de quibꝰ nõ eſt nũc dicendũ per ſingula. Illi enim abierunt viã vniuerſæ carnis,& nos eueſtigio eos ſubſequimur,ſi eos quiete Deus optimus dignatus eſt ſempiterna. (Quis enim nouit conſilia eius,aut quis conſpexit in libro ſignato iudicia eorũ,præter agnũ qui occiſus eſt?) Si inquam pijſsimus Deus,eorum iuſsit vel corpora, vel mentes quieſcere,nos, illos non impugnemus,nec ſit nobis gloria cum eorum vmbris digladiari. Quod enim ad ſentẽtias antiquorum iſtorum attinet,veriſimile eſt,obſcurioribus verbis eos,nonnulla indicare ſubinde voluiſſe,quæ ſi à nobis rectè intelligerentur,forſitan penitus nobis viderentur non improbanda, quæ tamen nunc prima facie , dum non intelliguntur, velut abſurda ridentur, ac velut philoſophis indigna abijciuntur. Nos verò quæ veritati conſentanea nouimus,& ſacratiſsimæ noſtræ fidei non diſſona, abſque illorum vel inuidia vel iniuria , diligenter commemoremus. ¶Ergo (vt illuc reuertamur vnde digreſsi ſumus) qui ſic ponunt elementa in mixtis remanere,etiã in ſuis formis,omnia violenta faciunt,ignis enim violenter in loco humanorum corporum detinetur. At verò Deus naturæ,dulcis opifex eſt:& ſicut attingens à fine vſque ad finem fortiter,ita cuncta diſponens ſuauiter. ¶Alij proinde

Pium iudiciũ de veterũ Philoſophorũ ſententijs.

inde melius poſuerunt,non quidem formas elementorũ ſed tantum eorum qualitates in mixtis remanere, adinuicem temperatas dicentes,ob contemperationem qualitatum mutua actione & paſsione factam,nõ extingui ſubito corpora. Vbi tamen aliquam eorum cõtigerit deficere,vel excedere extra debitã proportionẽ neceſſario iã rem corrũpi,Id quod experientia teſtatur,ſuperexcreſcẽte in homine ſiue calore vt in peſtiferis & febricitantib⁹: frigido,vt in ſenibus:humido,vt in hydropicis:ſicco,vt in ptiſicis.In quibus omnibus fieri oportebit morbos varios atque etiam corruptionem,niſi ſtatim per formam ſubſtantialem proſpiciatur,vt reſtituantur in ſuam proportionem naturalem qualitates illę actiuæ. ¶Ponit autem hæc ſententia,etiam contrarias qualitates in eodem ſubiecto,& ſecundum eandem partem ſubiecti, ſed contemperatas adinuicem.Quæ ſanè opinio non eſt penit⁹ improbãda,imò doctorũ orthodoxorũ ſententijs ſatis videtur cõſentanea.Dicit enim beatus Gregorius,quatuor elementis,tanquam quatuor baiulis, hominẽ deportari ad ſepulchrum.¶Alij ponũt,neque formas,neque qualitates elementorum in mixtis remanere,ſed tantum vnã qualitatem,quæ ex illarũ proportione,& adinuicẽ contemperatione efficitur,per virtutem ſeminis,vel alterius quomodolibet agentis & generantis,cum concurſu cauſarum ſuperiorum.Quemadmodũ verò qui prioris ſententiæ ſunt,certam illam qualitatũ primarum proportionem,vocant complexionem:ita poſterior hæc ſententia, qualitatẽ iſtam vnicam ex contẽperatione qualitatũ effectam,cõplexionẽ vocat.¶Et quidẽ inter duas has opiniones atque ſentẽtias non tanta eſt diſtantia,quãta prima facie videtur.Hanc enim vnam qualitatem(vtcũque ſe res habeat)cõſtat,virtute illã qualitatũ cõplexionẽ, & proportionẽ,vel temperatã compoſitionem in ſe cõtinere.Quapropter ſuperfluũ fuerit, hac de re ſoliciti⁹ aut pertinacius digladiari.Similis ferè quæſtio eſt qualis de aqua tepida feruidę ſolet moueri,& ardenter diſputari: cum ſit alioqui frigidior quàm vt pro ea frequẽtius debeat cõtẽdi.His ergo ſuperſedentes,ad alia tranſeamus.

An

An ad cuiuſlibet mixti generationem: quatuor debeant elementa conuenire.

CAP. XVI.

Ad quodlibet mixtorũ.4. concurrũt elementa.

VEriſimile eſt,ad cuiuslibet mixti compoſitionem quodlibet elementorũ concurrere,& quamlibet dictarum quatuor qualitatũ aliquo modo in quolibet eorum inueniri.Neque hoc ſolum ſecundum diuerſas mixtorum partes eſt accipiendum,ſed etiam ſecundũ ſingulas partes.Nam mixtum ſecundum omnes ſui partes tale oportet eſſe.¶Quanquam enim in diuerſis partibus diuerſa percipiantur dominari elementa,vt in cholera ignis dominatur,in flegmate aqua,in ſanguine aër, in melancholia terra:non eſt tamen arbitrandum,ſolum illud elementum in vno quoque membro reperiri, quod in eo dominatur.Inuenitur enim in cholera aliquid aëris,aquæ & terræ:in melancholia,aliquid ignis,aëris,& aquæ:atque ita in cæteris proportionabiliter dicendum. ¶Et vniuerſaliter, quamuis in quolibet mixto corpore ſint omnia elementa,& omnes dicta ratione qualitates actiuæ,ſemper tamen eorum aliquod excellentius dominatur.In quibuſdam quidem ignis,vt in ſuperioribus exhalationibus,& in flamma,& in hominibus cholericis, quorum idcirco capilli ſurſum tendunt.In quibuſdam aër,vt in ſanguineis,& volatilibus,quæ proinde aërem ſibi vendicant.In piſcibus autem & flegmaticis, aqua: quare & aquis huiuſmodi delectantur,& crines habent plerumque leniter demiſſos.In alijs terra:vt melancholicis & leporibus cæteriſque terreſtribus animalibus quæ proinde terram natura quęrunt,& qui ſic ſunt homines, terram plerumque deſpiciunt ponderoſos crines ad terram deiectos habentes.¶Plerunque etiam plura elementa in eodem ſic videntur dominari,vt vix diſcerni poſsit vtrum vtri præualeat.Difficile enim fuerit vniuerſaliter iudicare quod eorum in quolibet dominetur.

Monſtratur exemplo:in mixtis quodammodo eſſe quatuor elementa.

CAP. XVII.

QVod ſi cui videatur non verũ eſſe quod ſupra diximus, in mixto ſimul quatuor elemẽta concurrere, videat ille lignũ in aquas iniectũ: quod experiẽtia docet ac mõſtrat, nõ ſtatim ſubſidere, etiã ſi magni ſit ponderis, ſed ſupernatare: quod indubiè ab ignis atque aëris eſt leuitate, quæ virtualiter in ligno includitur, donec tandẽ contingat conſumi, aut deuinci temporis lapſu vim aëris atque ignis per aquæ fortem actionem: quo facto ſubſidere poterit lignũ. ¶ Eadẽ quoque ratione ligna putrida, quæ igni & ſunt & fiunt viciniora, & aëri propinquiora (quemadmodũ ipſa frequentia & magnitudo pororũ indicat) difficilius intra aquam ſeruantur aut immerguntur. Has aũt poroſitates indicare ignis dominium & inualeſcentiam, probat Aethna mons igneus, qui locus pumices tranſmittit multa poroſitate plenos. ¶ Hac eadem de cauſa, naturalem ſibi locum oleum ſupra aquam accipit: quoniam oleum, aërem magis dominantem habet. Aqua autem noſtra qua vtimur multum etiam terræ habet admixtum.

Quòd elementa quibus utimur pura elementa non ſunt.

CAP. XVIII.

NOn eſt autem exiſtimandũ, hanc terram quã inhabitamus, quæq́ue herbas & fructus generat ac nutrit, purũ terræ elementũ eſſe, ſed neque hic aër in quo viuimus & reſpiramus, purum eſt elementũ, ſed potius ventus eſt quidã, & cõmixtus atque impurus aër: neque omnino elementarem, aut igneũ habemus, terreum tamẽ aliquid, aqueũ, aëreum, igneum habemus. Terram, aquam, aërem, ignem verè nõ habemus. Siquidem ignis, aër aqua & terra, q̃ nobis in vſu ſunt, verius elementaria corpora, quã elementa dixerimus. ¶ Monſtrat hoc ratio tametſi abhorreat ſenſus. Elemẽta enĩ in ſua diſpoſitiõe naturali, nullã harũ paſſionũ in ſenſu efficerẽt, quas hæc elemẽtaria efficiunt. Aqua em̃ ſi in ſua eſſet puritate, ſapida nõ eſſet. Neque aër ille, vt ſupra oſtẽdimus, eſſet reſpirationi aptus. Neque terra, nutrire quippiã, aut aqua potare poſſet. Nos em̃ n[illegible]a corpora, ſimplicib⁹ nutriri nõ poſsimus. ¶ Cuius enim ſignum dant agricolæ, qui irri- Ariſt. ſententia lib. 2. de genera.

gantes hortos terram aquæ miſcēt, & fimum rem vtique (vt ſic loquar) mixtiſsimam, terræ inijciunt, vt plātæ nutriantur: & multo melius inebriat & fœcūdat terrā aqua pluuialis, vtpote magis impura, quàm fontalis quæ aliquanto eſt purior. Ipſi quoque coqui & qui lautitias parant cupediarij, ſint nobis teſtimonio qui ex diuerſiſsimis commixtionibus, & maximè à natura abhorrētibus, ſapidiſsimas conficiunt lautitias. ¶ Præterea, terra purum elementū, eſt grauiſsimum omniū etiam mixtorum, Hæc autem terra noſtra quam inhabitamus, multo eſt plumbo aut vino, aut argento leuior, & ignea iſta flamma quæ pinguedine olei, aut ceræ aut picis ſuſtentari habet, aut lignorum atque ſimilium ſubminiſtratione, multo aëre circūſtante eſt craſsior atque denſior, viſcoſo aut craſſo fumo commixta. Elementaribus ergo corporibus nō elementis vtimur. ¶ Idque conſultiſsimè ſic diſpoſuit prouidiſsimus humanarū rerum gubernator. Nihil enim profuiſſet creaturas valde bonas creare (plātas, animalia, cæteraque corpora, mixta loquor) ſi nō ſimul & vbi, & quo, & à quibus conſeruari poſſent, eadē prouidētia diſpoſuiſſet. Mira ergo diſpenſatione, in elongatioribus elementorum partibus pura reliquit elemēta, vbi nullus eſt mixtorum locus, vtpote circa cētrum terræ, & in ſupremo ſphæræ ignis, ſicuti atteſtatur Ariſtoteles naturę philoſophus. At verò ſuperficies & exteriores elementarium globorū partes, ſic voluit eſſe cōmixtas, vt mixtis locum præberēt cōmodum, pro ſua cuique natura, & vegetātibus vbi paſcerentur ſua fœcunditate non deeſſet. A quo enim cōdita ſunt omnia bona, & bona valde, ab eodē expectant vt eſcam ſumant opportuno tempore. ¶ Quare & poſt completum cœlorum curſum, vbi ceſſauerint in mūdo viuere & paſci, tam homines, quàm cætera viuentia, nouiſsimo terminato examine, igne cunctis cōſummatis mixtionibus, omnia ſuo loco & ſtatu elementa ruducturus creditur omnipotens & optimus Deus, ita demum cum ſuis beatiſsimis exercitibus regnaturus inæternum & vltra. Inter quos ſperamus & nos modo pauperes aliquando computari, quando plenæ erūt laudibus fauces noſtræ,

Gene.1.
Pſal.103.

quæ nunc vndiquaque mendicatis canticis miſere torpent, etiam dum maximè vt videntur, laudant.

Mouentur circa prædicta aliquot quæſtiones, & primum an poßibile ſit aliquid ſimpliciter generari aut corrumpi.

CAP. XIX.

ADeorũ autem quæ hactenus à nobis dicta ſunt maiorem declarationẽ, quæſtiones aliquot circa prædicta proponentur: ex quarũ ſolutionibus, plenior haberi poterit quorundã antedictorũ cognitio, & inteligentia facilior. Sit ergo hæc prima quæſtio. An fieri põt vt aliquid ſimpliciter generetur aut ſimpliciter corrumpatur. Nam ſi aliquid ſimpliciter generaretur, deberet ex non ente ſimpliciter generari: cũ generatio ſit à non eſſe ad eſſe progreſsio. Ex non ente verò ſimpliciter, ſiue ex nihilo, nihil põt fieri aut generari, quẽadmodum habet principium phyſicũ. Similiter quoque de corruptione poteſt ratio fieri, quoniã ſi corrũperetur aliquid ſimpliciter, deberet in non ens ſimpliciter corrumpi ſiue in nihilum, cum corruptio ſit proceſsio ab eſſe ad non eſſe. Hoc autem nempe in nihilum corrumpi, æquè videtur phyſicis abſurdũ, atque ex nihilo aliquid generari, eo quòd æquè ſit creaturæ virtus impotens, ad creandum, atque ad annihilandum, videtur ergo iuxta hanc ratiocinationem, nihil ſimpliciter generari aut corrumpi poſſe, ſecundum naturã. ¶Pro huius autem quæſtionis expeditione ſciendum eſt, quibuſdam antiquorũ philoſophorum tam vali dam & efficacem viſam fuiſſe ſupra poſitam ratiocinationem, vt ea permoti aſſeruerint nihil ſimpliciter generari aut corrũpi, ſed omnia alterationibus ſolis poſuerint variari: quas alterationes vocabãt generationes ſecundũ quid: propterea quòd accidentia & qualitates ſecundum quæ fiunt hæ alterationes, non ſimpliciter formæ, ſed formæ ſecundũ quid (id eſt, formæ accidẽtariæ) nominẽtur, & potius entia, ſecundũ qd, quã entia ſimpliciter: eo quòd ipſa nõ per ſe ſubſiſtentiã habeãt, ſed per ipſa, tantum ea quæ ſubſiſtunt talia, aut talia denominãtur. Admittebãt ergo multa paſsim generari & corrũpi ſecundũ quid, verùm ſimpliciter aliquid generari aut corrũpi negabant.

Quæſtio prima.

Solutio ad quædam quæſtionẽ ex ſententia Ariſt. 1. de gene.

¶Hæc autem antiquorũ ſententia certã habet falſitatẽ, & omnino fateri oportet multa quotidie ſimpliter generari, atque ſimpliciter corrumpi. Eſt enim generatio ſimpliciter dicta, formæ ſubſtantialis in materia acquiſitio, quẽadmodũ corruptio, formæ alicuius ſubſtãtialis ex materia eſt deperditio: generatio verò ſecundũ quid & corruptio ſecundũ quid, formæ accidẽtalis in ſubiecto ſunt acquiſitio & deperditio. Vnde cum res naturales non ſolum ſecundũ acquiſitionẽ & deperditionẽ mutantur formarum accidentalium, verum etiam ſubſtantialium: manifeſtum eſt non ſolum generationem & corruptionẽ ſecundum quid, verumetiam ſimpliciter, eſſe ſecundũ naturam poſsibilẽ. ¶Imò vniuerſaliter, quandocunque forma aliqua ſubſtantialis in materia qualibet de nouo acquiritur, compoſitum illud ex materia informata & forma informante ſimpliciter dicitur generari; & è contrario, quotieſcunque forma ſubſtãtialis ex materia aliqua deperditur ſiue expellitur, cõpoſitum ipſum ſimpliciter dicitur corrũpi. Quemadmodũ (exempli gratia) ſimpliciter generatur ignis, & corrumpitur lignũ, cum forma ſubſtantialis ligni per virtutem applicati ignis ex materia expellitur atque deperditur, & forma ſubſtantialis ignis in eandem introducitur. ¶Qua in re differentia tamen notanda eſt, inter generationem ſimpliciter & alterationem, quæ etiam generatio ſecundum quid nominari poteſt. In alteratione ſiquidẽ alterari dicitur ipſum ſubiectum, quod de qualitate tranſit in qualitatem, non ipſum totum ex ſubiecto & forma aggregatũ, in generatione aũt & corruptione, nõ ita generari aut corrũpi dicitur ſubiectũ generationis aut corruptionis, quod eſt ipſa materia per formã informata, ſed totũ ipſum compoſitum quod ex forma & materia informata conſtituitur. Quemadmodum non ipſa hominis materia, quæ ante & poſt manet eadem, generari dicitur aut corrumpi, ſed totus ipſe homo ex anima conſtans & corpore: generari ſimpliciter, aut corrũpi ſimpliciter dicitur, cum ſua forma in materia acquiritur, aut ex ea pellitur. ¶Ad obiectionem verò ſupra poſitam facile ſatis adhibetur reſpõſio, ſi

Solutio obiectionis.

ſio,ſi illud prius replicauerimus quod in tractatu primo tetigimus,de conditione atque natura materiæ,quemadmodum ipſa non ens ſimpliciter dici debeat ac nuncupari. Quia enim materia per ſe ad omnem formã indifferens,omnino ſimplex,nullam habet in ſe formam ex qua cõponatur,quæve ipſam faciat eſſe in actu,ſitque ex ſe nihil niſi mera potentia. Hinc fit, vt ex ſe non niſi ens in potentia poſsit nuncupari,non autẽ ens in actu,quod ſolum eſt ens ſimpliciter. Ens enim in potentia, non eſt niſi ens ſecundum quid. Quod autem in actu eſt per formam aliquam ſubſtantialem,quæ pars eſt ſui,id ſimpliciter ens dici meretur ac debet. ¶ Cum ergo ita proponit obiectio. Si generaretur aliquid ſimpliciter, generaretur ex non ante ſimpliciter, admittenda eſt illata hæc cõcluſio. Non enim eſt inconueniens,ex non ente ſimpliciter aliquid fieri ſeu generari. Ex materia ſiquidem fiunt ac generantur res naturales omnes,que non eſt ens ſimpliciter,ſed tantum potentia. Quod autem philoſophicum dicit principium,ex non ente nihil fieri aut generari intelligẽdum, non de ſimpliciter non ente,ſed de omnino non ente, id eſt, quod neque actu eſt,neque potentia: quemadmodum in primo libro tradidimus manifeſtũ.

Quæſtio ſecunda. CAP. XX.

CVm calidi & frigidi,humidi & ſicci ſint officia contraria, quanam ratione dicta ſunt hæc pariter in mixtione debere cõcurrere? Vt clarius diſſoluatur quæſtio,præmoneri oportet quæ ſint harum qualitatum propriæ differentiæ, quæve propria ſint diuerſa earũ officia. Ad calidum enim ſpectat,ſeparare partes heterogenias,id eſt,diſsimiles & diuerſorum generũ ab inuicem. Ex virtute enim ignis eſt quòd in homine oſſa à carne, caro à neruis,cor ab epate,& cæteræ partes diuerſarũ rationum ab inuicem ſeparantur,id quod & in ligni aduſtione euadit manifeſtum,vbi cinis,vapor,fumus,& flãma,ab inuicem caloris virtute ſeparantur. Idẽ patet quãdo igne purgantur metalla & ſeparãtur partes diuerſorũ metallorum quæ erant commixtæ. ¶ Sunt enim rerũ duplices partes: quædam ſunt eiuſdem rationis,vel ſpeciei,

Sunt hæc apud Ariſto.lib.2. de gene.& 4.libro Meteororum.

vel diſpoſitionis:quemadmodum(exempli gratia)partes diuerſæ carnis,partes oſsis,partes neruorum,partes aquæ omnes,ſunt eiuſdem rationis.Hæ partes homogeniæ(id eſt,eiuſdem rationis, ſpeciei,vel generis)græco vocabulo ſolent nuncupari.Aliæ ſunt quæ ſunt diuerſarum rationum vel diſpoſitionum,vt caro & os. Item cortex & medulla in plantis,folia & radices Et hæ partes hæterogeniæ,id eſt,diuerſarum rationum,ſpecierum, aut diuerſorum generum nominantur. Nihil tamen nunc ſpecialius perquiremus,an in carne ſit aliqua forma ſubſtãtialis alia à forma oſsis,præter rationalem animam,an forte ſola differant diuerſa diſpoſitione,ſecundum accidentarias qualitates. Eſt ergo(vti iam oſtendimus)calidi officium:hæterogenia in mixto ab inuicem ſeparare, homogenias autem partes ſimul coniungere. Vtrumque enim facere calidum,probat experientia in igne metalla purgante. ¶ Frigidi autem eſt etiam partes heterogenias ad inuicem conglutinare & conſeruare,vt oſſa cum neruis & carne,& eandem viciſsim cum oſsibus & neruis inuicem compaginare:quemadmodum ad oculum videmus in frigore,multa pariter in glacie conglutinari. ¶ Humidum verò bene & terminabile vel formabile, ſecundum omnem formam quam cõuenit rei habere,& agens vult imprimere,facileque ſuſcipit impreſsionem ab agente, & eſt bene terminabile termino alieno. Nam propter fluxum(cuius cauſa eſt humidum)contentum facilè ſe accommodat lateribus continentis: ſed male terminatur termino proprio,propter fluxum conſequentem. ¶ Cæterum, fluiditati huic medetur ſiccũ,quod termino alieno ægrè ſe accommodat,nec niſi violenter compactum lateribus continentis ſe patitur aptari, propterea quòd fluxum ignoret.Suo tamen proprio termino ſiccum eſt bene terminabile,tenens atque cuſtodiens figuram, & ſuperficiem ſuam. ¶ Harum autem rerum experientiam docent nos figuli, qui volentes materiã luti pro ſuo libito tractare, & figuras quaslibet inducere, vnum ac molle faciunt lutum,& humidum aſciſcunt.Volentes verò iam inductum terminum & figuram ſeruare pulſo humido,

igne exiccant, vel ſoli exponunt: vt quod humidi beneficio facilè eſt impreſſum, ſicci beneficio ſtabiliter ſeruetur. ¶Quibus præmonitis, dicimus ad quæſtionem, agens vel generans egere calido, ad diſtribuendum ſingulis partibus ſibi conuenientia, id eſt, ad ſegregandum heterogenia, ne commiſceantur in homine os & caro, caro & nerui: in arbore cortex & medulla, folium & fructus, atque ita in cęteris. Frigido, vt homogenia continuētur, & heterogenia conglutinentur. Humido, vt figura & quātitas & ſuperficies conuenientes inducantur, ſecundum exigētiam mixti quod generatur. Sicco, vt bene ſeruetur res in ſua figura & termino. ¶Ex harum autem commixtione qualitatum, quas primas vocant phyſici, ſecundū certam proportionem, & iuxta diuerſarum qualitatū diuerſam diminutionem, procedunt qualitates aliæ prius enumeratæ, etiam tangibiles, & omnes aliæ ſenſibiles, vt ſunt, color, & lux horū inferiorum (lux enim cœlorū, nō eſt ex primis qualitatibus) ſapores omnes, odores, atque ſoni. Non enim daret ſonum percuſſus aër purus. Solutio quæſtionis.

Quæſtio tertia. CAP. XXI.

SI oportet ſemper vno corrupto aliud generari, & vno genito aliud corrumpi? Solutio, Materia nequit eſſe nuda omni forma, quemadmodum primo libro oſtendimus. Atque hac de cauſa, nō poteſt agens vllum hoc efficere, vt forma vna de materia auferatur atque pellatur, niſi adducat aliam quam in materiam imprimat: neque aliter materiæ natura fieri patitur. ¶Rurſum quia plures formæ vltimæ non poſſunt ſimul ineſſe eidem materiæ, oportet etiam: vt agens nouam formam ſubſtantialem adducens aliam pellat priorem, ſicque ex conſequenti compoſitum prius & ſubſtantiam priorem corrumpat. Atque hinc fit, vt ſemper ad vnius generationem comitetur alterius corruptio: & econtrario, corruptionem vnius comitetur alterius generatio. Conſtat tñ non eſſe ob hoc neceſſarium, vt quoties homo quiſpiam naſcitur, alius intereat eiuſdem ſpeciei, id eſt, alius homo. Satis eſt, aliam aliquā ſubſtantiam perijſſe, cuius ſci- Generatio vnius alterius eſt corruptio Ariſto. 1. libro de generatio.

licet materiam nunc habet genitus homo:ſicut genito igne,oportet non alium ignem corrumpi, ſed aliam tan tum ſubſtantiam ex qua generatur.¶ Cum enim materia ſit finita,& non poſsit quicquam materiæ creari virtute naturæ:non eſt exiſtimandũ,creſcentibus arboribus & in altum expanſis brachijs,hanc omnem materiam ſimiliter gigni vel creari,ſed oportet eandem materiam aliunde ſumi.Niſi enim eadẽ materia ſic per varias tranſiret formas,oporteret eſſe infinitam materiam:cũ in infinitum pergant generationes.

Quæſtio quarta. CAP. XXII.

Ariſt.2.libri de generatione.

VNde procedat generationum & corruptionum diuerſitas,vt hæc magis hoc tempore aut producantur aut intereant?Solutio.Si cœli omnes immobiles ſtarent,vt poſt iudicium futurum credimus nulla haberetur generatio,nulla corruptio, ſeruarentur tantum res in ſuo eſſe, & in ſtabilitate ſua permanerent quod ſunt.Motus igitur cœlorum,ſunt cauſa generationis & corruptionis in his inferioribus.¶ Et quidẽ motus primi cœli mobilis,qui ſemper in viginti quatuor horis abſoluitur,cauſa videtur ſufficiens eius tranſmutationis, quæ fit ſecundum diem & noctem.Cæterùm eius tranſmutationis quæ fit ſecundum diuerſas anni partes, iam producendo iam corrumpendo,cauſa eſt motus proprius ſolis ab occidente in orientem,per circulum zodiacum:quem motum complet vnius anni ſpacio. Eius enim aduentu omnia germinãt,& ſenes iuueneſcunt:eius autem diſceſſu labuntur & occidunt & veteraſcunt omnia.Vnde cum tempus aduentus & tempus diſceſſus ſit æquale, vtrunque ſecundum ſex ſigna:ſequitur etiam tempora generationis & corruptionis æqualia eſſe.

Quæſtio quinta. CAP. XXIII.

VNde eſt quòd quidã ſic facile generãtur, & quod eſt inter quędã tam facilis trãſitus aut tam facilis trãſmutatio:vt nubis in pluuiam, & pluuiæ iterũ in nubem?In alijs verò eſt difficilis nimis & longa generatio & corruptio,& inter alia difficillima tranſmutatio.

¶ Solu

❡Solutio. Quædam ſunt corpora imperfectiora, modicam diſpoſitionē vel proportionē qualitatū ſufficientē ſibi reputātia, quę facile gñantur, vt vapor ex aqua facile generatur: quoniā nil requirit ſibi præter modicam impreſſam leuitatē. In alijs verò, vt perfectioribus, oportet multo tēpore perfici eas quas rerū ſubſiſtētia requirit pfectiuas qualitates & naturales vires, diſpoſitionesque neceſſarias, ac natiuas cōplexiones: quę cum frequēter multæ ſint acvarię, neque ita facile aut ita mox effectibiles, conſequitur longiorē temporis tractū ad talium generationem requiri. Id quod Baptiſta Mantuanus inter poëtas Chriſtianos facile princeps, pulchre admodum teſtatus eſt his verſibus, Omne quod excellens opus & ſublime futurū eſt, Difficiles ortus habet, incrementaque tarda. Inter quæ autem non multa eſt diſtantiā, & quorum diſpoſitiones neceſſariæ non multum differunt alterius ab altero, vt inter pluuiam & imbrem aquam atque vaporem, in his faciliorem quoque oportet eſſe tranſitum.

Baptiſta Mātuanus de btā virgine in li. Partheni ces.

Quæſtio ſexta. CAP. XXIIII.

SI idem poſsit ſemel corruptū reuerti? Solutio. Eadem ſecundum ſpeciē (etiam ſi totaliter ſpecies deleatur, vt eſſe in vermibus putredine natis videtur) quotidi e redire conſpicimus ſed numero idem, natura potens nō eſt reducere, ſed tantum ſecundū ſpeciē, vt teſtatur & Ariſtoteles. Forma enim ſemel expulſa, ſi corruptibilis ſit penitus corrumpitur & iam quaſi annihilata reuocari non poteſt. Si verò ſit incorruptibilis, cuiuſmodi eſt ſola anima rationalis, hanc certè natura vt creare nō potuit, neque dare neque de potentia materiæ educere: ita nec poterit poſt expulſionē ſiue emigrationē reducere. Quis enim reducat aut reuocet ſpiritus corporeis defunctos officijs, qui iam olim emigrantes è ſuis tabernaculis vias abierunt occultas, locaque incolunt nobis prorſus incognita, vbicunque domino viſum id fuerit? Quis rex ſic potens, quis ita ſapiens Philoſophus? Quis ita fuit eximius naturæ proſpector aut deſcriptor qui potuerit vel charorum ſuorum, vel ſuam etiam ipſius animam reuocare, ſemel Dei nutu de ſuo tabernaculo eductam? Cuius

quęſo,vel peritiſsimi medici ad hoc deuenire potuit ex-
Pſal.15. perientia?Non eſt qui hoc faciat,non eſt qui valeat,non
eſt (inquam vſque ad vnum. ¶Imò verò vnum noui-
mus,Chriſtum Ieſum,Dei patris vnigenitũ filiũ, qui viã
vitę & reditum ex mortuis primus ipſe inuenit, eámque
(vt in Pſalmo ſcribitur)nobis manifeſtauit in ſe creden
tib⁹:vt queádmodũ ipſe poſita aĩa cũ placuiſſet reaſſum
pſit eandẽ,inque corpus reduxit,ſic & noſtrę aliquando
animę poſt longã emigrationẽ in ſua redeant corpora,
cum eo pariter in ęternitate plenitudine cœleſtis gaudij
fruiturę. Verùm nõ ſecundum naturã eſt hęc virtus,ne-
que ſub eius limitibus hęc poteſtas ſtringitur: ſed natu-
ram omnẽ excedit & ſuperat,ſecundũ virtutẽ diuinitatis
inhabitantis in eo,quę illi cum patre & ſpiritu ſancto eſt
cõmunis,in perpetuis ęternitatibus. Cui ſoli ſit Pſalmus
perpetuus,laus,& iubilatio ſempiterna ab omni creatura
angelica & humana,nunc in ęternum,& vltra,Amen.

Finit Liber quintus.

PSALMVS CONFESSIONIS IESV
principi pacis,pro aſſumptis in carne
miſerijs,ad dignam gra-
tiarũ actionẽ.

DIc impaſsibile cœlum,tu quid es?narrate elemẽ
ta quid ſitis,aut quę veſtra ſubſtantia?
Vos verò homines cõmixta atque mendicatim
congregata corpora generationẽ veſtram ex-
plicate nobis.
Quid ſitis,vnde deciſi,ex quibus compacti: in quę tan-
dem putatis reuertemini?
Memẽto dñe Deus quòd de limo terrę feciſti nos,& cõpe
giſti in nobis quaternas inimicitias irreconciliabiles.
Has tu princeps pacis,miro connectis fœdere,donec ter-
minatis inducijs prorumpant in exitum,donec diſſol-
uantur quę tu continebas.
Hęc omnium noſtrum ęqua ſors,hęc noſtra miſeranda
conditio,omnes nos quaſi aquam dilabi & in terrã vo-
lentes

lentes nolentes defluere.

Ab elemẽtaribus pẽdere nos corporibus:quos tu angeli cis penè coęquaſti ſpiritibus.

Quid verò noſipſos flemus eiulantes?nõne tuam magis ſortẽ,Ieſu bone,cõmiſerari ac deplorare tnos oportuit?

Verbum patris patri coęternum de terra non eras,neque de terra ſumebas tibi cibum,vt viueres.

Neque fontium aquis potabaris,in aêre non reſpirabas, ignis vſum neſciebas,nec tu,neque pater ęternus.

Propter meverò acceſsiſti ad me,quod ego ſum tu factus es:Verbum caro.

Verbum dico coanguſtatum,& abbreuiatum nimis ſimi lem in te elementarem litem ſuſcipiens mecum.

Et mortis legemvoluntarie in te ipſum ſuſcepiſti, ex ea in nihilum vti computreſcere,ſi non à dextris tibi aſtitiſſet ſaluator,omnipotens genitor tuus.

Iudęorũ,fera crudelitas acceſsit ad miſeriã paupis,nõ ſũt paſsi ſuã piodũ decurrere atque pagere vitã corpis tui.

In medio robore ac flore corporis tui, Ieſu pijſsime iniqui inuaſerunt animam tuam tollere eam tibi.

In lignum ſubuectum,viribus defectum,animam expirare fecerunt te,ô vita beatiſsima.

Et de ligno depoſitum,communi tradiderunt omnium matri:tanquam mortuum à corde,viſceribus terrę.

Tu verò vnicus inter mortuos liber:non potuiſti quia noluiſti videre corruptionem.

Nec putrefactum eſt tabernaculum animę tuę:à fortitudine diuinitatis tuę,quę inhabitare nõ deſinebat in eo.

Euge & lętare quicunque diligis dominum,quoniã mortuus à morte ſurrexit.

Occiſus eſt agnus,& reuixit:proiectꝰ in terrã,& ſurrexit.

Pro corruptibili ſeminato in terra corporis grano,ĩmortale recuperauit atque glorificatum.

O felix commutatio dexterę excelſi:pro mortali depoſito,glorificatum recepit agnus Dei.

Quare tacemus,ô homines quę ad nos hinc portio deducta eſt immortalitatis noſtræ:vitam ęternam quam reparauit & repromiſit nobis.

Ibitis,ibitis corpora,ibitis dicimus in mortem: & computreſcetis ab elementari inimicitia,quę compacta eſt & habitat in vobis.

Sed nunquid obliuiſcetur miſereri Deus:aut relinquetur in ſtercore vita noſtra?

Suſcitans ſuſcitabis nos domine, in momento, ictu oculi in nouiſsima tuba.

Et ſurgemus incorrupti,& nos immutabimur:quoſcũque hoc munere douaueris.

Et fiet nobis à te,ô largiſsime princeps, beata retributio,fœlix commutatio, cum ſederis in ſolio gloriæ tuæ quæ eſt ſempiterna.

Benedictio claritas,& ſapientia,& gratiarum actio, honor, virtus & fortitudo Deo noſtro in ſecula.

Et qui occiſus eſt agnus,dignus eſt his omnibus: quoniam reſurgens à morte vita inuenit,à progenie in progeniem omnibus quærentibus eum in humilitate.

Gloria patri,& filio,& ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio & nunc,& ſemper: & in ſecula ſeculorum, Amen.

LIBER SEXTVS Conſiderationis Phyſicæ.

De Mixtorũ imperfectorũ generationibus.

PRÆFATIO.

Pſal.148. Vidit Pſalmiſta,cum in ſpiritu pſalleret Deo ex omni creatura,mirũ in rebus ordinẽm:quòd eſſent,quædã ingenerabilia prorſus & incorruptibilia certas l.ges ſibi deſcriptas inuiolabiliter obſeruãtia,quia nõ prætergrediãtur in ſecula ſeculorum: ex quibus ſunt nimirũ cœleſtes ſpiritus atque virtutes, ſol,luna,ſtellæ,atque cœlorũ orbes. ¶Sub quibus proſpexit quædã nullã habentia determinatã legẽ ſuæ generationis,ſed verbo Dei ſtare tantum,vt dum ille iuſſerit,

&

& quando iuſſerit,gignātur & corrūpantur.Si enim dixerit altiſsimus,ſtatim ignis de cœlo,aut pluuia,aut grando,aut ros:aut pruina,aut fulgur,aut tonitru deſcendet: & cum placuerit illi,ſtatim ceſſabunt. Nullam enim habent legem determinatā, vt perpetuo exiſtere debeant. ¶ Sunt ſub his viuentia omnia,quæ licet ſecundū indiuidua non habeāt determinatā ſubſiſtentiā,cōſtat tamen ea ſecundum ſpeciei generationē perpetuā habere ſtabilitatē:Quæ ob hoc mixta perfectiora dicuntur,eo quód habent generationē & ſubſiſtentiam magis determinatam prioribus,quæ facilè ſubito aut gignuntur,aut totaliter pereūt,atque ob hoc mixta imperfectiora nuncupātur,de quibus modo præſentem inſtituimus tractatum,

De tribus aëris regionibus,earumq́ diſpoſitionibus diuerſis.

CAP. I.

Voniam autē imperfectiora illa mixta corpora in aëris regione penè omnia videntur gñari,iccirco de ipſius aëris diſpoſitione atque diuiſiōe primū dicendū.Aër itaque vniuerſus,in tres regiōes ſeu partes diuerſimode qualificatas diſtinguitur,nempe ſupremā infimā,& mediā regionē.Prima & ſuprema quoniam igni eſt proxima & contigua, circulariter cū ipſo igne,ad motū primi mobilis & aliorū cœlorum rapitur. Eſtque perpetuo calida,tum propter vicinitatē cū igne, tum propter hunc violentū raptū & motū,qui per ſe ad calorē faciendū eſt ſufficiens.¶ In hac autē parte nubes haudquaquam gñari poſſunt,neque reperiri,neque conſeruari,tū ob nimiā ipſius à terra & mari(vnde nubium eleuari debet materia) diſtātiā,& nimiā altitudinem ad quam nubes nequeūt pertingere,detentæ & remoratę in media regione aëris:tum propter calorē & motū circularem,qui impedit nubiū cōgregationē.Leuātur tamen ad eā exhalatiōes calidæ & ſiccæ,quę ob caloris & leuitatis copiā,facilius quàm nubes dēſiores, aut vapores earum materia,poſſunt aſcēdere,& minus detineri:quæ exhalatiōes,in aëris hac ſumma regiōe varias faciūt apparētias, vt ſtatim dicetur diſtinctius.¶ Infima aūt regio terræ vicina,ob reflexionē radiorū ſolis à terra reuerberatorum, vehemen

Iſtas tres aëris regiones diſtinguit Ariſt. 1. li. Meteoro.

vehemẽtius incaleſcit:tũ etiã propter vapores & exhalatiões (quæ calidę ſunt naturę) à terra & aqua eleuata. ¶Tertia aëris regio, ea eſt portio, quę inter ſummam & infimã interiacet media. Hanc vehemẽter cõſtat frigidã ęſſe, ex ijs effectib⁹ quos in ea percipimus gñari. Ad eam enim non pertingit illa dicta radiorũ ſolarium reflexio. Neque eius ad ignem tanta eſt vicinitas, neque circulari ipſa rapitur motu. Quæ in ſemetipſa exiſtẽs frigida, quia & à ſphęra ignis diſtat vt ab ipſo calor ei nõ veniat, & re flexi à terra, ſolis radij ad ipſam vſque nõ ptingũt, ſicque inter duo calida velut media, conſtituta inter ſupremam dico & infimã regionem, ſuum hac ratione frigus vehementius intendens, valde infrigidatur, condenſatur, inſpiſſatur, ea actione quam naturales per antiperiſtaſim vocant, id eſt per contrarij circumpoſitionem.

Quid actio per antiperiſtaſim, & quomodo per talem actionem media aëris regio ſit multum frigida.

C A P. II.

Quæ res vt cũ ſequẽtibus impreſsionibus clarius cõſpiciatur, præmiſſum atque præcognitũ oportuit, quæ ſit huius actio quam diximus, virtus atque natura. ¶Cum igitur cõtingit cõtrariũ à ſuo cõtrario ita circũdari atque cõcludi, vt virtus actiõis ei⁹ nõ poſsit foras exire, ob fortẽ cõtrarietatẽ vndequaque impedientẽ, tunc neceſſe eſt reflexã hãc virtutem in eo à quo emittitur receptã duplicari atque fortificari. ¶Hui⁹ eſt experiẽtia, quoniã hyeme hominũ interiora multo ca lent amplius, cõcoquunt facilius, & cõſumũt ardentius, quàm æſtate media, quãdo ab interiorib⁹ egreſſus calor nõ reuerberatur à circũſtante aëre. At hyeme, à vehemen ter frigido aëre circũſtãte, reuerberatus duplicatur in intimis. Idipſum patet in lignis & facibus & cãdelis. Multo enim eſt horũ flãma viuacior, hyeme, quàm ęſtate. Eadẽ hæc ratio eſt, quare qui frigidiora loca habitãt, ampliori cibo ſint, & maiori egeãt nutrimẽto, ijs qui in calidioribus, cum tñ calidiores ex cutis nigredine, exiſtimare poſ- ſent. ¶Sic (vt ad propoſitã rẽ reuertamur) cum media regio aëris frigida includatur inter ſummã & infimã cali-

Ariſtot. 2. metha. de grandine.

das regiões,ipſa ſe fortificat:& tũc magis,quãdo cõtraria ſunt fortiora.Nã in æſtatis medio cum iſta inferior pars aëris ſit propter directã radiorũ ſolariũ reflectionẽ calidiſsima,media portio aëris ecõtrario efficitur frigidiſsima.Hyeme verò,quãdo nõ eſt multa contrarietas,minus eſt frigida. ❡Hæ aũt portiões aëris,non habẽt terminos omnino determinatos,ſicut nec elemẽta.Nam per motũ cœleſtiũ corporũ adductis cõiũctióib⁹frigidisvel aqueis, elemẽtũ aquæ creſcit, & aër minuitur.Adductis verò cõ iunctionibus quæ pro aëris faciunt gñatione , vt calidis & humidis,minuitur aquæ ſphæra,& creſcit aëris portio. Hyeme enim,aquę pluſquàm æſtate abundant,& æſtate plus quàm hyeme,creſcit aëris terminus .Ita cõtingit regionẽ mediã vno tempore eſſe maiorẽvt in hyeme,vere, & autumno,quàm æſtate , quando directa & fortiſsima ſolariũ radiorũ reflexio etiam illud ad infimam partem trahit,quod alijs anni partibus,cũ nõ ita calor prævalet, ad mediam pertinet. Hæc antiperiſtaſis duobus poteſt modis fieri,quippe per partium contractionem & maiorem compactionem. Et per qualitatis activæ à fortiori circunſeptę incrementum,reflexis ſpeciebus.

De ijs quæ in ſuprema aëris regione generantur.

CAP. III.

PEr influxus verò aſtrorum,& per calorẽ ſolis eleuãtur à terra & ab aqueis locis(vt ex mari fluminib⁹, paludibus) ſubtiles & tenues quidam fumi:qui ſi multum ſubtiles fuerint,vehemẽter calidi & ſicci,dicun tur exhalationes:Si verò dẽſiores,calidi temperate & humidi,vapores dicuntur.❡Exhalationes aũt hæ cum ſint leuiores,facile infimã & mediam regionem penetrantes, ad ſupremã perueniũt:vbi cum igne circumactæ ſint quæ ſunt,& hoc motu vehemẽter calefactæ,ac propter ignis vicinitatẽ inflãmatæ,iuxta materiæ diuerſas diſpoſitiões vel vniformiter vel difformiter ſuccenſę,miras exhibent ſpecies nunc draconũ,nunc caprarũ,nunc lancearũ, nũc candelarũ,vel facum ardentiũ. ❡Sunt enim plerunque exhalationes viſcoſæ,& facile propter ſiccitatẽ inflãmabiles,quarũ partes ſępe contingit ſecundum opacitatem

Quid Vapor,& exhalatio.

vel

vel denſitatem difformem nõ ſimul ſuccendi,aut ſimul etiã ſuccenſas non ſimiliter ardere atque lucere,vt cum pars anterior,craſsior & denſior nõ ita velociter ſuccenditur,aut non ita plene quàm poſterior quæ eſt rarior. Atque iuxta hanc diſsimilitudinem,diuerſas cõtingit rerum apparentias videri,quorũ complures Ariſtoteles primo Meteorotũ libro enumerat.Sæpe autem conſpiciuntur tanquam volitantia ſydera quæ non ſunt æſtimanda è firmamento proiecta ad nos cadere,ſed fiunt hęc,dum exhalatio inflammata ſurſum quærens moueri à nube deorſum pellitur,ſicut cum pila reuerberatur ,à corpore cui obijcitur.In ſumma etiã regione cõtingit videri hiatus abſque inflammatione,quando non incenditur exhalatio,propter defectũ viſcoſitatis,& illuminata in partibus extrinſecis propter earum raritatem,medio autẽ ob ſui opacitatẽ non illuminato,velut profunditatem inter mediã videre nos exiſtimamus,quæ ſi magna fuerit,vorago, ſi non ita magna,hitatus nominatur.Sic autem vorago nobis aut' hiatus apparet,quomodo pictorũ ars eadẽ volens effingere,circuiecto lucido colore atque aëreo per circuitũ,in medio colorẽ craſſum atque obſcurũ immiſcet,vt ſic vel puteus vel hiatus aliquis appareat,dũ in medio claritatis ſeſe monſtrat obſcuritas:atque huiuſmodi impreſsiones phantaſmata dicũtur,apparẽt eñ quod nõ ſunt.Ex dictis igitur facile eſt harũ deſcriptiones colligere,quippe vt ſtipulæ ardẽtes ſint exhalatio(quam calidam & ſiccam diximus)mota ad ſupremam aëris regionem & ibidem ignis vicinitate incenſa,habens figuram ſtipularũ ardentiũ.Torris,eſt exhalatio ad aëris ſupremã regionẽ euecta,atque in ſola lõgitudine,ſiue latitudine ardens.Capra ſaltans eſt exhalatio in ſuprema aëris regione incenſa,paulatim & carptim ab vna parte,ad alteram flãmą diſcurrẽte,quòd ſi exhalatio talis veluti ſcintillas quaſdam ſpuat,ſcintillæ dicuntur.¶ Stella errans eſt,exhalatio in ſuprema aëris regione,ſecundũ lõgitudinem & latitudinem multas habens partes exiguas,diffuſas & incenſas,etiam quo ad craſsitiẽ.Sic lancea volans, eiuſmodi eſt exhalatio,lanceæ imaginem referens.Ignis perpendi•

Marginal notes: Quid hiatus. — Quid vorago.

perpendicularis exhalatio eſt perpendicularem figuram exhibens. Ignis fatuus ſeu candela ardens, eſt exhalatio ad infimā aëris regionē eleuata, & ibi per antiperiſtaſim incenſa, quæ dum quærit aſcēdere ſurſum, à frigore mediæ regionis depellitur, & apparet quaſi ſaltans loca decliuiora quęrens, vnde ad aquas ducit ſequentem.

De generatione cometæ. CAP. IIII.

Aristo.1. lib.Mete.

APparent aūt interdū in ſtellarum modū cometæ. Eſt aūt cometa nō congregatio multarū ſtellarū, neque de natura cœleſti, neque quo ad corpus, neque quo ad caudā, ſed tota eſt de natura elemētari. ¶ Generatur autē hoc modo, cum em̄ virtute ſolis & aliorū aſtrorū eleuatur multa nimis materia, calida & ſicca, groſſa & pinguis, beneque inflammabilis, ab his terreſtribus vſque ad ſummā aëris regionē, vbi circungirata ad motum aëris inflāmatur æqualiter, & aduenientibus continuo exhalationibus multum diuque nutritur, generatur cometa. Cuius materia ſi ſit in medio groſsior, & in circunſtātibus partib⁹ rarior, videtur tanquā crinitus & vocatur ſtella cometa. Si partes hæ lōgius deorſum protēdātur, dicitur, caudata. Si verò partes ſubtiliores fuerīt inferius demiſſæ, dicitur ſtella barbata. ¶ Fit aūt cometa potiſsimum autumnali tēpore, quoniā tunc & calor eſt materiam ſufficiēs eleuare, & caloris temperies facilè permittit abſque diſperſione materiā bene conglobari & cōuiſcari: quod in æſtate non ſic permittitur, quando etiā nō ſic facilè groſſa exhalatio (propter ſolis ardorem diſsipātem, & mediæ regionis ſummam frigiditatem) valet ad ſummam regionem tranſcendere. Verno aūt tempore, nō eſt plerunque calor tantam materiam ſufficiens eleuare. Hyeme verò, & frigus & humidum repugnant. ¶ Eſt autem cometa ſignum commotionum, bellorum, litium, traditionum, hac potiſsimum de cauſa, quia tempore generationis cometæ dominatur calor qui corpora animoſque hominum ad huiuſmodi accendit. Peculiariter verò principibus dicitur portendere mortem, quoniam aër qui tunc craſsior eſt & viſcoſior ex materia cometæ, principibus delicatis & tenerioribus ſolet facilius nocere, quàm

re, quàm rudibus agricolis. Spirant præterea magna vi venti ob ariditatem nimiã, exhalationes ſiquidẽ minus viſcoſas, atque ideo nõ inflãmabiles, in ventos abire docet Ariſt. Vñ & narrat nocte apparente cometa, interdiu ingẽti quãtitate lapidẽ vento ſublatũ, cecidiſſe. Nicomacho quoque Athenis imperante, cometa apparente, magna ventorum vi circa Corinthum debacata eſt. Generatur autem aliquando in ſeptentrione, aliquando in auſtro, nonnunquam ab occaſu æquinoctiali, mouetur autem ad motum Ariſt. exhalationem attrahentis, aut iuxta motũ ſupremæ regionis, ab oriente videlicet in occidentem; Seneca tamẽ aſſerit nonnunquã ferri ex ſeptentrione in occidentem per meridiem, & ex ſeptentrione in orientem. Quod & ſe vidiſſe aſſeuerat: cuius cauſam materiam aſsignat ipſam qua nutritur, ipſam ſiquidem flamma incẽdẽdo ſequitur, vt eſt in ſtuppa videre.

De galaxia ſiue uia lactea. CAP. V.

Poëtæ mentiuntur, currũ ſolis à Phaëtonte nouitio ductore male deductũ, combuſiſſe aliquam partẽ cœli, quam hac de re Albã aſſerebãt. Sed vt cætera ferè poëtarũ omnia, etiam hoc cõmentum eſt & fabula vana. ¶Iuxta veritatem aũt ſentiendũ eſt, aliquam eſſe partem cœli, in qua multorũ aſtrorum lumen receptũ, per refractionem facit albi coloris apparentiam: & hæc eſt galaxia, ſiue via lactea: quæ tamen non ſemper appa- ret, propter nubili aëris interſtitiũ. ¶Ariſtoteli tamen viſum galaxiã videri propter receptionẽ luminis, in exhalatione calida & ſicca & rara. Verũ nihil prohibet, & ſic viam lacteã à nobis demonſtrari. Cæterum galaxia, græca vox eſt, à nomine gala, quod lac ſignificat, vnde galaxia dicitur: quaſi lactea via, id eſt alba, cuius coloris eſt lac.

Quid circulus lacteus.

Galaxia elementaris.

De iis quæ in media & infima aëris partibus generantur, pluuia, grandine, niue, pruina & nebula. CAP. VI.

Cum verò eleuatur à corporibus aqueis, per virtutem coloris ſolis & aliorum aſtrorum, vapor qui eſt calidus & humidus, tanti caloris, vt ſufficiat moueri

Quæ ſequuntur

moueri vſque ad mediam regionem aëris,vbi in nubem tractat
condenſetur,ratione frigoris quod ex ſua natura condē- Ariſt.2.li.
ſat,hoc pacto varia fit imperfectorum mixtorū genera- Met.
tio. ¶ Si enim nubes illa in aquam reſoluatur, incipiatque guttatim decidere, generatur pluuia:cuius guttæ ſi Pluuia.
paruæ fuerint quantitatis:imber dicitur:ſi magnæ & rariores,labrocera. Si verò etiā mediocres,pluuia ſimpliciter vocabitur,tametſi hoc ipſum nomen ſecundū generalem acceptionē etiam imbri & labroceræ nonnunquā accommodetur:quod autem dictū eſt pluuiam in media aëris regione ex nube generari,accipiendū eſt vt in plurimum,nonnunquam enim & infima fit(licet in ſuprema nunquam ob nimium æſtum vaporem cōgelari prohibentem)docet enim experientia pluuiam maximis guttis decidentem, non niſi ex infima regione deſcendere: nam quò ex altiori loco per aërem deſcendit, eò partes minutiores fiunt,vt in aqua ex eleuato aliquo loco effuſa videre,non fuerit admodum difficile. ¶ Pluuia rotunda eſt, quòd ea figura ad reſiſtendum apta eſt aëri, per quem tranſit. ¶ Pluuia quoque ſalſa eſt nonnunquam, eoque vapores nonnunquam nimirum terreſtres leuantur,qui non concocti aquam ſalſam generāt, aut veluti exuſtā,vt de ſalſedine maris dicetur. ¶ Deſcendunt quoque ranæ cum pluuia, imò(iuxta Albertum)vituli: nec mirum vſque adeo hoc videri debet,cum huiuſmodi terreſtribus vaporibus ſurſum leuatis virtute adſint quatuor elementa,ad cuiuslibet mixti generationem requiſita & corpora cœleſtia agentia,cum primæ cauſæ concurſu ad hæc ſufficientia. Primum pluuiæ ſignum ſydus volans. Secundum,rubedo matutina. Tertium, querela ranarum. Quartū,acrior morſus pulicum. Quintū, quādo ſol ſolito citius mane apparet. ¶ Si verò nubes in media regione poſtquā fuerit verſa in aquā,congeletur à ſuperueniēte immodico frigore,& ſic deſcēdat,grandinem Grando.
habemus:quæ tantæ nonnunquā quantitatis exoritur,vt lapides magni ponderis in ea inueniantur cōcluſi. Quos non eſt exiſtimandū generari in media aëris regione,ſed nimio calore cum vapore ſimul ſurſum tractos fuiſſe.

Cuius,rei argumentum videri poteſt,quòd lapides eiuſmodi in grandineis globis repertos, compertum ſit plerunque igneæ naturæ eſſe,& velut virtute ignem continentes:vnde fit,vt propter inhabitantē igneā naturam, facilius ſequantur,ſolis per calorem trahentis impreſsionem,grando rotunda eſt ferè figura,quia eſt pluuia congelata,& aliquando ingentis magnitudinis:quo fit quia ilico pluuis congelatur, antequam in minutas guttas diſpergatur,Ratio de pluuia dicta eſt;quòd nonnunquā animalis ſpeciem referat,cauſa aſsignatur dominiū alicuius aſtri tale animal producere nati,in vere & autumno potiſsimū cadit. Non ſolet aūt grando fieri hyemis tempore,quia tunc media aëris regio non eſt multū frigida:neque rurſum ita frequenter media æſtate propter calorem nimiū, qui tam craſſum vaporē non facilè permittit ſurſum ſcandere.Videtur enim grando plus materiæ exigere,quàm pluuia & frigus multo magis.In vere autem & in autumno ſolet frequentius accidere. Tunc enim & calor eſt ſufficiens eleuandæ materiæ,& non immodicus vt diſsipet eam;eſt etiam humiditas copioſior maximè in autumno, quo vapores generentur facilius & copioſius.Nihilominus tamē etiam æſtate media contingit generari impetuoſam grandinem, cum contigerit materiam ſufficientem ſurſum eleuatam eſſe.

Nix. ¶Nix verò fit,quando nubes ante congelatur, quàm in aquam ſit verſa:quare & nix compacta,difficilius diſſoluitur à ſole,quàm glacies.

Ros. ¶At ſi eleuatur vapor modicus & ſubtilis, non habens ſufficientem calorem,vt poſsit ad mediam regionem tēdere,tunc in infima regione per frigus nocturnū ros generatur,quando nubes vertitur in aquam: qui fit maximè verno tempore quando minor eſt calor,& frigus nocturnum ſufficiens, ad conuertendum modicum & ſubtilem vaporem in aquam.

Pruinā. ¶Si verò vapor ſubtilis prius congeletur,quàm in aquā vertitur, habemus pruinā.Fit aūt pruina tēpore duriori, flante borea potiſsimum.Ros contra,flante auſtro.

Caligo. ¶Quod ſi iuxta terram pendeat ſterilis vapor,id eſt, nō

ſatis humidus, vt ex eo poſsit aqua generari, neque ſatis calidus vt poſsit ſurſum eleuari, dicitur nebula vel caligo: quæ ſolis virtute diſsipata præſignat ſerenitatē diei. Teſtimoniū enim dat, quod non ſufficiat pro reliquis impreſsionibus vapor eleuatus. Ros aūt vt natura calorificus, rorilentas ſegetes collectas putrefacit, calor e m̄ omnis externus putrefactiuus eſt. Ouib⁹ quoque lætalē ventris fluxum generat, ob humorem multū viſcoſum, nec ſatis excoctum, vnde paſtores non prius oues educent, quàm ſol ſuis radijs rorē ſummis graminibus herbiſque hærentem, deuorauerit. ¶Pruina plerūque fœtet, ob terreſtre admixtum, & frigore impediente, non conſumptū: quare & aqua, ex pruina diſſoluta, inſaluberrima eſt, & maxime noxia. Pruina deſcendens ſerenitatis diei indicium eſt: ſurſum verò vecta, oppoſiti prænuncia eſt. Pruina.

De fontium & fluuiorum generatione.

CAP. VII.

DE fontibus aūt & fluuijs nō eſt credendū generari ipſos ex concauitatibus, in quibus aquæ collectæ per pluuiā hyemis tempore reſeruarentur, vt fluentes fluuios facerēt vel fontes. Sic enim non eſſet cōſtans neque ſtabilis curſus fontium & fluuiorū, ſed aliquando poſſent deficere, euacuato illo receptaculo. ¶Igitur hoc pacto intelligenda eſt eorum vera generatio. Aër enim qui in poris terræ includitur ſeque ipſum (cum maximè ſit natura fluidus ac ſubtilis) terræ per poros immiſcet, per nimiū frigus (quod in terra abundat) cōdenſatur facillimè in aquæ gutulas, quæ paulatim in vnum locum deſcendētes, fonti principiū præbent aut flumini. ¶Huius ſignum eſt, quia iuxta montes & ex montibus conſpiciuntur egredi fontes & flumina: & ſicut ex magnis montibus magna flumina, & quaſi maria quædā, ita ex paruis mōtibus modici fontes egrediūtur, & modici velut riuuli. Non autē in locis planis videntur generari. Cuius eſt cauſa quoniā cum ſit mons à terra eleuatus, pōt ex omni parte aër facillimè ingredi: & inſuper dubiū nō eſt montes habere poros & cōcauitates maiores, quāto ſunt ſoli viciniores & magis expoſiti, quā terra in locis planis, in-

Generatio fontiū & fluuiorū ex Ariſto. ſentētia.

tra quã non ſic pōt aër ſeſe immittere neque immiſcere. ¶Quod ſi quis incredulus neget tãtũ aquæ poſſe cōgregari, vt tãti fluuij inde generẽtur, videat queadmodum humiditatis tẽpore circiter domorũ vitra, aer in aquæ guttulas verſus in vnũ cōfluens, ſæpe magnã aquam circum vitra fundat, ita vt etiã in terrã deffluat copioſius. Attẽdat rurſum, quomodo hyemis tẽpore, ex vapore adhærẽte vnguib⁹, ratione frigoris, generatur ſtatim aqua. Attendat nimiã fluxibilitatem aëris & terræ frigus valde condenſatũ: & his omnibus cōſideratis, deſinat eſſe incredulus, factus fidelis. Si quis obijciat, prius dictũ eſſe aërẽ decuplo aquã excedere, & ob id cauernas terræ & mōtiũ tantæ quãtitatis aëris capaces nō eſſe: Illi reſpōdetur, tantum aërẽ non cōtineri ſimul, ſed vno corrupto, alterum mox ſuccedere neceſſario, ne vacui illi receſſus maneãt, qđ natura maximè abhorret. Ad hæc in mōtibus multos cauos receſſus eſſe. ¶Magnificet igitur hac in re diuinã magnificẽtiã, q̃ ſicut pro terræ fœcũditate, pluuias, imbres, grãdines, niues, rorẽ, donat atque pruinã, ita deſubtus facit ſcaturire aq̃s noſtris vſib⁹ familiarib⁹ aptas, vt his indeficiẽter recreati, nō deficiamus corã eo (qui nos ſic abunde ſemper conſolatur) in vlla gratiarũ actione.

De maris ſalſedine, eiuſq; fluxu & refluxu.

CAP. VIII.

Ariſto. in fine. 2. lib. Met.

MAris ſalſedo generatur, ex permixtione exhalationum aduſtarũ: quæ permixtæ cũ vaporibus, copioſe in mare patentiſsimũ incidẽtes, ipſum faciunt amarum & ſalſum. Calidum enim aduſtũ, humido permixtum, facit ſaporẽ amarũ, quod patet in lixiuio & vrina. Aquæ tamẽ pluuiales, quæ ex mari euaporantur, non ſunt amaræ: quoniã eleuãtur vapores puriores, & alterantur per virtutẽ cœleſtiũ. ¶Item flumina, ſi quæ fluũt ex mari immediate, per meatus terræ trãſeuntia, colãtur vt perdant ſuã amaritudinẽ, & accipiãt dulcedinẽ, depuratam. Huius etiã ſignũ eſt, quòd aquæ maris quæ in cereũ vas vndequaque concluſum per poros ingrediũtur, dulces fiunt: quoniam illa terreſtreitas craſsior, foris manet. ¶Dicunt tamen quidã mare ab initio amarũ fuiſſe creatum:

tum:quæ ſententia priori penitus nõ repugnat,ſed cõſtat pariter,vt & ſecundũ naturalem cõditionem amaritudinẽ habeat ſuæ ſalſedinis,& nihilominus idẽ efficiat amplius,cauſa quã diximus. ¶ De fluxu autẽ & refluxu maris ſi cauſa requiratur,ex luna eã oportet aſsignari, quæ dominatur humidis.Luna enĩ aſcẽdẽte ſupra horizontẽ in quo eſt mare,ab orientis puncto vſque ad punctũ meridiei,fluit mare. A pũcto aũt meridiei ad occaſum declinante,refluit.Iterũ ea ab occidente ad angulũ noctis pergẽte, fluit:ab angulo noctis,ad orientẽ,refluit.Quod autem fluxus nũquam eadẽ hora incipiat,ſed quotidie paulò minus vna hora ſerius,lunæ motui quo ab occidente verſus oriẽtẽ tendit,eſt adſcribendũ:inde enim eſt,quòd ſerius quotidie exoriatur.conficit ſiquidẽ proprio motu quotidie,tredecim gradus cum vndecim minutis:& gradus quindecim,horã efficiũt.Quod aũt maria aliqñ fortius fluant & refluãt,quã alio tẽpore eſt ex vicinitate lunæ ad maria.Qñ enim luna directè reſpicit mare,exiſtẽs ſupra horizontẽ,multo fortius mouet,quàm quãdo exiſtens ſub horizonte, per reflexionem virtutis tantũ operatur eundem effectum.Virtus ſiquidẽ tantũ reflexa,eſt minor,& directa debilior.¶ Eodem etiã modo,aliquando mare creſcit,aliquando decreſcit:nunc condenſatur, nunc rarefit.In nouilunio ſiquidẽ vtriuſque & ſolis & lunæ lumẽ impeditur ne valeat aẽrẽ ſubtilẽ ſeruare ,quare ingroſſatus, in aquã magis tũ vertitur:propter quod mare in nouilunio ſubſtãtialiter creſcit.In plenilunio etiam vtriuſque lumen nõ prohibitum rarefacit aquas maris & creſcunt per rarefactionẽ,non per ſubſtãtiam:quæ & homines in ſe facilè,ſi aduertant,experiri poterunt.

De uentis & eorum generationibus atque diuerſitatibus.

CAP. IX.

VEnti generantur per ſolis virtutẽ,euaporata à terra exhalatione calida & ſicca,quæ quærẽs ſurſum aſcẽdere,& à frigido obuiante repulſa,ſecundũ diuerſos occurſus & repulſus,diuerſimode circa terrã agitatur & mouetur lateraliter. Qui etiam à regiõibus ex quibus flatum conſpiciũtur habere,nomina accipiũt,& natūrarum

Ariſt.quæ ſequũtur tractat. 3. li. Meteo.

turarum ſuarum cõditionẽ diuerſam.¶ Ex regione nanque orientis,fit ventus orientalis:qui eſt iuxta conditionem ſuæ regionis calidus & ſiccus,conueniens cũ cholera,æſtate,iuuentute,& igne,in qualitatibus naturalibus. Regio occidentalis cum ſuis ventis eſt humida & frigida,conueniens cum flegmate,hyeme,ſenectute, & aqua. Regio ſeptentrionalis, quæ a ſeptem ſtellis quæ triones nominatæ ſunt à poëtis,hoc ſumpſit vocabulũ,habet vẽtos frigidos & ſiccos.Qua in re conuenit cum melãcholia,autumno,ætate decrepita,& vltima ſenectute, atque cum terra.Ex parte meridionali,auſtrales flant vẽti,calidi & humidi,ſimiles ſanguini,veri,aëri, & adoleſcentiæ. ¶ Vocantur aũt hi quatuor vẽti principales,Subſolanus, Zephyrus,Boreas,& Auſter,qui & alios habent ſibi collaterales hinc & inde quos nõ laboramus nũc curioſius diſtinguere,vt & nautis ſua relinquamus,quibus nos antecellant.Hos roget,quiſquis ea volet cognoſcere exactius, atque diſtinctius dinoſcere.¶ Generãtur aũt venti ex ſicca exhalatione,ſicut pluuia ex humida euaporatione, & à ſole generantur:qui etiam rorẽ diſsipat maiore exortus ardore,reſoluens in aërem atque diſijciens.Nõnunquam autẽ cum vaporibus humidis cõmixti ſimul,& eis cõiuncti,pluuiam faciunt.In terrã quoque poſſunt reſolui, ſicut vapor in aquã:verùm id & difficilius eſt,& rarius.Seneca quoque dicit ventũ eſſe aërem motum,aſſerit,& aëri quandam ſpirandi atque ſeipſum mouẽdi vim eſſe innatam,nimirũ,cum putandũ non ſit,aërem præ cæteris elementis,inertem ab ipſo omniũ conditore eſſe relictũ.

De terræ motu. CAP. X.

QVando aũt contingit intra viſcera terræ plurimas generari exhalationes in cõcauitatibus ipſius,per virtutẽ ſolis atque aſtrorũ ex materia ipſius terræ, & humiditatis terræ immerſæ, ſi egredi nequeant,ob nimis compactam terram,& nimiã ventorum groſsitiem,neceſſe eſt terræ fieri motum in aliqua parte. Qui ſi in latum fiat,tremor dicitur:vbi verò eleuatio fit collis in altũ,dicitur pulſio.Et hoc terræ motu cõtingit ciuitates opprimi, & montes generari, & etiam ſubrui.

¶ Neque

¶ Neque eſt mirãdũ, tantã habere vim exhalationẽ incluſam intra terrã, quoniã videmus ex modicis ſpiritib⁹ in hominibus exitũ quærẽtibus, magnos ſubinde tremores fieri. Auditur autẽ aliquãdo ſonus multo ante terremotum, ex concuſsione exhalationis ad latera terræ, genit⁹. Cæterũ duratione habet, iuxta exhalationis magnitudinem, & firmã ſolidãque terræ cõpactionẽ. Signa aliquot futuri terræ motus ſunt. Primum ſi mare nullo vẽto ſpirante ſubito intumeſcat. Secundum, ſi aues ſolo pauide inſideant. Tertiũ, ſi aquæ in imo puteo turbulentæ ſunt.

De tonitruo & fulmine. CAP. XI.

Fit quãdoque, vt pariter eleuetur vapor calid⁹ & humidus, atque exhalatio calida & ſicca, pariterque aſcẽdãt in mediã aëris regionẽ: vbi quãdo cõtingit calidã & ſiccã exhalationẽ nube ex dicto vapore genita, velut pelle circundari, propter antiperiſtaſim contrariorum, vehementius exhalatio ipſa incaleſcit, & exitũ hinc inde petens, nubem concutit: quam cum à parte inferiori, quæ debilior eſt frangit, egreditur fulmen, hoc eſt exhalatio inflãmata, vel ante egreſſum per nimiã caloris vim, vel in ipſa cõcuſsione (ſicut ex concuſsione lapidũ naturæ igneæ, exoriũtur ſcintillæ (quę ad terras procul ſa propter ſuã ſubtilitatẽ, corpora rara & parua abſque nocumẽto citi⁹ ptrãſiẽs in interiora ſolet magis dẽſa magisque reſiſtẽtia plerũque deſeuire, ipſa cõſtingẽdo vel adurẽdo. Nam intacta veſte, hominẽ cõſumit, & carnib⁹ illęſis, ſæpe oſſa adurit, gladiũ quoque frangit, vaginã nil ledens. ¶ Et licet ſecundũ tempus prius ſe nobis coruſcatio, per lumen manifeſtet, conſtat tamẽ prius tonitruum eſſe, & fulminis coruſcationẽ ex nubiũ concuſſione (quæ tonitruũ dicitur) generari. Idque hac de cauſa quoniã ſicut intellectus omnẽ ſenſum pręuolat, ita viſus cæteris ſenſib⁹ ſpiritualior anteuertit auditũ. Cui rei argumẽto ſunt (qui ligna cædunt in ſiluis, quos videm⁹ ſecurim iam in altũ eleuaſſe ad denuo feriẽdũ, priuſquã aures ad noſtras primi ict⁹ ſonus deuenerit. Quẽadmodum verò in terra, ex cõiũctione vaporis cũ exhalatione

Quid fulmen & tonitruum.

Nota de fulmine.

Viſus anticipat auditum.

Ariſtot. 4. lib. Met.

generātur lapides,cæteraque mineralia, ita contingit in ſuperioribus quoque,lapidē gńari ex incluſione diutina exhalatiōis,& eius cōiunctione cum nube quæ eſt frigi-da & aquoſa:qui cum fulmine deiectus,cuneus fulminis vocatur.Patet ergo queādmodū & vētorū & terræ mot⁹ & tonitrui atque fulguratiōis eadē penè ſit materia, ipſa videlicet exhalatio.Super terrā em̄ agitata,facit vētū:in terra terræmotū,in nube aūt tonitruū.Aduerſus fulmē, remedia ſunt loca ſubterranea,nō enim profundi⁹quinque pedib⁹terrā intrat.Secūdū eſt,pellis vituli marini,ex quibus ob id imperatorum tentoria fieri ſolent.Tertium eſt,laurea corona,nam laurus fulmine non læditur.

De Halone ſiue corona. CAP. XII.

PEr refractionē aūt luminis in nubibus aquoſis,contingit diuerſas fieri apparentias. Cum enim nubes vniformis & in omnibus partibus æquam raritatē aut denſitatē habens directe ſub ſole,luna,aut aſtro inuē ta fuerit,incidit in eam ab obiecto lucido aſtro luminoſus radius,& nubis occurſu refringitur. Prohibetur enim directe vlterius procedere,propter nubis vniformē denſitatē:atque ita per extremitates nubisvbique diffunditur. Et per hanc refractionē apparet ſub aſtro magn⁹circul⁹, lumine colluſtrat⁹,in mōdū lucidæ coronæ qui halō dicitur. ¶Fit aūt & ſub ſole,& ſub luna et ſub planetis alijs. Sæpius tamē circa lunā,quàm circa ſolē.Nam ſol feruido ſuo calore,materiā nubis diſgregat,neque diu eā ſub ſe cōſiſtere permittit.Luna autē non tantā habet vim diſpergendi materiā,quantā ſol,& ideo facilius poteſt apparere ſub ea halon.Eadē ratiōe & circa aſtra ſæpius apparet quàm circa ſolē. Verùm id fit cū nubes debilis eſt & ſterilis,vt nec vētum valeat nec pluuiā parere. In nubibus enim aquoſis & ſpiſsioribus,nōvideretur aſtrū,ita ſuū lumen poſſe ſpargere propter virtutis debilitatem.

Halon ſub ſole luna, & aſtris.

De generatione Iridis.

CAP. XIII.

IRis nutē ſic generatur in nube aquoſa:& vt in imbrē ſoluatur parata,è regione oppoſita ſoli aut lunæ, refringuntur radij luminoſi ſolis aut lunæ,eiuſque imaginem

ginem obſcurè & imperfectè exprimunt,propter nimiam diſtantiã,& interiectionem vaporũ inter ſolem & nubẽ. Et inde apparet in ea nube arcualis figuræ Iris,tribus diſtincta & adornata coloribus,videlicet puniceo, viridi & purpureo. Quæ colorũ diſtinctio inde ſumitur,quia radius luminoſus quãto longius protẽditur:tãto debilior fit & minus habet luminoſæ claritatis, & magis ad obſcuritatẽ atque nigredinẽ tendit:propter quod,radiꝰ fortior ille qui prius puniceũ habebat colorẽ, debilior factus cõuertitur in viridẽ. Color enim viridis magis ad nigredinẽ tẽdit,& obſcuritatem,quàm puniceus. Ac rurſum,idem radius factus debilior,tandem conuertitur in purpureũ,qui amplius quàm viridis ad obſcuritatẽ accedit. ¶ Differũt aũt Iris & Halon, quia Iris fit ex oppoſito ſolis aut ſui aſtri,Halon aũt directe ſemper ſub aſtro. Iris etiã propter nimiã diſtantiã à ſole,apparet nigrior: Halõ autẽ albior & fulgidior,propter breuiorẽ & fortiorẽ radij refractionẽ,ratione vicinitatis ipſius ad aſtrum. Rurſum non tantæ durationis eſt Halon ſub ſole,quãtę Iris ex oppoſito ſolis. Quia enim ille ſoli eſt propinquior,iccirco citius diſsipatur & diſgregatur ab eo. Hæc autẽ lõgius diſtat. Vnde non ita cito diſpergitur,diutiuſque valet cõſiſtere. Præterea Halon ſemper integer circulꝰ apparet,& verè eſt. Iris aũt nũquã nobis apparet ĩteger circulꝰ, aut portio maior ſemicirculo:ſed vel ſemicirculus, vna extremitate vnam noſtri horizontis partem tangens, & altera oppoſitam, aut eſt portio minor ſemicirculo.

Iris tricolor.

¶ Notandum autem quòd nonnunquam videre contingit ſimul duas Irides, aut interdum (licet rarius) etiam plures. Duæ autem Irides cum ſimul apparent, eoſdem quidem colores habent ſed ſitu diuerſo: ita vt altẽra habeat puniceum, viridem & purpureum, altera autem contrario ordine, purpureum,viridem, & puniceum. Et illa quæ apparet debilior, imago eſt alterius fortioris. Quando autem tres apparere contingit, tertia vſque adeò debilis eſt,vt vix videri queat. Nã tertia cũ apparet debet illa fieri ex refractione radiorũ ſecũdæ,qui valde ſunt debilis virtutis. Et habet tertia debiliſsima

Quomodo ſimul plures Irides videri cõtingat.

liſsima

liſsima ſemper colores ſimiles primæ & fortiſsimæ,puni ceū ſcilicet viride & purpureū.Neque enim cōtingit plures duab⁹ ſimul apparere aut fieri in colorū poſitiōe differētes,ſed tertia ſemper primę eſt ſimilis.¶Sed & hoc notandū eſt,quòd quantū ſol ſupra noſtrū horizontē magis eleuatur,tāto minor apparet Iris.Atque ob hoc in meridie,Iris ſit quàm minima.In ortu verò vel occaſu,maxima quę fieri pōt,cōſpicitur.Eadē quoque ratiōe,in medio æſtatis circa ſolſtitium æſtiuale, quando prolixiores ſunt dies,in meridie non poteſt omnino apparere. Poſt verò ęquinoctium autumnale,quando ſunt dies breuiores,poteſt per omnes horas diei ſeſe manifeſtare.

De parabelijs. CAP. XIIII.

CAeterū parahelij generātur ad hunc modū. Cum eñ nubes bene denſa & continua regularis & vniformis,ſita fuerit nō ſub ſole,neque ex oppoſito, ſed ad latus eius propinqua,vt vertatur in pluuiā,nōdū tamen verſa,in illa ſol per ſuorū radiorum refractionem ſuā exprimit,formatque imaginē,ſicut ſuam imaginem effingit ſol,in ære polito & bene terſo.Hæc aūt imago ſolis ad eius lat⁹ cōſiſtens,dicitur parahelius:à para,quod Gręcis iuxta ſignificat,& helios,quod ſolē:vt dicatur parahelius,quaſi iuxta ſolē.¶Dictū eſt autē nubem illam debere eſſe dēſam,vt melius refractionē faciat cōtinuā, vt interiorē ſolis ſuſcipiat imaginē:regularem quoque & omnino vt magis vniformem veriorem & perfectiorem exprimat imaginē propinquam etiam verti in pluuiam, vt commodius in ea repreſentetur ſolis imago, ſicut in aqua pellucida, attamen nondum conuerſam: quia ſi conuerſa iam eſſet,partibus diſcontinuatis nō eſſet apta ſolis imaginem ſuſcipere neque exprimere.

Paraheli⁹ quid.

Differentia parabelij,ab Halone & Iride.
CAP. XV.

DIffert autem parahelius ab halone & Iride.Primū quidē ex ſitu loci:quia neque ſub ſole fit vt halō, neque ex oppoſito vt Iris. Nam illic quidem ſol materiā ſua virtute diſpergeret,hic verò propter nimiam diſtantiā refractio eſſet nimiū debilis, quæ nō ſufficeret ad

ad imaginẽ ſolis effingendã.Sed medio modo ad lat⁹cõſtituitur parahelius,vt ſol nubis materiã nimia propinquitate diſſoluere nequeat,& copioſius ad nubem radij peruenire poſsint,quæ ſufficiẽtẽ faciãt refractionẽ,ad ſolis imaginẽ efformandã.Quẽadmodũ aũt ad latus ſolis in nube eiuſmodi:qualis ſupra deſcripta eſt,exprimit ſol ſuã imaginẽ,ita poteſt facere & luna(quanquam cætera aſtra,ad perfectã talẽ imaginẽ & ſimilitudinẽ omnimodam efformãdã nõvideãtur ſufficiẽtia)propter quodſub parahelio etiã imago lunæ cõprehẽdi debet. Contingit aũt hoc ſolũ vnũ paraheliũ, verũ etiã plures ſimul apparere.Teſtatur enim Plinius,tres ſimul lunas Cn. Domitio & L.Annio cõſulibus apparuiſſe.Non quòd ſecundũ veritatẽ tres lunæ fuerint,ſed quia vna vera & duæ imagines.Propter ſimilitudinẽ enim cõmune habẽt nomen, quẽadmodũ homines imaginẽ ipſius,cui⁹ imago eſt nomine,ſolemus deſignare.Et in tempore natiuitatis ſaluatoris noſtri Dei ferũtur tres ſimul apparuiſſe ſoles , id eſt,ſol vnus verus cum duobus parahelijs: qui tãdem in vnũ coëuntes & cõuenientes,ſignificabant(vt rectè credimus) ſanctiſsimę trinitatis in vnitate myſteriũ,quod iam per Chriſti ortũ erat palàm in toto orbe faciendum, quodque is qui mũdo tũ naſcebatur ſol iuſtitiæ inhabitãtẽ in ſe haberet plenitudinẽ toti⁹ diuinitatis. Et quòd cum Chriſto homine & pater & ſpiritus ſanctus vna eſſent ſubſtantia,& vnus Deus;vna lux,vnũ lumẽ increatum & æternum,quod eſt benedictum in ſecula, Amen.

¶Hæc ſunt mirabilia magna admirãda atque ſtupẽda, quæ ſolis & aſtrorũ virtute atque efficiẽtia ſiue in cœlo ſurſum ſiue in terra introrſum,ſiue ſuper terrã deorſum fieri quotidie cõſpicim⁹: quædã quidẽ freqũeti⁹,alia rarius,iuxta quod naturæ curſus expoſtulat,& iuxta quod author naturæ Deus voluerit atque mãdauerit. Omnia enĩ hæc,nempe ignis,grãdo,nix,glacies,ſpiritus turbinis ac tẽpeſtatis,cæteraque quæ ſupra tractata fuere,faciunt verbũ eius,eiuſque iuſſa obedienter perficiunt,ad laudẽ gloriæ eius,qui in ſublimibus inhabitãs,etiã infima ſidet regit ac moderatur ſecundũ beneplaci-

ſuæ qui in trinitate perfecte vnus, & in vnitate perfecte trinus viuit & regnat in ſecula ſeculorum, Amen.

Finit Liber Sextus.

PSALMVS ADMIRATIONIS mirabili Domino.

Multa iam diximus, & explicaſſe videmur nobis plurima; quæ erant occulta naturę opera, forſitan nonnulla patefecimus:

Terrores ignium qui in ſupernis apparent explanauimus: hiatus quoque, foueas, puteorũ voragines.

Pluuias, grandinem, niuem, rorem, pruinam, caliginem, hæc omnia deſcripſimus.

Fontium venas & fluuiorum origines ſcrutati ſumus: maris ſalſedinem, fluxum atque refluxũ conſiderauim⁹.

Ventorum qui terram perflant ortum diſtinximus: motus quoque & tremores in viſceribus terræ.

Tonitruum & fulgurum quibus terrentur homines, expoſuimus ortum: Halonem & Parahelium & Irides ſignauimus in nubibus deſuper.

Hæc omnia tractauimus, & explicaſſe nonnulla videbimur, tu enim Deus reuelaſti nobis opera tua.

Veruntamẽ quęadhuc occulta ſunt nobis, plurima ſunt: & parua nimis eſt portio eorum quæ nouimus, ſi conferatur ad ea quę ſeruantur occultata à nobis.

Quæ cognoſcim⁹ ſunt pauca nimiũ, & ea ipſa quę fortè cognouim⁹, ſunt heu nimiũ tenuiter à nobis cognita.

Nimium tenuis eſt & obſcura ſcientia noſtra, neque eſt vel vnum ex cunctis operibus altiſsimi, quod ſit pro gnitate ſua nobis cognitum.

Mitto cętera, fontem conſidero qui ſcaturit de viſcerib⁹ terræ: quem per vmbilicum ſuum refudando ebullit ipſa, iactu perpetuo.

Qui pro dignitate ſpectaculum iſtud vel modicum contemplari poterit, quis expendere ſufficiet ortum aquarum tantarum, & fluxum perpetuum?

[illegible]ulo, accede ad fontẽ, qui eſt in planicie iſta,

per iſta

perſta iuxta illum, neque abſcedas vſque ad meridiẽ.
Et cum aduenerit meridies nõ te auocet vẽtris cupiditas à conſideratione tua: perſeuera aſtans tuo ſpectaculo, vſque in veſperam & noctem profundam.
Habe intentos ſemper oculos ad aquã quæ ebullit de ore ipſius, attende ad dulcem ſonitum, quem aquarum ſupra petras caſus continuus, immittit in aures tuas.
Dic mihi vbi ſic perſtiteris, ſi vlla vnquam hora defuit tibi ſpectaculũ tuum, dum vel breuiſsima morula defectum paſſus ſis aquæ ebullientis?
Aquã quę deprõpta erat, non videbas redire iterũ in ventrẽ fõtis, vnde egreſſus fuerat in riuulos atque fluuiolos, deriuari cõſpiciebas per alueolos, ſup faciẽ terræ.
Vniuerſam aquã iſtam ſi tibi placuiſſet colligere: accepiſſes certè vaſorum plurium plenam amplitudinem, in non multo tempore.
Et quidẽ parũ ſi forſitan, ſi diei tantũ vnius ſpatio perduraret fluxus eiuſmodi: nũc verò curſus eſt & impetus effluxionis perpetuus, & indeficiens in plurima ſecula.
Si collectæ ſtarẽt aquæ quæ effluxerunt e fonticulo iſto minimo, ab initio ortus eius: conſpiceretur vtique veluti flumen magnum aquarum copia inundantium.
Fontes enim hi, ecce ſteterũt in diebus patrũ noſtrorum ante ſecula plurima, ante annorum centenarios plurimos, vt ſcaturiebant, ita ebulliunt & hodie.
Vnde verò tantã tu dicis ò ſpectator aquarum copiam? & vbi cõtinebantur, priuſquam exirent per os fonticuli?
Quod eſt penu in quo ſeruatur tanta multitudo aquarum? vt non deficiat fluxus ex eo in tanta tempora.
In montibus affirmabis principium earum, aërẽ aſsignabis mihi in materiam.
Vnde verò virtus earũ tanta in viſceribus terrę: vt iſta ſic perpetua fiat & indeficiens aquarum generatio?
Dic mihi qui habes intelligentiã & ſcientiam, ſi aliũ habeas quàm Deum authorem horum mirabilium?
Magne magne Deus, contemplor & contemplari nõ ſufficio: in conſideratione mea hebeſcit acies cordis mei.
Si voluero plenam eloqui veritatem ſuper ijs quę precõ-
ſiderata

ſiderata ſunt dicam tibi in confeſsione laudis,quoniã tu author es omnium ſimul horum mirabilium.

De tua fœcunditate ſcaturiũt fontes aquarum,in te ſunt venæ fontium,qui vena es aquarum viuentium.

Sed & cætera omnia quæcunque miratur homo,& nõ ſuf cit,abs te vno procedunt:confiteor hoc tibi,ad laudẽ & gloriam tuam.

Multa diximus,& pauca omnino ſunt atque exilia:non enim pro dignitate explicare ſufficimus maieſtatẽ ope rum tuorum,quæ ſunt mirabilia.

Confitebor tibi domine & pſallã donec fuero,magnus enim tu es,& nimis nimium laudabilis.

Gloria patri & filio,& ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio & nũc,& ſemper:& in ſecula ſecu lorum,Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER SEPTIMVS Conſiderationis Phyſicæ,

De Cœlo & Mundo.

PRÆFATIO.

POſteaquã in libris ſuperioribus de rerũ naturaliũ principijs & cauſis déque mo tu & alijs quibuſdã rerum naturaliũ ac cidẽtibus, nempe infinito ac finito,loco vacuo,& tẽpore,de rerũ quoque natura lium generatiõibus,& corruptiõibus, déque meteorologicis impreſsionibus determinauimus, reſtat vt de totius vniuerſi diſpoſitione & partiũ ſitu dé que cœleſtibus illis orbibus(quæ ſunt omnium corporũ ſecundum corporis rationem nobiliſsima)ſpecialius ali qua dicamus:de numero videlicet, ordine diſpoſitione, virtute,déque motibus eorũdem,& in hæc inferiora in fluxibus.Peculiariter verò de duobus illis luminaribus, quæ Deus præ cæteris inſigniter,in temporum diſtinctio nem

nem & rerum viciſsitudinem in cœlis conſtituit, ad hominum vtilitatem (Solem dico & Lunam) deque horum peculiaribus motibus, quomodo dies annos atque menſes nobis diſtinguant, generationes adducant atque corruptiones, quomodo nobis plenilunia & nouilunia ab eis continguant. Vnde eclypſes ſiue ſolares ſiue lunares, vnde ſolſtitia atque æquinoctia, & inuiolabilis iſte procedat temporum ordo. Vehementer enim iſta ſobrie cognita ad Dei gloriam profuerint contemplantibus, & ad ea quæ de generationibus & corruptionibus dicta ſunt, non parum præſtabunt adiumenti. Primum itaque totius mundialis machinæ diſpoſitionem & ſitum figuraliter deſcribemus, ac deinde, ad cœleſtium conſyderationem trāſibimus. Præmiſsis interim aliquot diuiſionibus, & definitionibus, hiſce atque horum cognitione nonnihil lucis adferentibus.

Quædam diuiſiones & definitiones ſequentibus neceſſariæ.

CAP. I.

EOrum quæ natura ſunt alia ſunt corpora magnitudinéſve, alia corpora ac magnitudinem habent, alia principia habentium ſunt.

Quæ verba hunc habent ſenſum, eorum quæ in rerum natura exiſtunt, quædam ſunt quantitates corporeæ, aut lineæ, aut ſuperficies: alia ſunt corpora prædicamenti ſubſtantiæ, quæ in ſe vti accidentia habent huiuſmodi quantitates, alia ſunt principia ſubſtantiæ corporeæ, quippe materia & forma. ad huius diuiſionis notitiam ſubduntur definitiones continui, & ſpecierum ipſius, quarum eſt hæc continui.

Continuum eſt, quod in diuiſibilia, ſemper diuiſibile eſt.

Id eſt, quantitas cōtinua permanēs eſt, quantitas quę poteſt ſecari in partes proportionales, ita vt nūquam ſit

m peruenire

peruenire ad partem in alias non diuiſibilem, nec inconueniens eſt ſic proceſſum eſſe in infinitum, cum hoc ſolum potentia & non actu ſit, de parte proportionali quid ſit, prius eſt dictum. Dictum quoque eſt prius, quantitatem continuam, ex indiuiſibilibus non componi, cuius oppoſitum ſequeretur, ſi ad partem indiuiſibilem deuenitur. Patet hinc excludi tempus & numerum, continuum autem cum in tres diuidatur ſpecies, rectè ſingularum definitiones ſubduntur, quarum eſt corporis hæc.

Corpus eſt, quod eſt diuiſibile omni parte.

Id eſt, corporis quantitas, eſt quantitas longa, lata & profunda ſeu quæ menſuratur lõgitudine, latitudine, & profunditate ſeu craſsitie. quæ tres dimenſiones ſunt:

Linea eſt magnitudo, quæ ad vnum eſt diuiſibilis.

Id eſt, linea eſt quantitas continua permanens, vnica dimenſione, ſcilicet longitudine, potens ſecari.

Superficies eſt ea quæ ad duo eſt diuiſibilis.

Hoc eſt, ſuperficies eſt, quantitas continua permanẽs, quæ duabus dimenſionibus tantum (ſcilicet longitudine & latitudine) eſt diuiſibilis. Hiſce itaque definitis admodum de motu locali corpori quanto attributo, nonnihil dicendum videtur, qui diuiditur ſic:

Motuum localium ſeu (vt dicit Ariſtot.) lationum, alius eſt rectus, alius curuus, alius ex hiſce mixtus.

Cuius membra, ex ſubiectis eorundem deſcriptionibus, euadent manifeſta.

Motus rectus eſt, quo ſurſum itur atque deorſum,

Id eſt,

Id eſt, motus elementorum naturalis: ad locum videlicet naturalem, rectus eſt, qui per lineam quæ diameter mundi eſt fit, ſiue ſurſum, ſiue deorſum ſit.

Motus ſurſum dicitur, quo e medio pergitur.

Id eſt, motus rectus ſurſum dicitur, quo è centro terræ tenditur per rectam lineam.

Motus deorſum dicitur, quo ad medium proficiſcitur.

Id eſt, quo ad centrũ terræ poſt rectam tenditur lineã.

Motus circularis eſt, qui circa medium fit.

Hoc eſt, motus circularis eſt, qui fit circa centrũ terræ ſecundum partes æqualiter diſtantes à centro. Atque horum motuum, ſoli rectus & circulares ſimplices dicũtur, eo quòd per lineam ſimplicem fiunt, videlicet rectam & circularem. Deſcribitur autem linea ſimplex ſic:

Linea ſimplex eſt, quæ in omnibus ſuis partibus vniformis eſt, ſecũdum rectitudinem aut curuitatem.

Quales ſunt linea recta, & circularis. Atqui hæc quæ de motu dicta ſunt, ipſis ſimplicibus corporibus eſſe tantum applicãda (iuxta Ariſtot. ſententiã) nõ vſquequaque fuerit difficile aduertere, quibꝰ præcipue huiuſmodi motus cõpetunt. Colligitur tamen ex dictis admodũ facile, quis motus rectus, quis curuus, quis ſurſum, quiſve deorſum, atque ita deinceps iuxta vulgi accipiendi modum.

Motus mixtus eſt qui fit ſecundum magnitudinem partim rectã, & partim curuam.

Vt motus per arcũ & neruũ, ſic motus vẽti obliquus, imò propemodũ cuiuslibet mixti motus. ¶ Quoniã corporum quædam grauia,quædam leuia, quædam neutra ſunt,preciũ operæ videtur,horum definitiones ſubijcere.

Eſt igitur leue, id quod aptum eſt e medio ferri.

Id eſt,quod è centro terræ,aptum eſt ſurſum moueri, vt aër,ignis.

Graue eſt id quod aptum eſt ad medium ferri.

Hoc eſt,quod ad centrũ terræ tendit ex naturali motu & proprio, vt aqua & terra, porrò hic animaduertendũ eſt quædam ſimpliciter leuia eſſe,vt ignis: ſimpliciter leuia aut grauia vt terra:alia tantum reſpectu alterius, vt aqua ſi cõferatur terræ,leuis eſt,& non ſimpliciter:& aër collatus igni,grauis, non tamem ſimpliciter.Vnde &

Leuiſsimũ dicitur id,quod ſuper omnia collocatur: q̃ ſurſum pergunt.

Qualis eſt ſolis ignis.

Grauiſsimũ eſt id quod ſub hís omnibus collocatur,q̃ deorſum feruntur.

Vt ſola terra.hinc infertur cœleſtes orbes neque graues,neque leues eſſe,nõ enim aut ſurſum aut deorſum ferri apti ſunt,ſed ſolum circulariter,qui motus perfectiſsimus eſt,vt & ipſa circularis figura.Quod autem dicitur leuiſsimum poni ſuper omnia, &c.intelligendum eſt inter elementa,ne cœlo ipſi competere putetur.

De totius uniuerſi diſpoſitione, & ordine omnium quæ ſunt in eo. CAP. II.

Vniuerſitas mundi, atque mundus vniuerſus,ſimplicibus conſtat atque mixtis corporibus.

Simplicia corpora ſunt,quæ motus

ſecundum

ſecundũ naturam principiũ habent.
Id eſt,qbus motus ſimplex ſecũdũ naturã propriã nõ ab alijs pticipatã cõpetit.Huiuſmodi ſunt quatuor elemẽta.
Compoſita ſunt quæ mouentur ad nutum ſimplicis dominantis.

Qualia ſunt oĩa mixta corpora:ſimpliciũ ſunt quædã, quæ nullã ſuſcipiũt primarũ qualitatũ,nec proinde ſecũdarũ,quæ ex primarũ certa proportione conſurgũt. Hæc ſunt cœleſtia corpora,q̃ nec grauia nec leuia ſunt(alioqui enim ſurſum mouerẽtur aut deorſum)ſed naturaliter mouẽtur motu circaulari:q motus cũ ſit perfectiſsimus oĩm,ſicut & circul⁹ eſt figura pfectiſsima,& maximè vniformis,cõuenit corpori perfectiſsimo ſphæricã figurã h ĩ benti. ¶ Alia ſunt ſimplicia corpora,q̃ qualitates primas ſibi habẽt determinatas.Ipſa ſũt elemẽta quatuor,ignis, aẽr,aqua,terra.Inter q̃,propter repugnãtiã qualitatũ actiuarũ,cũ ſit pugna atque ĩimicitia ꝑpetua,ob proportionẽ tñ actiuæ virtutis in ſuperiori,& reſiſtẽtię in inferioribus,haud dubiè ordinatiſsima nullũ horũ cõtigit ab initio deficere.Horũ,ignis vt ſummè leuis rariſsimus atque puriſsimus,ſurſum habitat, ſuã conuexam ſuperficiẽ habens ſimul cũ cõcaua ſuperficie orbis lunæ. ¶ Poſt ignẽ ſequitur aẽr, tribus partibus ſiue regionibus(vt in præcedente libro fuit declaratũ)diſtinctus.Aẽri proxima eſt aqua,quæ in principio quidẽ creationis rerũ ſic terrã ambiebat per circuitũ,& reſpõdebat iuxta ſuã ſuperficiẽ cõuexã ſuperficiei concauæ aẽris,qũo nunc ignis ambit aẽrem,& ſuperficiei cõcauæ cœli lunaris ſecundũ ſuam cõuexam ſuperficiẽ adæquate reſpõdet.Verũ propter habitationẽ hominũ,ex Geneſi patet,omnipotẽtis iuſſu aquã congregatã eſſe in locum vnũ, vt appareret arida, hoc eſt terra,fieretque apta habitationi hominũ,& fructificationi gignẽdorũ ex ea. ¶ Mixta verò corpora,in locis elementorum ſuã habent manſionem. Vnũquodque iuxta ſuæ naturæ conſtitutionẽ:quædam quidẽ in aẽre quædã in aqua,alia in terris.Poſſunt autem mixta corpora vniuerſa

Ariſt.1.li. de cœlo. Idẽ.8. lib. Phy.& lib. 2.de cœlo.

Gene. 1.

Quinque gradus mixtorũ corporũ.

uerſa quinque gradib⁹ ſummatim cõplecti. In primo gradu & infimo ſunt mixta impfecta, id eſt, impreſsiões meteorologicæ, de quib⁹ iam in præcedēti libro dertermināuimus. In ſecũdo gradu ſunt lapides & mineralia q̃ in terris gignũtur, & ob longiorem duratione͞ merētur altiori gradu à prædictis reponi. Atque hæc omnia ſunt inanimata. Tertius gradus habet oēs plãtas arbores & herbas, & quæcũque vitã habēt vegetatiuã, id eſt, q̃ nutriuntur augētur, & generant ſibi ſimile. Quartus cõtinet oĩa animalia bruta. In quinto aũt & perfectiſsimo gradu eſt ſpecies humana, ad quã vt finē ordinãtur cæteri omnes gra-
Geneſis 1. dus inferiores. In cuius iudiciũ ſexto demũ die, omnibus diſpoſitis & perfectis, nouiſsimè deus creauit hominem.

De elemento ignis ſpecialis determinatio.

CAP. III.

QVanquã autē de elementis in libro quinto tractatum eſt, quantum ad rationem elementi & qualitates elementares pertinet, hoc tamē loco aliqua ſunt ſpecialiter dicenda quæ alias ipſorũ conditiones reſpiciũt, vt puta de modo exiſtēdi, de perfectione, de ſitu locali, & huiuſmodi, quæ huic loco magis competunt. Et primum quidē de ignis elemento, quomodo & vbi exiſtat, & quam ob cauſam non videatur, eſt dicendum. ¶ De hoc enim elemento quidã addubitant, nõnulli planè negant, ſenſui magis quàm rationi credentes: ab hoc ſcilicet quòd oculis ipſum nõ videant, credere rationi recuſantes. Putant enim elementũ tantũ (nimirũ decupla proportione aëris ſphæram excedēs) non poſſe penitus latere oculorũ corporalium aſpectum, ita vt nec ſereniſsimis noctibus videri poſsit, quando neque à nubium obiectarũ denſitate, neque à ſolis lumine, vllum videtur impedimentũ. Verùm iſti ex luce candelarũ, carbonum, & facum quæ apud nos ſunt ſeipſos paralogizant atque decipiũt, ſomniantes vel carbonariũ vel lignariũ aliquē ignem eſſe debere eũ quem elementarē dicimus. ¶ Qua in re manifeſta ratio craſsiſsimè illos iudicare, nõ attendētes maximã diſsimilitudinē quæ eſt inter ignē materialē (q̃ nobis in vſu eſt, ad illuminãdas tenebras,

aliaque

aliaque neceſſaria peragēda)& illū elementarē,qui ad totius vniuerſi decorē,cœlo proximus,locum quartū poſſidet. Ignis enim quo vtimur,nō ignis eſt(vt in libro de generatiōe & corruptiōe diximus)ſed igneū aliquid. Nō enim corpus ſimplex eſt,ſed mixtū, longiſsiméque abeſt ab illa raritate quæ igni competit elementari. Eſt enim ignis iſte noſtri vſus,admodū cōpactus ſpiſſus & plane opacus in ſeipſo,miniméque tranſparens. Quod vel ex hoc facilè patere poteſt,quoniam candela cādelæ appoſita vmbrā facit,quod certe non faceret,ſi ignis candelę corpus perſpicuum eſſet ſiue tranſparens. Docet item experientia,quòd directè trās ipſum ignē noſtri vſus, nihil videre poſſumus,quodque viſum impediat ne ſuū percipiat obiectū. ¶ At verò ignis elemētaris,in ſua natura, & in ſua ſphæra decuplo rarior eſt,quàm ſit aër,etiā purus & nullo vento cōmixtus. Et ſi vllū elementū purum eſt (Ariſtotele teſte)creditur eſſe ignis:vtpote cœlo proximum,vbi difficilius eſt fieri vllam commixtionē. Vnde ſi aër decuplo dēſior,nō poteſt terminare viſum noſtrū, ſed eſt tranſparēs & perſpicuus,quanto magis nō poterit terminare viſum,ignis decuplo rarior,ſed erit trāſparentior & magis perſpicuus aëre in proportione decupla? ¶ Quòd aūt viſum noſtrū non terminet aër, manifeſtū eſt ſenſus experiētia. Nā niſi motu & flatu vēti illū experirētur rudes homines(quibus tñ æquè ſunt ſenſus vt doctioribus)planè negaturi eſſent aërē,aſſererentque vacuum eſſe vſque ad cœlos. Sed experiētijs ſolis,ijsque certiſſimis, & manifeſtiſsimis,de aëris exiſtētia certificantur. De igne verò,qm̄ nimiū eſt à nobis elongatus non poſſunt ſic haberi experientiæ:propter quod,ad credendum eius exiſtentiā quidam inueniuntur tardiores. Ratione tñ efficaci eſt demonſtrabile,talem qualem iam diximus ignis ſphærā eſſe regiōi cœleſti contiguā. ¶ Præterea,nullū corpus diaphanum,id eſt perſpicuum,vel tranſparens per ſe terminat,propter ſuā tranſparentiā,ſed ſolum corpus opacum,& nō tranſparēs viſum terminat & penetrare non patitur. Quapropter ſi ignis in ſua ſphęra talis eſſet qualis apud nos,eſſetque viſibilis & viſus noſtri termi-

Ignis elementaris maxima raritas.

 nati

natiuus vt corpus opacum, neceſſe foret omnes ſtellas firmamenti & planetas,ipſum quoque ſolē perpetuo nobis eclypſari,nec poſſent à nobis vnquā videri.Cū enim per circuitum vndique ambiat ignis totā aëris ſphæram, ex omni parte lumē cœleſte impediretur à luce ignis. Totum ergo decorē cœli talis ignis nobis abſconderet,& penitus auferret.Quapropter voluit illum deus diſponens omnia ſuauiter,in maxima raritate(vti eius naturæ conueniebat)conſtituere.¶Quod ſi quis interroget, ignis ille elementaris tantus, vnde habet nutrimentū.Videtur enim totus aër tanto nutriēdo igni nō ſufficere. Attamē debere ignem nutriri cōtinuo aliquo cōbuſtibili,videtur monſtrare experientia. ¶Dicendū eſt, ignem quidem in aliena materia non poſſe ſubſiſtere neque teneri,niſi continuo nutriatur adiecto combuſtibili.In ſua aūt ſphæra in materia propria,non eget vllius combuſtibilis nutritione,vt in naturali loco ſuo ſeruetur,nihilo certe magis quā aër,aqua vel terra vllo indigent nutrimento.¶Hæc propter ſimplicium quorundā ſenſualem dubitationem de ignis elemento dicta voluimus, ne ob ſenſus noſtri anguſtiam Diuine maieſtatis amplitudini aut magnificentiæ operū derogemus.Tam amplam enim & ex præcipuis mundialis machinæ partibus vnā abnegare creaturam, ac per hoc pulcherrimum illum ordinem & proportionem ordinatiſsimam quæ in quatuor elementis conſideratur, propter ſenſus craſsitiem deſtruere, quid aliud eſt,quàm ob noſtram anguſtiam Diuinæ potentiæ & ſapientiæ amplitudinem conſtringere.

Obiectio.

Solutio.

Attende.

De ſitu elementi aquæ, & terræ diſcoopertione.

C A P. IIII.

DE aquarū etiam ſitu non inutiliter mouetur difficultas,ex eo quod iam ante primo capitulo dictū eſt,& ad oculum manifeſte cernimus,terram non eſſe ex omni parte aquis circundatā, ſed ſecundū partes aliquas eſſe diſcoopertā aquis.Tale autem aliquid in nulla omnino aliarū ſphærarum accidere videmus. Nā aër ex omni parte ambit aquam,& ignis ex omni parte aërē, ac deinde in cœleſtib⁹ orbibus quilibet ſuperior ex omni

parte

parte ambit inferiorem. Vnde apparet, hunc aquæ ſitum quē nunc habet, nō eſſe prorſus illi naturalem ſed iuxta ſitum naturalem debere ipſum ambire & circundare ex omni parte ſphęram terræ.

¶ Quærimus ergo ad cognitionem operis Dei, an ſola diuina virtute abſque cooperatione naturæ iſta terræ diſcoopertio, & aquarū ſeparatio facta ſit, an ſimul vlla naturalis virtus ad hanc rem concurrerit. Et ſi ſola diuina virtute id factum dicamus in principio, die tertio diſtinctionis rerum, anvſque nunc eodem modo Deus miraculoſe ſua ſola virtute eam ita contineat.

¶ De hac re quorūdam aſtronomorum ſententia eſt, terram ſua ſiccitate obſiſtere humori aquæ, ſicque eā velut fugare atque à ſe pellere per ſuam actiuitatē, in aliquot partibus quantū pro mixtorum conſeruatione, & ſpecialiter pro viuentiū atque hominū vita conſeruanda eſt neceſſarium. Cur aūt terra ab vna parte pluſquam ab alia aquam pellat, cauſam aſsignāt ex adiutorio cœleſtis corporis. Dicunt enim in parte Septentrionali iuxta polum noſtrum eſſe ſtellas quaſdam de natura Saturni, frigidas & ſiccas, quarum aſsiduis impreſsionibus atque efficacibus influentijs ipſa terra vehementer adiuta, fortificata & corroborata in ſua ſiccitate, poſsit ſeſe diſcooperire, & aquas propulſare. In cuius ſignū adducūt, quòd id terra à parte Septētrionali ſemper manet detecta. Aſſerūt inſup etiā ſi per miraculum Deus die tertio non congregaſſet aquas quod temporis tamen ſucceſſu naturaliter hoc ipſum effectū fuiſſet per virtutes naturales prædictas: impoſsibile tamē fuiſſet ſic cito & ſubito id fieri aliter quàm virtute Dei: quoniā agētia naturalia nihil agūt in inſtanti, ſed ſucceſsiuè, in operationibus naturalibus. ¶ Alij dicunt, etiā ſi nō fuiſſet virtus prædicta ſufficiens cauſa, ad efficiendū in principio terræ denudationē & diſcoopertionē, ſufficeret tamē eam poſſe, ad ſic terrā in ſua diſcoopertione cōſeruādā. Minoris enim virtutis eſt, quippiam in ſtatu aliquo conſeruare, quàm primo in eū perducere: queādmodum medicinæ ars in vita hominē ſeruat, quæ tamen vitam minime donare poteſt non habenti.

❡Verũ enim prædicta ſint omnino incerta (quis eñ de-
Certior finire nobis poterit an virt⁹ aliqua talis ſit ĩ terra,vel in
ſententia. cœleſtibus cõſtellationib⁹ ad eam rem ſufficiẽs)præſtat
vt eo quod certiſsimũ eſt contenti ſimus: hoc autem eſt
quod ex infallibili doctrina ſanctę ſcripturæ didicimus,
nempe diuina virtute terrã eſſe diſcoopertã,verbo & iuſ-
ſione omnipotẽtis dei dicẽtis (vt primo capite Geneſeos
Gene.1. ſcribitur.) Cõgregentur aquæ quæ ſub cœlo ſunt in locũ
vnũ,& appareat arida. Cuius verbi ſanè potẽtiſsimi effi-
cacia,credimus vſque nunc permãſiſſe aquã in eo ſitu &
loco quẽ tunc accepit,& in quo nũc cernitur: ita ſcilicet
vt terrã nõ,quomodo ab initio ex omni parte circundet,
ſed ex magna parte nudã velut circumlambat. ❡ Et licet
forſitan veritatẽ habeat, quædã aſtra ſua virtute ad hoc
cooperari (Deus eñ per cauſas ſecũdas multa cõſeruat,
quæ per ſeipſum fecit ab initio)quia tamẽ ſancta ſcriptu
ra de hac re loquẽs,nõ niſi deo totũ tribuit,iccirco neque
nos adijcere quicquã volumus. Nam præter iam ſupra di
ctam Geneſis authoritatẽ,ita in prouerbijs clamat Sapiẽ
Prouer.8. tia, Quando circundabat mari terminũ ſuũ,quãdo legẽ
ponebat aquis ne tranſirẽt fines ſuos,ego aderã cum eo
cũcta cõponẽs. Et Prouerb.30.capit. Vir cũ quo loquutus
Prouer.30. eſt Deus interrogat dicẽs, Quis concluſit aquas quaſi in
veſtimẽto? Et manifeſtũ eſt quòd pro reſpõſione ſubau-
Iob 23. ditur, Dei potẽtia. Similiter Iob 23. de Deo dicitur,qui fe
cit vẽtis põdus,& aquas appẽdit in mẽſura. Quãdo pone
bat pluuijs legẽ,& viã procellis ſonãtibus. Iterũ Pſal.32.
Pſal.32. Cõgregans ſicut in vtre aquas maris,ponens in theſauris
abyſſos. Et quomodo de mõtib⁹ alicubi loquitur Pſal. di
Pſal.103. cens. Terminũ poſuiſti eis quẽ non trãſgredientur,neque
cõuertentur operire terrã: ſic nihil dubium eſt,quin & de
aquis nos loqui oporteat. His ergo modis cum ſcriptura
totum hoc miraculum Deo aſcribat , nobis videtur
ſuperuacaneum aliam cauſam quærere. ❡ Si autem
roges: Num ergo continuo miraculum facit Deus , dum
ita terram continet denudatam? Audi. Semel loquutus
eſt Deus verbũ virtutis,& ſermonem potentẽ protulit in
die tertio,nec opus eſt vt loquatur iterũ. Voluit enim vt

effectum

effectum haberet ſua illa iuſsio, donec ſuper terram eſſet mixtorũ habitio: quod eſt vſque in cõſumationem ſeculi. Miraculo quidẽ hæc terrę denudatio primũ facta eſt, iã ſic manet terra abſque nouo miraculo, & ſe aqua vbi ſemel poſita eſt cõtinet, abſque nouo miraculo. Non eñ inobediẽtes ſunt creaturæ naturales vt homo, cui neceſſe eſt ſæpius eadẽ vel præcipere vel prohibere, propter inobedientiæ prõptitudinẽ. ¶ Si iterũ roges, num violenter aqua cõtinetur & cohibetur in vnũ locũ, vt non terram circũdet poſtea quã à ſitu & ſtatu primo naturali priuatur? Audi iterum. Si quidem ſola naturæ virtute per vim terræ aut operationẽ aſtrorum id factũ eſſet, violentia vtique dicenda foret. At verò cum verbo & iuſsione omnipotentis Dei (qui totius naturæ author, rector, & gubernator eſt) conſtet omnia hæc peracta, quomodo dicere poterimus, aquam ſuo ſitu ex hoc vllã pati violentiam, quãuis iam non vt ab initio terrã circuncingat. Quomodo enim violentũ & vllius creatæ naturæ poterit eſſe cõtrarium, quod eſt ex voluntate & iuſsione domini naturæ, dulciter gubernantis, & diſponentis omnia ſuauiter? Quomodo in familia bene ordinata & ſubiecta violentum eſſe poterit aliquid eorũ quæ paterfamilias ſua voluntate diſpoſuit? Non ergo nũc violẽter cohibetur aqua ne circũdet terram, ſed ſuauiter & dulciter ſeſe continet Dei imperio obſequẽs, vſquedum in cõſumatione ſeculi (mixtis omnibus conſummatis) eiuſdem verbi iuſsione ſuum locum recipiat.

Nota firmiorẽ rerũ naturaliũ quã hoĩs obedientiã.

Sap. 8.

De terræ immobilitate & minima quantitate.

CAP. V.

OMnium autem infima eſt terra, quæ medium mundi obtinens, quaſi totius mundialis ſphærę centrũ penitus immobilis perpetua firmitate cõſiſtit: circa quam vt cẽtrũ immobile voluũtur amplißimi illi cœlorũ orbes, ſimul & alia elemẽta ſuperiora continuo motu mouẽtur, ignis ſcilicet aër & aqua Soli enim terræ conuenit prorſus ſecundũ locum immobilẽ conſiſtere, vt ſecundum

Terra centrũ mũdi.

cundũ ſe totã nunquã moueri poſsit,neque motu circulari,neque motu recto.Eſt enim quaſi mundi centrũ, ab altiſsimo Deo poſita in medio toti⁹ mũdialis machinæ. Vnde ſicut in corpore ſphærico quod circulariter,ſolo ipſo cẽtro(circa quod aliȩ partes voluũtur)immoto permanẽte,ita & de terra intelligẽdum eſt quòd ſola in medio mũdi ſtat immobilis.Quẽadmodũ per ſapientẽ dicitur. Generatio præterit,generatio aduenit, terra aũt in æternum ſtat. ¶Quod ſiquis obijciat,fieri nõ poſſe,vt terra quæ tantæ quãtitatis moles nobis videtur,cẽtrũ eſſe dicatur,cũ cẽtrũ habeat rationẽ puncti,ſitque indiuiſibilis pũctus corporis alicuius ſphærici,ipſa aũt terræ ſubſtantia nequaquã ſit indiuiſibilis neque punctalis,ſed in plura miliariũ milia ſit diuiſibilis.Huic obiectioni reſpõdetur dicendo,quòd terra tametſi nobis puſillis & puſilla ſemper cõtẽplãtibus magnæ admodũ quantitatis eſſe videatur, ſi tamẽ eã cõferam⁹ad toti⁹ mũdialis machinȩ & cœleſtiũ orbiũ magnitudinẽ,nõ poſſe aliter quàm punctum cẽſeri atque æſtimari,non quidẽ quòd realiter pũctus ſit indiuiſibilis,ſed quia per cõparationem(propter immenſum quantitatis ſuperexceſſum) non aliud quàm pũctus videbitur, adeò quòd ſi tot⁹ glob⁹ terræ fingatur in firmamẽto poſitus lucere ſicut ſtellȩ quȩ nunc ſunt in firmamẽto penit⁹nõ poſſet videri,præ nimia ſua paruitate,ſicut & multȩ aliȩ ſtellȩ ob ſuã paruitatẽ nunquã apparent.Nã(vt tradũt expertiſsimi probatiſsimique aſtronomi) minimæ ſtellæ viſu notabiles quæ in firmamẽto conſiſtunt, quantitate ſunt maiores tota terra decies & octies:quȩ tamẽ minimȩ ſunt inter eas quas viſu notare poſſum⁹atque diſtinguere.¶Ad quod pleni⁹mẽte intelligẽdũ(quãdoquidẽ ſenſui videtur irrationabile)aduertẽdum eſt,iuxta Ptolomei Alphragani,aliorũque expertiſſimorũ aſtronomorũ authoritatem,ſtellas firmamenti in ſex magnitudinũ differentias diſtingui.Sunt enim primȩ manitudinis numero xvj.quarũ quælibet maior eſt terra cẽties & ſepties. Sunt aliȩ ſecũdȩ magnitudinis numero xlv.quarũ quȩlibet maior eſt terra nonagies.In tertia magnitudine ſunt ducẽtȩ & octo,maiores terra ſeptuagies & bis.

Nota magnitudinẽ ſtellarũ firmamenti.

bis. Quartę magnitudinis ſtellę ſunt ducentę ſexaginta quattuor, maiores terra quinquageſies quater. In quinta magnitudine ſunt ducētæ decē & ſeptē: quarū quælibet maior eſt terra trigeſies quinquies. Sextę aūt magnitudinis ſunt ſtellę ducētę quadraginta nouē, & quęlibet earū eſt maior terra decies & octies. Et iſtę ſunt minimę viſibiles, quę ab aſtrologis ſunt notatę, de quibus dicit Alphraganus, quòd minima ſtellarū viſu notabilium, maior eſt tota terra. Sunt verò pręter alię, non in determinato numero, viſu nō diſtinguibiles, quarū numerū ſolus Deus cognouit iuxta quod in Pſalmis dicitur. Qui numerat multitudinē ſtellarum, & omnibus eis noīa vocat. Et ad Abrahā voce domini dicitur, Aſpice cœlum, & numera ſtellas, ſi potes. Ex quibus manifeſtiſsime patet, quòd rectè dictū ſit totā terrā in cōparatione ad firmamentum, nihil eſſe aliud quàm punctum quoddam & centrum.

Pſal.146.

Gene.15.

¶ Quātomagis ergo ſi ad cœlū illud ſupremū, quod em pyreū nominatur, quātitate & mole (vt ex ſequētibus patebit) lōgè mai' conferatur? ¶ Adiuro te lector quiſquis es Chriſtiano pectore, etiā atque etiā perpēdas ex his quę dicta ſunt, quàm ſit miſerāda ſors eorum hominum, qui propter anguſtiſsima huius terrę prędia illā cœleſtē perdunt amplitudinē. Iterū, quàm vanè & ſine cauſa ſeſe efferunt, qui in terrenis gloriantur poſſeſsionibus. Rurſum quàm miſeri ſunt & nimiū male ſibi conſulentes, qui pro terra aut ijs quę in terra ſunt poſſeſsiōibus adinuicē cōtēdūt, mutuo ſe fraudāt ac decipiūt, nō raro etiā peierātes, omni ęquitatis rōne poſtpoſita: ita ſcilicet punctalē terræ anguſtiā immēſæ cœlorū amplitudini præeligētes. Nam etiā ſi terrā totā quis obtineat (id tamē quod nulli adhuc hominū potuit cōtingere) quid ille aliud quàm pūctum rapuit? quid ille aliud quā punctū manibus tenet? in cētro dn̄atur, in atomo tenet imperiū? Illi ergo qui pro terrę minima portiuncula, vtpote pro agello, pro anguſto prędiolo, pro domūcula ſiue caſula cōtēdunt, ſuntve ſoliciti: quid aliud moliiūtur, quid agunt, quid quęrunt niſi de pūcto (ſi id rectè pōt intelligi) pūctū tollere? O vanas hominū curas, O pectora cœca, Diſce ô miſer, infelix

attende, pro quàm minima recula, quàm maximum perdas theſaurum, & pro anguſto formicarum nidulo, quàm ampliſsimum abijcias palatium, terrenam ſortem dum cœleſti præeligis.

Vnde terra habeat ſuam immobilitatem, atque firmitatem. CAP. VI.

QVòd ſi quis roget, vnde hoc habeat terra, vt imobilis in medio iaceat: cū & ſphæricā habeat figurā, quæ admodū in ſe mobilis eſt, & fundamētum nullū videatur habere ſtabilitatis, cū ī aquis cernam⁹ eā velut natare quę minimè ſunt ſtabiles, ſed fluunt perpetuo? ¶ Ad hāc rē nō aliā poſſum⁹ aſsignare cauſam cōueniētiorē illa q̄ ſupra de terrę denudatione diximus, quòd ſcilicet verbo & iuſsione Dei ſuā hanc habeat ſtabilitatē. Quemadmodū enim aquarū in vnum collectionem ſupra oſtendimus in ſcriptura ſoli Deo aſcribi, ſic & iſta terræ confirmatio in pleriſque ſcripturarū locis inuenitur Deo ſoli attributa. ¶ Vnde illuminatiſsim⁹ ille
Pſal. 103. Pſalmographus canit, Qui fundaſti terrā ſuper ſtabilitatem ſuā: non inclinabitur in ſeculum ſeculi. Rurſum, Ini
Pſal. 101. tio tu Domine terrā fundaſti. Et iterū, Qui firmauit ter
Pſal. 135. ram ſuper aquas. Et ex perſona Dn̄i in alio Pſalmo, Ego
Pſal. 75. cōfirmaui colūnas terræ, hoc eſt, ſic eā ſtabiliui & cōfirmaui in ſua firmitate, ac ſi colūnis ſubiectis feciſſem im
Prouer. 8. mobilē. Idē eſt quod in Prouerbijs dicit Sapientia. Quā
Prouer. 31. do appendebat fundamēta terræ, & cætera. Itē, Dominus
Iob. 26. ſapientia fundauit terram. Et in libro Iob, Qui appēdit
Iob. 38. terrā ſuper nihilū. Ac rurſum ex perſona Domini, Quan
Pſal. 33. do ponebā fundamēta terrę. Nec dubium, quin ſicut verbo Domini cœli firmati ſunt, ita ſit & terra verbo Domini fundata.

De terræ rotunditate, & montium eleuatione in terra. CAP. VII.

EST aūt terra rotunda ac figuræ ſphæricæ, queadmodum & Phyſici & aſtronomi ſuis demōſtrationibus & rationibus probant. Quod tamen ſi perfectā debeat habere veritatem intelligendum videtur ſecundum ſuam naturalem conditionem, non ſecundum eum ſitum

tum in quo nūc eſt propter hominū vtilitatē. Cōgruebat nāque viuentium vtilitati,& præcipue hominis(propter quē omnia facta ſunt)quaſdā terræ partes eſſe ſublimiores,alias verò depreſsiores & humiliores. Sic eīn propter diuerſas cōplexiones diuerſorū partiū terræ, diuerſitates mineraliū & terrę naſcētiū,atque animaliū nobis cōferūtur. Nā in hmōi quidē locis optima ſunt paſcua,in eiuſmodi vina optima matureſcūt. In alijs verò,frumēta pinguia & plena,in alijs fructus optimi naſcūtur. In alijs aūt locis generātur mineralia, alibi ſpecierum aromaticarū multa copia,alibi ligna pretioſa & ſalutares herbæ,beſtiæque mirabiles gignūtur. In alijs locis,alię generantur diuerſitates rerū quāplurimę. ¶ Sic igitur in qualibet terræ plaga,ſecūdū quod per mōtes & valles varie diſpoſita eſt,varia vegetatiua atque animalia progignūtur. Et quędā quidē in vallibus fœlicius naſcūtur,quę nō ita fœliciter aut omnino non in montibus progignerentur,vbi nimius eſſet caloris ardor è cōtrario,alia in mōtibus fœlicisſimè gignūtur,quæ minime in vallibus,propter ſolis defectū aut aliā quālibet cauſam. Voluit ergo optimus ille & perfectiſsimus naturę artifex creator & gubernator tēporū atque regionū viciſsitudines alternare,vt omni ex parte ſufficiēs eſſet hoīm prouiſio, abūdantiſsimāque illi pręberet diuerſorū bonorū copiā,eorū quę humanis vſibus poterāt deſeruire:vt illi quē tā magnificè cōdidit, munificentiſsimè etiā in cunctis faceret eſſe prouiſum:pariterque vt ex tot rerū optimarū diuerſitatibus,ipſius infinitā ſapiētiā amplius demiramur,quā in vniformi opere nō ita perfectè neque ita plenè potuiſſemus cōſpicere. Quare Deus ī terra montes & valles conſtituit.

Itaque propter iſtā terrę inęqualitatē,manifeſtū eſt terrā ſecūdū eū ſtatū in quo nūc eſt,non eſſe omnino rotundā, ſi pūctaliter loquamur. Verūtū ſi craſſo mō loqui volumus,clarū eſt,quòd mōtiū iſta eleuatio,& valliū depreſſio nihil obſtabit,quo minus rotūda terra dicatur. Nā eleuationes eiuſmodi atque depreſsiones,cōparatiōe facta ad totā terrā,quaſi nullius ſunt æſtimationis:& inſenſibiles. Vñ ſi quis in aëre plurimū eleuatus eſſet, videretque terram ex alto,penitus rotundam iudicaret,nec impediret Terræ magnitudo.

ret eius iudicium montium eleuatio,qui in cõparatione ad totum terræ globũ quaſi nihil ſunt.Nam terra ſecundũ totum ſuũ ambitũ(authoritate Ambroſij,Macrobij, Theodoſij,& Ariſtænis,Philoſophorũ)definitur contine
252000. re ſtadia ducenta milia & quinquaginta milia,& duo milia, hoc eſt miliarium Romanorum vnum, & triginta milia , & quingenta:quanquam à præcedentibus differt Ptolomeus, qui terræ ambitum continere dicit tantum
180000. centum milia & octaginta milia ſtadiorum.Vtraque aũt quantitas ſecundũ ſuperficiẽ ſumpta profecto magna eſt valde,vt meritò mõtiũ quorũcunque eleuatio quaſi pro nihilo veniat computanda. ¶In cõſummatione autem ſeculi,vbi deſierit terra miniſterium prębere mortalibus, veriſimile eſt eam ad perfectam ęqualitatem redigendã, quando etiam(vt ſuprà diximus)creditur aquis iterum cooperienda,vti fuerat ab initio.

Vnde ordo in elementorum ſitu.

CAP. VIII.

Qvare autem ignis hunc locũ habeat:vt proximus ſit cœlo lunari,& quamobrem ſecũdum poſt hũc locũ habeat aër,deinde aqua,& cur infima ſit terra,non difficulter rationẽ reddet,qui ſapientiã primarij conditoris attenderit.Nihil enim dubiũ eſt, quin præcipua ſit cauſa,illius volũtas qui ea ſic cõdidit, & in ſuis qualitatibus ſecũdũ maiorẽ & minorẽ nobilita
Nota. tem diſpoſuit. Deus enim infinita ſua ſapiẽtia & bonitate,qua elementa formauit,ſuiſque perfectionibus & qualitatibus perfecit atque diſtinxit,cognouit pariter& quis locus vnicuique eorum ſecũdum meritum perfectioris naturæ debeatur.Eiuſdem ſiquidem eſt,rebus iuxta perfectionis ſuæ meritũ,& naturæ congruitatẽ locum dare, cuius eſt res in eſſentia conſtituere,& ſuis perfectionibus abſoluere:quemadmodum imperator qui diuerſos ſtatus nobilium inſtituit,ſimul etiã locum eiſdem iuxta ſuã dignitatem deſignat.¶Poſſumus tamen ex elementorum qualitatibus intelligere & cognoſcere,quòd conuenienter & ſapienter ita ſint elementa diſpoſita,quomodo diſpoſita creduntur atque videntur: quoniam decens eſt,

elemen-

vt elementum quod cœleſti naturæ propinquius & ſecundum naturæ nobilitatem vicinius eſt, locum quoque propinquiorem accipiat:quemadmodum in aula regia,is qui dignitate regi proximus eſt meretur quoque proximiorem illi locum accipere.Vnde cum ignis,raritate,diaphaneitate,ſiue perſpicuitate,ſubtilitate,celeritate, (quæ etiam in cœleſtibus reperiuntur)cætera omnia excellat,poſt hunc autē proximus ſit aër,deinde aqua, merito quidem obtinebit ille locum primum,iſte ſecūdum, hæc tertium.Terra verò vt penitus opaca,craſſa,compacta,minimeque tranſparens grauiſsima & immobilis, ac proinde à regione cœleſti quàm maxime diſtans, meritò longiſsimo interuallo à cœleſti regione dirimitur. Verùm hæc de elemētis & eorum ſitu dicta ſufficiant.Nunc ad cœleſtem regionem contemplandam elementari perambulata,alacri animo tranſeamus.

De differentia naturæ & regionis cœleſtis,ab elementari.

CAP. IX.

PRimum quidem figuraliter deſcribere nos conuenit,quomodo hæc ætherea ſiue cœleſtis regio, à priori diſcrepet,& quāobrem non in vnā poſsint regionē cōpingi.Omnino enim magna quædā diſtinctio ſit neceſſe eſt,inter has duas regiones,vt non in vnā valeant cōputari,quandoquidē elementa, tametſi ab inuicem admodū diuerſa,imò prorſus contraria,in vnam tamen regionē deputātur.¶ Attendenda eſt ergo cœleſtis naturæ ab elementari multiplex differētia.Nā elementa qualitates habent adinuicē contrarias,quarū ratione adinuicem cōtrariātur,& pugnant adinuicem,ſuntque inuicem natæ ſeſe corrūpere,& frequenter corrumpunt in ſuis partibus,vbi alterū alteri præualere cōtingerit. Vniuerſa quoque mixta corpora ingrediuntur ad compoſitionem, ac ſuis his qualitatibus ad interitum cuncta quæ ex ipſis cōponuntur perducunt,nec omnino eorū aliquid ſinunt eſſe perpetuum.Natura aūt cœleſtis,ab huiuſmodi qualitatibus prorſus immunis eſt,nullā habens qualitatē eiuſmodi,ſecundū quam adinuicē cœleſtia poſsint agere & pati,neque adinuicē pugnant,neque vllius augmētatio-

nis aut diminutionis ſunt ſuſceptiua,nec generatiõis vel corruptionis,neque in ſe neque in ſuis partib⁹. Ab omni ſiquidẽ motu quo aliquid abijcitur à te:item & ab omni motu ad formã ſubſtãtialẽ,eſt abſoluta immunis & libera ſubſtãtia cœlorũ. ¶ Habet aũt cœleſtis natura ſenſibilem qualitatẽ vnam lõgè nobiliſsimã,videlicet lucẽ mediãte qua agit in inferiora. Quæ cũ nullã habeat qualitatem contrariã,nullius rei in ipſam actionẽ ſuſcipere põt detrimentum. Sed nec ipſa rem vllã ad corruptionẽ deducit,quoniã nullã in rebus habet qualitatẽ cõtrariam, quin potius his omnibus inferioribus eſſe,vitam,virtutẽ, & durationem inſtillat,quẽadmodũ manifeſta nos docet experientia. Solis & cœlorum atque aſtrorũ luce cuncta in terris produci,& melius habere,nullã verò ex eius actione fieri corruptionem. Vnde patet lucem eſſe multo meliorem qualitatẽ,quàm ſint illæ quas habet elemẽtaris natura,nimirũ vnius nõ abſque alterius violẽta corruptione generatiuæ. ¶ Neque cœleſtis natura vllius mixti cõpoſitionem ingreditur,vt ex ipſius natura vllũ mixtum participet,ſed tantũ ſuæ virtutis efficacia abſens in mixtis operatur. Nõ enim põt cœleſtis natura formã aliã ſuſcipere,quẽadmodũ libro.j.in tractatu de materia rerũ natura.latius declarauimus. ¶ Differũt inſuper & in motu. Nã omnia elemẽta motu recto ſecundũ naturã nata ſunt moueri, ignis videlicet & aër ſurſum,terra aũt & aqua deorſum,& cito finitur eorũ mot⁹ naturalis. Nã mox vbi locũ naturalẽ attingunt,quieſcũt. Cœlũ aũt motu recto moueri non põt neque deorſum,neque motu laterali dextrorſum vel ſiniſtrorſum:ſed tantũ motu circulari: quo etiã cõtinuò & indeficienter mouetur, neque vnquã à motu ceſſat,propter cõtinuas rerũ generatiões & corruptiones ſaluãdas,mouebiturque,donec perſtabit hui⁹ ſeculi ſtatus is qui nũc eſt,ad hominis miniſteriũ. Propter hanc aũt tantã tãque euidẽtiſsimã & maximã diuerſitatẽ inter naturã elementarẽ & cœleſtẽ,Philoſophi cœlũ nominant quintam eſſentiam,hoc ipſo ſignificantes,nõ de natura quatuor elementorũ eſſe cœlum, ſed ſubſtãtia & eſſentia ab elementis omnibus differre,tametſi antiquorum

Ariſto.2. de cœlo.

Lux nobilis qualitas.

Cœlum quintam eſſentiam dixerunt.

rum quidam olim exiſtimauerint cœlum eſſe de natura aëris,aſtra verò de natura ignis.Quorū errorem,naturales Philoſophi,qui illos ſubſequuti ſunt, rationibus certiora edocti,manifeſtiſsime cōfutauerunt, vt nemo iam ſit qui huiuſmodi poſitioni præbeat aſſenſum.

Vnde habeant cœleſtia corpora motum circularem,& an naturaliter moueantur. CAP. X.

De cauſa verò efficente motus cœlorū quæſtio eſt an ab aliquo principio intrinſeco moueātur circulariter,quod ſi pars eorū,vtpote à forma ſua ſubſtantiali,an potius ab extrinſeco aliquo mouente, quod ſua virtute cœleſte corpus contingens,ipſum ſecundum circulum voluat?¶ Ad hāc quæſtionem veriſimilior reſponſio eſt,motum circularē orbium cœleſtium effectiue cauſari ab intelligentijs,vel mētibus beatis,quas Philoſophi dixerunt orbium motores,diuinos, optima vita fruentes,nec tempore ſenectam aut aliam qualibet inueterationem ſuſcipiētes.Hos aūt angelos nos appellamus, quos ſi(Paulo docēte)cognouimus adminiſtratorios ſpiritus eſſe, inque miniſteriū mitti filiorū Dei, generis humani,nihil profecto mirū videbitur,ſi & horū miniſterio volui dicamus cœleſtes orbes ad vtilitatē filiorū hominum.¶ Quod ſi ita credimus habere(vt Ariſtoteles ſenſit,nec refutant orthodoxi)profecto multam gratiam & venerationem beatis illis mentibus debeamus, conſequens eſt,quorum miniſterio vitam hanc ducimus,& alimenta capimus,& cuncta quæ ſecundū corpus ſunt abūdanter poſsidemus. Maxime autē primæ illi beatiſsimæ menti,motoribus iſtis præſidenti,vni primo, ac ſummo enti,Deo ſuperbenedicto,gratias agamus neceſſe eſt: qui tam magnificos miniſtros nobis nō ſecundum animam tantum, verùm etiam ſecundum viliſsimam noſtri partem(id eſt ſecūdum corpus hoc corruptibile) aſsignauit. ¶ Aduertēdū inſuper eſt,quòd hi motus licet ab eiuſmodi motoribus extrinſecis fiant,nō tamen ſunt cōtra naturam cœlorū,neque ob mouēs extrinſecū dici poſſunt violenter moueri.Nulla enim in cœleſtibus eſſe poteſt violentia,ſed ſuauiſsime ibi cūcta geri neceſſe eſt,vbi nulla Heb.1.

poteſt eſſe corruptio: quoniam nullum violētum (vt Ariſtoteles author eſt) poteſt eſſe perpetuum. Neque enim vllo modo forma cœleſtis huic motui contranititur, ſed ſuauiſsime ſe ſubdit intellengentiarum mouentiū actioni, neque ad quietem conatur, donec omnipotentis Dei iuſſu poſt ſeculi conſummationem, iubeatur ſtare tota cœleſtis machina, poſteaquam humanum genus ſuper terram vltra vitam non deget: neque item aliquod aliorum mixtorum. Tunc enim ſuperfluus foret motus cœleſtium corporum, cum ad hoc potiſsimum moueantur,
Deut.4. vt nobis ſuo motu miniſtrent, quemadmodum ſanctus Dei Moyſes, populum ſuum à cœleſtium coporum cultura dehortās, ea aſſerit creata, in miniſterium omnibus gentibus quæ ſub cœlo ſunt.

Cœleſtia corpora an dici debeant animata.

CAP. XI.

DVbitatum eſt autē ab antiquis de cœleſtibus corporibus, Vtrum animata ſint, an inanimata. Fuerunt qui animata eſſe ſenſerunt putātes ipſorum motum ab anima effectiue procedere. Sed veritas cōtrarium habet, eſſe videlicet corpora inanimata, neque vegetatiuam, neque ſenſitiuam, neque rationalem virtutē habentia. Nam & ſi moueātur ab agentibus intellectualibus & liberis, id eſt, ab intelligentijs motricibus, nō tamen hinc conſequitur quòd corpora ſint animata. Siquidem motrices iſtæ intelligentiæ non ſic coniunguntur cœleſtibus orbibus quomodo anima coniungitur corpori, per formalem vnionem & ſubſtantialem informationem. Repugnat enim hoc angelicæ intellectuali naturæ, cum materia rem vnam componere. ¶ Eſt enim hæc inter animam rationalem & intelligentiam ſiue angelicā naturam differentia, quòd anima corpori eſt vnibilis & cum eo rem vnam nata cōponere: quamuis etiam ſeparatim poſsit ſubſiſtere; natura autem angelica nequaquā materiæ aut corpori eſt vnibilis, ſed ſolum per ſe nata eſt ſubſiſtere. Coniungitur autem intelligentia motrix orbi moto, ipſumque tangit ſecundum virtutem tantum: vt propter hoc nequaquam dici debeant cœleſtia corpora

Differunt angelus & anima hominis.

animata,nihilo certè magis,quàm nauis dici poſsit animata,eo quòd in ſe habeat rectorem nautam.

De diuiſione regionis cœleſtis ſecundum ſuos orbes.

CAP. XII.

SVpereſt nunc videre, an quomodo elemētaris regio in plures partes diuerſas ab inuicem ſecta eſt, ita & hæc cœleſtis ſit in plura corpora diuidenda, an forte non plura corpora ſed vnicum debeat corpus cenſeri: & primum quidē illud experientia certiſsima monſtrat, ſatisque quantum ad hāc partem inter philoſophos naturales & diuinos Theologos conuenit,debere fieri diuiſionem cœleſtis regionis in plures orbes.Verùm,in numero non omnes conueniunt.¶Fuerūt enim naturales philoſophi priores qui tantum octo ſphæras putabant cœleſtē machinam continere, ſeptem videlicet orbes planetarū, & ſphæram ſtellarū fixarum,atque hi ſphæram octauam putabant eſſe primum mobile,id eſt,primū orbem mobilem.¶Verùm qui poſt hos tēpore ſubſequuti ſunt, experientia ſimul & ratione cōuicti,cœlū vnū compulſi ſunt ſuperaddere:eo quòd ſphæram octauā duobus motibus comperiſſent moueri,ex motu ſtellarum fixarū quæ ſunt in ea.Præter enim motū ab oriente in occidentē(de quo poſt dicetur)ex ſtellis fixis experientia certa edocti, concluſerunt ipſum etiā ab occidente ad orientē tēdere, motu alio. Ex quo firma ratione rectè cōcluſerunt nō poſſe hoc eſſe mobile primū,quod per ſe duobus motibus deprehenderetur moueri,ſed debere alterū eſſe prius à quo motum vnum per cōmunicationem acciperet,vt eſſet alter ſibi proprius.Itaque hi nonā ſphæram adijcientes, in nouem orbes diuiſerūt cœleſtem regionē,ipſamque ſphæram nonā,primum mobile eſſe dixerūt, octauam verò, ſecundū.Huius ſententiæ fuerūt aſtronomi celebres, Ptolomeus,Thebilius & Alphraganus.¶Poſt hos verò perſeuerante in fortunatis ingenijs ſtudio inquiſitionis, & ad priorem experientiā poſterorum accedente induſtria, ſimul atque diligentia,cōpertū eſt experientia pariter & ratione vltra nonā ſphærā præter prædictas nouem,aliam eſſe ponendā.Conſiderauerunt enim in firmamento motum

Prima opinio de numero cœlorum.

Secunda opinio.

Nonū cœlorū ratione inuētū.

Tertia & probabilior opinio.

tum alium (quem trepidationis nominãt, vel acceſſus & receſſus) præter duos prædictos. Vnde cũ nec duos motus diuerſos à ſeipſo habere poſſet, neque ſimul duos ab alio ſuperiori (alioqui & ille haberet duos ſibi proprios, quod primo mobili nequaquam cõuenit, cũ vnico debeat ſimpliciſsimo motu moueri) ratiocinatione collegerunt debere ſupra firmamẽtum duas eſſe alias mobiles ſphæras, à quibus per participationem vi raptus duos motus acciperet, tertium verò haberet ſibi propriũ. ¶ Itaque hi decimam ſphæram vocãt primũ mobile, nonã autem vocant mobile ſecundum. Huius ſententiæ cõplures fuerunt ex recẽtioribus & inſignibus aſtronomis. Alphõſus rex hiſpaniæ, Ioannes Lignerius, Georgius Purbachus, Ioãnes regij montis, & alij plures prædictorum ſententiã inſequentes & approbantes. Et hactenus quidẽ quæ ratio dare potuit & hominis ingenium inquirere audiuimus. Supereſt verò, vt quod potiſsimum eſt fides docuit, nõ taceamus.

Motus trepidiationis,

De cælo empyreo, & de cælo cryſtallino ſiue aqueo, ac primo mobili. CAP. XIII.

PRæter autem prædictas ſphæras motu locali mobiles, Fides catolica & diuini Theologi doceut aliud ſuperius eſſe omnis motus localis expers, perpetuo quieſcens ab omni motu locali, quod ab initio creatum eſt plenum inæſtimabilibus milibus intelligentiarum & ſpirituum beatorum, qui ſimul cum illo & in illo creati ſunt tanquam in loco ſibi deputato, quemadmodum mixta corpora ſuis quæque locis in his inferioribus ſolent generari, vti in aquis piſces, in aëre aues, ſuper terram animalia cætera & plantæ, intra terram mineralia, & huiuſmodi. ¶ Hoc cœlum mole immenſum & inæſtimabili luce, ac ſupra humanam mentem diuina claritate fulgidum (propter quod & empyreum nominatur, id eſt igneum, non quidem à proprietate & natura ignis, ſed à ſplendore nimio & glorioſiſsimo fulgore) ſedes eſt deſtinata ante conſtitutionem mundi, & velut aula regalis ſolij præordinata ab initio, omnibus qui regnaturi ſunt in conſpectu dei & agni. Cuius lucem licet ſic clariſsimam & limpidiſsimam, nequeunt corporales noſtri

Cœlum empyreũ.

oculi conſpicere,quemadmodum nõ eſt potens noctua cernere lumen ſolis.Neque lumen vllũ extra ſe beatiſsima & iucundiſsima lux iſta diffundit.Nõ enim ſunt alij cœlorum orbes,tam præclariſsimæ lucis & diuini fulgoris capaces,multominus elemẽta aut cætera corporalia. ¶Attamen de actiõe huius cœli dubitant nonnulli,quibuſdã dicentibus quòd nullam omnino habeat actionẽ in inferiores ſphæras aut alia ſubiecta,nec eſſe propter rerum naturaliũ diſpoſitionem aut gubernationẽ conditum,ſed tm̃ in gaudium & præmium beatorum.Indecẽs hi arbitrantur,vt tam glorioſiſsima dei manſio creaturis adhuc corruptibilibus deſeruiat:nec putãt ipſam pertinere ad ordinẽ mundi corporalis.Alij verò partẽ affirmatiuam præeligunt,dicentes ipſum ſua ſolidiſsima quietẽ & quietiſsima virtute,ſtabilitatẽ,permanentiã & fixionẽ rebus inferioribus infundere. Res enim inferiores,propter aliorũ cœlorum citiſsimos motus(vt ipſi aiunt)continuo defluerent,niſi huius primi cœli quiete,aliquo modo in ſuo eſſe ſeruarentur ſtabiles.Nos verò quia certum nihil de hoc habere poſſumus,eo quòd fide certũ eſt,cõtenti,de præparato nobis tam ampliſsimo,tam ſupremo, tamque iucundiſsimo habitaculo inæſtimabili gaudio geſtientes,totis potius affectibus ad illud ſuſpirare,ad illud tẽdere ſtudeamus,quã multis inutilibus diſceptationibus aut cogitationibus inanibus de eo multa diſſeramus.Pluris enim eſſe debet nobis Chriſtianis hominibus huius vnius cœli ex fide ſimplex notitia,quã cæterorum omnium & cunctorum quæ in eis ſunt aſtrorum ac motuum exactiſsima cõprehẽſio.¶Ad huius cœli nimis deſiderabilem ornatum atque pulchritudinem ſæpe nos cõuenit,donec peregrinamur in hoc corpore,deuotis affectionibus ſuſpirare,& quaſi violenter noſtræ mentis oculos infirmos atque tenebroſos conuertere:in quo beata fruuntur luce angeli conciues noſtri,pariter & eorũ ſpiritus,qui in dño hinc diſcedentes, priores illuc ſunt ingreſsi. Nos quoque iuxta manum dei ſuper nos bonam eodem peruenire poſt paululum cõfidimus,ipſius gratia adiuti,qui nobis antequam nati eſſemus tam glorioſum

ab initio præparauit æternæ manſionis habitaculum.

Sunt igitur cœli vndecim hoc ordine ſiti: cœlum empyreum, primũ mobile, cœlum cryſtallinum, firmamentum, cœlum Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij & Lunæ.

Poſt hoc igitur primũ & nobiliſsimũ corpus ſequitur decimum cœlum, primum mobile: quod motu ſupra quàm cogitari poteſt velociſsimo, lege, perpetua, quotidie ab oriente in occidentem per meridiem, viginti quatuor horarum tempore decurrens, velociſsimo hoc raptu ſuo omnes inferiores cœlos ſecum rapit, eodẽque temporis ſpacio perfectam circulationem complere facit. Nec præter hunc motum aliũ aliquem habet. ¶ Sub hoc cœlo eſt nonum, quod nunc aqueum, nũc cryſtallinum à ſanctis & diuinis Theologis nominatur, non quidem à proprietate vel natura aquæ, quaſi illic veræ aquæ ſint elementares, ſed ab omnimoda diaphaneitate ſiue perſpicuitate, eo quòd nullã omnino habeat ſtellã. Forſitan & ob hoc quid ſit in modũ aquæ, ſiue cryſtalli effectu frigidiſsimũ & frigiditatis maximè effectiuũ, quæ eſt aquæ qualitas prædominãs. In cuius cõfirmationẽ facit, quòd quidã ſupra firmamentũ veras aquas ponendas ſenſerũt, ad motus & caloris illius tẽperamentũ atque refrigerationẽ: ne videlicet ex nimia talis motus velocitate, ignis generaretur, qui omnia hæc inferiora cõſumeret. ¶ Quæ ſententia licet non admodum probabilis videatur, in hoc tamen nobiſcum facit, quòd aquas iſtas (qualeſcunque tãdem ſint) ad contemperationẽ nimij caloris ſupra firmamentum poſitas dicit. Quod & nos ſecundum veriſimilitudinem aſſerimus: non ſic quidem vt à cœlis prohibeatur calor, quaſi cœleſtibus corporibus ſit exuſtionis periculum (quæ incorruptibilia ſunt & caliditatis nõ ſuſceptiua, etiã ſi mille admouerentur ignes) ſed propter nimium calorẽ cæterorum aſtrorũ, atque etiam eius qui ex

Cœlum nonum.

nimia velocitate motus oriri poſſet in regiõe elementari,in his inferiorib⁹ cõtẽperãdũ.Aiunt enim quidam huius cœli tantã eſſe frigiditatẽ, vt his inferiorib⁹ prorſus eſſet intolerabilis,ſi non ſolis,& aliorũ aſtrorũ calore tẽperaretur.Hæ ſunt aquæ,de quibus in ſcriptura ſacra frequẽs eſt mẽtio nominatim in principio Geneſeos,dicẽte domino,Fiat firmamentũ in medio aquarum,& diuidat aquas ab aquis.& ſubditur:Factũ eſt firmamentũ in medio aquarũ,& diuiſit aquas quæ erãt ſupra firmamẽtum ab aquis quæ erãt ſub firmamẽto.Itẽ in libro Pſalmorũ, Laudate eum cœli cœlorũ,& aquę quæ ſuper cœlos ſunt laudent nomẽ domini.Et in libro Dañ. ad laudem Dei omnẽ creaturã exhortãtes pueri Hebræi canũt dicentes, Benedicite aquæ omnes quæ ſuper cœlos ſunt dño. Hæc autem ſphæra cœli cryſtallini ſiue aquei, ſecundum opinionem Ptolomei atque Alphragani ponentium vnam tantum ſphęrã naturalem ſupra firmamentum, primum mobile diceretur. Veritas tamen magis credibile facit, eam eſſe ſecundum mobile.

Gene.1. Pſal.148. Dañ.3.

De firmamento & orbibus planetarum.

CAP. XIIII.

Hvic aũt cœlo aqueo,cõtiguũ eſt cœlũ ordine octauum:quod à ſtellis mirę magnitudinis & multitudinis ſtellarũ appropriato nomine dicitur:in ſcriptura aũt firmamẽtũ vocatur,vel propterea quòd verbo domini in diuiſionẽ ſit aquarũ ſuperiorũ ab aquis inferioribus.Vel quia in eo innumerabilis eſt ſtellarũ multitudo firmata.Sunt enim in hac ſphæra omnes ſtellæ fixę de quibus dicemus poſterius.¶Hanc verò ſphærã octauam,ſequuntur ſeptẽ ſpæræ ſeptẽ planetarũ,hoc ordine. Sphæra Saturni,ſphæ.Iouis,ſphæra Martis,ſphæra Solis, ſphæra Veneris,ſphæra Nercurii, vltima Lunæ. ¶Iſtarũ autẽ ſphærarũ,ſuperior quælibet ambit & orbiculariter circũdat inferiorẽ:ſuntque aliæ alijs maiores ſecũdũ quod plus vel minus accedunt firmamento,vel ab

Orbes ſeptẽ planetarum.

eo recedũt. Vnde ſphæra lunæ omniũ infima, omnibus etiam minor eſt: contra ſphæra Saturni, omnium eſt maxima vtpote firmamento proxima & contigua.

¶ Qua in re conſiderari facile põt inæſtimabilis mũdialis machinæ magnitudo. Nam queadmodũ diximus in elemẽtari regione ſuperiorẽ ſphærã excedere inferiorem proportione decupla, ita etiã in hac regione, cõtinuato ſemper augmento, ſuperior longe quãtitate ſuperexcedit inferiorẽ proximã. Vnde neceſſe eſt multo maximam & immenſiſsimã eſſe molem, illã vltimam empyrei cœli, & magnitudine incõprehenſibilem. ¶ Inſuper velociſsimus ille motus decimi cœli, huic empyreo proximi, quo in viginti quatuor horarũ ſpatio tantũ percurrit, imò peruolat, imò pluſquam peruolat circulum, merito debet conſiderantibus nobis eius magnitudinẽ ſtupori eſſe, & miraculum multo maximum. ¶ Sciendum autem eſt, firmamenti nomine interdũ ſignari totam aggregationem octo ſphærarum, ſeptem videlicet planetarum & ſtellarũ fixarum. Debere tamen poni hanc ſphærarũ diuiſionẽ, & non poſſe in vnũ corpus cenſeri, manifeſtiſsimis experiẽtijs & rationibus certiſsimis ab Aſtronomis probatur.

De duplici motu orbium cœleſtium, qui ſunt poſt primum mobile. CAP. XV.

Omnes cœleſtes ſphæræ quæ primũ mobile ſequũtur, duplici motu mouentur. Priore quidẽ alieno, id eſt, ex raptu primi mobilis, quod (vt ſupra diximus) velociſsimo ſuo motu in viginti quatuor horarum ſpacio ſeſe citiſsime circunuoluens, & totũ ſuum curſum complens, omnes orbes intra ſe contentos ſecum circunuoluit, vt in eodem ſpatio temporis totum ſuum curſum infallibili lege perficiãt, id quod in ſole manifeſtiſsima experientia ad oculũ conſpicimus, qui hoc motu raptus diem nobis à die diſtinguit. ¶ Singulæ enim eius reuolutiones ſecundum motum iſtum primi mobilis factæ, ſingulos nobis dies efficiũt. Et quidem ſi totum accipiamus tempus reuolutionis, id eſt, tam illud quo ſupra noſtrum hemiſphærium, quàm illud quo ſupra alterũ oppoſitum voluitur, dies naturalis dicitur, conſtatque vigin-

Quis dies naturalis.

ti

ti quatuor horis. Verùm ſi accipiamus tẽpus tantũ illud quo ſupra noſtrũ hemiſphæriũ apparet & mouetur, dies dicitur artificialis. Et hi dies, non æqualis ſunt lõgitudinis. Nam hyeme breuiores ſunt dies, & æſtate longiores, iuxta quod ſupra noſtrũ hemiſphęriũ ſol magis eleuatur. ¶ Fit aũt motus iſte primi mobilis ſuper duob⁹ polis mũdi directe ſibi in cœlo oppoſitis, quorũ alter arcticus nominatur, ſemper nobis apparens: alter antarcticus, nunquam, ſed noſtris antipodibus perpetuo eſt præſens, quibus econtrario noſter polus arcticus ſemper abeſt. A polo enim arctito qui in ſummo cœli ponitur, vſque ad polum antarcticum qui directe ex parte altera eſt oppoſitus, linea recta per mediũ mũdi ducta intelligitur, quàm axem mundi appellant, eo quòd circa ipſum fiat motus iſte primi mobilis, & cum eo omnium ſphærarum cœleſtium, quemadmodum rota voluitur circa axem. Fit aũt motus iſte ab oriente, per meridiẽ, in occidentem, atque ita deinde per ſeptentrionem redit ad orientem. ¶ Præter hunc verò motum primi mobilis, inferiores ſphæræ oẽs ſibi proprium habent, quo mouentur contranitendo ab occidente, per meridiem, in orientem: atque hinc redeũt per ſeptentrionẽ, in occidentẽ. Hic autem motus non circa eũdem axem mundi fit, nec ſuper ijſdem polis, ſed ſuper duobus polis alijs, diſtantibus à prædictis per viginti tres gradus & triginta tria minuta, aut ſecundum alios vnum & quinquaginta. A quorum polorum vno ad alterum, intelligitur tranſire per medium mundi linea rectiſſima, quæ dicitur axis huius motus, & nominatur axis zodiaci, quemadmodum prior dicitur axis mundi.

Quis artificialis dies.

Duo poli mundi.

Quid axis mundi.

Motui raptus mot⁹ aduerſus.

Quomodo intelligi debent in cœlis motus oppoſiti, & motus raptus. CAP. XVI.

POſſet autem ex iam dictis ſecũ aliquis hæſitare, quonam pacto poſsint eſſe motus oppoſiti in cœleſtib⁹, cum motui circulari (vt ait Ariſtoteles) nullus ſit motus contrarius. Rurſum quomodo fieri poſsit, vt rapiat primum mobile alias ſphæras, cum in cœleſtib⁹ nulla poſsit eſſe violẽtia. Vt enim non eſt ibi cõtrarietas, ita nec violentia admitti poteſt. Ad hanc autẽ obiectionem

remouen

remouendam,neceſſe eſt ſane intelligere quæ prius dicta ſunt.Nō enim motus iſti proprie oppoſiti ſunt adinuicē quaſi cōtrarij(Cōtraria enim in eodē ſimul eſſe nō poſſunt)ſed quia diuerſo modo fiūt vnus videlicet ab oriēte in occidentē,alius ab occidente in orientem, quanuis non per eundē circulū,aliquo modo videntur oppoſiti.

Inſuper quod de raptu dicitur,debet abſque violentia intelligi:quemadmodum cū inferiores ſphæras dicimus contraniti,abſque reſiſtentia aut rebellione accipimus. Nulla enim in cœleſtibus eſt cōtrarietas,nulla fatigatio, nulla violentia,nulla mobilium reſiſtentia. Non enim aliud ſibi vult quod dicimus inferiores orbes rapi,quàm quòd ſimul ad motum primi mobilis per accidens moueantur,quemadmodum nauta mouetur vectus à naui, & aqua ad motum vaſis in quo continetur: vt ſic ratione continentiæ,inferiores ſimul cum ſuperiore moueantur.Et quod de contranitentia inferiorū dicitur, nihil aliud ſibi vult,quàm eas diuerſo motu proprio moueri,ab alia parte,ad partem oppoſitam.

Quanto tempore unuſquiſque cœleſtium orbium ſuum proprium motum compleat:& obiter de anno biſſextili.

CAP. XVII.

Omnes igitur ſphæræ cœleſtes huic motui primi mobilis(vt iam dictum eſt)contranituntur,ſecūdum circulū obliquū(qui & zodiacus dicitur) curſum ſuum peragētes. Verū illud notādū eſt, quòd quāto propinquiores ſunt primo mobili ſecundū ſitum, tāto ſuum motum propriū tardius perficiunt:quanto autem diſtantiores,tanto citius ſuos curſus abſoluunt. Vnde cœlum cryſtallinū omnium tardiſsimè moueri neceſſe eſt, cōtra verò lunæ orbis circūgyratur omniū velociſsimè.Quòd vt fiat euidentius,volumus,iuxta Aſtronomorū traditionem,ſingularū ſphærarū motibus ſuum tēpus ſubijcere.

Cœlū cryſtallinū. 49000. Dicunt autem nonā ſphæram curſum ſuum proprium perficere in quadraginta nouē milibus annorū, & in ducentis annis gradū vnum zodiaci,cū dimidio percurrere. Atque hanc ſphærā dicūt hoc ſuo motu rapere ſecū octauam ſphærā,& omnes auges planetarū præter quā lunæ,

de

de quib⁹tamē nihil nūc,particulari⁹ dicem⁹.Octaua autē ſphæra proprio ſuo motu (ſcilicet trepidationis, vel acceſſus & receſſus)in ſeptē milibus annorū circulū paruū deſcribit,pertrāſitque gradū vnū zodiaci;quādoque quidem in centū annis,quādoque in ſexaginta,quandoque verò in alio interuallo.Saturni ſphæra,reuolutionē integrā annorū ferè triginta ſpatio perficit:Iouis,in duodecim:Martis,ferè in duobus.Sol reuolutionē integram facit in trecētis ſexaginta quinque diebus,& ferè ſex horis, Venus,&Mercurius,ferè ſimiliter.Nouiſsima autē Luna, in viginti ſeptē diebus & octo horis ſuum circulum complet.¶Vbi illud obiter ſeſe offert declarādū,qd fit quòd quartus quilibet annus vno die abundat: vt videlicet quartus quiſque annus iuxta noſtrā cōputationē habeat trecentos ſexaginta ſex,qui & biſſextilis nuncupatur.Cū enim ſex horæ quater ſumptæ diem faciant naturalem, hoc eſt,viginti quatuor horarū,iccirco quolibet quadriēnio ad dies conſuetos ccclxv.(quibus cōſtat annus communis) adijcitur prædictæ cōputationi dies vnus,vt ſeruetur temporū ordo,& feſtiuitatū vniformitas. Qui annus vno die(ſecundū huiuſmodi cōputationē ex trium præcedentiū ſenarijs & ſuo reſiduo,ſex horarum conflato) abundans biſſextilis nuncupatur:eo quòd cōtineat ccclxvj.dies,vbi bis ſenarius ponitur,à quo numero ſenario bis ita replicato,biſſextilem eum appellauerunt.

De natura & conditionibus aſtrorum.

CAP. XVIII.

DE natura aūt aſtrorū,dubitatum fuit ab antiquis, fueruntque ſuper hac re diuerſæ diuerſorum ſententiæ.Quidā enim antiquorū dixerūt,ea eſſe corpora animata,propter alimentū ſuo motu terram perambulantia,vt ſcilicet humidū aqueū ad ſe velut in potum & ſiccū terreſtre in cibū attraherēt,quemadmodū videmus progreſsiuo motu animalia quæ apud nos ſunt moueri ad quærendū alimenta,cibū atque potū.Sed hoc figmentum planè poēticū eſt,neque quicquam habet veriſimilitudinis.¶Alij verò,de quorū numero fuit Empedocles, aſtra dixerūt eſſe de natura ignis,orbes aūt cœlorū de na-

tura

tura aquæ.Sed neque hic veritatem aſſequutus eſt, vt ex præcedentibus manifeſtè patet.¶ Quæ autem veritatem tenent aſſerunt aſtra eſſe eiuſdem naturæ & ſpeciei cum ſuis orbibus in quibus mouentur,neque à reliquis partibus ſuorum orbium eſſentialiter differre, ſed tantum ſecundum accidentia.

Ariſto.primo Mete.

Eſt enim aſtrum (vt ait Ariſtoteles) denſior pars ſui orbis.

Sicut enim in ligno contingit aliquam partem eſſe admodum denſam & cõpactam præ reliquis partib⁹, quàm nodum vocamus,eſt tamen eiuſdem naturę cum alijs:ſic & in orbibus cœleſtibus aſtra partes ſunt dẽſiores atque cõpactiores reliquis, eiuſdem autem ſunt naturæ & ſpeciei.Sunt enim cœli corpora homogenia,quorum ſingulæ partes & cum toto & cum ſeinuicem eiuſdem ſunt naturæ,licet ſecundum accidẽtia poſsint differre.¶ Ex hac verò denſitate conſequitur & alia differentia accidentalis,quia differunt aſtra à partibus reliquis ſuorum orbiũ. Nam ex hac ſua denſitate,compactione,& vt ita dicam, opacitate habent vt poſsint radios ſolares ad ſe emiſſos reflectere, ſicque effuſum ad ſe ſolare lumen refundere: quod aliæ partes,vtpote rariores & nimiũ perſpicuæ non poſſunt,quoniam ob raritatem penetrãtur à lumine,nec eſt refuſio accepti luminis. Idcirco enim ipſi cœli quantum ad omnes partes,in ſe quidem luminoſi ſunt, lumine eorum ſubſtantiam penetrante,non ſunt tamen niſi ratione aſtrorum lucidi, ſic vt lumen poſsint de ſeſe refundere. Alioqui neque nox neque tenebræ haberent locum,tanto corpore lumen ſuum perpetuo ſpargente. Aequè enim per diem atque per noctem Sol orbes cœleſtes illuminat,neque poteſt interpoſitio terræ (quæ non niſi punctulus eſt cœlo comparata) eorum illuminationem impedire. Ex quibus patet, quòd nomen aſtri ſiue ſtellæ duo includit, nempè partem cœli denſiorem, & lucem ſolarem ab ea repercuſſam.

Differentia inter planetas, & ſtellas fixas.

CAP. XIX.

In

INter has autem ſtellas, quædam dicuntur fixæ, quædam erraticæ, quas Græco vocabulo planetas vocãt. Siquidem plane Grçcis ſonat errorem. Vnde planetes, quod ſignificat vagum ſiue erroneum. Fixæ dicuntur omnes quæ ſunt in octaua ſphæra, id eſt in firmamento. Idque ob hoc, quòd ſemper videantur adinuicem ſeruare eundem ſitum, & æquali diſtantia ab inuicem diſtare. Et hæ in numero ſunt indeterminato, qui ſoli eſt Deo creatori cognitus, iuxta illud Pſalmiſtæ. Qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat. ¶ Planetæ autem ſiue erraticæ ſtellæ tantum ſeptem ſunt, quæ ob hoc dicuntur erraticæ, quòd non ſemper eũdem adinuicem conſpiciãtur habere ſitum, neque ęquali diſtantia ab inuicem diſtare: ſed nunc quidem adinuicem appropinquant, nunc verò ab inuicem elongantur, nunc hæc illam antecedit, nunc ſubſequitur: nunc in eleuatione eſt ad illam, nunc in depreſsione, ſecundũ quod ſuorum orbium varia celeritate vel tarditate variè ferũtur. Dinoſcuntur autem ſtellæ fixæ à planetis ex ſcintillatione. Omnes enim ſtellæ fixæ ſcintillare nobis videntur, quod alij quidem propter longinquam nimis diſtantiã & viſus noſtri debilitatẽ euenire putauerunt, alij propter motum cœli continuo angulos irradiationis variantem, ſed verior ratio ex perſpectiua petenda foret. Soli autem planetæ non ſcintillant, niſi fortè Saturnus interdum, quem dicunt flante Borea nonnihil ſcintillare. Illud aũt certũ eſt ſcintillationẽ talem nihil eſſe in ipſo aſtro ſcintillãte, ſed tantum ſecundum proſpectum & apparentiam euenire.

Pſal. 14.

Soli planetæ nõ ſcintillant.

De ordine ſeptem planetarum ad inuicem.

CAP. XX.

SEptem autem planetarũ hic eſt ordo. Luna infima, deinde Mercurius, ſuccedit Venus, proximus Sol, ſuprà hunc Mars, proximus Iupiter, ſupremus omnium Saturnus. Hunc autem planetarum ordinem ſic probãt, q̃m aſtrum illud per cuius interiectionem contingit alterũ occultari, neceſſe eſt eſſe inferius, eo quod occultatur. Vnde

Ordo planetarum probatur.

Vnde cum per obiectionẽ ſiue interpoſitionẽ Lunæ expe rientia nobis apertiſsimè mõſtret Mercuriũ abſcondi,cũ inter noſtrũ aſpectũ & aſtrũ ipſum media ſeſe obiecerit, conſequitur neceſſario Lunam eſſe Mercurio inferiorem. Ita & de omnibus planetis. Quantũ ad Lunam demonſtrari poteſt.Nã planetas oẽs abſcondit & occultat,propter quod omniũ infima comprobatur.Sic de Mercurio probat experientia,quòd Venere ſit inferior,& de Marte quòd ſubſit Ioui,de Ioue quoque quòd ſuperiorẽ habeat Saturnũ.Item quòd omnes ſtellæ fixæ omnibus his planetis ſunt ſuperiores,q̃m à quolibet planetarũ occultari poſſunt. De ſole tũ talis experiẽtia nulla eſt,quòd abſcõ datur,niſi à Luna:propter quam rationem quidem exiſtimauerunt Solem eſſe proximum Lunæ in ſecundo orbe cœleſti.Quod tamen rationibus alijs manifeſtè probatur nõ habere veritatem,ſed Solem eſſe in loco quarto.

De planetarum diſtinctione. CAP. XX.

AD cognoſcendum autem hos planetas quidam diuerſorum colorum ſimilitudinẽ illis tribuũt, quãquam iuxta veritatem colores non habeant,ſed tãtũ iuxta lucis variæ ſeſe monſtrantis ſimilitudinẽ,varias colorum apparentias participant.Vnde Saturum dicunt eſſe coloris plumbei,Iouem ſtannei,Martem calibei.Solem aurei,Venerem electri,Mercurium argenti viui,Lunam verò argentei, atque horum ſinguli productiui dicuntur quorum colorem referunt. Aſsignant quoque varias horum planetarum virtutes & differentias.Saturnus enim frigidus eſt & ſiccus,planeta maſculinus malus ſiue maleuolus atque nociuus. Quod ſicut & in alijs ſequentibus ſecũdum effectũ debet intelligi. ¶Ipſo dominante ſi fœtus naſcitur aut moritur,aut debilitatur,miſerè viuit.Propter quod,pueros dicũt octauo menſe de matris vtero prodeuntes:vel non ſuperuiuere,vel ſecũdum corpus miſeros viuere,cũ tamẽ ſeptimo menſe & nono ſi prodeant,fœliciter viuãt.Dicunt enim ſaturnũ in menſe octauo dominari fœtui,qui mortis eſt author.Iouẽ verò in menſe nono,qui eſt principium & largitor vitæ.Ob hanc verò peſsimam nocẽdi & mortificandi conditionẽ, depin

Saturni qualitas.

depingi ſolet Saturnus falcem manu tenens, quaſi viuentia quantũ in ſe eſt demetens qualitate noxia, id eſt, mortificans. ¶ Iupiter proximus, eius malitiam cohibet, & conditiones malas temperat. Eſt enim ipſe in qualitatibus optime temperatus, calidus ſcilicet & humidus, id eſt caliditatem & humiditatem efficiens. Vnde patet, ipſum complexionis aëreæ ſiue ſanguineæ in hominibus eſſe effectiuum. Eſt enim ſanguis calidus & humidus. Vnde propter ſuam naturalem bonitatem, principium vitæ meretur vocari. Quam ob cauſam depingitur ſceptrum manu tenẽs, quaſi vitæ imperator atque largitor. Quanquam autem ex ſe clarus eſt, & in modum lactis candidus, attamen cum aſcenderit in circulum gelidi illius & ſicci Saturni, pallorẽ quandã contrahit, quo modo nonnunquam etiam inſigniter bonus aliquã ſuæ virtutis maculam cernitur ex mali hominis commercio contrahere. Ipſum tamen ſuæ claritatis faciens participem, ex ſeſe omnino pallidum, vtcumque facit clarum: vt quemadmodum effectus malitiam ſua bonitate temperat, ita & caloris obſcuritatem ſua claritate lætificet, quo modo etiam peſsimos videmus interdũ ex bonorũ cõſortio, vt minimũ ſpeciẽ aliquã virtutis induere, vt ſic manifeſta fit in naturalibus ſimilitudo, cũ ijs quæ cernũtur in moralibus. ¶ Mars calidus eſt & ſiccus, & iccirco noxius: nõ æquè tamen atque Saturnus, qui neutrã habet qualitatẽ vitæ conducentẽ, & frigidus exiſtens & ſiccus. Hic verò Mars licet ſiccitatem habeat vitæ inimicã, habet tamẽ caliditatẽ non inutilẽ operaturque cõplexionem cholericã, id eſt, calidam & ſiccã, vt Saturnus melancholiã, id eſt, ſiccam & frigidam. ¶ Iupiter verò inter predictos duos medius, duas qualitates optimas caliditatem & humiditatẽ tẽperatas, poſsidet. ¶ Attende aũt, obſecro te lector, mirã Dei in operibus cunctã ſapientiã. Vides primũ quẽadmodum omniũ planetarum maxime noxius & inimicus vitæ ſummus vel primus, longiſsimè ſit à viuentiũ regione ablegatus & à terris (vbi viuentium locus eſt) elongatiſsimus. Quomodo enim viuentia (ſi terræ proximus eſſet ille aduerſatiſsimus eorum hoſtis) aduerſus

Martis qualitas.

Attẽde ni mirum in planetis ordinem.

tantæ crudelitatis impetũ ſeſe tuerẽtur? quõ nõ ante debitam periodũ cõpellerentur acutiſsima illius falce ante tẽpus occũbere? Nũc verò Dei prouidiſsima ſapientia lõgè proſcriptus eſt, vt nõ quantũ ipſius cupit natura, propter intermedios meliores planetas, gelidus ille falcatus nocere poſsit. Martẽ verò, quãcũq̃ noxiũ, tamẽ minus noxium, propius ad terras eadẽ prouidiſsima ſapientia, & ſapiẽtiſsima prouidẽtia permiſit accedere. In horũ autẽ duorũ medio Iouẽ quõ ſapientiſs. me collocauit? videlicet totũ bonũ inter malos duos, vt vtriuſque ſua bonitate vinceret malitiã. Vide quõ oĩa numero, põdere, & mẽſura Deus ſapiẽtiſsimus prouidiſsima cõſideratiõe diſpoſuit. Quod ergo Saturnus primũ & ſummũ locũ obtinet, nõ ex naturæ præſtãtis bonitate, neque cõditionis dignitate procedit, ſed tanquã hoſtis longè proſcriptus ob malitiam potius arcetur à viuẽtibus, eſtque loco nouiſsimo cõſtitutus. ¶ Ruſum cõſidera, quòd eũ qui magis noxiꝰ eſt, nempe Saturnũ, à ſuperiori parte Iupiter habet: cũ verò qui minus, ab inferiori. Superioris enim virtus, ne trãſeat, ſubiecti inferioris obſtaculo facilius videtur prohiberi, quàm inferioris poſsit virtus deſuper emiſſa virtute contineri. Nã loco ſuperior planeta, non poteſt ſuũ influxum in terras mittere, niſi trãſeat per orbem intermedij.

De Venere Mercurio & Luna.

CAP. XXII.

VEnus eſt planeta fœmineus, Martis malitiã & igni tum feruorẽ ſua fœminea qualitate tẽperans; quomodo virilis ira, muliebri ſolet benignitate placari. Sẽper comitatur Solẽ: ſed cũ præcedit, dicitur lucifer, quãdo verò ſequitur heſperus ſiue veſper appellatur. Eſtque nuncius Solis vel aduenientis, dũ lucifer eſt, vel abeũtis, dum heſperus. Vnde illud apud Virgiliũ, Ite domũ ſaturæ, venit heſperus, ite capellæ. Habet quaſi colorẽ cãdẽtem & refulgentẽ electro ſimilẽ, eſtque lux eius præ luce omniũ aſtrorũ limpidiſsima atque gratiſsima, & oculorum aſpectui placidiſsima. ¶ Vnde factũ eſt vt primus ille angelorũ (qui cæteris omnibꝰ ſublimitate & gloria cõditionis præeminebat) lucifer vocaretur: eo quod fulgore, at

Virgilius.

re,atque claritate cæteros ſpiritus præcelleret, quomodo lucifer ſuæ lucis refulgētia & limpiditate,cætera antecellit ſydera.Vnde apud Eſaiā ſub figura regis Babylonis de illo dicitur:Quomodo cecidiſti de cœlo lucifer,qui mane oriebaris?Et beatus Petrus Euangelicā doctrinā omnibus alijs doctrinis præeminentē,appellat luciferum, dicens de ſermone prophetico:Cui bene facitis attēdentes, tanquam lucernæ lucenti in loco caliginoſo,donec dies illuceſcat,& lucifer oriatur in cordibus veſtris. ¶Poſt venerem eſt Mercurius per ſe quidem nec bonus nec malus, ſed per ſuā naturam inclinatur ad planetā cui coniungitur.Non enim aliorū malitiā tēperat, ſed eſt cū bonis bonus,& cū malis malus.Raro à nobis cernitur propter vicinitatem ad Solē.Semper enim cum ſole graditur, nunquam ab eo plus triginta gradibus diſtans. ¶Hunc Mercurium dicunt eloquentiæ & ingenij ,id eſt boni ſenſus effectorē:vt quibus hic dominetur,facundi ſint ſermone & bonis ſenſibus,ac bene ingeniati.Et quidem ſi cum Saturno aut Marte iunctus fuerat,facundiam prauā & aſtutiam malam, ad nocendum,ad cōcitandū rixas , diſcordias,tumultus,ſchiſmata,hæreſes,dicūt ſignificare. Eiuſmodi homines præ omnibus ſeculis prioribus,noſtra hęc ætas plurimos habet,quibus cū ſumma adſit facundia & ſenſus clariſsima perſpicacitas, nihil tamē hiſce dotibus aliud agunt quàm vt nihil relinquāt integrū,ſed vniuerſa perturbent , erroribusque adimpleant orbem . Si verò Ioui iungatur,bonam facundiam & ingeniū ſalutare ſignificare dicūt,ad veritatis defenſionē & virtutis promotionem accōmoda.Cuiuſmodi ingenia hac noſtra tēpeſtate nimium rara merito deploramus . ¶Infima omniū luna,frigida & humida eſt,operaturque cōplexionē flegmaticam,id eſt,humidam & frigidā. Super aquas & omnia humida dominium habet:vnde ſecundū varium acceſſum & receſſum,cauſat fluxū & refluxum maris, itemque aquarum augmentationem vel diminutionē,quēadmodū libro priore dictū fuit. Experientia quoque monſtrat,in plenilunio creſcere medullas,& cerebrū ac huiuſmodi humida,quēadmodū in nouilunio iſta decreſcunt

Eſa.14. 2.Pet.1. Mercurius Luna.

& diminuũtur. Illuminatur diuerſimode, & nunc plena, nunc partim obſcura, nũc creſcens, nunc decreſcens appa ret noſtro aſpectui, ac iuxta diuerſitates iſtas diuerſimode corpora hominũ & inferiora cuncta diſponit. Eius lumen terris ſingulariter deſeruit tam in illuminãdo quàm in agendo, eo quòd terris ſit proxima, neque vllius aliorũ ſyderũ tam efficax & manifeſta eſt in his inferiorib' operatio, id quod in ægrotãtibus manifeſtiſsimè cernimus. Minimo ſpacio ſuã circulationẽ abſoluit, ſuo motu menſium diſtinctionẽ facit. Et cũ quantitate ſit minor cæteris planetis, maior tamen ob vicinitatẽ apparet hominibus. ¶In ſcripturis nonnunquã bonam habet ſignificationem, veluti in Canticis Canticorũ, Quæ eſt iſta quæ progreditur quaſi aurora cõſurgens, pulchra vt luna &c. Et in pſalmis, Thronus eius ſicut ſol in conſpectu meo, & ſicut luna perfe[illegible] in æternũ. In malum verò, Sapiens ab ea trahit cõparationem, cum ait. Stultũ vt lunam mutari. Et in Apocalypſi, mulier illa glorioſa Sole amicta, lunã viſa eſt habere ſub pedibus. Per quod ſignificari dicunt ſacri Theologi, omnem mutabilitatem ſeculi huius & tranſeuntium in eo. Secundum lucis enim pleniorem ad terras i[illegible]fuſionem, bonam habet comparationem, ſecundum inſtabilitatem autem & variationem accipit malã.

Ganti. 6. Pſal. 88. Eccl. 27. Apoc. 12.

De ſolis nimia præcellentia ſuper cæteros planetas.

CAP. XXIII.

Inter hos verò ſex iam dictos planetas mediũ locum Sol obtinet, qui ſolus per ſeſe lucidus cũ à nullo lucẽ accipiat, ipſe aſtris omnibus lumẽ præbet. Omnes eñ ſtellas, & erraticas in ſuis orbibus & fixas in firmamento, ſua luce illuminat, ſingulisque lumẽ illud in quo cernuntur donat, hoc ipſo patenter in ſe Dei patris luminum gerens ſimilitudinem. Ipſe enim admirandi fulgoris atque efficaciſsimæ virtutis de ſua natura exiſtens, ſolus de ſe lucẽ habẽs, ſui luminis atque ardoris vim, ſparſis flagrãtibus radijs circunquaque diffundit, cœleſtia & terreſtria cuncta illuminans, atque efficaciſsimè in eis operans. Omnia ſiquidẽ aſtra (vt author eſt Ariſtoteles, & veritas confirmat) à ſole ſuum lumen accipiũt, & per lumẽ quod

Solis præcellentia.

Oĩm ſtellarũ lumẽ à ſole eſſe.

à ſole accipiunt,ſuos operantur effectus. ¶ Viſum eſt tamen quibuſdam præter hoc ſolis lumen,debere ea habere lucẽ aliquam propriam, quæ cauſa eſſet vt lumẽ à ſole procedens,in hoc quàm in illo planeta,aliter operaretur. Non eſt tamen id neceſſariũ,ob hoc ſcilicet propriã lucẽ aliquam ponere.Sufficit enim ad hanc diuerſitatem operationis,ipſa ſubiecti varia diſpoſitio.Vñ lux ſolis(iuxta doctrinã Aſtronomorũ)in Saturno infrigidat, in Marte calefacit,& ita in cæteris:queẽadmodum iuxta diuerſam naturam aſtrorũ idem Solis lumen diuerſas colorum apparẽtias facit,vt ſupra declarauimus. ¶ Omnino itaque probabilior videtur illorũ ſentẽtia qui vnicũ ponunt luminis fontẽ,à quo lux omnis deriuetur, ipſum videlicet ſolem,qui in planetarũ medio ordinatiſsimẽ cõſiſtit tanquam rex in medio regni ſui in medio gradiẽs ſuorum principiũ atque magnatũ,qui ſunt proximi ipſum hincinde circũdantes planetæ,ſub ſe habens lunã, Mercuriũ, Venerẽ:ſupra ſe verò Martẽ,Iouem,atque Saturnũ: proximos autẽ habet,hinc quidẽ igneũ & bellicoſum Martẽ, ardẽtibus radijs flagrantẽ, illinc verò placidã & amœnã Venerẽ,ſua limpidiſsima ac placidiſsima luce ſuauiter reſplendentem:illorũ velut potentẽ & animoſum armigerum,hanc vt ſuauem coniugem Quod tamẽ,ne gentili opinione excipiatur,præmonemus,vt ne arbitretur quis iuxta figmẽta poëtica,in cœleſtibus vera nos ponere cõiugia,concubitusque & generationes proliũ. Sunt enim figmẽta iſta vaniſsima,neque veritatis quicquã poſsidẽtia.Secundũ tamẽ ſimilitudinẽ quandã,Venerẽ dicimus Solis eſſe coniugẽ.Eſt enim coniugis officiũ, ſuo viro in diuidua ſocietate adhærere, neque ab eo ſeſe plus iuſto, elongare.Ita Venus ſemper Solẽ comitatur, ſiue oriatur ſiue occidat,indiuidua ſocietate comitẽ illi ſe adiungẽs, eſtque ipſa tota fœminea, & placida lucis reſplendẽtia blandiſsima,fœminearũ qualitatũ effectiua,vt ille totus eſt maſculus,aureo ſuperabũdãti fulgore virili maieſtate reſplendens,& viriliũ qualitatum maxime effectiuus. Vnde queẽadmodũ Solis calor magnos & fortes animos acit atque cõſtãtes,ſic Venus molliores faciles & pios,ac

Quorũdã opinio.

Solutio.

Venus eſt Soli quaſi pro coniuge.

minus ſtabiles,cuiuſmodi in fœminis plerũque cõſpicimus.Item vt Sol vitalẽ calorẽ præbet,ſic Venus vitalem humorẽ videtur ſuo cõcurſu adferre: ſicque vitã pariter efficiũt,vt ſimul vir & mulier ad prolis generationẽ concurrũt.¶ Poſt hos aũt planetas(q Soli velut propinquiores,ſunt principes)infinita circũdatur multitudine aſtrorum firmamenti,quibus tanquã militũ innumerabiliũ è longinquo ſubſequẽtiũ exercitibus,vndequaque circundatus atque circũſtipat⁹ incedit,in magnificẽtiſsima gloria ſingulis propriũ ſuũ lumen ex diuitijs theſauri ſui velut in militiæ ſtipendiũ perſoluens.Ob quã nimiã excellentiã,veteres poëtæ Solẽ dixerunt eſſe patrẽ deorũ hominumque.Quod ideo dictũ videri poteſt, quoniã in omniũ generatione ipſius actionẽ neceſſe eſt concurrere, vt cauſam vniuerſalẽ ſine qua effectus nullus poſsit generari.Ipſe præterea omnibus aſtris perpetuo lumen cõmunicans,ſimul & cũ hoc agendi in hæc inferiora virtutẽ, hoc modo nõ immerito omnia dicitur in aſtris omnibus operari,dũ quod illa agũt ab iſto accipiũt vt agant. Eſt autem cauſa admodũ rationabilis ex parte naturæ,cur licet præcellẽtiſsimus Sol exiſtat, tamen neque ſupremo neque infimo loco debuerit collocari.Cũ enim Sol principium ſit atque fons luminis & caloris vitalis, à quo & cætera aſtra lumen recipiunt, & viuentia omnia vitam, ſi eſſet Sol terræ proximus, nimio calore eam exureret, nec poſſet ipſa ferre eius ardorẽ,ſicque viuentiũ cõſumeret vitam,forſan etiã ſuprema aſtra non ita cõmode poſſet illuminare.Si verò econtrario,Sol locũ haberet ſupremum,illic,vbi agit Saturnus,terra calore ſufficiẽte deſtitueretur,nec poſſent viuẽtia cõmode in vita cõſeruari,& aſtra inferiora nõ ſufficiẽter potuiſſent à tam diſtante ſole illuminari.Propter qđ ſapiẽtiſsimus naturæ inſtitutor, & cõſeruator deus, Solẽ voluit in medio eſſe collocatũ, in tali gradu vt à ſuperioribus atque inferioribus mediocriter diſtaret,ſicque terræ neque nimiũ vicinus eſſet,neque nimiũ elõgat⁹.¶ Illud quoque de ſolis proprietatib⁹ nõ eſt p̃tereũdũ,quòd ſicut Mars calid⁹ exiſtit,ita ſimiliter & Sol.Multa tñ inter eos eſt differẽtia,qm̃ ſolis calor tempera

Ariſt.2.li. phyſico.

Calor ſo-

tẽperatus eſt efficaciſsimus & viuificatiuus, omniumque lis differt
viuẽtiũ perfectiuus,quẽadmodũ ipſa mõſtrat experiẽtia, à calore
eius calore cuncta viuificari & perfici,fructusque & oĩa Martis.
ipſius maximo calore matureſcere,& ad perfectũ perue-
nire.Martis autẽ calor eſt conſumptiuus.Eſt enim Sol ef
fectiuus caloris cuiuſmodi eſt calor cordis:qui eſt vita-
lis,& corpori vitã donans atque cuſtodiens. Mars verò
effectiuus eſt caloris, cuiuſmodi eſt calor cholerę: quæ
vbi dominari põt,cõſumit & depaſcit oĩa:quemadmodũ
patet in febricitantibus.¶Manifeſta quoque in effectu
harum caliditatum apparet diuerſitas,qm̃ illi in quibus
Sol ſecundũ bonũ aſpectũ dominatur,cordis ſunt tẽpe-
ratè calidi,& animo verè magno,verè fortes,& magnani
mi.In quibus autẽ Mars dominatur,corda habent intem
peratè calida,& animo ſunt feroci potius quàm verè ma
gno:dicunturque audaces magis quã magnanimi.Exceſ
ſus nãque caloris,exceſſum facit audaciæ & temeritatis,
nimiũ & immoderate ſanguinẽ inflammando.Similis pe
nè differentia inter Venerẽ & Lunam poſſet aſsignari:qm̃
Venus humiditatis eſt effectiua,quale eſt humidũ radica
le,quod eſt vitale & cõſeruationi animalis æquè vt vita-
lis calor neceſſarium.Luna verò,magis humidi flegma-
tici:quod vbi abundauerit,infirmitates varias gignit.

De Sole in ſacris literis quàm honorifica fiat mentio.

CAP. XXIIII.

OB hanc quoque Solis excellentiam,in literis ſacris honorificentiſsimã vbique audimus fieri eius mẽtionẽ:vt quoties inſigne aliquid,& quaſi ſuper oĩa excellentiſsimũ efferre velint,Solis decori cõferãt.Vnde Matthæus Euangeliſta,transfigurationis gloriam deſcri bens,quum fulgorẽ vultus Chriſti glorioſiſsimũ vellet oſtẽdere,nõ inueniens quicquã in rebus humanis altius, Transfiguratus eſt(inquit)ante diſcipulos,& reſplenduit facies eius,ſicut Sol.Sic & Ioãnes in Apocalypſi,vultũ fi lij hominis ait ſe vidiſſe quaſi ſolẽ lucentẽ in virtute ſua. Vnde & in Cãticis ſpõſam Eccleſiã cũ admiratores dixiſ ſent pulchram vt Lunam,augere cupientes laudem adie cerunt,electam eam eſſe vt Solem. ¶Rurſum verò ocu-

Matt. 17.
Apoca. 1.
Can. 6.
Eccle. 22.
Eccle. 26.

los domini ait quidã ſapiens multo eſſe lucidiores ſupra
ſolem.Idem quoque mulieris bonæ ſpeciẽ in ornamentũ
Eccle.27. domus comparat ſoli orienti mundo in altiſsimis dei.Ite-
rumque hominẽ ſapientem & ſenſatum,manere ait vt So
lem,dum ſtultus vt luna mutatur.Ipſe quoque dominus
Matth.13. Ieſus ſaluator hominũ,de iuſtorũ gloria loquẽs.Iuſti(in-
quit)fulgebunt ſicut Sol,in regno patris eorũ.Ex quibus
cõparationibus manifeſtũ eſt,Solis claritate nihil poſſe
Eccle.17. in mundo reperiri pulchrius.Hinc per ſapientem dicitur.
Eccle.42. Quid lucidius Sole?Et iterũ,Sol illuminãs per omnia re-
Eccle.43. ſpexit & gloria domini plenũ eſt opus eius, Sol in aſpe-
ctu,annuncians,in exitu,vas admirabile,opus excelſi. In
meridiano exurit terrã,& in cõſpectu ardoris eius quis po
terit ſuſtinere?Fornacẽ cuſtodiẽs in operibus ardoris. Tri
pliciter Sol exurens mõtes,radios igneos exſufflãs, & re-
fulgens radijs ſuis obcæcat oculos.Magnus dñs qui fecit
illũ,& in ſermonibus eius feſtinauit iter.¶ Diuinus quo-
que ille Pſalmographus,Solis iſtã magnificentiã & glo-
riã apertiſsimè cecinit,aptiſsimeque per ſingulas propie-
tates depinxit, Pſalmo.xviij.vbi pro eo quòd cõmunis
græcorũ atque latinorũ lectio habet,In ſole poſuit taber
naculum ſuũ:iuxta veritatẽ Hebraicã(ſacro Hieronymo
interprete)ſic legimus,Soli poſuit tabernaculum in eis
(nempe cœlis)& ipſe tanquã ſponſus procedens de thala
mo.Exultauit vt gygas(ſiue vt fortis)ad currendã viã,
Pſal.18. à ſummo cœlo egreſsio eius,& occurſus eius vſque ad
ſummũ eius.In quibus verbis dũ(iuxta quod in Hebræo
legitur)Soli dici poſitum in cœlis tabernaculum,ſignifi-
cat ipſum in medio planetarũ quaſi in medio cœli locũ
poſsidere.Eundem verò ſponſum appellãs,ſignificat de-
corem & formoſam pulchritudinẽ ſplendoris eius,in qua
exoritur mũdo,cum maxima gratia & gaudio atque ex-
ultatione cunctorũ viuentiũ:quemadmodũ omni gloria
& decore adornari ſolet ſponſus in die ſolennitatis ſuæ.
Procedit autẽ ſponſus iſte de thalamo,quando ab occa-
ſu ſurgit,& in oriente mũdo oriri incipit. Vt gygas fortis
exultat ad currendã viam,quãdo magna alacritate quaſi
gygas fortiſsimus intra.xxiiij.horarum ſpatium totum
mundum

mundũ percurrit,per omnia reſpiciẽs,omnia quoque illu ſtrans & viuificãs.A ſummo cœlo eſt egreſsio eius, quia ab oriẽte exoritur:& occurſus ſiue reuerſio eius vſque ad ſummũ cœli eſt,quãdo rurſum in orientẽ reuertitur. Vel etiã à meridie,quando in maxima eleuatione eſt,& quaſi in ſummo cœlo tendit ad occaſum,iterumque ſuo ordine ad meridiẽ reuertitur.Nec eſt qui ſe abſcõdat a calore Solis,quoniã circũiens terrã,perluſtrat omnia, nihilque relinquit quòd nõ lumine cõtingat,virtutisque efficacia immutet.Quæ omnia Diuinus Pſaltes,penitiſsimè conſi deratis cõditionibus Solis,admodũ iucundis ſimilitudinibus expreſsit. ¶Hinc & doctiſsimus ille idiota ſacer Franciſcus,Solem cæterarũ creaturarũ dominũ doctiſsime nominauit illiteratus,eundemque præ cæteris omnibus patenter in ſe Dei gẽſtare ſimilitudinẽ ſapientiſsime cecinit indoctus in ſuo cantico,quod deo ex creaturis patria lingua decantauit,atque à Solis præcellẽtia ſpeciali ter canticum Solis nominauit. Ipſe (inquit) Sol multo ardore ebulliens ſiue ferueſcens diffundit circũquaque radios,mirãda ſplẽdoris irradiatione,miram tui gerens, ô altiſsime,ſimilitudinẽ.Qui inſuper diſcipulos docuit, oriẽte Sole debere omnẽ creaturã magnas agere gratias Deo,ob tanti iubaris glorioſum ſplẽdorẽ orbi redditum, cuius virtute cuncta lætificantur atque viuificãtur in terris,cuius acceſſu lætificãtur omnia,& quaſi iuueneſcunt, atque vigorem reſumunt,horridæ tenebræ fugiunt,grauis ſopor è mẽbris pellitur,ægris dolor lenitur & valetudo melior lãguentibus redditur,noctium tẽpeſtates ſedãtur & cohibẽtur,diſsipãturque nubes & nebulæ ante faciem aduentus eius,illuſiones quoque noctium & dęmones amici tenebrarũ effugiunt.Quomodo ecõtrario Solis abſceſſu,hęc omnia incõmoda reuertũtur quaſi abſente eo quẽ metuerũt.¶Denique,tam in ſcripturis quàm in alijs ſanctorũ patrũ ſcriptis,& in Eccleſiaſtico vſu, æternam patris ſapientiã Ieſum Chriſtũ dominũ noſtrũ frequẽtiſsime Soli cõparatũ inuenimus. Vnde & illud Pſalmi quod prius ſecundũ literã de ſole corporali interpretati ſumus,ſancti Theologi pijſsime & veriſsime ſecũdũ

Frãciſcus quõ Solẽ magnificabat.

myſticā intelligentiā ad Chriſtum dominum accommo dant,quam intelligentiā in Elucidatione libri Pſalmorū circa locum iam adductū plenius (Deo donante) explicabimus.Hinc & per alium Prophetā dicitur:Vobis timē-
Malac.4. tibus nomen meum orietur Sol iuſtitiæ,quòd eſt ſapien-
Sap.5. tia vera.Et in libro ſapientiæ:Damnati impij quæruntur ſibi non luxiſſe ſolem iuſtitiæ & lumen intelligētiæ.Rur-
Ezech.32. ſum alio in loco,ex perſona Dei dicitur.Solē nube tegā, quod recte ſic intelligi poteſt.Diuinitatē humanitate ve ſtiā,& occultabo.Sunt inſuper alia in ſcripturis inſperſa plurima,quæ ſecundū myſticā intelligentiā accōmodatiſsime ſoli æterno poſſent applicari.Nos tamen finē facim⁹ theologādi,ne nimia prolixitate cuiquā efficiamur oneroſi, atque ad naturalia contemplanda reuertimur.

De circulis maioribus,& primum de Aequinoctiali.

CAP. XXV.

AD cognoſcendū aūt melius in particulari planetarum motum præcipuè verò Solis & Lunæ , deſcribendi ſunt iuxta Aſtronomorū doctrinam circuli aliquot,ſecundum quos eorū motus facilius poterit cognoſci. Ad hoc enim circuli iſti ſignantur, & ſecundum imaginationem monſtrantur in cœlo, vt ex eorum deſignatione facilius poſsit motus illorum explicari.Deſcribūt aūt duplices circulos,maiores videlicet & minores.

Maiores circulos vocant,qui totam ſphæram in duas partes æquales diuidunt.

Minores autem qui diuidunt quidē ſphæram,non tamen in partes æquales,ſed vna pars diuiſionis maior eſt altera.

Sunt autem circuli maiores,numero ſex, nempe æquinoctialis, zodiacus,colurus æquinoctiorum,colurus ſolſtitiorū,circulus meridianus,& horizon.De quibus nunc per

per ordinem eſt dicendum. Et primum de æquinoctiali.

Eſt itaque æquinoctialis circulus quidam diuidẽs totam ſpheram in duas partes æquales, æque diſtans ſecundum omnes ſuas partes ab vtroque polo mundi.

Eſt autem polus Græcum vocabulum, ſignificans verticem vel ſummitatem rei. Vnde polos mundi vocamus vertices mundi, duo ſcilicet puncta extrema & ſumma in cœlo ſibi directe ex oppoſito reſpondentia, ita vt ſi protraheretur linea rectiſsima ab altero ad alterum oppoſitum, illa directe tranſiret per centrum & medium punctũ totius mundi, haberetque duos iſtos polos pro terminis ſuis. Eſt itaque æquinoctialis circulus, qui totam mundi ſphæram in ſui medio in partes æquales diuidens, ſecundum omnes ſuas partes æqualiter diſtat ab vtroque polo mundi. Quicunque enim in hoc circulo partem aſsignaueris, inuenire non poteris vllam quæ vni polo ſit quàm alteri propinquior: eſtque huius circuli centrum idẽ cum centro mundi, & pertranſit axis mundi centrum æquinoctialis. ¶ Appellatur autem circulus iſte varijs nominibus. Primum quidem æquinoctialis dicitur, eo quòd Sol cum directe ſub ipſo inuenitur, æquinoctium facit. Eſt autem æquinoctium, quando nox diei eſt æqualis: quod nunquam contingit, niſi quando Sol ſub hoc circulo directe moueri inuenitur: quod his contingit ſingulis annis: ſemel videlicet in Vere in principio Arietis, & ſemel in Autumno, in principio Libræ. Ob eandem cauſam etiam dicitur æquator, videlicet diei & noctis. Dicitur quoque cingulum primi mobilis, quoniam ſicut homo in medio corporis cingulo ſe cingit (ita vt ſi in ſupremo capitis intelligatur punctus, inuenietur cingulum ipſum ſecundum omnem ſui partem æqualiter ſecundum modum aliquem ab eo diſtare) ita tota ſphæra primi mobilis intelligitur velut cingulo iſto circundata

Aequator.
Cingulũ primi mobilis.

cundata & circuncincta. Et quemadmodũ quãdo homo cingulo circũcingitur, ipſum medium cinguli quodãmodo idem cẽſetur cũ medio humani corporis: ita circulus iſte æquinoctialis totius ſphæræ & mũdi medium habet pro ſuo cẽtro & medio. ¶ De duobus aũt polis iam ſupra diximus, quòd is qui ſemper nobis apparet, arcticus dicitur, ijs verò qui nũquam nobis ſed ſemper antipodibus ſe oſtẽdit noĩatur antarcticus, eo quòd arctico opponitur.

De circulo zodiaco, & ſignis eius.

CAP. XXVI.

POſt hunc verò eſt circulus zodiacus, qui & ipſe ſphęram diuidit in duas partes æquales, ſed ſecundũ obliquum, ita vt prædictũ æquinoctialẽ oblique pertranſeat ſecundũ vnã partem declinans ad ſeptentrionẽ à polo arctico, ſecundũ alterã verò ab antarctico ad meridiẽ. Interſecat aũt zodiacus iſte æquinoctialẽ, vicißim que interſecatur ab eodẽ, in duas partes æquales, ita vt amborũ idẽ ſit centrũ. Illud tamen eſt notandum, quòd inter oẽs circulos, zodiacus iſte ſolus habet latitudinem. Nam cæteros oẽs imaginamur ſine latitudine, hic aũt habet latitudinem. Intelligitur enim directiſsime per ipſius mediũ pertrãſire linea quædam ipſum ſecundũ latitudinem diuidens in duas partes æquales, ex vtraque parte ſex gradus relinquens. Siquidem xij. graduũ eſt eius tota latitudo. Atque hæc linea ecliptica nominatur, eo quòd eclipſis fiat cum ſub eadem hac linea ſimul inueniuntur Sol & luna quẽadmodũ poſterius declarabitur. Secũdum lõgitudinẽ verò totus zodiac⁹ in duodecim partes æquales diuiditur, quę vulgò duodecim ſigna appellãtur, nẽpe,

Signa zodiaci xij. Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, & Piſces.

¶ Quorum ſex priora dicũtur ſeptẽtrionalia, arctica vel borealia, eo quòd ab ęquinoctiali tẽdãt ad ſeptẽtrionẽ, & tendunt

tendunt verſus polũ arcticũ. Sex aũt poſteriora, dicuntur meridionalia vel auſtralia, vel antarctica, eo quòd tẽdãt verſus meridiẽ, vnde ſurgit auſter, & tendunt verſus polũ antarcticũ. Appellantur enim ſigna arctica, quæ polo arctico ſunt viciniora vt ſex priora: ſigna verò antarctica quæ polo illi ſunt viciniora vt ſex poſteriora. Nullũ eñ eſt ſignũ, quod æqualiter diſtet ab vtroque polo mundi. Ex quo patet manifeſta differentia duplex, inter zodiacum & æquinoctialẽ, cum partes æquinoctialis æqualiter ab vtroque polo mundi diſtent. Habent aũt ſingula horum ſignorũ, longitudinẽ graduum xxx. Vnde patet, oĩa ſigna zodiaci eſſe quadrãgula, non quadrata. Omne eñ quadratũ latera habet æqualia, quadrãgulũ verò nõ itẽ.

¶ Appellatur aũt hic circulus primo quidẽ & vulgatiori nomine zodiacus, vocabulo ex Grçco idiomate accepto. Nam zoon Græcis ſignificat viuens, vel animal. Vnde hic circulus quia ſigna dicitur ferre animaliũ diuerſorũ, Arietis, ſcilicet, Tauri, & Cancri, & cæterorũ, iccirco videtur zodiacus appellatus. Simili cauſa latina appellatione ſignifer nũcupatur, quoniã in xij. ſigna diuiditur, quæ varias habent animantiũ figuras. Nonnulli zodiacum dictum putant à vita, quòd ſol ſub hoc circulo gradiens vitam rebus præbeat, dum per hunc motum in zodiaco, ſecundum acceſſum & receſſum, cauſa eſt generationis & corruptionis. Græcè enim zoe vita dicitur. Ab Ariſtotele verò in ſecundo libro de generatione circulus obliquus appellatur, cuius ratio patet ex præcedentibus. Sub hoc autem circulo zodiaco & ſol & cæteri omnes planetæ ſuos proprios motus perficiunt, neque vnquam extra zodiacum poſſunt inueniri. Sol verò non ſolum ſub zodiaco, verùm etiam ſub linea ecliptica regia via ſemper incedit, non declinans neque ad dextram neque ad ſiniſtram, nunquam à medio zodiaci vel ad latum vnguem deflectens. Quam ob cauſam, hæc linea ecliptica alio nomine via Solis appellatur. Cæterorum verò planetarum nullus ſub ecliptica perpetuo currit, ſed declinant ab ea, vel hinc vel inde, ſic tamen vt non abeant extra zodiacum.

Oẽs planetæ ſub zodiaco motum abſoluunt.

Linea ecliptica.

De coluris ſolſtitiorum & æquinoctiorum.

CAP. XXVII.

Aeſtiuum ſolſtitiũ. Solſtitiorũ diſtinctio.

AD diſtinguendũ aũt ſolſtitia duo, æſtiuũ & hyemale, alium imaginãtur circulũ tranſeuntẽ per polos mundi, & per principia Cancri & Capricorni, qui eſt colurus ſolſtitiorum. Quem circulũ cum ſol attingit intrans Arietẽ, fit ſolſtitiũ æſtiuũ, quoniã ſol altius ſcandere non poteſt, neque longius declinare, ſed deſcendere incipit & reuerti verſus mediũ zodiaci: propter quod ſtare dicitur. Non enim realiter ſtare putãdus eſt ſol qui nũquam quieſcit ſemper infatigabilis: ſed quia non aſcẽdit vltra, neque eleuatur altius, vt ex ſignis hyemalibus hactenus aſcẽderat, idcirco ſtare reputatur, & quaſi gradũ ſiſtere, nõ quidẽ à profectione & curſu, ſed ab aſcẽſu & eleuatione. Eſt aũt tũc ſolſtitiũ æſtiuũ, cũ ſol hũc circulum tangit in Cancro, qm̃ Cãcer ſignũ æſtiuũ eſt, æſtatiſque principiũ, quod noſtris tẽporibus eſt die xiij. Iunij, circiter feſtũ Barnabæ apoſtoli. ¶ Cum verò hunc circulum attingit ſol ex parte altera verſus polũ antarcticũ in principio Capricorni ſolſtitiũ habetur hyemale, ſolſtitiũ quidem quia deſinit tum ſol à nobis recedere, nec progredi poteſt longius, & iterum ad nos incipit reuerti, ad ſigna videlicet noſtro polo & nobis viciniora. Hyemale autem quoniã Capricorn⁹ hyemale ſignum eſt, hyemiſque principium quod noſtris tẽporibus eſt die xij. decembris circiter feſtũ Luciæ. Ponunt quoque punctũ ſolſtitij hyemalis & æſtiualis. Vnde punctus ſolſtitij æſtiualis eſt primus punctus Cancri, vbi circulus iſte interſecat zodiacum. Et dicitur pũctus ſolſtitij æſtiualis, quia cum ſol in ipſo exiſtit habetur æſtiuũ ſolſtitium. Primus autẽ punctus Capricorni vbi ex parte oppoſita diuiditur zodiac⁹ eadẽ hoc circulo, vocatur pũctus ſolſtitij hyemalis.

Hyemale ſolſtitiũ.

¶ Conſequenter ad diſtinctionẽ æquinoctiorum alium imaginamur circulum, ſimiliter tranſeuntẽ per polos mundi, ſed per principia Arietis & Libræ. Quem circulũ cum ſol attingit in principio Arietis (quod fit x. Martij), circiter feſtum beati Gregorij) habemus vernale æquinoctium. Aequinoctiũ quidem, quoniam dies ac noctes habentur æquales.

Aequinoctiorũ diſtinctio. Aequinoctium⁹ vernale.

æquales.Vernũ aũt quoniã Aries ſignũ eſt veris, eiusq́ue principiũ. Et punctus iſte primus Arietis, vbi interſecatur zodiacus hoc circulo trãſeunte, vocatur pũctus æquinoctij vernalis. ¶ Cum verò ex oppoſito ſol attingit hũc circulũ in principio Libræ xiiij. Septẽbris, in feſto exaltationis ſanctæ crucis, habetur æquinoctiũ autũnale, quoniam libra autũnale ſignũ eſt, autumniq́ue principium. Et pũctus ille vbi interſecatur zodiacus, pũctus æquinoctij autũnalis dicitur. Habemus itaque quatuor punctos, ſecundum quos fit totius ſphæræ diuiſio, temporumq́ue diſtinctio. Habemus & circulos duos in polis mundi ſeſe ad angulos rectos ſphærales interſecantes, ſecundũ quos fit æquinoctiorum & ſolſtitiorum ſecundum quatuor partes anni ordinata varietas, hos autem duos circulos vocant Græca appellatione coluros. Cuius nominis interpretationem variè aſsignant. Aequinoctium Autumnale.

De Meridiano & Horizonte.

CAP. XXVIII.

SVnt præter hos, duo circuli alij maiores, Meridianus & Horizon. Meridianus eſt circulus quidã qui trãſit per polos mundi & per Zenith capitis noſtri. Eſt autem Zenith capitis noſtri, pũctus directè ſupraposit' capiti noſtro. Punctus aũt diametraliter illi oppoſitus, Nadir vocatur. Pro cuius intelligentia notandum, quòd ſi protrahatur ſecundũ imaginationẽ linea recta ab extremo vſque ad extremũ cœli, per mediũ terræ, ſimul & per verticem capitis hominis alicuius, pũctus vnus terminatiu' illius lineæ dicitur Zenith, ille ſcilicet directè capiti ſuprapoſitus, alter verò, qui ex oppoſito reſpondet, dicitur Nadir. Circulus ergo ille qui tranſit ab vno polo mundi per Zenith capitis noſtri vſque ad alium polum ex oppoſito conſiſtentem, à quo iterum per Nadir ſiue punctum Zenith oppoſitum reuertitur ad primum polum, hic dicitur Meridianus, illi per cuius Zenith & Nadir tranſit. Ex quo manifeſtum eſt: quòd illi quorum eſt idem Zenith capitis, eundem habent meridianum, quorum verò diuerſum, diuerſos habent meridianos. ¶ Dicitur autẽ circulus iſte meridianus, quia oſtendit punctum meridiei, Meridian' Zenith. Nadir.

& quandocunque ſol hunc circulũ tangit, meridies eſt illis quorũ hic eſt meridianus: & qñ eũdem circulũ tangit in hemiſphærio inferiori, tunc eſt media nox illis quorũ eſt hic meridianus. In quacũque enim regione ſit homo, in quolibet die anni, quando ſol motu raptus primi mobilis tangit iſtum circulum in ſuperiori hemiſphęrio, eſt punctus meridiei. ¶ Quando aũtẽ in inferiori hemiſphærio ad eundem circulum peruenit, eſt punctus mediæ noctis. Per meridianos etiam lõgitudo cognoſcitur locorũ & diſtantia eorũ ab inuicem, cuius conſideratio ad Geographiam ſpectat. ¶ Horizon verò eſt circulus diuidens hemiſphærium inferius à ſuperiori. Totam nãque ſphæram diuidit in duas partes, ſiue in duo hemiſphæria. (Hemiſphærium enim ſphærę medietas dicitur) quorũ vnum à nobis videtur, alterum non videtur. Semper enim à nobis tm̃ altera pars cœli videtur. Illud autẽ quod ſub aſpectu noſtro eſt, hemiſphęriũ ſuperius appellamus, & peculiariter noſtrum dicimus. Illud verò quod infra nos & noſtro ſubtractum aſpectui dicimus hemiſphærium inferius, neque noſtrum illud appellamus, ſed noſtrorum potius antipodum. Dicitur autem horizon Gręca appellatione, quaſi finitor. Nam horizo ſignificat finio, ſiue definio, aut termino. Vnde Horiſmos finitio ſiue definitio. Dicitur ergo horizon, id eſt finitor, vel terminator: quia ſcilicet terminat & finit partem cœli viſam à non viſa, & illam partem viſus tranſit vbi viſus noſter terminatur & vbi nobis apparet cœlum terrę coniungi. Nam id nobis illinc contingere videtur, vbi eſt viſus noſtri terminus. Vocatur etiam circulus hemiſphærij, eo quòd hemiſphęrium vnum ab alio diuidat, & vnicuique ſuum deſignet. Huius autem Horizontis poli ſunt Zenith & Nadir, à quibus ſecundum omnes ſuas partes ęqualiter diſtat, & nos ſemper in Horizontis noſtri centro ſumus. ¶ Ponunt quoque Horizontem rectum & obliquum. Rectum dicunt eſſe eorum, qui ſub ęquinoctiali habitant: vel quorum zenith eſt in ęquinoctiali; Obliquum autem habent omnes qui vltra vel citra ęquinoctialem habitant. Et hęc quidem de circulis maioribus figuraliter

Horizon

ſint dicta,quibus omnibus cōmune eſt ſphærā totam in duas æquales partes diuidere.id quod ad oculū de ſingulis ſigillatim poteſt facillimè in ſphæra demonſtrari.

De circulis arctico,antarctico,tropico Cancri, & tropico Capricorni. CAP. XXIX.

Circuli autem minores(qui ſphæram diuidunt quidem,ſed in partes inæquales)ſunt quatuor arcticus ſcilicet,antarcticus,& duo tropici,æſtiualis & hyemalis,ſiue Cancri & Capricorni. ¶ Circulus arcticus eſt circulus quidam paruus, quem deſcribit polus zodiaci ſuo motu raptus,circa polum arcticū. Circulus verò antarcticus,quem deſcribit polus alter zodiaci circa polum antarcticum. Ex præcedentibus enim manifeſtum eſt, alios eſſe polos zodiaci, ſecundum quē ſol mouetur mo tu proprio,à polis æquinoctialis,ſecundū quem mouetur primum mobile,item & ſol motu raptus. ¶ Cum ergo totus zodiacus ſimul cum ſole per ſingulos dies neceſſario ſemel per raptum circumuoluitur,neceſſe eſt vt circa polos mundi,ipſius zodiaci poli circunferantur. Nam poli mundi,fixi manent & immobiles: poli autem zodiaci ſecundum proprium ſolis motum manent immobiles, ſecundum raptum tamen primi mobilis ſimul cum zodiaco circunferuntur circum polos mundi. Illos autem circulos quos ſic motu ſuo circa polos deſcribunt, dicimus arcticum & antarcticum. Arcticum quidem circulum, à polo arctico circa quem deſcribitur,Antarcticum autem ab antarctico polo. ¶ Tropicus Cancri eſt circulus quem ſol raptu primi mobilis deſcribit exiſtens in principio Cancri,in puncto ſolſtitij æſtiualis: qui circulus ſupremus eſt quem ſol poteſt deſcribere verſus circulum arcticum vel polum arcticum,quoniam tunc in maxima eleuatione eſt,ita vt altius aſcendere non poſſit,nec proinde ſuperiorem,aliquem circulum, aut arctico polo propinquiorem deſcribere. Atque hic tropicus etiam æſtualis nominatur,quoniam in ſigno æſtatis,imò quòd principium eſt æſtatis,deſcribitur. ¶ Tropicus autem Capricorni eſt circulus quem ſol raptu primi mobilis deſcribit

Circulus arcticus & antarcticus.

De duob' tropicis.

in principio Capricorni,exiſtens in puncto ſolſtitij hyemalis. Eſtque vltimus quem ſol poteſt deſcribere verſus polum aut circulum antarcticum, quoniam altius non poteſt quàm ſupra prædictum punctum ſolſtitij aſcendere, neque à nobis longius recedere, nec proinde vberiorem circulum deſcribere. Vocatur quoque hic in ratione ſigni, quod eſt hyemis principium, tropicus hyemalis, quoniam illum tunc ſol deſcribit, cum nobis hyems incipit. Verùm huiuſmodi appellatio non niſi quo ad nos debet intelligi. Siquidem noſtri antipodes ſuum tropicum Capricorni, æquè vocant tropicum æſtiualem, vt nos noſtrum tropicum Cancri. ¶ Vocantur autem circuli iſti Græca appellatione tropici, à verſione vel conuerſione. Nam Græcè, tropeo ſignificat retrouerto. Inde trope, reuerſio vel conuerſio, vel mutatio. Circulus igitur tropicus dicitur, quòd in eo fit Solis trope, id eſt, conuerſio ſiue reuerſio. Poſt hos enim deſcriptos circulos, cum vlterius illi non liceat proficiſci, nec tamen ſtare poſsit: cogitur reuerti, ita vt ſi à nobis longiſsimè abfuerit (quemadmodum in ſolſtitio hyemali contingit) mox redire ad nos incipiat, verſus noſtrum polum aſcendendo, quod tamen ſtatim percipi à nobis multum ſenſibiliter non poteſt, niſi poſt aliquanta dierum ſpatia. Si verò proximus nobis fuerit, & in ſumma ſuper nos eleuatione (quod eſt in ſolſtitio æſtiuali) cogitur à nobis abſcedere verſus alterum polum.

Cur tropici dicãtur.

De quinque zonis ſiue plagis.

CAP. XXX.

SEcundum iſtos autem, quatuor circulos minores, arcticum, antarcticum, tropicum Cancri, & tropicum Capricorni, fit diuiſio totius cœli in quinque zonas, plagas ſiue regiones diſtinctas, atque proportionabiliter etiam ipſius terræ, ſecundum eoſdem circulos. Vna regio eſt, totum hoc ſpaciũ quod eſt inter duos tropicos. Et hæc vocata eſt ab antiquis Torrida zona, propter calorem exceſsiuum, quem ibi eſſe dixerunt, ob hoc quòd

Torrida zona.

quòd ſol perpetuo in iſta regione inueniatur. Nam(vt ſupra diximus)extra tropicos non poteſt egredi. Quam ob cauſam dixerunt zonam hãc eſſe inhabitabilem. Alij tamen omnino id negãt,aſsignantes in hac zona multas habitabiles regiones,vt Ptolomeus & cæteri omnes Geographi.Intelligi tamen poteſt illud antiquorum dictum: quòd nõ ſit admodũ conueniens habitatio pro humana natura,maxime iuxta tropicos.Homines enim locorũ illorũ nigerrimi ſunt, & breuis vitæ, ac paruæ ſtaturæ. quod procedit ab exceſſu caloris conſumente in eis humidum radicale,vt non poſsint nec in iuſtam quantitatis menſuram excreſcere, nec in communem hominum durationem vitam protendere.Sub æquinoctiali autem experientia ſentire facit eſſe regiones temperatiſsimas, atque habitationi maxime accommodas, quod fieri dicunt propter æqualem præſentiam & abſentiam ſolis, per quam æqualem viciſsitudinem, fieri videtur maxima temperies regionum illarum,& optima loci illius diſpoſitio. ¶ Illæ verò duæ regiones quæ ſunt à circulis arctico & antarctico vſque ad polos mundi,ſimiliter dictæ ſunt inhabitabiles propter nimium frigus, ob nimiam ſolis diſtantiam, tametſi ſecundum veritatem non ſint prorſus inhabitabiles.Nam intra circulum arcticum tradit Ptolomeus eſſe multas hominum habitationes, ſed non multum apta habitationi:id quod nimius palor hominum illic habitantium, & nimia longitudo ſupra quàm ſtaturæ humanæ conuenit, ſatis indicant. ¶ Aliæ verò duæ regiones,quarum altera eſt inter circulum arcticum & tropicum Cancri, altera verò inter circulum antarcticum & tropicũ Capricorni, propter temperiem, ſunt optime habitabiles.Neque enim ſol nimium eis propinquus eſt,neque nimium elongatus,& quodam modo mediæ conſtitutæ inter torridam zonam & regiones illas frigidas ſupremas,illinc quidem calorẽ participãtes, hinc verò frigiditatem,ita optimam accipiunt cõtemperationem.Harum autem zonarum particularior determinatio,ad Geographum magis,quàm ad Phyſicũ ſpectat. Quapropter nobis iſta ſic generaliter dicta ſint ſatis.

Regiones frigidiſsimæ.

Regiones tẽperatæ.

De eclipſi Lunæ quomodo & quando fiat.

CAP. XXXI.

SVpereſt, vt de cœleſtium luminariũ eclipſibus nonnihil dicamus. Erit enim non inutilis huius rei conſideratio. Et primũ quidem Lunæ eclipſim determinemus. Pro cuius notitia attẽdendũ eſt, quòd Luna licet moueatur ſemper ſub circulo zodiacico, non tamen ſub linea illa ecliptica, quã ſupradiximus eſſe viam Solis: ſed ab ecliptica deuiat, & ſuo motu lineã propriam deſcribit (quæ linea Lunæ dicitur) interſecantẽ prædictã eclipticam lineam in duobus punctis diametraliter oppoſitis, quos duos punctos vocant caput & caudã draconis. Propter quod nunquã contingit Solem & Lunam directe & diametraliter adinuicẽ opponi, niſi cũ alter fuerit in capite draconis, & alter in cauda. Neque item perfecta fieri poteſt eorũ coniunctio, niſi ſimul ambo vel in capite, vel in cauda draconis inueniãtur. Cũ enim ſol perpetuo ſub linea ecliptica directe inueniatur, Luna verò nunquã niſi in duobus his punctis, manifeſtũ eſt, diametraliter cõiunctionem non poſſe fieri niſi ambobus in vno horũ punctorum exiſtẽtibus: neque diametralem oppoſitionẽ, niſi in his punctis ſibi ex oppoſito cõſtituãtur. Dicimus autẽ diametralem oppoſitionẽ, quando ſic opponũtur, quòd eadem diameter intelligatur cõtingere centrũ vtriuſque: ita vt linea protracta à centro ſolis directe terminaretur in cẽtro Lunæ. Similiter & coniunctionẽ diametralẽ dicimus. ¶ Deinde & hoc ſciendũ eſt ex perſpectiua, quòd omne corpus opacũ obiectũ corpori luminoſo, facit vmbram. Et quidem ſi corpus luminoſum fuerit maius corpore opaco obiecto, illuminabit plus quàm mediã partẽ corporis illius contra ſe poſitam, reliquã verò partem relinquit obſcuram, & vmbrã facit pyramidalẽ, quæ continuò minor fit, & ad acutiẽ tendit. Vnde ſequitur, quòd terra minor exiſtẽs ſole, ipſi obiecta, pro medietate ſua, aut plus q̃ pro medietate illuminatur, ſecundũ quam reſpicit aſpectũ ſolis, reliqua verò pars obſcura manet, & vmbram facit: q̃ vmbra ſemper directè porrigitur verſus Nadir ſiue punctũ oppoſitũ ipſius corporis luminoſi, atque

Caput & cauda draconis oppoſita.

ita vm

ita vmbra terræ directè ſemper protẽditur verſus Nadir Solis. ¶ Quibus præmiſsis dicendũ eſt, quòd cũ Sol & Luna ſibi inuicẽ diametraliter modo prædicto opponũtur ſub linea ecliptica, ita vt ille ſit in capite, hæc in cauda draconis, aut econtrario, ille in cauda, hæc in capite, tunc vera habetur eclipſis Lunæ. Eſt enim directa interpoſitio terræ (quæ eſt corpus opacũ) inter Solem & Lunã: propter quod terra interpoſita impedit, ne ad Lunam poſsit à Sole venire lumen, ac proinde (cũ non habeat lumẽ niſi à Sole) neceſſe eſt eã lumine deficere, quòd eſt eclipſari. Nam eclipſis nõ aliud eſt quàm deſtitutio ſiue defectus. Quod autem tunc ſit directa terræ interpoſitio inter Solem & Lunã, manifeſtè patet, quia ſi protraheretur linea recta à capite, & Luna in cauda, linea illa haberet pro terminis duo centra, ſolis & Lunæ, & tranſiret per centrũ terræ. Ex quo etiã conſequitur, quòd ſole exiſtente in capite draconis, Nadir ipſius ſolis eſt in cauda draconis. Atque ita (iuxta prędicta) neceſſe eſt vt vmbra illa quæ fit à ſole, per interpoſitionẽ terræ, directè protendatur verſus corpus lunare, quoniam ſemper vmbra (vt diximus) verſus Nadir corporis luminoſi protenditur.

Quo modo Lunæ fit eclipſis.

Nunquam fieri eclipſim Lunæ niſi tempore oppoſitionis.

CAP. XXXII.

Ex prædictis fit manifeſtum, quòd nunquã poteſt haberi lunæ eclipſis, niſi in tẽpore oppoſitionis, ſiue plenilunij. Nunquã enim alias contingit alterum prædictorum planetarum eſſe in capite, & alterum in cauda draconis, neque alias vnquã cõtingit ſimul illos inueniri ſub ecliptica linea diametraliter oppoſitos, quod tamen eſt neceſſariũ, vt fiat Lunæ eclipſis. Nunquã item cõtingit terram interponi inter ſolẽ & Lunã (cuius interpoſitio cauſat Lunæ eclipſim) niſi cũ in his punctis ſibi inuicem fuerint oppoſita. Extra hos enim punctos quotieſcunque lineã protraxeris, à centro ſolis ad centrũ Lunæ, nunquam linea illa per centrũ terræ inuenietur tranſire: quod argumentũ euidens eſt, eã diametraliter non interponi. ¶ Itẽ ex prędictis cauſa manifeſta eſt, quare nõ ſemper in oppoſitione Lunæ ad ſolẽ habeatur Lunæ eclipſis.

Quare nõ ſemper fit in oppoſitione eclipſis.

Oppoſitio enim ſingulis fit mẽſibus,raro autem eclipſis, nimirum quia non in qualibet oppoſitione Luna inueni tur ſub linea ecliptica,nec in capite,nec in cauda draco nis.Nunquam aut eclipſis Lunæ fieri poteſt(vt diximus) niſi quãdo Luna ſimul cum ſole ſub ecliptica inuenitur.

Quod aliquando fieri poſſit eclipſis Lunæ partialis.

CAP. XXXIII.

QVanuis autem perfecta & totalis lunæ eclipſis nõ poſsit fieri niſi cũ ſub linea ecliptica diametraliter opponitur ſoli, poteſt tamẽ fieri eclipſis imperfecta & partialis,cum prope caput aut caudã draconis fuerit fere diametraliter,quanuis non omnino diametraliter oppoſita ſoli intra metas ſiue terminos eclipſis,qui ſunt xij.gradus ante & poſt caput vel caudã draconis ſecundum longitudinem. Luna enim exiſtens ita propinqua ad oppoſitionem diametralem Solis, intra tale ſpacium,ſecundum partem ſui eclipſatur, magis vel minus,iuxta quod vicinior eſt capiti vel caudæ draconis,aut ab eis diſtantior. Non tamen plane totaliter eclipſari poteſt,niſi cũ in capite aut cauda fuerit diametraliter ſoli oppoſita. ¶ Eſt tamẽ aduertenda differentia inter eclipſim Lunæ totalem,& vniuerſalem ſiue generalem. Totalis enim eius eclipſis dicitur quando penitus & totaliter ſecundum omnes partes priuata eſt Solis lumine. Generalis autem ſiue vniuerſalis eius eclipſis dicitur, quando generaliter omnibus apparet luminis defectus. Ex quo cõſequitur,omnem eclipſim Lunæ, ſiue totalem ſiue partialem, eſſe generalem. Luna enim eclipſim patiens vndecunque videatur,talis apparebit.Corpus enim quod denigratum eſt,aut maculam habet vel obſcuritatem,ſiue in toto ſiue in parte,vndecunque aſpiciatur, talem denigrationem aut obſcuritatẽ habere cernitur.Ita luna vmbra terræ perfuſa & obſcurata, vndecunque videatur,iudicabitur vt priuata ſolis lumine, ſiue ſecundũ totum, ſiue ſecũdum partem.Non ergo cõuertuntur eclipſis lunæ totalis & generalis,cum etiam partialis probata ſit eſſe generalis.Secundum eam enim partem qua aliquibus lumine priuatur, nemini poteſt apparere aliter

quàm

quàm luce priuata, nec ſecundum eam partem aliunde videtur illuminata:cuius contrarium eſt in eclipſi partiali ſolis vt ex ſequentibus fiet manifeſtius.

De eclipſi Solis, & quando & quomodo fiat.

CAP. XXXIIII.

Cum verò Luna eſt in cõiunctione ad Solem,ſi coniunctio fiat diametralis ſub linea ecliptica,ita vt coniungatur Luna Soli in capite vel in cauda draconis,per interpoſitionem Lunæ inter Solem & noſtrum aſpectum,continget nobis ſolem eclipſari.Cum enim luna ſit corpus opacum & non tranſparens,penitus illuminari à ſole non poteſt,ſed illuminatur tantum à ſole ſecundum ſuam medietatem, vel maiorem partem (eo quòd Sol maior ſit Luna)proijciturque vmbra verſus aſpectum noſtrum,& obumbratur nobis claritas Solis,ſicque nobis ſol eclipſatur.Quod non eſt ita intelligendũ, quaſi ſol verè poſsit lumine priuari,cuiuſcunque corporis obiectione.Eſt enim hoc planè impoſsibile,cum Sol à ſeipſo,& non ab alio ſuum habeat lumen.Sed quãtum ad noſtrum iudicium,noſtrumque aſpectum dicitur eclipſari, quia ſcilicet nobis videtur eius lumen deficere, quod nobis propter interpoſitionẽ opaci lunaris corporis nõ appareat.¶Quomodo autem ſuperius de luna diximus,quod perfectè & totaliter non eclipſatur niſi cum ipſa ſub linea ecliptica opponitur Soli in capite aut cauda draconis,ita de Solis eclipſi dicendum eſt,quòd perfecta fieri non poſsit,niſi quando eſt diametralis coniunctio Lunæ & Solis ſub ecliptica linea in capite aut cauda draconis,ambobus in capite,aut ambobus in cauda exiſtẽtibus,& diametraliter ſibi inuicem ita oppoſitis,vt eadem diameter per vtriuſque centrum tranſeat.Poteſt tamen fieri partialis ſolis eclipſis,etiam tunc quãdo Luna eſt in coniunctione ferè ſub linea ecliptica,prope caput aut caudam draconis,intra metas vel terminos eclipſis, de quibus prædictum eſt.¶Inter eclipſim autẽ ſolis totalem & partialẽ,hæc differentia eſt,quòd in totali eclipſi, exiſtente coniunctiõe directè in capite vel in cauda draconis,totum corpus ſolis illis obumbratur & obtenebra

Quomodo ſol eclipſatur.

tur,quibus eſt eclipſis, ita vt nihil videat de globo ſolis. In eclipſi autem partiali,quando coniunctio tantum eſt propè alterum dictorum punctorum, non obtenebratur totum corpus ſolis,ſed ſolum pars aliqua, vbi contingit interponi lunam noſtro aſpectui. Et contingit interdum hanc eclipſim ita modicam eſſe, vt vix percipiatur niſi macula aliqua ſub ſolari corpore. ¶ Ex prædictis patet ratio,quare non ſemper in coniunctione Solis,& Lunæ videamus Solem eclipſari, quoniam videlicet non in omni coniunctione, Luna in aliquo prædictorum punctorum inuenitur, aut propè, intra metas eclipſis, ſed frequentius in alia parte zodiaci ſoli coniungitur, extra punctos prædictos. Manifeſtum eſt inſuper omnino non poſſe fieri Solis eclipſim, niſi tempore coniunctionis & nouilunij, quemadmodum non poteſt fieri eclipſis Lunæ,niſi tempore oppoſitionis & plenilunij: quoniam videlicet aliàs non contingit Lunam obijci inter Solem & noſtrum aſpectum.

Multiplex differentia inter eclipſim Solis & Lunæ.

CAP. XXXV.

INter eclipſim autem Solis & Lunæ, non vnica differentia eſt. Primum enim hoc ex dictis patet, quòd eclipſis Solis requirit coiunctionem in eodem puncto,vel propè idem pūctum: Lunæ verò eclipſis, exigit oppoſitionem in cunctis oppoſitis. Prior habet fieri tempore nouilunij, poſterior in tēpore plenilunij. In priori, Luna interponitur inter ſolem & terram. In poſteriori, terra inter ſolem & lunam obijcitur media. In priore, vmbra Lunæ terram obſcurat: in ſecunda vmbra terræ corpus Lunæ obfuſcat. In priori, tantum fit luminis ab aſpectu noſtro ſubtractio: in poſteriori, etiam realis luminis priuatio. ¶ Sunt præter has duæ aliæ notabiles differētiæ, quarum prior hæc eſt, quòd eclipſis Lunæ (ſiue totalis ſit ſiue partialis) ſemper eſt generalis in omni terra, eclipſis autē ſolis, nūquā eſt generalis. Priorē partē ſupra declarauim⁹. Poſterior verò ita probatur, quoniā nō ſimul omnib⁹ ſol eclipſatur, neque omnibus ſimul apparet lumē deficiēs: ſed dū hi ſolē eclipſari percipiūt, illi luce ſolis fruūtur: & dum

Eclipſis Solis nunquam eſt vniuerſalis.

dum ad hos eclipſis peruenit,priores illi lucis fulgorē iā receperunt. Quia enim ſol in eclipſi ſuum lumē non perdit,ſed tātum eius claritas obumbratur ex interpoſitiōe Lunæ,fieri poteſt,vt quibuſdā obſcuretur, quibuſdā aūt non. Cum enim Luna ſit multo minor tota terra,& Sol multo maior Luna,nō poteſt vmbra Lunæ totam terram cooperire:maxime,quia(iuxta prædicta)vmbra terræ ſecundum acutiē pyramidalem cōtinuo minuitur,propter quod etiā ſi terra eſſet æqualis tantum Lunæ,adhuc non poſſet penitus ab ea obūbrari. Multò min⁹ ergo nūc,vbi ſecundū veritatē multò eſt maior (cōtinens videlicet eā trigeſies nonies)poterit ab ea penitus obūbrari. Vnde cōtingit fieri eclipſim in vna regione,non autē in aliā,imò contingere poteſt vt duorū vicinorum ſatis propinque cōmorantium vel conſiſtentium,alter habeat eclipſim, alter nō:vtpotè ſi intra vnius aſpectū & ſolē ſit interpoſita Luna,non aūt inter alterius aſpectū,aut ille ſit in vmbra Lunæ,hic aūt non:vtpotè ſi illum tangat pyramidis acuties vmbræ lunaris,non autem hunc aliquantulū diſtantem ab altero. ¶ Nequaquam ergo poteſt fieri Solis eclipſis generalis in vniuerſa terra. Tunc enim totā terrā poſſet obumbrare luna:quod eſt impoſsibile. Totalis autem eclipſis ſolis,aliquibus poteſt fieri. Ad hoc enim non amplius requiritur,quàm vt ſol in aliqua parte per directam interpoſitionē lunæ penitus ſubtrahatur illic inhabitātium aſpectui. Tunc enim nobis eſt totalis ſolis eclipſis,quando noſtro aſpectui totaliter eius lumen ſubtrahitur,propter directam interpoſitionem corporis lunaris inter ſolem & noſtrum aſpectum. Verùm interim dum nobis totaliter eclipſatur in alijs partibus terræ, nec partialiter videbitur eclipſari,eo quòd, quantum ad illas partes terræ non ſit interpoſitio lunæ, ſicque generalis eſſe non poterit. ¶ Altera differentia eſt,quòd eclipſis Solis, incipit à parte occidentali corporis ipſius,eo quòd Luna per proprium motum venit ab occidente. Sed eclipſis lunæ venit primo à parte orientali corporis eius, eo quòd ipſa proprio motu ab occidente veniens intrat vmbram terræ,quam primo tangit in parte ſui corporis oriētalis:

verumtamen prius partem vmbræ occidentalem ingreditur.

De Nouilunio & Plenilunio.

CAP. XXXVI.

Opportunè quoque hoc loco & de nouilunio & plenilunio & varia lunæ illuminatione dicendū. Aduertendū proinde eſt, quòd cum luna ex ſe lumen non habeat, ſed omne ſuum lumen recipiat à ſole, omnis ratio mutationis & variæ illuminationis, per reſpect⁹ varios ad ſolem debet cōſiderari. Eſt enim luna corpus admodum opacum, quod non poteſt à ſolis lumine (quantumuis forti & valido) totaliter penetrari, ſed tantum ſecundum mediam partem vel amplius ab eo poteſt illuminari. Illic autē illuminatur, vbi à ſole reſpicitur. Propter quod non ſemper in eadem ſua parte lumen habere cernitur, eo quòd non ſemper ſecundum eandem partem à ſole reſpicitur: ſed nunc deſuper, nunc ab infra, nunc à latere hoc aut illo. Et ſecundum hanc illuminationē diuerſam, contingit omnis in luna mutatio. ¶ Quando enim luna eſt coniuncta Soli, ita vt pariter inueniantur ſub aliqua parte zodiaci, ſuperior eius medietas quæ eſt verſus aſtra, eſt illuminata, inferior vero medietas verſus terram obſcura eſt, proijcitque vmbram. Et tunc nouilunium dicimus. Hebræi vero neomeniā appellabant, id eſt, nouum menſem. Diſtinguebant enim menſes per lunæ curſum, ita vt ſemper à nouilunio menſem inchoarent, ſuasque calendas ipſum diem coniunctionis habebant. Deinde verò, cum luna ſuo motu celeriori à ſole incipit recedere, incipit ſimul & lux eius à parte ſuperiori ad inferiorem permutari, incipitque nobis lux aliqua apparere in noſtra medietate. Et quantò luna à ſole amplius declinat, tantò magis à parte ſuperiori lumē recedit & in parte laterali (propter lateralē ſolis aſpectum) illuminatur: primum quidē vt cornuta modice, & appellatur bicornis: deinde pleniori lumine, & quarta creſcens vocatur: quæ cum plena fuerit, quaſi ſemicirculus apparet, quando eſt luna ſeptima. ¶ Poſt hanc verò quartā primā incrementi lunaris, cōtinuo ad plenitudinē circuli tendit, ſecundum

Nouilunium.

amplio

ampliorem à ſole declinationẽ,vſque dum ad ſimilitudinem pleni circuli venerit(quod fit luna xiiij.)ita vt ſol & luna inueniãtur in partibus zodiaci oppoſitis. Tuncq́ue pars eius inferior verſus nos,totaliter illuminatur, ſuperiori oĩno remanẽte priuata lumine,appellaturq́ue pleniluniũ,eo quòd nobis tunc plenè illuminata videatur,licet ſecundũ veritatẽ æquè ſemper ſit illuminata. Atque hic finitur medietas menſis lunaris. ¶ Poſt hoc iterũ incipit Luna Soli appropinquare,& per conſequens ab inferiori parte lumine priuari,& verſus ſuperiorẽ partẽ lumine creſcere,rurſumq́ue vt cornuta à parte altera,& ſemicirculi in modum apparet,Luna xxj.donec tandem iterũ habeatur ex coniunctione nouilunium. Sicq́ue perpetua hac inſtabilitate luna mouetur, velociſsimo ſuo motu quadruplicẽ ſibi ſingulis mẽſibus variãs illuminationẽ. Quid plenilunium.

De eclipſi facta tempore paſsionis Chriſti.

CAP. XXXVII.

QVæ autẽ in capitulis præcedẽtibus de Solis eclipſi dicta ſunt,opportunè nimiũ cõducere vidẽtur ad cõſiderationẽ eclipſis ſolaris,quam in ſacris Euãgelijs factã legimus media die,pẽdẽte in crucis patibulo ſolis,lunę,aſtrorũq́ue omniũ,imò cœli & terræ cõditore Chriſto Ieſu dño & Deo noſtro:quæ tam notabilis & ſupra naturã inſolita fuit,vt etiã gentiliũ hiſtorijs,poſterorũ memoriæ ſit prodita, præter quod diuinus ille Dionyſius Areopagita,tum in Aegypto apud Heliopolim philoſophus,in epiſtola ad Policarpũ ſe pariter cũ Apollophane ſummo Philoſopho eandẽ ſe cõſpexiſſe & cum admiratione maxima diligẽter cõſideraſſe,teſtatur. ¶ Conſtat eñ ex prædictis,hanc eclipſim nequaquam ſecundũ naturã potuiſſe fieri,ſed ſupernaturali tantũ virtute. Nam tẽpus paſsionis Chriſti minime cõueniebat tempori ſolaris eclipſis. Hæc enim(vt oſtenſum & probatum eſt)nõ niſi in cõiunctione ſolis & lunæ fieri poteſt. Tempore vero paſsiõis Chriſti pleniluniũ erat,& oppoſitio lunæ ad ſolẽ. Quod præter teſtimoniũ Dionyſij,qui ſe aſſerit cum Apollophane in oppoſitione eã cõſpexiſſe, manifeſte ex ſanctorum Euangeliorum authoritate monſtratur, Dionyſius Areopagita eclipſim aduertit ĩ paſsione Chriſti.

tur,quæ deſcribunt Chriſtũ tempore Paſchalis ſolennita tis in ſancta Paraſceue paſſum & immolatũ. Paſchalẽ au tem ſolennitatẽ (vt ex legis præcepto habebant) Iudæi plena luna celebrare debebãt:luna ſcilicet quintadecima: quẽadmodum legimus Exodi xij.capitulo . Non ſolum igitur tps nõ fuit ſecũdum naturam accõmodum ſolari eclipſi, verùm etiam maxime incõmodum . Nullo enim tempore impoſsibilius eſt eam fieri,quàm tẽpore oppoſi tionis. Nunquam enim longius ſol & luna abſunt à con iunctione,quam oppoſitionis tempore. ¶ Exactius autẽ cuncta quæ in hac eclipſi contigerunt conſiderantibus, in vno portento quinque ſimul concurrunt conſideran da miracula quæ ad gloriam immolati in cruce agni, particulatim nos minime pigebit explicare.

Quinque miracula i vna eclipſi.

¶ Primum itaque fuit ex parte temporis,quoniã(vt iam diximus) ſecundũ naturam erat ad eclipſis generationẽ minime conueniens . ¶ Secundum erat in curſu Lunæ, quę naturaliter ſuo motu proprio ab occidente in orien tem progreditur. In hac autẽ eclipſi,viſa fuit à Dionyſio motu velociſsimo reuertens præter naturam ab oriente verſus meridiem,vſque dum ſtetit ſub ſole:vbi per tres horas quieuit,& ſolis lumen mortalibus occultauit. Poſt verò,mortuo domino,ad propriũ locum verſus oriẽtem, motu celerrimo,velut in inſtanti regreſſa eſt. Atque ita quidem hora ſexta & nona apparuit ſub Sole,veſpere au tem occidente Sole in oriente apparuit oppoſita Soli. ¶ Tertium miraculũ fuit ex parte,à qua incepit eclipſis, nam ſupra declaratum eſt,eclipſim ſolarem debere ſecũ dum naturalẽ ordinẽ incipere à parte occidentali corpo ris Solis. Illius autem eclipſis fuit initiũ à parte orientali ſolis. Nam luna(vt iam dictum eſt) retroceſsit ab orien te verſus meridiem,ſicque primo ſolem tetigit ex parte orientali. ¶ Quartũ fuit miraculum ex parte in qua poſt peractam eclipſim primũ cœpit corpus ſolare lucidũ ap parere . In eclipſi enim naturali,pars illa ſolis,quæ primũ obumbratur interpoſitione Lunæ,prima item incipit ap parere lucida poſt eclipſis medium . In hac autẽ eclipſi, ordine contrario (quod mirabile eſt) pars illa quæ pri

mo.

mo obſcurata fuit,& quam primùm ſubintrauit corpus lunæ,poſtremo apparuit ſuo lumini reſtituta. Vltima verò pars ſolis,& quam nouiſsime luna intrauit(pars videlicet occidentalis) primum detecta apparuit,& ab obſcuratione libera. Non enim pertranſiuit luna Solem,vti ſolet naturali eclipſi,ſed ſub eo ſtetit trium horarum ſpatio,ac deinde non pertranſeundo ſolem reliquit,ſed rurſum ad locũ vnde venerat(id eſt,ad orientem)redeũdo.

¶ Quintũ fuit miraculum,ex mora & duratiõe eclipſis. Nam eclipſis Solis ſecundum naturam diu durare non poteſt,ſed & celerrimè abſoluitur propter nimiam ſolaris corporis ad corpus lunare ſuperexceſſum ſecundum quantitatẽ,& velociſsimum Lunæ motum. Propter quas duas cauſas concurrentes, non diu poteſt corpuſculum tanto minus,corpus tanto maius noſtro ſubtrahere aſpectui. Siquidẽ(propter motũ velociſsimũ) luna non diu poteſt noſtro aſpectui occultare ſolem,corpus tantę molis,quin aliqua ex parte mox emicare & effulgere incipiat noſtro aſpectui. Quemadmodum videmus ad oculum, nonnunquam magni corporis molem noſtro aſpectui abſcondi,per minimi corporis interpoſitionem,quod tamen ſi vel ad tranſuerſum vnguem aut latum culmum loco moueatur, mox ſub aſpectum noſtrum ſeſe offeret quod ante fuerat occultum. Vt cum (exempli gratia) ante oculos manum tantum tenentes,ita prohibemus ne conſpiciamus globum ſolis qui mox ſe ingeret noſtro aſpectui,ſi vel minimum eam mouerimus. At verò eclipſis iſta (de qua loquimur)tam admirabilis & horrẽda, non modici temporis fuit, neque ad momentum tranſiens,ſed perpetuò trium horarum ſpatio, ab hora ſexta (vt Euangeliſta ait) vſque ad horam nonam. Cuncta verò hæc miracula beatus pater Dionyſius Areopagita, in ſupradicta epiſtola, paucis verbis particulariter videtur attingere, quemadmodum ex ipſius epiſtolæ verbis Aſtronomicæ rei perito facilè fieri poteſt manifeſtum.

Quòd eclipſis iſta tempore paſsionis fuerit uniuerſalis.

CAP. XXXVIII.

Super

SVper hæc verò omnia, forſitã & aliud miraculum ſextum adijciendũ erit, ſecundũ naturam, multo etiã magis quàm præcedentia impoſsibile. Videtur enim eclipſis iſta de qua loquimur, fuiſſe penitus vniuerſalis in vniuerſo orbe. De quo tamen cõtrariæ exiſtunt ſententiæ. Nam aiunt quidã, tantum in Iudæa fuiſſe hanc eclipſim: & quod Euangeliſtæ dicunt, tenebras factas ſuper vniuerſam terram, limitare intelligunt de terra Iudææ. Atque hi nihil opus habent aliud ſuperaddere miraculũ. ¶ Altera verò probabilior, & ſcripturæ, rationi, atque hiſtoricæ fidei magis cõſona opinio eſt, quæ vniuerſalẽ dicit fuiſſe hãc eclipſim, ſuper vniuerſum orbem. Eſt enim hoc magis ſcripturæ cõſonũ, quæ ſimpliciter dicit ſuper vniuerſam terram factas eſſe tenebras. Deinde & rationi magis conſentaneum eſt poſtquam ad glorificationem pendentis in cruce, mundi conditoris eclipſim fieri voluiſſet gubernator naturæ, vt miraculũ iſtud palàm omnibus in toto mundo exhiberet, quandoquidẽ ad omniũ ſalutẽ, agnus ille in Iudæa ĩmolabatur. Et dicebat apud
Pſal.117. omnes, lapidem hunc reprobatum cœlitus clarificari: ita vt eſſet etiam exteris nationibus in teſtimonium abominandi facinoris, tam inſolita conſpecta eclipſis. Quod
Matt.27. etiam rei docuit euentus. Non enim ſolus ille in Iudæa
Dionyſij Centurio, viſis ijs quæ facta fuerant dixit: Vere filius Dei
memora- erat iſte. Verumetiam apud Heliopolim in Aegypto Dio
bile dictũ. nyſium audiuimus conſpecta re admiranda, memorabi
Act.17. li verbo exclamaſſe coram ſodalibus, Aut Deus naturæ patitur, aut mundi machina diſſoluitur. Et ex hoc ſigno apud Athenas. (quod in actis Apoſtolicis legitur) ignoto Deo ferunt aram fuiſſe inſcriptam. ¶ Præterea, miraculum illud de retroceſsione vmbræ ſolaris in teſtimonium ſanationis Ezechiæ regis, non in ſola Iudæa exhibitum neque perceptũ fuit, verùm etiam in exteris nationibus. Vnde & regem Babyloniorum legimus miſiſſe ad eum literas, & nuncios vt inquirerent de portento quod acciderat ſuper terrã, quemadmodum in libris Paralipo-
Para.32. menon legimus. Quãtomagis ergo ſignũ iſtud, quod ad clarificationẽ ſaluatoris mundi fiebat, non in Iudæa tantum,

tum,ſed & in exteris regionibus decuit vniuerſale fieri?
¶Monſtrat hoc ipſum fides hiſtoriç,quoniã(vt Euſebi⁹ Cæſarienſis refert)Phlegon egregius Olympiadũ ſupputator,lib. decimotertio de hac eclipſi ita teſtatur. Olympiade ccij.magna & excellens inter oẽs quæ ante acciderant defectio ſolis facta eſt,& dies hora ſexta ita in tenebroſam noctẽ verſus,vt ſtellæ in cœlo viſæ ſint terræq́ue motus in Bithynia Nicenæ vrbis multas ædes ſubuerterit.Ex cuius verbis manifeſte patet,nec terræmotum peculiarẽ fuiſſe Iudææ,nec ſolis deliquiũ.Id quod ex cõſpectione ſtellarum probatur.Non enim efficere poſſet eclipſis ſolis particularis,vt vllę ſtellæ in cœlo conſpiciãtur, cum lumen ſolis non tollatur, vnde prohibetur ſtellarũ aſpectus.Maius enim lumen obfuſcat minus. Vnde licet nobis abſcõdatur globus ſolis,nõ ob hoc lumen eius aufertur,quo obfuſcãtur ſtellæ vt videri non poſsint.Apparet ergo non ſolum fuiſſe particularem illam eclipſim. Euſebius. Phlegon.
¶Quod ſi roges,quomodo fieri poſsit vt fuerit vniuerſalis,cum luna (vt ſupra dictum eſt) non poſsit ſua interpoſitione totum corpus ſolis occultare ab aſpectu noſtro?hoc videlicet eſt quod dicimus nouum miraculum eſſe,vniuerſalitatẽ iſtius eclipſis,vt facta intelligatur nõ ſolum per interpoſitionẽ Lunæ inter ſolem & terram,ſed ſimul & per radiorum ſolarium retractionẽ. Diuina ſiquidem virtute factum creditur,vt ſol quaſi exhorreſcẽs impijſsimum ſcelus,quod ſuper terram tum gerebatur ſuũ lumen à terra continuerit (quod nũquam feciſſe legitur ab initio ſeculi) indignum ducens ſuo lumine terrã lætificare,quando ſuum creatorem conſpiciebat tam atroci & ignominioſo mortis genere ab ĩpijs cruciari. Itaque queãdmodum Lunæ eclipſis vniuerſalis intelligitur per realem totius luminis ſubtractionem,ſic & iſtam imaginamur factam , per realem luminis à toto orbe ſubtractionem,quod nunquam ſecundum naturam in eclipſi ſolis poteſt contingere.Et ne cui nouum hoc cõmentum videatur , inuenimus planè huius ſententiæ fuiſſe Beatum Hieronymum.Denique quod Dionyſius & alij cum eo philoſophi Heliopoli ad contemplationem huius eclipſis Quæſtio. Solutio.

pſis animum intenderunt, non eſt veriſimile factum eſſe niſi quòd etiā ipſi experirentur tenebras. Cum enim nullo modo ſecundum curſum naturæ tempus eſſet eclipſis, nullam habebāt cauſam neque occaſionem ad rem iſtam aduertendi animū, niſi quòd eaſdem quas in Iudęa patiebātur tenebras ſceleris perpetratores, ſentirent etiā ipſi, vt fierēt rei incognitæ admiratores. Vñ veriſimile eſt propter ſubitas & inopinatas tenebras quas ſentiebant, mox incepiſſe illos applicare animū ad huius rei cōſiderationem, quemadmodū ab initio (vt philoſophus teſtatur) ex admirari cœptū eſt philoſophari. ¶ Apparet ergo non in ſola Iudæa fuiſſe hac eclipſim particularē, ſed penitus in omni terra vniuerſalē: quemadmodū terræmotus non ſolum particularis fuit in Iudæa, ſed etiā in alijs nationibus, vt retulimus ex deſcriptione digni fide etiā gentilis hiſtorici. Quæ vniuerſalis eclipſis cum fieri nō potuerit per ſolam Lunæ interpoſitionem, cōſequitur debuiſſe ſolem ſuos continere radios, vt concordi teſtimonio & vna compaſsione terra mota diruptæque petræ in inferioribus, & luminaria obſcurata ſupernè, lugerent ſimul & clarificarēt reprobatum lapidem, appēſum in cruce Chriſtum dominum.

Solutio cuiuſdam obiectionis, & libri concluſio.

CAP. XXXIX.

Obiectio VErùm contra hanc noſtram ſententiam obijciat forſitam aliquis. Quonam modo hæc conſtant, vt ſolem, dicamus continuiſſe lumen, ſtellas tamen in cœlo potuiſſe videri? Siquidem (vt iam ante dictum eſt) à ſole cætera aſtra lumen accipiunt. Si ergo (quēadmodum refert Phlegon) ſtellæ in cœlo videri poterant, certe & Solem oportuit luce non eſſe priuatum. Alioqui & ſtellæ ſuum lumen perdidiſſent: ablata nāque cauſa, auferri oportet etiam effectum.

Solutio. ¶ Huic obiectioni reſpondebimus dicentes, Solem quidem non ſecundum ſubſtantiam priuatum fuiſſe lumine, quod illi ſecundum ſuam ſubſtantiam indeficiens dedit altiſsimus, ſed tantum ſuum lumen continuiſſe, & ſuos radios retraxiſſe vt ſuper terram eos non effunderet, nec aērem ſolito lumine il

ne illuſtraret.In terra enim ſcelus erat quod exhorreſce-
bat,& cuius indignitatẽ volebat demõſtrare.In ſuperiori
bus autem non erat cur lumen contineret.Proinde quòd
in priori capite eclipſim iſtam ſimilem fecimus eclipſi lu
nari,non ita intelligẽdum eſt,quaſi ſic ſentiamus in ecli-
pſi iſta lumen verè defeciſſe ſoli,& omnino non fuiſſe lu
cem in ſubſtantia ſolis,quomodo in ſua eclipſi, corpus
Lunæ realiter priuatur lumine,ſed tantum in hoc cõſtat
ſimilitudo,quòd ſicut luna in ſua eclipſi nullum lumen
ad inferiora mittit,ſic neque ſol tum temporis radios vl-
los aut vllum lumen ſuper terram proijciebat. Stat ergo
ſolem continuiſſe ſuos radios, ne inferius lucerent ſuper
terram:ſtellas tamen in cœleſtibus ſolito lumine fuiſſe
illuſtratas.¶Si rurſum obijcias,quorſum lunæ interpoſi- Obiectio.
tione opus fuit, ſi ſolis radij erant cohibendi? aut quid
operabatur illa Lunæ ſub ſolari corpore ſuppoſitio,ſi cõ
tinuerit ſol radios luminis ſui?æquè enim nihil lucis ſu-
per terrã fuiſſet effuſum poſteaquam iuſſus eſt Sol ſuos
cõtinere radios,etiam ſi Luna non fuiſſet ſoli ſuppoſita.
Videtur ergo iſta lunæ interpoſitio prorſus fuiſſe ſuperua
canea. ¶Dicimus lunam quidẽ vt creatorem glorificaret Solutio.
& ſceleris horrorem mundo declararet,ſuo creatori com-
patientem Dei iuſſu(à quo indubiè mouebatur) præſti-
tiſſe quod potuit,eamque hac in re ſuum voluiſſe præſta-
re creatori obſequium,quod poſſet Solem occultando vt
radios illius cohiberet,& moriẽtis in cruce gloriã mũdo
patefaceret. Et veriſimile eſt lunã ſe directe ſoli ſuppo-
ſuiſſe ex ea parte,q̃ reſpiciebat ſceleris huius nefandiſsi-
mi locum,id eſt,inter Iudæam & Solem fuiſſe interpoſi-
tam.Quod autem ſecundum naturam,luna ſua interpo-
ſitione non potuit,id credimus diuina virtute per ſola-
rium radiorum retractionem adimpletum.¶Quidã ve-
rò etiam denſiſsimarũ nubium ponunt concurſum. Sed
quæ prius dicta ſunt,videntur magis probabilia. Nam ſi
per nubes totum negotium geſtum fuiſſet,minus potuiſ-
ſent ſtellæ conſpici, quæ facilius obumbrãtur nubibus
quàm corpus ſolare.Item non potuiſſent ita limpidè in
Aegypto per Dionyſium prædicta conſiderari,ſi nubium

talis interiectio perfeciſſet negocium. ¶ Sed nos iam à ſupremo cœlorum,in id quod fuit aliquando terræ infimū
Pſal. 21. delapſi,nempe in illum qui ſuo ipſius teſtimonio vermis fuit & non homo,opprobrium hominum & plebis abiectio,virorum nouiſsimus,vir dolorum & ſciens infirmi-
Eſa. 53. tates,cuius aſpectus tanquam leproſi fuit & non erat ei ſpecies neque decor,cuius præ humilitate iudicium ſub-
Pſal. 117. latum eſt,lapis reprobatus,agnus occiſus,hircus pro peccato,caper emiſſarius in crucem adactus,tandem feſſum calamum in eo reponamus. Siquidem bonū eſt nos hic figere pedem,bonum eſt calami curſum ſiſtere, atque in
Canti. 1. huius paſsionibus conquieſcere. Faſciculus enim mirrhæ dilectus noſter,nobis,& ſponſus ſanguinum, ipſe eſt nobis: qui dum inter verbera commoratur, miras præbet cordis veras ſolasque puras delicias. ¶ Et licet multa admodum iam diximus,in quibus altiſsima clareſcit patris omnipotentia,& magnificētiſsima refulget eius gloria,veluti de cœleſtium orbium incomprehenſibili & inæſtimabili magnitudine,de aſtrorum innumerabili multitudine,de curſus primi mobilis incogitabili celeritate, de ordinatiſsimis ſingulorum planetarū motibus, de ſolis gloria,de claritate luminariū,de mirabili ordine plenilunij,nouilunij,ac alijs huiuſmodi compluribus, quæ noſtrum animum ad cauenda in alacritate ſpiritus gaudioſa cantica merito valeant prouocare: præeligimus tamen ad libri huius concluſionem,in hoc terræ infimo reprobato lapide conquieſcere,& ſuper doloribus ac humilitate eius vocem fletus aſſumere. Vicit enim admiratio humilitatis eius omnium conditorum ſupernorum glo-
Eſa. 53. riam. Siquidem in humilitate iudicium eius ſublatum teſtatur Propheta. Nos proinde eiulationis vocem eleuantes, lamentationem canamus pendenti in cruce agno, qui tulit peccata mundi, cuius eſt nihilominus cum patre & ſpiritu ſancto æterna gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

¶ Finit Liber Septimus.

Lamen

LAMENTATIO MORIENTIS in cruce agni, propter ouem perditam appenſi: quē in terris reprobatum, ſupernè clarificarūt egregia duo luminaria, diei & noctis domini.

Qvis dabit capiti meo aquam: & planctum condignum ſuper vnigenitum?

Vtinam lachrymis inebrientur oculi mei, & fontes mihi exurgant aquarum calidarū in medio capitis mei.

Vtinam in abſynthium vertatur mihi cor meū: & digna amaritudine amaricetur in medio ventris mei.

Peccatum peccauit Hieruſalem: & contaminata eſt vniuerſa terra præuaricatione.

Virum iuſtum à Deo donatum, ſignis glorificatum plurimis, interemerunt: virum optimum, & manſuetiſsimū præceptorem.

Non ſuſtinuerunt impij in māſuetudine arguentem, tollere animam eius conciliati ſunt.

Oblatus eſt, quia voluit, & nō aperuit os ſuum: ſicut ouis ad occiſionem ductus eſt, & non aperuit os ſuum.

Propter ſcelus populi percuſſus eſt: & præ humilitate iudicium eius ſublatum eſt.

Non eſt agnitus vultus eius, donec in patibulo appenſus eſt.

Ibi clarificata eſt maieſtas eius in cunctis populis: tunc & exteri coluerūt ignotum Deum, quem domeſtici repulerant oblatum.

Morte turpiſsima à filijs populi ſui condemnatus eſt: & cum iniquis innocens agnus deputatus eſt.

Ah, quomodo obſcuratum eſt aurum: mutatus eſt color optimus.

Quomodo abſcondita fuit, agnus Dei, fortitudo tua, cum eſſent cornua & ſpicula in manibus tuis?

Propterea ſedebo mœrens & gemens: ſuſpirabo & gemā vt colūba, ſicut paſſer ſolitarius in tecto vociferabor.

Ipſe rex meus & Deus meus: princeps meus, notus meus, amicus & creator meus.

Renuam conſolari, & afflictus affligar: ſicut mater lugens ſuper vnigenito vteri ſui.

Sol cognouit, non cognouit homo: Luna in plenitudine ſua vidit exaltatum.

Cœli obſtupuerunt, illudente Iudæo: & omnis ordo cœleſtium conturbatus eſt.

Sol retraxit lumen ſuum, & continuit ſuper iniquitate quam vidit in terra radios ſuos.

Luna reſpuens plenitudinem ſuam: ſubito ſe gyrans per meridiem ſoli ſuppoſuit.

Nuditatem appenſi operuerunt tenebris ſuis denſiſsimis: denudauerat enim Iudæus ad confuſionem patrē ſuū.

Maledictus puer Cham, & maledicta hæc poſteritas eius, erunt ſerui cunctarum nationum, & diſpergentur in omnes populos.

Petræ ſciſſæ ſunt, terra mota eſt: fundamenta montium conturbata ſunt.

Inanimes creaturæ (quibus non eſt intellectus neque ratio) cognouerunt creatorem ſuum: & multa potentia glorioſè clarificatus eſt in eis.

In terris viſus, non eſt agnitus, populus peculiaris repulit creatorē ſuū: in crucē ſubleuatꝰ eſt, & claruit maieſtas.

Qui gloriantur ſe habere ſcientiam Dei & pollicentur cæcis ducatum, quaſi talpæ non cognoſcūt Solem: inanimis creatura (cui non eſt cor neque ratio) agnoſcit etiam nube obtectum.

Reuertere Luna in locum tuum, reuertere: quoniam expirauit Deus conſummata clamans omnia.

Reſtituatur nobis lumen tuum, dominator Sol: vt videamus ad ſepeliendum mortuum.

Ita pater, ita Deus, ita dominator dominus: quoniam ſic placitum fuit ante te.

Sic Chriſtum pati oportuit: & in ligno iterum clarificari.

Propter nos vniuerſa iſta per te ſcimus eſſe cōpleta: omnia propter electos tuos.

Ita pater, voluiſti exaltari in ligno dulcem filium tuum, vt exaltatus ad ſe cuncta attraheret.

Vt cognoſcant quoniā ipſe eſt quē miſiſti in mundū: glo

rioſis

rioſis prodigijs illũ voluiſti glorificare in nationibus.
Operiat nos Ieſu bone ignominia tua: & impleatur cor noſtrum ab ea.
Educ de oculis noſtris lachrymas per diem:& nocte non ceſſent oculi noſtri.
Non contineat ſe ſuper te os meum:& labia noſtra confitebuntur nomini tuo in ſeculum.
Dicant nunc quæ longè ſunt nationes: quoniam regnauit à ligno Deus ſempiternus.
Hieruſalem Hieruſalem,conuertere ad dominum Deum tuum.

Finit Lamentatio.

LIBER OCTAVVS, Conſiderationis Phyſicæ.

De anima in genere,deque potentijs Vegetatiuis ſpecialiter:item & de longitudine atque breuitate vitæ.

PRÆFATIO.

Omnia quæ fecit altiſsimus,exquiſita iuxta oẽs volũtates ei⁹,ſumma vtique cõfeſsione ſunt admiranda. At verò præ omnib⁹ hominis origo amplius eſt ſpectanda.Quippe magnũ miraculũ ſunt ſingula hominis mẽbra, ſingulæ vires, ſingula organa,ſingulæ operatiões. Signa quærũt homines deſuper,& prodigia ſtupidi ſpectãt. Miraculorũ oẽs cupidi ſumus: cũ ſint hæc omnia intra nos veriſsima,ſpectatuque digniſsima miracula.Quæ verè non ſunt mirãda,miramur attoniti:vera miracula nõ eſt qui admiretur.Ecce eñ ipſum caput ſuũ quod ſupra humeros collo iũxit Deus naturæ,quiſquis apprehẽderit, magnũ ille & multo maximũ miraculum tenet; quippe

in quo tam mira fiunt opificia ſuis quæque officinis diſtincta,ſub vnius carnei oſſeo tegmine,vt huius miraculi nemo ſufficiat,nec phyſicus nec medicus indagare celſitudinem,aut dignè etiam admirari.Quamobrẽ nõ fru-

Nota. ſtra Græcorum ſapientes ſolenni præſcripſerũt apophtegmate gnothi ſcauton:quod latinis ſonat,Noſce teipſum. Intra nos enim habentes mirabiliſsima,qualia non ſunt in cœlo ſurſum,neque in terra deorſum,nihil opus habemus foris quæ admiremur,aut in quibus oblectemur expetere.Neque maria nobis in hoc ſunt enauiganda, vt quæ mira prædicantur cernamus:cum mirabiliora multo quàm vſquam locorũ iuueniri poſsint ipſi ſemper circunferamus.Atque id quidem verũ eſt & indubitatum, etiam ſi ea tantũ quæ corporis ſunt cõſideremus. Quòd ſi ad interiora animæ fuerimus introgreſsi,quaſi in ſecretiora penetralia rem prorſus diuinam comperiemus, in creato corpore.Hac de cauſa non erit completum noſtrũ deſideriũ,donec & hæc Dei magnalia maxima,quæ nobis ab anima(ſiue in ſeipſa,ſiue in corporeis organis)inſunt,balbutientes,rudi ſaltem traditione pandamus.

Quid ſit anima ſecundum ueritatem.

CAP. I.

SIc eſt humana generatio miſera, vt quæ ſibi intima ſunt,non niſi obſcuratiſsimè cognoſcat.Quo fit vt animæ cognitio ſit nobis eò difficilior, quò ipſa eſt intimior. Vnde & veteres philoſophi diuerſiſsimas de anima ſententias,pro ſua quiſque ſecta, relinquere. Qui tamen omnes in hoc conueniunt, quòd ipſam ponunt principium earum operationum,quas deforis in animatis rebus conſpicimus. Cæterùm,ſigillatim ſingulas eorum ſententias expendere, non eſt noſtri propoſiti. Satis habemus, animæ quidditatem ſimplici veritate deſcribere, eiuſque vires & oiffcia declarare. Quorſum enim attinebit,ſopitos & diu iam extinctos errores, reſuſcitatos in lucem reuocare? ¶ Animam autem definit Ariſtoteles hunc in modum:

Hæc definitio cum ſua declaratione apud Ariſt. ponitur 1. cap.2. lib. de anima.

Anima eſt primus actus, perfectioque

que corporis naturalis, potentia vitã habentis, & talis plane, vt eius partes ſint inſtrumenta.

Hoc eſt, anima eſt forma ſubſtantialis, ipſam materiam ſeu totũ compoſitũ actu perficiens cui ineſt, quæ potens eſt ſuum actum ſeu operationem vitalem exercere in corpore phyſico, varijs organis & partibus ad hoc diſtincta. Anima hic capitur pro omni anima, ſiue vegetatiua, ſiue ſenſibili irrationali, ſiue rationali. Cũ autem actũ primũ dicimus, omnes habitus, ſpecies potentias, aut accidentarias diſpoſitiões abijcimus: quæ animæ vt ſint inſtrumẽta, certe nunquam anima ſunt dicenda. Et quanquam actus quidam dici poſsint (nimirum formæ accidẽtales) non ſunt tamen actus primi & ſubſtantiales, ſed actus tãtum ſecundi & accidentales. ¶ Actus enim ſecundi ſunt, quia à forma ſubſtantiali producũtur & tñ ſunt animæ inſtrumenta, quibus ſcilicet tanquam inſtrumẽtis in ſuis operatiõibus vtitur anima quemadmodum potentia viſiua vtitur anima: vt inſtrumento ad efficiendam viſionem, ſicut forma ſubſtãtialis ignis vtitur calore vt inſtrumẽto ad quippiã calefaciendũ. Sed anima actus prior eſt, à qua nimirum oĩa iſta procedũt. Quoniam verò nullius artificialis operis anima eſt, iccirco corporis phyſici actus ponitur, hoc eſt, forma rei naturalis. Actum enim formam dicimus, & phyſicum idẽ quod naturale. ¶ Nõ autẽ cuiuslibet corporis phyſici forma eſt anima, ſed talis cuius partes ſint inſtrumenta, vel organa quod omnino idem eſt, hoc eſt organis diuerſis adornatum atque diſtinctum, ad diuerſas vitæ operatiões exercendas. In homine eñ oculus, auris, manus, os, venter, cor &c. oĩa ſunt organa diuerſa diuerſimode diſpoſita, ad diuerſas vitæ operatiões. Et quæ pauciores inter viuentia habẽt operationes, vt plantæ: conſpiciũtur etiã pauciora habere organa, radices, medullas, neruulos, atque huiuſmodi paucula. Quæ verò oĩo nõ viuunt) vt elementa, vel etiã inanimata mixta atque metalla) nõ habent eiuſmodi organa,

quòd nullas habeant vitæ peculiares operationes. ¶Et ne credatur cadauer etiam animam habere, & ne forma cadaueris anima putetur, dicitur anima eſſe actus eius corporis organici, quod vitam habeat in potẽtia, hoc eſt, quod per hæc ipſa organa poſſit vitæ officia exercere. At in cadauere, nòn eſt vltra oculus vel auris in potentia vt audiat, vel videat, nihilo certe amplius quàm trunci aut elementi cuiuſpiã partes. Quare & cadaueris forma, per putrefactionẽ ſtatim hæc omnia vt ſibi inutilia diſſipat: vt paulò poſt animæ abceſſum, cadaueris forma, digitos & nares & oculos & vniuerſa prius variè diſpoſita organa, æquet in puluerem & cinerem. Repetit Ariſt. animæ definitionem fere iiſdem verbis:

Hiſce videlicet, Anima eſt perfectio prima, primuſque actus corporis naturalis, cuius partes ſunt inſtrumẽta.

Quæ ſic quoque redditur:

Anima eſt actus corporis phyſici organici, vitam habentis in potentia.

Nec minus congrue, & ab officijs definiri poteſt anima, hoc modo: Anima eſt principium quo viuimus, ſentimus, atque mouemur.

Diuiſio animæ, & quæſtionis cuiuſdam determinatio.

CAP. II.

Ariſt. 3. ca. 2. lib. de anima.

Diuiditur aũt anima in vegetãtẽ, ſenſitiuã, & rationalem, iuxta tria præcipua animæ officia.

Prima eſt in omnibus viuẽtibus: ſecunda, in ſentientibus: tertia, in omnibus hominibus. In plantis eſt ſola vegetans: quoniam hæ nec ſentiunt, nec ratiocinantur. In brutis, eſt anima & vegetans & ſenſitiua. In hominibus, eſt anima & vegetatiua & ſenſitiua, & inſuper rationalis: etiam in illis qui debitum ratiocinationis actum,

actum,ob indiſpoſitionem virium interiorum atque organorum,habere non poſſunt. ¶ Verùm ex his videtur oriri quæſtio, debeant ne in homine poni tres animæ,locali ſitu in diuerſis ſeiunctæ partibus:an magis cõiunctæ. Rurſumque ſi coniunctæ loco,an re plures ponendæ ſint hæ animæ,an ratione tantum differentes, vt ſint vna anima hæc tria ſortiatur officia atque nomina. Sic item de duabus animabus in brutis quæſtio formari poterit. ¶ Sanè hæc ambiguitas ſolet ſcholaſticis exercitationibus magnum campum præbere:& ſunt hac de re cõtraria ſentientes Philoſophorum ſectæ.Nos verò noſtri inſtituti memores,propoſitam breuitatem tenere cupientes,hoc tantum(quod videtur veriſimilius)citra præiudicium eorum quibus contraria magis placet ſententia ,aſſerimus,in bruto quolibet ſecundum rem vnicam ineſſe animam,quæ à ſentiendi officio, ſenſitiua:à vegetandi officio,vegetatiua nominatur:diuerſis vtique(ſicut per ſe claret)rationibus,& hanc animam vegetantem pariter atque ſentientem,per totum quod informat corpus eſſe dilatatam,quanquam operationum quarundam certas & determinatas habeat ſedes vel officinas,in quibus ipſæ aut ſolum aut excellentius perficiantur,quam in cæteris partibus. Sic & de hominis anima ſentiendum, eam videlicet vnicam eſſe in omnibus corporis partibus, eandem & vegetatiuam , & ſenſitiuam & rationalem:à qua corpori ſit vt vegetetur,& ſentiat, quæque homini ratiocinandi poteſtatem donet. ¶ Includit autem rationale ſenſitiuum & vegetatiuum,ſicut tetragonus includit trigonum,id eſt , quadrangulare triangulum, & ſicut perfectum includit imperfectum abſque vlla compoſitione. Quod ita debet intelligi,quia in quocunque inuenitur potentia ratiocinandi,in eodem ſunt anima vegetatiua & ſenſitiua,at non econtrario:& in quocunque eſt ſenſus,eſt etiam potentia vegetatiua,at non ecõtrario.In plantis enim eſt vita vegetatiua,non autem ſenſus vel ratio,quemadmodum in quadrangulari includitur triangulare ſed non econtrario. Non enim vbi tres anguli ſunt,ſtatim adſunt quatuor.Vnus enim deeſt, &

Quæſtio an vnica an plures in homine aiæ.

Solutio.

Ariſt.3. c. 2. libr. de anima.

vno ſuperatur triangulus à quadrangulo.

Quod ſit potentiarum animæ ſubiectum, & an poſſint ab anima ſeparari. CAP. III.

De ſubiecto potentiarũ aĩæ.

Rurſum & illud de potentijs animæ quæri ſolet, an ſint in anima: an in cõiuncto, id eſt corpore & anima pariter iunctis. Item que, ſi vllæ potẽtiæ poſsint ab anima ſeparari, vt abſque eis perdurare poſsit anima? ¶ Quibus erit breuiter ſatiſfaciendum: dicendo, quaſdã vires animæ in anima ſola eſſe, eas nimirum ad quarum exercenda officia corporis organum determinatum non habet: vt ſunt voluntas & intellectus, quarum potentiarum operationes exercet anima, non per vllum corporis organum determinatum, etiam ſi corporeorum organorum iuuetur admininiculo. Quaſdam verò eſſe in coniuncto, id eſt corpore & anima, ſeu in ipſo compoſito: eas nimirum, in quarum exercitijs anima eget organo determinato: vt ſunt potentia viſiua in oculo, memoratiua corporalis, & imaginatiua in cerebro, & ita in cęteris. ¶ Inter has igitur vires illæ quæ perficiunt ſuas operationes non per organum corporeum non poſſunt vnquam ab anima ſeparari, nec ſine eis eſſe aĩa aut permanere põt. Quæ verò ſunt in aliqua parte corporis, & quę vt perficiãt ſuas actiones egent organis corporeis, hæ animam non conſequuntur emigrantem è corpore: & poteſt vtique rationalis anima abſque huiuſmodi ſubſiſtere. ¶ Vnde anima à corpore ſeparata non habet potentiam vegetandi, neque ſentiendi, quanquam ad huiuſmodi actiones poſsibilitatem habet. Non enim idem exiſtimanda eſt poſsibilitas ſentiendi, & ſentiendi vis naturalis, ſiue naturalis potentia. Omnino tamen in ipſa anima, potentiæ iſte radicaliter manent: ita vt ſi iterum in corpus mitteretur ad informandum, rurſum in organis determinatis eas efficeret: quia tamen a corpore ſeparata eſt, non actu & formaliter in ſe habet, niſi eas potẽtias quę immateriales ſunt.

Quòd ſola rationalis anima manere poteſt à corpore ſeparata, & quòd ſola non educitur de potentia materiæ.

CAP. IIII.

Con

CONſequitur inſuper ex his quæ prædicta ſunt, cum anima vegetatiua & ſenſitiua in plantis & brutis, nullam habeãt vim neque potentiam naturalem, quæ non ſit colligata corpori, non poſſe eas extra materiam & corpus ſeparatim permanere, ſed neceſſario interire ſimul vt à corpore expelli eas contigerit. Anima verò rationalis, quoniam aliqua ſupereminet corpori, & vires aliquas operationesque naturales habet, quæ à materia non pendeant: iccirco (quatenus rationalis eſt, corpori non penitus immerſa, ſed aliqua ex parte corpus excedens & modo quodam per ſe ſubſiſtens) poteſt ſeparatim ſubſiſtere. Nec mori ipſam neceſſe eſt, cum à corpore migrat. Ea verò parte qua ſenſitiua eſt & vegetans, non eſſet ſeparabilis à corpore.

¶ Atque hinc eſt quod ſolet dici, animas ſenſitiuam & vegetatiuam educi de potentia materiæ, non autem creari. Latent enim in materia (ex qua viuens concipitur) rationes ſeminales eiuſmodi formarum, ſicut & cæterorum quæ animata non ſunt, ita vt hæ animæ (ſicut & omnes formæ corporeæ) extrahantur de materia quæ eſt in poſsibilitate ad omnem formam, per actionem agentis creati. Anima autem rationalis quia præ nobilitate virium à Deo ſibi datarum ſecundum quas imaginem Dei in ſe gerit ſuperexcedit corporis groſsitiem atque ignobilitatem, ideo de materia virtute naturalis actionis elici non poteſt. Neque latens in materia generationis, ſed creantur à Deo ſigillatim rationales animæ omnes, ſicut ſigillatim infunduntur in ſua quæque corpora: teſtante Pſalmiſta, qnoniam Deus finxit ſigillatim corda filiorum hominum.

Animæ rationalis nobilitas.

Pſal. 32.

¶ In hoc tamen conueniunt omnes vires, tam animæ ſecundum ſe, quam totius coniuncti, quòd fluant omnes ab eſſentia animæ: ſicut à forma ſubſtantiali procedunt & conſeruantur accidentia rei, quæ in materia ſeruantur. Propter quod in anima ſeparata licet realiter non inſint potentiæ illæ corporales

quæ

quæ in exercitio ſuarum actionum indigent organo corporeo, ſecundum radicem tamen in ipſa adhuc latent, & propter ſolum defectum ſubiecti in quo reciperetur, deficiunt, non propter animæ impotentiam, aut naturæ eius permutationem.

De diuerſis in anima potentijs. CAP. V.

QVanquam autem ſuperius animam ſecundũ tres tantũ potentias diuiſimus, in vegetatiuam, ſenſitiuam, & rationalẽ vel intellectiuã, ſunt tamẽ potẽtiæ primo cõuenietes animæ quinque numero, videlicet vegetatiua, ſenſitiua, appetitiua, motiua & intellectiua. Quare autem animã trimembri tantũ diuiſione diſſecuimus ratio eſt: quia duæ illæ potentiæ, appetitiua & motiua, non inueniũtur ſeparatim abſque alijs. In quocunque enim eſt vis ſentiendi, in eodem eſt & vis appetendi & ſecundum locum ſe mouendi, atque ecõtrario: neque in vllo viuẽtiũ hæc ſeparata inueniri poſſunt, propter quod ex neutra potẽtiarum illarum ſumpta eſt animæ diuiſio. Sic neque voluntas (quæ tamen ab intellectu diſtincta potentia eſt) ſpeciale aliquod membrum facit in diuiſione animæ, quoniã non inuenitur in vllo viuentium ab intellectu ſeparata. In quocunque enim eſt intellectus, etiam & voluntas, & econtrario. Vnde ſub intellectiuo comprehenditur volitiuum, ſicut ſub ſenſitiuo appetitiuum, & motiuum ſecundũ locum. ¶ Generaliter autem diſtinguũtur in anima diuerſæ vires atque potentiæ, ſecundũ operationum differentiã. Quot enim in homine ſunt ab inuicem differentes operationes, quę ad vnum non ſpectant organum, tot ſunt potentiæ adinuicem diuerſæ. Vnicuique enim operationi correſpõdet in anima vis aliqua naturalis ad talẽ operationem efficiendam. Et quidem ſi operatio corporalis ſit in organo aliquo corporali, aut in vlla parte corporis ſingulariter apparens: ipſa etiã potentia corporalis videbitur, & ab anima quidem radicaliter effluens, illi tamen organo peculiariter inſidens. Quemadmodũ (exempli gratia) homini operatio quędam in oculo adeſſe cognoſcitur, per quam colores percipit & res coloratas, gratia coloris, dinoſcit. Vnde

Vnde potẽtiarum diuerſitas colligatur

Vnde conſequitur eſſe in oculo vim quandam atque potentiam talis operationis effectiuam, quæ dicitur virtus viſiua. In lingua verò operationem aduertimus, qua ſaporum percipimus differentias, quod in nullo aliorũ mẽbrorum percipimus. ¶ Vnde oportet huic operationi, vim quandam ipſius effectiuam reſpõdere, quæ dicitur virtus guſtandi. Cum verò operatio ipſa per totum corpus & ſingulas partes ſimiliter extendi videtur, oportet & ipſam vim ita per totum corpus expandi. Vnde quia actus tangẽdi ſingulis membris competit, neceſſario & ipſe tactus per corpus totum expanditur, ac ſingula occupat membra. Idem de nutritione dicendum & potentia nutritiua. ¶ Ex hoc verò intellige, quàm varijs ſit anima potentijs atque naturalibus virtutibus adornata, vtpotè à qua tã multæ tam variæ, tam nobiles, tam eximiæ, procedere conſpiciuntur operationes, vt eis contemplandis vix homo ſufficiat, vt ne dicam enumerandis aut plenè comprehendendis.

Partim eſſe à perfectione, partim ab imperfectione, quòd homo tam uarias habeat potentias.

CAP. VI.

QVòd verò tam varias vires habeat homo ſecundũ naturaliũ operationũ multipliciũ diuerſitatẽ, partim quidẽ ab imperfectione eſt, quoniã omnis diſceſſus ab vno & ſimplicitate, ex imperfecto eſt, partim verò perfectionis eſt indicium, quòd per multas has vires ad multas ac varias operationes aptus conſpiciatur homo, atque naturali efficacia idoneus. ¶ Vnde eſt conſiderandum quaſdam res eſſe quæ paucisſimas habeat operationes quæ proinde multas potentias non habent. Aliæ ſunt quæ multæ ſunt perfectionis, ſed hanc nõ niſi per multas obtinent potentias, & variè ſeparatas: vt patet in hominis viſu, auditu, phantaſia, memoria, intellectu, affectu, vi generatiua, digeſtiua, ac cæteris. ¶ Sunt præter has res aliæ ſimpliciores, quæ magis ad vnum & ſummũ bonum accedentes, multam nimis perfectionem paucisſimis attingunt potentijs. Hi ſunt ſpiritus illi cœleſtes, qui intellectu & affectu, nullo vtẽtes ſenſu, nullisque corpo

corporeis organis, multo poſſunt ampliora quã gen⁹ humanum poſsit vniuerſum. ¶ Super omnia eſt Deus ſeculorum qui ſummã perfectionẽ ſimplicisſima habet potẽtia atque vnica virtute, quæ nec ab ipſius eſſentia ſecerni tur. Quãdoquidẽ quicquid in Deo ponitur, ab eius eſſentia nõ diſtinguitur. Ipſius ſummæ atque ſimplicisſimæ virtuti omnes noſtræ deſeruiunt multiplices vires: vt magnificent gloriam nominis eius, quæ eſt ſempiterna. Ipſe eſt enim, qui ſimplicisſima ſua perfectione, noſtra nos multiplicitate facit (licet imperfecte) perfectos: cuius proinde magnificæ bonitati, nos decet in omnibus dare laudem & gloriam.

Deus perfectiſsim⁹ act⁹ & perfectiſsimæ virtutis.

Conſideratio pulchra de correſpondentia admirabili corporis & animæ. CAP. VII.

Illud verò attentius conſiderantibus quantam præbet ſuauitatis dulcedinẽ, quòd cum corpus res ſit craſſa, materialis, & ignobilis: anima verò ſpiritus & res nobiliſsima, talis nihilominus & tanta inueniatur vnius ad alterã correſpondentia, talis harmonia, talis cõſonantia, vt maior vix poſsit cogitari. Sicut enim corpus hominis ſuper omnia mundi corpora mirabiliſsimè eſt organizatum atque pulcherrimè diſtinctum, artificioſiſsimeq́ue fabricatum: ita & anima quæ huius corporis inhabitationi deputatur, nobiliſsima eſt atque pulcherrima: ſic corpori correſpõdens, vt iuxta ſuam capacitatem & dignitatem ipſum totum impleat, eiusq́ue omnia organa viuificet & informet, omnibus illis tam diuerſis organis dando vitam, ſenſum, & motum, atque operationes peculiariter cuique conuenientes. ¶ Et quemadmodũ in corpore eſt maxima & ornatiſsima diuerſitas organorũ, quæ tamen omnia ſecundũ pulcherrimũ ordinẽ adinuicem coniuncta vnum corpus efficiunt, nec obſtat tanta partiũ diuerſitas, qn in vnũ poſsint corp⁹ cõpingi: imò tãto pulchri⁹, tanto ornatius & ſpectabilius eſt hominis corpus, quod ex tãta ſit varietate artificioſiſsimè cõpoſitũ, quàm ſi eiuſdem diſpoſitionis eſſent omnia mẽbra. Ita proportionabiliter anima habet multiplicitatẽ nobiliſsimarũ potentiarum & digniſsimorũ officiorũ, quorũ quædam aperta ſunt

Ordinata varietas ẽ corpori ornatus.

ſunt & ſenſibus expoſita, plura verò latent interius: certiſsima tamen experientia à nobis percipiuntur & cognoſcuntur. Habetque anima diuerſa iſta officia, iuxta proportionem & exigentiam organorum corporalium, ita vt quot ſunt membra organica diſtincta ſecundum qualitates, totidem ſint etiam virtutes & officia diſtincta ipſius animæ. Diuerſitas enim organorum & inſtrumentorum in corpore, arguit diuerſitatem poteſtatum, virtutum, & officiorum ex parte animæ. ¶ Nec tamen tanta hæc multiplicitas ſcindit, ſed ornat animæ vnitatem. Quemadmodum enim vnus idemque homo diuerſa poteſt habere officia, & artes diuerſas, quas exercet per varia & diſsimilia inſtrumenta, ſic anima diuerſas habet virtutes, quas exercet per diſsimilia organa. Eſt autem hoc in magnum animæ ornatum & gloriam, quòd ita diuerſis ſit inſtructa præditaque virtutibus (quæ omnes radicaliter ab ipſa in corpus effluant, vt nullum omnino ſit in corpore mẽbrum quomodocũque diſpoſitum, quod nõ ſua maieſtate impleat, & cui non pro ſua natura debitã virtutem atque impotentiã infundat: ita vt nullũ membrũ relinquat vacuũ, cui nõ vitam, ſenſum & motum concedat: nullum etiam ſit organum, quod non pro ſuæ naturæ exigentia debitam ſibi virtutem ab animæ plenitudine recipiat: vt oculus ſumit videndi virtutem, auris audiendi, lingua guſtandi, manus operandi, pedes ambulãdi, genua ſeſe incuruandi atque voluendi, & ita in ſingulis membris. ¶ Ecce verò mirabile iſtud inter corpus & animam matrimoniũ, ecce pulcherrimã cõſonantiam & admirabilem coniunctionem inter membra corporis organica ex vna parte, & virtutes ſeu poteſtates animæ ex parte altera. Vide, quomodo ſingula organica membra, ſingulis virtutibus deſponſantur, ac velut nubunt & coniunguntur inuiolabili inſeparabilique ſocietate. Vides ex parte vna corpus velut ſubſtratum cum multitudine diuerſiſsimorum eorumdemque pulcherimorum organorum: ex aduerſo autem animã vides hoc corpus ſibi deſponſantem, in corpus iſtud intrantem, totam plenam nobiliſsimis potentijs, & talibus potentijs, quæ ſingulis corpo

Contẽplatio pſcherrima matrimonij ĩter corpus & animã.

corpo

corporis membris reſpondeant. Quid hoc matrimonio pulchrius? quid hoc ſpectaculo iucundius? Verè qui hæc iunxiſti, magnus es Domine, & mirabilia opera tua, tu es Deus ſolus, & præter te non eſt alius, tibique gloriam canit omnis compago corporis noſtri & vniuerſa animæ plenitudo, qui viuis benedictus in æterna ſecula, Amen.

De potentijs animæ uegetatiuæ in ſpeciali.

C A P. VIII.

Ariſt. 2. li. de anima 4. ca.

VT autē per ordinem nunc de ſingulis determinemus, primo cōſideranda eſt potentia animæ vegetatiuæ, quæ alio nomine nutritiua appellatur.

Habet autem hæc potentia vegetatiua tria præcipua officia, alere, augere, & generare.

Vnde potētia vegetatiua diuidi poteſt in potentiā nutritiuā ſiue altricem, augmentatiuā, & generatiuam: quæ tres potētiæ reperiuntur in vitā habentibus. ¶ Prima eſt propter conſeruationem ſubſtantiæ ipſius viuentis.

Omne enim viuens quandiu viuit, nutriri oportet.

Quia enim ſtabilia non ſunt viuentia, ſed in fluxu cōtinuo, propter virtutem igneam perpetuo conſumentem & partes aliquas deuaſtantem, idcirco ad conſeruationem ſubſtantiæ animalis operatur anima circa alimentum, vt ex eo continuo inſtauret, quod per reſolutionem deperditur. Nam vbi continua eſt abſque reparatione reſolutio, fieri non poteſt, vt durabilis ſit talis rei ſubſiſtentia. Quapropter rectè dixit Ariſtoteles viuens eouſque nutriente indigere, quouſque perſeuerat, alimento autem priuatum non poſſe ſubſiſtere. ¶ Secunda vis eſt augmentatiua, quia nimirum anima ipſum corpus in iuſtā & naturæ conuenientem poteſt perducere quantitatem. Nullum enim viuentium ab initio habet perfectam ſuam quantitatem, ſed perpuſillum eſt cum vitam reci-

Ariſt. 2. li. de anima 4. ca.

pit.

pit. Anima verò continua operatione ſua, circa alimentum occupata, non ſolum curat id quod defluit reſtaurare, verùm etiam maiorem adijcere quantitatem, dum plus infulſit ſua actione quàm ſit conſumptione deperditum. Eſt autem huius virtutis à priori differentia, quoniam non oportet viuens omne quandiu viuit augeri, nutriri verò & ali ſimpliciter omnibus viuentibus neceſſarium eſt. ¶ Eſt tamen ſecundum rem harum duarum potentiarum idem obiectum, ſed ratione tantum diuerſum. Alimentum enim & nutrit, & auget, ſed inquantum reparat quod deperditum eſt nutrit, inquantum verò etiã maiorem quãtitatem reddit quàm præfuit, auget. Et eſt quidem anima principalis harum operationum effectrix, pro inſtrumento tamen habet naturalem calorem per quem concoquit & alterat nutrimẽtum (quod ante nutritionem eſt alito contrarium & diſsimile) vt fiat ſimile, & aptum quod traijciatur in membra corporis alendi. Quia enim nutrimentum diſsimile eſt ipſi quod nutriri & augeri debet, impoſsibile foret ex alimento fieri nutritionem aut augmentationem, niſi ipſum alteraretur, vt ſimile fieret alito. Hæc autem alteratio rectiſsimè attribuitur calori, quo tanquam inſtrumento & cauſa ſecundaria vtitur anima, de quo plura ſuo loco dicemus in ſequentibus capitulis.

De uirtute attractiua, digeſtiua, retentiua, & expulſiua.

CAP. IX.

SVnt autem particulares quædam vires, potentijs iam dictis ſubſeruientes, vtpotè ſine quibus fieri nõ poſsit nutritio, vel augmentatio.

Eæ ſunt, virtus attractiua, virtus retentiua, virtus digeſtiua, & virtus expulſiua. 4. potentiæ.

Quia enim in perfecta nutritione ſingula membra oportet nutriri, ideo neceſſe eſt, vt in quolibet membro virtus ſit quædam, per quam nutrimentum attrahat quo nutriatur, nõ ſecus quam in magnete virtus eſt quædam Attractiua.

& efficacia ad ſe attrahendi ferrum. ¶ Verùm quia nō poteſt membrum ex attracto nutrimēto ali ſiue nutriri, niſi ipſum quod attractum eſt omnino ſecundum ſpeciem ſimile fiat ipſi membro nutriendo: ob hoc virtute digeſtiua opus habet, per quam nutrimentum concoquatur & tranſmutetur, vt ſimile ſit mēbro alendo, ſicq́ue ipſi ſufficiat nutritioni. Nam impoſsibile eſt nutritionem fieri niſi prius ipſum alimentum ſimile factum ſit nutriendo. Nutritio enim (vt ſupra indicauimus) fit ex alimento prius diſsimili, facto tamen ſimili, antequam fieri poſsit nutritio. ¶ Quia verò non poteſt virtus naturalis agere in inſtanti, ſed tempore eget, vt digerat alimentum ac ſimile reddat alito, iccirco ne diſsipetur materia attracta, retentiua virtute eſt opus. Nihil enim ad nutritionē proficeret attraxiſſe alimentum, ſi deeſſet virtus ipſum retinendi, donec ſecundum qualitatem conuenientem eſſet immutatum, quemadmodum videmus nonnullos interdum ſumere cibum vel potum, ſed ante concoctionem ſiue digeſtionem cōgruam, ſtatim vel per os vel per poſteriora eijcere. ¶ Sed quoniam in omni alimento impuritatum eſt commixtio, quæ per digeſtionem ſeparantur ab eo quod nutritioni eſt accommodum: iccirco ne illæ impuritates ad nutritionem perficiendam ineptæ in hominis corpore remanentes putrefactionem & morbos generent, neceſſarium fuit virtutem ineſſe membris ad expellendum eijciendumq́ue quod nutritioni non conuenit. De his autem particularius diſſerere, Medicorum potius eſt quàm Phyſicorum.

Digeſtiua.

Retētiua.

Expulſiua.

De potentia generatiua. CAP. X.

Generatiua.

TErtia vis animæ vegetatiuæ eſt, potentia generandi, quia ſcilicet viuens potens eſt generare ſibi ſimile, ſecundum ſpeciem. Quam potentiam Ariſtoteles dicit eſſe præcipuam, ita vt iuſtum putet potentiam vegetatiuam à generatiua tanquam præcipua, denominari. Ait enim opus generationis eſſe aliorum finem, nutritionis ſcilicet & augmentationis. Nam ad hoc animal nutritur & augetur in iuſtam quantitatem, vt cum perfectum fuerit, gignat ſibi ſimile. Naturaliſsimum enim

& præcipuum opus (vt Ariſtoteles ait) eſt generare ſimile, & in quo viuentia maxime aſsimilantur ſummæ illi diuinæ bonitati, quæ ſua virtute progignit vniuerſa. Item & ſecundum æternam durationem. Quia enim in hoc à Deo deficiunt, quòd ſecundum numerum, vt ille æterna permanere non poſſunt: iccirco dum ſibi ſimile generando, ita in ſpecie permanent, quodammodo æternitatis participes fiunt, atque ad diuinæ durationis aliquatenus accedunt ſimilitudinem, quantum ipſorum permittit conceditq; natura. ¶ Eſt autem hæc virtus, nec in ſolis animalibus, neque etiam in omnibus. Non quidem in ſolis animalibus, quoniam quidem & plātæ com plures eandem vim participant. Vim enim generatiuam habent quibuſcunque à Deo ſemen eſt datum. In ſemine nanque virtus eſt formatiua ſimilis ſecundum ſpeciem. Hinc & naturæ prouidiſsimus benigniſsimusq; inſtitutor Deus cum de terra vellet arbores, herbasq; verbo ſuæ iuſsionis educere, iamiam de generationis vi ſolicitus, ſemen pariter in eis voluit inueniri. Sic enim ait: Germinet terra herbam virentem, & facientem ſemen, & lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus ſuum, cuius ſemen in ſemetipſo ſit ſuper terram. Poſt cuius verbum in ſacra hiſtoria ſubditur. Et factum eſt ita. Et protulit terra herbam virentem & facientem ſemen iuxta genus ſuum, lignumq; faciens fructum, & habens vnumquodque ſementē, ſecundum ſpeciem ſuam. Ecce quàm ſolicita & diligens hic fiat ſeminis mentio: vide quomodo ab initio fuit de generandi virtute ſolicita Dei prouidentia. In quibuſdam verò nō ſolum ex ſemine fit ſimile ſecundum ſpeciem, verùm etiam ex ramuſculo tantum præciſo abſque vllo ſemine arbor creſcit aut herba ſimilis illi à qua deſumpta eſt particula. ¶ Quod autē non in omnibus animalibus, neque in omnibus viuētibus inueniatur, per experientiā eſt manifeſtum. Nam quædā ſunt animalia ſpontaneā generationē habentia, quæ nō ex ſeminis propagatione, ſed putrefactione naſcuntur, quanquā inter hæc quędā indifferenter, vel ex putrefactione naſcātur, vel ex ſemine. Illa

[Margin: Ariſt. c. 4. 2. lib. de anima.]

[Margin: Neque ſolum animal, neque omne ſibi ſimile generat.]

[Margin: Gene. 1.]

[Margin: Quæ non generāt ſimile.]

etiam quæ ex diuerſarum ſpecierum commixtione generantur, non ſunt nata generare ſibi ſimile. Vnde mula (quæ ex cõmixtione equæ & aſini gignitur) neſcit generationem. ¶ Eſt autẽ huius potentiæ à prioribus duabus differentia, quoniã operationis illarum effectus completur & manet in ipſo ſubiecto in quo inſunt potẽtiæ. Effectus autem operationis virtutis generatiuæ, extra ſubiectum eſt ipſius potentiæ. Potentia enim nutritiua & augmentatiua, ipſum ſuũ indiuiduũ in quo eſt, nutrit atque augmentat. Nulla aũt res per potentiam generatiuã ſeipſam generat, ſed aliud diſtinctum indiuiduũ, ſimile tamẽ ſecundũ ſpeciem. Ex quo manifeſte patet, nobiliorem ac digniorem eſſe virtutẽ generatiuã duabus potẽtijs prioribus. Siquidem iſta ad ſpeciei conſeruationẽ immediate ordinatur, illæ verò immediate ad ſuſtentationem & perfectionem indiuidui. Species aũt nobilior eſt indiuiduo, vtpotè quæ per ſe pars eſt vniuerſi, nõ hoc aut illud indiuiduũ. Vnde (quemadmodũ ſupra diximus) nutritiua & augmẽtatiua ad generationẽ tanquã ad finẽ ordinãtur. ¶ Aduertendũ inſuper, quòd circa idem obiectũ aliquo modo verſatur potẽtia generatiua, circa quod verſari diximus nutritiuam & augmentatiuã. Quomodo ẽm potẽtia nutritiua ex alimẽto nutrit, & augmẽtatiua ex alimẽto qñ auget: ſic & generatiua alimento vtitur ad ſuæ operationis exercitiũ. Semen enim ex ſuperfluo eſt alimenti.

Pulchra ſeminis conſideratio. CAP. XI.

Aduerte huc animum ſpectator rerum nouarum.

MErito verò conſideratio ſeminis (quo vtitur virtus generatiua ad ſuæ operationis exequutionẽ) videri debet profundius contemplantibus, nimium admirabilis. Quid enim? An non ſuperadmirabile eſt, ex modico ſemine (quod de herba aut arbore qualibet deciſum fuerit) in terram coniecto, pullulare virentem herbam vel arborem, eandemque temporis acceſſu, ſumpto ex terræ viſceribus congruo alimento, iuſtam ſibi quantitatem adijcere, & partes omnes ſibi iuxta naturæ ſuæ conditionem adaptare varietate tam pulchra, diſpoſitione tam ſpectabili, tamque admirabili ordine, vt hominis ingenium nec herbulæ vnius ſufficiat comprehende

hendere artificium. Conſidera enim in arboris è ſemine proceſsione,quo modo in terram infernè radices mittit easque ita infigit ſolide,ita hærere facit in intimis terræ viſceribus,vt poſt modicum vix euelli aut dimoueri niſi vi magna non poſsit,quomodo ſurſum ſtipitem ac truncum mittit,quem externè quidẽ veſtiet cortice velut indumento,aduerſus aëris inclementiam,& frigoris æſtuſque iniurias.Intimè verò medulla poſita eſt & circũquaque venæ maiores atque minores per totum corpus trunci diſperſæ,æquè mirabili ordine ab inuicem minores à maioribus procedẽtes,per quas nutrimentũ ſingulæ partes ad ſe attrahunt.In ſuperiori verò parte, quàm mirabiliter prodeunt de ſtipite folia,in quibus ſimiliter venarũ & arterarium conſpicimus ſtupendam connexionem. Et eſt quidem foliorũ eadem figura eadem lenitas vel aſperitas,ſimilis ferè longitudo,latitudo, color idem, idẽ ſapor,idem odor,& per omnia maxima eſt arborũ eiuſdem generis ſimilitudo.Taceo florũ pulchritudinẽ,& fructuũ dulcedinem,ac in vtriſque mirabile artificium. Hæc videlicet omnia originaliter ex ſeminis vnius prodiere virtute. ¶ Sed & in ſemine animalis,atque ideo ex ſemine hominis(ex quo videlicet proles humana ſecundum corpus naſcitur)nõne illud vel maxime ſtupẽdum eſt,quòd ex virtute illa quæ in tam vilisſima atque penitus deformi & ſordida materia ineſt,talis oriatur membrorũ tam pulchra compoſitio, tam conuenientiſsimus ordo,tam efficax diſpoſitio membrorum, tam eximia ſingularum partium coniunctio: videlicet vt in infimo pars aliqua lata fabricetur, ſuper quam ipſum corpus debeat firmè conſiſtere,& qua debeat moueri de loco in locum: cuius partis extremum multiplicem habeat diuiſionem, vt ſit velut in particulas diſſecta materia,hoc eſt, vt pes habeat ſuos digitos in extremitatibus: atque hæ rurſum partes talem habeant ordinem,vt quæ primo loco ponitur, cæteris ſit & altitudine & craſsitie maior, atque ita deinceps ſuo ordine, vt ſit nouiſsimus digitus omnium tenuiſsimus & minimus. Item vt partes hæ ſic diuiſæ,in extremo pedis ſecundum quinarium numerum ita regu-

lariter & vniuerſaliter diſtinguantur, vt monſtrum iudicetur,ſi quando in vno pede ſenaria inueniatur diſtinctio. Iterum vt harum partium quælibet in ſui extremitate ex parte ſuperiori duritiem habeat vnguis,mirabili artificio & ſubtiliſsima coniunctione ita adglutinati carni & pelli, vt nulla poſsit excidere violentia quantumuis comprimantur pedes,aut vrgeãtur multis laboribus. Itẽ vt ſingulæ hæ partes,ſuas habeant iuncturas, in quibus poſsint incuruari,& prior quidem maior non niſi vnam huiuſmodi habeat in ſui medio,cæteri verò binas. Et hęc quidem omnia in pedis & manus compoſitione manifeſtè apparent etiam extrema tantum conſideranti. Ex aduerſo autẽ in ſupremo loco quomodo artificio maximo pars componitur rotunda, quæ cranio vno in ſuperiori parte tegitur,hoc eſt oſſeo tegmine ita duriſsimo & indiſſolubili,vt per annos plurimos in terra iacens non poſsit omnino conſumi, quod quidem cranium carne & cute operitur,vnde crinium egreditur defluxus,partem illam vndequaque circumueſtiens. Sub hoc autem cranio, nobilis quædam & tenerrima formatur ſubſtantia, quam cerebrum dicimus,eamq́ue ſecundum diuerſas partes variè formata, vt diuerſarum virium aptum poſsit eſſe ſuſceptaculum & organum diuerſarum nobilium operationum,in qua inſuper rotunda parte ſuprema ab anteriori parte conſiſtunt oculi, in ſua concauitate pulchrè firmati : ſic tamen vt facillimè mobiles, quibus ſunt etiam ſua cilia & ſupercilia. Sub his ſunt nares, ad latus autem aures:ſub naribus autem oris apertura ad ingreſſum cibi, & per circuitum mandibulæ dentibus plenæ: quorum ij qui in ipſo ingreſſu conſiſtunt, tenues ſunt & acuti, ad diſſecandum atque ſcindendum impoſitum cibum:poſteriores verò craſsiores ſunt & plus quàm duplicati,qui partes cibi iam anterioribus dentibus conciſas poſsint velut molendo in minutiſsimas particulas conterere,propter quod etiam molares appellantur. ¶ A parte autem capitis poſteriori, omnibus clauſis nulla conſpicitur apertura:ſed nerui fortes, & iuncturæ mirabiles illic conſiſtunt, qui caput partem ſupremam cum humeris

meris parte inferiori conglutinant:ita, vt cum caput humeros non contingat, pulchrè tamen a biſque onere per colli interpoſitionem ab eiſdem geſtetur. Hinc verò ab humeris velut duo rami extenduntur brachia duo, ad opus quodlibet peragendum, eaque in medio curuabilia in cubito, extremitates autem ſimiliter in digitos ordinatè diuiſas habentia, vt de pedibus ſupra diximus. ¶ Deinde nobiliſsimum membrum cordis ita mirabiliter in medio animalis poſitum cõſiſtit, habens ad ſui caloris temperamentum circũiacentem pulmonem, aërem ſua reſpiratione continuò in modũ follis attrahentem, ſicque ſuũ calorem temperantem: vicinum etiam habens epar ſanguinis officinam & ſtomachum velut totius corporis coquum, alimẽti totius ſuſceptiuum. Habet inſuper ſplenẽ, habet renes, habet inteſtina omnia, mirabili connectione & conuolutione diſpoſita. ¶ Quòd hæc (inquam) omnia quæ tantum figuraliter attingimus, & alia intus recondita multo mirabiliora, ita ordinatè, ita perpetuo in corpore hominis ſiue etiam animalis alterius ex ſeminis tam viliſsimæ ſubſtantiæ virtute efficientur, quis nõ iſta maximũ reputet miraculum? Nõne recte tibi videtur dño dixiſſe Pſalmiſta: Mirabilis facta eſt ſciẽtia tua, ex me cõfortata eſt, & nõ potero ad eã. Nonne & nos in præfatione libri huius rectè videbimur hoc aſſeruiſſe, quòd prodigia ſemper ſecum circunferant hoĩes, quibuſuis miraculis magis admirabilia. ¶ Et quidẽ nõ ita multũ videtur admirandũ, ſi totam hãc connexionẽ diſpoſitionemque mẽbrorũ, quã in nobiſipſis conſpicimus per ſemetipſum ita ſua omnipotenti virtute Deũ aſſeramus condidiſſe: ſi quomodo in principio Adam creauit de terra, & de eius coſta Euam, abſque vllius virtute ſeminis, terram ſolam pro materia accipiens, & totam virtutem per ſeſe adminiſtrans, ita & noſtra corpora in ſua diſpoſitione atque pulcherrima proportione per ſe idem ipſe ſimiliter fabricaret. Item ſi vt in principio arbores & herbas creauit, abſque virtute ſeminis, ita & nunc potentiſsima ſua iuſsione eas de terra faceret prodire. Scimus enim qm̃ nõ eſt ei impoſsibile, neque difficile omne verbũ. Non nouum eſt

Pſal. 138.

nobis,ſi magna faciat ille,de quo ſcriptum eſt: Qui facit mirabilia magna ſolus. Verùm quòd hæc humani corporis diſpoſitio ex operatione eſt virtutis, quæ latet in paterno ſemine(fœtidiſsima & vix nominanda ſubſtantia,quam abſque abominatione nemo conſpicit)quodq́; in eo tam præclara lateat virtus, corpus tam admirabile ſic efficiendi atque fabricandi, quòd tota illius admirabilis diſpoſitionis efficacia in illo realiter inexiſtat,id nobis merito in immenſum aggrauat pondus cõſiderationis noſtræ,id prorſus ſtupidos & attonitos reddit,cogitque exclamare nos,& voce aperta cõfiteri, quòd non ſolum ipſe magnus ſit in ſemetipſo, neque ſolũ magnus in magnis, ſed & in abiectiſsimis, contemptibiliſſimisque,& minimis glorioſus.

De longitudine & breuitate uitæ: & primum de calore naturali atque humido radicali.

CAP. XII.

Anima autem ipſa vegetatiua,per virtutem vegetatricem licet verè prima ſit, & præcipua cauſa ſupradictarum operationum nutritionis & augmentationis, eget tamen ad hoc(vt ſupra tetigimus)calore naturali pro inſtrumento,quo mediante ſuas iſtas operationes perficiat. Cum quidem naturalis caloris, tanta eſt neceſsitas in corpore humano,& operationibus illius ſuſtentationi neceſſarijs,vt abſque eo nequaquam poſsit anima in corpore permanere ipſoque deficiente,omnino neceſſarium ſit animalis vitam deficere. ¶Hic autem calor naturæ igneæ eſt, & perpetuò nutriri debet atque foueri in corpore hominis: quemadmodum flammam candelæ & flammã quæ eſt in lychino lampadis nutriri ad oculũ cernimus,atque ita neceſſario nutriri, vt nutrimento conſumpto mox flamma euaneſcat. Oportet ergo donec calor iſte in homine permanſerit, nutrimentum aliquod illi ſuppeditari in quo foueatur atque conſeruetur. ¶Hoc autem nutrimentum eſt humidum radicale(vt appellant medici)id eſt humiditas naturalis, & ab initio generationis ſimul cum calore naturali ſiue radicali cõgenita animali per principia generationis. Natura enim

Humidũ radicale.

ra enim quæ in corporibus omnibus viuentibus per virtutem principiorum generatiuorum poſuit naturalem calorem,eadem ad conſeruationem rei,& naturalem diſpoſuit humiditatem,quæ calorem veluti cibaret atque fouet,ad eum modum quo ab oleo paſcitur flamma quæ in lampade cernitur.

¶Hoc autem radicale & naturale humidum,cum continuò debeat paſcere vorantem igneum calorem,eumque in humano corpore & fouere,facilè minimo tēpore abſumeretur,ſi non ipſius fieret continua reparatio,quemadmodum ſtatim oleum in lampade deficeret,ſi non ſtatutis horis oleum infunderetur nouum. Atque ad hoc neceſſaria eſt ſumptio alimenti cibi atque potus ex quibus ſeparatum humidum reparat humiditatem radicalem & intertenet.Ipſum verò ſiccum quod inde accipitur,ad reparationem eſt ſicci,quod per actionem caloris reſoluitur.Non enim ſolam humiditatem in corpore ignis abſumit,verùm etiam partes carnium,ac cęterorum membrorum ex omnibus tam ſiccum quàm humidum reſoluens, propter quod tam cibo quàm potu animal indiget.

¶Humidum autem iſtud radicale nutrimentum radicalis caloris,nō debet eſſe humidum omnino aqueum, ſed potius aëreum pingueque & viſcoſum ſiue vnctuoſum, quomodo flamma non ſimplicis aquæ humido nutritur in lampade ſed humiditate pingui & vnctuoſa,cuiuſmodi eſt oleum,aut cuiuſmodi eſt in candela ſeuum. Oportet ergo tale eſſe etiam humidum nutrimentale,quo radicale humidum debet reparari,id eſt non purè aqueum, ſed pingue,dulce,viſcoſum.Quare etiam ad humidi radicalis reparationem non videtur potius ipſe per ſe ſuffi cere.Non enim videtur ex ipſo ſolo ſufficiens poſſe elici pinguedo,ſed concoctio cum cibo, & ex cibi ſubſtantia ſolidiori facta commixtio , addit humido illi viſcoſam pinguedinem.Et quantò humidum illud pinguius fuerit,tantò ex ipſo minus calor conſumit,quemadmodum videmus flammam in candelis ex ſeuo recenti atque pinguiori factis minus in ſeuum deſæuire,diutiſque illis conſeruari.

De cauſa longitudinis aut breuitatis uitæ.

CAP. XIII.

EX horum ergo duorũ proportione, id eſt, calore naturali & humido naturali attenditur in omnibus viuentibus longitudo vel breuitas vitæ, ſecundum videlicet proportionem calidi ad humidũ: vt illa in quib⁹ optima ſit horum proportio, longiſsimæ vitæ iudicetur: ea verò in quibus minor proportio, vitæ breuioris. ¶ Ad quod tamen plenius intelligendum aduerte, quòd ſimpliciter ſola quãtitas materiæ alicuius rei nequaquã vitã faciat longiorẽ vel breuiorem. Nam ad oculũ videmus quaſdã arbores paruulas diuti⁹ perdurare alijs multo ſecundũ molẽ maioribus. Idem & in herbis cernim⁹, in brutis quoque & hominibus. ¶ Neque vniuerſaliter caliditate excedentia maioris ſunt durationis. Si enim fuerit non proportionatũ humidum, citius etiam alijs deficiunt, in quibus non tanta eſt excellentia caliditatis. Facit enim immodicus calor non præſente humido ſufficiẽte ad pabulum, ad rei celerem conſumptionẽ, vt in hominibus multum cholericis. ¶ Ruſum frigiditas multa vitam non facit longam. Si enim calor non fuerit proportionatus, vt poſsit ſufficienter dominari abundãtia frigiditatis extinguitur, & neceſſario animal ſuffocato naturali calore perit, vt videmus in ij s qui ſunt vehementer flegmatici, item & in ſenibus in quibus dominatur frigiditas. ¶ Item neque ſiccitas multa per ſe cauſa eſt longæ vitæ. Nam ſenes multæ ſunt ſiccitatis: per hanc tamẽ ad corruptionem vergunt. Infantes autem plurimos videmus per multam humiditatem deficere, cum videlicet calor multo humido opprimitur: quemadmodum ligna viridia ignem opprimunt & extinguunt ſubtus latentem. Hinc etiam euenit, arbores illas quæ prope aquas naſcũtur minoris eſſe durationis, & animalia aquatilia plerũque breuioris eſſe, quàm greſsibilia. Abundat enim in eis humidum, idq́, non pingue & firmum, ſed magis aqueũ. ¶ Harum ergo qualitatum nulla per ſeſe poteſt aſsignari cauſa longitudinis & breuitatis vitæ, ſed calidũ & humidum æquãta (vt ait Ariſtoteles) præcipua huius rei ſunt

Calidũ & humidũ vitæ duratio nis cauſa.

ſunt cauſa. Quod tamen non ita debet intelligi, quaſi humiditas & caliditas in æquali virtute cauſa ſint diuturnioris vitæ, ſed quia in debita & bona proportione diſpoſita. Oportet enim calidum habere dominium ſuper humidum. Alioqui non conuenienter ex eo poſſet nutriri. In nutritione enim id quod nutritur oportet agere, in id ex quo nutritur. Actio autem non fit, niſi agẽte ſuper paſſo habente qualecunque dominium. Quod ergo Ariſtoteles ait, calidum & humidũ æquata, eſſe cauſam diuturnioris vitæ, intelligi debet, bene proportionata: ita videlicet vt humidum non excludat calidum, ipſumq; ſuo exceſſu ſuffocet, neque viciſsim calidum ſic excedat abſque proportione humidum, vt ipſum cito excedat atque abſumat.

Quæ complexio faciat uitam diuturniorem.

CAP. XIIII.

EX prædictis patet, inter cõplexiones hominũ, diuturniorem vitam præbere eam quæ appellatur ſanguinea. Eſt enim hæc calida & humida, eſtq; humidi & calidi, & humidum eſt aẽreum non aqueum: ſiquidẽ aẽri reſpondet iſta complexio, qui natura calidus & humidus eſt. Eſtq; in hac calor temperatus, quoniã non igneus eſt, ſed aẽreus. Aẽr enim nõ in ſummo habet caliditatẽ. Cum ergo in hac complexione caliditas ſit ſatis temperata, & humiditas multa, eaq; pinguis & viſcoſa (quæ nutritioni calidi maximè eſt accommoda) non videtur ad vitæ prolongationem alia eſſe conuenientior ex quatuor complexionibus. ¶ In cholerica enim excedit calor igneus, & ſiccitas non præbet ſufficiens pabulum excedenti calori. In flegmatica, humiditas nimia obruit calorem debilem, & dum non poteſt ſuper humidum dominari modicus calor, conſequitur non poſſe rectè digeri humidum, ſicq; multæ fiunt corruptiones, & animal perit. In melancholica verò complexione, nimia ſiccitas eſt & calor modicus. Eſt enim in modũ terræ frigida & ſicca. Harum autem qualitatum vtraque vitæ obeſt, quæ in calido & humido conſiſtit. Si tamẽ fiat harũ complexionum cõmixtio, poterunt etiam aliæ bonæ compoſitiones

Cõplexio ſanguinea diuturna.

inueniri ad vitæ conſeruationē valde accōmodæ. Complexio enim cholerica & flegmatica, dominante cholera & proportionato flegmate, diuturnam prebet vitam. Sanguinea & melancholica non mala eſt, vbi melancholia fuerit minor. Et forſitā talis poſsit fieri compoſitio, quæ ad vitam melior eſſet quàm pure ſanguinea.

Proportionem quatuor primarum qualitatum originalem eſſe cauſam longitudinis uitæ.

CAP. XV.

Proportio 4. qualitatū duratiōnis origo.

LIcet autem dicamus (iuxta Ariſtotelē & alios medicos idē aſſerentes) calidum & humidum æquata & bene proportionata, ad eum modum quo prædictum eſt, cauſas eſſe vitæ diuturnioris: originaliter tamē non ſolum ex duabus his qualitatibus debet ſumi iſta cōſideratio, ſed ex proportione quatuor primarū qualitatū. Illa enim complexio in animali eſt effectiua vitæ longioris, in qua calidum, frigidum, humidum & ſiccum bene ſunt adinuicem proportionata ſecundum exigentiā vitæ animalis, ita videlicet vt calor obtineat dominiū ſuper cætera: ſic tamen frigiditate temperetur, vt non nimium excedat ipſam humidi (quo habet nutriri) proportionem, ne ſubito abſumpto nutrimento depereat, quomodo vehemens ignis cito conſumpta materia mox collabitur, iterumq̃ue humiditas ita ſit per adiunctam ſiccitatem temperata, vt non ſit nimia, neque excedat caloris proportionem, ne videlicet nimia humiditate obrutus calor extinguatur, quomodo ſi igni ardenti ſuperfundatur aqua copioſa. Et in quibuſcunque huiuſmodi temperamentum inuenitur quatuor primarum qualitatum, hi in ſe habent principium diuturnæ vitæ.

¶ Veruntamen quia in hoc temperamento calidū & humidum præcipua ſunt, habentq̃ue dominiū, quibus alia duo frigidum & ſiccum ſolum ad contemperamentum adijciuntur, ad illorum mediocritatem conſtituendam, exceſſumq̃ue vitæ diſconuenientem prohibendum, iccirco duarum tantum qualitatum expreſſam faciens mentionem Ariſtoteles, dixit calidum & humidum eſſe principia longioris vitæ. Cum tamen addit æquata & proportio

portionata, indicat tacitè, & alias duas qualitates, quarũ additione fit vt calidum & humidum proportionentur, atque æquentur. Si enim calori deeſſet temperans frigiditas, excederet humidi proportionem. Et ſi non adeſſet humiditati temperans ſiccitas vtique excederet proportionem caliditatis.

¶ Duas autem illas qualitates caliditatem & humiditatem dominari oportet in complexione longioris vitæ, quoniam ſunt qualitates vitæ, id eſt viuentibus neceſſariæ & animalis ſubſtantiæ potiſsimum conuenientes: primario tamen caliditas, ac ſecundario humiditas, quæ caliditatem habet fouere. Propter quod in complexione vitæ longioris primum locũ calor obtinere debet, humiditas verò ſecundũ. Frigiditas autẽ & ſiccitas, mortis principia ſunt vbi inualuerint. Vnde ſenes quò amplius ad mortẽ tẽdunt, eò magis ſiccos & frigidos effici cernim⁹. Et mortua ſtatim corpora maxima occupat frigiditas atque ſiccitas: omnis autẽ fugit calor & humiditas. Ex quo patet, frigidum & ſiccum eſſe mortis principia, & vitæ maxime contraria, vbi contigerit ea dominari. Propter quod complexio illa breuiſsimæ vitæ eſt, in qua iſtæ dominantur, aut etiam eorum alterum, ſiue per ſe frigiditas ſiue ſiccitas. Nam illa directè calori aduerſatur, in quo eſt vitæ principium: hæc verò humiditati, quæ eſt primæ vitalis qualitatis fomentum.

Quomodo illa quæ in principio multam habent humiditatem, ad longam uitam ſint bene diſpoſita.

CAP. XVI.

NOtandũ aũt, quòd illa corpora ad longam vitam ſunt bene diſpoſita, quæ in principio maximã habent, ſed tamẽ proportionatã humiditatẽ, ita vt videatur calor aliquo modo latere ſub tanta humiditate, vt multo tẽpore perduret calor antequã poſsit húmiditatem cõiunctã penitus euincere, & manifeſtũ obtinere dominum: modo non tãta ſit, vt omnino calorẽ obruat ac ſuffocando extinguat. Quæ verò in principio ſui ortus admodum paucã habent humiditatẽ, vt ſtatim calor poſſit euincere & quaſi ſuperior apparere, nõ ſunt diuturnæ

vitæ

vitæ.¶ Simile enim videmus in ignibus.Plerunque enim ignis ille qui ſubijcitur lignis viridibus, in quib⁹ adhuc eſt multa humiditas,diutius deliteſcit, iacetque abſcōditus,priuſquam poſsit ſuper materia appoſita potiri dominio,& interdum quidē,prorſus quaſi extinctus apparet atque oppreſſus,quādoque tamē vigore reſumpto reſiſtens fortiter,agensque viriliter,tandem adhuc glorioſè emicat,& in altum flammam ſuſtollit,quaſi in victoriæ ſignū.Et manifeſtū eſt talē ignem multò eſſe durabiliorem,quàm ſit ignis alius ſtipularum aut ſtraminū aliorúmve lignorum valde exiccatorum , qui in materiam ob humiditatis defectum ſtatim obtinet dominium.

¶ Atque hinc contingit non raro,vt iſti qui in infantia, imò in pueritia grauiſsimè fuerint periclitati de vita, & perpetuo quaſi in langore vexati,longiſsimā vitā viuāt, cernāturque in ætate prouectiori valere belliſsimè, poſtquam humidum illud ſub quo calor eorum periclitabatur,& ſub quo modo quodam oppreſſus deliteſcebat, iā fuerit euictum,& calor poſt longam patiētiam obtinuerit principatum.Quemadmodum ad oculum cernimus, ignes ex carbonibus ſulphureis compoſitos,aqua perfuſos,poſt paululum multò voraciorem flammam dare, & calorem maiorem,ſimul etiam durare longius.

¶ Hinc iterum contingit eos interdū qui per totam vitā languere videntur,longā tamen vitā ducere.Signum eſt enim in eis quòd nec calor tantus ſit qui omnino poſsit manifeſtè in humidum dominari, neque tantum humidum vt poſsit extinguere calidum:ſicque calor ob modicitatem non multum poteſt humidi conſumere, ac proinde humidum minus cōmiſcetur extraneo,remanetque purius,& ad caloris nutritionē magis efficax. Attamen quia calor tantus eſt vt ſe poſsit aduerſus humidū defendere,& illius ſaltem aliquid (quamuis non ita multum) ad ſuā nutritionē excedere , idcirco in vita animal permanet,languens tamen,propter ſufficientis caloris defectum,& quia non ſatis quantum operationes animali cōuenientes expetunt,dominatur. ¶ Patet etiam ex prædictis ratio,quare illi qui præcoci ſunt ingenio,id eſt,ante

multam

multam ætatē valde ingenio pollentes, plerunque cōſpiciātur præmatura morte occūbere, vt vix interdū virilē, raro autē ſenilem attingant ætatē. Eſt enim ſignū, quòd ab initio pauca in eis fuerit humiditas & multa caliditas. Humiditas enim multa impedit ingenium. Vnde qui multum habent ſanguinē, non ſunt ingenioſi, eo quòd ſanguis ſit humidus: ſed qui paucū ſanguinē & nō ita humidum habent, vtcunque cholera mixtū, id eſt ſatis ſiccū & igneum. Quia ergo in his ab initio pauca eſt humiditas, cito calor dominatur, & acquirunt ſiccitatē ad operationes ſenſuū & ingenij requiſitas. Superuincens em̄ ſua actiuitate caliditas, cito corpori dat cōueniētes operationes, quas mediāte calore corpus habet: ac proinde ante conſuetū tēpus ambulant, loquūtur, diſcunt, morantur, phātaſiantur, dum alij propter multum humidū diutius impediuntur ab operationibus vitalibus. Vbi autem minus eſt humidi, & plus calidi, manifeſtū eſt citius ibi calidi nutritionē deficere: & vbi cito dominatur calidū, cito quoque deficere ipſum neceſſe eſt. Proinde manifeſta ratione colligitur, eos qui præcoci ingenio ſunt, debere etiā præmatura morte occumbere. ¶ Patet inſuper ratio, quare cum cætera multa animalia cōſpiciamus vel mox in ſua natiuitate, vel paulò pòſt operationes ſuas conuenienter exercere, vt potè moueri, ambulare, & alia eis cōuenientia opera, Homo tamen per multū tempus abſque ſibi cōuenientibus operationibus remanet. Nimia enim humiditas in cauſa eſt, propter quam etiam mēbra infantilia ligari debent faſcijs, eo quòd deficiente ſiccitate nō ſint ſolida membra. Hoc autem in alijs animalibus non eſt neceſſe fieri: homo enim præ omnibus alijs animalibus abundat humiditate, propter quod etiam longioris eſt vitæ, omniaq́; animalia vitæ diuturnitate ſuperat, paucis admodū exceptis, vt elephanto & ceruo, & ſi quæ ſunt ſimilia. Hæc enim animalia tradunt longam admodum habere vitam. Cætera autē animalia domeſtica quæ hominibus in vſu ſunt, ad oculum videntur multo breuiorem hoīe vitā ducere, quātūuis mole excedāt, vt equos, boues, oues, canes, aliaq́; huiuſmodi. ¶ Præterea habetur

Ingenioſi citius moriuntur.

betur ex iam dictis cauſa, quare ij qui pauciori nutriũtur cibo, diutius viuãt: qui verò maiori, breuiorem habeant durationem. Item, quare ij qui multum indulgent veneri, minus viuant, item & ij qui immoderatis atteruntur laboribus. Exiccat enim multa ſeminis emiſsio, item & immodicus labor. Velocior autem ſiccitas, mortem accelerat. Illis tamen qui nimia ſunt humiditate pleni, labor conducit moderatus, ad vitam protelandam. Efficit enim bonam ſiccitatem & temperatam vt non obruatur calidum ab humido, & ſuperflua digerat exiccando, ne fiat corruptio.

Quare per nutritionem res non poſſent perpetuò ſeruari.

CAP. XVII.

VErùm ex his quæ prædicta ſunt poſſet quiſpiã dubitare, atque ita nobis obijcere: Si calidum eſt vitæ principium, & humido radicali nutriatur, ac humidum illud per nutrimẽtum reparatur, qui fit vt nõ perpetuò poſsit in aliquo viuente, vita per nutritionem ſeruari. Tãdiu enim animal in vita permanere natum eſt quandiu calor naturalis ipſi non deficit: adeo vt ſi perpetuò calor naturalis indeficiens in corpore permaneat, ſimul permaneret & anima ipſum informans. Calor autem per humidum nutritur, & humidum per alimentum reparatur. Quare ergo ad hunc modum non poteſt corpus congruo nutrimento per virtutem nutritiuam perpetuò conſeruari abſque corruptione? ¶ Huic quæſtioni talis adhibenda eſt reſponſio: Humidum radicale quanquam nutriatur humido nutrimentali ex cibo & potu adueniente, nunquam tamen reparatur ad tam bonam qualitatem, vt ante fuit: ſed continuò minuitur à principio actionis caloris in ipſum. Per commixtionem enim extranei (vt docet Ariſtoteles in libris de generatione) continuò ipſa virtus ſpeciei minuitur, neque humidum ita bonum reparatur, vt fuit ab initio antequam deperditur. Vnde fit vt continuo defectu tandem penitus humido deficiente cogatur ipſum animal ſiccitate deficere, calore nimio ſuperante, nec habẽte pabulum. Quemadmodum videlicet cũ aqua infunditur vino, quò plus infu-

infuderis aquæ in vinum, eò fit vinum minus forte, & minus habens virtutem ſuæ ſpeciei, ad conuertendum ſci licet in ſe extraneam ſubſtantiã. Et licet in principio per modicam admixtionem non depereat virtus vini, quoniam adhuc potens eſt conuertere infuſum in ſuam ſubſtantiam, ſi tamen diu pergis aquam infundere, tandem ita debilitabitur virtus ſpeciei vini, vt prorſus ab aqua ſuperetur & extinguetur omnis virtus vini ab aqua deuicta. Atque hoc pacto manifeſtè videmus quomodo per nutritionem non poſſet fieri indiuidui perpetuatio: ſed neceſſe eſt hoc modo animal deficere, cum eouſque res deuenerit, vt neceſſarium humidum radicale perdat. Quod ſi homini adeſſet per nutritionem virtus reparandi humidum æquè bonum, vt eſt illud quod deperditur, tunc poſſet homo abſque corruptione ſeruari.

De uirtute ligni uitæ in Paradiſo.

CAP. XVIII.

ATque ita ſanè intelligendũ eſt, quod in Geneſi legimus de ligno vitæ quod erat in paradiſo ex cuius fructu prohibeatur ſumere Adã, poſteaquàm peccaſſet, ne ipſum comedens viueret in æternũ. Sic enim ait dominus: Ecce Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt, ſciens bonum & malum: nunc ergo ne fortè mittat manum & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternũ. Et poſt pauca ſubditur: Eiecitque Adã, & collocauit ante paradiſum voluptatis Cherubin, & flameũ gladium atque verſatilẽ, ad cuſtodiendã viam ligni vitæ. Nam (vt ſacri Theologi tradunt) talis erat virtutis huius arboris fructus, vt per eum poſsit virtus ſpeciei reparari & cõſeruari abſque defectu. Quẽadmodũ enim aliæ arbores in cibum illis erant ad reparationem deperditi per calorem naturalem (qui etiã in primis parentibus antè peccatũ inerat, & ſuo modo agebat, id quod ex præbito eis dei voce alimẽto manifeſtè cognoſcimus) ita hæc arbor in medicinã potius quàm in cibum creata fuit, vt de eius fructu ſumẽtibus virtus ſpeciei confirmaretur, & ita preſeruaretur ab omni defectu, vt per caloris actionẽ & humidi deperditionẽ, extraneiq́, humidi aduentum nõ

imminueretur bonitas ipſius humidi, neque per conſequens imminueretur calor. Fiebatq; per huius fructus virtutem, vt humidū æquè bonum eſſet quod reparabatur, atque id quod per actionem caloris naturalis deperijt, eratq; medela aduerſus hanc (ratione nutrimēti) debilitationē. Atque hinc proceſsiſſet abſque corruptione hominum vita, arboris iſtius beneficio, donec Deo placuiſſet à ſtatu illo animali in altiorem (qui nutritione nō indigeret) trāsferre. ¶ Verùm nos longè ab illo tam efficaci fructu elongati ſumus, via ligni huius præcluſa eſt Adæ, & cunctis poſteris; via incognita eſt natis in exilio. Paradiſus voluptatis ignotus eſt in terra laboris habitantibus. Atque vt etiā ſit via incognita, ecce ad cuſtodiā ſtat Cherubim, tenens flammeum gladium atque verſatilem, vt ſpes nulla ſit nobis de fructu ligni huius conſequendo. Neque eſt qui vel ramuſculum nobis poſsit adferre ligni illius, vt ipſum plantemus in terra noſtra. Atque vt fortè donetur, non arbitror ego tam ſingularis gratiæ & eminentiæ lignum ex paradiſo voluptatis allatum, in terra hac miſeriæ atque laboris vegetari poſſe, aut ſuas radices in arenoſam iſtam terram (quæ ſpinas & tribulos inutiles melius germinare nouit) defigere. Quapropter talis iam eſt noſtra conditio, ita ſe nobiſcum res habet, vt velimus nolimus ſemel nobis ſit moriendum, iuxta verbum domini ad Adam omnium noſtrorum nomine dicentis; Terra es, & in terram reuerteris. Vnde & ſanctus Apoſtolus: Statutum eſt omnibus hominibus ſemel mori; poſt hoc autem, iudicium.

Gene. 3. Hebr. 2.

Quomodo unumquodque uiuens habeat determinatam periodum. CAP. XIX.

Periodus, ſeu terminus naturalis.

EX prædictis facilè poteſt monſtrari, vnumquodque viuens habere certū limitem & definitū terminū vitæ, eumq; ſecundum cōplexionis varietatem diuerſum, lōgioremque vel breuiorē. Cum enim nō poſsit humidū radicale atque bonū reparari, neceſſariò conſequitur ipſum paulatim debilitari. Quicquid aūt continuò debilitatur & diminuitur, tandem in totum collabatur neceſſe eſt. Eſt enim vnicuique vitæ & durationi præfinitus ter

tus ter

tus terminus nouiſsimum illud & extremũ vitalis operationis,quando non vltra poteſt calor naturalis ab humido nutriri,cogiturque viuens deficere. Quemadmodũ in vino terminus quidã certus eſt,quãdo non vltra infuſam aquã poterit in ſe cõuertere imò ſeparetur ab aqua, & vinum eſſe deſinit virtute ſpeciei penitus deficiẽte. Vnde illa quæ ſimpliciter meliorem habent complexionem proportionemque calidi & humidi vitalis,longiorem habent ſuæ durationis periodum, & quod optimam habet hanc proportionem,durationis eſt longiſsimæ. E contrario autem,quod malã habet hanc cõplexionem ſiue proportionem,breuiorem habet durationem. ¶ Hic aũt terminus vitæ naturalis dicitur, quoniã videlicet ſecundũ naturalem cõplexionis virtutem,ipſum viuẽs tãdiu perſiſtere eſt potens,virtute conuerſiua ipſius ſpeciei ad tantum vſque tẽpus ſeſe valente porrigere ſiue extendere. Vnũquodque enim viuens tandiu naturaliter potens eſt viuere,quandiu calor naturalis in eo poteſt permanere,& quandiu humidum radicale in ipſo poteſt calorem nutrire. Hoc autem eſt quandiu per nutritionem poteſt humidum radicale ſufficienter reparari. Manifeſtum ergo eſt, vnumquodque viuens ſecundũ ſuam naturalem complexionem præfixum & determinatum ſibi terminum habere ſuæ durationis. ¶ Poſſumus autem in hac re facere cõparationem vel diuerſorum generũ,vel diuerſarum ſpecierum,vel diuerſorũ indiuiduorum eiuſdem ſpeciei. Vnde ſecundũ comparationem viuentium diuerſi generis, dicimus quaſdã arbores quibuſdam animalibus eſſe longioris vitæ,quaſdam etiam minoris. Secundum comparationem diuerſarum ſpecierum,dicimus homines eſſe pleriſque brutorum animalium diuturniores,vt mulum dicimus equo diuturniorem,& herbas quaſdã vitæ longioris præ alijs. Quædam enim tantũ annuæ ſunt,& ſingulis quibuſque annis occidunt. Aliæ verò ad annos plures ſecundũ indiuiduum iam permanent. Secundum indiuiduum autem eiuſdem ſpeciei fit comparatio,cũ dicimus, hũc hominẽ eſſe illo diuturniorẽ,hunc equũ illo equo,& ita in cæteris. Nõnunquã etiam in eadem ſpecie fit com-

paratio in cõmuni,ſecundũ diſtinctionem ſexus vel conditionis,vt cũ dicimus,in paſſerib⁹ maſculos minus viuere quàm fœminas(iuxta Ariſtotelis dictũ) eo quòd maſculini paſſeres plurimã ſequantur venerẽ.Itẽ cũ dicimus agricolas pleroſque moderato labore ſeſe exercitãtes longiorem vitam ducere quã otioſos clericos:homines quoque ſobrios & caſtos, pluſquam guloſos & luxurioſos.

Non ſemper res ad naturalem uſque terminum pertingere.

C A P. X X.

Quanuis autem ſecundum virtutem complexionis vnaquæque res habeat ſibi determinatũ vitæ terminum,vltra quem ſecundum naturam complexionis non poſsit vita protendi,rariſsimè tamen contingit ipſa viuentia huiuſmodi terminum attingere,neque vel milleſimus quiſque hominum ad huiuſmodi naturalem complexionis terminum pertingit. Dicitur enim terminus vitæ,non quòd viuẽs ipſum debeat aſſequi,ſed quia ſecundum extremam naturalis complexionis virtutem ipſum viuens eouſque poteſt pertingere, & nõ poteſt terminum illum tranſire.Vnde in Iob de hominibus dicitur:Poſuiſti terminos eius qui præteriri non poterunt. Non ergo terminus iſte talis eſt quem debeant attingere,ſed quem poſsint attingere,& quẽ non poſsint tranſire.¶Fit autem mille modis vt viuens ad determinatum ſibi terminum non pertingat, maximè autem in viuentibus rationalibus,id eſt, in hominibus: è quibus vix milleſimus quiſque propoſitum finem conſequitur. Nam mors & corruptio nõ ſolũ accidit modo prædicto, per naturalem defectum humidi,ſed frequenter ab extrinſeco accidit corrumpere,quod per violentiã aufert à viuente vitam partes diſcontinuãdo,aut quomodocunque noxiam & corruptiuam qualitatem inducendo. Quẽadmodum ante oculos quotidie cernimus, multas arbores validiſsimas per multos annos adhuc potentes in vigore perdurare ſi permitterẽtur,in ſua radice præſcindi ſecuri, ſicque vitam ante cõplexionis terminũ finire.Ita oues & boues aliaq; omnis generis animalia per ſingulos dies mactãtur plurima.Quantos aũt videmus in hominibus

Rarò ad naturæ periodum perueni-tur.

Iob 14.

ante tempus vel gladio occumbere, vel fame perire, vel peſte conſumi, vel aquis ſuffocari: imò verò ſola gula, quot abſumit hominũ milia? adeo vt vulgata ſententia merito iactetur: plures gula quàm gladio abſumi. Plurimos etiam quotidie videmus nouis infirmitatũ generibus ſubitò ſuffocari, ſtrãgulari, aut alias quomodolibet exhalare animã. Et (vt Theologiſsimi illi⁹ philoſophi Seuerini Boëtij verbis cõcludamus) hominẽ, ſi corpus ſpectes, quid imbecilli⁹ reperire queas? quos ſæpe muſcularũ vel morſus vel in ſecreta quęque reptãtiũ necat introitus.

De alio termino diuinæ præſcientiæ.

CAP. XXI.

PRopter hæc ergo neceſſe eſt alium ponere terminũ vnicuique viuentium, qui ſit non ſecundum naturalis complexionis virtutem, ſed ſecundũ præſcientiam & cognitionem Dei: talem videlicet, ad quem indubie viuẽtia peruenient, & vltra quẽ nequaquã tranſibũt: ita vt nec vltra progredientur, neque citra occũbẽt. Qui autem talem cognouit rerum terminum, ſolus eſt omniſcius Deus. Vt enim mors eſt omnibus hominibus certiſſima, ita mortis hora eſt incertiſsima: neque de die illa aut hora quiſquam nouit, præter illum cui nihil eſt abſconditum, qui æquè futura atque præſentia in proſpectu habet, ante quem futurũ omne & præteritum eſt præſens. ¶ Eſt autem differentia inter duplicem hunc durationis terminum, quòd primum non poſsit viuens ſecundum naturæ virtutem tranſcendere, poteſt tamen citra illum deficere, ipſumq; non aſſequi: alter autem talis eſt, vt frequenter poſsit viuens, quãtum ad virtutem ſuæ naturæ & complexionis attinet, longè vltra ipſum tranſire. Veluti cum robuſtus aliquis iuuenis ſubitò tranſfoditur gladio, aut ſuſpendio præfocatur. Semper autem viuens hunc terminum attinget, neque ante ipſum vnquam deficiet, tametſi ſimpliciter ante poſsit deficere. Qui enim hodie occiditur, aut quomodocũque moritur, potuit (abſolute loquendo) ante ſeptem dies interfici & mori. ¶ Ac de hoc termino, ſi quis dictũ accipiat illud ex Iob ſupra adductũ: Breues dies hominis ſunt, numerus menſiũ eius Iob 14.

Terminus præſcientiæ quem omnia attingunt.

apud te eſt:conſtituiſti terminos eius qui præteriri nõ poterunt,oportebit hoc vltimum non ſimpliciter intelligi, quaſi abſolute termini iſti non poſſint præteriri,ſed conditionatè ,ſubintellecta Dei præſcientia.Quod enim à Deo præſcitũ eſt contingens,abſolute quidem cõtingens eſt,& abſolute poteſt ita non fieri.(Eſt enim cõtingens, ac proinde potens fieri,& potens nõ fieri;)ſed ſub conditione præſcientiæ præſuppoſita,non poteſt nõ fieri, quoniam neceſſario conſequitur,ipſum ita futurũ,ſi ita deus præcognouit. Non enim poteſt falli Dei præſcientia.

De mutatione ætatis humanæ in diuerſis mundi ætatibus. CAP. XXII.

CONſiderandum autem in hoc loco,quid cauſæ ſit quòd in diuerſis mundi ætatibus tam diuerſa fuerit humanę vitæ duratio.Nã id manifeſtè ex ſacris

Gene.6. diſcimus hiſtorijs.Siquidem in principio mundi duratio humanæ vitæ vltra nongentos extendebatur annos,verſus millenariũ procedendo. Poſt diluuiũ verò dominus conſtituit tempus humanæ vitæ centum viginti annorũ. Quod tamen non eſt accipiendum ſecundũ extremam durationem vitæ humanæ,ſed ſecundũ bonam valetudinem & fortitudinem bonæ cõplexionis.Nam multis temporibus poſt diluuium adhuc vltra definitũ illud tem-

Gene.47. pus homines viuebant.Iacob enim terminũ illum exceſ-

Ibidem. ſerat,antequam in Aegyptũ deſcenderet. Erat enim annorum [illegible] eſimotrigeſimo cum ingrederetur Aegyptum.

Gene.55. Omnes aũt dies vitæ eius fuerũt cxlvij.anni,vixerat etiã

Gne.25. Iſaac pater eius clxxx.annos.Et Abrahã primus patriarcha clxxv.Hi tamen multo tempore poſt diluuium fuerunt.Siquidem ætas vna fuit intermedia à diluuio vſque ad Abraham.Tũc ergo poſt diluuium cxxj.annis ſani & robuſti viuebant homines.Poſtmodũ verò in Pſalmis numerus multum imminutus eſt, cũ Pſalmo lxxxix.dicitur:

Pſal.89. Dies annorum noſtrorũ in ipſis lxx.anni.Si aũt in potentatibus,lxxx.anni,& amplius eorũ labor & dolor.In quibus verbis indicatur,tempus vitæ humanæ in bona valetudine poſſe protendi vſque ad lxx.aut in melius complexionatis vſque ad lxxx.annos, mutatũq; eſt prius illud

tempus

tempus cxix.annorū in tps lxxix.aut lxxx.annorū Nunc verò hac noſtra ætate per annos vt minimum viginti facta videtur declinatio.Iam enim vix quinquaginta anni ſunt vitæ hominis quibus fortis ac validus poteſt durare.Paucisſimi ſunt qui nō anno ſexageſimo canis perfundun tur,& viribus multum imminuuntur. Quod autem vltra eſt,ſenectutis & defectus eſt tempus:& quod vltra annum eſt ſexageſimum certe labor eſt & dolor.Manifeſtiſsimè ergo ex ſcripturis ſacris hæc vitæ humanæ tempora ita mōſtrantur variata.Poteſt autem cauſa horum ex ſupra declaratis elici per ſimilitudinem.Sic enim de nutritione dicēdum eſt reſpectu indiuidui,quomodo de generatione reſpectu ſpeciei. Vt enim nutritio ad indiuidui ſuſtentationem,ſic generatio ad ſpeciei conſeruationem à natura eſt ordinata. Quemadmodum autem nutritio ipſum indiuiduum non poteſt abſque corruptione conſeruare immortale,ſed tandem deficere ipſum eſt neceſſe,ob hoc quòd per nutritionem humidum non ita bonum reparatur vt erat ipſum abſumptum,ſicque contiuuò deficit caloris naturalis fomentum atque vigor,propter quod tandem neceſſe eſt rem deuenire ad interitum,calore naturali eiuſque pabulo penitus deficiente:ita generatio quantum ad ſpeciem,non ita bonam ac fortem ac validam reparat ſpeciem, vt in principio fuerat:& quò amplius per generationes ſpecies multiplicatur viuentis,eò continuò magis ac magis debilitatur virtus primariȩ complexiōis,quæ in primis erat indiuiduis: ſicque modo paulatim debilitatur virtus complexionis humanæ,ac conſequenter duratiōis tempus efficitur breuius.Neque id ſolū in hominibus, ſed indubiè & in beſtijs: & in plātis, herbis atq; arboribus eorūque fructibus veritatem habet. Nihil enim dubium eſt,quin arbores iſtæ,quæ noſtra ſunt ætate lōgè ſint diſsimiles ſecūdum virtutis efficaciam,atque etiam ſecundum durationem, illis arboribus quæ fuerūt in prioribus ſeculis.¶Illud tñ notandum,quòd in humana ſpecie maior ſit debilitatio quā in genere brutorū animaliū.Et hic rurſum magis, quā in plātis.Eſt enim in homine triplex cauſa defectus, Triplex cauſa hu-

manã ſpeciẽ debilitans, brutorum duplex, plantarum vnica.

in brutis duplex, in plantis ſimplex. Homo enim pro nutrimento habet cæterorum animalium carnes, & fructus terræ. Quantò autem cibus iſte virtute deficit, tantò minus ſufficiens eſt ad reparationem humani corporis. Vnde non ſolum ex hoc breuior eſt hominum noſtræ ætatis duratio, quòd ipſa virtus ſpeciei iam ſit debilior, & complexio infirmior, vt non tam diu ſufficiat ad reparationem deperditi & ad fouendum in corpore naturalem calorem, verùm etiam ex parte alimenti, quod magis materiale eſt, & minoris virtutis noſtra ætate, quàm fuerit in generationibus prioribus, ſicque neceſſe eſt vt humidum radicale iam magis cõmiſceatur extraneo, quàm in præteritis generationibus miſcebatur. Quãtò enim id quod ex cibo ſumitur minoris fuerit virtutis, tantò à calore naturali citius abſumitur, neque ita diu poteſt fouere calorem: ac proinde oportet magis fieri humidi extranei commixtionem cum humido radicali, vnde oritur vita breuior. Omnis ergo defectus iumentorum illorum quibus homo in cibum vtitur, ad humanæ ſpeciei recidit detrimentum. Item omnis defectus herbarum & arborũ, quibus vtitur in pabulum homo, in ipſius cedit detrimentum. In animalium autem irrationalium (quæ ex herbis terræ viuunt) damnum etiam cedit herbarum defectus, præter eam quam à propriæ complexionis defectu in ſe habent deliberationem: habent ergo ipſi duplicem minoris durationis cauſam, homo verò triplicem, plantæ autem ſimplicem tantum ſecundum hanc comparationem. Vnde ſecundum rationem, non videtur eſſe tanta diſtantia durationis arborum atque plantarum ſecundum diuerſas mundi ætates, quanta eſt iumentorum: neque tanta iumentorum, quanta eſt hominum.

Quòd unaquæque ſpecies uiuentium, ſuum habeat naturalem terminum. CAP. XXIII.

Quomodo ita propter hunc continuum defectũ diximus ſingulis indiuiduis eſſe determinatũ & præfinitum ſuæ cõplexionis terminũ, ita & de ſpeciebus dicere non irrationabiliter poſſumus, eſſe videlicet vnicuique ſpeciei ſuum determinatũ terminum

ſecun

ſecundum ſpeciei naturalem virtutem. Aequè enim hoc de ſpecie & de indiuiduo, continuus probat defectus. Si enim per generationem repararetur ſpecies in æquali vir tute vt ante fuerat, poſſet quidem rectè ſentiri generatio nem ſufficere ad perpetuandam ſpeciem: quomodo indi- uiduum poſſet immortale per nutritionem ſeruari, ſi ipſa repararet indiuiduum in tam bono ſtatu quàm ante fue rat. At verò cum iam demonſtratum ſit, & ſanctæ autho ritas ſcripturæ, ſimul & ocularis experientia hoc doceat generationem non potuiſſe conſeruare ſpeciem abſque maximo & ſumme notabili ipſius defectu, manifeſto in- fertur conſequio, quòd tandem aliquando ſpeciei virtus vſque adeo ſit debilitanda, vt non ſufficiat ad vlterio- rem ſui conſeruationem, aliorumque indiuiduorum mul tiplicationem: ſicque prorſus collapſa cogetur deficere ad eum modũ quo indiuiduum (nõ obſtante nutritiõe) tandẽ cogitur penitus in ſeipſo deficere, neque per nutri- tionem poteſt perpetuò ſeruari. ¶ Itaque, etiam ſi natura lem ſequamur rationem, ipſa nobis moſtrat omnes rerũ viuentium ſpecies non poſſe perpetuò ſtare, ac tandem neceſſario corrumpi debere. Errant ergo nõ ſolũ contra fidei regulam, ſed & contra rationis normam, qui omnes præcipuas ſpecies vniuerſi dicunt naturaliter eſſe incor- ruptibiles, & à parte poſteriori æternas, licet aliquando accepiſſe eas fateãtur durationis principium. Quod etiã vulgò dici ſolet, per generationem res naturales ſecundũ ſpeciem perpetuari, ſi veritatem habeat, intelligi debet non de perpetuatione ſimpliciter, ſed ſecũdum quid: qua tenus videlicet longiſsimũ illud tempus quo ſpecies con ſeruantur vſque in conſummationem ſeculi, perpetuitas quædam ab hominibus æſtimetur.

Quòd humanam ſpeciem mirum in modum gula atque luxuria debilitant. CAP. XXIIII.

PRæter verò ſupra adductam cauſam naturalem ve locis humanæ defectionis, inuenimus etiam gulam & luxuriam, humanam ſpeciem mirum in modum infirmare, quæ tñ inter cauſas extrinſecas veniunt com- putanda: cũ nõ inſint homini hęc vitia à natura, niſi for

ſ 5 tè qua

tè quatenus aliquã habet prauã inclinationẽ ad eiuſmodi vitia, vt eſt homo ab īfantia ſua pronus ad omne malum. Inter hæc aũt duo luxuria per ſe facit ad ſpeciei debilitationẽ. Eſt enim luxuria nimius & inordinatus coeũdi affectus. Coitus aũt nimiũ frequẽs ad vanam delectationem, & nõ iuxta naturæ ordinẽ ſpeciei conſeruationẽ, ſobriè in vſum vocatus, facit, vt ſemen (per quod ſeruatur generatio) non ita potentus ſit virtutis ad ſpeciei reparationẽ, quàm ſi eſſet ſobriè parciusq; ac iuxta naturę ordinẽ adminiſtraretur. ¶ Procedit item ex luxuriæ vitio, quòd ante debitã maturitatẽ & perfectionẽ naturalẽ ad validã generationẽ ſufficientẽ, videmus homines ante tempus generatiõi intẽdere. Quid enim? An nõ ante oculos cernimus, puerulos adhuc atque puellulas copulari coniugio, amplexibus vacare, intẽdere generationi, quorum anni ſi pariter iungãtur vix ætatem attingẽt virilẽ? vt meritò in prouerbium ſit tractũ: Pueros noſtra tempeſtate generare pueros. Ecce enim iam de teſta pullos educunt, quibus adhuc teſta è qua iam prodiere, adhæret. Iã natulos geſtant in vlnis, qui pridie emerſerunt è cunabulis. Vix à lacte auulſi, lactant de ſe genitos: & patres matresq; appellãtur, qui necdum ex ephebis exceſſerũt, quibus nomen altius quàm puerorũ nõ competit. Scilicet in brachijs prolem geſtãt noui patresfamilias, quos adhuc conueniebat præceptorum patrumq; genibus impoſitos, ad diſciplinæ inſtitutionem ac morum informationem, virgis cædi. ¶ Quî autẽ poſsit fieri, vt hoc pacto non plurimum debilitetur humana propago? Quemadmodum enim granũ immaturũ aut ſemen non debita maturitate perfectum, gignere nõ poteſt fructum cõuenientẽ & fortem, multæque durationis: ita & in hominibus dicendũ videtur eos qui ſic ante tempus ſuæ propriæ perfectiõis, generationi vacant, nõ poſſe efficaciter ſuæ ſpeciei conſeruationẽ perficere. Vnicuique enim rei tunc cõuenit generare ſibi ſimile, cum ſuam fuerit adepta perfectionem. Huiuſmodi ergo qui lõgè adhuc abſunt à ſua perfectiõe, quomodo fœliciter ſibi ſimile generabũt? Et licet verum ſit hominẽ in anno decimoquarto (quod ad maſculos

attinet

attinet)in anno vndecimo.(quantũ in fœminis)ad generationẽ vtplurimũ ſufficere,manifeſtũ eſt tamẽ nõ poſſe illis tam perfectã ineſſe generãdi virtutẽ,vt poſteaquam in robur virile euaſerint.Donec enim ad ipſius indiuidui augmentationẽ plurimum debet eſſe intenta vegetatrix potentia, non ita ſolicita eſſe poteſt de ſpecie,ad generationis ſemen perficiendũ .Verùm poſteaquàm augmentatione debitã indiuiduo induxit quantitatẽ,tum liberius ad ſpeciei multiplicationẽ poteſt intendere:efficitq; tunc ſemen(quod de alimento ſuperfluo reſoluitur)potentius ad generandũ ſibi ſimile. ¶ Cæterùm,gula ipſa quanquam per ſe videatur magis ad indiuidui detrimentum pertinere(eo quòd per ipſam nimia fit cõmixtio extranei cum radicali humido,& calor minuitur,ac velut obrut' nimia infuſione extranei debilitatur atque extinguitur) vergit tamẽ mediate ad ſpeciei detrimentũ. Nam cũ per indiuidua debeat generatio fieri,conſtat ad debilitationem ſingulariũ hominũ generantiũ,conſequi infirmitatem generatiõis.Nam(cæteris paribus)eos qui fortiores ſunt & melioris cõplexionis,videmus progignere proles fortiores ac durabiliores illis qui infirmi ſunt ac debiles.Vnde non dubium eſt, hominẽ frugaliter viuentem, & conuenienti mediocriq; alimento vtentẽ ad generationem bonam eſſe magis aptum , eo qui vorator eſt atque ebrioſus. Quẽadmodum enim cibo ac potu immodico impeditur bona nutritio,& indiuidui diuturna conſeruatio:ita etiam generatio & bona ſpeciei multiplicatio. ¶ Adde & hoc quòd plerique nimia venere ſeipſos exhauriunt.Facit enim nimia ſeminis emiſsio,celeriorẽ exiccationẽ,& humidi cõſumptionẽ.Vnde etiam in animalib' brutis videmus illa quæ maxime veneri incũbunt,celerius morte abſumi.Propter quod Ariſtoteles dixit,paſſerum maſculos minus viuere fœmellis: eo,quòd maſculi (vt ipſe ait')plurimã ſequãtur venerẽ.Verùm illud ad indiuiduũ videtur ſpectare,quantũ ad ipſum venere vtentem.Quantum verò ad prolẽ genitã,etiam in ſpeciẽ vergit detrimentũ. Qui enim immoderatè rei venereæ indulget & ſæpius quàm natura docet,ratioq; poſtulat,nõ

poteſt

poteſt hic niſi debilem gignere prolem, eo quòd ſemen non poſsit in eo tantæ eſſe virtutis, quantæ foret ſi hac in re eſſet moderatior. Cum enim ſemen multæ ſit perfectionis & magnæ nimium virtutis (vt ſupra oſtendimus) veriſimile eſt ipſum multo ſatis egere tempore, vt ſuæ virtutis accipiat perfectionem, & vt plenã accipiat ad ſuas operationes efficaciam.

Execratio deteſtatioq́; gulæ atque luxuriæ genus humanum infirmantium. CAP. XXV.

Eſt proinde nimiũ deteſtanda hominum plurimorũ praua peruerſitas, peruerſaq́; prauitas, qui hiſce vitijs abominandis atque execrandis ita ſeſe fœdè cõmaculant. Similes facti iumentis inſipientibus equis & mulis, in quibus cum non ſit intellectus, ſolam inſequentes ſenſus cõcupiſcentiã ad quælibet ſenſui arridẽtia abſque interiori retinaculo ſuo motu feruntur. Imò verò lõgè ſuperant iumentorũ irrationabiliũ conditionẽ homines a Deo cõditi rationales. In nulla enim iumentorum ſpecie ita videas mala prædicta (cibi dico ac potus, reiq́; venereæ abuſum) latiſsimè patere, vt in ſpecie humana, quæ ob rationis priuilegiũ meritò debuit ab illis eſſe alie-

Vide hoĩm intemperãtiam.

niſsima. Nam iumenta menſurã ſibi conſtituunt, ſenſus voluptatẽ, & cum gratũ aliquid propoſitũ fuerit, eatenus inde ſumunt, quatenus oblectatur ſenſus: vbi autem abſceſſerit delectatio, caput auellunt, neque ſumunt vltra. ¶ Propone (exẽpli gratia) equo aut aſino ſitienti aquam limpidiſsimã, propone (inquã) in abundantia: videbis donec ſitis fuerit extincta, donèc appetitus ille ſẽnſus fuerit ſedatus, nõ habituros requiẽ: mox verò vbi impletũ fuerit ſenſus deſideriũ, capite auerſo deſinunt haurire. Ita & in paſcuis vberrimis videmus, poſteaquam ſatietas facit ſenſum non vltra herbis delectari, à paſtu ceſſare animalia, & vel ſopori ſe dare, vel obãbulationi. At verò inter homines facilè inuenias, imò non quæſitos paſsim obuios videas, qui nulla ſibi poſita menſura, etiã ſenſibus omnibus reclamantibus atque abhorrentibus, cibum potumq́, ingurgitant, donec crepet venter, indignum exiſtimantes ceſſare à poculis, aut à cõuiuijs abſcedere. ¶ Item

in

in animalibus videmus,ea admodum ſobriè rariſſimeq́; vti venere,& id plerunque ſtatutis anni temporibus.Homines verò qui per rationem etiam perpetuò ſe refrenare poterant irrationabilitate ſuperantes irrationalia pecora,nullum ſciunt modum,etiam ampliora quàm poſſunt fœdiſsimè attentantes.

¶ Ruſum animalia irrationalia à natura deputatũ ſibi modum ſeruant,neque niſi quantum natura cauſa ſpeciei ſeruandæ extimulat,re huiuſmodi vtuntur.Homines verò nulla habita ratione multiplicationis ſpeciei,nulla conſiderata honeſtate,modos indebitos,& quales natura horret coniunctiones adinuenerũt:ſic in omnibus optimi creatoris & piiſsimæ naturæ donis abutentes,in ſuam temporalem perniciem,multò verò magis in ſempiternũ interitum,paratum reuelari in die nouiſsimo,quando veniet iuſtus ille ſcelerum vltor,ſumma diſtrictione exquiſiturus rationem de omnibus humano generi donis collatis,Deus in æterna ſecula benedictus,Amen.

¶ Finit Conſiderationis Phyſicæ,Liber octauus.

PSALMVS HOMINVM GENERI COMmonitorius, pro donis magni Dei futuris atque præſentibus.

ATtendite genus hominum ad beneficia creatoris veſtri:quanta contulerit vobis,tota mentis virtute conſiderate.

Ex his autẽ quæ iam præſentitis in tẽpore iſto: trãſite ad cõſiderationẽ eorũ quæ ſunt quidẽ nũc abſcõdita ab oculis veſtris,ſed exhibẽda in tempore ſuo.

Quod ad tempus hoc attinet,ecce corpus mirabile & nobilẽ animã donauit nobis:calorẽ vitalẽ ad operandũ in corpore,mirabilia ipſe inſeuit corporibus noſtris.

Cibos omnigenos ad abundantiã præſtitit nobis,vt reficiamur ex eis ad abundantiam conſolationis noſtræ.

Ad ſuſtentationẽ corporis eſcam donauit ad ſufficiẽtiã; non defuerũt ab initio quæ noſtro cõducerent paſtui.

Per

Per annos ſingulos germinat nobis terra præſtãtiſsimos fructus ſuos,cuncta ſemina è matre terra progignunt fœtus ſuos.

De terra prodire facit benigniſsimus creator Deus firmamentum panis,& vino quo lætificet cor hominis hortos implet vinearum.

Neque verò ſolum neceſſaria præbet ſuſtẽtationi noſtrę, ſed etiam quæ ad voluptatis proficiunt oblectationẽ abundè miniſtrat nobis.

Poterat quidem panis ſufficere ad confirmandum corda filiorum hominum:& aqua in ſitis refrigerium.

Non hæc tamen ipſi pro ſua munificentia videbãtur ſufficientia:delicias etiam voluit adijcere & magnificas ciborum diuitias.

Præter nanque panem confirmantẽ dedit carnes iumentorum magnorum atque paruorum:carnes volatiliũ, natatilium & gradientium ſuper terram.

Inſuper & fructuum ſuauiſsimorum miram varietatẽ ex conſimilibus ferè lignis prodire iubet:mellis quoque dulcedinem,& vini iucunditatem voluit adijcere.

Non erant autem hæc omnia humano paſtui neceſſaria: ſuffeciſſet vtique nutrimento hominum horum minus quàm dimidium.

Attamen ſic ipſe voluit,qui gaudet magnificè bene facere:ita illi viſum fuit diuiter enutrire filios ſuos.

Ita illi cõplacuit guſtum quendã præbere ſuperuenturæ æternæ dulcedinis:quam licet nõ ſit contẽplatus oculus,ipſe tamen abſconditam ſeruat ſe diligentibus.

O quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quàm præparaſti diligentibus te:quàm erit beatus qui manducabit panem in regno Dei.

Si nunc ita diuiter,ita magnificè,ita delicatè enutris corpora noſtra,mortis corruptioni,neceſsitatis lege ſuccubitura:ô quanta præſtabilis olim reſuſcitatis,morteq; ſolutis,in præſentia vultus tui.

Quomodo ſatiabimur,apparente gloria tua,quomodo inebriabimur ab vbertate,domus tuæ:potati voluptatis tuæ torrentibus.

Nunc

Nunc quidẽ donec Adæ debito ſubiacem⁹,cibo tuo inſtauramus corpora noſtra:vſque dum adueniat terminus quẽ conſtituiſti vnicuique ad perſolutionẽ debiti.
Quod calor vitalis(quẽ inſeuiſti nobis)depaſcit,inſtaurat alimentum à te ſubminiſtratũ nobis:donec tandẽ virtute deficiente mors adueniat:quam ſuperinduxit nobis iniquitas noſtra,& iuſtum decretum tuum.
Illic verò abſque metu mortis,& corruptiõis pauore perſiſtemus ſtabiles,nihil erit conſumens,nihil inſtaurandum in locum deperditi.
Tua ẽm virtute lõgẽ illinc oĩs profligabitur cõſumptio: interit⁹ & mors nõ accedẽt ad tabernaculũ ſanctũ tuũ.
Non patietur cibus tuus quẽ apud te manducabim⁹, imperpetuũ diſſolui cõpoſitionẽ corporis noſtri,in perpetua imortalitate glorioſi ĩdiſſolubilesq; cõſeruabimur.
Panis quẽ ibi propones cõuiuis tuis nõ exhibebit laborẽ dẽtibus,molis nõ egebit dentium vt conteratur in eis.
Illabetur per ſeſe dulciter vt mel gutturi noſtro : & penetrabit ſuauitas eius vſque ad intimũ cordis noſtri.
Implebit ſuauitate animas noſtras,omnia oſſa noſtra dicent:domine quid ſimile poteſt eſſe huic dulcedini?
Gloria patri & filio,& ſpiritui ſancto.
Sicut erat in principio,& nunc,& ſemper: & in ſecula ſeculorum,Amen. Finit Pſalmus.

LIBER NONVS
Conſiderationis Phyſicæ.

De ſenſibus exterioribus,eorumque organis & ſenſibilibus.

PRÆFATIO.

PRæter potentias illas vegetatiuas, quibus omne viuens ab authore omnium Deo dotatum conſpicimus,vel ad ſuipſius conſeruationem ſiue perfectionem,vel ad ſuæ ſpeciei ſuſtentationem, experimur in

animan

lumen, vel audibile, vt ſoni: vel odorabile, vt odores: vel guſtabile, vt ſapores: vel tangibile, vt calidũ, frigidũ, ſiccum, & humidũ. ¶ Vnde color eſt obiectũ viſus, hoc eſt, id quod per ſe à ſenſu viſus percipitur, & cuius ratione cætera colorata videntur, ſub colore intelligendo lucem & lumẽ, quæ etiam per ſe ſunt obiecta viſus. Sonus, eſt obiectum auditus, ſapor, obiectũ guſtus, odor, olfactus: qualitas tangibilis (ſub qua ſunt calor, frigiditas, humiditas, ſiccitas) obiectum eſt tactus: ita vt nihil percipiat auditus niſi ratione ſoni: nihil guſtus, niſi ratione ſaporis: nihil odoratus, niſi ratione odoris: nihil tactus, niſi ratione tangibilis alicuius qualitatis. Ad clariorem prædictorũ intellectum faciunt quædam diuiſiones Ariſtotelis, ipſum ſenſibile in aliquot membra ſecantes. prior eſt:

Senſibilium, quædam per ſe, quædã per accidens ſentiuntur.

Id eſt, eorũ quæ ſenſu percipiũtur, alia ratione ſuæ naturæ, & nõ ob aliud inexiſtẽs percipiuntur, alia ob aliud inexiſtens. Prioris exempla ſunt quinque ſenſuũ obiecta, color ſonus, &c. Poſterioris ſunt omnia horũ obiectorum ſubiecta, vt homo, equus, lapis, plãta, &c. Ratione coloris videntur, ſoni cauſa audiuntur, odore ab odoratu percipiuntur, & non ex propria natura. Altera diuiſio.

Senſibiliũ per ſe, alia ſunt vniuſcuiuſque propria ſenſus, alia cõmunia cunctis. Proprium ſenſibile eſt, id quod alio ſenſu ſentiri non poteſt, & circa quod error fieri nequit.

Id eſt, quod vnico ſenſu exteriori per ſe ſeu ſpeciẽ percipitur, & circa propriã quod ſenſus nõ errat ſeu decipitur, ita vt videat non colorẽ, pro colore, aut audiat non ſonum pro ſono, odoretur non odorem pro odore, & ita in cæteris, licet ignoret quid ſit habens colorem, &c.

Senſibilia communia ſunt, quæ nullius ſunt propria ſenſus, ſed omnibus communia.

Cuius ſententia ex definitiõe præcedenti facilè patet, ſunt huiuſmodi, motus, quies, numerus, figura, & magnitudo ſeu quantitas continua permanẽs. Hæc enim à pluribus ſenſibus exterioribus percipiuntur, licet nõ ab omnibus, vt motus & tactu & viſu eſt perceptibilis, ſecundum Ariſtotelem. ¶ Habent autem hi quinque ſenſus, ſuum quiſque organum & medium.

Organa ſunt hæc, oculus, aures, lingua, nares, neruus tactiuus.

Humor aqueus ſiue cryſtallin⁹: eſt in quo recipitur ſpecies & eius virtute fit viſio in oculo. Dicũt enim in centro huius humoris perfici viſionem. Et propter hunc humorem Ariſtoteles dixit oculum eſſe aqueum, quod probat etiam ex aquæ effluxu, cum oculus fuerit confoſſus, & ex prouidentia naturæ, quæ circa pupillam circumpoſuit albuginem pinguem & calidam in modum adipis, illis animalibus quæ ſanguinem habent, item & palpebras: hoc ingenioſè factum dicens à natura, vel humor ille pupillæ per frigus non aliquando coagularetur vel congelaretur. Ab hoc autem humore vlterius tendunt ad cerebrum, à duobus oculis duo nerui, qui in vnum conueniũt ſeſe interſecãdo, qui neruus opticus, id eſt, viſiuus dicitur. ¶ Notandum verò quòd tam oculus, quàm anima, quàm etiam potentia viſiua, videre dicitur, verùm id diuerſis intelligitur modis. Oculus enim videt, quia viſionis actum in ſe habet. Anima videt tanquam efficiens præcipuum actus videndi: & viſiua potentia tanquam efficiens inſtrumentale.

De obiecto uiſus, colore, & luce.

CAP. II.

Sunt

SVnt autem que videntur(vt diximus)colores,lux,& lumen:quanquam lumen non propriè terminet viſum. Eſt enim lumen ſpecies lucis, & lux in lumine videtur,& ipſum de ſe ſpargit per medium in organum: ſicut color diffundit ſuam ſpeciem in organo,& per eam videtur. Species autem propriè nō videtur,ſed per ipſam videtur id à quo diffunditur in ſenſum. ¶ Vbi notādum, quòd color vt in oculo ſuam ſpeciem diffundat, requirit luminis illuſtrationem. Non enim poteſt color immutare medium,neque proinde mouere ſenſum,niſi cadente ſuper ipſum aliunde lumine extrinſeco. Lux verò non eget alieno lumine, quandoquidem ipſa ſecum lumen affert,in quo videtur. Vnde ſi ſic eſſet color,ſemper eſſet viſibilis tam de die quàm de nocte. Imò verò per contrarium,ſuperueniente extrinſeco lumine lux impeditur, ne videri poſsit: ſi ſuperueniat(inquam) lumen maius. Nam maius lumen obfuſcat minus:quemadmodum manifeſtè patet in Luna & ſtellis: quæ latent donec Solis lumen abſcedat,poſt cuius abſceſſum videri incipiunt,ſi aliud non interſit obſtaculum. ¶ Attendendum verò quod diximus, vt color videatur,requiri ad luminis alieni illuſtrationem. Nam quædam reperiuntur duabus rationibus viſibilia, partim ratione coloris ſui, partim ratione luciditatis vel fulgoris. Patet hoc ſecundū in lignis putridis,oculis cattorum,vermibus quibuſdam, & piſciū oſsibus. Hæc enim in nocte,& ſi quando ab eis lumen extrinſecum ſecludatur,vidētur ſecundū lucem quā habēt. Per diem aūt cadente ſuper ipſa extrinſeco lumine ſecundum colorem propriū longè alia videntur. Vnde & falli non raro contingit eos,qui ſulphurata in cattorū oculos impingūt aut aduerſus truncos putridos nocte cōſurgūt, oſsáve huiuſmodi pro re quapiā pretioſa decepti colligūt, exiſtimātes ſe aut carbones videre ignitos, aut homines armatos cōtra ſtantes,aut pretioſa quæque metalla reperire. ¶ Hæc ergo corpora ſic duabus rationibus viſibilia, ratione quidē coloris(quemadmodū alia corpora)nō vidētur niſi in lumine,ratione aūt fulgoris illius,nō niſi in tenebris. Sunt aūt quæ ſecundū idē & de die videntur &

Ariſt. cap. 72. lib. de anima.

de nocte,quemadmodum videlicet flamma ignis medio die videtur in lumine etiam non proprio.De nocte verò videtur per lumen proprium,quod de ſe diffundit.Secundum idem tamen videtur,quanuis nõ in eodem lumine.

Quibus rebus conueniat color. CAP. III.

Quibus conuenit color.

NOn inuenitur autẽ color propriè acceptus niſi tantum in corporibus terminatis,hoc eſt opacis,& quæ translucentia ſiue penitus diaphana nõ ſunt. Licet autem ſolum color ille qui in extremitate apparet corporis opaci,ſuper quod cadit lumẽ à corpore lucido, moueat viſum,atque ab oculo videatur,eſt tamen ſecundum veritatem color etiã in partibus interioribus ipſius corporis opaci, æquè atque in extrema:quemadmodum ab oculum patet in corporis diuiſione,vbi manifeſtè color in vtraque parte ſe offert,qui non per diuiſionem illic generatur,ſed ante diuiſionem præfuit, tametſi non apparuit. Quòd autem non videatur niſi ille qui eſt in extremitate, inde eſt, quòd hic ſolus lumine illuſtretur. Nam ad calorem qui interius eſt,non poteſt luminis fulgor pertingere. ¶Atque hoc eſt, quod Ariſtoteles in libro,de ſenſu & ſenſato,

Quid color actu ſenſum mouens.

Colorem actu ſenſum vel ſenſationem facientem definit eſſe extremitatem perſpicui in corpore terminato.

Solum enim ille color qui in extremitate eſt corporis opaci,viſum mouet: quoniam lumen adueniens corpus tale in ſua extremitate tantum facit eſſe perſpicuum.

Perſpicuum eſt,quod eſt quidem viſibile,non autem per ſe,ſed per alienum colorem.

Id eſt,corpora diaphana,id eſt,trãslucentia,vel tranſparentia quæ viſum non terminant: ſed perſpicua ſunt (vt aër,aqua,cœleſtia corpora, & quædam alia corpora ſolida)non ſunt colorata,neque per ſe ſunt viſibilia, niſi

quatenus

quatenus luminis ſunt in ſe ſuſceptiua, ratione cuius fiunt viſibilia. Vnde cœlos non videmus vt coloratos, neque aërem, neque aquam, ſed tantū vt luminoſa, cum lumine fuerint illuſtrata.

Potentia perſpicuum eſt, id in quo nunc idipſum ineſt nunc tenebræ.

Id eſt, quod aptum eſt ſuſcipere lumen, actu tamen nō habet: cum autem corpora huiuſmodi luminis ſuſceptiua, lumine vacant, tenebræ dicuntur.

Sunt enim tenebræ priuatio lumi- nis in corpore ſuſceptiuo. Eſt autem perſpicuum omne aptū medium viſus (cum fuerit lumine colluſtratum) per quod color poſsit videri. Perſpicuū verſus medium.

Vnde Ariſtoteles definiens colorem, ait:

Color eſt, motiuus eius quod eſt perſpicuum actu, & id eſt ipſius natura.

Id eſt, color eſt qualitas emittens ſui ſpeciem viſibilem, per corpus perſpicuum, lumine colluſtratum, idq; ſuapte natura. Non eſt autē actu perſpicuum vel diaphanum, ſine lumine. Perſpicuum ergo actu mouetur & immutatur à colore, quatenus videlicet color in perſpicuū imprimit ſuā ſimilitudinē, ipſum verò perſpicuū cōſequēter immutat viſum. Atque ita per mediū perſpicuum color immutat viſum. Sic etiam lux mediū perſpicuū prius immutat, lumen in ipſum diffundendo, ac per mediū ita immutat viſum. ¶ Admodum verò aptè hoc natura diſpoſuit, vt corpus perſpicuum quod eſt viſus medium non habeat vllum in ſe colorem. Si enim colorem aliquem in ſe haberet proprium, color ille impedimento

eſſet diſcernendis coloribus. Nam quicquid per tale medium videretur, conſimilis coloris iudicaretur, veluti cũ per vitrum rubeũ, quod intra ſe habet rubedinem cernimus, quicquid conſpicimus apparet rubeum. Prouidè ergo hoc natura diſpoſuit, vt medium viſus per quod debeat color diſcerni: careat natiuo colore. Ob hoc verò, & lumine proprio, ſiue propria luce carere videtur, ne luci cuilibet percipiendæ præbeat impedimentum.

Lumen autem (iuxta Ariſtot.) eſt actus, huiuſce perſpicui, ea nimirum ratione, qua perſpicuum eſt.

Medium uiſus nequaquam impedit uiſionem.

CAP. IIII.

Opinio Democriti.

EX prædictis patet, non rectè ſenſiſſe Democritum, qui exiſtimabat, ſi totum ſpacium, quo cernimus eſſet vacuũ, acutius expeditiusq; ſingula poſſe videri, adeò vt formica poſſit per medium vacuum in cœlo videri. Sic enim iſta procedit imaginatio, quaſi perſpicuum intermedium impediat viſionem, quod veritatem non habet cùm potius eam adiuuet, imò ſine eo nõ poſſit fieri. Si enim eſſet vacuũ inter cœlũ & oculum noſtrũ, nihil penitus poſſit eorum quæ in cœlo ſunt, à nobis videri. Mediũ enim, primũ à colore vel luce immutatur, & per ipſum medium perſpicuũ immutatum conſequenter immutatur oculus. Illud tamen verum eſt, quòd mediũ ſi incraſſatum fuerit, impedimentum præſtare poſſit, vt quantò magis à perſpicuitate recedit, tantò ægrius per ipſum fiat viſio, velut cum aër in nubium denſitatem ingroſſatur, quemadmodum per aquam difficilior fit viſio quàm per aërem, cum tamen vtrunque ſit medium viſionis. ¶ Quòd autem mediũ actu perſpicuum eſſe debeat, & lumine colluſtratũ, vt fiat viſio, quæri ſolet, an ex parte coloris hoc ſit, an ex parte oculi. Eſt autẽ probabilius, quòd ex parte coloris hoc procedat, quoniam videlicet color ſuapte natura non poteſt immutare medium niſi actu perſpicuum, & lumine colluſtratũ, neque poteſt niſi

lumine ſuper ipſum cadente,ſuam ſpeciem in aërem imprimere. Nam(quantum ad oculum attinet)experimur, hominem in tenebris denſiſsimis poſitum videre candelam lucentem à longè,quod argumentum eſſe videtur pro oculo,quòd ipſe ex ſua natura nō requirat ſuiipſius illuminationem,ſed ex parte ipſius coloris,qui non poteſt aliter niſi in perſpicuū actu ſuā ſpeciem imprimere. Et illa,quæ iam ſupra diximus,in tenebris videri ratione ſui fulgoris vel luciditatis,ab oculo nō illuminato vidētur.Cum autem oculus per ſuam potentiam viſiuā poſſit nullo lumine illuminatus percipere flammam & huiuſmodi fulgorem,videtur ipſe quātum ex ſe,non requirere illuminationē alicuius luminis extrinſeci vt videat colorem.¶ Propter quod dixerunt nonnulli eſſe in oculo quandam lucem,qua ſufficiat(etiam ſi extrinſeco lumine non illuſtretur)quantum ex ſua natura, apprehendere viſibilia.Quod tā nō videtur de luce proprie dicta veritatem habere,ſed tātum de claritate,limpiditate,ac perſpicuitate,quæ eſt in pupilla ad modum cryſtalli reſplendentis.Lux autem propriè dicta non illic ponenda eſt,eadem ratione qua nec color.Quomodo enim ſi color aliquis proprius eſſet in pupilla,impediret colorum diſtinctionem atque ob hoc denudatū eſſe oportet organū viſus ab omni colore,vt omnium poſsit colorū ſpeciem abſque impedimento ſuſcipere,& de omnibus iudicare,ita & de luce proportionabiliter apparet dicendum.

De auditu & eius organo.

CAP. V.

INter ſenſus exteriores ſecundo loco ponitur auditus, cuius eſt ſonos oēs atque voces & eorū differētias percipere.Quomodo aūt de viſu diximus,quòd cōſiſtit in quodam aqueo,in humore ſcilicet cryſtallino qui eſt intra oculum:ita de hoc ſenſu dicunt,quòd ſit in quodā aëreo,ſiue in quodam aëre connaturali circūdato membranula, & intra aurem diligenter abdito,prouideque concluſo,ad quem cum ſpecies ſoni per aërem extrinſecū delata fuerit,ſuſceperitque intra ſe ſpeciē ſoni:ita cauſatur auditio,fitque ibi ſoni perceptio:ſicut viſio fit in

pupilla oculi,ſuſcepta in eam coloris ſpecie. ¶Hunc autem aërē natiuū,prouida natura,ſiue potius naturæ prouidiſsimus inſtitutor egregiè muniuit(ne lædi facilè poſſit quouis aëris impulſu)mirabili curuatione,quæ in aure apparet,iter ipſum ad hoc auditus organū multis anfractibus,& tortuoſo meatu reddens admodum difficile: ne ſi recta eſſet,ingreſſus aër vehemēter cōmotus facilè vſque ad organū violenter ſe ingerens,ipſum læderet atque deſtrueret. Nunc verò cū per tot curuitates atque anfractus aër pertranſit,antequam ad organum intrinſecus latens pertingat,frangitur eius violentia,ne poſsit nocere,quantūuis extra aurem fuerit vehemens aëris cōmotio. Quemadmodū videmus aquas in rapidis torrētibus vbi recto currunt tramite maximo ferri impetu,vbi verò anfractus plures & incuruaturæ occurrerint,frāgitur impetus,& ad partes illas quę poſt has curuaturas ſitæ ſunt, mitiores veniunt aquæ,fracta nimirū per alueum tortuoſum nimia impetuoſi curſus violentia. ¶Cuius ſimile & in oculi pupilla conſideramus,cui ne a ſubitò ingredien te nimio lumine aut etiam ab aëre nimium propinquo euenire poſsit vlla læſio,naturæ author præuia contulit munimenta,albuginem videlicet,& reticulos anteriores, quibus à læſione & offenſione pupilla ſeruatur: vt non immerito diligentiſsimam Dei erga ſe cuſtodiam poſtulans dixerit Propheta: Cuſtodi me domine vt pupillam oculi. Rurſum quomodo in pupilla diximus nullum eſſe colorem,ad hoc vt omnium eſſe poſsit colorum perceptiua,ſic & de hoc aëre dicēdum,quòd nullum in ſe proprium habeat ſonum,vt abſque impedimento omnium poſsit ſonorum differentias ſuſcipere. Quòd autem manum admouentes auri audire nobis videamur intra aurem ſonū quendam ad modum cornu obſcurè ſonantis, non arguit ſonum aliquem eſſe in organo auditus. Eſt enim ſonus iſte in aëre,qui extra pelliculam eſt,inter manum & organum auditus,qui intra auris anfractus concluſus,atque coarctatus,per manus arctam cōpreſsionem aut digiti immiſsionem,nec exire valens,mouet mēbranam qua aër connaturalis clauditur,à qua mouetur organum

Cōparatio pulchra.

Pſal.16.

De ſono quem audimus intra aurem immiſſo digito.

ganum auditus,ſicq; cauſatur ſonus. ¶Eſt autem huius ſoni intra aurem perceptio in homine ſignũ incolumis auditus,ita vt ſi manu admota auri,aut digito immiſſo non percipiatur ſonus huiuſmodi,ſignum ſit læſi aut male diſpoſiti auditus:quemadmodum argumẽtum eſt ſani viſus,ſi oculus obiectus ſolari radio,vel admoto propiꝰ lumine candelæ, non immotus perſiſtat, ſed ocyus ſeſe voluat,& palpebras tremulas frequenter claudat,ne nimio lumine ipſe offendatur, & ſenſus ipſius harmonia diſſoluatur. Quibus autem hoc deeſt,viſum habent læſum.Vnde cæcos videmus admota lucente candela oculos nihil retrahere:& ſurdi vel ſurdaſtri manum auri apponentes, ſonum illum ſupradictum intra aurem non percipiunt.

De ſono qui eſt obiectum auditus.

CAP. XI.

Eſt autem ſonus proprium obiectum auditus,ita vt nihil niſi gratia ſoni audiri poſsit,& quicquid audiatur gratia ſoni audiatur. Obiectum auditus ſonus.

Eſt autem ſonus, motio eius, quod eo motu moueri poteſt,quo mouentur ea quæ reſiliunt à corporibus leuibus cum quiſpiam percutit. Soni definitio.

Hanc definitionem patet eſſe cauſalem,& hic redditur ſenſus.Sonus eſt qualitas quædam cauſata in medio ex colliſione ſiue percuſsione duorum corporũ adinuicem, qui cum totum oppleuerit medium vſque ad organum auditus,efficit auditionem. Ad quemlibet enim ſonum cauſandum tria requiruntur,ſcilicet percutiens, percuſſum & medium.Quanquam horum aliqua ſecundũ rem interdũ contingit coincidere, vtpotè cum vnum duorũ fungitur officio,veluti cum quis virga violenter percutit aërem,idem aër quatenus violenter ictus habet rationẽ percuſsi,quatenus verò in ſe ſonum recipiens,dicitur medium.Vnum aũt corpus per ſe ſolũ nõ põt ſonũ efficere. Tria ad ſonum requiſita.

❡Notandumverò quòd ſonus non in ipſo eſt ſubiectiuè quod percutit,neque quod percutitur,ſed in medio circũ ſtante(aëre ſcilicet vel aqua) quod ipſum in ſe recipit. Cum enim ex ictu mallei ſuper cãpanã ſonus editur,nõ eſt ille ſubiectiue neque in cãpana percuſſa,neque in per cutiente malleo,ſed in aëre circũſtante & per impulſum ſiue ictũ moto & circũgyrato, in quo ſuſcipitur ſoni qua litas.Vnde quòd cãpana ſonare dicitur,vel malleus,extrinſece intelligitur, quatenus videlicet ſonũ edunt ſua percuſsione,quẽadmodũ ſolẽ dicimus calidũ,qui tamen verè calorẽ non habet,ſed caloris eſt tantum effectiuus. Atque ita corpora ſonora dicimus,quatenus ſoni ſunt effuſiua,vbi fuerint icta. Aërverò tametſi in ſe habeat ſub iectiue ſonũ,non tamẽ ab eo ſecundũ concretũ aliquod vulgò vſitatũ denominatur. Nõ enim dicitur aër ſonãs, neque etiã(iuxta cõmunem vocabuli acceptionẽ)dicitur ſonorus,tametſi ſono ſit informatus.❡ Qua in re manifeſta inter ſonũ(qui eſt obiectũ auditus) & inter obiecta aliorũ ſenſuũ differentia eſt,quoniã color ſubiectiue eſt in re quæ per ipſum videtur,& odor in re eſt quæ per ipſum odorẽ tantũ p ercipitur, ſapor item in re quæ guſtatur,& tangibilis qualitas in re quę tãgitur.Solus autẽ ſonus nõ eſt in re quæ auditur,ſed ab ea tãtũ procedit,& in medio recipitur.Solus etiã ſonus in ipſo medio realiter exiſtit.Cæterorũ aũt obiecta ſenſuũ tantum ſunt in medio intentionaliter,videlicet ſecundũ ſuam ſpeciem.

❡Fit aũt ſonus,nõ abſque locali motu.Cum enim ſon⁹ nõ fiat ſine colliſiõe & cõcuſsiõe,percuſsio verò nõ abſque motu,cõſequẽs eſt nec ſonũ poſſe fieri abſque motu. Sic aũt fieri dicunt ſonũ in colliſione corporũ, quomodo in aquæ ſuperficie fieri videmus,ſi inijciatur lapill⁹. Videmus enim circa locum iniectionis in aqua fieri circulos,& primum quidem minores , ac deinde continuò maiores in longam diſtantiam,iuxta quod iniectio magis fuerit violenta,aut maior fuerit aquæ circa locũ iniectionis cõmotio.Ipſe autem locus iniectionisvidetur eſſe centrum omnium illarum circulationum,& circũ ipſum ſeſe gyrant per circuitum apparentes illi circuli.

¶Ita dicunt,cũ facta fuerit in aëre colliſio duorũ corpo rum,ipſum aërem fortiter impulſum per circuitum ſe gy rare (ita vt locus colliſionis ſit quaſi centrum huius cir cumgyrationis) idq́ue in circulationes continuò maio-res:cum quo motu pariter & ſonus diſpergitur à loco col liſionis,donec tandem ad aurem vſque perueniat.

An ſonus realiter debeat ad organum uſque diffundi. CAP. XII.

Quomodo verò ſonus ad aurem perueniat an ſecun dum ſeipſum,an ſecũdũ ſuam ſpeciem dubiũ eſt. Quidam dicũt ipſum ſonũ ſeſe realiter multipli-care vſque ad organũ auditus, atque ibi ſuã ſpeciem imprimere organo,vt percipiatur ab auditu.Pro babilior tamen eſt cõtraria ſententia eorũ qui dicũt, in aëre quidẽ proximo & circundante locum percuſsionis, per circuitũ ad aliquam diſtantiam realiter ſonũ cauſa-ri,iuxta vehementiã colliſionis,quouſque videlicet per hunc ictum aër mouetur per circuitũ huius percuſsiõis: in partibus autem elongatioribus non eſſe realiter ſonũ, ſed ſpeciem ſoni ab ipſo ſono qui eſt in partibus vicinio ribus diffuſus:quomodo color de ſe ſpeciem diffundit in medium per quod attingit organũ viſus.Neque eñ cau-ſa videtur ob quam amplius debeat ſonus per ſuam rea-lem præſentiam immutare organum,quàm color.

¶Vnde videtur(iuxta hanc probabiliorem ſententiam) ſic ſe habere aër proximus corpori ſonanti eiq́ue conti-guus & ſonum in ſe habens,quomodo corpus coloratũ. Ipſum verò aërem remotiorem,ad modum aëris immu-tari ſpecie coloris.Vnde quod ſupra diximus,ſonũ tunc efficere auditionem,cum vſque ad aurem totum opple-uerit medium intelligendum eſt , partim ſecundum ſe, partim ſecundum ſuam ſpeciem. ¶Et id quidem omni-no videtur rationi magis conſentaneum.Videmus enim in corporibus duris , nonnunquam ex paruuli corporis ſuper durum aliquod colliſione ſonum fieri, qui locum aliquem valde magnum immutat: vt ſi quis in templo magno,lato,& alto ſilicem paruulum ſuper lapideum pa uimentum deſuper cadere ſinat,abſque aliqua ſingulari

vehemen

vehementia,auditur ſtatim ſonus vſque ad extremã partem tẽpli. Nequaquam autẽ videtur ſonus realiter per omnes angulos eos diffundi. Cum enim dicant per aëris motum ſonum deferri,quo pacto id videatur rationi cõſonum,vt ex tam paruuli corporis ictu totus aër qui in tã amplo loco eſt,dicatur localiter moueri? ¶ Item cũ leui ictu in cymbalo fit tinnitus,ictus vtique leuiſsimus eſt: nec rationabile videtur,vt tam minimo & leuiſsimo ictu totus dicatur aër qui in tẽplo eſt,moueri. Auditur tamen ſonus cymbali vſque ad extremos angulos. Vnde veriſimile videtur,quòd ſon' lapilli iſtius aut cymbali in partibus elõgatioribꝰ nõ niſi intẽtionaliter inueniatur,realiter autem tãtum in partibus proximis loco colliſionis.

Non ſemper maiorem ſonum audiri remotius.

C A P. VIII.

QVòd ſi quis interroget,quo pacto tam modicus ſonos tam longè poſsit immutare aërem,& paruuli corporis tam modica percuſsio,quò tam latè poſſit ſpeciẽ ſoni ſpargere:cũ corpora multo maiora colliſa etiã fortius non tam longè ſpargãt neque tã latè diffundant ſuam ſpeciẽ. Vnde ſi magnum põdus plũbi deſuper caderet ſuper pauimentũ lapideũ,vix tã longè audiretur quàm ſonitus parui cymbali,aut cadentis deſuper limpidi lapilli ſuper duro lapideo pauimento. ¶ Huic quæſtioni nõ admodum difficulter adhibetur reſpõſio facta analogia ad naturã colorũ. Nam vt in coloribus non ſemper ille longius immutat viſum qui quãtitate maior eſt,ſed qui ex ſeſe clarior & luciſimilior (quẽadmodũ color albus quãtitate modicus,longius immutat viſum quàm color niger quantitate maior: item color rubeus & ceruleus multò longius, quàm viridis aut fuſcus) ſic & de ſonis dicendũ,quòd quidem ex ſua natura ſunt magis immutatiui medij,& ſpeciẽ ſuam facilius latiusq; diffendẽtes quàm alij: vt ſoni acuti magis ſunt motiui auditus,quàm graues. ¶ Atque hac ratione contingere poteſt,vt corporum ſonantium,illud lõgius audiatur,quod minorem edit ſonum,quàm ipſum quod longè efficit realiter maiorem. Et fieri poteſt,vt duorum corporum

rum

rum ſonãtium id quod latius realiter diffundit ſonũ non ita longè audiatur, vt illud quod non ita longè realiter ſonum fundit. Poteſt enim vehemẽs & fortis corporũ duo rum cõcuſsio latè ſonum ſpargere, quomodo & latè mo-uet aërem per circuitũ: ipſe tamen ſonus editus non erit de ſui natura ſpeciei latè diffuſiuꝰ: alter cum ſonus modi cus, acutus, clarus, & limpidus, ex colliſione leui genera-tus, latè ſuam diſpergat ſpeciem, & per diſtãs admodum medium poſsit eam ad auditum tranſmittere. ¶ Nouiſsi mè de ſono in generali & illud aduertendũ eſt, quòd re-cipi poſsit non ſolum in aëre verùm etiã in aqua: tametſi in aqua minus percipi poſsit, ſitq; ſubobſcurior, eo quòd propter eius craſsitiem velut hebeſcat & ſupprimatur. Po teſt quoque etiam homo in aqua audire (tametſi obſcu-rius) quandiu per tortuoſum & curuum iter in aurẽ pro-hibentur aquæ ingredi. Vbi verò locum hunc occupaue rint aquæ qui eſt intra aurem, & ad pelliculam qua aër connaturalis tegitur peruenerint, indiſponitur organum ne amplius percipiat ſonos.

De uoce quomodo fiat, & quibus conueniat.

CAP. IX.

EST autem quædã particularis ſpecies ſoni conueniẽs ſolis animãtibus, licet non omnibus, quam vocem appellamus, diffiniturq; ab Ariſtotele hoc modo:

Vox eſt ictus aëris reſpiratione attra cti, qui quidem ab anima fit, ea quæ in partibus collocatur, ad eam partẽ quæ gurgulio appellatur. Vocis defi nitio.

Quæ definitio hunc in modum eſt intelligenda, vox eſt ſonus cauſatus ab ictu aëris ab anima reſpiratio ne attracti & percuſsi ad vocalem arteriam, cum alicu-ius ſignificationis imaginatione. In qua definitione ſo-nus pro genere ponitur. Cætera verò ad excluſionem aliorum ſonorum quæ voces non ſunt, adduntur. ¶ Cum enim dicitur, vox eſt ſonus aëris reſpirati ab anima, ma-

nifeſtè

niſeſtè oſtenditur, vocẽ non niſi rebus animatis compe-tere: neque illis quidem omnibus, ſed ijs tantum quibus conuenit, reſpiratio. Aër enim reſpiratus dicitur, qui eſt per reſpirationem attractus, qui poſtquam impetu fuerit concuſſus ad vocalem arteriam, ſiue gurgulionẽ hac cõcuſsione ſonum efficit. Manifeſtũ enim eſt, quòd aër per reſpirationem attractus inquantum huiuſmodi non efficiat vocem. Alioqui perpetuò homo vocem ederet, cũ perpetuò reſpiret. Sed neque per ſolam aëris prius attracti emiſsionẽ. Nam & ſilens homo emittit attractũ aërẽ. Verùm cum intus contentus aër cum impetu concutitur ad latera gutturis, ad vocalem arteriam, ita demum vox efficitur. ¶ Ex quo primum euidẽs eſt ratio, quare piſces in aqua vocem nõ forment. Sola enim reſpirãtia poſſunt vocem edere, piſcibus autẽ nõ eſt reſpiratio. Item neque vocalem habent arteriam aut gurgulionem. Quidam tamen piſces ſonitum aliquem faciunt attritu branchiarum, qui vox non eſt dicendus, quemadmodũ neque ſonus quem faciũt apes & muſcæ cõfricatione ſiue impulſu alarum. Imò neque quilibet ſonus ex partibus humani corporis factus vox dicitur, quemadmodũ manuum comploſio, aut pedum concuſsio non dicitur vox, eo quòd non ſit ex colliſione aëris reſpirati ad vocalem arteriam. ¶ Patet etiam quòd ſonus ille quem faciunt dormientes dum ſtertunt non mereatur vocis appellationẽ: tametſi fiat ex aëre per reſpirationẽ attracto. Non enim fit hic ſonus per concuſsionem aëris ad vocalẽ arteriam. ¶ Quod autem additur in definitione, cum imaginatione, id eſt, intentione aliquid ſignificandi, ideo additur: quia hæc eſt natura vocis, & ad hoc vox ordinatur à natura tã in hominibus quàm in brutis, vt per eam aliquid ſignificetur. In hominibus quidẽ vt inuicem ſibi poſsint indicare mentis cõceptũ & animi cogitatum, inuicemq́; ſibi ſecreta animi patefacere & communicare, non neceſſitatis ſolum ſed etiam amicitiæ gratia. In brutis autem, vt affectus ſenſuales poſsint aperire: verbi gratia, concupiſcentiam cibi aut potus, iram, metum, gaudium. Quẽadmodum cum canis latrat, iram indicat aduerſus incognitum

gnitum, vel cibum expoſcit à domeſtico, quaſi patefaciens cibi defectum,& ſui poſtulans fieri memoriã. Nonnunquam verò ad gaudium oſtẽtandum & applauſum, exclamant latiantq́; blandius, vtunturq́; bruta in ſingulis affectibus exprimendis accommodatis vocibus, iiſq́; diuerſis, iuxta quod prudens ſpeciei vnicuique natura indidit. Vnde canes nunc latrantes, nunc gemẽtes, nunc eiulantes, nunc velut, ſecundum multiplicatum ſonantes, ad diuerſorum affectuum demonſtrationem percipimus. Ponit quoque Ariſtoteles aliam breuiorem vocis definitionem, hanc videlicet:

Vox eſt ſonus quidam animantis.

Quæ ex præcedenti ſupplenda & intelligenda eſt.

Quomodo reſpiratio item & lingua ad plura conducit, & de uocali arteria.

CAP. X.

AD exactius verò perſpiciendum naturæ, ipſiusq́; naturæ authoris beneficium, attende non ſimplex eſſe reſpirationis officium. Nam primum conducit reſpiratio ad præcordiorum calorem temperandum. Nam à corde calor nimius egreditur ad præcordia, qui niſi continua aëris attractione refrigeraretur, impoſsibile foret animal in vita perdurare, facileq́; caloris exceſſu abſumeretur. Propter quod Deus naturæ pulmonem circum pręcordia velut follem poſuit per circuitum, qui aërem ſeſe aperiens ac dilatans cõtinuo attrahat, iterumq́; ſe comprimens eijciat, vt attrahat alium: ſicq́; perpetuò donec animal viuit, hanc ſeruat viciſsitudinem: hac autem reſpiratione non egent animalia exanguia, neque illa etiam quæ licet modicum ſanguinem habeant, non tamen tantum vt præcordiorum ab eo inflammatio huiuſmodi expoſcat refrigerationem: cuiuſmodi ſunt piſces in aquis habentes manſionem, vbi non poteſt fieri reſpiratio. Et quantum ad hunc vſum, eſt reſpiratio neceſsitatis, propter ſcilicet animalis vitam conſeruandam. ¶ Alterum verò ad quod ordinatur reſpiratio

non neceſsitatis ſimpliciter eſt,ſed tãtum boni gratia,& ad vtilitatem ſiue commodum animalis,hoc eſt,ad vocem formandam,per quã animi aut ſenſus exprimat affe ctus atque cogitatus.¶ Atque ita etiã de lingua conſideramus,quòd ad duo à natura deſeruiat:quorum prius eſt ad vitæ animalis quandam neceſsitatem,ad guſtãdum videlicet & diſcernendum inter ſapores quod in animali eſt propter nutritionem,ad ſibi conuenientis acceptationem vel diſconuenientis abiectionem. Alterum verò eſt ſolum boni & commoditatis gratia, videlicet loqui & verba formare:quod ſimpliciter non eſt neceſſarium humanæ vitæ,quãdoquidem & muti abſque hoc officio vitam ſeruant. Propter quod etiam primum officiũ in omnibus hominibus cernitur habere lingua,donec viuũt: ſecundũ verò quibuſdam deficit.¶ De vocali autem arteria ad quam ſuperius dictum eſt fieri debere colliſionem aëris ad formandam vocẽ,notandũ eſt,quòd diſtinguitur à via cibi. Eſt enim alius meatus per quem cibus tranſit ad ſtomachũ,& alius per quem aër per reſpirationem attrahitur,voxque formatur. Nã via cibi ad ſtomachum,tendit,via autem aëris ſiue vocalis arteria ad pulmonẽ,cui adfert aërem pro cordis refrigerio:eſtque via aëris multò arctior & anguſtior,quã ſit via cibi. Et quia nõ lõgè à via cibi vocalis arteria diſtat,iccirco prouidiſsimus naturæ author operimentũ ei deſuper poſuit,quòd dũ animal cibum ſumit viã vocis claudit,ne aliquid alimenti à ſuo tramite deuians,inque ipſam incidens,animali adferat vitæ periculum,ipſum ſuffocando aut ſtrãgulando,quemadmodum nonnunquam accidere videmus ijs qui inter epulas profuſius ſolent cachinare:quod vbi contingit non ceſſat pulmo tuſsim concitare,& aërẽ verſus partem ſuperiorem fortiter pellere,vt vel impetu abijciatur(ſi fieri poteſt) quod aëris tramitem impedit:& niſi pellatur,animal ſtrangulat.

Vocalis arteria quid ſit.

De uocibus articulatis & inarticulatis. CAP. XI.

Quid articulata vox.

QVædã aũt voces ſunt,quæ certis articulis poſſunt diſtingui,& ſecũdum particularum aptam diſtinctionem ita percipi,vt etiam reſpondentibus literarum

terarum figuris deſcribi poſsint, quemadmodū experientia mōſtrat,illa nos certis characteribus depingere, quæ ab hominibus vocibus articulatis proferuntur. Eſt enim inter articulos vocis & characteres huiuſmodi mirabilis quædam correſpondentia,per quam fit vt vnum horum alteri reſpondeat,poſsitque alterū alterius fungi officio. Quicquid enim per vocem preſentes facimus,id per ſcripturam correſpōdentē abſentes quoque agimus:ſuntque literæ ipſæ quædam vicariæ abſentium voces. ¶ Illa aūt vox quæ nullis certis diſtinguitur articulis,vt poſsit correſpondentibus characteribus figurari, ſed prorſus indiſtincta eſt & membris non diſtinguitur,dicitur vox inarticulata. Cuiuſmodi ſunt voces brutorum animaliū, vt bouis mugitus,ouis balatus,canum latratus,equorū hinnitus,itemq; auium garritus,quanquam per artem & humanam induſtriā harū quaſdam videmus pauculas aliquot articulatas voces formare, quod ab illis famis inedia,& importuno præcentu potiſsimē extorquetur. Id quod de Pſitaco ac coruis Satyricus Perſius teſtatur his verſibus. Quis expediuit Pſitaco ſuū chære? Coruos quis docuit verba noſtra conari? Magiſter artis ingeniq; largitor Venter. Voces itē puerorum, clamantiū,& ebriorū, atque furioſorum vociferantiū hisq; conſimiles,articulatæ non ſunt,cum nullis figuris reſpondentibus poſſunt depingi. Quis enim bouis mugitū,quis canis latratum aut eiulatum depingat vllis characteribus? Sic & muti vocē quidem dant,quia tamen eā nō debitē articulateq; diſtinguunt,vocem non proferunt articulatā. ¶ Vbi attendendum eſt quòd longē aliud eſt loqui,aliud vocē formare. Neque enim quicunque vocem formāt loquuntur. Loqui enim dicuntur illi tantum qui verba formant. Non omnis autem qui vocem edit,verba format. Non format enim verba niſi qui articulatam profert vocem. Nam voces inarticulatæ verba non dicūtur. ¶ Procedit aūt hæc articulata eloquutio,ex mentis conceptione,neque inuenitur niſi in humana ſpecie. Ex ratione enim & mente oritur articulata eloquutio,quæ dum id quod ordinatē concipit & apud ſe cogitat,ſuæ naturæ conſorti,id eſt, cōue-

Quid vox inarticulata.

nientibus hominibus cupit ſignificare,vocem talẽ edit ſecundũ ſuos articulos & membra apte diſtinctam, quæ id quod in mente eſt,poſsit debitè & ordinatè(iuxta quod in ea eſt)repræſentare.¶Verũ quia vox nõ potuit niſi ad præſentes fieri,neque ſonare poteſt ad nimiũ diſtantes, frequenter aũt vſuuenit,vt quis longè abſentibus proditum velit animi ſui conceptũ,hinc & ſcripturam adinuenit humana ratio articulatã,qua vocis defectũ ſuppleat. Nam literæ apud abſentes vocis vice fungũtur. Eſt autẽ & ſcriptura quædam inarticulata,non minus quàm vox: qualis videlicet eſt quam paruuli antequam characterũ formã effingere ſint edocti,incerto calami tractu depingunt.¶Aduerte tamẽ nõ eſſe ſolũ voces articulatas eas, quæ in idiomate aliquo determinatam habent ſignificationem.Nã cũ interdũ homines ad iocum animi gratia, linguã peregrinam aut barbarã ſe loqui fingũt(veluti ſi fingens peregrinũ me idioma loqui,pleno ore dicã bulkambar buchacũ,vel alia huiuſmodi)voces vtique ſunt articulatę,non tamẽ in vllo idiomate(quod equidẽ ſciã) quicquam ſignificant.Attamen poteſt omnis vox articulata ad ſignificandũ imponi,& vox ad placitũ inſtituentium fieri ſignificatiua:quemadmodũ voces nouas quotidie videmus recipi ad ſignificationem,quæ antehac in nullo idiomate fuerũt ſignificatiuæ.¶Sciendũ eſt etiam, quòd ſolæ voces articulatæ ad placitũ inſtituẽtiũ ſignificant.Omnia enim idiomata quantũcunque barbara,vocibus vtũtur articulatis ad ſui animi conceptus exprimẽdos.Neque vllũ eſt idioma aut eſſe poteſt,quod inarticulatis vtatur vocibus.Pleræque tamen voces inarticulatæ ſunt ſignificatiuæ naturaliter,nimirũ omnes illæ quas ex naturæ inſtinctu videmus animalia bruta ad aliquã ſenſus paſsionem indicandam formare. Neque ſolũ in brutis,verùm etiam in hominibus,vt ploratus infantiũ, gemitus infirmorũ,ſuſpirium dolentiũ. In animalibus etiã brutis,latratus canũ, mugitus boũ,balatus ouium.¶Ad huiuſmodi autem articulatæ vocis formationẽ, nõ ſufficit pulmo & vocalis arteria,ſed alia inſuper inſtrumenta ſunt neceſſaria, quæ voci dant articulationem. Nam præter

Literæ vocum vicariæ.

Vox naturaliter ſignificatiua.

Requiſita ad vocem articulatam.

præter illa duo (quæ ad ſimplicem vocem formandã ſufficiunt) requiruntur etiam lingua, palatum, dentes, vt minimum quatuor, ad quos fiat velut limatio atque colatio, & duo labia, per quæ fiat expreſsio. Et in quibus hæc inſtrumẽta deficiũt, aut fuerint impedita, vocẽ hi efficiũt inarticulatam. Vnde vetulas dentibus deficientes videmus vix articulatũ, vixq; diſtinguibilem ſermonẽ poſſe edere: item & eos qui linguam non habent integram, vel non liberam & ligatam. ¶ Sed hæc de voce articulata & inarticulata dicta ſufficiant, quæ ob hoc prolixius aliquantò deduximus, quòd ab alijs plerunque viderẽmus omiſſa, cum ſint tamen valde digna cõſideratione phyſica. Vox enim huiuſmodi articulata eſt qua homo manifeſto & ſpeciali Dei beneficio cætera animalia præcellit: propter quod ſolus etiam peculiaria ad eam habet inſtrumenta quæ illa non habent.

Echo.

De ſono qui appellatur Echo. CAP. XII.

QVandoque autẽ auditur ſonus quaſi rediens illuc vnde fuit emiſſus, & velut ſonus ſoni veſtigium ſubſequẽs. Quod fieri accipiendũ eſt per refluxionem ſoni repercuſsi ab obiecto corpore, ſicq; reuertentis ad aurem: qui ſonus, cũ lõginquior adueniat ad aurem (vtpotè reflexus & repercuſſus, admodum pilæ reſilientis à loco ad quem directè fuerat proiecta) meritò poſterior tempore auditur. Fit autem hæc reflexio & repercuſsio maximè circa montes aut ſyluas & aquas, aut in corporibus concauis, vt in templis habentibus reflectentes teſtudines. Et illic tardius ſubſequitur Echo primum ſonũ, vbi latior eſt reuerberatio, diſtatque longius id vnde fit repercuſsio. In templis verò breui & apta teſtitudine coaptatis, vix Echo auditur ſubſequi, ſed ſimul cum prima voce ſe adiungens, quaſi ſonum duplicat, & mirum cantantibus eſt ſubſidiũ, ſi pauci ſint: quemadmodum contra onus graue ſi nimij, eo quòd ſubſequens fortis reflexio prioris emiſsi ſoni, grauet & velut opprimere laboret ſonum directum, emiſſum poſterius. ¶ Vbi notandum, quòd (iuxta Ariſtotelis ſententiam) ſemper fit

ſoni repercuſsio & reflexio, quamuis non ſemper perci-piatur. Interdum enim ita debilis eſt reflexio, vt non va-leat percipi: quemadmodum lumen quidem ſemper refle-ctitur & reuerberatur, ſed plerunque tam infirma eſt ver-beratio, vt lumen non iudicetur, quemadmodum in vm-bra candelæ per noctem cōtingit, vbi in vmbra eſt quæ-dam luminis reflexio, ſed non iudicatur à ſenſu propter debilitatem. Nam ſi nō eſſet reflexio luminis, ſequeretur per diem loca omnia plena eſſe tenebris ad quæ non pertingeret directus ſolis radius, atque ita loca plurima deſtituta eſſent lumine. Sed quia lumen ſolis admodum potens eſt, iccirco etiam reflexum ipſius luminis facilè cernimus. Ita ergo dicūt in omni ſono fieri reflexionem, ſed non ſemper auditu percipi. ¶ Et quanquam commu-niter Echo non niſi in terminatione ſoni auditur, fit ta-men priorum partium ſoni æquè reflexio, ſed non aduer-titur, propter partem ſoni ſubſequentem quæ fortius im-mutat auditum (cum ſit ſonus directus) quàm Echo, cū ſit ſonus reflexus. Verba autem Ariſtot. ſunt hæc:

Fit Echo cum aër factus vnus ob vas vel locum quæ terminauit ipſum at-que diſſolui prohibuit, inde reſilit ve luti pila repulſus.

Quorum ſenſus ex præcedentibus claret.

Quòd uiſus nobilior eſt auditu, & quomodo uiſus auditum anticipat. CAP. XIII.

QVoniam verò viſus mouetur à ſuo obiecto, abſque motu locali, & abſque reali ſui obiecti in medium effuſione, tantum ſpeciem obiecti abſque omni corporali immutatione, per medium defe-rens ſuſcipiendo. Auditus verò non niſi per exteriorem motum corporalem, & realem obiecti proprij in mediū effuſionem: iccirco viſus ſpiritualior & nobilior iudica-tur, quàm auditus, ac per conſequens cæteris etiam ſenſi-bus auditu minus ſpiritualibus. Viſus enim omnium ſen-

ſuum

ſuum ſpiritualiſsimus eſt,& per conſequens maximè ſui obiecti facillimè perceptiuus. ¶ Atque hinc etiam eſt quod dici ſolet,viſum anticipare, ſiue anteuertere auditum. Prius enim ad organum viſus peruenit obiectũ ipſius ſecundum ſuam ſpeciem,quàm ad auditũ perueniat ipſius obiectum. Quia enim ſonus diffunditur per motũ localem,qui ſucceſsiuè fieri debet & tempus poſtulat(cũ ſit motus corporalis)color autem abſque motu corporali ſuam ſpeciem diffundit in oculo,ad eum modum quo lux ſuũ diffundit lumen(id eſt,in momento abſque ſucceſsione)iccirco non mirum videri debet ſi viſus citius percipiat colorem aut lucem quàm auditus ſonum. Hoc aũt eſt,viſum anticipare vel anteuertere auditũ. ¶ Quod experientia quidem nobis ad oculũ in nonnullis manifeſtat. Qui enim à longè ſpectant cædentes ligna in ſiluis,prius vident ſecurim ferientẽ truncum,quàm ſonum ex percuſsione ſequentẽ aduertant. Imò prius in altũ eleuaſſe eos ſecurim ad iterum feriendũ cernunt,quàm prioris ictus ſonitus ad aurem fuerit delatus. Idem vident qui à longè mulierculas ſuper aquas linteorum immũdicias eleuato ligno excutientes ſpectant. Idipſum quoque & in corruſcatione contingit,dũ prius fulminis ſplẽdorẽ oculus cernit,quàm ad aurem tonitrui ſonus pertigerit, cum tamen ſecundum veritatem tonitrui cõcuſsio præcedat. Viſus anticipat auditum.

Quomodo in homine uiſus & auditus ad ſingularem ſ finem ordinantur. CAP. XIIII.

ILlud autem in conſideratione operum Dei & naturæ valde admirabile eſt,quòd in humana ſpecie non ſolum plura voluit ponere organa, & nobiliora quàm ſint in ſpeciebus inferioribus brutorum animalium, verùm etiam eadem illa quæ communiter dedit homini & alijs animalibus,in humana ſpecie ad vſus quoſdam peculiares & ſecundum ſingularem aliquam excellentiam conſtituit. Viſum enim & auditum communem fecit etiam alijs animalibus, eatenus videlicet quatenus ſuæ conueniret naturæ,vt ſcilicet à longè poſſent alimentũ & ſibi conuenientia videre ac proſequi,aut diſconueniẽs & inimicum fugere, itemq; per ſonum vel incitari ad id Nota,

quod conueniens eſt,vel abſterreri ab eo quod diſconueniens. Peculiariter etiã propter hominis vtilitatem(cui à natura cætera ſunt ſubiecta)vt per humanæ vocis ſonitum poſſent dirigi & gubernari,quemadmodũ animalia domeſtica videmus ad vocem hominũ vel accedere, ſumendi pabuli gratia,vel effugere, & attentare deſiſtere, propter vocis terrorem,aut etiam moueri & gradũ ſiſtere,ſecundũ directionis imperiũ. ¶ In homine autem peculiariter hi ſenſus altioris boni(vt Ariſtoteles ait)id eſt,diſciplinæ & prudentiæ gratia ſunt.Oſtendũt enim(vt ipſe ait)plurimas rerũ differentias,ex quibus conſurgit cõtemplatio, & circa agibilia humanasq; actiones diſcretio.Hinc ſenes plerũque prudentiores ſunt,vtpotè plures habentes diuerſarũ rerũ experientias,quæ ex particularibus rebus ſæpius viſis vel auditis gignũtur in homine, per comparationẽ intellectus. ¶ Eſt tamẽ differẽtia quædam inter viſum & auditũ,quòd viſus ad plura per ſe dinoſcenda ſecundũ ſe melior prõptiorq; habetur,& quantum ad ea quæ corpori ſunt neceſſaria magis homini deſeruit, quoniã vbique ſeſe offerũt viſibilia non item audibilia:neque ſic ad animalis bonũ & vitam intertenendam eſt neceſſaria ſonorũ,vt colorum perceptio atque diſcretio.Omnia enim corpora occurrentia colorẽ habent, inſuper etiam ſenſibilia communia magis viſus diſcernit quàm auditus. Soni verò in paucis inueniũtur,& non ita paſsim occurrũt. Vox aũt in paucioribus reperitur. ¶ Per accidens tamen auditus melior eſt & quantũ ad animam verè vtilior,quoniam diſciplinæ plurimum confert,propterea quòd ad diſciplinam capiendã hic ſenſus optimè ſubſeruiat.Sermo enim quo docens vtitur nõ niſi per auditum capitur,atque ita rerũ vtiliſsimarũ & digniſsimarum cognitio,auditus miniſterio in nobis cõparatur.Vnde fit vt qui à natiuitate cæci fuerunt,nullũ habeãt impedimentũ quin euadant doctiſsimi atque ſapiẽtiſsimi. Nati autem ſurdi nõ ad modũ poſſunt eſſe ſapiẽtes,tametſi ex viſis poſsint habere magnã in peculiaribus experientiam ad ea.Hæc tamẽ vtilitas de qua loquimur,ipſi auditui per accidẽs conuenit. Sermones enim illi pleni diſciplinæ

Ariſt.in li. de ſenſu & ſenſa.1.ca.

plinæ,quãtũ ad ipſum corporis (auditum nihil amplius efficiunt in hoĩe,quàm ſi aliam quãlibet edas vocẽ:quo modo in brutis animalibus videmus quòd nihil amplius accipiant ex ſermonibus plenis prudentiæ,ſi in aures eo rum inſonentur,quam ex vocibus nihil ſignificantibus. Sed intellectus eſt,qui per auditus miniſteriũ tãtã homini cõfert ſublimitatem.Viſus ergo per ſe ad plura eaque animali ſecũdũ vitã corporis magis neceſſaria eſt melior, auditus verò per accidẽs ad ea quæ mentẽ oblectãt,& in tellectui cõducũt vtilior habetur.Qua de re forſitã in libro de intellectu & voluntate latior fiet determinatio.

De olfactu & eius obiecto. CAP. XV.

Poſt viſum atque auditum,tertio loco ponitur olfactus,qui perceptiuus eſt atque diſcretiuus odorum. Eſt autẽ hæc potentia ſita in duabus carũculis,quę ſunt intra nares ſimiles capitibus mamillarum,quæ ſunt organum olfactus.Eſtque hoc organũ ſecundum aliquã participationem naturæ igneæ & igneum aliquod,quem admodũ organũ viſus ſupra dixim⁹ eſſe de natura aquę, & auditus de natura aëris.Ad quod organũ cum odor à corpore odorifero diffuſus pertingit,fit odoratio. ¶De modo autem quo odor à corpore odorifero diffuſus con tingit ad olfactum,notandum ſicut de ſono dictum eſt, ad eius diffuſionem requiri motum localem,ita ad odo ris diffuſionem fumalem quandam euaporationem ſiue exhalationẽ.Corpora enim odorifera dicuntur euapora tiones quaſdã,&(vt dicam) effumationes aliquas efficere,pertenus vaporis ab eis reſolutionem. Cuius ſignum eſt,quòd temporis ſucceſſu minui videntur,id quod per euaporationem ſatis probabiliter videtur contingere. Vnde per diem, (quando calor viget) flores experimur magis odorem diffundere,quàm per noctem.Cuius non alia videtur cauſa,niſi quòd calor diei educit fumoſitates aut vapores à corpore odorifero,frigus autem noctis quodammodo condenſat atque conſtringit odorabilia, ne tunc ita fumoſitates effundant. ¶Manifeſtiſsimè verò ad oculum cernimus cum odorifera (vt thus, & ligna boni odoris) cremantur, per multam fumo-

Olfactus inſtrumẽtũ & obiectum.

Medium olfactus eſt aër & aqua.

ſitatum exhalationem copioſiſsimum effundi odorem. Vnde licet hanc euaporationem oculus apertè non ſemper percipiat, eſt tamen omnino rationi id perſuaſibile ex his quæ cernimus, à rebus odoriferis virtute caloris cuiuſdam qui in odorifero eſt aliquam fieri euaporationẽ, per quam odor diffunditur ad organum olfactus: à quibuſdam quidem groſsiorem, à quibuſdam verò ſubtiliorem iuxta naturam & diſpoſitionẽ corporis odorem fundentis. ¶ Ex quibus ratio claret, ob quam corpora quædam nullum de ſe fundunt odorem, quia ſcilicet nullam de ſe fundant euaporationem, neque effumabilia ſunt: quæ etiam temporis ſucceſſu non videntur minui. Imò nec in igne poſita minuuntur, quemadmodum aurum quod dicunt eſſe minimè odorabile, quoniam ex eo nihil reſoluitur propter quod & igne nihil deperdit. ¶ Aduertendum tamen quòd multa corpora aliquem de ſe odorem fundunt, & aliquam euaporationẽ, quem tamen non facilè homo percipit, eo quòd homo ſit imperfecti odoratus, neque poſsit niſi excellentiores odores percipere. Vnde dicit Ariſtoteles, ferrum habere odorem, & magis æs, aurum autem nequaquam. Nobis tamen vulgò vt non aurum, ita nec ferrum, neque argentum videntur odorẽ diffundere. ¶ Quòd autem homo imperfectum habeat hunc ſenſum odoratus, experientia ſatis monſtrat, quoniã quidem animalia quædam acutius exactiusq; olfaciunt, vt canes & vultures. Vnde hunc ſenſum præ omnibus dicunt in homine eſſe imperfectiſsimum, cauſam aſsignantes, eo quòd iuxta cerebrum eius organum ſit, poſitum. Homines autem in cerebri magnitudinẽ & frigiditate, cætera animalia excedere compertum eſt. Vnde oportet organum olfactus (quod igneæ naturæ eſt, calidoq; & ſicco perficitur) impedimentum aliquod accipere ex vicinitate cerebri in qualitatibus contrarijs excellentijs, vt non ita exactè poſsit ſingula percipere quomodo in alijs animalibus in quibus non eſt tanta cerebri frigiditas aut magnitudo, aut in quibus non eſt tanta vicinitas huius organi ad cerebrum.

Quomodo odoratus in hominibus ſecundum aliquid perfectior

eſt, ſecundum aliquid imperfectior.

CAP. XVI.

Videtur tñ quod hic dicitur de imperfectione odoratus in homine, ſecundum debitam moderationem ſanè intelligendum, non quidem vt ſimpliciter ſit peior olfactus in homine, ſed quãtum ad aliquid. Simpliciter enim dicendum potius, quòd pręcellat hominis odoratus. ¶ Pro cuius intelligentia aduertendum eſt quoſdam eſſe odores, qui grati ſunt aut ingrati olfactui, ipſique vel delectationem vel triſtitiam adferunt per accidens tantum & propter alterum, nempè propter ſaporẽ & alimentum, quemadmodum odor carnis igne concoctæ & ad eſum aptæ ipſi olfactui gratus eſt, & propter ſaporem & propter cibum: vt ſcilicet ex odore tali grato attrahatur ad appetendum & quęrendum huiuſmodi cibũ. Nam ſicut ſapores cibariorum ſunt delectabiles & grati eſurienti, ita & odores. Odores tamen ad ſapores ordinãtur. Vnde ſaturatis & expletis poſteaquam ſapor fit ingratus nõ amplius gratus eſt odor ille, qui propter ſaporem expetitur, ſed incipimus faſtidire quod ante appetebatur. Vnde etiã fit, vt odor idem qui vni animali eſt ingratus, & execrabilis, alteri ſit placens & delectabilis, propter ſaporem ad quem ordinatur. Quemadmodũ (exempli gratia) cani eſt odor cadaueris gratus, eo quòd & ſapore oblectetur. Homini verò, quemadmodum ſapor, ita & odor deteſtabilis. Sic allij odor, ijs qui ſaporẽ & eſum amant, non eſt ingratus: cõtra verò, illis eſt abominabilis odor, quibus ſapor diſplicet. Hi ergo odores qui ſic propter ſaporẽ appetũtur, ſunt per accidens appetibiles. ¶ Alij verò ſunt odores qui per ſe adferunt delectationem, & nõ propter alterũ: cuiuſmodi eſt odor florũ, ita & aromatũ odoriferorum, quæ non niſi ad olfactum pertinent. Hæc eñ non propter guſtum expetuntur, neque gratia alimenti, ſed propter ipſam odoris in ſeſe gratiã. ¶ Inter hos autẽ duplices odores ponit Ariſtoteles talem differẽtiã, quòd primos communiter & homines & bruta percipiant, qñ æquè ſcilicet vtrique alimentum accipiũt, quod per odo-

Duplex odor.

Odores non propter ſaporem grati.

rem cognoſcunt eſſe naturæ cõueniens vel diſcõueniẽs. Secundos autem odores ſolum dicit hominem odoratu percipere. Non enim videmus canes (quãquã acuti admodum olfactus) vllo modo moueri ad florum odorẽ: & ſi canis in gramine locũ ſibi quærat cubandi, non videtur magis ad locum vbi flores ſunt odoriferi, caput reclinare, quàm ad locum alium vbi ſimiles non fuerint. Si tamẽ florum odorẽ perciperet, videtur quòd magis ad locum boni odoris naturaliter olfactus organo ferretur. ¶ Cum ergo homo non ſolum odores illos qui propter alimentum expetuntur aut fugiuntur olfactu percipiat, verùm etiam illos qui per ſe & nullius alterius gratia olfactum oblectant, manifeſtum apparet quòd ſimpliciter in homine quàm in alijs animalibus olfactiua potentia nobilior ſit atque ſublimior. Quantò enim potẽtia quælibet latius ſe extendit, tantò videtur nobilior. Et præcipua ratio ob quam homo præter animalia cætera etiam odores per ſe appetibiles percipiat, videtur eſſe nobilitas & præcellentia ipſius potentiæ in homine ſupra potentiã ſimilẽ in brutis alijs: quẽadmodũ in homine auditus nobilior eſt & ſublimior, quàm in alijs animalibus, eo quòd nõ ſolũ ſonos diſcernere, ſed articulatas voces diſtinguere poſsit. ¶ Quod autẽ ſuperius diximus imperfectũ eſſe hominis olfactũ propter cerebri magnitudinẽ, frigiditatem, & propinquitatẽ, ita accipiendũ eſt, quia ſi fiat comparatio olfactus humani, & olfactus canini ad vnum aliquem odorem qui vtrique ſit perceptibilis, id eſt ad odorem comeſtibilis, talis odor citius & longius mouebit canis olfactum quàm hominis. Et huiuſmodi odorem aliquem cõtingit canem percipere ſuo odoratu, quem minimè percipiet hominis odoratus. Leporis nanque qui per viam tranſit, odorem percipit ſuo acuto odoratu, quem nequaquam ſentit hominis olfactus. Ac iuxta hunc modum & de alijs ſenſibus intelligendum venit, ſi quid aliquãdo ſimile dicatur, videlicet aliquẽ ex eis meliorẽ aut perfectiorẽ inueniri in bruto quolibet quàm in homine.

Non oportere odorem realiter ad organum uſque diffundi. CAP. XVII.

De

DEeuaporatione aũt illa & effumatione per quã diximus odoriferũ immutare olfactũ, an debeat fieri vſque ad organũ olfactus: quęſtio eſt ſimilis illi quę pri⁹ de ſono & motu locali aëris facta eſt, an debeat vſque ad organũ ſonus per motũ deferri. Quare proportionabiliter de hac fumali exhalatione dicẽdũ videtur, queãdmodũ illic de ſoni per motũ localẽ aëris diffuſione: videlicet nõ eſſe neceſſariũ, vſque ad organũ olfactus realiter diffundi odorẽ per euaporationem, ſed ſufficere, quòd per locũ propinquũ odorabili realiter per euaporationẽ diffundatur odor, qui deinde in medio ſuã ſpeciem fundit, ſicq; per ſuã ſpeciẽ ad organum vſque pertingit. ¶ Videtur autẽ hoc manifeſtare experientia, quoniã animalia quædã ad maximã diſtantiam dicuntur odorari, ita vt rationi cõſentaneũ non videatur, à corporib⁹ ipſis odorabilibus in tam longũ ſpacium fieri euaporationẽ. Quòd aũt in loco propinquo odorabili fiat realis euaporatio: ſimiliter probat experientia: quoniã ſi quis trãſeat per agrũ valde odoriferũ, quando maximè odor viget, ſentiet ſe realiter quaſi impleri per euaporationẽ fumoſitatum quas intra ſe ſuſcipit. ¶ Iuxta quẽ modum illi qui iuxta cibos proximi verſantur coqui & culinarij, ciborũ odore pleni dicũtur. Vt plerũque etiam de delicatiſsimis ferculis vel nihil vel parũ admodũ valeant manducare: quod ideo fieri videtur, quoniam intus exiſtens prohibet extraneum. Quo aũt pleni ſunt, niſi fumoſitatibus eiuſmodi ciborum, quas per olfactũ & per reſpirationẽ intra ſe ſuſcipiunt, propter craſſam euaporationẽ, quæ fit decoquente igne, ac reſoluente abundanter vapores, atque exhalationes à cibo qui coquitur. ¶ Ad eundem modũ qui in penu plenum odorifero vino ingrediuntur, mox ſe quaſi impleri ſentiunt, adeo vt nonnunquam velut ebrij appareant egredientes. Qui verò a longè tantum cibi vel potus odorem percipiunt, eos non ſic impleri experimur, neque vllum ex longo odoratu accipere faſtidiũ, imò accẽduntur magis & anhelãt, vt diu odore perceptum cõmodum cibum tandem accipiant. Vnde argumentum ſumitur, quòd nullã in ſe ſubſtantiã odoriferã

Culinarij quare parum edãt.

per

per euaporationem ſuſceperint, ſed ſpecie tantum ſint odoris allecti.

De diuerſitate olfactus, & organi eius varia diſpoſitione. CAP. XVIII.

Duplex odorandi modus.

NOtandum verò quòd non idem eſt in omnibus odorandi modus. Quædam enim ſunt quæ per reſpirationem odorant, alia verò abſque reſpiratiōe. Homo enim & cætera animalia in quibuſcunque eſt reſpiratio, non odorant niſi per reſpirationē, videlicet per attractionē aëris. Cuius cauſam aſsignant ex parte organi olfactus, quòd in animalibus reſpiratione vtentibus cooperculo in modum oſtij eſt munitū, vt nihil poſsit ad carūculas illas in quibus ſitus eſt olfact⁹ pertingere, niſi operculū illud leuetur & quaſi oſtiolū aperiatur: quod fit per attractionem aëris, non vtique per os, ſed per nares ¶ Monſtrat enim hoc experientia, ſi tibi flos quantūlibet odoriferus ante nares teneatur, nunquā eius odorē percipies ab organo donec aërem cōtines abſque reſpiratiōe, aut donec tantum per os reſpiras: niſi videlicet per nares aërem trahas ad apertionem operculi, ſicq; ſimul cū aëre attracto odorem ipſum vel odoris ſpeciem ad organum olfactus adducas. Sunt aūt alia animalia quæ olfactum habēt, & tamen nequaquam reſpirant, vt piſces, apes, muſcæ, & formicæ. De his enim experientia certiſsima monſtrat: quod odoratum habeant. Nam muſcæ de longè ad eſcam veniunt odore allectæ. Apes verò flores an ad mel exugendū cōuenientes ſint, an minus, odoratu diſcernūt. Non enim videtur, quo ſenſu alio id faciant. Et formicas manifeſtiſsimè ex hortis videmus ad apothecas rerū dulcium cōſcendere in multo numero, ſola allectas odoris dulcedine. Hæc tamen omnia non reſpirant. Neceſſe eſt ergo alium eſſe modū in his animalibus olfaciendi, quam ſit in reſpirantibus. ¶ Pro cuius notitia aduertendum eſt quòd ſicut animalia non omnia eundē habent modum videndi, ſic nec omnia eundē habēt modū odorandi. Quædam enim animalia oculos habent molles. Et hæc palpebras habent, quibus molles oculi obuoluūtur & operiuntur, vt claudi poſsint neque ſemper pateāt.

Quorūdā aialiū ocli palpebris non operiuntur.

Si

Si enim operculum nō haberent, molles eorum oculi facilè ſuſciperent læſionē. Molle enim facilè ſuſcipit læſionem, niſi aliquo munimento defendatur. Quædam verò animalia duros habent oculos, in modū cornu aut ſolidi vitri. Et his operimentū palpebrarū natura non cōtulit, neque aliquid quo claudi poſſint, ſed patētes ſemper eſſe permiſit. Nam propter duritiē, non eſt eis periculum læſionis. Illis aūt mollibus oculis nō ſemper præſentib' ſunt neque expoſiti colores, neque percipi poſſunt ab eis niſi reuelāto operculo, niſi palpebris diſiunctis. Qui autem nullū habēt operculum, ſemper ſibi expoſitos habēt colores, neque vllius egēt operculi ablatiōe vt videant. ¶ Ita ſanè & in odoratu dicendū animalia illa quæ reſpiratione vtuntur olfactū habere à natura reconditum & operculo clauſum: quare non niſi huius ianuæ apertione recipiunt odores. Fit aūt hoc aëris per nares attractione. Cætera verò animalia nullū habent huiuſmodi operculum, propter quod ſemper præſentes ſibi habēt, ſemperq; expoſitos odores, neque operculi reuelatione indigent. Poſſunt ergo abſque reſpiratione odorare, quod nō poſſunt priora animalia reſpirantia. Ex quo cōſequitur, animalia reſpirantia in aqua non poſſe odorare, cum illic ne queat fieri reſpiratio. Piſces tamen in aqua id poſſunt, eo quòd reſpiratione non habeant opus.

De guſtu & eius organo. CAP. XIX.

GVſtus inter exteriores ſenſus quartum locum obtinens, ſapores diſcernit, in lingua habēs ſuum organum. Non tamen linguā totam, ſed neruum qui in lingua latet abſconditus. Cæterū, caro ipſa poroſa linguæ, quæ neruum operit & abſcondit, medium eſt per quod fit guſtatio. Habent enim guſtus & tactus hoc ſibi peculiare, quòd mediū habeant coniunctū, quoniā videlicet organum ipſum & mediū, ſimul ſunt in vnum corpus & in vnum membrū cōpoſita. Senſus autem alij de quibus iam ante determinauimus, mediū habent extrinſecum, aërem ſcilicet vel aquam, per quam ſpecies obiecti ad ſenſum defertur. ¶ Ad hoc vt fiat guſtatio, nō ſufficit, quòd propè adferatur obiectum, id eſt, ſapor, vel ſapidum

Guſtus inſtrumentū & medium & obiectū.

pidũ aliquid:ſed neceſſe eſt quòd tangat carnẽ linguæ, atque in eam ſuam imprimit ſpeciẽ,quẽadmodũ non poteſt fieri viſio coloris,immutato aëre & impreſſa in eum ſua ſpecie. Quemadmodum enim ſe habet aër ad colorem in ordine ad viſum:ita ſapor ad carnẽ linguæ, in ordine ad guſtũ. Quomodo autẽ color vt in mediũ aërem ſuam imprimat ſpeciẽ,requirit illuminationẽ,ſonusverò aëris motum,& odor euaporationẽ:ita ſapor vt linguam immutet,ſuamq; ſpeciẽ in eam imprimat,requirit humoris ſaliuaris coniunctionẽ. Oportet enim ſapidũ coniungi & cõmiſceri ſaliuari humori, qui à natura ſemper eſt circa linguam,vt immutetur guſtus. Vnde quando in febricitantibus nimia ſiccitate humor iſte deficit, ægros ipſos nullo videmus oblectari ſapore. Sunt enim in eis omnia quaſi inſipida,propter ariditatẽ linguæ & humoris defectũ: niſi fortè aqua aut fructus aliqui, qui ſecum humiditatem adferunt,aliqua ex parte ſuppleant ſaliuaris humoris officium. Cum verò ſaliuam aliqua amaritudine cõtingit eſſe infectã,male iudicat lingua,dulce reputans amarum,propter infectionẽ ſaliuæ. Eſt autem ſaliua ab omni ſapore denudata,vt cõmodè poſſet omnẽ ſaporẽ diſcernere. Non eſt autem ſaliuaris iſte humor propriè medium guſtus,quemadmodum neque lumen medium eſt viſus,neque euaporatio medium eſt odoratus. Sed eſt conditio quædam obiecti,requiſita vt conueniẽter ſenſum immutet,& tale quiddam,ſine quo obiectum nequit immutare ſuum organum.

Saliua quorſum conferat animali.

Quomodo guſtus eſt quidam tactus, & nihilominus ſecundũ ueritatem diuerſa potentia.

CAP. XX.

Hvnc autẽ ſenſum guſtus,dicit Ariſtoteles admodũ certum eſſe in hominibus,quòd ſit quidam tactus. Tactus autem certiſsimus & optimus eſt in hominibus,quemadmodũ poſterius declarabitur. Verùm de huius dicti intelligentia dubitare ſolent,an ſenſerit Ariſtoteles,ſecundum rem verè eundem eſſe ſenſum tactus, & guſtus,neque realem eſſe ponendam diuerſitatem, an ſecundum ſimilitudinem potius id debeat intelligi. Eſt

Guſtus eſt quidam tactus.

autem

autem ſecundum hoc probabilius, vt tantũ ſecundũ aſsimilationem quandã dictum intelligatur, quomodo ſtatua hominis interdum appellatur quidam homo. Vnde non ſimpliciter ait, guſtum eſſe tactum, ſed quendam tactum, tali nimirum adiecta diminuẽte particula, quomodo ſtatua hominis quidã homo dicitur, non ſimpliciter homo. ¶ Conſiſtit autem ſimilitudo hæc in eo quod ſupra tetigim⁹, quòd ſicut guſtus habet medium cõiunctũ cum organo, ſic & tactus. Item quia vtriuſque organum ponitur neruus. ¶ Secundũ veritatẽ tamen probabilius eſt ponere duas diſtinctas potẽtias, quarũ vna per ſe percipiat ſaporum diſtinctionem, altera qualitates tãgibiles caliditatem, frigiditatem, &c. Cuius eſt argumentũ quòd in lingua dicunt Medici poſſe lædi guſtum abſque hoc quòd lædatur tactus. Et cum defectu ſaliuaris humoris lingua nõ percipit ſapores, tangit nihilominus, & qualitates tangibiles nihilo peius percipit. Videntur ergo ſecũdum rem diſtinctæ eſſe potentiæ, quarũ vna læditur, vel impeditur abſque altera. ¶ Sunt autem ſaporum multæ ſpecies, quemadmodum & colorum. Eſt enim ſapor dulcis & amarus, qui ſunt ſapores contrarij. Sunt præterea ſapores alij, pinguis, ſalſus, auſterus, acut⁹, acerbus, acidus, & alij quidam quos Ariſtoteles in lib. de ſenſu & ſenſato ſecundum analogiam & comparationem ad colores extremos atque medios accipit. Varij ſapores.

De tactu & eius organo. CAP. XXI.

INter omnes ſenſus exteriores nouiſsimus eſt tactus, vt omnium materialiſsimus atque craſſiſsimus. De cuius organo dixerunt aliqui, quòd ſit iuxta cor proportionem habens qualitatum tangibilium. Sed experiẽtia docet, ſenſum tactus per totũ corpus eſſe expanſum, ac proinde etiam eius organum. Vbicunque enim & in quacũque parte inuenitur operatio alicuius ſenſus, illic & potẽtiam talem adeſſe conſequitur: & vbi potẽtia adeſt, oportet ibidem eſſe & organum eius: quẽadmodum ſi viſionẽ experiremur in pede, oporteret & illic potentiam viſiuã cõſtituere, ſimul & oculũ, aut aliud viſui organũ, præter oculum

oculum aſsignare. Quia ergo tactionem fieri experimur per omnia corporis membra, iccirco & potentiam tactiuam & organum ipſius conſequens eſt per totum corpus fateri expanſum. ¶ Eſt autem eius organum, non caro, vt quidam exiſtimauerunt. Nam tangibile immediate applicatum carni immutat tactum, quod non faceret, ſi tactus organum eſſet caro. Eſt enim maxima ſeu propoſitio ab omnibus vera conceſſa.

Senſibile poſitum ſupra ſenſum nequit efficere ſenſationem.

Vnde ſi caro eſſet organum tactus, non poſſet tangibile apprehendere abſque medio ſibi applicato. Neruus ergo qui carne veſtitur, ipſe eſt tactus organum, qui per omnia membra expanſus, animali dat in omnibus partibus tangendi potētiam. Caro autem neruo huic pro medio eſt, neque requirit aliud. Tangibile enim carnem cōtingens, per eam qualitatis tangibilis ſpeciem tranſmittit ad neruum tactiuum, ibique fit tactio. ¶ Obiectum autem tactus eſt qualitas tangibilis, hoc eſt caliditas: frigiditas, humiditas, ſiccitas, graue & leue, aſperum & lene, durum & molle, viſcoſum & frangibile, groſſum & ſubtile. Omnia enim hæc ſenſu tactus percipimus, principaliter tamen quatuor primas qualitates, ſub quibus aliæ comprehenduntur.

Tactum omni animali donec uiuit, eſſe neceſſarium. CAP. XXII.

INueniuntur autem in hoc ſenſu tactus multa ſingularia, quæ non ita ſunt in alijs iam determinatis ſenſibus. Primum enim, tactus ſolus omni animali ineſt, & ſemper quandiu viuit vt inſit neceſſe eſt, neque poteſt eſſe animal ſine tactu, neque poteſt aliquid habere tactum quod non ſit animal. Vnde ſolus tactus ad eſſe animalis requiritur. Cæteri verò ſenſus ad bene eſſe, vt declarat Ariſtoteles vltimo capitulo, tertio libro de anima.
Ariſt. 3. li. de anima. Viſus enim (inquit) additus eſt animali, quo vitam in aëre aut aqua aut aliquo perſpicuo ſibi vendicet. Auditus quo ei aliquid indicetur. Odoratus quo odore à lōgè

perce

perceptoad alimentum ſe conuertat. Guſtus quo iucundum ſit ſi alimentũ & triſte refugiat. Hæc autem omnia ad eſſe animalis non faciũt,ſed tantũ ad bene eſſe. ¶ Et veriſimile eſt,quædam eſſe imperfecta animalia in quibus nec guſtus quidẽ reperiatur,vtpotè terræ affixa aut in alimento ſuo perpetuo natantia. Nam cum ſpeciali nullo egeant cibo, ſufficiatque eis in quo perpetuò natant, aut cui affixa ſunt non eis guſtu eſt opus,quo alimentum ſecundũ ſaporem diſcernant,ſed tactus eis ſufficit quo alimentũ percipiant.Guſtus enim illis conuenit animalibus quæ cibũ habent diſquirere atque eligere per ſaporis dijudicationem,& aliũ quidem occurrentẽ vt noxium relinquere atque reſpuere,aliũ verò vt ſalubrem, & conuenientẽ admittere atque deglutire,aut non occurrẽtem diligenter venari.Quod ſi in aliquot locis Ariſtoteles videatur contrariũ dicere,eſſe videlicet tactũ & guſtũ omni animali neceſſarios,guſtus impropriè accipi debet, ſecundũ quòd tactus ipſe vt alimenti perceptiuus,guſtus quidam in eiuſmodi imperfectis animalibus appellatur.

Tactus omni animali ſimpliciter neceſſarius.

¶ Ratio autem quare ſenſus tactus ſit omni animali quãdiu eſt ſimpliciter neceſſarius,hæc eſt,quia tactus ſequitur proportionem & harmoniam qualitatũ primarũ animali omnino neceſſariam:quam harmoniã ſtatim diſſolui aut deſtrui contigerit,ipſum quoque animal mox interire neceſſe eſt,ſimul cũ ſenſu tactus proportionẽ illã cõſequẽte. Et quãdiu manet in homine harmonia illa quatuor primarũ qualitatũ ſufficiens ad vitam conſeruandã, tam diu neque tactus deſtruitur.Pariter ergo & vita & tactus in animali ex eadem cauſa deficiũt. Aliorũ autẽ ſenſuum nullus proportionem illam primarũ qualitatũ neceſſariã animalis ſubſiſtentiæ conſequitur. Nã quanuis omnes ſenſus in quodam contemperamento,& in quadã proportione rectè dicantur conſiſtere,ita vt illa diſſoluta harmonia,diſsipata ſit potẽtia illa ſenſitiua quæ ex ea conſequebatur(queadmodũ viſus deſtruitur cõtẽperamento illo quod in oculo eſt diſsipato)põt tamẽ manere illa præcipua & prima harmonia primarũ qualitatũ, quæ ad animalis vitam conſeruandam requiritur, diſſolutis

aliis contemperamentis. Itaque fit, vt abſque cæteris omnibus ſenſibus poſsit tactus ſolus in animali perſiſtere.

Quare tactum naturæ author per totum corpus uoluit expandere præ omnibus alijs ſenſibus.

CAP. XXIII.

EX hoc verò ſimul oſtenditur, debere neceſſariò per totum corpus expandi ſenſum tactus. Quomodo enim proportio illa & harmonia qualitatũ primarum vitæ animalis neceſſaria, nulli mẽbro debuit abeſſe, ita neque tactu potuit vllum membrũ deſtitui. Quemadmodum ſi per totum corpus idem eſſet illud contemperamentũ quod eſt in oculo, ad quod cõſequitur viſus, indubiè conſequẽs eſſet, per ſingula mẽbra diffuſum eſſe ſenſum viſus. ¶ Eſt aũt ſingularis etiã neceſsitas, ob quã debuit tactus nõ in vna aliqua parte tantũ (vt cæteri ſenſus) ſpecialem habitationem accipere, ſed per omnia corporis membra diffundi. Videlicet quia excellentiæ qualitatum tangibiliũ, id eſt, ipſæ tangibiles qualitates, vbi in excellentia fuerint, per ſe natæ ſunt corrũpere ipſam animalis vitã. Cæterorũ autem ſenſuum obiecta quantũcunque excellentia, non ſunt per ſe corruptiua animalis, quanquam ipſum ſuũ ſenſum valeant corrũpere, vt (verbi gratia) excellens lumen cadens ſuper oculũ, nõ poteſt animal interficere, quanquã poſsit viſum indiſponere, imperficere, aut penitus auferre. Item ſonus quantũuis vehemens non poteſt animal interimere per ſeſe, quanquã auditum poſsit obruere, perturbare, aut perimere. Nã quod nonnulli graui ſonitu tonitrui inueniuntur ſubitò deficere, non ex ſono eſt, ſed ex vehementi percuſsione, vel ex fulminis aduenientis virtute, aut cõſimili modo. Neque odor, neque ſapor in quantacunque ſit excellẽtia, per ſeſe corrũpit animalis vitã. At verò excellẽs caliditas aut frigiditas, facillimè animalis vitã aufert propria ſua actione. ¶ Iã verò, ſi in vna tantũ parte fuiſſet repoſitus ſenſus tactus, nõ eſſet à natura ſufficiẽter prouiſum animalis vitæ: cũ paſsim occurrãt & in omnia mẽbra corporis offerant ſeſe tãgibiles qualitates, quæ per ſuã excellentiam à partibus illis, vbi tactus non eſſet, facillimè animali induce

Quare natura tactũ per corp⁹ totum expandit.

ducerent corruptione. Quemadmodũ(exẽpli ſi lumẽ excellens imag nũr per ſeſe corruptiuũ ... vitæ animalis,nõ habeat aũt homo niſi oculũ potentẽ percipere lumen:hoc poſito,ſi oculus tantũ in vna parte corporis habeat locũ,contingit animal ipſum facillimè interire,cum videlicet à tergo vel à pedibus lumen tale excellẽs(nõ aduertẽte oculo)animal corripuerit:eritq; iam abſumptum animal,prius quã percipiat oculus correſpõdentis qualitatis excellẽtiam. ¶ Rectè ergo ad animalis vitam cõſeruandã naturæ author ſenſum tactus per mẽbra omnia extẽdit,vt nuſquã quicquã poſſet corruptiuũ occurrere,quòd nõ ſtatim deprehẽderetur,deprehẽſumq; pro virili caueretur,aut fugeretur. Cæterorũ autẽ ſenſuũ nullum obiectũ per ſe actiuũ eſt,niſi partem illam in qua ſenſus talis poſitus eſt,vt color & lumen quatenus viſibile non agit niſi in oculũ,& ſonus non niſi in aurẽ; & ita in cæteris;propter quod ſufficit pro totius corporis cõmoditate,vnicũ eſſe membrũ in quo tales ſenſus habeãt ſuã ſedẽ,& ad quod obiecta omnia dijudicanda perferãtur. Qualitates autem tãgibiles,in omnem partem corporis æquè ſunt actiuæ, neque determinatũ aliquod membrũ ſpectãt:Ideoq; prouiſum oportuit animali ex omni parte,& vndique vigilẽ adhiberi cuſtodiã,ne alicũde ſubitò ab excellenti qualitate arreptum,ante tempus occideret.

Tactum non penitus eſſe denudatum à primis qualitatibus, ſed tantum ab earum excellentijs.

CAP. XXIIII.

Illud quoque in tactu peculiare eſt, nec vlli aliorum ſenſuum conueniens, quòd ipſius ſolius organum à qualitatibus illis quas habet ſenſus, pro obiectis non eſt denudatum. Cæterorum enim ſenſuum organa(vt ſupra oſtendimus)nihil eorum quæ ipſi percipiunt actu habent;vt oculus ab omni eſt colore & lumine proprio liber:aër naturalis organum auditus ab omni proprio ſono:organum olfactus ab omni proprio odore:organum quoque guſtus ab omni proprio ſapore. Huius autem tactus organum non videtur eſſe à primis qualitatibus denudatum,quoniã(vt iam dictũ eſt)primarum qualitatũ

eramentũ & harmonia onſequitur. Oportet ergo qualitates aliquo modo in organo tactus inueniri, videlicet ſecundum contemperamentum, & mediocritatem quandam. ¶ Ab excellentijs tamen qualitatum tangibilium: ipſum denudatũ eſſe oportet. Ad hoc enim tactus datus eſt animali, vt per eum percipiat excellentias qualitatum tangibilium, quas non poſſet percipere, ſi ab eis non haberet ſuum organum denudatum. Atque in hoc non omnino ab alijs ſenſibus diſſonat. Eſt enim eius organũ ſic denudatum à ſuo obiecto, quomodo ipſum perceptibile eſt à ſenſu. Nam tactus qualitatum primarum ſecundum ſuas excellentias eſt perceptiuus. Eas autem ſecundum hunc modum, (id eſt, ſecundum excellentias) organum ipſius non habet, ſed tantum ſecundũ mediocritatem & contemperationem.

Quid fiat ut molles carne, tactus ſint melioris atque etiam melioris ingenij; econtrario autem in duris.

CAP. XXV.

EX hoc autẽ quòd tactus dicitur conſurgere ex proportione primarũ qualitatum, cõſequitur quantò in homine fuerit tactus melior, tãtò meliorem debere eſſe illius hominis complexionem. Ac rurſum, quia iuxta corporis bonam cõplexionem eſt qualitas ingenij, fit vt ex bonitate & præcellentia tactus, rectè etiam argui poſsit bonitas vel præcellentia ingenij. ¶ Propter quod Ariſtoteles lib. ij. de anima, in cap. de odore, ex præcellentia tactus arguit hominẽ eſſe animaliũ prudentiſsimum. Quoniam enim homo (vt ipſe ait, & veritas confirmat) certiſsimũ habet tactum, atque in hoc vno ſuperat atque euincit cætera animalia, cũ in alijs ſenſibus ab animalibus quibuſdam ſuperetur, hinc fit, vt homo animalium prudentiſsimũ cognoſcatur. Siquidem ex tactu, mentis aptitudo vel ineptitudo, id eſt, ingenij bonitas aut prauitas deprehẽditur. Duros enim carne, mente hebetes & ineptos: molles verò, bene aptos eſſe dicimus. Quæ quidem Ariſtotelis dicta ita poſſunt intelligi. Ingenij enim aptitudo, conſequitur bonitatem cõplexionis & bonum contemperamentũ humani corporis, eo quòd corpus humanum

Molles carne apti mente.

manum ſit animæ in ſuis oper tionibus inſtrument Vnũquodque aũt operãs(cæteris paribus)melius agit cundũ diſpoſitionẽ inſtrumenti quo vtitur:queadm ſcriptor calamo apto melius pingit,quàm inepto uo.Vnde cum anima quantũ ex ſeſe in omnibus æq ſit potens operari & apprehẽdere,oportet ex diuerſitate corporis,vt inſtrumenti,prouenire diuerſitatem ingenij. Itaque bonam corporis diſpoſitionem & proportionẽ ſequitur bonitas ingenij. Eandem quoque bonitatem cõplexionis in homine conſequitur bonitas tactus. Melioris autem tactus experimur eſſe illos qui carne molles ſunt, quàm eos qui ſunt duri carne. Vnde illos qui ſunt molles carne experimur facillimè affligi in contactu vel leuis excellentiæ alicuius tangibilis qualitatis,quàm alius carne durior vix perciperet,ſi non in maiori excellentia ipſius organo admoueretur. ¶Manifeſtũ ergo eſt ex eadẽ radice proficiſci hæc tria,nempè bonitatem tactus, bonitatem ingenij,& carnis mollitiẽ:ex aduerſo autem prauitatem tactus,ineptitudinẽ ingenij,& carnis duritiẽ. Propter quod,rectè ex eo quod oculis & ſenſui patientiſsimũ eſt,vdelicet ex carnis mollitie, argumentari poſſumus quod occultum eſt,nẽpè ingenij bonitatẽ,non quidẽ vt ex cauſa effectum, ſed quemadmodũ duorũ effectuum ex eadẽ cauſa prodeuntiũ is qui manifeſtior eſt, arguit eum qui eſt occultior. Sic de carnis duritie,ad prauitatẽ complexionis & ingenij. ¶Hoc aũt aduertendũ eſt,quòd interdũ contingit inueniri in quibuſdam carnis aliquã mollitiẽ ex nimia humiditate & nimia abũdantia flegmatis,quales videmus homines qui in locis frigidioribus atque humidioribus generantur multũ carneos ſuccoque plenos,propter quod molles carne iudicãtur. Verũ hæc mollities bonitatẽ non arguit ingenij,quoniã ex mala cõplexione & nõ bona cõtẽperatione procedit, neque propriè & verè eiuſmodi carne molles dicendi ſunt, ſed potius ſuccoſi,aut alia quauis appellatione nominandi. Neque de hac mollitie volebat ſua dicta intelligi Ariſt. ¶Cæterũ ex carnis mollitie & cõplexionis bona diſpoſitione,aut ingenij bonitate,argumẽtari non rectè poſſumus

Duplex mollities.

s aliorũ ſenſuum bonã diſpoſitionẽ:neque ecõtrario, aliorũ ſenſuũ bonã diſpoſitionẽ argumẽtabimus inge bonitatẽ,aut carnis mollitiẽ.Cõtingit enim ingenioſ... ſe carne molles & bonæ cõplexionis,in quibus non ſit vi... ſus bonus,aut integer auditus,ſiue odoratus. Viciſſimq; cõtingit optimũ habẽtes viſum ſiue auditũ,ſiue olfactum,parũ eſſe ingenioſos:nimirũ quia ſtat in homine bonã eſſe complexionẽ ſecundũ qualitatum proportionem animalis vitæ neceſſariã,vbi tamẽ illa quæ in organis prædictorũ ſenſuũ exigitur,nõ fuerit admodũ bona.

Quòd Chriſto domino pro ſuæ complexionis nobilitate, paſſiones omnes fuerint maximè afflictiuæ.

CAP. XXVI.

Paſſ.Chriſti ſummè afflictiua.

EX prædictis manifeſtè cõſequitur,admodum rectè ac piè ſanctos partes id tradidiſſe de amariſsima Chriſti filij Dei paſsione,quod ipſius perſonæ fuerit ſummè afflictiua,multò amplius quàm ſi hominũ cæterorum vlli earũdem pœnalitatum fuiſſent inflictæ paſſiones.Decens enim & rationabile erat,vt homo ille qui ſimul erat verus deus & homo verus, corpus haberet iuxta dignitatem diſpoſitum in complexione optima, & nobiliſsima harmonia primarũ qualitatũ,videlicet vt corpus illud quod ſibi mirabili & ineffabili vniõe voluit vnire Diuinitas verbi,& vnitatẽ aſſumere ſuppoſiti,cõplexionẽ haberet maximè nobilẽ,quo ſic animæ nobiliſsimæ omnibusq; gratijs & donis ſummè plenæ, corpus reſpõderet iuxta ſuum modũ,abſolutiſsimum atque perfectiſsimũ. ¶Quod amplius etiã fiet credibile,ſi ipſum corporis huius attẽdamus nouũ opificẽ. Non enim cæterorũ more corporum virilis ſeminis efficacia corpus iſtud contemperauit,neque compoſuit,ſed virtus illa ex alto deſcendens, de qua Gabriel paranymphus virginem matrem alloquens Mariam,ait:Spiritusſanctus ſuperueniet in te,& virtus altiſsimi obumbrabit tibi. Etad Ioſeph in ſomnis angelus. Quod enim in ea natum eſt de ſpiritusſancto eſt.

Lucæ 1.
Matth.1.

¶Hic ergo potẽtiſsimus,ſapientiſsimus,optimusq; eſt artifex,qui corpus illud de quo loquimur,abſque temporis mora in momẽto perfecit, quique animã corpori ac pariter

riter vtrũque verbo in vnitatẽ ſuppoſiti mirabiliter copu lauit. Quis aũt abſque artificis huius iniuria poſsit aſſere re, opus illud, in quo ita ſingulari ac pcellẽti mõ ſeſe præ ſentẽ exhibuit, imperfectũ fuiſſe & mala proportione diſtẽperatũ? Quomodo nõ magis perfectiſsimũ corpus iuxta ſuã rationẽ fuiſſe illud credimus quod tali aĩæ oĩm præcellentiſsimæ iũgi debebat, & non animæ tm̃ creatæ in tẽpore, ſed verbo genito añ ſecula? Habebat ergo Chriſtus dñs corporis diſpoſitionẽ vtique optimam & præcellentiſsimã, qualem nec vnquã habuit quiſquam, necpoſt eſt habiturus. Quod ſi ita pium eſt credere, ſtatim fit cõſequẽs (vt iam oſtẽſum eſt) eũ carne fuiſſe tam molli, tã tenera, tactu tam bono, tam viuaci, plus quã vllus fuerit hoĩm cæterorum. Afflictiões ergo omnes quas in corpore ſuſtinebat ab initio ſuæ natiuitatis, ad exitũ vſque ſuę fœlicis cõſummationis (præter quod plurimæ extiterũt) fuerunt illi ſingulari mõ ſummè afflictiuæ. Quapropter nimiũ vanè iudicant qui paſsiõibus his filij Dei vel omnino nihil, vel parum admodũ cõmouentur, ea cã quòd putẽt ex Diuinitatis vnitę cõmercio pœnalitatem & afflictionem oẽm illi fuiſſe leuiorem. Facilè (inquiunt ſtolidi quidã) erat illi hæc ſiue illa perpeti. Deus eñ erat, nõ (vt nos) hõ purus. Imò verò hac ex parte, ſuperdigniſsimæ Diuinitatis ſocietas ſecundũ accidens modo quodã fecit cuncta grauiora & magis afflictiua reddidit quæcũque in corpore pertulit: dũ propter dignitatẽ verbi æterni corpus illi vniendũ in proportiõe nobiliſsima cõponi debuit, ad quã infallibili cõſequiõ in carne tenerrima & viuaciſsimo ſenſu maxima conſequitur paſsibilitas.

¶ Ad cuius veritatis confirmationẽ plurimũ facit, ſi cõſideremus filiũ Dei nõ ad hoc noſtrã ſibi aſſumpſiſſe naturã vt ſeculi huius frueretur delicijs, ac dura euaderet. Verùm ad hoc potius de loco pleni gaudij in hanc deſcẽdiſſe lachrymarũ vallem, vt iuxta verbũ Prophetę, de torrẽte in via biberet, nimirũ vt pro generis humani pſoluẽdo debito amariſsimas amaritudines ad probroſiſsimã vſque mortẽ guſtaret: atque adeo ab ipſa hora ſui partus ſemper quæ duriora fuerũt elegit, paupertatem, egeſtatẽ, Pſal. 109.

nuditatem,eſuriem,fatigationem & quæcunque ſunt hu
4. iuſmodi.Nonne(ait idem ipſe poſt mortem loquens diſci
Matt.20. pulis)oportuit Chriſtũ pati,& ita intrare in gloriã ſuam?
Et alibi:Filius hominis(inquit)miniſtrari non venit, ſed
Eſa.53. miniſtrare,& dare animã ſuam in redemptionẽ pro multis.Neque ignorabat Propheta Eſaias, quod loqueretur, cum in ſpiritu venturũ illum præuidens, virum dolorũ appellaret,& ſcientem infirmitates. ¶ Eſt ergo prædicta pia patrũ aſſertio rationabilis omnino & pietati cõſona, ac præter hoc ratione etiam & authoritate haud minimũ corroborata. Neque nos huius rei tractatum nacti locum tam commodũ,ſilentio præterire potuimus,quin ſuauiſsimi ac planiſsimẽ mellei noſtri Ieſu amaritudines pluſquã felleas reduceremus tibi ô lector Philochriſte, in memoriã. Tu verò q̃ paucis iudicata ſunt quæſo latius apud te rumina,ac mentis pariter & affectus in ima reconde.

De conuenientia quinque ſenſuum adinuicem.

CAP. XXVII.

Senſus recipit ſpeciem abſque materia.

HAbent autem ſenſus iſti quinque iam ſecundũ particularem determinationẽ expediti, quædã in quibus cõueniant,habẽt:& quædã in quibus differãt.

Primum quidem omnibus hoc eſt commune,formas ſiue ſpecies rerum abſque materia ſuſcipere.

Id eſt, ſenſibiliũ ſpecies & ſimilitudines, abſque reali immutatiõe,aut vllius partis ſenſibilis,reali intra ſeſe ſuſceptione.Cõparatur enim ſenſus hac in parte ceræ, quæ cũ à ſigillo impreſſam ſibi recipiat ſimilitudinẽ, nullã tamen ferri,vel auri vel alteri⁹ vllius materiæ vñ facta eſt, partẽ in ſe accipit, ſed abſque materia tantũ impreſſam formã ſiue effigiẽ.¶ Patet aũt hoc experientia in ſingulis ſenſibus.Cũ enim per viſum oculus videt parietẽ,neque ipſe paries,neque parietis vlla pars in oculũ recipitur,imò neque ipſe color,neque coloris vlla pars,ſed tantum ſpecies vel ſimilitudo ipſi⁹,quæ per mediũ intra oculum diffunditur, quæ ſpecies eius ſimilitudo eſt, oculo ipſum

ipſum illud repræſentãs à quo eſt impreſſa,nẽpè parietis colorẽ.Sic & in aurẽ (cũ cãpanã audit ſonãtẽ)neque cãpanæ ſonãtis,neque aëris ſonũ habẽtis,neque etiã ipſius ſoni pars aliqua ingreditur,ſed tãtũ ſpecies ſoni quæ ſonum ipſum repræſentat auditui,& cãpanã facit audiri,à qua diffunditur ſonus.Itidẽ & in alijs ſenſibus dicendũ. ¶ Ex hoc autẽ ratio patet quare plantæ, tametſi animã quandã habeant nempè Vegetatiuam,nõ tamen ſentiũt, quoniã videlicet nullam rem ſenſibilẽ valent abſque materia ſuſcipere.Pòt ẽm planta in ſe recipere,& cõtinuò recipit dum nutritur & augetur,qualitates tãgibilees, calidum humidũ,frigidũ,& ſiccũ.Ex his enim quo omnis generatio,ita & oĩs nutritio eſt.Sed iſta non recipit abſque materia,ſed ſimul cum ea ſuſcipit:ac proinde plãta vt nimis terrea & nimium craſſa,nõ potens abſque materia rerum ſpecies ſuſcipere, ſenſitiua iudicatur carere potẽtia.

Senſum corrumpi ab excellenti ſenſibili.

CAP. XXVIII.

EST etiam omni ſenſui commune, quod ab excellentia ſui ſenſibilis corrumpitur. Maxima.

Vt excellens lumẽ corrũpit viſum,& ſonus excellẽs auditũ, excellẽs qualitas tãgibilis diſſoluit tactũ. Eſt enim ſenſus velut harmonia quædã atque in mediocritate diſpoſita cõpoſitio.Vnde queadmodũ harmoniã cõcentus diſſoluit,qui fides vehemẽtius pulſauerit, & cõcẽtus melodiã perturbat:ita excellẽs ſenſibile ſenſus proportionẽ natũ eſt deſtruere atque diſsipare.Quẽadmodũ aũt concẽtus ſaluatur melodia, donec mediocriter pulſantur fides;ita ſaluus cõſiſtit ſenſus,donec tẽperatũ & mediocre contẽperatur ſenſibile.¶ Dicimus aũt in propoſito ſenſibile excellẽs,quod excedit exuperatq; ſenſus proportionem:vt homini nimia lux aut lumen magis exceſsiuum quàm ferat hominis oculus,cuiuſmodi eſt humano oculo lumen illud,quod directè in Solis rotã inſpicienti offunditur.Et cõtingere poteſt, vt quod huic ſit excellens

ſenſibile alteri non ſit excellens: quemadmodum lumen ſplendentis Solis, hominum & animantium cæterorum plurimorum oculis non eſt excellens: noctuæ autem oculis eſt excellens: quapropter ipſum vt ſui viſus corruptiuum fugit, tenebrarum quærens latibula, donec Sol agit ſuper terram, luna autem procedente vel ſtellis, audet & ipſa procedere, agnoſcens ſibi temperatum lumen.

¶ Quemadmodum autem ſenſibile excellens ſenſum corrūpit, ita ſenſibile ex altera parte nimiū deficiēs, & nimis paruæ quantitatis, vel intenſionis, non eſt natū ſenſum conuenienter immutare. Senſibile enim minimæ quantitatis, non bene poteſt à ſuo ſenſu diſcerni.

Inſuper commune eſt omnibus ſenſibus habere ſuum determinatum obiectum à quo patiantur: ſuum determinatum organum, in quo operentur: ac medium per quod ipſorum organa ab obiectis immutentur.

Ita vt nunquam ſenſus niſi determinatum ſuum obiectum percipiat, neque niſi in ſuo organo operetur ſuā ſenſationem, neque niſi per medium. Quemadmodum videlicet viſus non niſi colorem aut lumen apprehendit, nunquam niſi in oculo viſionēm efficit, & ſemper per medium interueniens aëris vel aquæ. Quod autem vniuſcuiuſque ſit organum, quod obiectum, & quod medium, ſupra iam determinauimus.

Item nullus ſenſus poteſt proprij obiecti alterius ſpeciem in ſe ſuſcipere, neque alienum obiectum percipere.

Vt viſus non poteſt ſonum videre, neque caliditatem neque odorem, neque ſaporem: neque olfactus colorem poteſt odorare, & ita in cæteris.

De alijs quibuſdam ſenſuum conuenientijs.

CAP. XXIX.

PRæterea & hoc ſenſibus commune eſt, quòd congruam requirunt diſtantiam ſenſibilis ad ſenſum, vt neque nimium diſtet ſenſibilis à ſenſu, neque ex altera parte nimium ſit propinquum.

Nam ſenſibile poſitum ſupra ſenſum (iuxta Ariſtotelis dictum) non efficit ſenſationem: quemadmodum videmus de colore proximè oculis admoto, quem abſque medio nequaquam videre ſufficimus. Et ſi qualitas aliqua tangibilis immediate ſuper neruum tactus poneretur, non perciperetur à tactu. Atque hinc eſt, quòd viſus (qui in humore cryſtallino ſitus eſt) neque oculi palpebram, neque corneam tuniculam, quæ eſt circa oculos percipit neque tactus carnem ſentit, qua veſtitur ipſius neruus. Si verò plus iuſto elongetur ſenſibile, vt iuxta proportionem ſenſus ad ipſum non poſſit in organum ſuam ſpeciem imprimere, vel non ſufficienter, tunc vel non fit, vel malè & imperfectè fit ſenſatio. Ocul' quare non videat palpebram.

¶ Oportet ergo eſſe mediocrem diſtantiam, iuxta proportionem ſenſus & ſenſibilis. Nam in hac re determinata menſura non poteſt conſtitui. Quod enim meo viſui nimium eſt diſtans ſenſibile, alterius viſui eſt proportionatum: ita fit, vt quod ego vel nō video, vel admodū imperfectè, id alius perfectiſsimè cernat: cum tamen ſecundum rem in æquali conſiſtamus ab obiecto diſtantia. Ita eundem ſonum, qui melioris eſt auditus, facilè percipit, quē alius in eadem poſitus ab obiecto diſtantia nequit percipere. Et manifeſtum eſt, quoſdam talis eſſe viſus, vt de ijs quæ admodum longè diſtant rectius iudicent, quàm de ijs quæ minus diſtant. Contra verò, ſunt qui parum diſtantia exactiſsimè percipiunt, magis autem diſtantia minimè.

Eſt etiam omnis ſenſus ſui obiecti & priuationis oppoſitæ perceptiuus.

Tenebræ quomodo videntur.

Vt viſus lucẽ percipit & tenebras. Quomodo enim viſus de luce iudicat, ita & de tenebris. Sunt enim tenebræ luminis priuatio. Verùm nõ ſic priuatio viſum mouet, vt habitus. Non enim tenebræ videntur per aliquam ſpeciei diffuſionẽ. (Quam enim ſpeciẽ de ſe funderet pura priuatio ?) ſed tantũ per abſentiã lucis. Tenebræ enim ſunt priuatio lucis, in corpore perſpicuo, apto nato ſuſcipere lumen. Sic iudicatur aliquid abſonũ, vel inſonum, id eſt, ſine ſono, item inodorũ & inſaporũ, hoc eſt abſque odore & ſapore per eoſdẽ ſenſus, per quos odorabile & ſonorum. ¶ Aduertendũ quoque eſt, quòd in ſingulis ſenſib⁹ terminus ſignificãs priuationẽ dicitur trib⁹ modis. Quẽadmodũ) exempli gratia) inuiſibile dicitur tripliciter. Primo, quod omnino videri nõ poteſt, vt Deus, Angelus, ſonus, caliditas, & huiuſmodi. Secũdo, quod difficulter videri poteſt, vt lumẽ admodũ debile queadmodũ eſt lumen in vmbra per reflexionẽ, & color admodum paruus & obſcurus. Tertio, quod viſui nocet & aduerſatur, vt excellẽs lumen & improportionatũ, quod non abſque damno cernitur. Sic inaudibile dicitur, quod vel non poteſt audiri, vt color: vel difficulter, vt ſonus nimiũ tenuis, vel quod paruũ habet ſonũ. Ita ĩodorabile, & ĩguſtabile, quod oĩno odorari vel guſtari nequit: aut quod difficulter põt, aut quod prauũ habet odorẽ, ſiue ſaporem. Sic & de intãgibili dicendum. Cæterùm, ipſæ ſenſuum differentiæ ex præmiſsis & ſingulorum particularibus determinationibus ſunt manifeſtatæ. ¶ Et hæc quidem de ſenſibus exterioribus & eorum ſenſibilibus ita declarata ſufficiãt. Nunc verò ordinato progreſſu, exterioribus percurſis, ad interiores trãſeamus: vt quomodo mirabilem in externis vtcunque oſtendimus naturæ authorem, ſic & in internis nõ minus magnũ, neque minus admirabilẽ (quantũ dabitur) commoſtremus; vt ſic tam in ijs quæ intra ſunt, quã in ijs quæ extra apparent, glorificetur ſapientia conditoris noſtri: qui & intima & extima noſtra, eadem ſapientia

Inuiſibile dicitur tribus modis vt reliq termini priuatiui.

pientia cuncta formauit, qui in trinitate & vnitate viuit ſemper benedictus in ſecula, Amen.

Finit Conſiderationis Phyſicæ, Liber Nonus.

PRO CONSIDERATIONE PARVVLI in membris oculi, ad gloriam magni artificis qui eum admirabilem condidit, Pſalmus.

VEnite qui quæritis miranda, & videte quod cō. monſtro vobis digito iſto: pomulū iſtud paruulum attendite, quod me demonſtrante, cō ſpicitis oculis veſtris.

Conſiſtite ex aduerſo mihi, & lumen oculorum veſtrorū (vtique ſi lubet amborū) defigite in pomulum iſtud: ecce claudo oculum alterum, vt vnum hunc conſiderare valeatis attentius.

Eſt ne ex vobis aliquis, qui pomuli huius ſufficiat miranda comprehendere: qui explicare ad plenum poſsit nobis rationem compoſitionis eius?

Si tu iactabundus aſſeris poſſe te omnem eius explicare rationem: age, virum te præbe, & compone nobis aliud ſimile.

Calidum, frigidum, humidum, ſiccum, ecce appono tibi in abūdantia: fac ſi potes pomulo huic quod tibi demonſtrat in meo vertice meus digitus, fac (inquam) ſi potes, pomum huic ſimile.

Quid enim? ſi rationem omnem pernoſti compoſitionis eius, & omne comprehendis artificium: præbita tibi copioſa materia, quid obſtabit quo minus condas nobis opus ſimile?

Ecce enim calidum, frigidum, humidum, & ſiccum appoſita ſunt tibi: ex his autem eſt omnis membrorum compoſitio.

Quod ſi labori operis non te putas ſufficere, elige tibi artifices induſtrios & operarios fortes: experire in omni adiutorio, num opus ſimile poteris efficere?

Ergo ſi fateris ſupra omnem artis virtutē eminere opus, da gloriam authori omnium: & fatere minimum eſſe

quod

quod noſti,agnoſce minimum eſſe quicquid tibi videris de opere eius cognoſcere.

O pomum paruulum.O membrũ puſillum,ocul⁹ qui cõſiſtis duplicatus in excauata domo tua,in ſpecu mirabili,in medio faciei loco honeſtiſsimo:quã nobilẽ habes in te virtutẽ,& quàm admirabilẽ ſeruas potentiã.

Immẽſo interuallo ſuper me eleuatur Luna in orbe ſuo: ſuperat enim vniuerſam aëris regionem , & ignis globum tranſcendit permaximum.

Sol verò longè ſcandit altius:ac ſuper hunc incredibili ſpatio eleuatæ ſtellæ quæ ſunt in firmamento , conſiſtunt immobiles.

Attamen ſuper hæc omnia tu conſcendis altius, & ſuperas oĩa:neque tamẽ(quod eſt omniũ mirabiliſsimũ)locum deſeris,in quo te poſuit altiſsimus cõditor tuus.

In ſpecu vultus excauata , quaſi in rupe tua munita manes,& non egrederis:tranſcendis tamen elementa omnia,Lunam,Solem,atque cuncta ſidera.

Verè magnus,qui te fecit ita mirabilem : qui talem in te poſuit virtutem,ſi nõ eſt ille magnus artifex,mirabor vbi inueniemus quem iuſte appellabimus artificem.

Qui talem in te nouit compoſitionẽ efficere humidi,ſicci,calidi,& frigidi,vt tali pręemineres virtute:ſi nõ eſt in illo ſapiẽtia,clamo ego quòd nuſquam inueniatur ſapientia.

O magne Deus quàm es magnus in omnibus operibus tuis & in hiſce minimis quam glorioſè teipſum monſtras maximum.

O quam debes eſſe in teipſo lucudiſsimus,qui hãc opacã creaturulã tuã tali donaſti natiuo lumine:vt tanto diſtantia interuallo,ita nullo negocio poſsit percipere.

Potentiam,ſapientiam,& omnem perfectionẽ lux beatiſſima , ego aſcribo tibi abſque menſura; agnoſcat hoc ipſum omnis homo,in quo poſuiſti dona tua.

Non pergo ego longius,digitum impono ori meo:ſtupore me obtundis in præcellentia magnitudinis tuæ.

Hoc tantum abſcedens loquor ad gloriã tibi,multos ego vidi celebres hominibus artifices:hactenus autem nõ

contin

contingit videre tui ſimilem.
Gloria patri & filio,& ſpiritui ſancto.
Sicut erat in principio,& nunc,& ſemper:& in ſecula ſeculorum,Amen.

Finit Pſalmus.

LIBER DECIMVS Conſiderationis Phyſicæ.

De Potentijs ſenſitiuis interioribus.

PRÆFATIO.

TAmetſi magnum videatur ſtupēdumq́; miraculū in organis exteriorū ſenſuū, de quibus iam in pręcedēti libro tractatū eſt,multo tamē iudicaret homo magis admirādas vires illas, quæ ſub oſſeo capitis tegmine interius deliteſcunt,in abſcondita ſubſtantia cerebri,ſi eas poſſet oculis cōtemplari,ſi ipſam cerebri ſubſtantiam eiusq́; nobiliſsimam complexionem & admirabilem virtutis dignitatē cellularumq́; pulcherrimam diſtinctionem,& officiorū in diuerſis partibus varietatem,oculari poſſet cognitione deprehendere:quæ tamen vix vlli digna admiratione ſuſpiciunt, propterea quòd abſcōdita ſint ab oculis hominū, & pauciſsimis vel tenuiter cognita.Poſt exactā ergo præcedēti libro exteriorum determinationem,voluimus ſuo nunc ordine ad omnipotentis omnium exteriorū pariter atque interiorum conditoris gloriam,de his quoque interioribus ſentiendi viribus nonnulla dicere, quantum tenuitas noſtri ingenij vel ab alijs tradita capere,vel diligenti conſideratione examinata potuerit perueſtigare. Poſtremo loco quædā de ſomno,&vigilia pro loci opportunitate annexuri,cum ſomnum à natura in ſentiētibus omnibus ad virium ſenſitiuarum reparationem, à Deo cernamus inſtitutum. Nihil autem eſt operum domini, quod non omni ſit conſideratione digniſsimum.

De

De ſenſu communi, & eius loco atque officijs.

CAP. I.

SVnt autem ſenſus interiores, ſenſus communis, imaginatiua, phantaſia, æſtimatiua, memoria, & reminiſcentia.

Inter quas potentias primo loco conſtituitur potentia quędam locum habens in anteriori parte cerebri, ad quã ex omnibus ſenſibus exterioribus ſpecies tranſmittũtur, omnium illorum quæcunque per ſenſus externos fuerint apprehenſa. Quam ob cauſam, notiſsimo nomine ſenſus communis tam apud Philoſophos quàm apud Medicos appellatur: nimirum quòd omnibus exterioribus ſenſibus æquè ſit communis, quòd æqualiter ſpecies omnium exteriorum ſenſuum ſuſcipiat. Propter quod ab Ariſtotele comparatur centro circuli, ad quod tendunt omnes lineę à ſuperficie circuli protractæ. Sic enim omnes ſenſus exteriores à ſenſu communi interiori tanquam à centro egrediuntur, & ſenſatorum ſuorum ſimulacra ſinguli ad eundem reducunt, per neruos qui à ſingulis eorum ad ipſum proficiſcuntur. Ab oculo enim neruus dirigitur ad anteriorem partẽ cerebri, itemque ab aure, lingua ab organo olfactus, & à neruo tactiuo: qui oẽs in parte cerebri anteriori (vbi ſic ſenſus ſitus eſt, quaſi ad centrum vnum conueniunt. Eſtque ſenſus communis iſte velut fons, à quo occulto miraculo ſenſus exteriores profluunt atque procedunt, recipientes videlicet ab eo ſpiritus ſenſitiuos, per quos ſuas exerceant in ſuis organis operationes. Ac rurſum quaſi finis eſt eorũdem ſenſuum externorum vtpotè ad quem velut ad commune cõſiſtoriũ ſua quiſque ſenſata infallibiliter ſtatim deferunt atque tranſmittũt.

Senſus cõmunis.

¶ Ad hunc ſenſum ſpectat; primum quidem ſenſibilia prius diuiſim exterioribus ſenſibus percepta, pariter velut vnitè apprehẽdere, ſicque diuerſorum ſenſuum obiecta adinuicem comparare, vel componendo, vel diuidendo,

do:vtpotè iudicando hoc eſſe colorem, iſtud ſonum, illud odorem:vel hoc eſſe coloratum, vel album, vel nigrum,illud odoriferum,iſtud calidum,&c. Item de eadē re poteſt hic ſenſus iudicare quòd ſit alba, dulcis,calida, humida,odorifera & ſapida.Cum enim in lacte viſus inuenerit albedinem,guſtus dulcedinem,tactus caliditatē, odoratus bonum odorem:ſenſus communis acceptis ſingulorum ſenſuum particularibus iudicijs, ijſque in vno ſimul compertis & adinuicem collatis, iudicat lac iſtud eſſe album,calidum,dulce,& odoriferum. ¶ Deinde per eundem hunc ſenſum iudicat homo ſe videre,audire,guſtare,tangere, odorare & ſic de omnibus actibus omniū ſenſuum exteriorū.Hæc enim ſunt duo ſenſus huius communis officia,videlicet ſenſibilia exteriora ſenſibus exterioribus diuiſim percepta,vna apprehenſione cognoſcere,& de actibus ſenſuum ipſorum iudicare. Senſus cōmunis officia.

Neceſsitas ponendi ſenſum communem diſtinctum à ſenſibus exterioribus. CAP. II.

NEutrum autem prædictorum officiorū per vllum ſenſuum exteriorum poteſt fieri. Impoſsibile namque eſt,vt ſenſus aliquis exterior ſenſibilia diuerſorum ſenſuum dijudicet comparando adinuicem. Non enim poteſt ſenſus aliquis dijudicare,diſtinguere, & comparare aliqua adinuicem niſi virūque cognoſcat: quemadmodū non poſſum inter res duas diſcernere,niſi vtranque cognoſcam.Cum ergo ſit impoſsibile,ſenſum aliquē exteriorem diuerſorum ſenſuum obiecta apprehendere: (nam quiſque ſuum tantum obiectum apprehendit)conſequitur,fieri nequaquam poſſe vt ſenſuum exteriorum aliquis inter obiecta diuerſorū ſenſuum diſcernat.Et tamen id animali erat neceſſarium,poſſe inter ſenſibilia diuerſa diſcernere.Oportebat ergo talem aliquem communem ſenſum poni,qui ſenſibus exterioribus excellentior, de eorum ſenſatis ferret iudiciū. Alioqui quid opus fuiſſet diuerſis ſenſibus ad diſtincte percipiendum ſenſibilia, ſi nō eſſet qui potuiſſet inter ea diſcernere? Quòd ſi quis dicat pluribus ſenſibus poſſe hanc fieri ſenſibiliū diſtinctionē,vno ſenſu vnum obiectum,altero alterū cognoſcente. Senſus cōmunis neceſsitas.

ſcente. An non id videbitur ad diſtinctionem poſſe ſufficere? Minimè. Quemadmodũ enim impoſsibile eſt duos homines ferre de rebus diuerſis iudicium, niſi vtrique tota ſit cauſa cognita, niſi adinuicem communicantes in cõmune conferant vterque ſuã cognitionem, neque ſufficit, quòd hic illius, iſte alterius cauſam probiſsimè norit ad rectè diſcernendum atque dijudicandum: ita nequaquam ſufficere poteſt ſenſuum diuerſitas, ad ſenſibilium dijudicationem, niſi vnus ſit ſuperior iudex, ad cuius cõſiſtorium & cognitionem pariter omnes ſua ſenſata adducant. ¶ Iterum, officiũ illud iudicandi de operatione ſenſus, vt cum homo apprehẽdit ſe videre, audire, &c. nequaquam ſenſui exteriori poteſt competere. Non enim poteſt viſus cognoſcere ſe videre, neque auditus cognoſcit ſe audire. Cum enim obiectum viſus ſit color vel lux, cõſequitur nihil poſſe videri aut viſu percipi, niſi quod color eſt vel coloratum, aut lux vel lucidum. At verò viſio (quæ eſt operatio viſus) neque color eſt, neque colorata: neque lux eſt, neque lucida. Quo pacto ergo ſenſu viſus percipietur? quomodo fiet vt poſsit videri? Ita & de alijs ſenſuum operationibus in analogia ad ſuos ſenſus, proportionabiliter eſt dicendum.

Regula cõmunis de ſenſibus.

Vnde cõmunis eſt regula, quod nullus exteriorum ſenſuum ſuper ſuum actum reflectitur.

Reflecteretur autem ſuper ſuũ proprium actũ, ſi viſus poſsit percipere ſe videre, vel auditus ſe audire, &c. Senſus ergo cõmunis ponẽdus eſt qui de operationibus ſingulorũ exteriorũ ſenſuũ poſsit iudicare. Percipimus enim per ſenſum cõmunẽ nos videre, dũ ab oculo ſimulachrũ rei viſæ ad ipſum trãſit. ¶ Ponitur aũt hæc virtus in anteriori parte cerebri, cellulã habẽs ſatis amplã, in loco vbi concurrunt nerui ſenſitiui quinque exteriorum ſenſuum, qui locus admodum medulloſus & humidus eſt. Nã humido perficitur, eo quòd humidũ facilè ſit perceptiuum. Hoc eſt aũt potentiæ huius officiũ, omniũ ſenſibiliũ formas,

mas,mox vt exterioribus ſenſibus fuerit ſenſata, ſuſcipere. Quamobrem iuxta huius partis bonam diſpoſitionē, iudicamus homines eſſe facilis capacitatis & bonæ apprehēſionis,boniq; iudicij.Vnde phyſionomi tradūt, & monſtrat experientia,facilis apprehenſionis eſſe , qui frontem habent cornutam:quod non dubiū eſt ratione bonæ diſpoſitionis cerebri in hac anteriori parte prouenire.Contra verò qui fronte ſunt obtuſa & nimiū rotunda , malæ iudicantur apprehenſionis,quòd cerebrum in hac cellula non habeant ſufficienter diſpoſitum. Denique & in vulgato prouerbio receptum eſt , vt homines rudes & iudicio carentes,dicamus carere ſenſu communi. Frons cornuta quale ſignū.

De uirtute imaginatiua,eiusq; officio & loco.

CAP. III.

POſt hunc ſenſum cōmunem proxima eſt alia quædam potentia,ordinata ad conſeruandas ſpecies in ſenſu cōmuni à ſenſibus exterioribus receptas.Senſus enim cōmunis in præſentia obiecti exterius ſenſati, ſpeciem illius recipit,ſimul vt exteriori ſenſu percipitur. Sed nō eſt eius officij,ſpecies iſtas abſcedente obiecto , & exteriori ſenſu à ſua operatione deſiſtente,in ſeſe conſeruare:ſed ad alterā ſpectat potentiā ſibi proximā,quā imaginatiuam appellamus. Eſt enim hęc imaginatiua, velut cellarium,ſpecierū à ſenſu cōmuni præſente obiecto ſuſceptarū contentiuū atque conſeruatiuum:propter quod, vulgò theſaurū formarū eum appellāt. ¶ Quemadmodū autem ſenſus cōmunis(cuius eſt recipere)perficitur humido , ita hæc potentia perficitur ſiccitate quadā & duritie ad bene cōſeruandū.Nam ſicut humidū bene recipit,ita ſiccum bene cōſeruat.Et vbi cum humiditate moderata fuerit ſiccitas,non omnino malè recipiet,neque malè ſeruabit.Cōſiſtit aūt hæc virtus ſimul quidem cum ſenſu cōmuni,in anteriori parte cerebri,ac velut in prora capitis: eſtq; locus ille cerebri in quo cōſiſtit imaginatiua minus medulloſus,minusque humid⁹,& aliquatenus magis ſiccus,quā ſit pars illa cuius ſedes eſt ſenſus cōmunis. Non enim talis intelligi debet hæc ſiccitas,quaſi in parte iſta cerebri omnino debeat dominari . Eſt enim id cōtra ra-

Imaginatiua.

Imaginatiua,cellarium ſenſus communis.

tionem cerebri,quod de ſe frigidum & humidum eſt:ſed hoc tantum volumus partem illam eſſe minus humidã & medulloſam,atque ita aliquo modo magis ſiccã & magis duram quàm ſit altera pars anterior. ¶Ex prædictis ergo patet differentia inter ſenſum communem & inter hanc imaginatiuam potentiam·Senſus enim communis, præſente exterius obiecto,ſuſcipit ſuam ſpeciem ab exterioribus ſenſibus ad ſe tranſmiſſam:ſed nõ conſeruat in obiecti abſentia.Vnde in hoc cum exterioribus ſenſibus aliqua ex parte communicat,quòd egeat præſentia obiecti.Imaginatiua autem,ſpecies & ſimulachra rerum ſenſatarum retinet & conſeruat·Vnde cum in abſentia rem ipſam ſtatim apprehendimus,nõ ſenſus communis,ſed huius imaginatiuæ eſt operatio. ¶Quæſtio tamen moueri ſolet,an ſenſus communis ad nullam moram poſsit ſpecies ſuſceptas in abſentia obiecti in ſe retinere; quibuſdã dicentibus,quòd omnino non poſsit nec ad tempus modicum,quemadmodũ neque ſenſus exterior. Alijs contrarium ſentientibus quòd ad tempus aliquantũ poſsit ſpeciem ſuſceptã retinere, & circa ipſam operari, per eam de re ſenſata etiam abſente iudicando: maximè donec alia non adueniat,quæ ipſam expellat,ſibiq; cedere cogat.

Quæſtio.

De potentia æſtimatiua. CAP. IIII.

Aeſtimatiua.

POſt imaginatiuã iſtam(de qua iam dictũ eſt)ponitur virtus alia,cuius eſt officiũ ex ſpeciebus in imaginatiua ſeruatis elicere intentiones nõ ſenſatas, id eſt nullo ſenſu alio perceptas, videlicet neque exterioribus ſenſibus,neque ſenſu cõmuni. Quemadmodũ(exẽpli gratia)ouis per ſenſum exteriorem viſus apprehenſa forma lupi,eaq; ad ſenſum communem tranſmiſſa, & ad imaginatiuam deducta, nõ ibi ſiſtit,ſed ex ſpecie formæ lupi intra imaginatiuam ſuſcepta elicit intentionem & exiſtimationẽ inimicitiæ,propter quod etiã mouetur ad fugiendũ à conſpectu eius.Hæc autem intentio ſiue exiſtimatio inimicitiæ à ſenſu alio percepta non fuit.Nam viſus non videt amicitiam aut inimicitiam, neque etiam ſenſus cõmunis:cum ſenſus communis non niſi ea quæ per ſenſus exteriores ſunt ſenſata cõprehendat. Imaginatiua

tiua verò noui nihil fabricat,neque nouas elicit intẽtiones,ſed ea tantum quæ ſibi à cõmuni ſenſu tranſmittuntur ſeruãda, cuſtodit. Oportet ergo,præter hactenus enumeratas potentias,aliam eſſe poſteriorem prædicta imaginatiua,quæ ex ſpeciebus in ea ſeruatis non ſenſatas intentiones(iuxta ſpecierum naturã & conditionem)poſsit elicere. ❡Per eandem hanc potentiã ouis audiens vocem nati ſui miſerabiliter balantis,ex ſpecie vocis intra imaginatiuam ſuſcepta,elicit intentionem & exiſtimationẽ defectus pabuli:atque ita mouetur ad præbendum vbera:qui,quidẽ pabuli defectus,nullo ſenſu fuit ab oue perceptus. Sic pulli gallinæ audientes matris vocem: eliciũt intentionem cõgregationis ſub alas,ad quas proinde cõfugiunt. Ita canis videns præbentẽ ſibi alimenta aut blãdẽ colludentem,elicit intentionẽ amicitiæ, & cauda applaudit. Videns aũt ſubſanãntem aut ſentiens percutientem,elicit intentionem inimicitiæ, contractisq; naribus hoſtiliter aduerſus illum latrat,aut etiam ſi potens eſt ferociter inſurgit. Ita odore percipiens cibum bonũ,ex ipſa odoris ſpecie elicit intentionem conuenientiæ,aut diſcõuenientiæ:iudicans ſcilicet hunc cibum ſibi eſſe conuenientem aut diſconuenientem. Harum aũt intentionum aut exiſtimationũ nulla,ſenſu eſt perceptibilis. ❡Eſt autem hæc potentia,ſecundũ quam animalia bruta ad conuenientes ſibi actiones mouentur,mouendo videlicet ſe ſecundum locum,aut alia quælibet operando, ſecũdum ſuæ naturæ conditionẽ. Per hãc enim proſequuntur quæ ſibi cõuenientia ſunt, & ad ea ſecundũ locum ſe mouẽt: deteſtantur verò & fugiunt ea quæ ſibi ſunt diſcõuenientia,agunt quoque ea quæ per hanc potentiam ex ſpeciebus perceptis eliciunt agenda. Quemadmodum in exemplis ſupra poſitis, ouis lupum(quem inimicũ iudicat)fugit:nato verò (quem dilectũ & indigentẽ iudicat) vbera præbet,ad cibũ(quem conuenientẽ viſu vel olfactu percipit)ſeſe mouet,canis amico applaudit,verbera minantem fugit:domino ſuo & benefacienti applaudit cauda, & amicè ſequitur:alienum verò,& quem inimicum reputat iracundo latratu,hoſtiliter inſequitur:atque ita in cæ-

Quomodo æſtimatiua intentiones elicit nõ ſenſata.

Aeſtimatiua in animalib⁹ principiũ motus.

teris. Quapropter hæc virtus æſtimatiua non ſolum apprehenſiua, ſed etiam motiua eſt.

Duplex eſt modus æſtimatiuæ potentiæ in operando uel mouendo. CAP. V.

SVnt aũt quædam animaliũ operationes, in quibus ſecundũ iſtam potentiam mouentur quidem, ſed aliter quàm prædicto modo. In exẽplis enim ſupra poſitis, per intentiones elicitás à rebus ſenſatis diximus animalia moueri ad tales vel tales operationes ſiue motiones. In quibuſdam verò tantum ſecundum naturæ inſtinctum, & impreſsionem naturalem æſtimatiuæ inditam operantur atque mouentur: quẽadmodum aues ſecundum naturalem impreſsionem certo anni tẽpore ad generationem à natura ſtatuto nidos ſibi cõſtruunt, formicæ congregant per æſtatem quod per hyemẽ comedant, apes mellificãt & ſtructuras mirabiles extruũt, aranea texit telam, animalia perfectiora certis tẽporibus coëunt generationis gratiá, atque ita in alijs huiuſmodi. Hæc autem non videntur ex vllis ſenſatis per æſtimatiuã in animalibus elicita. ¶ Quòd enim auis iſta æſtimat ſiue iudicat, nunc eſſe ædificandũ nidum, & ex tali materia taliq́ue forma & ordine, id ex nullius rei ſenſatæ ſpecie elicit. Neque enim dici poteſt, ita hoc eã agere aut iudicare ex eo quòd aliàs vidit ſuæ ſpeciei aues ſimilia ſimiliter agere. Manifeſtũ nãque eſt, quòd ex naturæ inſtinctu id faceret auis, etiã ſi nunquã id ab alijs ſuæ ſpeciei ante cõſpexiſſet. Et manifeſtũ eſt non tam diſciplinabilia eſſe volatilia, vt tam artificioſam ſtructuram ad vnũ conſpectũ poſsint addiſcere, quã nec artifex induſtriꝰ multa cõſideratione poſſet aſſequi. Nequaquã ergo ex rei prius ſenſatę ſpecie iſtas eliciunt intentiones. ¶ Attamẽ per æſtimatiuam hanc potentiã in hiſce agendis mouentur, ſed alio modo. Eſt enim in eis naturalis impreſsio, quæ æſtimatiuam naturaliter mouet ad ea ſic certo tempore, certo modo, & ex certa materia peragenda. Propter quod videmus omnia animalia eiuſdem ſpeciei conſimiliter operari eodem tempore, eodem modo, & ex eadem materia. Natura enim in omnibus vna eſt. In ijs verò in quibus

Per æſtimatiuam aues nidificant.

mouentur ſecundum proprias intẽtiones, iuxta primum ſupra poſitum modum elicitas, non vno eodemque modo, neque omni tempore ſimiliter agunt. Videmus enim canem qui dum eſurit ad alimentum odore tractus accurrit, poſtquã ſaturatus fuerit, nihil cibi odore amplius permoueri, nec vltra accurrere: nimirum quia id quod prius iudicabat conueniens & proſequendum, iam non vltra tale æſtimat. ¶ Ob hunc autem ſupra dictum duplicem modum mouendi ſecũdum æſtimatiuam potentiam, quidam eam diuidunt in æſtimatiuam, naturalem & animalem. ¶ Ex prædictis patet manifeſta differentia inter æſtimatiuam, & imaginatiuam. Ad imaginatiuam enim ſolam non ſequitur proſequutio, aut fuga: licet poſſit ſequi delectatio vel triſtitia: vt cum homo tantũ imaginatur aliquid, videlicet magnificas epulas, amplos honores, multas diuitias, poteſt in eorum ſola imaginatione delectari, quemadmodum econtrario ex ſola imaginatione terribilium rerum, vt mortis, ſuſpenſionis, combuſtionis, poteſt contriſtari. Nunquam autem ex ſola imaginatione oritur in animali proſequutio, aut fuga, niſi accedat æſtimatiuæ potentiæ iudiciũ. ¶ Sic enim eſt imaginatio nuda, qũo inſpectio alicuius picturæ, quæ quidẽ ſi fuerit pulchra, & delectabilis rei repræſentatio poterit efficere delectationẽ: ſinautẽ horribilis fuerit, poterit efficere horrorẽ: nemo verò ex hoc mouetur. Veluti ſi picta in lãce poma aſpiciã, nõ oritur proſequutio, neque mitto manũ ad ea accipienda. Et ſi cõſpiciã inferni caminum magno hiatu flãmas emittentẽ depictum in tabula, non fugio neque manũ retraho. Non eſt eẽ illic æſtimatio conuenientis, neque hic diſconueniẽtis: propter quod proſequutio nõ oritur nec fuga. Pueros verò cernimus ſubinde paruulas manus ad poma in lance depicta extẽdere, quòd ſecundũ æſtimationẽ iudicẽt poma eſſe mãducabilia, q̃ admodũ proſequũtur. Secũdũ eundẽ modũ, meticuloſi homines cũ in tenebris exiſtentes de rebus horribilibus cogitant, frequenter aut exclamant, aut fugiunt, quòd quaſi præſens aliquid terribile ſibi exiſtiment, vt potè ſpeciem defuncti alicuius, aut cacodæmonem.

Differẽtia inter æſtimatiuã & imaginatiuam.

Nota.

De uirtute phantaſica, componente & diuidente ſpecies. CAP. VI.

EST autem huius æſtimatiuæ potentiæ, non ſolũ elicere intentiones non ſenſatas, verùm etiam ſpecies in imaginatiua ſeruatas adinuicem cõponere, diuidere: vt cum ex compoſitione ſpecierũ montis & auri aliquãdo per ſe & diuiſim ſenſatorum fingimus nobis montes aureos: & ex ſpecie Indiæ, vel Arabiæ, de qua aliquando loquentes audiuimus, ſimul cũ prædictis cõpoſita fingimus montes aureos in India vel Arabia. Ita agit in ſenſu exteriori pictor, cũ exterius in tabula quam pingit, humano capiti (iuxta illud Horatianũ) ceruicem iungit equinam, & varias rerũ tentat coniungere formas. Ita phantaſiamur hominẽ ſine capite, domum ſine tecto, equum ſine vẽtre, & huiuſmodi. Et in prædictis quidem comparat ſpecies diuerſas adinuicẽ. Componit etiã hæc virtus res ſenſatas vel ſpecies earum, cũ intentionibus elicitis & nõ ſenſatis. Vt cum ouis iudicat lupum eſſe inimicum. Lupi enim habet ſpeciem quem vidit, inimicitiam aũt elicuit ex figura. Interdum verò intentiones cum intentionibus cõiungit, vt cum iudicat inimicum hunc fugiendũ, cum iudicat hunc beneficum ſibi paſtorem eſſe aſſequẽdum, alienum verò non ſequendum ſed fugiendum. ¶ Quidam autem hoc officium diuidendi & componendi attribuunt alteri potentiæ, quam ab æſtimatiua putant eſſe diſtinctam, appellantes eam peculiari nomine phantaſiam. Nobis tamen in propoſito magis placet, vt phantaſiam cum æſtimatiua eãdem potentiam reputemus, quã nihil refert, æſtimatiuam an phãtaſiam appellemus. Neque enim ratio ſufficiens videtur, ob quam neceſſariò ponenda ſit harum virtutũ diſtinctio. Nihil enim prohibet vnam eſſe eandemq; potentiam, quæ & non ſenſatas intentiones ex ſpeciebus rerum ſenſatarum eliciat, & ſpecies vel intentiones adinuicem componat atque diuidat. Imò admodum conuenienter hæc videntur vni conuenire potentiæ. Ouis enim componendo intentionem amicitiæ cum forma lupi, ſic iudicat lupum eſſe inimicum & fugiendum, appellationibus à diuerſis

Phãtaſia.

nuncu

nuncupantur. Quidam enim,ſecundum potẽtiam ſupra poſitam vocant phantaſiam,& hanc virtutem tertiã cõponentem & diuidentem appellant imaginatiuam. Vnde vulgò dicere ſolent Medici, quòd imaginatio faciat caſum: quod de phantaſia intelligunt. Alij verò malunt ſecundam illam vocare imaginatiuã, & meo ſanè iudicio rectius ab imaginibus videlicet & ſimulachris quæ conſeruat, hoc eſt à ſpeciebus rerum ſenſatarũ. Hanc autem tertiã, rectius vocant æſtimatiuã, ab æſtimando ſiue iudicando. Per hanc enim iudicant animalia & æſtimãt quid fugiendũ, quid proſequẽdum, ad quid accedendũ, à quo recedendũ, quid amicum, quidve inimicum, vt per huius iudicium omnino ſe regunt atque gubernant animalia. Ariſtoteles verò plerũque imaginatiuam & phantaſiam pro eodem videtur computare, & nunc quidem ſecundã potentiam intelligere, interdum tertiam. Ait enim, animalia per phantaſiam vel imaginationem moueri. Manifeſtum eſt autem, ad æſtimatiuam huc pertinere. Alibi autem dicit, æſtimatiuam ab imaginatione differre. Et quoniam tam diuerſa in his appellatio eſt vt facilè poſſit confuſionem gignere, certius poſſunt hæ vires à ſuis officijs denominari, & ſecundum officiorum expreſsionẽ diſtingui, quàm ſecundum alias appellationes. Diuerſæ harũ potẽtiarum appellatiões.

Quòd æſtimatiua eſt in homine aliquanto nobilior.

CAP. VII.

CONſiderandum eſt autem, quòd quantum ad formas atque ſpecies ſenſibiles, non eſt differentia inter hominem & alia animalia, cum ſimiliter ab exterioribus ſenſibilibus immutentur: primum videlicet in ſenſum exteriorem impreſſa ſpecie, ac deinde ad ſenſum communem tranſmiſſa, & imaginatiua ſeruata. Sed quantum ad intentiones prædictas inter hominem & cætera animalia eſt differentia: quòd animalia cætera percipiãt huiuſmodi intentiones ex quodam naturali inſtinctu, quemadmodum ouis ex ſpecie lupi naturaliter fugam elicit, iudicatq; ſibi fugiendum tali forma apprehenſa. Homo verò tales intentiones elicit per quandam collationem. Et ideo illa quæ in alijs animalibus dicitur æſti

matiua ſolum,in hominibus aliquanto altiori denominatione cogitatiua rectè appellatur,quòd per collationē quandā huiuſmodi intētiões adinueniat. Vnde etiam interdum ratio particularis appellatur. Eſt enim collatiua intentionū indiuidualiū,ſicut ratio intellectiua vniuerſalium. Vnde homo ex apprehenſione formæ lupis, non naturaliter mouetur ad fugā. Nam ſi videat eum ligatū catena forti,aut alio modo cōſtrictū,vt nō timeat nocumentū,non ſolū non fugiet ab eo,ſed etiā accedet ad videndū & contēplandū propius,tanquā dignū curioſa inſpectione ſpectaculū. Verùm per quādā collationē, dum videt eum ad ſe hoſtiliter accurrere,& conſpicit fortè impetuoſè accurrentē,apprehenditq; vt ſe fortiorē & à quo timet ſuperari,ita fugam eligit aut reſiſtentiā iuxtà quod (facta collatione) magis videtur eligendum. ¶ Subſeruit quoque hæc potentia rationi,cum illi fuerit cōiūcta, vt in hominibus. Per eam etiam ratio & intellectus dirigit hominem in omnibus actionibus particularibus,quæ ad corpus ſpectant. Quomodo etiam intellectui ad intelligendum ſubſeruit,dicetur poſterius ſuo loco.

De loco & diſpoſitione huius æſtimatiuæ.

CAP. VIII.

Aeſtimatiua cur poſita in medio cerebri.

HAbet autē potentia iſta phantaſtica & æſtimatiua locū in medio vētriculo cerebri ſita in medio, inter memoratiuā à parte poſteriori,& imaginatiuā ex parte anteriori,tanquā indifferenter ad vtranque ſeſe potens conuertere. Nam circa ſpecies quæ in imaginatiua ſeruantur manifeſtū eſt eam operari,dum ex eis (vt iā diximus) elicit intētiones nō ſenſatas,dum (ſpecies illas cōponēdo & diuidēdo) format ſibi quasvult imagines & intentiones. Ad memoriā verò ſe conuertit,quādo in ea (vt poſterius dicemus) ſuas intentiones reponit,& quando vult rurſum eas inde accipit,vt circa eas phātaſietur. ¶ Medius aūt cerebri ventriculus in quo hanc potentiam ſitā dicimus,locus eſt admodū calidus,ad quē multi ſpiritus continuò aſcēdunt:propter quod in cōtinuo motu eſt,pluſquam aliæ vires prædictæ. Atque hinc experimur mirabilem huius potentiæ in phantaſiando cōponendo,

& dijudicando celeritatẽ & inſtabilitatem, & facilem de vna ad aliam tranſitum. Maximè verò febricitantes id experiuntur propter ſpirituũ inflãmatorum continuã ſur ſum agitationẽ qui in phantaſia operantur mirabiles cõ poſitiones & diuiſiones. De virtute autem huius potẽtię, miranda tradunt Medici, quòd frequens in humanis cor poribus ex ea fit realis immutatio, quemadmodum etiã quotidiana nos docet experientia. ¶Illi verò qui hanc potentiam (quàm vt vnam tractauimus) in duas malunt diuidere: priorem vocant phantaſiam, quæ componit & diuidit ſpecies in imaginatiua ſeruatas: poſteriorem verò dicunt æſtimatiuam, quæ (vt dictum eſt) intentiones elicit ex ſpeciebus in imaginatiua ſeruatis. Phantaſiæ & ęſtimatiuę officiũ.

De memoria ſenſitiua. CAP. IX.

QVomodo autem ſenſum communem diximus habere proximum ſibi repoſitorium ſuarum ſpecierum à ſenſibus exterioribus ſuſceptarũ: ita & hæc vis æſtimatiua proximum ſibi habet à poſteriori parte cellarium, atque repoſitorium ſuarum intẽtionum à ſpeciebus imaginatiuæ per compoſitionem & diuiſionem elicitarum. Quemadmodum enim neceſſe fuit ſenſum cõmunem habere tale repoſitorium, eo quòd ipſe ſpecies in abſentia diu ſeruare non poſſet, propter continuò noua occurrentia ſenſibilia, atque etiã propter cõplexionem organi ſui, quod ad ſuſcipiendum non ad cõſeruandum eſt à natura diſpoſitum: ita virtuti æſtimatiuæ neceſſarium fuit habere cellariũ in quo ſuas intentiones reconderet, eo quòd non poſſet in ſe eas diu conſeruare, propter continuam aliarum aduentãtium ſuſceptionem atque efformationẽ: propter quod adiunctum debuit habere tale cellariũ, in quo iam elicitas intentiones abſcõderet, ac velut in theſaurario reponeret, ad quod opportuno tẽpore poſſet recurrere, quoties ſibi placitum eſſet huiuſmodi intentiones reſumere. ¶Hæc autem virtus intẽtionum eiuſmodi conſeruatiua, appellatur memoria ſiue vis memoratiua, quæ ob cauſam prædictam rectè theſaurus intentionum poteſt appellari, ſicut imaginatiuã nuncupare ſolent theſaurum formarum. Quemadmodum Memoria.

enim

enim imaginatiua cõſeruat ſpecies rerũ,ſic memoria cõſeruat intẽtiones ſpecierum.Licet autẽ vtrunque hoc cellariũ(imaginatiuæ ſcilicet & memoriæ)deſeruiat æſtimatiuæ ſiue phantaſiæ,memoria tamẽ præcipuˢipſiˢ eſt theſaurus.¶ Et (vt manifeſta id cõparatione ex ſenſibilibus declaremus)imaginatiua comparata ad æſtimatiuã velut fouea eſt,vnde effodit homo argentũ vel aurũ,& tanquam ager in quo metitur frumẽtum, memoria verò eſt tanquam arca in quam effoſum infertur atque reconditur aurum vel argentum,& tanquam horreum in quod congregatur frumentum ab agro . Quomodo enim ex terræ venis effoditur aurum:ſic ex ſpeciebus in imaginatiua ſeruatis æſtimatiua elicit intentiones. Et quomodo aurum effoſſum infert homo in aream, ſic erutas elicitasque intentiones recondit in memoriam.

Compara tio pulchra.

Virtutis memoratiuæ locus quis,& quomodo diſpoſitus. CAP. X.

ACcipitur autẽ nomen memoria tripliciter. Primum pro ipſo actu memorandi,cum videlicet ad intentionem ſeruatam in memoria phantaſia excitata, actu rei præteritæ recordatur. Secundo,pro habituali memoria,quomodo rẽ illã dicimur vulgò habere in memoria,cuius intẽtionẽ ſic ſeruatã apud nos habemus,vt cũ voluerimus,poſſumus actualiter de ea meditari,vel phãtaſiari,etiã ſi actu nihil de illa cogitemus . Tertio (vt in præſenti loco principaliter oportet accipi)pro ipſa virtute & potẽtia,quæ intẽtiones ab æſtimatiũa accipit & retinet.¶ Quę quidẽ virtˢ locũ habet in poſteriori parte cerebri,& eſt nouiſsima potentiarũ interiorũ.Vnde ex occipite,phyſionomi rectẽ conijciunt memoriã.Qui enim bonum occiput habent,& quaſi tumorẽ quendã magnũ in occipite,hi plerũque bonã habẽt vim memoratiuã,quẽadmodum experientia ad oculũ monſtrabit animum aduertenti. ¶ Et quoniã ſicci eſt bene conſeruare,oportet hanc partẽ cerebri magis ſiccam eſſe, & aliquantulũ duram,minusq; humidã , & mollem quam ſunt partes aliæ cerebri priores.Neque ſufficit ſiccitas,talis & durities qualis eſt in parte imaginatiuæ,ſed eſt ſubiectũ memoratiuę maio

Triplex memoriæ acceptio.

maioris ſiccitatis quàm imaginatiuæ. Nam imaginatiuę nõ incũbit tam diu ſeruare, ſuſceptas à ſenſu cõmuni ſpecies, quàm retinere debet memoratiua ſuas ab æſtimatione vel phãtaſia acceptas intẽtiones. Imaginatiua eñ maximè propter phantaſiã ſiue æſtimatiuã eſt, vt tandiu teneat ſpecies rerũ, donec cõuenienter phantaſia intẽtiões elicuerit, & velut negociata operataque fuerit circa eas. Non autẽ propter ſenſum cõmunem, vt ipſe rurſum inde accipiat in rei abſentia ſenſationẽ. Memoratiua verò ordinatur ad firmã retentionem intentionũ ſuſceptarũ, quas in ea recondidit æſtimatiua, vt poſt longum etiam tempus (cum opportunum fuerit) poſsit hæc ad illam habere recurſum, & velut depoſitum repoſcere, cum iterum vti placuerit. Vnde hæc virtus memoratiua, dici debet præcipua virtus conſeruatiua.

De memoratiuæ uirtutis diuerſitate ex organi diſpoſitione. CAP. XI.

EX prædictis de perfectione memoriæ in ſiccitate, patet ratio, quare ij qui excellẽter ſunt bonæ apprehẽſionis plerũque non admodũ valeãt memoria, quoniam videlicet in eorum cerebro nimia eſt humiditas, à qua bonã illam & celerẽ habent apprehenſionẽ. Illi verò qui mediocris & vtcunque tardæ ſunt apprehẽſionis, plerũque magis pollent memoria. Nam tarditas illa apprehenſionis, argumentũ eſt maioris ſiccitatis: quæ tarditatem illã efficit in apprehẽdendo, in conſeruando autẽ apprehenſa, cõfert. Illi verò qui omnino ſunt nõ dico tardę ſed malę apprehẽſionis, vt ſunt nimiũ hebetes quib⁹ vix quicquã poteſt imprimi, nequeũt eſſe bonę memoriæ, propter nimiã duritiẽ, quæ difficillimè recipit impreſsionẽ. Celeriter apprehẽdẽtes, malę ſunt memoriæ.

¶Poſſumus aũt memorię differentias, ſecundũ diuerſitatem ſigillaris impreſsionis diſtinguere, hoc modo. Sigillũ enim ſi imprimatur in materiã valde mollẽ, ſuſcipiet quidem facilè impreſsionẽ, & figurã accipiet à ſigillo impreſſam, ſed nimiũ leuiter ab ea deperibit, neque eſt impreſſio ſtabilis. Ita ſunt quidã quibus ob nimiã humiditatẽ ſubſtãtia cerebri eſt nimiũ mollis. Et hi facilè quidẽ recipiunt impreſsionem, intẽtioneq; trãſmiſſam à phantaſia Cõparatiõe ſigilli multiplex oſtẽditur memoria.

cito.

cito ſuſcipiunt (quẽadmodũ facilè eſt in luto imprimere veſtigiũ) ſed non diu retinẽt quod impreſſum eſt, moxq́; eius obliuiſcũtur, & euaneſcit quod fuerat memoriæ cõmẽdatũ. ¶ Si verò materia ſigillãda ſit nimirũ dura (vtpotè cornea) adeo vt vix poſsit qualécũque ſuſcipere impreſsionẽ, ne ſic quidẽ bona erit cõſeruatio, eo quòd ſufficiẽter nõ potuerit imprimi imago. Atq; huiuſmodi ſunt, quibus eſt cerebrũ nimis durũ, vt vix ſuſcipiat à phantaſia impreſsionẽ, aut nimis tenuiter ſuſcipiat. Quæ impreſſio q̃m nimiũ ſuperficialis eſt, facilè obruitur: quẽadmodum in tenaci & cõpacta terra modicè impreſſum veſtigiũ, quãquã magna violẽtia impreſſum, facilè tamẽ oppletur puluere, nec perdurat ad vllum tẽpus. ¶ Si verò in materiã ſatis mollẽ, nõ tñ nimis mollẽ ſed vtcũque durã, fiat impreſsio, apta ac bona erit ſigillatio. Efficiet eñ mediocris mollities (quæ ex tẽperata eſt humiditate) vt ad ſuſcipiẽdũ ſit materia idonea. Mediocris aũt durities (quę ex mediocri eſt ſiccitate) hoc pręſtabit, vt firmũ pmaneat quod eſt ĩpreſſum: huiuſmodi ſunt, quib' ſubiectũ memoratiuæ bene tẽperatũ eſt, vt neque nimis durũ ſit neq; nimis molle. Hi enim nõ difficulter recipiũt impreſsionẽ, & difficulter deleri auferriq́; permittũt quod fuerit impreſſum. ¶ Quorũdã verò memoria, ſecundũ aliquid bona & ſecundũ aliquid mala dicitur. Qui enim ita durũ habẽt cerebrũ vt difficulter ſatis impreſsionẽ accipiãt, non tamen ita durã quin forti impreſsione (id eſt magno labore, & lõga frequẽtiq́; meditatione) bene poſsint & perfectè tandẽ imprimere, nõ minus etiã quã aliqui videntur facilè receptiui, hi ſecundũ aliquid mala dicũtur eſſe memoria, quatenus nimia exigitur difficultas in imprimendo. Non tamẽ omnino mala, ſed ſecundũ aliquid bona, quatenus videlicet id quod ita magno labore & diligentia (bene tamẽ & perfectè) acquiſierũt, felicißimè retinẽt vt per omnẽ vitã vix poſſunt obliuiſci. ¶ Atque huiuſmodi videmus nõnullos, ea quæ ante multos annos probo valde labore memoriæ inſculpſerũt, potius quàm impreſſerunt, in longã ætatẽ ea ipſa optimè tenere: adeo vt iam ſenes poſsint grãmaticorũ rudimentorum canones quaſi

Quod labore acqritur multo ſtabile eſt.

ex

ex recenti depromere memoria. Eſt autem hoc ſignũ magni laboris, quem in huiuſmodi ediſcendis impenderunt adoleſcentes. Nam quæ paruo negotio ediſcuntur memoriæq; imprimũtur labore modico, hæc vt plurimũ facilè excidunt: iuxta quod vulgò dici ſolet, cito deperire, quod cito acquiritur: contra verò, fixius hærere, quæ cum difficultate acquiſiuimus.

Senes & pueri quare non bene memorentur.

CAP. XII.

EX his patet ratio, ob quam ſenes plerũque videmus eſſe obliuioſos, ac malę memoriæ. Facit enim in eis continuus defectus humiditatis, & nimia exiccatio cerebri, pariter & frigiditas calore naturali deficiente nimium excreſcens, vt cerebrũ plus iuſto exiccatũ & induratum nõ bene poſsit impreſsiões ſuſcipere. Propter quod (vix tenui relicto veſtigio intẽtionis impreſſæ) facilè ipſum obliteratur, quẽadmodum ſupra diximus, de ijs qui ſunt ſupra modũ hebetes. ¶ Intelligimus autẽ hanc malã memoriã in multum ſenibus, quantum ad ea quæ in ſenectutis tẽpore cõmẽdant memoriæ. Nam ea quæ in adoleſcẽtia ſiue in iuuẽtute ætateq; virili (cum adhuc valerent vigore corporis) memoriæ impreſſa vſque in ſenectutẽ ſeruauerunt, ea tenaciſsimè retinẽt, neque obliuiſcũtur facilè. Quod enim cerebro (donec molle eſſet ac bene diſpoſitũ) bene perfecteq; ſemel fuit impreſſum, in ſenectute, quãquã dureſcat atque exiccetur, nihil per hoc impreſsioni nocetur, imò magis ipſa videtur hac ratione firmari. ¶ Quẽadmodũ (exẽpli gratia) ſi in ceram iam mollem imprimatur ſigillũ apteq; ac plene ipſa ſuſcipiat imaginẽ, impreſſa autem conuenienter imaginem fingamus certã illã in modũ cornu indureſcere, manifeſtũ eſt, per hoc ſuſceptę figurę nullũ fieri detrimentũ. Imò verò fit tantò ipſa firmior atque ſolidior, quantò magis indurruerit materia. Cæterũ, quod ad nouas impreſsiones attinet ſuſcipiẽdas, nihil dubiũ eſt duritiẽ iſtã ſuperueniẽtẽ magnũ pręſtare impedimẽtũ. Atque ita profecto ſe habet ſenũ memoria. ¶ Pueri verò, propter rationẽ contrariam, memoriã in principio nullã habent, vel admodũ modicam

De memoria ſenum, notatu digna.

De puerorum memoria.

cam propter nimium humiditatis exceſſum,quæ in eis maximè abundat in annis prioribus.Impedit enim iſta ne impreſsionē poſsint retinere,q̄m humidum malè retinet.Imò verò cū nimia fuerit,impedit etiā ſuſceptionē. Queadmodum videlicet ſi in aquā aut lutū nimia com mixtum aqua ſigillum imprimas,nulla relinquitur impreſsio.Tametſi enim verū ſit humidū eſſe ſuſceptiuū,id tñ intelligi debet de mediocriter humido.Oportet enim tātam eſſe ſiccitatem,vt ſufficiat ad ſuſcipiendum. ¶ Ariſto.verò in libro de memoria & reminiſcētia,aliam aſſignat in ſenibus & infantibus cauſam vtriſque cōmunē, videlicet quòd in continuo ſint motu:illi quidem,propter decrementum:hi verò,propter augmentū. Videbitur tamen diligentius rei veritatem contemplanti,cauſa alia ſuperius aſſignata eſſe potior magiſque præcipua.

Quare quædam memoriæ diutius inhæreant:quædam citius abeant. CAP. XIII.

NOn ſolum autem inter homines diuerſos ſecundum organi diuerſam diſpoſitionē conſideramus memoriæ diuerſitatem,verùm etiam in eadē memoria quædam attendimus fixius hærentia, quædam citius euaneſcentia. Nam id vnumquenque in ſeſe docet experientia,quædam eorum quæ cogitauimus.Huius autem potiſsima cauſa eſſe videtur bona & fortis in memoriā impreſsio.Quantò enim fortius aliquid in memoriam impreſſeris,tantò minus poteſt effugere. ¶ Contingit autem id dupliciter.Primū quidem vnica vehemēti impreſsione,cū intentio ipſa multo,vehementique ſpiritu à phantaſia in memoriam adfertur.illique à phantaſia ſeu æſtimatiua diligentiſsimè commēdatur,& velut in profundo collocatur,fortiterque ex phantaſiæ vehemēti ad ipſam cōuerſione memoriæ infigitur.Ac tūc quidem ita ſe habet phantaſia,tā a diligentia & vehemētia memoriæ hanc rē ſic commendans,quomodo ſolēt homines rem quā nequaquam perditā vellent, cuſtodibus magna attentione & multa vehementia fideliter cōmendare.Et qūo ea quæ bene ſeruata volumus,& nequaquā perdi ſuſtinemus,in profundo & intimis penetralibus reponi

reponimus(Quæ enim in propatulo aut in ipſo ſtatim veſtibuli ingreſſu expoſita ſunt facile auferuntur)ita ea quæ nolumus nobis excidere,& de quibus alias aliquando phantaſiari volumus atque cogitare atque,quaſi in profundo reponimus memoriæ. ¶ Huiuſmodi autem ſunt vel ea quæ nos vehementer offendũt,& de quibus vltionem opportuno tempore intendimus meditari,quemadmodum de Iunone apud Virgilium dicitur,Manet alta mente repoſtum iudicium Paridis. Sic & canes eorum à quibus grauiter affecti ſunt plagis,agnitionẽ profundiſsima retinent memoria. Item beneficia ſingularia ſolent grati in profundo collocare memoriæ,ſi quando opportunam poſſent referre gratiam. Cuius egregiũ etiam in bruto animali exemplum deſcribit Aulus Gellius, in libro Noctium Atticarum,de leone quodam,damnatum ad beſtias ſeruum,propter veteris amicitiæ beneficium, memori ſua gratitudine à morte præſeruante. ¶ Secundo modo infigitur aliquid memoriæ nõ quidem propter vnam aliquam vehemẽtem impreſsionem, ſed per freqũetem ipſius quod in memoria repoſitũ volumus reuolutionem. & ſæpius iteratam rei cogitationem: quomodo facere ſolemus in diſciplinis,vbi aliquid didicimus quod ſeruatum volumus. Frequẽter enim illius cogitationem reuoluimus vt ſingulis cogitationibus aliquo in memoriam relicto phantaſiari veſtigio tandem firma ſolidaq́; quaſi per habitũ relinquatur impreſsio. Et hic modus eſt diſciplinæ maximè accõmodus. Non enim poteſt memoria melius fœliciusq́; ſtabiliri in apprehenſa ſemel & cogitata quàm per frequentẽ eius meditationem & imaginis crebram reuolutionẽ. ¶ Nam prima illa per vehementiam fortis impreſsio maxime ex rebus inſolitis fit,accedẽte aliqua perturbatione inſolita in homine: vt cum homo ex nimia ſibi facta iniuria vehementiſsime iraſcitur, aut ex magno accepto beneficio plurimum lætatur, potiſsimum cũ præter opinionem & ſpem iſta euenerint, vt cũ ab eo quis accipit iniuriam,à quo minime credebat, aut ab eo beneficiũ à quo minime ſperabat. Itẽ cũ de pręſẽti malo aliquo gra-

Virgilius

Aulus Gellius.

ui grauiter triſtatur, aut cũ ex re aliqua admodũ inſolita magna cõſurgit in hoie admiratio, in huiuſmodi enĩ abſq; frequenti meditatione facile fit impreſsio tãtũ per vnã rei cogitationẽ. In ijs aũt quę ad diſciplinã ſpectãt, plerũq; nõ ita euenit, ſed frequẽti meditatione eſt opus. ¶ Neq; difficile fuerit iſta incorporabilis per analogia declarari. Poteſt enim tã fortis fieri vnica ſigilli impreſsio in materiã, vt alterã adijcere nõ ſit opus. Quod ſi vnica impreſsiõe nõ ſit perfecte expreſſa imago, frequẽs expreſsio repetita perficiet, quod fortitudini prioris impreſsionis deerat. Atq; hoc eſt quod in libro de memoria & reminiſcẽtia ait. Ariſtoteles meditationes (i. crebras imaginũ repetitiões) tueri memoriã atq; confirmare.

Ariſt. lib. de memoria & reminiſcere.

De memoria anguſta, & ampla, & prouida dei diſpenſatione.

CAP. XIIII.

INueniuntur autem quidam memoriam quidẽ habentes bonam, ſed anguſtam & modicam, neq; niſi paucorum ſuſceptiuã. Alij vero amplam habent & plurimorum cõſeruatiuã Primi plerũq; ex hoc cognoſcũtur, quod tumorem in occipitio habeãt nõ magnũ, ſed tamen apte diſpoſitũ. Atq; huiuſmodi frequẽter ſũt, qui magno pollent ingenio & frõtẽ habeant cornutã, magnũq; ſinciput. Poſteriores verò magnũ habẽt tumorem, & in altũ vtcũq; aſcẽdentem, vel à poſteriori parte protẽſum. Et hi plerũq; nõ ita magno ſunt ingenio. Nõ debet aũt vtriſq; horũ eadem eſſe ratio ſtudij, neq; idẽ in memoriæ cõmendãdo conatus. Nõ enim oĩbus omnia cõueniũt, ſed vnicuiq; iuxta ſui ingenij qualitatẽ, ſuæq; cõplexionis diſpoſitionẽ ſũt inſtituenda ſua ſtudia. ¶ Primis expedit, pauca eaq; optima in memoria reponere maximéq; neceſſaria: & cauẽdũ illis eſt ne in anguſtũ hoſpitiolũ nimis multa velĩt per vim intrudere atq; ſimul cogitare, amplius quã poſsit anguſtia ferre memorialis horrei. Nõ eni hoc illis cedet proſpere, ſi tẽtauerit. Eligãt, pinde optima & ſcitu dignisſima, maxiḿeq; neceſſaria, quę in memoria recordãt, maxime aũt generales veritates & vniuerſaliores notitias, ex quibus alia poſsint plurima elicere. Qui verò alterius ſũt cõditio

Diligẽter attende.

nis,his magis licitum eſt per multa vagari,& plura ſibi in memoriam recondere.Habent enim horrea ampliora,& in quæ plura poſsint inferre.Id tamen prouideant,vt hęc multa ſecundum congruum diſponant ordinem,alioqui parum ex multis poſſeſsionibus fructum relaturi, quod huiuſmodi hominibus ſæpe numero ſolet accidere. Vbi enim non enim eſt ordo,adeſt mox confuſio. ❡ Attende autem quàm prouide,quàm ſapienter, ſua dona bonorũ omnium largitor diſtribuit,vnicuiq; prout opus habent ad mẽſuram diſpenſans,nulli verò Deus omnia dedit. Illi enim qui bono ſunt ingenio quibus bona eſt apprehenſio, bona imaginatio,bona æſtimatiua ſiue phantaſia, hi plerunq; memoriam cernuntur habere anguſtam. Qui autem in prioribus vtcunque deficiunt,in poſteriori frequenter ſupplementum accipiunt. Nimirum,quia bene ingeniati (.i.bene apprehẽdentes & æſtimãtes) nõ ita multis egẽt in memoria cõſeruãdis. Ex pauculis enim q̃ in ſua anguſta memoria tenẽt,abſq; magno negotio poſsũt plurima per ſuũ ingeniũ & inuentionẽ efficere. Nõ eſt autem op⁹ multorũ iam perfectorũ cõſeruatione,ſi abſq; negotio prõpte poſsis ea ex tẽpore ꝑut neceſſariũ fuerit fabricare. Neq; neceſſe eſt multa ſecum deferat præparata antequã egeat,qui omnia quib⁹ eget,mox vbi indiguerit,ex ſeſe poterit adinuenire. ❡ Atq; ita qui magno ſũt ingenio,& æſtimatiua præcellunt,cũ ex ſeipſis plurima poſsint adinuenire,atq; vt fuerit opportunũ de nouo fabricare,nihil opus habẽt vt multa ſecũ iam fabricata,iam adinuẽta ſemper circũferant. Illi verò qui ingenio ſũt tardiores,qui per ſeſe adinueniendum vel fabricãdum nõ multum ſũt idonei,his opus eſt,vt ea quæ operata ſũt dilıgẽter cuſtodiãt, & quæ adinuenerĩt (vel per ſeipſos,vel per alios) diligẽter cõſeruent. ❡ Quemadmodum (verbi gratia) ſi quis artem habeat,vbilibet locorũ fuerit ex terra aut lapidib⁹ paſsim obuijs facili labore (modici pulueris,quẽ ipſe nouit,admixtione) fabricare aurum,huic quorſũ opus erit,ſi peregrinari velit,multo ſe auro onerare,quod per omnem viã ſecũ circunferat? Nonne huic ſufficiet,quòd ſecum ferat pul-

Vide prouidã Dei diſpenſationem.

nerem aut ſubſtantiam illam modicam, per quam poſsit vbilibet locorum ex materia obuia facere ſibi aurũ quan tum indiguerit? Illi verò qui hãc artem neſciunt, neceſſe habent pro totius intineris neceſsitate copiã auri ſecũ deferre. Ita ſanè prudens omnium bonorum largitor Deus mirabili ſapientia cuncta diſtribuit, vt in omnibus ipſe laudetur & glorificetur benedictus in ſecula, Amen.

Quomodo reminiſcentia differat à memoria.

CAP. XV.

Quomo do remini ſcimur.

NOn eſt autem idem reminiſcentia & memoria, ne que reminiſci & memorari, cum hoc etiam brutis conueniat, illud ſolis hominibus. Reminiſcimur enim alicuius rei, quando ipſam prius cognitam ſed obliuioni datam & elapſam è memoria, per alterũ in memoria conſeruatũ iterum reducimus ad memoriam. Hoc eſt, cum rei alicuius habuimus notitiam, quam rem non poſſumus memorari cũ volumus, atq; ita ex aliquo quod adhuc in memoria nobis remanet, procedimus ad illius rei oblitæ cognitionẽ. Si enim (exẽpli gratia) heſterno die librũ aliquo in loco repoſui, cuius loci hodie nequeo memorari, & quantũcunq; de hoc cogitem, non mihi occurrit locus, exciditq́; memoria, ita vt non poſsim illius pro meo placito memorari, ſi deinde (ad rem illam obliuioni datã reuocandã in memoriã) reuoluam apud me ipſum lo ca omnia in quibus habui colloquiũ, & negotiorũ quæ in vnoquoq; locorũ egerim, ſicq́; ex memoria alicuius horũ deuenio in cognitionem loci illius vbi librũ repoſui, iã dicor huius loci reminiſci, cuius tamen ſimpliciter non potui memorari. ¶ Ex quo patet, quod ad reminiſcẽdũ plura requiruntur, quàm ad memorandũ. Nam ad memorãdum ſufficit, quod de re prius cognita iterũ cogitemus, vt præterita eſt & ante cognita. Id enim adijci oportet quoniã non dicitur ſimpliciter memorari, quiſquis de re ante cognita iterũ cogitat. Nã ſi quis rem aliquã ante cognitã penitus obliuiſcatur, eandẽq; poſt annos vel dies aliquot denuo addiſcat, ita quaſi nunquã ante cognouiſſet, neque aliquando ſe cognouiſſe in præterito attẽdit, hic nõ memorari

morari rem illam dicetur,ſed denuo addiſcere. Qui enim memoratur, is ex ſpecie conſeruata apud ſeſe mouetur ad cognitionē rei antè cognitæ. Qui autē nō ex cōuerſatione ſpeciei apud ſe mouetur ad cognitionē, ſaltem ſecūdū partem aliquā, is non memorari dicendus eſt. ¶ Aliquādo verò hæc cōmixta ſunt, vt rem aliquā partim memoremur, partim de nouo addiſcamus. Veluti cū mihi alicuius hominis notitia pene exciderat memoria, nondū tamē penitus. Seruatur enim adhuc aliquo modo in memoria eius ſpecies ſed tā debilis, vt per ſe ſolā vix ſufficeret ad talis rei cognitionē reducendā, niſi ſimul aliquid extrinſecū accederet, quod ſecundū partē aliquā denuo docendo memoriam adiuuaret. ¶ Ad memorādū ergo requiritur & ſufficit rem ante cognitā vt talē iterū cogitare. Riminiſcentia aūt plura exigit. Requiritur enim præcedēs obliuio, & velut diſcontinuata, ſiue interrupta memoria. Quorū enim non præcedit obliuio, eorū nō reminiſcimur ſed memoramur. Non tamen quæ libet rei oblitæ reſumpta cognitio, reminiſcentia dicitur (alioqui iterum diſcere eſſet reminiſci) ſed cum ſit illa notitiæ reſumptio ex aliquo memorato & non oblito ex quo procedimus ad vlteriorem notitiam eius, cuius memoria exciderat. ¶ Neq; ſatis eſt quod aliquantum tempus interceſſerit quo illius rei non habuimus actualem memoriam, ſed neceſſe eſt ita fuiſſe rem extra memoriam, vt volentes ipſius memorari nō potuerimus per propriā ſpeciem. Vnde quod antè diximus (iuxta Ariſtotelis ſententiam) reminiſcentiam eſſe memoriæ diſcontinuatæ & velut interruptæ, id non eſt intelligēdū ſecundum actum, ſed ſecundū habitum. Tunc autem dicitur ſecundum habitum memoria diſcontinuata, quando etiam volentes memorari non poſſumus. ¶ Patet inſuper poſſe nos reminiſci eius rei cuius ſpecies adhuc ſeruatur in memoria ſeruata tunc non occurrat, neque ſe offerat phantaſiæ, quando maxime quæritur. Nam id ſæpenumero nobis accidit, cum rem aliquam maxime cogitare volumus, tunc eam velut effugere, & quantumuis requiramus non occurrere, ita vt ſæpius hac ex cauſa nobis ipſi

grauiter impatientia conturbentur. ¶ In tali ergo ſtatu poſiti, ſi propter rem illam, cuius propria ſpecies non occurrit, & quæ vltro ſeſe non offert iterum cognoſcendam ad aliud aliquid quod actu memoriæ occurrit conuerſi, ex tali aliquo redeamus ad cognitionem rei quam quærimus vtique reminiſcimur rei illius, eo quod ex altero memorato non per ſpeciem propriam, illius notitiam in nobis recuperauimus manſit tamen vere in nobis ſpecies talis rei, licet non tum occurreret cum quæreretur. Id enim frequẽter nobis vſu venit, vt quod hac hora volenti memorari nequaquam occurrit, hora ſequenti etiam vltro non requiſitum ſeſe offerat: quod vtique non fieret, ſi pœnitus ſpecies ipſa emigraſſet. ¶ Quomodo enim in ampla ſupellectili contingit interdum, vt illud quod penè ante oculos eſt non inueniamus, etiam tunc cum maxime quærimus, quod poſt modũ vbi quærere deſinimus, vltro ſeſe offert cõſpectui, ita & in ſpeciebus, intentionibusq; ſeruatis in memoriæ celario (ſũt enim illæ ſupellex memorię) cõtingit ſæpenumero, tunc minime occurrere ipſa etiã quæ vere ſecundum ſpeciẽ ſuã præſentia ſunt, quando diligentiſsime, ſollicitiſsimeq; quæruntur, quæ poſtmodũ abeunte ſollicitudine ſeſe non requiſita produnt.

Interdum res dum maxime quæritur minimé inuenitur.

Quare bruta non poßint reminiſci, & quid ſit uirtus reminiſcendi.

CAP. XVI.

Colligemus ex prædictis, verum eſſe quod ait Ariſtoteles memoriã quidẽ & in irrationabilibus animãtibus inueniri, reminiſcentiam nõ item. Experientia enim certa diſcimus, animalia memorari quẽadmodũ canis vidẽs eum à quo aliquãdo cæſus eſt, recordatur verberum & inimicitiæ, propter quod latrans in fugam ſe cõijcit. Reminiſci autẽ nõ poſſunt. Qui enim reminiſcitur, rem illam de qua vult cogitare nõ offerẽtem ſeipſam cogitationi, ꝓponit per aliud velle inueſtigare, & ad hoc faciẽdum medium quærit ordinatum per quod poſsit in illius deuenire notitiam. Tanta autem facultas non eſt irrationabilibus animantibus, vt ita ordinate à propoſito poſſint

Ariſt. in li. de me. & remi.

ſint ab vno procedere ad aliud. Quãquam enim ex vno poſsint venire ĩ aliud, per ſenſus cognitionẽ, nõ æſtimatio nẽ tamẽ niſi quãtũ naturaliter vnũ ex altero conſequitur, quemadmodum ex apprehenſa forma lupi, ouis ad inimicitiæ æſtimationem tranſit, & ex voce prolis apprehenſa tranſit ad amicitiæ æſtimationem. Verum id non niſi ex naturæ eſt ordine, quoniam videlicet ſecundum naturalem inclinationem ex vno illorum, in eis alterius conſequitur æſtimatio. Non poſsũt autem bruta id quod vltro non ſeſe offert proponere ſibi inquirendum atque inueſtigandum, atque propter hoc medium quærere, eligereq; ad illud rememorãdum quod quæritur opportunum. Hoc autem, ad reminiſcentiam requiritur. ¶ Quãtum ergo ad actus reminiſcendi atq; memorandi, videtur manifeſtum quod nõ vnum memoriæ & reminiſcentiæ actꝰ diuerſi ſint. Quod ſi de ipſis potẽtijs interrogetur, qualis ſit ipſa reminiſcẽdi virtus, an ſit ipſa potẽtia memoratiua in homine nobilior ꝙ in alijs animalibus, vnde hoc habeat vt ſic poſsit diſcurrere, in alia aliqua ſit potẽtia diſtincta veriſimilior videbitur reſpõſio, quod nõ vna aliqua potẽtia ſingularis debeat poni ab alijs prędictis diſtincta, vnde habeat homo vt poſsit reminiſci. Neq; tamẽ cũ memoria videtur eſſe eadẽ potẽtia. Memoria enim ad hoc nõ ſufficit, vt ita ordinate proponat inquirere quod nõ occurrit, neq; eius eſt medium ſibi proponere ex quo ordinatẽ procedat alterum. Hæc tamẽ ad reminiſcentiã diximus ſpectare. Non videtur ergo virtus reminiſcitiua eadẽ eſſe potẽtia cum memoratiua. ¶ Virtus autẽ æſtimatiua ſecũdũ eã nobilitatem quã in homine obtinet (vti ſupra diximus) ſufficere videtur ad reminiſcẽdi actũ. Poteſt enim in homine diſcurrere in particularibus eaq; ad inuicem cõferẽdo ex vno ad aliud ordinate procedere, atq; ex alio aliud perueſtigare, quemadmodum ratio in vniuerſalibus. Neque ſolum in ſeipſa poteſt ex vna intẽtione elicere aliam, verum etiam in memoria (quod ipſius eſt cellarium) ex vna offerente ſe ſpecie ducatum accipere poteſt perueniendi ad alteram latere volentem.

Memoriæ & reminiſcentiæ actus diuerſi.

Qui bene reminiſcatur, & quomodo debeat fieri bona reminiſcentia. CAP. XVII.

ET quoniã reminiſcentia ad memoriam ſpectat fieri poteſt, vt is qui bonam habeat reminiſcentiam (id eſt, qui bene facileq́; reminiſcitur) mala ſit memoria: is vero qui male reminiſcit, bona ſit memoria prę ditus. Imo plerunq; ingenioſi (in quibus eſt bona æſtimatiua & bona imaginatio) nõ ita bonæ ſunt memoriæ, attamen bene admodũ reminiſcũtur, quoniam bene & ordinate ſciunt procedere ad eius quod quærunt inueſtigationem. Contra vero contingit, admodũ bona eſſe memoria eos qui malæ ſunt reminiſcentiæ, vt homines male ingeniati memoria pollentes optime memorantur, male tamen reminiſci poſſunt ſiquid non occurrat, eo quòd æſtimatiuæ defectu non poſsit ordinatẽ procedere, & per media cõgrua quod intẽdũt perueſtigare, ¶ Sciẽdũ aũt eſt q̃d ad reminiſcendũ oportet accipere mediũ cõueniens ſecundũ aliquẽ modũ ad id cuius volumus reminiſci. Oportet enim id quod accipitur ad inueſtigandũ aliud, habere cũ illo aliquã habitudinẽ, vel ſimilitudinis, vel coexiſtentiæ, vel ordinis, vel diſsimilitudinis, vel contrarietatis, vel cuiuſlibet cõiunctionis. Solemus enim rerũ geſtarũ quarum nos cepit obliuio, ex ijs quæ ſimul tẽpore geſta ſunt recordari. Et cũ quid eorum quę memoriter tenemus forte nos fugerit, vt non ad voluntatẽ mox ſuccurrat, ad ea quæ antecedũt cõuertimus memoriã, ſicq́; ex ijs quæ præcedunt ea quæ ſecundũ ordinẽ ſubſequũtur reuocamus ad memoriã. Item ex vno contrario in recordationẽ alterius obliti cõtingit deuenire ex ſimilitudine quoq; reminiſcimur ſimilium, item ex vicinia & ex ordine quolibet vnius ad alterũ. Et quia vna eademq́; res habitudinẽ habet ad plura, ſuntq́; ex vno plura nata conſequi ſecundũ diuerſum ordinẽ, hinc eſt, quod etiam conuenienti aſſumpto medio ad reminiſcẽdum non ſemper cõtingit reminiſci eius quod quæritur. Sæpe enim mediũ quod aſſumitur, ducit nos ad id quod non quærimus, & impeditur quæſiti recordatio.

Bene ingeniati bene reminiſcũtur, ſed nõ ſemper bene memorantur.

De ſomno & uigilia. CAP. XVIII

PRius autē quàm ſenſitiuarũ virium claudamus determinationē,ſupereſt,vt de ſomno & vigilia vel pauca dicamus.Sũt enim hæc ſenſus paſsiones(vt ait Ariſtoteles) & circa ſenſum habēt fieri. Neq; enim in vlla ſpecie inueniũtur ſomnꝰ & vigilia niſi vbi inueniũtur ſenſus.Nã plãtas nemo dicit vigilare aliquãdo aut dormire,quoniã ſenſum nõ habēt.Cætera aũt animalia ſenſum habētia interdũ vigilare,interdum dormire percipimus. Quod tametſi non de omnibus cõpertũ ſit experiētia,ob quorundã ſenſuũ imperfectionē putat tamen Ariſtoteles rationi conſentaneũ,omne quod ſenſum habet vel vnicũ (vt pote ſolũ tactũ)aliquãdo dormire, aliquãdo vigilare. Sunt aũt ſomnus & vigilia cõtrariæ paſsiones,ac proinde circa idē habent fieri,adeo vt cuicunq; cõueniat vigilare, eidē & dormire:atq; econtrario.Contraria enim circa idē habent fieri ſubiectũ. Vnde nullũ animal vel ſemper dormire poteſt,vel ſemper vigilare, ſed aliquando quidē dormire,aliquãdo vigilare debet. ¶ Eſt aũt vigilia,ſenſuũ libertas atq; ſolutio,cũ ſenſus animalis liberi ſunt ad operãdum ſuas operationes,obiecto oblato, & impedimento ſecluſo.Somnus vero,ſenſuum vinculũ eſt,atq; ligamē,quo ligantur ſenſus nõ poſsint ſuas exercere operationes etiã ſi obiectũ offeratur, & impedimentum omne extrinſecũ remoueatur.Nam id manifeſte in dormiētibus cernimus nullo ſenſu eos donec ſomni paſsione premuntur quicquam percipere. Neq; enim vident coram aſtantes,neque audiunt,neque tactu aliquid percipiunt, donec expergiſcantur. Non ſufficit autem vnum aliquem ſenſum animalis ligatũ eſſe,cæteris ſolutis: ſed neceſſe eſt omnes ſenſus quos animal ipſum habet eſſe pariter ligatos. ¶ Non quælibet tamen ſenſuũ ligatio,ſomnus dicendus eſt. Sũt enim morbi quidam priuantes hominem ſenſu atq; motu,& dicunt eſſe venas quaſdam in collo quas ſiquis apprehendat atq; conſtringat,ipſum animal.mox ſenſu ac motu priuatum collabitur Manifeſtum quoq; id eſt in morbo apoplexiæ,quæ penitus hominem motu & ſenſu priuat.Non appellatur tamen huiuſmodi ſenſuum ligatio,

Ariſt.li.de ſomno & vigilãtia.

Quid ſomnus & vigilia.

ſomnus. Somnus enim, quies eſt ſenſuum a natura illis deputata, ad recuperationem virium. In morbis autem huiuſmodi nulla eſt ſenſuum quies aut reparatio, ſed potius deſtructio atque debilitatio.

Duplex ſomni utilitas in animalibus.

CAP. XIX.

VT autē cognoſcatur, quod nō temere neq; fruſtra Deus naturæ in animantibus ſomnū poſuerit, aduertendū eſt duplicē ipſius ſomni in animalibus eſſe vtilitatē, imo neceſsitatē. Primū enim, ad animalium virium facit reparationem. Omnis enim virtus naturalis quæ nō abſq; fatigatione perpetuo poteſt exerceri aliquādo indiget quietis intermiſsione, vt poſsit inſtaurari quiete, quæ nimia fatigatione deficeret. Id manifeſte videmus in motu progreſsiuo animaliū. Quia enim in perpetua cōtinuitate ambulare nō valent, neceſſe eſt ſubinde quieſcāt ac demū reſumptis viribus progrediātur. ¶ Ita & organa ſenſuū, quoniā nimia vigilia fatigātur, indigēt intermiſſione quietis, vt reſumptis reparatiſq; virib⁹, iterū ad ſuorum officiorū poſsint aptā functionē redire. Sunt autē vires iſtæ tam exteriores ſenſus, quàm interiores, maxime tamen videtur propter interiores ſenſus ſomnus eſſe neceſſarius. ¶ Secūdo eſt ſomnus vtilis atq; etiā neceſſarius propter virtutes vegetatiuas. In animalibus enim virtutes vegetatiuæ (nutritiua ſcilicet, augmentatia & generatiua) impediuntur per exercitium virtutum animaliū. Quāto enim vires animalis, id eſt ſenſitiuæ & motiuæ, magis intenduntur, tanto naturales, id eſt vegetatiuæ, magis remittuntur. Propter quod in hominibus ſtudioſis & in re qualibet multum ſenſu occupatis, peior fit nutritio atque augmentatio: in hominibus autem ignauis quiq; animalibus viribus minus vtuntur melior fit nutritio atque augmentatio maior. Et multum vigilantes macreſcere videmus atque palleſcere, ſomniculoſos autem vehemēter impinguari. Quoniā ergo virtutes naturales per exercitium virtutum animalium impediuntur, ideo propter ſalutem animalis ipſiuſq; valetudinem firmandam prouide natu-

Quorſum Deus ſomnum indidit animalibus.

Secunda ſomni vtilitas.

Nota attētè.

ræ author tempus ſomni inſtituit: vt animalibus viribus ligaris, naturales virtutes (ſine quarum operatione non diu poteſt animal ſubſiſtere) tum poſsit liberius pleniusq́; ſuis actibus vacare, atque ea quæ ad animalis vitam inter tenendam ſunt neceſſaria, conuenientius operari. ¶ Atq; hinc eſt, quod vulgo dici ſolet, ſomnum non minus quàm cibum ad bonam valetudinem conducere, ſomnoq́ue moderato non minus quàm cibo hominem nutriri: econtrario autem, nimia vigilia non minus quam immoderato ieiunio corpus exiccari atque tabefieri. Non quidem ob hoc quod ipſe ſomnus ſit hominis nutrimẽtum, ſed quia efficit, vt naturales potentiæ ſuas conuenienter operationes exerceant, & quia eius defectus impedit alimenti debitam conuerſionem in ſubſtantiam rei, propter impedimentum virtutum naturalium, per immoderatum & nimis diuturnum animalium virium exercitium. ¶ Hinc apte per Sapientem dicitur, Vigilia honeſtatis, tabeſaciet carnes. Et prudenter viri ſancti, quibus cura eſt edomandæ carnis, eiuſque moleſtijs & afflictionibus debilitandæ, ne ſupercreſcat ſpiritui, vigilijs æque atque ieiunijs inſiſtunt ſcientes, carnis vigorem non minus ſomni quam cibi ſubtractione infringi atque imminui. Hoc enim eſt quod quærunt, carnem videlicet atterere & veluti ſupprimere, ac iuxta Apoſtolum, caſtigare, & in ſeruitutem redigere, vt dominetur ſpiritus.

Eccle. 31.

1. Cor. 9.

Quomodo ſomno utiliter iuxta Dei inſtitutionem utendum.

CAP. XX.

QVoniã ergo ad duo hæc ſomnus ab authore naturę Deo eſt inſtitutus, videlicet ad ſenſuũ reparatione & vegetatiuarũ viriũ adiumentũ, nequaquã ſapiẽtis hominis fuerit, prorſus ſibi ſomni velle qetẽ ſubtrahere. Non enim minus peccatũ habebit huiuſmodi, q̃ ſi alimentũ ſibi ipſi velit in totũ ſubtrahere, aduerſus ſapiẽtiſsimi Dei ordinem & inſtitutionem. Vnde & benedictus Dei filius cum in mũdo nobiſcum cõuerſaretur, ſomni neceſsitatẽ nequaquã a ſe repulit, ſed quomodo cæteras humanæ naturæ infirmitates, ita etiã hãc ſenſuum à

ſomno ligationẽ in ſeſe voluit ſuſcipere. Nã & in naui ſuper ceruical eũ dormiuiſſe legimus,& à diſcipulis fuiſſe excitatum. ¶ Eſt autem ſapientis eatenus ſomno moderarè vti,quatenus ratio dictat eundẽ eſſe cõducibilem: quomodo alimẽto vir bonus frugaliter vti debet pro intertenẽda corporis vita,nõ pro eodẽ enutriẽdo ad laſciuiam. Et hac in re,neceſſe eſt vnuſquiſq; attendat ſuæ cõplexionis qualitatẽ. Quomodo enim in alimẽto ſumẽdo non omnibus vna eſt mẽſura ponenda,ita nec ſomno. Quod enim huic ne ſatis quidẽ eſt,illi eſt nimiũ. Quidã enim ad ſenſuũ eorumq; organorũ reparationẽ pauco indigent ſomno, etiã poſt multã vigiliã:moxq; vbi paululũ quieuerint,exurgũt alacres ad priſtina animaliũ vitium exercitia. Alij vero lõgiori egẽt ſomno antequã poſsint eorum vires recuperari. ¶ Videtur aũt iſta diuerſitas ex varia diſpoſitione ſiue cõplexione cerebri prouenire. Et ſollicite quiſq; ſibi debet attẽdere,vt diſcat quãtum ſit ſibi ad viriũ reparationẽ neceſſariũ. Quõ enim moderatus ſõnus cũcta organa viriũ animalium apta reddit,& bene diſponit ad ſibi congruas operatiões, ita cũ nimius fuerit,reddit ea pigra,tarda atq; inhabilia ad excercẽdas cõueniẽter ſuas functiones. Vnde homines nimio ſomno deditos videmus eſſe pigros, deſides,oſcitabũdos,graues,& velut immobiles, malæ appræhẽſionis,mali iudicij,tardi motus,imò nõ ita limpidè videntes oculis,neq; etiam(ſi diligentius quis aduertat)lingua ita exactè guſtantes: & omnino in omnibus quæ ad vires animales ſpectant operationibus inueniũtur inhabiles. Cũ econtrario qui moderati ſunt ſomni cõſpiciãtur ad omnia prõpti & alacres,viuacitate quoq; ſẽſuũ gaudẽtes.

Quomodo generatur in animalibus ſomnus.

CAP. XXI.

Somnus quomodo fiat.

FIt autem ſomnus ex euaporatione, cum videlicet à corde eleuãtur vapores ſurſum verſus cerebrum qui illic infrigidati à cerebri frigiditate & condenſati opplent meatus ſpirituum ſenſitiuorum, ne poſsint à cerebro in organa ſenſuum diffundi. Cũ enim vapores iſti ſic incraſſati meatus illos occupauerint,per quos cerebrũ diffundit

diffundit ſpiritus ſenſitiuos ad organa ſenſuum,itéque à poſteriori parte illos meatus per quos ſpiritus motiuos dif fūdit ad organa motus,tunc cōtingit ſenſus omnes ligari ſicq; animalia contingit & motu & ſenſu priuari per ſpirituum ſenſitiuorum & motiuorum defectum. Non enim poteſt in oculo fieri viſio,niſi mediante ſpiritu ſenſitiuo, qui illi à cerebro per neruos ad hoc à natura diſpoſitos (queadmodum apertè in anatomia eſt videre)diffūditur: ſic & de omnibus ſenſibus alijs dicendum. Hoc ergo viſionis inſtrumēto abſente nequit in oculo viſio fieri. ❡Ita non poſſunt ſe membra mouere ſecundum locum,niſi per ſpiritus motiuos, qui ſimiliter à cerebro transmittuntur ad membra.Omnes enim ſpiritus animales(id eſt tā ſenſitiui quam motiui)in cerebro gignuntur,& à cerebro in cætera organa atq; membra deriuantur. Senſitiui tamen, ſuos meatus habent maximè in parte anteriori,ortum habentes à ſenſu communi,à quo nerui oriuntur,ad organa ſingulorum ſenſuum.Motiui verò ſuos habent meatus à parte poſteriori, à ventriculo memoriæ, a quo in nucam ſubiacentem diffunditur ſpiritus motiuus: atque ita per nucam conſequenter diffunditur ad omnia corporis mēbra. ❡Fit autem ſomnus fortior,aut debilior,iuxta quod vapores iſti plenius occupant meatus ſpirituum ſenſitiuorum. Cum vapores multum fuerint groſſi,& ita multi vt totos meatus ſufficienter oppleant,grauis eſt ſomnus,neque leuis eſt excitatio:quemadmodum in illis eſt quo multo potu ſunt obruti. Cum vero vapores fuerint ſubtiles neque multum ingroſſati,aut cū non ita multi fuerint vt meatus ipſos ſufficiant penitus opplere ſomn' eſt debilior & eſt facilior excitatio: queadmodū in illis qui fragiliter ſūt refecti. ❡Vnde etiā fit, vt ij qui venas habēt valde amplas nō admodum fortis ſint ſomni, facillimeq; excitentur:eo quod vapores nō ſufficiant meatus ſpirituū opplere,ſed propter latitudinem aliqua ex parte facile trāſeunt ſpiritus,velut cedentibus vaporibus in via latiori.Qui autem anguſtiores habēt ſpirituum meatus,ſomno grauiori premūtur, & excitātur difficilius,eo quod abſiſtēs vapor facilius

Motu cur priuentur dormientia.

Somnus fortis aut debilis vnde.

animalis ſubſiſtentiæ magis neceſſaria) priorē locū ſecundum tēporis ordinem obtinere, & tempus etiam amplius quàm animaliū virium reparatio ſibi vēdicare. Nā quod ad animalium virium reparationem attinet, videtur illi modicum tēpus poſſe ſufficere: quemadmodū experiūtur interdū ſtudioſi, cerebró vtcūq; defatigatio, facile illi poſſet ſubueniri, ſi vel ſedētes in ſella ſtudij capite aliquantulū reclinato in manu paululū ceſſent ab exercitio, & mirā perſentiūt in tantilla requie ſubleuationem. ¶ Quod aūt pluriū horarū tempus ad ſomnum exigatur, magis videtur ꝑpter vegetatiuas eſſe potētiuas. Et plane hoc experiētia docet, in principio ſomni maxime nutritionē adiuuari, minime aut̄ ſenſuū fieri reparationē. Experimur enim eos qui in principio aut paulo poſt principiū ſomni excitātur ante ſomni mediū, animalibus virib⁹ eſſe multo magis deſtitutos quàm ſi omnino nō dormiuiſſent: neque id ſolū momentū verumetiam per multū tempus, immo per totū nonnūquam ſubſequentis diei ſpatium. Et videntur qui ſic poſt ſomni principium excitātur quaſi ebrij, nullo ſenſu, nullo etiā motu recte vtentes, quaſi animalibus viribus omnino perturbatis, neq; vlla ſentitur reparatio.

Principiū ſomni maxime pro nutritione facit.

¶ Cæterū, ipſa ſenſuū reparatio maxime videtur circa finem ſomni poſt mediū eius fieri. Prius enim ſibi natura animalis proſpicit de eo quod ad eſſe ipſius eſt neceſſariū, quā de eo quod ad bene eſſe. Nutritio enim, ad eſſe animalis requiritur. Senſuum aūt vſus, non ad eſſe ipſius, ſed ad bene eſſe exigitur. Pueros enim & motiões videmus abſq; ſenſuū bono vſu, validos corpore perſiſtere. Si tamen plus iuſto ſomnus extēditur: rurſum deinde cerebrū indiſponitur. Propter quod multū ingenio conducit, ſummo mane è ſuaui ſtrato exurgere, dulceſq; relinquere plumas, videlicet vt ſenſibus reparatis antequā iterū indiſponātur, ſomnus abrumpatur. ¶ Maxime vero ijs qui caſtitatē mentis atq; corporis ſeruare volunt incontaminatam, & nec illuſionibus fœdarū imaginum, nec ſpurcitijs pollui nocturnarū immunditiarū, prolixius ille ſomnus matutinus diligenter eſt cauēdus. In fine nanq; ſomni experientia

Matutinus ſomnus caſtitati periculoſus.

tia monſtrat, huius rei maximum eſſe periculum. Quod ideo eſſe videtur, quoniam in principio ſomni & per tempus maximum ipſius, nutritiua & augmentatiua ſuas potiſsimum operationes exercent: perfecta autem ſufficiēter nutritione, circa ſomni finem, videtur potētia generatiua ſecūdum ordinē ſuo officio ſuccedere. Quia enim ſecūdū ordinem tēporis prior eſſe debet nutritio & augmentatio genaratione (propter quod in pueris non prius generatiuę potētiæ operationē experimur, quàm nutritiua & augmētatiua ad iuſtā perfectionem eos perduxerint) ideo prius nutritioni inſiſtitur, poſtmodū vero generationi. Quod etiam indeeſt, quia ſemē ex ſuperfluo eſt alimēti, atq; ob hoc nutritione perfecta in illud qđ ſuperfuerit alimēti ſe conuertēs vegetatrix potētia, agit in ipſum, & efficit vt in ſeminis naturā cōuertatur, & circa ſeminis diſpoſitionē atq; profectionem tum maxime agit, efficiturq́; ad generationē homo paratior atq; pronior nutritione perfecta. Atque hinc fiunt in phantaſia illuſiones fœdarū imaginū generatiua potentia ſuū actū quæritāte: & non raro fiūt coinquinationes inordinatæ corporū, quas euadere poſſunt qui tempus illud præueniendo, ſomnū antequam eo pertingat, abrūpunt. Et licet in aurora ſit ſomnus carnalibus maxime ſuauis, ijs videlicet qui venerem amāt & corporis delicias: veris tamē Dei amatoribus, caſtitatisq́;, & omnis virtutis zelatoribus ſōnus ille maxime eſt fugiēd᷒.

Sōnus auroræ non proband᷒.

Quomodo in homine contingant inſomnia.

CAP. XXIII.

Contingit autē in ſomno ſenſus interiores interdū ſolui, exterioribus ſenſib᷒ in ſuo vinculo permanētibus: apparentq́; tunc phantaſmata & variæ imagines in phantaſia atq; in æſtimatiua: quas apparitiones, imaginationéſq;, & phantaſiationes, vocāt ſomnia, vel inſomnia (vt videtur) à ſomno quoniā videlicet in ſōno fiant. Fiūtq; hæc ſomnia maxime poſt mediū ſomni, cum iam vapores incipiūt minui ac ſubtiliari. & ita primū ſenſus interni ſoluūtur, incipiuntq́; operari exterioribus ſenſibus in ſuo ligamēto nihilominus permanētibus: eo qđ

Somnia quomodo fiant.

vapores

vapores adhuc meatus occupent, quibus à cerebro ad ipſorum organa tranſmitti debent ſpiritus animales. ¶ Cauſa autem quare ſomniãtes omnia iudicent ita ſe habere vt ſomniant, videtur eſſe ex defectu operationis ſenſus cõmunis. Quod enim dum vigilantes multa phãtaſiamur, cõponentes & diuidentes, non ea ſic habere putemus quomodo nobis in phantaſia occurrunt, inde videtur eſſe, quia ſenſus cõmunis iudicat & cognoſcit per ſenſuum exteriorum obiecta, nihil tale eſſe præſens. Quod enim nec à viſu, nec ab auditu, neque ab aliquo aliorũ ſenſuum vt actualiter ſenſatũ percipit, id ipſe iudicat non adeſſe. Atque ita quãquam vigilantes multa phãtaſiamur, non tamẽ illa vt præſentia iudicamus, quoniam ſenſus cõmunis nobis contrarium iudicat. In ſomniantibus vero quia ſenſus exteriores ligãtur, neque ſenſus communis niſi quæ ab ipſis recepit, iudicat, ita tum deeſt, quæ phantaſiæ atque æſtimatiuæ falſas compoſitiones & diuiſiones iudiciáq; refutet, & cõuincat eſſe falſa mendacia. Itaq; fit vt videantur verè præſentia, & ſic ſe vt apparent habere, nemine præſente qui euincat falſitatem. ¶ Atque hæc eſt etiam cauſa, quare in tenebris phãtaſiantes terribile aliquid homines terreantur, & exclamãt ac fugiunt: præſente autem lumine, eadem imaginantes, nõ ita terreantur: quoniã videlicet abſente lumine nõ poteſt id quod æſtimatiuæ præſens eſt, argui quod non ita ſit. Nam lumine abſente, nequit iudicari quod coram ſit. Lumine autem illato manifeſte iudicat ſenſus communis per viſum, non adeſſe quod habet imaginatio phantaſiæ. Quemadmodum videlicet cum vanus atque mendax homo miranda proponit, ſi nemo adſit qui falſitatem redarguat, creduntur vera eſſe quæ narrantur. Si vero adſit qui arguat falſa eiuſmodi proponentem, manifeſteq; comprobet nihil talium ſic eſſe vt dicit, nemo credet talia proponenti, neque ſe quiſquam propter mendacis hominis confutati verba loco mouebit, quicquid tandem ille dixerit.

Sõniantes quare oĩa ſic eſſe putant vt ſõniant.

De ſomniis ſupernaturalibus, & naturalibus.

CAP. XXIIII.

A diſtin-

Somniorũ diſtinctio — Diſtinguũtur autem multipliciter ſomnia: Quędã enim deſuper à deo legimꝰ immitti, quemadmodũ in diuerſis ſcripturarũ paſſibus inuenitur: de ſomnijs videlicet Iacob & Ioſeph, de ſomnijs Pharaonis, itẽque pincernę & principis piſtorũ regis Pharaonis, de ſõnio Nabucodonoſor, & pleriſque alijs. Hæc enim omnia à Deo benedicto videbantur ad futurorũ præſignationẽ immiſſa.

Somnia ſupernaturalia. — Vnde Ioſeph cũ expoſiturus eſſet ſomniũ Pharaoni, dicebat, Quę facturus eſt Deus, oſtendit Pharaoni.

Gen. 41. — Et iterũ, Abſque me Deus reſpõdebit proſpera Pharaoni. tacite ſic indicãs, quod & ſomniorũ illorũ immiſſio foret à Deo. Idipſum apertiſsime & Daniel corã rege Nabucodonoſor, Eſt Deus (inquit) in cœlo, reuelans miſteria, qui

Dani.2. — indicauit tibi rex Nabucodonoſor quæ vẽtura ſunt nouiſſimis tẽporibus. Ac rurſum. Qui reuelat myſteria, oſtẽdit tibi quæ vẽtura ſunt. Sed & in nouo teſtamẽto multa ſolet per ſomnia immiſſa ſanctis hominibus Deus futura

Matthei.1. &.2. — demoſtrare. Vnde Ioſeph legimus ab angelo Domini in ſomnis admonitũ, de virgine Maria accipiẽda, De filio in AEgyptum adducẽdo, & reducẽdo. ¶ Quur autẽ Deus ita in ſomnis velit futura indicare, cauſa videtur, quia tũc ſenſus hoĩs magis ſunt quieti, exteriooribꝰ oĩbus ligatis, interioribꝰ etiã circa pauciſſima vel omnino circa nulla occupatis, ac proinde diuinę impreſſionis & internę cõmonitionis faciliꝰ ſuſceptiui. Huiuſmodi autẽ ſomnia nõ paſſim vulgaribus ſolent accidere, ſed illis q ſunt pręeminẽtes, vel ſanctitate, vt in quibꝰ magnũ & ſingulare aliquid Deus operari diſponit, vel dignitate, aut auctoritate, vt in ijs qui ſunt in adminiſtratione regnorũ. Quod enim Abrahæ, Iacob, Ioſeph, Danieli, Iudæ Macabæo, & huiuſmodi ſomnia fuerint à deo immiſſa, propter ipſorũ fuit pręcellentiã. Quod autem Pharaoni & Nabucodonoſor, propter ipſorũ dignitatẽ, vel certe ad diuini noĩs gloriã & amicorũ Dei glorificationẽ fuit. Quod etiã magiſtris piſtorũ atque pincernarũ Pharaonis fuit ſomniũ præſagiũ futurorũ immiſſum à Deo, propter Ioſeph exaltationẽ factũ fuiſſe creditur. Nihilominus Deo liberũ eſt, cuicunque

voluerit

voluerit etiam peſsimis ſomnia immittere. ¶ Alia vero ſunt ſomnia, quæ appellantur animalia: illa nimirũ quæ cõtingũt ex pri⁹ in vigilia ſenſatis, & maxime ex ijs circa quæ fuimus in vigilia ſoliciti, ſiue anxie diligẽter que occupati. Hinc fit, vt auarus ſomniet de pecunijs, de negotiationibus, emptionib⁹ atque vẽditionibus. Guloſus de epulis & cõuiuijs: luxurios⁹ de mulierũ cõuictu & colloquijs, alijsq́; huiuſmodi. Homo autem miſericors, ſomniat, de pauperũ neceſſitatib⁹, de miſerorũ patrocinio. Qui zela⁹ ꝑ iuſtitia, ſomniat iniuſticię punitionẽ oppreſſorũ ſuſpẽſionẽ, atque huiuſmodi. Nauta de vẽtorũ ꝓſperitate, & de nauigãdo, ſomniat, & literis ſtudẽs de ſuo ſtudio. Et vniuerſaliter, circa qualia occupatur homo in vigilia, circa talia vſaſ in ſomnio. Offerũt enim ſeſe ſpecies illę dormienti, quę ſolẽt vigilãti. ¶ Ex huiuſmodi autẽ ſomniis poteſt vtcũque cõiectare homo, q̃d potiſſimũ ipſius affectui inhęreat. Vt ſi quis frequẽter de honorib⁹ & laudib⁹ humanis ſomniet, merito ſibi metuere poteſt, ne fortè ſit ipſe homo ambitioſus: itẽ ſi de epulis ac lautitijs, ne forte ſit homo delicatus & guloſus atq; ita in cæteris. ¶ Sũt alia ſomnia naturalia, quę ſecũdũ cõplexionis humanę cõditionẽ cauſantur in phãtaſia, ipſo videlicet quod in cõplexione hominis dominatur immutãte cerebrũ, atq; ſpeciẽ ſibi cõformẽ imprimẽte i phãtaſiã, aut ſpeciẽ ſeruatã in ea mouẽte. Sic homines ſanguinei, in quib⁹ dominat̃ ſanguis, de reb⁹ rubeis, pulchris, & lætis ſomniãt, & frequẽter exiſtimãt ſe volare, eo quod ſanguis cõueniat cũ aere, eſtq́; hæc cõplexio lęta & aerea, propter quod læta & amœna ſomniãt naturaliter. illi autem in quib⁹ cholera dominatur, multũ ſomniant de igne, cũ quo cõuenit cholera, item de bellis, iurgijs, & contentionibus, ad quæ cholera extimulat Flegmatici (in quib⁹ dominatur aqua) ſolẽt de aqua ſomniare, vt pote iuxta aquas ſe ambulare, aut in aquas ſe incidiſſe aut ſubmergi, hiſq́; ſimilia, q̃ plurimũ ſolẽt pueris (in quibus adhuc humidũ dominat̃) accidere: ſomniãt etiam de glacie, niue, & huiuſmodi, vt q̃d per niuem ambulãt, aut ſuper glaciẽ labãt. Melãcholici vero (in quibus dominatur

Somnia animalia.

Nota diligenter.

Quõ naturaliter diuerſæ in hoïb⁹ cõplexiones diuerſa faciunt ſomnia.

terra) frequenter ſomniant ſe in terra defoſſos, aut terra oppreſſos, aut de ſepulchris mortuorum deq; alijs huiuſmodi, potiſsimum quæ ad oppreſsionem pertinent: maxime autē de rebus grauibus & triſtibus, vt pote de inferno, de morte, de perſecutione ab alijs illata, alijſq; ſimilibus, quoniam maxime grauis eſt & triſtis illa complexio.

¶Naturaliter etiam ſomniat homo de illo q̄d ſibi deeſt, & quod appetit, vt eſuriens ſomniat de cibo, ſitiens de potu, micturiens de pariete aut loco aliquo ſeparato, vbi liceat ſecundum honeſtatē mingere: cacaturiēs vero de cloaca. Vnde etiam interdum huiuſmodi ſomnijs contigit homines decipi, vt lectum impleant pro ſimario, & cōdormientium latera humectent pro pariete. ¶Ad eundem modum cum natura ſe oneratam ſenſerit alimenti ſuperfluo, quod ad generationem pertinet, dum ſe exonerare atq; liberare cupit, ſomnium in æſtimatiua imagines apparere facit taliū rerū ad quarū præſentiā ſolet fieri ſuperflui talis eiectio, eo quòd non aliter (niſi forte ex defectu virtutis retētiuæ) cōtingat eiuſmodi emiſsio. Natura ergo de ſalute viuētis ſolicita, id ita procurat, & æſtimatiuam ſic mouet: ne ſi non fiat ſuperflui illius exoneratio, varijs morbis & miſerijs miſere conſumat, id quod frequenter ſolet accidere. Atque ita contingit etiam caſtiſsimos viros, nocturnis illuſionibus ſolicitati atque vexari, illos maxime in quibus valida eſt vis generatiua. ¶Quod ſi quis interroget, quonā pacto fieri id poſsit in imaginatiua, vt talis fiat imaginū effictio, cum primæ non anteceſſerint cogitationes, ex quibus videantur poſſe oriri? Dicimus, ſicut in animalibus irrationabilibus, æſtimatiua potētia naturaliter mouetur quantum ad ea quæ ſunt naturæ opera, vt ad nidum ſtruēdum tali materia, tali forma, tali tempore, ad coeundum cum animāte ſui generis diuerſi ſexus, &c. ita æſtimatiuam hominis in hac parte moueri naturaliter, & imprimi in eā quādā impreſsionē, per quā excitetur ad tales efformandas imagines, ad quarum in æſtimatiua pręſentiā ſolet tale naturæ opus fieri. Neque vero mirum, ſi dicamus naturaliter aliqua ex parte hāc æſtimatiuā moueri, quādo quidē opus

De exoneratione naturali notatu digna

istud

iſtud quod queritur(nēpè ſuperflui corruptiui animalis expulſio)omnino naturale eſt,ad viuētis ſalutē cōſeruādam,

Quod boni & ſtudioſi uirtutum poſſent ſubinde mala perpeti ſomnia.

CAP. XXV.

EX qua ſomniorū diſtinctione nō modica ſumi poteſt conſolationis materia aduerſus quorundam nimiū pauidorū inordinatum & ſcrupuloſum timorem,qui grauiter triſtātur, ſi quādo per ſomniū aliquid eis contigerit quod virtuti videatur contrarium,atq; ita ſe affligunt quaſi talibus ſint vitijs apud Deū coinquinati, cum tamē ſecūdum rationē viuāt,& pro virili ſecundum ſpiritū aduerſum talia vitia vigiles decertēt,neque ex eo quod per ſomniū ita cōtigit,vllā apud Deum habeant culpā. Omnino enim cōtingere poteſt,& cōtingit nō raro eum qui ſecūdū rationē & voluntatē vere caſt⁹ eſt, ſomnijs rerum venerearū illudi, & eū qui ſecundū rationē verè ſobrius eſt ac tēperās,guloſitatis ſomnia perpeti.Iterumq; qui ſecundū rationē mitis ac placidus eſt,atque longuanimus ſomnijs iracūdiæ & ferocitatis vexari. ¶Sit enim quis(exēpli gratia) à naturali cōplexione ad rem veneream vehementer inclinatus,propter virtutis generatiuæ in ipſo fortitudinē, hic quantūuis ſecundū firmū caſtitatis propoſitū viriliter reſiſtat,& nequaquā cōſentiat:ita vt propoſiti firmitate & cōtinua reſiſtentia,maxime autem deſuper veniente Dei gratia(ſine qua iuxta Sapiētis ſentētiā,nemo caſt⁹ fieri poteſt) habitū caſtitatis ſit adeptus,cōtinget nihilominus hunc interdum ſomnijs malæ cōcupiſcentiæ illudi. Et qui vigilās præſente ratione,neque pro vita,neque ꝓ morte in muliere cōſentiret appetitum, nec vllum ferret familiare colloquium aut cōmercium,dormiens ſubinde etiam amplexus & oſcula acceptat & quærit. ¶Ad eundem modum qui à naturali eſt complexione vehemēter pronus ad iracundiā, plenus flauēte cholera,hic quantūuis multo labore & multa Dei gratia ſit adeptus manſuetudinis patientiā, adeo vt vigilās,neq; in pilo,neque in obulo velit nocere quantumuis in ipſum delinquenti,hunc tamē cōtingit per ſomnium

Totum hoc caput diligenter expende.

Sapien.8.

pugnare,interficere,dilaniare,diſcerpere hoſtẽ,eius domũ ac ſegetẽ ſuccẽdere,& cuncta eius bona diripere. ¶ Ita melancholicũ qui dei gratia multo labore ſecundum rationẽ atq; volũtatẽ puſillanimitatis vitiũ debellauit, & timorẽ pepulit inordinatũ,cõtingit p ſomnia graui cõcuti timore. Et qui in vigilia de Dei miſericordia optime cõfidit ſe cõſequuturum æterna gaudia,per ſomniũ pari ſibi videtur inferni tormẽta:quiq; per vigiliam cõfidit ſe circũdatũ lætãtium angelorũ caterua,per ſomniũ interdũ ſibi videtur in medio terribilium demonũ iacere oppreſſus. Ita pure ſanguineus,aliquis quãuis vere ſecũdũ rationẽ & volũtatis affectũ ex dei gratia oẽs auerſet mũdi voluptates, ſubinde tamẽ per ſomniũ videtur ſibi in medio delitiarũ iucũdari. ¶ Imo verò ſi diligentius aduertamus, cõperiemus iſta omnia etiã in vigilia ita accidere. Hinc enim tẽtationes ſunt que à carne exurgũt etiã in bonis & ſctis viris, videlicet vel gulæ,vel luxuriẹ,vel iracũdiẹ,& cẹterorũ malorũ:quomodo de ſe ipſo narrat beatus Hieronym⁹,quòd cũ in vaſta eremi ſolitudine exeſo eſſet corpore,& artiſſima ſeipſũ ſtringeret inedia, Romanis tñ ſe putabat inter eſſe delitijs. ¶ Qui ergo huiuſmodi ſe ſentit ſomnijs rerũ bonarũ tãgi,aut etiã in vigilia eiuſmodi vexari motib⁹ nõ ſtatim deijciatur aĩo,nõ ſe mox dei exiſtimet inimicũ, Veruntamẽ examinet ſeipſum diligẽter an nõ ex præuijs in vigilia volũtarijs cogitatibus, aut effectib⁹,iſta ſic exurgant,an nõ exorta fuerint à cauſa aliqua volũtarie ſubminiſtrata,vnde eiuſmodi ſomnia per ſe nata ſunt ſequi. Et quidẽ ſi poſt diligens examẽ nullius huiuſmodi mali ſibi eſt cõſci⁹,nihil eſt quod metuat,nõ eſt quur multũ anxiet animo:hoc tamen diſcat & cõſideret, in ſua carne adhuc viuere cõcupiſcentiã,diſcat non debere ſe eſſe ſecurum, diſcat nondũ perfectè deuictum eſſe ſiue ſubactum domeſticum hoſtem,diſcat ſibi adhuc ſtandũ ſuper cuſtodiam:& humilitatis ac prouidẽtiæ ſibi ſumat occaſionẽ, ne mox vbi aliquẽ virtutis habitũ aut donũ aliquod acceperit,oĩa in tuto putet, ſeq; in portu nauigare ſecurũ. Agat quoq; gratias Deo cui⁹ gratia ita ſibi aduerſiſſimũ hũc hoſtẽ ſub

Hieronymus ad Euſtochium.

Ex animãda ſomnia vnde proficiſcantur.

iugauit

iugauit,ſubiectumq́; fecit(carnem dico & ſanguinē)vt nō niſi in ſomno abſente ratione,vel in vigilia per ſurreptionem, velut à tergo aut à longe audeat accedere,& nō in vigilia aperte prodire in aciem. Eſt enim hoc ſignum euidēs infirmati hoſtis,cum iam non palam, ſed velut per ſurreptionem tantum ex abdito,audet aduerſarium impetere. ¶Cæterum,de ſomnijs quatenus ex eis pronoſticari aliquod liceat aut nō,item quomodo ea obſeruare & non obſeruare,præſentis non eſt negotij. Ad moralem enim ſpectat doctrinam,tametſi non minima ex parte ex præcedentium hæreant cognitione. Nos ergo de plurimis paucula quædam dixiſſe contenti (quoniam profecto etiam ſi velimus multa,non valemus, ob ignorantiam rerum intus latentium)feſſum nunc calamum abditarum rerū curioſa inſpectione atque perſcrutatione,ad quietem reponimus, quo deinde ad id quod totius conſiderationis noſtræ erit ſupremum,reparatis viribus alacriores redeamus:ſi tamen prius(iuxta hactenus in libris omnibus ſeruatam conſuetudinem)magni Dei gloriam cantico celebrauerimus, cuius ſunt omnia hæc mirabilia, hiſque infinito maiora,quæ noſtri ſterilitas calami minime valet explicare: qui in trinitate & vnitate perpetuo beatus viuit,regnat,& gloriatur in ſecula ſeculorum. Amen

Finit conſiderationis Phyſicæ Liber decimus.

PSALMVS MAGNO ARTIFICI eſt fabricator humani cerebri.

Videbam ego nuper anatomiam,inciſionemq́; humani corporis: aderat qui ſecabat chirurgus,aderat qui demonſtrabat omnia medicus.

Ille quædem diuidebat ſubtiliſsime, & vſque ad venulas minimas tenuiſſimosq́; neruulos incidebat omnia:hic verò digitis ſollicitiſsime cuncta monſtrabat,verbisq́; declarabat quantum poterat.

Super mēbris ſingulis quantūuis paruulis faciebat ſermones prolixiſsimos: & poſt finita verba oīa adijciebat

nondum ſe mẽbri naturã explicuiſſe vel vſque ad dimidiũ.

Tantũ(inquit)quæ magis ſunt cognitu vtilia,quæ magis expoſita proferimus:& tamẽ protrahebat dies multos prolixis ſermonibus.

Admiratus ſum vehementer in pluribus ſagacis naturę operibus : dum ita mirãdum cõſpicerem in cunctis ordinẽ, ita ſtupendam in ſingulis virtutem, & vſum neceſſarium.

Nihil erat ſuperfluum, inordinatũ nihil, nihil indecorum,nullum erat mẽbrum, à cuius contẽplatione poſt inſpecta auditaq; omnia cum ſtupore non abſcederem.

At verò poſteaquam ad verticem peruentum eſt ad anatomiam cerebri, ibi videlicet, quæ prius videram iudicabã nihil eſſe omnia.

Secabat ille ſumma ſolicitudine, inciſionibus ſubtiliſsimis iſte de rebus minimis neſcio que declarabat maxima.

Pape,quàm ſtupenda,quàm admiranda,quàm ſpectatu digniſsima illic erant demõſtrãda:vix tota oculorum intẽta acie ſufficiebã intueri,de qb⁹ iſte tractabat mirabilia.

Ibi cranium & pericranium,ibi pia mater & dura mater, miringa maior & miringa minor:ibi neſcio quæ nimiũ mirandæ connexiones & immiſſuræ,quibus iſta nectebantur adhærebantq; inuicem.

Ibi ventriculorũ diſtinctiones variæ,& cellulæ diſtinctę diſtinctone viſibili:ibi rete mirabile,vere mirabile, de cuius inuolutionibus narrabat ille miranda, cum vix præ tenuitate ipſum poſſet cõſpicere acies oculorum meorum.

Ibi neruorum à cerebro exeuntium ſpectatu digniſsima colligatio : ab anteriori parte molliorum, duriorum à poſterioribus.

Naturæ prouidentiam miris efferebat præconijs ſingulorum addinuicem prouidam diſpoſitionem oſtendens,ad ſalutem & commoditatem animalium.

Pergebat ille his cõmonſtratis plura oſtẽdere : ego verò longius non valebam progredi, neque pręeuntem valebã inſequi,quoniam me ſtupor inuaſerat.

Et nunc,artifex magne,nulli arte ſecundus, precellẽtior omnibus:quid dicam ego,quid loquar de operib⁹ artis tuæ?

O vtinam

O vtinam contingerent tibi ſpectatores, artifices periti operis: ab his enim poſſet tibi dari gloria.

Qui inter homines, magnæ artis fabricauerint opus nihil æque optant ac peritos artis ad ſpectandum illud.

Si magnę artis opus in poſſeſsionem venerit hominibus rudibus qui artis ſunt ignari: perdit artifex gloriam artis ſuæ quantumuis ſit præcellens artificium.

Ita profecto nobiſcum res habet, quantum ad præſtantiſsima opera tua: fabalib⁹ ſtipulis groſsiores ſumus quãtumlibet nobis videamur ſubtiliſsimi.

Sapientia & artificium operis tui nequaquam contemplari ſufficimus, neque milleſimam partẽ artis quam oſtendiſti in capite noſtro, vel doctiſsimus pernouit medicus.

Attamen etiã ſi nemo miretur, ſi nemo laudet ſemper manet in opere ipſo gloria artificis: ita & tibi magne Deus ſemper tua manet gloria in cunctis operibus tuis.

Sis benedictus in æterna maieſtate tua: ſis benedictus, ſis laudatus & glorioſus in ſecula, pro ineſtimabili ſapientia & bonitate tua.

Gloria patri & filio & ſpirituiſancto.

Sicut erat in principio, & nunc & ſemper, & in ſecula ſeculorum, amen.

Finit Pſalmus.

LIBER VNDECIMVS Conſiderationis Phyſicæ.

De Intellectu & eius officijs.

PRAEFATIO.

Quæ hacten⁹ à nobis libris præcedẽtib⁹ determinata ſunt, nõ homini ſunt peculiaria, ſed vel rebus naturalibus omnib⁹ generaliter cõueniunt, cuiuſmodi ſunt quæ in primo libro de principiis diximus, & in ſecundo de cauſis

in tertio de motu,in quarto de loco & tempore,in quinto de generatione atque corruptione: vel homini ſunt cũ cæteris viuentibus(vtpote plantis & animalibus brutis) cõmunia,nempè ea quæ in prioribus tribus libris de potentijs vegetantibus & ſenſibus tam exterioribus,quàm interioribus diximus. Neq; hactenus vllo librorũ præcedentium de ijs quæ homini peculiariter competunt,quicquã egimus. At vero hominis egregia præcellentia,qua cæteris omnibus præſtat naturalib[9] rebus,& admirabiles illæ virtutes quas in nobis peculiariter aduertimus,merito ſpecialẽ exigũt tractatum.Si enim cœleſtia corpora, propter ſuam quã in hæc habent inferiora potentẽ actionem,ſpecialem meruerunt determinationem,ſi deniq; etiã meteorologicæ impreſsiones(quæ & mixta imperfecta dicim[9]) propter ſuã tantum incertam & ſubitã generationem ſingularem nobis extorſerunt tractatum humanæ naturæ præcellentia,an non multo iuſtius id ipſum expoſcit, ac exigit?Videlicet vt illas ſpeciali opere diſcutiamus,declaremusq; nobiliſsimas virtutes & operationes,quæ homini ſic proprie peculiariterq; conueniunt, vt in nullis rebus naturalibus poſsint eædem vel ſimiles reperiri?Quæ enim hæc foret inordinatio diſciplinæ,poſt exactã de rebus naturalibus omnibus determinationem,ipſum quod eſt omnium præcipuum negligere,& ad quod cætera omnia tanquam ad finem ordinantur intactum pertranſire? Iuſtum eſt ergo,ſemel nobis in manũ ſuſceptus calamus tantiſper nobis inſeruiat, donec pro noſtra virili ſecundum bonum Dei auxilium, & hæc verè maxima vel balbutientes explicauerimus.

De hominis præcellentia,& quomodo intellectus per ſenſum cognoſcitur. C A P. I.

HOminis ſuper alias res naturales præcellẽtia,in intellectu atq; voluntate conſiſtit, potẽtijs duabus vtiq; nobiliſsimis, quibus Dei in nobis imaginẽ & ſimilitudinẽ gerimus,& ſecũdũ quas Dei formas Deiq; capaces ſoli homines ſumus,ſecundum quas immortales ſumus incorruptibiles,& impaſsibiles (paſsione quacũq; violenta

violentia vel ad corruptionē deducente)ab vlla rerū natu raliū quātumuis potentiſsimę fuerit actionis:ſecūdū quas item ſoli homini cōuenit in ſuis actionibus libertas meri tum vel demeritū,prēmium atq; pœna,ſaluatio atq; dam natio æterna,fœlicitas æterna vel æterna miſeria. Nulla enim irrationalis creatura intellectu & volūtate carēs im mortalis eſſe poteſt,nulla Dei imaginem in ſe gerit,nulla Deiformis vel Deicapax dicitur,nulla meretur vel deme retur nulla prēmio æterno remunerabitur,vel æterna pœ na punietur. Hæc enim omnia ſolius ſunt hominis,quē admodū in poſterioribus latius declarabimus. ¶ Quoniā vero ſecūdū rectū ordinē prius eſt rē intellectu percipere, poſterius aūt velle vel nolle. Intellectus enim eſt prēſenta le voluntatis acceptare vel refutare,iccirco prius de intelle ctu quàm de voluntate eſt dicendū. Eſt aūt in diſciplinis ordo valde cōueniēs,incognita per nota,& min⁹ nota per notiora(quātū fieri poteſt)declarare.quēadmodū ex prin cipijs per ſe cognitis venitur ad ſcientiā cōcluſionis, & ex corporalibus exēplis manuducimur ad intelligenda ſpiri tualia. Erit ergo modus cōuenientiſsimus naturā intelle ctus declarādi per cōparationē ad ſenſum(qui iā ex ſupra determinatis præſupponitur cognitus)partim quidē ſe cundū ſimilitudinē,partim vero ſecundū diſsimilitudi nē.In quibuſdā enim cōueniūt, & in quibuſdā differunt. ¶ Primū itaq; omnium aduertendū eſt,quòd ſicut ſenſus eſt potentia quædā apprehēſiua rerum foris exiſtentium abſq; reali ſuſceptione ipſarū per ſolam receptionē ſpecie rum:ita & intellectus talis quædam eſt potētia per quam homo etiā quæ extra ipſum ſunt intus apprehendit,non rem ipſam vel eius partem vel vllam corporalē eius quali tatem,ſed tantū rei quam apprehendit ſpeciem intra ſu ſcipiēdo. Non enim in anima(vt Ariſtoteles ait)lapis, ſed lapidis eſt ſpecies. ¶ Eſt tamē manifeſta ei⁹ in hoc differē tia à ſenſibus exterioribus, quòd ſinguli ſolū ſui proprij ſenſibilis ſuſcipiunt ſpeciē, vt viſus ſolā ſpeciem coloris, Intellectus aūt indifferenter omniū ſimul eſt ſuſceptiuus & omniū apprehenſiuus. Tranſcendit etiā potentiam pri mam

Intellectus & volūtas quanta homini præſtent.

Ariſt.3.li. de ani.

man interriorem, quã ſupra nominauimus ſenſum cõmunem: quoniam ille licet cõmuniter ſpecies ſuſcipiat ab omnibus exterioribus ſenſibus, non tamen poteſt niſi illa ſuſcipere quæ ei ab exterioribus tranſmittuntur. Nulla enim ſpecies eſt in ſenſu cõmmuni, pręter eas quæ à ſenſibus exterioribus ad ipſum tranſmittũtur. ¶ Amplius vero etiam à vi æſtimatiua ſiue phantaſtica differt intellectus (tametſi quibuſdã antiquorum ita viſum non fuit) quoniam intellectus eſt potentia vlterior, & multo ſuperior ipſa æſtimatiua ſuperior eſt in ſenſu cõmuni aut imaginatiua. Cuius rei habita declaratione, magna ex parte quid intellectus ſit & quomodo homo cęteris præſtet hac in parte animantibus, erit manifeſtum.

Quomodo intellectus ſit potentia ſuperior, quàm æſtimatiua.

CAP. II.

Quomodo potentia vna eſt altera ſuperior.

PRo cuius intellectu notandum eſt, quòd illa potentia merito ſuperior dicitur, cui altera ſubſeruit & ſubminiſtrat, & quam illa tranſcendit ac ſuperat virtute actionis: quemadmodum videlicet ſenſus communis ſingulis exterioribus ſenſibus eſt ſuperior, eo quod ſinguli ſubminiſtrent illi, tranſmittentes ad ipſum ſuorum ſenſibiliũ ſpecies. Hic autẽ operationis nobilitate excedit exteriores ſenſus, quoniam diuerſorũ ſenſuum ſenſibilia ſimul cõferre poteſt, atque inter eã diiudicare, itẽ & actus ſenſuũ exteriorum percipere, quæ duo nullus poteſt ſenſuum exteriorum. ¶ Rurſum æſtimatiua iccirco ſuperior reputatur & eſt ſenſu cõmuni, quoniam hic illi ſubminiſtrat, ſpecies ſuſceptas ab exteriorib⁹ mox ad imaginatiuam tranſmittẽs & ibi recondens: non vtique pro ſemetipſo (quoniam ipſe illis ſpeciebus in abſentia ſenſibilium non vtitur) ſed pro æſtimatiua, ſiue phãtaſtica, nimirũ vt ex ſpecieb⁹ huiuſmodi ipſa eliciat intentiones non ſenſatas, cõponatq; & diuidat, & excitata his ſpeciebus ſuũ exerceat officium. Ipſa autẽ ęſtimatiua operationes habet excellẽtiores quàm ſenſus cõmunis, vel imaginatio, eo quòd ſpecies illas poſsit adinuicẽ cõponere & diuidere, atque ita cogitationẽ tali cõpoſitioni,

tioni,vel diuiſioni ſpecierum reſpondenté in ſe ipſa efficere ac talis intétionis ſpecié nunquã à ſenſu cõmuni habitã in memoria reponere.Ité poteſt non ſenſatas intétiones elice re, easq́; ſimiliter reponere, quæ neque ſenſus communis neq; imaginatiua poſſunt. Iccirco iure ſuperior dicitur. ¶Eadé quoque ratione æſtimatiua etiã memoria ſuperior eſt,quoniã ipſius vtitur ſeruitio,quomodo arca & horreum deſeruit poſſeſſori: & habet æſtimatiua multo nobiliores operationes. ¶Ad eundé ſane modũ cõperimus intellectũ in homine ipſa æſtimatiua vi,ſiue phantaſtica multo ſupe riorem,videlicet quia æſtimatiua intellectui deſeruit,phã- taſmata(id eſt,intétiones in phãtaſia operatas)prǽſentãdo ipſi intellectui ad fabricandum ex eis ſpecies rerum ſolo intellectu perceptibilium, & omné ſenſum tranſcendẽtium, quæ nullus ſenſus,neque interior neque exterior poteſt cõprehédere.Atque hǽc eſt operatio illa qua intellectus ſuperat æſtimatiuã.Sic enim ſe habet intellectus ad phãtaſma ta(id eſt ad ſpecies vel intétiones quæ ſunt in phãtaſia ſiue æſtimatiua) quomodo ſe habet æſtimatiua ipſa ad ſpecies à ſenſu cõmuni trãſmiſſas,& in imaginatiua ſeruatas.Quo modo enim per æſtimatiuam apprehendit & percipit animal brutum,quod per ſenſum cõmunem non poteſt,videli cet amicitiã,vel inimicitiã,voluptatem,& dolorem, cõueniens & diſcõueniens ſecundum ſenſum: ita per intellectũ homo plurima intelligit,quæ per eſtimatiuam ſolam impoſsibile foret percipere. ¶Tametſi enim ǽſtimatiua poſſit elicere intétiones nõ ſenſatas à ſpeciebus ſeruatis in ima ginatiua,ſunt tamé illæ perpaucæ,& huiuſmodi, quæ conducunt ad animalis vitæ conſeruationé, atque directioné, ſecundum quod animal eſt, vt pote amicitię vel inimicitię cõuenientis vel diſcõuenientis ſecundũ ſenſum:quam æſti matiuæ operationé in pueris videmus nondũ ratione vten tibus,ité & in amétibus atque morionibus grandioris ætatis, in quibus perparũ cernitur differétię ab irrationalibus, niſi quod propter excellentiam æſtimatiuæ in hominibus videatur in quibuſdã eminere.¶At vero intellectus cõuertédo ſeſe ad eas quę in phãtaſia ſiue ǽſtimatiua ſunt intétio

Intellect⁹ æſtimatiua nobilior.

nes

nes,plurimarũ rerum elicij cognitioné,quas ſenſitiua po tẽtia nulla ſiue exterior,ſiue interior poteſt percipere.Intellectus enim virtute mirabili intelligit formas ſeparatas,naturas vniuerſales, angelicas mentes, imo & ipſum Deũ:quę nequaquã ab æſtimatiua poſſunt cognoſci.Itẽ & alias habet intellectus operationes mirabiles,affirmando & negãdo,tã in vniuerſalibus quàm in particularibus, tã in abſtracto quàm in cõcreto,& multipliciter ratiocinando,de quibus oĩbus ſuo loco dicetur poſterius.Nunc vero (priuſquã extra ꝓpoſitum abducatur)illud tota virtute qua poſſumus declaremus,quõ intellectui in ſua operatione æſtimatiua ſubminiſtrat,id eſt quomodo ex phantaſmatibus intellectꝰ rerũ cognitioné in ſe poſsit acquirere, quæ non in æſtimatiua præfuerunt. Sic enim & mirabilis ordo potentiarum adinuicem.Ita in homine ab optimo Deo pulchre diſpoſitarum clareſcet, & nihilominus(qđ quærimus)ipſius intellectꝰ natura fiet manifeſta.

De Platonis opinione exiſtimantis omnium intelligibilium ſpecies eſſe intellectui concreatas.

CAP. III.

Platonis opinio.

AD prædictorum autem determinationem, ante omnia hic pertractanda videtur Platonis quondam celebris opinio,qui exiſtimauit rerũ omnium intelligibilium ſpecies fuiſſet intellectui à principio concreatas,& animam rationalem a principio ſuæ conditionis omnium rerum habuiſſe cognitionem, per ſpecies proprias ſibi concreatas:quam cognitionem,dicebat per immerſionem in hoc corpus animam perdere,ſpecies tamen manere:quomodo homo multo obrutus potu,aut ſomno preſſus nihil eorum actu intelligit, quæ tamen ſecundum habitum & ſpecies tenet. Atque ita(iuxta poſitionis huius conſequentiam)aſſerebat,hominis ſcire vel addiſcere,non aliud eſſe quã reminiſci.Dicebat enim,cum quis de nouo quippiam videretur addiſcere,ſpecię in anima exiſtentem(vt pote ipſi cõcretã)ſolum excitari,ſicque tantum recordationé fieri quaſi oblitę rei per craſsi corporis immerſionem,nó aũt ſpeciẽ vllã de nouo in intellectu

fieri. Atq; ita nihil dicebat hominem iam addiſcere, quod non prius aliquando cognouerit. Iuxta quam poſitionem dicẽdum foret, intellectum non poſſe vti miniſterio æſtimatiuæ ad aliquam ſpeciem de nouo in ſe acquirendam, ſed tantum ad exercitationem ſpecierum: ita videlicet vt per phantaſmata excitarentur ſpecies, quæ in intellectu præexiſtunt, ad efficiendum in intellectu rei cuius ſunt ſpecies cognitionem. ¶ Verùm hæc poſitio primum quidem Chriſtianæ fidei nõ conſonat, quæ tenet animas hominum non ſimul fuiſſe creatas, neque etiam prꝫfuiſſe ante corporis informationem, ſed vna cum infuſione corporis ſigillatim ſingulas à Deo creari, & eo ipſo momento quo in corpus infunduntur ſimul & creari. Deinde etiã philoſophis meliora ſentientibus, eadem poſitio diſplicet. Reprobat enim eam Ariſtoteles tertio libro quam de anima ſcripſit, pulchre docens, intellectum nullam habere ſibi connaturalem & cognatam ſpeciem, ſed eſſe velut tabulam nudam, in qua nihil actu ſit deſcriptum: eſſe tamen intellectum ex ſua natura ad ſpecies omnium rerum in ſeipſo ſuſcipiendas idoneum, quomodo tabula nuda, in qua nihil eſt deſcriptũ ſuſceptiua eſt cuiuſlibet ſcripturæ. Cuius ſentẽtiam (vt magis verã, magiſq; fidei, rationi, & experientiæ conſentaneam) in ſequentibus latius volumus declarare, illa altera minus probabili omiſſa. Ariſtoteles à Platone diſſentit.

De diſtinctione intellectus agentis, & patientis.

CAP. IIII.

AD cognoſcẽdũ ergo quomodo intellectus in ſua operatione phantaſiæ vtitur miniſterio, nota, qđ (iuxta Ariſtotelis cæterorumq; eius in hac parte ſequacium traditionẽ) intellectꝰ diuiditur in agentem & patientem. Intellectus agẽs dicitur, cuius eſt ſpecies rerum intelligibiliũ efformare, atque efficere, quibus mediãtibꝰ fieri poſſunt rerum intellectiones. Intellectus autẽ patiens vel paſsibilis dicitur, cuiꝰ eſt ſpecies virtute intellectꝰ agẽtis efformatas in ſe ſuſcipere. Quomodo enim in rebꝰ naturalibus cõpoſitionem ponimus ex forma ſubſtãtiali omnium accidẽtium atq; diſpoſitionum effectiua, & mate- Intellectus agens & patiens.

ira omniū ſuſceptiua:ita intellectus totā ſubſtātiam ex duabus hiſce potentijs velut partibus duabus dicunt conſtare, quarum altera ſe habet ſecundū rationem materiæ,videlicet intellectus paſsibilis,nullo modo actiuus,ſed tantū paſſiuus atq; ſuſceptiuus ſpecierum: altera vero habet rationem formæ,ſolum actiuus & nullo modo paſsiuus. ¶Intellectus agens(vt inquit Ariſtoteles)eſt in omnia facere,hoc eſt omnium intelligibiliū ſpecies poteſt in intellectu paſsibili efformare,comparaturq; lumini in ordine ad colores: quoniā ſicut lumen cadens ſuper colorem facit ipſum ſuā ſpeciē in organo viſus imprimere,ſicq; ipſum cui⁹ eſt color à ſenſu facit cognoſci:ita per hunc agētem intellectum ſuā virtutem cōuertētem ſuper phātaſmata efformatur in intellectu ſpecies intelligibilis,per quam fit in intellectu eius rei cuius eſt ſpecies intellectio,ſiue intellectiua cognitio. Neq; vllum eſt ens quantumlibet à ſenſu remotum,quantūlibet vniuerſale,quantumlibet abſtractum,cuius nō poſſit intellect⁹ agēs ex aliquo ſibi oblato phātaſmate(id eſt, ex aliqua intentione phātaſtica)in intellectu paſsibili ſpeciem efformare.Quid enim magis à ſenſu elongatū quàm Deus?Attamen intellectus agens in homine tātæ eſt virtutis,vt aliquā ſpeciē poſsit in intellectu efformare,mediante qua deum vtcunq; cognoſcat,quamuis nondum ſecundum eſſentiam ſicuti eſt.Eſt ergo intellectus agentis(iuxta Ariſtotelis ſentētiā)in omnia agere,id eſt, ſpecierum omnium intelligibilium rerū effectiuum.Qui enim poteſt in id quod remotiſsimū eſt multo facilius poterit in illud quoq; quod eſt minus elōgatum. ¶Intellectus autē paſsiuus eſt in omnia fieri,id eſt,omniū rerum poteſt in ſe ſuſcipere ſpeciem poteſtq; rerum omnium ſimilitudine formari.Vnde fit vt nōnunquàm etiam poſsibilis à potentia ſuſcipiendi nominetur. Quod quidem manifeſte ex præcedēti conſequitur. Si enim intellectus agens potens eſt omniū ſpecies efformare,& in ſeipſo nō poſsit quicquam recipere,ſed quæcunquæ ipſe operatur,ſuſcipit intellectus paſsibilis,manifeſto ergo conſequio infertur, quod paſsibilis intellectus ſit omnium ſpecierum intelligibilium rerum ſuſceptiuus.Quemadmodum

Ariſto.ſ. lib.de aīa.

dum ſi forma ſubſtantialis lapidis eſſet omniũ operationum effectiua, materia lapidis vtique omnium eſſet ſuſceptiua. Eſt enim intellectus agens (vt ſupra diximus) tanquam forma, patiens verò vt materia. Atque hoc modo intellectus paſsibilis quodammodo dicitur eſſe omnia, id eſt, omniformis, quatenus omnium ſimilitudine poteſt formari, indui & ornari, quemadmodum pulchrè beatus Hieronymus in epiſtola ad Paulam de omnibus ſacræ ſcripturę libris, de cera ait, his verbis. Mollis cera, & ad formandum facilis, etiam ſi artificis & plaſtæ ceſſent manus, tamen virtute totum eſt, quicquid eſſe poteſt. Hieronymus.

Per qualitatem luminis, declaratur uirtus intellectus agentis. CAP. V.

Quemadmodum autem in corporalibus nullus eſt color qui nõ per lumẽ poſsit illuſtrari vt ſuã ſpeciem in organũ infundat, ſicq́; viſionẽ in ipſo efficiat: ita nulla res eſt cuius non poſsit (per huius intellectus agentis ad ſe cõuerſionẽ) intelligibilis ſpecies imprimi in intellectũ paſsibilem, & cuius non poſsit in eo notitia efformari per virtutem agentis intellectus. Quẽadmodũ enim color eſt obiectũ viſus, & ideo quicquid ſub colore comprehenditur, luminis illuſtratione æquè poteſt in viſum imprimere ſuã ſpeciem: ita ens ſiue verum (quæ adinuicem conuertuntur) obiectum eſt adæquatum intellectus: atque ob hoc per lumẽ intellectus agentis poteſt in intellectũ paſsibilẽ imprimi ſpecies omnis eius quod ſub ente cõtinetur. Ens ſeu verum intellectus obiectum. ¶ Rurſum quẽadmodũ nullus color quantũuis lucidus, quantumuis nobilis, poteſt à viſu percipi, ſi defuerit lumen, quod ſuper ipſum cadat, ipſumq́ue illuſtret: ita nullũ ens eſt intelligibile, niſi ratione huius intellectus egẽtis, videlicet niſi hic ſuo fulgore ad rem illam ſeſe conuertat. Et quẽadmodũ iuxta virtutẽ luminis fit color melius viſu perceptibilis, ita vt lumine ſpendidius ſuper colorẽ cadente, ipſe ſit melius viſu diſtinguibilis, quàm ſi lumine tenui & obſcuro illuſtraretur, eo quòd in organũ ſpecies perfectius imprimatur: ſic etiã iuxta huius agẽtis intellectus virtutẽ res eadẽ ab vno melius perfectiusq́ue intelligitur quàm ab alte-

Intellect⁹ agens verum eſt lumen. ro,iuxta quod intellectus agens perfectius, vel imperfectius rei ſupra quam cadit,& ad quam ſe conuertit ſpeciẽ intellectui imprimit paſsibili. ¶ Patet ergo,queadmodũ huius intellectus agentis natura ,mirum in modũ ex luminis naturalis cognitione oſtenditur. Eſt enim & ipſe verum lumẽ ſpirituale,& vtique verius illo quod à Sole

Pſal.4. diffunditur in aërẽ.Hoc enim lumẽ eſt de quo Pſalmiſta loquitur, dicens:Signatũ eſt ſuper nos lumen vultus tui domine,dediſti lætitiam in corde meo. Sicq; enim plerique ſanctorũ patrum locũ iſtũ interpretantur de naturali lumine intellectus,quod in nobis De⁹ ab initio velut ſignauit,dũ nobis in apice ſupremoque vertice animæ ſpeciali prærogatiua dignitatis impreſsit.Et eſt planè intellectus agens in homine quoddã diuinitatis veſtigiũ, ac participiũ aliquod infinitę immẽſæque lucis quę eſt ipſę deus. Qũo enim ab igne permaximo ſcintillulæ multæ exeũt, aliquid claritatis illius & luciditatis ignis primarij referẽtes,ita ab illa immẽſa ineffabilique diuina luce(de

Iohan.1. qua ſcriptũ eſt:Erat lux vera q̃ illuminat oẽm hominẽ vęnientẽ in hunc mundũ)in animas ſingulorũ hominũ velut ſcintillula quædã deriuatur,eiſq; inſidit inextinguibilis:ſi tamen iuſtũ eſt, modicũ iſtud in nobis lumẽ reſpectu diuinæ lucis cõparare ſcintillulæ, reſpectu ignis magni:quãdo quidẽ aliàs in ſcriptura ſancta legimus ipſos quoq; in gloria pleniſsimè refulgẽtes beatos,nõ niſi ſcintillis fulgẽtib⁹ cõparari.Sic em̃ quodã in loco legimus:

Sapien.1. Fulgebũt iuſti,& tãquã ſcintillæ in arũdineto diſcurrẽt. Nos tamẽ ſcintillulæ cõparare cogimur hoc diuinę lucis in nobis participiũ,quandoquidẽ minus aliquid igneũ, aut lucidũ in humana appellatione nequimus inuenire.

Ex differentia intellectus & ſenſus,oſtenditur neceſſariò ponendum intellectum agentem. CAP. VI.

EST autem notanda differentia inter ſenſum & eius obiectum ex parte vna, & inter intellectum & eius obiectum ex parte altera. Nam ſenſibile obiectum. (ſi adſit requiſita conditio)ſua actione imprimit ſuam ſpeciem in organum ſenſus: vt color præſente lumine agit in organum viſus, agendoque imprimit in ipſum ſuam

ſuam ſpeciem. Lumen enim non eſt cauſa effectiua ſpeciei, neque in oculũ agit per hoc quòd colorem illuſtrat, ſed eſt tantũ quædam cõditio requiſita ad hoc vt color poſsit agere in viſum. Quantũ verò ad intellectum, contrario modo ſe res habet. Cũ enim rem aliquã quæ eſt extra nos intelligimus, ipſa res non agit in intellectum per ſe imprimẽdo ſuã ſpeciem. Nulla enim res corporalis poteſt agere in intellectum, cum ſit potentia ſpiritualis, & nullũ habẽs organũ corporeum. Neque imaginandũ eſt, ſic ab æſtimatiua trãſmitti ad intellectũ ſpecies corporales, quomodo ab exterioribus ſenſibus trãſmittuntur ad ſenſum cõmunem. Cum enim intellectus nullũ habeat corporeũ organũ in quo inhabitet, nullus poteſt eſſe tranſitus per quem ſpecies talis ſenſibilis poſsit tranſmitti ad intellectum. Sed neque intellectus ipſe (propter ſuam nobilitatẽ) capax foret vlli⁹ ſpeciei ſenſibilis. ¶ Atque hinc patet ratio, quare magis oporteat duplicẽ ponere intellectum, quàm duplicẽ ſenſum. Non enim ſolet ſenſus diuidi in agentẽ & patientẽ: ſed ſenſum dicũt ſimpliciter eſſe potentiã paſsiuam quantũ ad ſpeciem, eo quòd ſpeciẽ in ſeſe non debeat neque poſsit efformare vllius ſenſus, ſed ipſius obiecti actione in ipſum imprimatur, & in ſpeciem acquirendo ſe habeat pure paſsiuè, tametſi in ordine ad actum ſuum propriũ, quodammodo ſit potentia actiua vel proprie operatiua. Operationem enim ſuam ſenſus in ſeipſo efficit, ſpeciem autem (mediante qua vt inſtrumento ſuam operatur ſenſationem) nequaquã. Atque hac ratione, quãtum ex parte obiecti tota ſubſtantia ſenſus paſſiua dicitur: neque in agentem & patientem ſecundum ſuas partes ſecatur. ¶ Contra verò quia obiectum intellectus per ſe non ſufficit ſua actione imprimere ſuam ſpeciem, omnino tamen eget ſpecie: ſi debeat intelligere, neceſſe eſt intellectũ ponere non mere paſsiuũ reſpectu ſuæ ſpeciei, ſed partim effectiuum. Alioqui impoſsibile eſſet ſpeciem in intellectu formari, & per cõſequens neque vlla poſſet fieri intellectio, cum ſine ſpecie ipſa nequeat fieri viſio in oculo, ſi nec potentia ipſa viſiua haberet virtutem efformandi in ſpeciem coloris, nec etiã ipſi colori

Intellectus in ſenſu differẽtia.

Quare duplex intellect⁹ ponitur & nõ duplex ſenſus.

B 2 talis

talis competeret actio.Vnde enim acciperet viſus ſpecie coloris, ſi neque à ſeipſo, neque ab obiecto acciperet? Hæc ergo neceſsitas eſt ponendi intellectū agentē,ad cuius poſitionem neceſſario cōſequitur intellectus paſsibilis poſitio,niſi enim ſpecies intelligibilis in intellectu ſuſciperetur,nō poſſet intellectus intelligere. ¶ Cæterū, an intellectus hi duo,ponendæ ſint potentiæ realiter diſtinctæ,an ſolum ſecundū rationem diuerſam diſtinguātur, (videlicet vt idem numero intellectus dicatur agēs,quatenus hoc illi competit officium efformare & efficere ſpeciem intelligibilem, idemque patiens quatenus non in alio aliquo ſed in ſeipſo hanc ſpeciem per ſe effectam recipit) nolumus impreſentiarum curioſius perueſtigare. Perparum enim refert, an re, an ratione ſola dicatur, diſtingui,ſi hoc modo rectè intelligatur, duplex hoc officium intellectui competere.

Quomodo omnis cognitio intellectiua oriatur ex ſenſu. CAP. VII.

AD cognoſcendum autem modum quo intellectus agens efficit ſpecies in intellectu, notandum eſt, quòd pro ſtatu iſto mortalis vitæ talis eſt colligatio animæ in corpore iſto craſſo & miſero, vt nullius rei cognitio poſsit venire in intellectum, quæ non primordialiter ex aliquo ſenſuum exteriorum ſumpſerit initiū: neque vlla poſsit ſpecies intelligibilis ab intellectu agente formari in intellectu paſsibili, quam non originaliter ex aliqua ſpecie ſenſibili quinque exteriorum ſenſuum emendicauerit.Propter quod dixit Ariſtoteles:

Ariſtot. 1. lib. poſter. **Omnem noſtram cognitionem debere a ſenſu habere exordium.**

Quod tamen non ita eſt intelligendum quaſi intellectus agens immediate à ſenſibilibus exteriorum ſenſuum accipiat ſuas ſpecies intelligibiles ſed mediate,ratione videlicet phantaſmatum,id eſt,intentionum in phantaſia ſiue æſtimatiua exiſtentium,quæ omnia à ſenſuum exteriorum cognitione primordialiter oriuntur. ¶ Eſt enim talis habitudo intellectus agentis ad phantaſmata in

phanta

phantaſia, qualis eſt ſenſus exterioris ad obiectum exiſtens in re ſenſibili. Nam ſicut ſenſus non poteſt accipere ſuam ſpeciem niſi conuertendo ſe ad ſenſibile, vel niſi ipſi præſentetur offeraturque præſens ſenſibile, ita intellectus agens ad comparandū ſibi intelligibiles ſpecies conuertere ſe debet ad phantaſmata, id eſt, ad aliquas imagines vel intentiones in æſtimatiua ſibi præſentatas. Et quemadmodū ſenſibile ipſum cū ſit corporea qualitas, acquiritur tamen & formatur in ſenſu, quæ eſt in potentia vtcūque ſpiritualis ſecundū ſuam ſimilitudinē, modo quodam ſpirituali, ita phantaſma quanquā res ſit materialis & imago craſsior quàm vt ſecundū talem cōditionem poſsit recipi in intellectu, abſtrahitur tamen ab ipſo ſpecies intelligibilis multo ſpiritualior & intellectui bene proportionata: idque per virtutem agentis intellectus, ſeſe ſuper phantaſma cōuertentis, cuius eſt tanta virtus, vt à phātaſmatibus impuris & materialibus poſsit ſua nobiliſsima inexplicabilique virtutis efficacia ſpeciem immaterialē educere atque abſtrahere, ac velut efformare, quæ intellectui cōueniat pro ſua operatione exercenda: quemadmodum corporalis luminis eſt tanta excellentia, vt ſuper colorem ipſo cadente in viſu gignatur ſpecies, quæ abſque ipſo non potuiſſet in oculo produci. ¶ Non ſunt tamen prædicta ſic intelligenda, quaſi aſſerere velimus, omnem intellectus cognitionem debere immediate ex ſenſu etiam phantaſiæ accipi. Nam intellectus vna habita notitia ex ea format aliam, atque ita conſequenter, quemadmodum ex notitia præmiſſarum efficit in ſe notitiam concluſionis: & ex notitia intellectuali ſingularium efficit cognitionem vniuerſalium. Atque in his non immediate ſumitur cognitio intellectus à ſenſu. Mediate tamen omnis intellectiua notitia à ſenſu eſt, quoniam prima intellectiua cognitio (ex qua aliæ gignūtur) à ſenſu debet accipi. Cum enim intellectus de ſe nihil habet, omnia deforis acquirat neceſſe eſt. Attamen cum vel modicum aliquid habuerit, plurima ex illis paucis poteſt mirabili ſuæ fœcunditatis virtute progignere.

De modo quo intellectus agens conuertit ſe ſuper phantaſmata.

CAP. VIII.

Modus autem quo intellectus agens ſe cõuertit ſuper phantaſmata ad formãdum ſibi ſpecies intelligibiles, eſt ipſa phantaſmata illuſtrando, eaque à conditionibus materialibus depurando. Phantaſmata enim in phantaſia rem non niſi craſſo modo & ſenſibiliter (vt videlicet ſenſu perceptibilis eſt) repræſentat, ſub cõditionib⁹ materialib⁹ & indiuiduãtibus, videlicet ſub loco determinato & tempore determinato, & cæteris cõditionibus indiuidualibus determinatis, quomodo à ſenſu exteriori cognoſcitur. Intellectus autem ſua nobilitate omnes has materiales & ſingulares conditiones ſeparat, & ſpeciẽ talem in intellectu paſsibili format, quæ rẽ abſque eiuſmodi imperfectionibus repræſentet. ¶ Vnde hoc modo intellectus hominis ex phantaſmatibus materialibus, & cognitione rei materialis quam intellectui exhibet phantaſia, pertingere poteſt ad cognitionem rerũ immaterialium & prorſus abſque materia ſeparatarum. Verbi gratia, ex his quæ ſenſibus exterioribus percepimus, rebus iſtis viſibilibus & materialibus, quæ vt habentia actum cum potentia (id eſt formam cum materia) in phãtaſia cognoſcimus, intellectus agens ſuper phantaſmata huiuſmodi ſe cõuertens, ſeparat & abſtrahit id quod materiale eſt & imperfectũ, formatque ſibi ſpeciem quæ ſolum actum nudamque formam abſque potẽtia materiæ per ſe ſubſiſtentẽ repræſentat, per quam angelicas ſubſtãtias apprehendit, quæ ſunt formæ ſeparatæ abſque materia. ¶ Sic ex cogitatione creaturæ quam phantaſia apprehendit, ſub determinatis conditionibus (vtpotè ſubſtantia, qualitate, ſub tali materia, ſub talibus diſpoſitionibus accidentalibus, ſub tali colore, in tali tempore, in tali loco, &c.) intellectus agens ab omnibus his conditionibus materialibus abſtrahens, format ſibi ſpeciem quãdam atque ſimilitudinem in intellectu paſsibili repreſentãtem ens immateriale, abſque magnitudine, abſque omni accidente, abſque omni mutatione & motu, abſque omni generatione, corruptione, & paſsibilitate, abſque initio & fine durationis, abſque omni tempore & loco, abſque

Intellect⁹ immaterialis intelligit ex ſenſibilibus.

abſque omni compoſitione & permixtione, abſque vllo ente ſimpliciter priori, & ita in cæteris, ſic abſtrahẽdo ab omnibus imperfectionibus quæ inuoluuntur in phantaſmatibus: ſicque in nobis Dei ſpeciem formamus ex viliſſimis creaturis, quas in phantaſia cognoſcimus, & quarũ cognitionem primam hauſimus ex ſenſibus.

Quomodo Dei cognitionem duobus modis poteſt intellectus agens in nobis efformare.

CAP. IX.

Facit autẽ intellectus agens duobus modis in nobis Dei, eorumque quæ ad Deũ ſpectant cognitionem. Primo quidem, per abnegationem, ad eum modum quo ſupra dictum eſt: cum videlicet omnes materiales conditiones & imperfectiones quas cernimus in creaturis (circa quas phantaſiamur) abnegamus atque abijcimus, ita vt ex ipſo quod in phantaſmate eſt ſolum entis conceptum ſeruantes, reliquum omne quicquid adiunctum eſt imperfectionis, quicquid craſſum, quicquid imperfectum per abnegationem abijciamus, imaginantes videlicet non generabile, non corruptibile, non compræhenſum loco, non accidentibus varium, non mobile ſecundum locum, non vlla ratione mutabile, non compoſitum vlla compoſitione, non habens initium durationis neque terminum, non viſibile, non vllo ſenſu ſenſibile, atque ita in cæteris omne quod imperfectum eſt abnegando. Dicimus ſignanter abnegando omne quod imperfectum eſt. Non enim omnia debent à Deo abnegari, quæcunque poſſunt in rebus corporalibus inueniri, ſed ea quæ aliquam includunt imperfectionem. Non enim dicimus Deum nõ ens, neque non intelligibilem, neque non amabilem, cum hæc nullam includant imperfectionem. Perfectionis nanque eſt, eſſe intelligibile & eſſe amabile, quoniam quod non eſt intelligibile, non eſt ens: & quod non eſt amabile, non eſt bonũ. Sed per abnegationem Deo attribuimus, quòd ſit non ſenſibilis, quoniam ſenſibile eſſe includit imperfectionẽ. Nõ enim ſunt ſenſibilia per ſe niſi accidentia, neque per ac-

Deus cognoſcitur per abnegationem

cidens niſi quæ accidētia in ſe ſuſcipiūt. Atque hic modus per omnis imperfectionis abnegationem ſic Deū cognoſcendi, pro hoc ſtatu nobis eſt facillimus & familiariſsimus: quemadmodū pulchrè id declarat diuinus ille Theologorū facilè princeps Dionyſius Areopagita, in ijs quæ ſuper diuinis nominationibus deſcripſit. ¶ Alius eſt modus, quo deum cognoſcimus ſecundū ſuperexcellētiā, vt cum ex re quam cōſpicimus oculis & vt pulchram atque amabilem æſtimamus per virtutē intellectus agentis ſe ſuper huiuſmodi phantaſma & æſtimationē cōuertentis, efformamus in nobis ſpeciem talis cuiuſdam rei quæ ſit ſumme pulchra, ſumme iucūda, ſumme amabilis, ſumme deſiderabilis, ita vt non poſsit res cogitari pulchrior, neque iucundior, &c. Ita cū vidētes ignem fortiter agere, & Solem potenter in his inferioribus & mirabiliter operari, ex phantaſmate huiuſmodi, per virtutē agentis intellectus efformamus in nobis ſpeciem alicuius rei maximè actiuæ, ita quòd nulla res poſsit eſſe æquè actiua, & ipſa ſit omnibus magis actiua. ¶ Sic ex re modicæ durationis intelligimus ens maximæ & longiſsimæ durationis, ex re modicæ perfectionis, rem maximæ perfectionis, cui nulla dari poſsit res æquè perfecta & quæ omnibus alijs eſt perfectior: ſicque in omnibus alijs cōditionibus quas in creaturis cognoſcimus aliquid perfectionis habentibus. Et horum ferè modorū altero, comparatur in nobis omnis quæ de Deo naturaliter contingere poteſt cognitio.

Dionyſius Areopagita.

Cognitio Dei per excellentiā.

Quomodo Deus cum ſecundum ſe maximè ſit intelligibilis, à nobis tamen difficillimè cognoſcatur. CAP. X.

Notandum tamen quòd huiuſmodi cognitiones non ſunt intellectui humano ſecundum ſuam excellentiam ſimpliciter naturales, ſed tantum propter colligationē cum hoc corpore pro ſtatu iſto in quo nihil poteſt intelligere niſi ex ſenſibilibus & phantaſmatibus. Alioqui ipſe Deus per ſemetipſum maxime ab intellectu perceptibilis, & poſt Deum Angelicæ creaturæ magis ſunt quàm corporeæ intellectu perceptibiles. Cum enim ens ſiue verum (quæ adinuicem conuertuntur) obiectum ſit intellectus, quemadmodum color viſus, conſequitur

ſequitur quò vnũquodq; habet perfectiorẽ entis naturã Deus per & perfectiorẽ entitatẽ,eò magis eſſe ipſum perceptibile ſe maxime intellectu:quemadmodũ id quod maxime habet coloris cognoſcinaturam(id eſt,perfectiſsimus color)per ſe eſt maxime vi biliseſt ab ſu perceptibilis:itẽ & maxima perfectiſsimaque lux,quã intellectu. tum eſt ex parte ſui,maxime eſt viſibilis. ¶ Verũ ſicut in his ſenſibilibus nõ ſemper id quod ex ſe maxime viſibile eſt põt maxime à ſenſu videri, propter imperfectionẽ organi,vel debilitatẽ ſenſuum,vt maxima & fulgidiſsima lux Solis minime poteſt ab homine videri,nõ quidẽ ex parte ipſius huius lucis,qua nihil eſt magis per ſe viſibile,ſed ex imperfectiõe viſus noſtri,qui tã excellens ſen ſibile non põt ferre.Ita profecto nobiſcum quantum ad intellectum res habet,donec ſumus in corpore mortis huius.Corpus eñ hoc quod corrũpitur(iuxta ſapientis verbum)aggrauat animam,& deprimit terrena inhabitatio,ſenſum multa cogitantẽ.Tametſi enim Deus ipſe per ſe maxime ſit intelligibilis à nobis, corporeæ aũt creaturæ per ſe minime:nos tñ econtrario,quod maxime per ſe eſt intelligibile ægerrimè, difficillimeque intelligimus, quæ verò minime,multò facilius.Similes eñ ſumus noctuis & veſpertilionibus,quæ lumen præclarũ diei ægerrimè cõſpiciunt,noctis autẽ tenuiſsimo lumine gaudẽt. Et quemadmodũ humanus viſus melius faciliusque Solis imaginem contuetur in aqua relucentem quàm Solẽ ipſum in ſua ſubſtãtia,eo quòd tam lucidos radios directè in ſe reflexos non ferat oculus:ita lucẽ illam beatiſſimam primo ex ſe intelligibilem,melius in ſpeculo & in ſua imagine(id eſt,in creaturis)aliquo modo repreſentatam,quã in ſeipſa cognoſcimus.Hoc enim eſt,quod de ſapientibus quibuſdã Romanis ſcribens ait Apoſtolus. Roma.1. Quod notum eſt(inquiens)Dei,id eſt de Deo ,manifeſtũ eſt in illis.Deus enim illis manifeſtauit .Volẽs autem explicare quomodo illis Deus ſui manifeſtaſſet cognitionem,ſubiungit:Inuiſibilia enim Dei,à creatura mundi, per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur: ſempiterna quoque eius virtus & Diuinitas .Hæc enim ſenſu nequaquam perceptibilia,per creaturas & in creaturis velut

Quãtũ intellectui proficiat adueniens gratia ſpiritus ſancti.

in quibuſdam ſpeculis, intellectus eorũ perſpicax & admodum exercitatus in deputãdis phantaſmatibus & abſtrahendis materialibus conditionibus, quantum opus erat cognouerat, vt non eſſet eis relictus excuſationis locus. ¶ Cum verò huic lumini naturali intellectus agentis, additum fuerit lumen aliud ſpiritualis gratiæ, miſſum deſuper, tum verè mirabilis efficitur intellectus ipſius agentis perſpicacitas, ita vt iam non ſolum in ſpeculo creaturarum, verùm etiam aliqua ex parte incipiat in ſemetipſo Deus ab homine cognoſci. Eſt enim ſancti ſpiritus gratia intellectui agenti in adiutoriũ, propter nimiam ipſius ſolius debilitatem: quemadmodum ſi in oculum aliquem infirmum aquam infundas roſaceã, vel aliam magnæ virtutis, quæ oculum prius Solis lumẽ non ferentẽ niſi in imagine (vt in aqua vel ſpeculo) ita confortet vt eum iam poſsit in ſua rota cõtueri. Cum autem tali lumine ſuperno adiutus fuerit intellectus agẽs, poterit in intellectu paſsibili efformare Dei ſimilitudinem, abſque conuerſione ad phantaſmata, conuertendo ſcilicet ſeſe ad ipſum Deum: quod alioqui tali non adiutus lumine minime valeret: quemadmodum oculus ſic aliquo auxilio confortatus, non per conuerſionem ad Solis imaginem vltra acciperet ſpeciem eius, ſed per conuerſionẽ ad ipſummet ſolem in ſua ſubſtãtia & fulgore. ¶ Et in futuro quando olim perficietur in nobis lumen iſtud ſupernaturale, quod nunc per ſpiritum diffunditur in electorum cordibus, fidei ænigmatica obſcuritate cõuerſa in claritatẽ apertę viſionis, perfectiſsimè tunc Deũ abſque mentis reuerberatione contuebimur, facie ad faciem ſicuti eſt: tanquam ſi vſque adeo hominis confirmetur oculus, vt directiſsimè poſsit aciem viſus in rotam Solis, in tota ſua virtute per meridiei tempus relucentis intendere abſque vlla reuerberatione. Et cõmutabitur tũc quidem in nobis ordo intellectus modo mirabili, vt quo modo nunc primum intelligibile, Solem æternum & incorporeum, in corporeis imaginibus tenuiter cognoſcimus, ita tunc econtrario corporea omnia illa, incorporea luce contueamur. Omnia nãque in eo vt in ſpeculo perfectiſsimo

ſectiſsimo videbimus, & multò perfectius videbimus, quàm ea in ſemetipſis valeamus cognoſcere, quemadmodum etiam omnia in Deo perfectius exiſtunt, quàm in ſe metipſis. Sed nos iam ab hac profundiſsima Theologia pedem retrahentes, ad reliqua intellectus agentis deſcribenda officia ſtilum reducamus.

Quomodo intellectus aliquando ſingulariter, aliquando uniuerſaliter intelligit. CAP. XI.

HAbet autem intellectus varias in ſeſe operatiões. Intelligit enim ſingulariter, aliquando vniuerſaliter, aliquando concretè, aliquando abſtractè. Et ſecundum hæc

Diuiditur cognitio intellectiua in ſingularem & vniuerſalem, concretã & abſtractam. Et ſi membra iſta adinuicem voluerimus commiſcere, quædam eſt cognitio abſtracta ſingularis, quædã abſtracta vniuerſalis: quædam concreta ſingularis, quædam cõcreta vniuerſalis.

Cognitio ĩtellectiua ſingularis

Cognoſcit intellectus ſingulariter, quando notitiã format in ſeipſo, vnius alicuius rei ſingularis tantum repræſentatiuam, & non alicuius rei communis, neque pluriũ ſingularium ſimul, vt eſt notitia qua hũc hominem ſingulariter intelligo, quæ in voce reſpondet huic dictioni hic homo vel Ioannes. Vno enim conceptu, vnaque notitia ſingulari non poteſt niſi vna res ſingularis repræſentari. Videntur autem dicere nonnulli, quòd intellectus talem operationem in ſe non habeat ſingularem, exiſtimantes hoc ad ſenſum tantum pertinere, cognoſcere ſingularia ſingulariter, intellectum autem non cognoſcere ſingularia ſingulariter, id eſt, cognitione ſingulari, ſed vniuerſaliter tantum, id eſt, in cognitione

cognitione vniuerſali. Probabilius tñ eſt & veriſimilius intellectū etiā ſingulariter (vt diximus) poſſe ſingularia intelligere, & primā intellectus cognitionē eſſe ſingularem. Differētia aūt inter ſenſum & ītellectū hæc eſt, quòd ſenſus ſolū ſingulariter apprehēdit, intellectus verò non dico nō ſingulariter, ſed nō ſolū ſingulariter, verùm etiā vniuerſaliter cognoſcit. ¶ Tamē hoc notandū eſt, quòd licet notitia ſingularis pro ſtatu huius vitæ ſit in intellectu prior tēpore, ſecundū tamē intellectus naturā infima eſt. Multo enim digniori fungitur officio intellect⁹ quādo efficit in ſeipſo operationē qua ſuperat ſenſum, quàm tunc cum efficit eam in qua cum inferiori potētia ſenſitiua cōmunicat. Vnicuique enim rei illa actio magis ſecūdum ſuā naturā cōpetit quæ ei eſt peculiaris, & per quam diſtinguitur ab alijs. Quapropter magis propriè dicitur operatio intellectus cognitio vniuerſalis, in qua ſenſum excedit, quàm ſingularis in qua cum eodē cōmunicat. Et ſecundū hunc modum rectè ſalua veritate intelligi poſſet prædicta poſitio, dicentiū intellectum nō cognoſcere ſingulariter, intelligendo intellectū ſecundū ſuā naturā & propriā cōditionē nō ſingulariter cognoſcere. Veluti ſi dicamus hominē nō ſentire, aut ſentire nō eſſe humanā operationē, intelligēdo de operatione hominis ſecundū quòd homo eſt, & cætera animalia ſuperat. Hanc autem notitiā ſingularē facillimè intellect⁹ in ſe efformat, propter ſimilitudinē maximā phantaſmatis & talis notitiæ.

Diſcrimen inter ſenſum & intellectum.

¶ Cognoſcit aūt intellectus vniuerſaliter, quando in ſe ipſo efformat notitiam nō vnius alicuius indiuidui, ſed pluriū ſimul repręſentatiuā, vel vnius alicuius rei cōis in qua plura ſingularia cōueniūt. Talē aūt cognitionē intellectus agens format in intellectu paſsibili, per abſtractionē à cōditionibus materialibus, depurando videlicet ſpeciē, qua fit notitia ſingularis, à cōditionib⁹ hmōi indiuiduātibus quæ ſpecies ſic depurata & abſtracta repręſentat intellectui nō rē vnā ſingularē, ſed rē aliquā cōem in qua multa cōueniūt ſingularia, & ſimul omnia ſingularia quæ in cōmuni illo cōueniunt. ¶ Quod vt fiat clari⁹, ſubijciemus manifeſtū exēplum. Cum enim hunc hominem

Cognitio ītellectiua vniuerſalis.

nem:(vtpotè Ioannem)ſingulariter intelligo,nō ſimpliciter in eo naturā humanā conſidero,ſed tale indiuiduū ſub cōditionibus ſingularibus indiuiduātibus,quòd hic eſt,& nunc,& talis coloris,ac tali diſpoſitione diſpoſitū intelligo:& in quocūque hæ eædem conditiones indiuiduātes nō reperiūtur,id nō ſimul eadē notitia intelligo. Et cum cōditiones indiuiduātes non niſi in iſto ſingulari inueniantur,ideo hoc ſolum indiuiduū tali notitia ſingulari intelligo. At verò cum intellectus agens ſuper hāc notitiā eiusq; ſpeciē ſe conuertens,incipit ſpeciē illā atq; notitiā depurare ab eiuſmodi conditionibus particularibus,abijciens quicquid eſt ſingulare,& ſolum ipſam ſpectans,quæ eſt in indiuiduo,naturā humanā,ita efformat ſpeciem intelligibilē cognitionis vniuerſalis effectiuam, quæ ipſam humanā naturā repręſentat,& generaliter oīa quæ in hac natura conueniunt. Experimur autē hoc manifeſtè in nobis frequenter ex ſingulari notitia formari cogitatum vniuerſalē,ſingulari omiſſa:quemadmodum ſi ambulātibus nobis per plateam cōtingat videre in feneſtra ſedentē ſimiam,primum quidē indubiè notitiam ſingularem huius ſimiæ quam videmus accipimus,mox verò abſtrahentes à conditionibus indiuiduantibus, de ſimia generaliter cogitare & loqui incipimus,mirabile animal eſſe ſimiā,& ſimiā eſſe imitatricē humanorū operum,ſimiam vultum habere vultui humano perſimilem, & in multis geſtibus admodū videri rationi propinquā, atque alia hmōi cogitamus ac dicimus:nihil tamen vltra in particulari huius cōſpectæ ſimiæ mentionē facientes.

De notitia concretiua & abſtractiua.

CAP. XII.

INterdum vero intellectus in ſeipſo format notitiam concretiuam,cum videlicet ſimul & ſubiectū & formā vel indiuiduum, & naturam, vna notitia apprehendit. Notitia cōcretiua.

Vt cum intelligimus hoc album,hoc dulce, hunc hominem,hanc ſimiam,&c. In his enim non aliqua forma vel natura ſola ſed pariter ſubiectum cum forma, & indiuiduum cum natura,vna notitia apprehenditur. Nam hoc album ſi explicetur,tantum valet quantum hæc res habens albedinem,vel hãc albedinẽ:& hoc dulce,hęc res habens dulcedinem vel hanc dulcedinem:hic homo,hęc res habens naturam humanam,atque huiuſmodi ſunt notitiæ concretiuæ ſingulares. ¶ Talis autem eſt, omnis apprehenſio ſenſus.Non enim viſus hunc colorem ſeparatim apprehendit,abſque ſubiecto in quo eſt,ſed ipſum ſubiectum vt album intelligit, id eſt hoc album. Viſus enim rem habentem colorem apprehendit, non ſeparatim colorem:tametſi non niſi ratione coloris ipſum videat,ſicq; color id quod per ſe & ſuijpſius gratia percipitur.Quòd autem ſenſus ita ſingulariter concretiue cognoſcat,argumentum eſt,quoniam animalia de coloratis rebus iudicant,non de coloribus.Neque de ſono,ſed de rebus ſonantibus. Vnde plerique hominum neſciunt omnino,an ſit color,vel ſonus,vel odor.Et ſi quæras ab homine ſolo ſenſu vtente,quid videat, reſponſione prõptiſsima mox reſpondebit,ſe hanc rem,aut illam videre: vtpotè arborem,aut domum,aut ſimilem aliquam ſubſtantiam,non autem ipſum aſsignabit colorem.Niſi fortè ſubtiliores aliqui, non ex ſenſu,ſed ex intellectu colorem à ſubiecto abſtrahentes,reſpondeant ſe colorem huius aut illius rei videre.Verùm hæc reſponſio manifeſtè ex intellectu procedit,non ex ſenſus iudicio. Ex quo patet,quòd cognitio ſingularis concretiua omnium infima eſt intellectus operatio, quoniam in ea (vt ſupra diximus)cum ſenſu communicat.

Senſus notitia eſt cõcretiua.

Cognitio abſtractiua.

Cognitio autem abſtractiua eſt, qua intellectus ſeparatim ipſam formam intelligit abſque materia , vel ſine ſubiecto in quo ſecundum rem exi-

ſtit

ſtit, aut naturam abſque indiuiduo in quo eſt.

Habet enim hanc vim intellectus agens,vt ex cognitione concretiua repręſentante ſubiectum ſimul & formam poſsit formare ſpeciem ſolius formæ repręſentatiuam,per quam diſtinctè ac ſeparatim formam poſsit intelligere abſque ſubiecto. Talis eſt cognitio qua cognoſco hanc albedinem,hunc ſonum,hunc odorem. Et in hac notitia excipitur ſenſus ab intellectu, quoniam ſenſus nequit materiam abſtrahere, ſed ſolius eſt intellectus hoc officium. Et licet ſuperius dictum ſit, phantaſticæ veritati conuenire compoſitionem & diuiſionem, non tamen diximus illi omnem diuiſionem conuenire. Poteſt enim (vt diximus) ſpecies in imaginatiua ſeruatas rerum in exterioribus ſenſibus perceptarum ſimul componere adinuicem & diuidere: vt humano capiti ceruicem equinam iungere, & varias coniungere formas. Item hominem ſine collo, & ſine ventre effingere. Non poteſt tamen formam à materia,aut accidens à ſuo ſubiecto diuidere,quoniam vna eademque ſpecie ſubiectum & accidens,ſimul vna ſenſatione percipiuntur.

¶ Sicut autem exemplis iam declarauimus cognitiones intellectiuas ſingulares, quaſdam eſſe concretiuas, quaſdam abſtractas,ita & de vniuerſalibus & intellectionibus dicendum.

Interdum enim vniuerſaliter & concrete intelligimus, quando videlicet non ipſam communem naturam ſeorſum & diuiſim:ſed pariter cum illis in quibus inexiſtit,intelligimus. Cognitio cócreta vniuerſalis.

Vt cũ intellectus in ſeipſo gñalẽ hominis facit notitiã cogitãdo nõ de aliquo particulari homine ſingulariter, neque etiam de ipſa in ſe humana natura,ſed generaliter de

de eo quòd in ſe habet humanam naturam. Homo enim ſi reſoluatur, valet habens humanam naturam, vel indiuiduum humanæ naturæ. Item cum generaliter albi formamus notitiam, non huius albi particulariter neque albedinis ipſius abſtractæ: ſed generaliter albi, huiuſmodi notitiæ vniuerſales ſunt & concretiuæ.

Cognitio vniuerſalis abſtracta.

Vniuerſaliter vero & abſtracte intelligimus, cum ipſum illud commune in quo multa particularia conueniũt cognoſcimus, abſque cointellectione eorum in quibus communis talis natura exiſtit.

Vt cum abſolutè humanã naturã cogitamus, de nullo hoïe cogitãtes, ſed tm̃ ipſam naturã illã oĩbus hoĩbus cõmunẽ (in qua oẽs particulares hoĩes cõueniũt) in ſemetipſa cõſideramus, hmõi cognitio vtique abſtracta eſt. Similiter cũ in gñali albedinẽ intelligo, nõ facta comparatione ad aliquid cui inſit, abſtracta quodãmodo cognitio eſt, quantũ ad ſubiectũ, qm̃ videlicet nullũ ſubiectũ cointelligitur. ¶ Signãter dicimus talẽ cognitionem eſſe quodãmodo abſtractã, videlicet quãtũ ad ſubiectũ. Nam albedinis cõceptus gñalis non penitus abſtractus eſt, ſed eſt partim cõcretus cõparatione videlicet ad ſua indiuidua, id eſt, ad particulares albedines. Quomodo enim omnes particulares hoĩes in vna natura cõueniũt, quæ dicitur natura hoĩs vel humana, ſic oẽs particulares albedines cõueniũt in vna cõi natura ſpecifica, quam appellamus naturã albedinis. Quapropter, ſicut ſe habet homo ad ſua indiuidua, ita ſe habet albedo ad particulares albedines. Sicut ergo vniuerſalis notitia hoĩs eſt concreta, eo quòd ſimul naturam & ea in quibus natura illa inuenitur ꝑticularia indiuidua repræſentet, ita & notitia cõis albedinis ſimpliciter cõcreta eſt quantum ad indiuidua, id eſt, hanc & illam albedinem, non autem quantum ad

ſubiectum

ſubiectum illas enim ſimul cum natura cōmuni albedinis repræſentat, à ſubiecto autem abſtrahit.

Quare dicuntur abſtracta concreta, & de duplicibus abſtractis. CAP. IIII.

QVare autem huiuſmodi notitiæ dicūtur abſtractæ ſeu concretæ, aut abſtractiuæ, vel concretiuæ, nō admodum obſcura ratio eſt, quoniā videlicet notitia illa quæ abſtracta dicitur vel abſtractiua, abſtrahitur & auellitur à ſubiecto, ita vt formā repræſentans non ſimul repræſentet ſubiectum: vel naturam comunem repræſentans, non ſimul repræſentet ſingularia, quæ in ea communicant. Concreta autem notitia dicitur, à concernendo, quòd ſimul reſpiciat ſiue cōcernat ſubiectum & formam, vel indiuiduum & naturam.

Cum autem ſit omnimoda abſtractio, tam ſcilicet ab indiuiduis quàm à ſubiecto, talem notitiam appellant abſtractam vltima abſtractione. Abſtractū vltima abſtractiōe.

Cuiuſmodi eſt notitia humanitatis, quæ magis non poteſt abſtrahi, & poſt quam notitiam nō poteſt fieri vlterior abſtractio. Aliam dicunt notitiam abſtractam abſtractione non vltima, cuiuſmodi eſt notitia cōmunis albedinis quæ licet à ſubiecto ſit abſtracta, nondū tamē à ſingularibus, & ideo poteſt fieri vlterior abſtractio, dicendo, natura albedinis, quam proprio nomine effictо non malè appellant (ad rei ſignificationem commodius exprimendam) albedineitatem. Hæc autem abſtractio eſt vltima, poſt quā nequit fieri vlterior. Secundum prædictā verò cōſiderationē etiā dialectici abſtracta aut cōcreta appellant ſua vocabula, iuxta quod abſtractiuā vel concretiuam habent ſignificationem, vt nomen albus concretum appellant, albedinem verò abſtractum, ſed abſtractione non vltima: humanitatem autem vel albedineitatem, abſtractione vltima. ¶ Quo verò modo & qua ratione id fieri poſsit, vt intellectus agens circa idem phantaſma operans, & ad idem penitus phantaſma ſe conuertens, Quid nō vltima.

C

uertens,poſsit in ſe formare ita diuerſas notitias(videlicet modo abſtractiuam,modo concretiuam, modo vniuerſalem,modo particularem)tameſi difficile captu videatur,per exemplum tamen ſenſibile luminis ſuper colorem cadentis,vtcunque poterit fieri manifeſtum.Quẽadmodum enim in ſplendidis columbæ pennis, diuerſas contingit apparere colorum differentias,iuxta quod lumen ſuper ipſas diuerſimode cadit, & iuxta quod oculi ad ipſum reſpectus ſiue conuerſio variatur: ita exiſtente in phantaſia eodem phãtaſmate intellectus poteſt vario modo ſe ad ipſum conuertere, & velut modis varijs ipſum illuſtrare, iuxta quod intelligere vult vniuerſaliter vel particulariter,abſtractè vel concretè:atque ita ſecundum variam hanc conuerſionem,varias producit ſpecies intellectu paſsibili,variasque notitias efformat.

Comparatio valde cõmoda.

De memoria intellectiua. CAP. XIIII.

QVemadmodum autem in rebus naturalibus videmus,id quod à forma in materia efficitur,à materia & in ea cõſeruari.Itemq; in ſenſibus iam ſupra oſtendimus,ſpecies ſenſibilium exterioribus ſenſibus perceptorum,in imaginatiua ſeruari, & intẽtiones phantaſticæ virtutis,in memoria ſenſitiua:ita de intellectu paſsibili dicẽdũ eſt, quòd nõ ſolũ ſpecierũ ſit ab intellectu agente,productarũ ſuſceptiuus,verũ etiã ſuſceptarũ cõſeruatiuꝰ, ita vt poſsit ſpecies intelligibiles(etiã cum actu non ſit intellectio)in ſe reſeruare,ad quas cum intellectus agens ſe voluerit conuertere,fit intellectus in actu,per eiuſmodi ſpecies non de nouo formatas, ſed in ipſo ſeruatas, tantum per nouam conuerſionem intellectus agentis ſuper ipſas,ad eum modum quo phantaſia cum ſe conuertit ſuper ſpecies vel intentiones ſeruatas in memoria,efficitur in ipſa phantaſiatio atque æſtimatio, abſque nouæ ſpeciei vel intentionis productione,tãtum per veteris reſumptionem & nouam ſui cõuerſionem. Et hæc eſt intellectiua memoria, quæ in homine ponitur.

Memoria intellectiua.

¶Omnino enim neceſsitas cogit fateri nos, quòd ſit in homine præter memoriam illam ſenſitiuam(de qua ſupra dictum eſt priori libro,quæ ſuam ſedem habet in organ

gano corporeo, videlicet in poſteriori ventriculo cerebri) alia memoria, tantò ſuperior, quantò intellectus ſuperior eſt phantaſia, pro cõſeruatione videlicet ſpecierũ intelligibilium ab agente intellectu efformatarum, ſicut illa eſt conſeruatiua intentionum phantaſticarum, & ſenſibilium ab æſtimatiua ſiue phãtaſtica virtute elicitarum. Impoſsibile enim foret, ſpecies intelligibiles (quibus mediantibus fiunt intellectus operationes) ſeruari in organo corporeo, ſicut foret impoſsibile, ſpecies ſenſibiles ſiue intentiones cõſeruari in intellectu. Sunt enim hæ craſsiores, quàm vt altiſsimam intellectus potentiam poſsint ingredi: & illę nobiliores ſunt quàm vt in corporea craſſa & materiali poſsint ſeruari. Et quoniam hæc memoria ſecunda nobilior intellectui ſeruit, intelligibiles ſpecies & intentiones conſeruando, iccirco ad differentiam alterius memoratiuæ virtutis appellari ſolet memoria intellectiua, vt illa à ſenſu (cui ſeruit, & cui ſpecies intentioneſque retinet) dicitur memoria ſenſitiua, vel corporea. ¶ Eſtque inter has duas memorias differẽtia tanta, vt poſſit altera à corpore ſeparari, altera non poſsit. Quæ enim corporeum habet organum & ſenſitiua memoria dicitur, deficiente corpore & ipſa deficit, quemadmodũ cæteræ illæ omnes potentiæ quæ organa habent corporea, ſimul cum corpore creduntur interire. Intellectiua autem memoria corpore moriẽte, in anima permanet, & ea quæ ſeruat non perdit, ſed retinet: eo quòd immaterialis ſit potẽtia, & nulli corporeo organo alligata. ¶ Neutra aũt harum duarũ memoratiuarũ virium ſola homini ſufficeret, pro ſtatu hui⁹ vitæ, propter duplicẽ in homine cognoſcitiuã virtutem; ſenſitiuã ſcilicet & intellectiuã. Propter quod, duplici etiam memoratiua opus erat. Neque enim memoria ſenſitiua poſſet intelligibiles ſpecies conſeruare, neque intellectiua ſpecies intentioneſque ſenſibiles.

An memoria intellectiua diſtinguatur ab intellectu.

CAP. XV. Dubitatio de memoria intellectiua.

CAeterùm, an hæc potentia de qua nunc loquimur intellectiua videlicet memoria, verè realiter diſtinguatur ab intellectu paſsibili, id profecto difficul

difficultate non caret. Sunt enim in vtranque partẽ probabiles rationes. Pro diſtinctione enim reali facere videtur, quòd conſeruare & ſuſcipere in ſenſibus nuſquam videtur ad eandẽ potentiã pertinere: ſenſus enim exteriores recipiunt primo, & ab illis ſenſus cõmunis, non autem cõſeruant, ſed habent imaginatiuã conſeruantẽ. Item æſtimatiua (quę recipit in ſeipſa intẽtiones, quas elicit ex ſpeciebus imaginatiuæ) adiunctã habet cõſeruatiuã memoriã. Et certũ eſt in ſenſitiuis potẽtijs, memoriã conſeruantem realiter diſtingui ab æſtimatiua. Videtur ergo (niſi ratio poſsit diſsimilitudinis debita aſsignari) etiam ita de intellectu & intellectiua memoria dicendũ. ¶ Præterea, ſi ſpecies intelligibiles cõſeruarentur in ipſomet intellectu, non in diſtincta potentia: quæ eſſet cauſa, quur non ſemper intellectus intelligeret actu omnia quorũ haberet ſpecies? Tunc enim fit ſenſus in actu, quando habet in ſe ſpeciem ſenſibilẽ. ¶ Item quomodo non impediretur intellectus à recipiẽdis nouis ſpeciebus & cõparandis notitijs nouis rerum non ante cognitarũ, cum plenus eſſet ſpeciebus apud ſe contẽtis? Nam intus exiſtens prohibet extraneum. Item quomodo ſaluabitur in homine ratio imaginis, quæ ſecundum tres iſtas potentias, memoriã, & intellectum, & voluntatẽ, ſolet in homine ab orthodoxis patribus aſsignari, ſi eadem eſt memoria cũ intellectu? Hæc ferè ſunt, quæ pro diuerſitate ſolent adduci. ¶ In contrariam autem partem, pro identitate reali multũ cõſiderationem noſtrã mouet nobilitas intellectus humani, qui per ſe videtur ſufficiens ex ſua natura ad fungẽdum officio illo, cuius gratia alij volunt nouam ponere potentiã. Et quia non eſt abſque neceſsitate vel vtilitate euidenti cõſtituẽda pluralitas, ſi omnia commodè ſaluari poſsint abſque reali diſtinctione, videbitur id magis ad nobilitatem humani intellectus pertinere, quòd talis interimatur diſtinctio. Supra enim oſtendimus, quantò paucioribus potentijs, & formis res quælibet attingit maiorem perfectionem, tantò eã eſſe nobiliorẽ. Vnde ſi eadem omnino & tota perfectio dicatur homini conuenire per duas has tantum potentias, quã alij per tres illas realiter diſtinctas

Opinio contraria.

dicunt

dicunt cõuenire, aliquo gradu eleuatur dignitas animæ rationalis. ¶ Illa verò quæ pro reali diuerſitate obiecta ſunt facilè videntur cõgruis reſpõſionibus diſſolubilia. Facilè enim qui pro identitate loqui voluerit, reſpõdebit intellectũ ob ſuam perfectionẽ id habere peculiare (quo-modo multa alia habet etiam maiora) vt ſimul & ſuſcipere in ſeſe & conſeruare in ſemetipſo poſsit, tametſi id in ſenſitiuis viribus minimè inueniatur. Itemq; perfectioni aſcribi poterit intellectus, quòd ſpecies priores cõſeruare poſsit, abſque prohibitione aduenietium. Nam intus exiſtens prohibere extraneum, manifeſtũ eſt de corporeis intelligi. In ſpiritualibus nanque, mille angeli in loco aliquo exiſtentes, non impediũt quin & alij mille aduenianc in eodem penitus loco. ¶ Item quod obijciunt, intellectũ ſemper fore in actu per illas ſpecies, quòd ſemper eas haberet præſentes, reſpõdebunt alij, malo inferri cõſequio. Non enim ſufficit ſpeciei inexiſtentia, niſi fiat intellectus ad ipſam ſpeciem conuerſio. Imò & in ſenſu exteriori cõtingere poteſt, vt ſpecie in oculo recepta, non fiat actu viſio. ¶ Ratio quoque imaginis per diſtinctionem rationis ſatis poteſt ſaluari, vt illa rationis diuerſitas quæ eſt inter memoriam & intellectum abſque differentia reali, ſimilitudo quædam ſit diuerſitatis perſonalis, quæ eſt inter patrem & filium abſque diſtinctione eſſentiali. Vel aſſignabitur trinitatis imago in memoria, intelligentia (id eſt, actu intellectus qui ex memoria gignitur) & amore ad intelligentiam ex memoria conſequente. Nos verò impræſentiarum nihil ſuper hac re firma aſſeueratione definire volumus, contenti, dubium & dubij cauſas propoſuiſſe: tametſi ex præcedenti capite nos identitati magis fauere indicauerimus. Hoc tantum certum relinquimus, intellectiuam memoriam eſſe ponendam.

Solutio obiectionum prioris opinionis.

De multis in quibus, ratione intellectus, homo cætera excellit animalia. CAP. XVI.

Qvanquam ex prædictis liqueant quædam præcellentiæ, quibus ſuperat homo ratione intellectus cætera animalia, vtpotè quòd intellectus in ſeipſo poſsit efficere ſpecies omnium rerum intelli-

gibilium,cum non poſsit ſenſus efficere in ſe ſpecies rerũ ſenſibilium,item quòd poſsit vniuerſales & abſtractiuas notitias in ſeipſo formare,quod non poteſt ſenſus,& alia quædam huiuſcemodi:ad pleniorem tamẽ intellectualis naturæ cognitionem,volumus & alias quaſdam hominis excellentias ſuper animalia cætera diſtinctius aperire,quæ illi ratione intellectus conueniunt. ¶Inter quas vna non minima eſt quòd homo nõ ſolum voces audire poteſt,ſed vocum etiam ſignificationem percipere, resq; ſignificatas per ipſas voces apprehendere. Id enim nulli aliorum animalium præterquam homini datum eſt.Bruta nanque animalia voces quidẽ audire poſſunt, vt ſunt quidam ſoni (nimirum quomodo alios ſonos rerum audiunt inanimatarum) ſignificationes autem vocum nõ percipiunt,vocum dico ad placitum ſignificatiũ.Et licet vocum quarundam videatur ſignificationem percipere, vt gallinæ,cum certa acclamatione ad paſtum vocatur, equi,cũ in curru certis aurigæ vocibus,vel procedunt,vel ſiſtunt gradum,item canes,cum ſuis nominibus, quibus appellari ſolent,à ſuis domeſticis vocati accurrunt, non eſt quòd ſignificationem intellectu percipiant, ſed quia per cõſuetudinem hoc ita eſt illorum phantaſiæ impreſſum,vt cum talia audiant nomina,debeãt vel accurrere, vel fugere,vel procedere,vel figere pedem. ¶Quòd autem non percipiant hæc animalia ſignificationem vocum huiuſmodi, manifeſto probatur indicio in canibus illis quos ſic edoctos videmus,vt nihil accipiant cibi niſi quod nomine certæ perſonæ,aut certarum perſonarum eis porrigitur:quemadmodum ſub nomine Cæſaris, aut regis,aut alterius,alicuius, cuius nomen fuerit ipſorum impreſſum phantaſiæ.Cum enim cibum oblatum(audito nomine Cæſaris,vel regis illius in cuius nomine inſtitutus eſt) acceptat,ac manducat caniculus,non hoc inde eſt quòd intelligat quid nomine Cæſaris aut regis ſignificetur.Neque enim quid Cæſar ſit, neque quid rex, nouit,neque minus ſub trunci aut veſpertilionis nomine faceret, ſi ſic eſſet inſtitutus. Sed propter conſuetudinem multis verberibus & multa ieiunij maceratione acquiſitam

Solus homo, vocũ ſignificationes percipit.

Nota de canibus edoctis.

ſitam in æſtimatiua ita naturaliter mouetur ad certas actiones ad quas fuerit edoctus,ſiue verius aſſuefactus. Nō autem,quòd vllam vocis ſignificationem percipiat. ¶ Et quomodo per aſſuefactionem fieri poteſt,vt irrationalia quædam certas voces pronuntiare diſcant,nequaquam aūt vt quod proferunt intelligāt,aut ſignificationem vocis percipiāt:ita in propoſito licet per aſſuefactionem inſtituantur ad certarum vocum auditū hoc vel illud agere,non tamen poſſunt ita edoceri,vt ſignificationem vocis intelligant. Hæc ergo eſt hominis præcellentia(ratione intellectus)vt ſolus poſsit vocum ad placitū ſignificantium percipere ſignificationē. ¶ Quod autem de voce dicitur,idem & de ſcriptura intelligitur. Imò & de nutibus certis ad placitum ſignificantibus,quibus homines mutos,vel linguam ad verba laxare nolentes videmus ſui animi conceptum exprimere,eiſdem loco vocum,aut ſcripturarum,vtentes. Hæc enim omnia,ſcilicet voces,ſcripturæ,nutus,ad placitum ſignificantes,nō niſi illis coueniunt in vſu,quæ intellectu ſunt prędicta. Quę autem ſenſum tantum habent,non niſi illarum vocum ſignificationes percipiunt,quæ naturaliter ſunt ſignificatiuæ,aut quæ ex conſuetudine(quæ altera eſt natura)aliquo modo eis ſignificant.

Quòd ſolus homo docere uel doceri poſſit,deq́ꝫ duplici magiſterio.

CAP. XVII.

EX quo deinde alia conſequitur hominis præcellentia,ſolum videlicet hominem eſſe capacem diſciplinæ,ſolumq́ue hominē inter oīa animalia poſſe docere,vel doceri. Oīs enim inſtructio fieri debet per ſigna aliqua ad placitum ſignificantia,quæ dum ex parte vna docens proponit diſcipulo,& ex parte altera diſcipulus accipit à docente,percipitq́ue ſignificatiōes ſignorū quæ ille proponit,ita in intellectu comparat ſibi rei quā docetur notitiam. Vn̄ niſi ſigna aliqua cōia habeāt doctor & diſcipulus,quæ ab vtroque intelligantur,impoſsibile eſt fieri doctrinationē. Veluti ſi doctor vtatur ſermone Indico, aut Arabica ſcriptura,cū docēdus non niſi latinè no- *Quomodo homo hominem doceat.*

uerit,impoſsibile erit ſic doceri diſcipulum. ¶ De modo tamen docendi notandũ eſt,quòd cũ homo vnus alterũ docet,ipſe docens nõ format in diſcipulo ſpeciẽ intelligibilẽ rei quã ipſum docet.Eſt enim id homini pro hoc ſtatu impoſsibile,vt per ſuam actionẽ imprimat ſpeciẽ, vel cognitionem in intellectu alterius.Sed docẽs tantũ miniſtrat diſcipulo,vnde ſibi formet ſpeciẽ rei quã ipſum docet,& vnde intellectus ipſe agẽs in paſsibili efformet notitiã eius rei quã docet doctor.¶ Volumus aũt hæc intelligi de inſtructiõe illa qua homo hominẽ docet, nimirũ quòd homo docens non poſsit in intellectu diſcipuli ſpeciẽ imprimere, neque notitiã efficere, ſignisq́; egeat quibuſdam,vt per illorũ miniſteriũ docere poſsit(velut mediate)diſcipulũ.Deus eñ benedict⁹ cũ intellectui noſtro infederit,per fidẽ(iuxta Apoſtoli vocem)in corde noſtro inhabitans,verè efficere põt in nobis cognitionẽ omniũ eorũ quæ ipſe nos docere voluerit,abſque vllis ſignis vocum aut ſcripturarũ.¶ Qua in re patẽtiſsima eſt hominis foris verbo vel ſcripto docẽtis diuerſitas,ab eo qui mẽti inſidens hominẽ docet interius.Ille eñ tantũ vt miniſter laborat,intellectui ſubminiſtrãdo vnde ſua virtute poſſit in ſe formare rerũ cognitionẽ.Hic verò non vt miniſter,ſed vt prĩcipalis effector,operatur ĩ nobis rerũ cognitionẽ.Vnde de eò ſcriptũ eſt.Qui docet hominẽ ſcientiã. Et iterũ,vnctio ei⁹ docebit vos de omnib⁹. Ac rurſum ex ore veritatis:Cũ venerit paracletus quẽ ego mittã vobis, docebit vos oẽm veritatẽ,docebitq́; vos omnia quæcunque dixero vobis.Nam(iuxta beati Gregorij ſentẽtiam) mox vt tetigerit mentẽ ſpiritus,docet:ſolũq́; tetigiſſe,docuiſſe eſt.Neque vllis eget doctor iſte ſignis,quib⁹ hominẽ doceat:cũ homo hominẽ docẽs egeat vocib⁹, vel ſcripturis,vel vt minimũ nutibus.¶ Cui⁹ quidẽ diuerſitatis cauſa oritur ex prædictis.Quia enim de⁹ interius docẽs, per ſemetipſum efficit cognitionẽ veritatis,iccirco ſignis non eget miniſterialibus.Homo verò qui per ſe nõ poteſt agere in intellectũ alteri⁹,ſignis eiuſmodi indiget, quib⁹ velut miniſterialiter ĩ altero cognitionẽ alicui⁹ veritatis inducat.Propter quod,veri⁹ dixerimus diſcipulũ ſe ipſum docere,

Deus quomodo docet.
Ephe.3.
Pſal.93.
1.Iohan.2.
Iohan.16. & 14.
Gregori⁹.

docere,quàm doceri ab alio,veriuſque ſeipſum efficere ſcientem,quàm ab alio ſcientem fieri,cũ ipſemet intellectus principalis ſit effector talis cognitionis quæ in ipſo acquiritur:doctor autem exterior tm miniſterialiter cooperetur. Cuius etiam eſt euidens indiciũ,quòd illos qui boni ſunt ingenij & viuacis intellectus, ex paucisſimâ magiſtri inſtructione videamus multò maiorem cognitionẽ rei de qua erudiuntur acquirere,quàm alios minus ingenio pollentes ex inſtructione multò copioſiori. Et in quibuſdã fruſtra omnis impenditur labor,peritque omnis præceptorum opera,cũ videlicet tam eſt hebes diſcipulorũ intellectus,vt non poſsint ex vllis vel vocibus, vel ſcripturis ad ſcientiam in ſe gignendã pertingere. At que hinc rurſum inter docentẽ extrinſecus hominẽ,& interius docentem Deum alia differentia eſt,quòd illi docenti obſtat diſcipuli hebetudo: huic autem non obſtat. Tam enim facilè eſt ſancto Spiritui, rudiſsimum maximeque hebetem hominẽ docere ſcientiam ſua vnctione, ſuoque interno magiſterio:quã hoĩem ex naturali dono fœliciſsimo ingenio præcellentem:id quod in piſcatoribus & teloneariis Apoſtolis apertiſsime ille omnium artifex demonſtrauit. Videlicet in promptu diuerſitatis ratio eſt,quia docens homo principalem gignendæ ſcientiæ operationem,intellectui diſcipuli committit:propter quod ſi ille impotens fuerit ad formandum in ſe ſcientiam ex oblatis per inſtructionem,nihil vltra valet præceptor,impediturque fructus inſtructionis eius. Deus autem per ſe intellectui hominis cognitionem imprimit,& in eo efficit per ſeipſum,cui nihil eſt difficile,& cui nulla res poteſt eſſe impedimento in ſua actiõe,cum ſit eius infinita virtus. Per accidens tamen peccata dicuntur impedire hanc interiorem hominis à Deo inſtructionẽ quatenus videlicet non dignatur Deus in illis operari qui ſunt peccatis ſubiecti,iuxta illud Sapientiæ. In maleuolam animã non introibit ſapientia,neque habitabit in corpore ſubdito peccatis. Quapropter,huius internũ magiſterium ſuper oĩa nobis ſemper optandum eſt, deſiderãdum,& votis omnibus inceſſanter poſtulandũ. Et mul Sapien. 1.

C 5 tò me.

tò melius ſibi cõſulũt,qui per vitam Deo dignã & precẽ aſsiduã internũ illud ſibi ſtudent cõparare magiſteriũ, quàm ij qui maria enauigãt & terras perambulãt,ad audiendos doctiſsimos præceptores,vel qui noctes atque dies legẽdis libris quantũuis eruditiſsimorũ hominũ inſiſtũt.Tametſi enim(Hieronymo teſte)aliquid habeat latentis energiæ viua vox,& de præceptoris ore in diſcipuli aures trãsfuſa forti⁹ ſonet,quãuis etiã plurima doceãt attentũ lectorẽ ſcripta doctorũ hominũ(quib⁹ velut mutis quibuſdã præceptoribus in ſubſidiũ vel defectũ viuẽtiũ doctorũ vtimur)attamẽ tã illis viuis quãtũuis eloquẽtiſsimis,quã his mutis quãtũuis doctiſsimis,lõgè fortius, lõgè efficacius,lõgè celerius,lõgè facilius, lõgè planius ille doctor internus operatur in intellectu hominis , cui infuderit cognitionẽ oĩs veritatis:id quod in pluribus tã veteris quã noui Teſtamẽti partibus euidentiſsimè monſtratũ eſt,atque etiã nunc quotidie ante oculos cernim⁹, dũ hoĩes nõ paucos idiotas & ſimplices, humanæ literaturæ nihil habẽtes,multô limpidiorẽ,multò ſolidiorem, multoq; perfectiorẽ experimur habere veritatis cognitionẽ ex internę vnctionis magiſterio,quã habeãt ij q inter hoĩes doctrina habẽtur celeberrimi.¶ Meritò proinde cũ
Pſal. 118. paruulo illo ouicularũ paſtore cãtãtes dicam⁹, Bonitatẽ,& diſciplinã & ſcientiam doce me,quia mãdatis tuis
Pſal. 24. credidi.Et iterũ:Reuela oculos meos, & cõſiderabo mirabilia de lege tua.Dirige me in veritate tua,& doce me. Vias tuas dñe demonſtra mihi,& ſemitas tuas edoce me.

Quomodo ſolus homo componat & diuidat, ſecundum affirmationem & negationem. CAP. XVIII.

Eſt præterea homini ex intellectu hæc pręcellentia ſuper aĩalia cætera,quòd ſolus ipſe cõponat,ac diuidat ſecundũ affirmationem atq; negationẽ,vnã videlicet notitiam alteri vniendo per verbalẽ copulam, cognoſcẽdo hoc,aut illud eſſe tale vel tale,vt hominem eſſe animal.Animal eſſe ſubſtantiã,Deũ eſſe diligendũ, hominẽ nõ eſſe equum.Neque hoc tantũ,verùm etiã huiuſmodi affirmationes plures,aut negationes poteſtatẽ habet pariter cõiungendi per ſigna aliqua ad cõiũgẽdũ apta

apta varijs modis,iuxta quod ille plures affirmationes, aut negationes natę ſunt adinuicem connecti atque cõiungi,& iuxta quod certam connexionem ille voluerit ſignificare.Cognoſco enim per intellectum quòd homo ſit animal, & non ſit lapis:cognoſco Deum eſſe ſummè bonum & ſummè honorandum atque diligendum.Item cognoſco quòd homo ſit mortalis,vel quòd non ſit mortalis:cognoſco quòd ſi homo ſit animal,ſit etiam ſubſtãtia:& quòd ſi non ſit ſubſtantia,non ſit animal.Item cogitando plures huiuſmodi affirmationes vel negationes eam quę conſequitur infero ex illis ad quas cõſequitur, formoque talem apud me cogitationem. Omnis homo diſciplinæ capax eſt,hic homo certè homo eſt,ergo eſt & diſciplinæ capax.Et hæc omnia quæcũque homo ſic cogitat,poteſt ſimiliter per intellectum aptè exprimere,vocibus ad ea ſignificanda aptè effictis: item & ſcriptura correſpondente. Neque vllus poteſt eſſe in intellectu cogitandi modus,qualiſcunque connexiõis,vel copulationis,quam non valeat voce ad hoc aptata aut reſpondente ſcriptura exprimere.Si enim cogitet indicando, habet verba modi indicatiui,quibus exprimat quod intendit: verum aut falſum manifeſtare:ſi imperando cogitet, velitque fieri aliquid ab altero,habet modum imperandi: ſi optando cogitet,habet modum optandi.Si de tempore preſenti aliquid facere aut fieri cogitet,habet præſentis temporis verba,quibus cogitatum exprimat.Si tẽpus præteritum cogitet,habet verba temporis præteriti: ſi de futuro,futuri.Si de pluribus cogitet,exprimet per numerum pluralem:ſi de vnico,per numerum ſingularem. Sic in perſonis verborum,in caſibus nominum,in ſignificationibus aduerbiorum,poteſtatibus cõiunctionum, & in cæteris omnibus vocibus quomodocunque ſignificantibus eſt dicendum. Nota.

Quomodo intellectui ratione compoſitionis & diuiſionis ineſt ueritas & falſitas. CAP. XIX.

PEr hanc autem compoſitionem,ineſt intellectui veritas & falſitas, quæ nulli ineſt alteri inferiori potentiæ. Cum enim intellectus format ſibi affirma

affirmationem vel negationem veram, eſt in intellectu veritas: cum falſam, falſitas.

Eſt autem affirmatio vel negatio vera, quando ita in intellectu repræſentatur ſicut eſt in rebus.

Quod tunc quidem eſt, cum ea ſecundũ affirmationẽ cõiunguntur in intellectu, quæ ſecundum rerũ naturam conueniunt, & eo modo quo conueniunt. Vt cum cogito hominẽ eſſe animal, vera eſt intellectus hæc affirmatio, quoniam ita cogito vt res habet. Coniungo enim per intellectum ea quæ ſecundũ rei naturam ad idẽ cõueniũt. Gen' em̃ iũgo ſpeciei, quę ſecũdũ naturã ad idẽ ſpectant. Signanter verò adiectũ eſt, & eo modo quo conueniunt. Cum enim cogito, omne animal eſſe hominem, non eſt in cogitatione iſta veritas: quoniam ea quæ conueniunt, non eo modo compono quo conueniunt. Non enim ſecũ dum totam ſuppoſitornm vniuerſitatem genus cum ſpecie conuenit, atque ideo ita ſpecies non debet componi cum ipſo, ſecundum vniuerſalem denotationem, cum ſigno vniuerſali, ſed tantum particulari. Vera tamen eſt cogitatio, omnem hominem eſſe animal: quoniam hic eo modo componuntur, quo ſecundum rem iuncta ſunt, genus & ſpecies. Genus enim ſpeciei conuenit, ſecundum totam vniuerſitatem ſuppoſitorum ſiue ſingularium.

¶ Per oppoſitum facilè liquet, quando ſit falſitas in intellectus affirmatione.

Eſt ſiquidẽ cum non ita eſt in re, quo modo in intellectus operatione eſſe repræſentatur.

Vt cum hominẽ eſſe aſinũ intelligo, falſitas ineſt intellectui, eo quòd cogitatio, rei nõ reſpõdet. Nõ enim ita ſe res habet. Itẽ cũ cogito, omne animal eſſe hoiẽm. Aliter em̃ ſe res habet. Fit aũt hoc, cũ illa iungũtur per affirmationẽ in intellectu, quæ ſecundũ rẽ nõ cõueniũt: vel cum

ea quæ coueniunt,nõ ſecundũ eum modũ iungũtur quo conueniunt,vt eſt videre in exemplis mox adductis.

Secundum negationem intellectui ineſt veritas: quando negando abinuicem diſiungit, diuidit ac ſeparat, quæ ſecundũ rem abinuicẽ ſunt diſiũcta,& eo modo quo diſiuncta ſunt.

Vt cum intelligo hominẽ nõ eſſe aſinum,veritas ineſt intellectui:quoniã diuido per intellectum,quæ abinuicẽ ſecundũ rem ſunt diſtincta,& eo modo quo ſunt diuiſa. Itẽ cum intelligo quædã animalia non eſſe homines.ſSic enim diuido ſpeciẽ à genere,quomodo ſecũdum rem diuiſa(eſt,videlicet ſecundum aliquam partem ſuppoſitorũ generis quæ à prædicata ſpecie omnino ſunt ſeparata.

Cum vero diuido intellectu quæ ſecundum rem non ſunt diuiſa, aut aliter diuido quàm ſint ſecundum rem diuiſa,falſitas ineſt intellectui.

Veluti cum cogitauero hominẽ non eſſe ſubſtantiam, aut nullum animal eſſe hominem. ¶ Ex prædictis patet quòd veritas & falſitas per ſe non ſunt niſi in intellectu. Quòd autem affirmationes vel negationes vocales aut ſcriptas dicimusveras aut falſas,non niſi per accidẽs eſt: quoniã videlicet expreſſiuæ ſunt vel ſignificatiuæ intellectionis veræ aut falſæ:dicunturq́; propoſitiones vocales aut ſcriptæ veręaut falſæ,tantum extrinſecè. Ipſa autem affirmatio atque negatio intellect⁹ intrinſecè eſt vera aut falſa. Quòd verò nec vocali propoſitioni,nec ſcriptę realiter inſit veritas vel falſitas,manifeſtè patet,quoniam poteſt vocalis iſta affirmatiua,qua affirmo hominem eſſe aſinũ ex falſa fieri vera,abſque vlla reali mutatione circa ipſam facta,ſi tantum mutetur ſignificatio,& impo

impoſitio alia fiat,qua aſinus idem iubeatur ſignificare quod animal. Nam talis noua impoſitio fieri poteſt per voluntatem hominis: abſque vlla mutatione reali vocis vel ſcripturæ illius,homo eſt aſinus.

Quòd bruta non componant uel diuidant,nec ratiocinentur. CAP. XX.

Vòd autem nonnulli putant æſtimatiuã potẽtiã poſſe particularibus aliquã affirmationem vel negationẽ facere,aut etiã,aliquo modo ratiocinari, id ex ignorãtia venit philoſophiæ. Quod etiã vulgò dicimus,canẽ iudicare hũc cibũ ſibi eſſe conuenientem aut diſcõuenientẽ,nõ ita debet intelligi,quaſi talẽ in ſe faciat cõpoſitionẽ,in qua rationẽ appetibilis & conuenientis cõponat per verbalẽ cõpoſitionẽ cum ratione huius cibi. Eſt enim hoc planè excedẽs facultatẽ ſenſus. Sed hoc ſignificare volumus,quòd cibũ illũ apprehẽdat ſub ratione cõuenientis. Neque eñ aliud eſt quod dicimus. Canis iudicat hunc cibũ conuenientẽ & proſequendum: quàm ſi dicamus,Canis hunc cibũ apprehendit ſecundũ rationẽ vel æſtimationẽ cõuenientis,vel proſequẽdi. Ita cum in biuio canẽ quidã iudicãt ratiocinari,ex merá eſt ignorãtia Philoſophiæ,quòd naturã ſenſus ignorẽt. Non enim ratiocinatur canis,quaſi plures affirmationes adinuicem cõponat per coniunctionẽ inferentẽ, hoc modo. Hic odor eſt relictus à lepore,trãſit ergo hac lep⁹ qui odorem reliquit. Item,hic veſtigiũ eſt impreſſum leporis: ergo huc lepus fugit. Eſt enim id exiſtimare, planè ridiculũ. Dicitur tamẽ interdum canis id argumẽtari vel colligere ex odore ſeu veſtigio,loquutione nimis impropria, quatenus videlicet,odoris vel veſtigij imaginatio phantaſiã mouet ad proſequendũ leporem,& quia admodum hominis ratiocinãtis ſe habere videtur. Relinquitur ergo in ſolo homine eſſe cõpoſitionẽ & diuiſionẽ ſecundũ affirmationẽ vel negationẽ,item ſecundũ quãcunque cõiunctionalem vnionẽ. ¶ Et quãdoque quidẽ cõponit homo ac diuidit de ijs quæ tantũ ad ſpeculationẽ faciunt,non autem ad actionẽ: & ſecundũ hoc dicitur intellectus ſpeculatiuus,vt cum intelligo hominẽ eſſe animal,ſciẽtiam

Intellect⁹ practic⁹ & ſpeculatiuus.

eſſe

eſſe habitum, Deum eſſe primum ens, & ſimilia. Quãdoque verò intellectus componit & diuidit in his quæ ad actionẽ pertinẽt, & dicitur intellectus practicus, à Græco vocabulo praxis, quod ſignificat actionẽ vel operationem. Vt cum intelligo Deum eſſe ſuper omnia diligẽdũ, proximis faciendũ quod nobis velimus fieri, iuſtitiam in omnibus eſſe tenendam: vel ſingulariter, nunc dandam eſſe eleemoſynam, hunc hominem debere conſilio iuuari, hoc opus nunc faciendum eſſe, &c.

Solum hominem per intellectum cognoſcere propriam excellentiam, & quomodo intellectus ſeipſum intelligat.

CAP. XXI.

HAbet præterea ratione intellectus homo, vt omnẽ ſuam excellentiã quæ in ipſo ab optimo creatore poſita eſt, ſuamq; nobilitatẽ & dignitatem in qua magnificè admodum exaltatus eſt, valeat agnoſcere, & pro dignitate æſtimare atque ponderare. In quo manifeſtè ab alijs rebus naturalibus omnibus diſtinguitur. Cœlum enim quãquam ſit admodũ nobile, habeatq; incorruptibilitatẽ, & impaſsibilitatẽ, & ſummã actiuitatẽ, non tamen horum quicquam cognoſcit ſe habere. Item Sol quanquam ita eſt formoſus in ſtola ſua, ita glorioſus in ſplendore ſuo, ita efficaciſsimus in virtute ſua, nihil tamẽ horum ſe habere cognoſcit. Sed neque bruta animalia, perfectionem virium in ipſis poſitarum intelligunt. Et quia ſolus homo poteſt cognoſcere bona quæ habet, ſoli etiam homini conuenit gaudere & lætari pro ijs quæ habet: cæterarum autem creaturarum naturalium omnino nulla de ſua perfectione & nobilitatę poteſt lætari vel gaudere. Gaudium enim & lætitia conſurgit cum quis cognoſcit ſe habere aliquod bonum. Si autem habeat & non cognoſcat tamen, nequaquam inde gaudebit. Vnde cum nulla alia res naturalis præter hominem ſua bona cognoſcat, gaudere inde nõ poterit, niſi homo ſolus, quã tũuis magna ſint bona, quãtũlibet admirãdæ perfectiones, quæ in alijs inueniũtur. Quod enim gaudiũ eſſe põt Soli (qui tamen eſt pulcherrima, formoſiſsima, virtuteq; efficaciſsima creatura) de oĩ ſua pl̃chritudine, virtute, & præcel

Sol homo de ſuo bono gaudet

præcellentia ſuper aſtra cætera, cũ nihil horũ ipſe cognoſcat? Quale gaudiũ eſt herbis & plãtis, quòd ſecundũ ſuã naturã digniores ſunt & altioris gradus quàm lapides & cætera mineralia? Quale gaudiũ eſt beſtijs irrationalib⁹, quòd præcellãt nobilitate ſenſus arbores atque plantas? Non enim ſuã excellẽtiã cognoſcũt. ¶ Atque iccirco oẽs creaturæ quaſi in tenebris ſunt. Quale verò gaudiũ habere poſſunt, quæ in tenebris ſunt, & lumẽ cœli nõ habent. Solus homo in lumine eſt, per lumen naturale intellect⁹ omnia diſcernẽs, omnia dijudicãs, ſuã excellẽtiam ſuper omnia alia per intellectũ cognoſcẽs. Neque omnino aliquid eſt in hoĩe quod nõ ipſe per intellectũ poſsit cognoſcere, adeo vt etiã ſeipſum intelligat, ac ſuper ſeipſum reflectatur & ſuper actũ propriũ: quod nulla alia ĩferior potẽtia facere põt. Viſus enim nõ poteſt ſe videre, neque ſenſus cõmunis, neque æſtimatiua, neque phãtaſia ſeipſam cogitare põt. Itẽ viſus non cognoſcit ſe videre, neque ſenſus cõmunis ſe ſentire, neque phãtaſia põt ſe phantaſiari. Vnde nullũ brutũ poteſt cognoſcere ſe phãtaſiari aut æſtimare, qm̃ deeſt illi potentia ſuperior per quam id poſſet. ¶ Solus eſt intellectus, qui ſeipſum poteſt cognoſcere & cognoſcit, quiq́ue ſolus ſuper ſuũ actũ reflectitur, dũ intelligit ſe intelligere. Imò amplius adhuc, intelligit intellectus intelligere ſe, quòd intelligat ſe intelligere. Denique quotieſcunque reflectit intellectum ſuper ſuũ actũ, poterit ſemper à ſeipſo apprehẽdi. Ipſe nanque intellect⁹ agẽs, cũ ſit potẽs omnia efficere (vt ſupra diximus) id eſt, oĩm rerũ ſpeciẽ in intellectu paſsibili producere ſua virtute, etiam ſubſtantiarum immaterialium, etiam entis primi & fœliciſsimi, quod eſt Deus, poteſt & ſuijpſius ſpeciem in intellectu paſsibili efformare, vt ſic & ipſe cognoſcatur ſecundum propriam ſuam ſpeciem. Et cum (vt ſupra diximus) ens vel verum ſit obiectum intellectus, quicquid ſub hoc obiecto comprehenditur, illius poteſt in intellectu ſpecies efformari: quemadmodum omnis eius quod ſub colore (qui eſt obiectum viſus) comprehenditur, poteſt in oculo ſpecies produci: ſicq́ue neceſſe eſt omne quod ſub ente comprehenditur, poſſe ab intellectu

apprehendi

apprehendi atque intelligi. Ac proinde ipſemet intellectus, cum ſit res aliqua poteſt ab intellectu intelligi, id eſt, à ſemetipſo. Ipſe quoque actus eius, ſimili ratione, ab ipſo eſt intelligibilis. ¶ Omnis quoque bonitas & perfectio rerum (cum ſit ens quoddam) ſub intellectus cadit iudicio, & ita cum omnia quæ ſub ente cõprehenduntur cognoſcat, poteſt ipſe dijudicare quid excellẽtius, conferendo bonitates illas & perfectiones adinuicẽ, quẽadmodum viſus inter colores diſcernit, & ſenſus communis inter omnia exteriora ſenſibilia. Vbi dum nihil inuenit homo ſeipſo præcellentius, nullã perfectionẽ tantam in vlla creatura ꝙ in ſeipſo, ita cognoſcit homo ſeipſum (intellectus ratione) cæteris animãtibus præſtare, atque cæteras omnes res naturales lõgo interuallo poſt ſeſe relinquere.

Quomodo intellectus ex ſemetipſo Deum poteſt cognoſcere. CAP. XXII.

NOn ſolum autem intellectus poteſt quæ ſunt inferiora ſe creata cognoſcere, verùm etiam quæ ſupra ſe ſunt angelicas ſubſtantias, atque ipſis etiam præſidentem Deum (vt ſupra declarauimus) per duos modos, ſcilicet per abnegationem, & per excellentiam. Quibus tamen nunc etiam tertium addijcimus modum, dicentes, quòd intellectus agens per ſemetipſum & ex ſemetipſo poteſt ſibi formare aliquam ſpeciem, per quam deum intelligat. Cum enim intellectus ſe cognoſcens diſcernit ſuam perfectionem (quæ in hoc cõſiſtit quòd omnia quodammodo poteſt in ſe efficere & omnibus aſsimilari, ſicq; omnia poteſt cognoſcere) à ſua imperfectione (quæ in hoc eſt, quòd ſit in potentia omnia, nom autem omnia actu) ac deinde ſimilitudinem aliquam in ſemetipſo efformare cœperit ſuperioris alicuius intellect⁹, qui actu ſemper eſt omnia, omnium in ſe rationes & ſimilitudines ſemper actu habens, & ab æterno ſic habens, vt nõ inſit in potentia neque eſſe poſsit in potentia ad alicuius ſpeciei de nouo ſuſceptionem, ſicque ab æterno ſemper actu intelligentis omnia, quæcunque intelligibilia ſunt, vt non poſsit aliquando intellectionem alicuius rei acquirere vel perdere, neque creſcere neque minui in intel-

Vide quomodo intellectus ex ſeipſo poteſt Deum cognoſcere.

D ligen

ligendo:talem profecto ſimilitudinẽ talis intellectus ad- mirabilis, in ſeipſo efformans noſter intellectus agens, proculdubio ſpeciem habet & ſimilitudinem in qua intel ligat deum. Nimirũ eiuſmodi intellectus perfectiſsimus & nobiliſsimus eſt Deus, qui purus actus eſt,& non in eo quicquam potentiæ,actuque omnẽ in ſe habet ſimilitudi nem,& ab æterno habuit:neque quicquam nõ dico erit, non dico fuit,non dico eſt,ſed eſſe poteſt,cuius non ipſe ab æterno præſentem habeat cognitionem, ita exactam, ita diſtinctam,vt meus modo intellectus illud intelligit

Hebr. 4. cuius actu ſpecie tangitur,propter quod etiam omnia nu da ſunt & aperta oculis eius, iuxta apoſtoli ſancti teſti- monium:neque quicquã poteſt eſſe illi perfectiſsimo in- tellectui occultum,neque præteritũ poteſt obliuiſci, ne- que futura poteſt non cognoſcere,tanquam ſi oculũ ali- quem fingamus eſſe qui in ſe congenitas habeat omniũ rerum ſpecies & ſimilitudines,multò perfectius quã poſ- ſint ab obiecto in ipſum imprimi, & has ſpecies à ſeipſo ſic habeat vt non egeat obiectorum præſentia corpora- li, hic oculus indubiè omnia cerneret, etiam abſentia, imò etiam res præteritas & futuras per ſpecies in ipſo ſer- uatas videret,inſuper etiam abditiſsima contueretur.Ita ſanè ex ſemetipſo intellectus agens formare poteſt ſpe- ciem & cognitionem ſummi Dei: ita veſtigium poteſt ali quo modo in ſemetipſo primariũ fontem agnoſcere, ita ſcintillula lucem immenſam aliquatenus contemplari.

Quomodo ratione intellectus homo de perfectione omnium aliarum creaturarum lætari poteſt.

CAP. XXIII.

Habet quoque per intellectum homo, vt nõ ſolum (quemadmodum ſupra declaratum eſt)poſsit de ipſo propria perfectione, & de ijs quæ ſunt in bo- nis gaudere,verùm etiam de perfectione & bonitate om- nium aliarũ rerũ.Gaudiũ enim nõ ſolũ conſurgit ex hoc quod in nobis ipſis bonũ cernimus, ſed etiam cũ aliquã perfectionẽ in alio aduertimus,maximè ſi ad nos ſpectet ille in quo cernimus,ſi nobis ſit aliqua ratione cõiũctus: videlicet amicitia,familiaritate,cõſanguinitate,affinita

te,ordine,gradu,vel alio quolibet conſimili modo. Gaudemus enim in amicorum,fratrum,vicinorum, conſanguineorum ciuiumq; proſperitatibus. Cum ergo omnis creatura corporalis non minimo vinculo ſit homini coniuncta,neque vna ratione ad humanã ſpeciem attineat, meritò debet homo in omni perfectione quã cognoſcit in creatura,oblectari. Eſt eñ omnis corporalis creatura, homini multis modis coniunctiſsima. Primum quidẽ ratione eiuſdem opificis,qui ipſam & hominem idem ipſe condidit & creauit:quoniam ab authore Deo, tanquam ab eodem patre,cuncta procedunt. Qua conſideratione, ſancti dei homines etiam creaturas viliſsimas dignabantur fratres atque ſorores appellare: primarij, videlicet fontis vnde effluxerant, ſpectantes originem, inferiores quoque iſtæ creaturæ viuentes,ex eadem terra(tanquã ex eadem communi omnium matre)procedunt. ¶ Quòd ſi conſideremus cætera omnia corporalia propter nos eſſe facta,& propter noſtrum ſeruitium, noſtramque vtilitatem,& omnem illarũ perfectionem attendamus ad noſtrum commodum,noſtrumq; miniſterium eſſe ab optimo & nimium nobis benefico Deo ordinatam: quomodo non maximè in illorũ perfectionibus gaudere debemus? Quis eñ paterfamilias nõ gaudet de ſuæ familiæ bono? Quis dominus non lætatur in ſeruorum proſperitate? Eſt autem homo velut paterfamilias & dominus in magna domo mundi huius quam ædificauit illi Deus,vt ipſe ex omnibus ſeruitium capiat,iucunditatem,& vtilitatem tam corporis quàm ſpiritus. ¶ Quòd enim Sol tantum habet decorem, tam glorioſum ornatũ, mihi habet non ſibi:mihi habet,vt me ſua claritate lætificet,vt mihi lumen gratiſsimum per dies ſingulos adducat. Mihi habet,vt terram faciat germinare ac de ſe producere abundanter omnia,quibus ego ad corporis egeo ſuſtentationem. Denique mihi habet omnẽ ſuam gloriã, vt me moneat pulchritudinis creatoris mei:qui cum meo aſpectui ſeſe monſtrat tam mirabiliter pulchrũ & fortem, vtique hoc me docet luce clarius,habere ſe creatorẽ incomparabiliter pulchriorem,& magis validum, ac robuſtiſsimũ:

quòd etiã arbores fructus producũt,nõ ſibi ſed mihi producunt:herbæ odoriferæ odorẽ fundũt,nõ ſibi ſed mihi: flores pulcherrimos producũt,nõ ſibi ſed mihi. Et(vt inſignis ille poëta ait). Sic vos nõ vobis, vellera fertis oues. Sic vos non vobis,mellificatis apes. Sic vos nõ vobis,fertis aratra boues. Sic vos nõ vobis,nidificatis aues. ¶ Scilicet ego ille ſum, cui hæc omnia ex Dei præcepto inſeruiunt,vt mihi in omnib⁹(tam quæ ad neceſsitatẽ, quàm quæ ad caſtã voluptatẽ)abunde ſit proſpectũ. Vnde propheta. Nõ pauiſti ſolũ,inquit,ſed delectaſti me dñe in factura tua. Hæc ergo omnia cũ per intellectũ homo cognoſcat propter ſe ita in ſuis perfectionibus diſpoſita,vnumquodque in genere ſuo:iuſtũ eſt, vt diligenter naturales eorum perfectiones conſideret, inque eis ſeipſum oblectet,ad gloriam eius qui omnia mirabilia condidit.

Virgilius.

Quòd ratione intellectus ſolus homo poſsit & debeat agere gratias Deo, pro ſe & omnibus creaturis.

CAP. XXIIII.

CONſequitur ex prædictis,quòd ſolus homo ratione intellectus deo poteſt & debet agere gratias,& non vlla creatura alia corporalis;quodque non pro ſe ſolo & bonis quæ in ſeipſo ſunt,verùm etiã pro omnibus bonis quæ in alijs creaturis inueniuntur, poſsit homo & debeat agere gratias omniũ creatori oĩpotẽti Deo. Gratiarum actio nanque requirit primo ſuſceptionem beneficij,deinde beneficij accepti cognitionem, eius quoque cognitionem qui beneficium præſtat,ac poſtremo gratitudinis declarationem pro accepto & agnito beneficio. Benefici j ſuſceptio cõmunis eſt homini cũ omni creatura. Oĩs nanque creatura particeps eſt beneficiorũ creatoris ſui. Cætera verò,nõ niſi ſolius hominis ſunt. Sol⁹ eñ homo beneficia cognoſcit(vt declarauimus)tam ea quæ in ſeipſo accipit,quàm quæ in alijs creaturis. Solus etiam homo per intellectũ cognoſcit bona iſta,quę in ſe habet, atque etiã quæ in alijs creaturis conſpicit,nõ ab ipſo eſſe neque creaturas à ſeipſis habere,ſed ab vno omniũ benefactore Deo. Denique ſolus homo poteſt pro ſuſcepto beneficio bonum & gratum animũ declarare,& ſignis congruis

Solus homo poteſt agere gratias.

gruis ad benefactoris gloriam id proteſtari. Poteſt enim homo voce teſtari & eloqui magnalia dei ſui, eiusque beneficia (quæ tam ipſe quam aliæ creaturæ accipiunt) ad Dei gloriam prædicare. Poteſt etiam alia quædam exteriora opera exhibere, ad hoc ipſum demonſtrandum, videlicet cantare, laudare, ſacrifica offerre, vota facere, in inſtrumentis muſicis perſonare: quæ omnia ad gratiarũ actionem ſpectant, & ſoli conueniunt homini. ¶ Poteſt ergo ſol' homo gratias agere. Et cũ poſsit, vtique & debet. Nam id ratio naturalis dictat, etiã homini benefico pro minimo aliquo beneficiolo, vt minimũ gratias agere, vt ne dicam gratiã referre: quanto magis illi cuius beneficium eſt quicquid ſumus? Et cũ omnibus creaturis homo accipiat beneficiũ (eo quòd propter ipſum facta ſunt omnia) vtique pro omnibus ipſe debet gratias agere Deo. Cum enim ſeruo aliquid impenditur beneficij in vtilitatem domini, indubiè dominus magis quàm ſeruus tenetur gratias agere benefacienti. Et cũ puero adhuc infanti & ratione carenti impẽditur beneficiũ, vtique parentũ eſt benefacienti gratias agere pueri loco per ætatẽ fari adhuc & gratias dicere impotentis. ¶ Debet ergo homo gratias agere Deo, nõ modo pro ſe, verùm etiã pro omni creatura, maximè corporali, duplici conſideratione: tum quia ſolus poteſt, & præ omnibus poteſt: tum quia in omnibus ipſe accipit beneficiũ. Vnde gratias agere debet homo deo ſuo, quòd ſoli tantã dederit claritatem, tantã virtutis efficaciam & nobilitatem. Item quòd terræ & aquis talem dederit fœcunditatẽ, quòd aërem repleuerit volatilibus, quòd aues ita plurimũ ornatu decorauerit, quòd arbores, ac herbas ita fructiferas odoriferasq; fecerit, & ita in ſingulis. Illæ enim creaturæ excuſabiles ſunt, ſi gratias nõ agãt, tũ quia minimè id poſſunt, tũ quia qcqd acceperũt, poti' homo in ipſis accepit, q̃ ipſemet in ſeipſis, vel pro ſeipſis, quẽadmodum id quod ſeruo impẽditur in vtilitatẽ domini, dño potius q̃ ſeruo impenditur. ¶ Hinc conſidera ô homo, quãta tibi incũbit ſeruiẽdi dño deo tuo neceſsitas. Attẽde, quãta tenearis erga deũ obligatione: qui nõ pro vno teipſo, verũ etiã pro omnibus creatu-

ris Deo tuo ſeruire,ad gratiarũ actionem obligaris.Vide quanto vinculo te ſibi colligauit dũ te ſuper omnia conſtituit.Magnũ(fateor)te creauit,& ſublimi admodũ loco poſuit altiſsimus conditor tuus,dũ te paulominus ab angelis minorem fecit,gloria & honore coronauit ſuper omnem corporalẽ creaturã, conſtituitque ſuper cuncta
Pſal.8. manuum ſuarũ opera,omnia ſubijciẽs ſub pedibus tuis, non ſolũ oues & boues,pecora campi,volucres cœli & piſces maris qui perambulant ſemitas maris, verùm etiam Solem lunã & ſtellas nobiliſsima illa perpetuæ incorruptionis corpora,quæ dominus deus tuus creauit in miniſterium cunctis gẽtibus.Ita quidem magnũ & excelſum: nimis altiſsimus te conditor tuus conſtituit, pro omnibus.Verùm quantò tu altior es dei ſpeciali beneficio & ſupereminens omnibus,tantò magis agnoſce deo tuo obnoxium, qui ſic te magnificauit & eleuauit ſuper omnia. Agnoſce(quod verum eſt)nullam creaturã aliam æquè Deo eſſe obnoxiam, æquè forti vinculo Deo eſſe colligatam,agnoſcensq; obligationem, modis omnibus ſatage iuſtum iuſtè perſoluere debitum,vt quibus poſsis modis Deo tuo ſtudeas vel gratias agere, quandoquidem referendi neque neceſsitas eſt neque poſsibilitas. Bonorum
Pſal.15. enim noſtrorũ ille non indiget, in quo omnes diuitiarũ
Col.2. theſauri ſunt abſconditi.Grati tamen animi declarationem,& proteſtationem per ſigna congrua vtique à nobis expoſcit, gratiarum ſeuerè exigit actionem: non vtique propter ſuam voluntatem,ſed ob noſtram vtilitatem, vt cum pro acceptis beneficijs temporalibus nos ſibi gratos comprobauerit,maioribus aliquando afficiat in conſpectu vultus ſui cuius in nobis impreſsit ſimilitudinem Deus ipſe trinus,in ſecula benedictus, Amen.

¶Finit Liber vndecimus.

PSALMVS PATRI SPIRITVVM vniuerſæ carnis,in iubilatione mentis,& alacritate animi.

PAratum cor meum Deus & iterum paratum cor meum:paratũ corpus meum,paratæ vires omnes ad laudem tuã,quæcunque ſiue corpus, ſiue ani

ue animam inhabitant.

Exurgam diluculo,& pſallã magno nomini tuo:medijs noctibus conſurgã de lectulo quietis meę vt perſonem cantica añ thronũ amœniſsimũ tui amabilis thalami.

Date mihi tympana,lyram,citharã, nablum,& cymbala bene tinnićtia:edent in illis articuli manuũ mearũ melodiam bene reſonantem in auribus domini ſabaoth.

Tubas adferte huc mihi,& clangam in eis:os meum late aperiam attrahamque ſpiritũ flatus,vt buccis valeam concrepare pleniſsimis.

Nõ ceſſabit oblectari in Deo meo animus quem creauit, quem poſſedit ab initio, in quem impreſsit admirabilem ſimilitudinem,imaginemque nobilitatis ſuæ.

Videbo ego cœlos opera manuum ac digitorum tuorũ quæ fundaſti in fortitudine tua·inſuper ſolem lunam & ſtellas cuncta limpidiſsima·

Contemplans video totum iucũdiſsimum decorem, potentiſsimum vigorem,& ordinem verè admirabilem: nõ ſufficio pro dignitate contẽplari,vel totis conatibus quæ tu nullo perfeciſti negotio.

At verò vbi ad memetipſum in intima reflecto oculos meos,ceſſant videri mirabilia,q̃cunque foris cõſpicio.

Domine,domine,domine quid eſt homo,quia ſic magnificaſti eum?homo quid eſt vt tanti illum feceris?

Verè paululum eſt ac modicum quo minuiſti genus noſtrũ ab angelicis principibus tuis:oĩs corporalis creaturæ regem & dñm(dato in manibus eius ſceptro potentiæ,& in capite corona gloriæ)conſtituiſti hominem.

Propter hunc enim creaſti omnia & cuncta ſubieciſti pedibus eius:præcellentiſsima cœleſtium corporũ creaſti in miniſterium cunctis gentibus.

Sol accede huc nobis magna moles,& lata ſubſtantia: vide an poſsis in tota tua virtute atque pulchritudine nobiſcum contendere.

Eſto ſis glorioſus in fortitudine tua,formoſus ſis in fulgidiſsima ſtola tua:comas tui ſplendoris de tãta ſpargens altitudine in ima terræ viſcera.

Sed nunquid vides ipſe,aut intelligis decorẽ pulchritu-

dinis tuæ? nunquid cognoſcis perfectionem virtutis tuæ,qua antecellis ſubiecta omnia?

Dic ſi noſti illum qui cuncta in te poſuit quæ habet mirabilia:reſponde muta ſubſtantia ſi quicquam horum intelligis.

Magne Deus non illi contuliſti ſplendidiſsimo corpori, quod mihi donaſti ſtercorulentæ & fœculentæ creaturulæ: verè multa mihi & magna nimis contuliſti in re vnica.

Etiam ſi in millecuplum augmentetur tibi Soli rationalis pulchritudo decoris,& fortitudo roboris tui:quantumuis pauper & humilis ego,ſemper immenſo te ſuperabo interuallo,hoc ſolum ten ens quod nūc poſsideo.

Intellectu & ratione tu dotaſti dominator genus noſtrū: à te proceſsit nobis hæc tanta præcellentia.

O vtinam pro dignitate gratiarum actiones tibi valeamus perſoluere,nimis magna enim ſunt quæ nos accepimus,& nimis pauca:imò nimis nulla ſunt quæ valeamus reddere.

Tu nos ſcientiarum domine iuſtas tibi fac reddere gratiarum actiones:doce nos doctor optime in ſpiritu & veritate famulatum tibi exhibere decentem.

Tu das velle,tu das perficere pro tuo beneplacito:magne Deus ſemper nos tantis fac gratos eſſe beneficijs.

Gloria patri,& filio & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio,& nunc,& ſemper,& in ſecula ſeculorum, Amen.

¶Finit Pſalmus.

LIBER DVODECImus Conſiderationis Phyſicæ.

De Appetitu Senſitiuo, & Voluntatis præcellentia.

[library stamp]

Præfatio.

PRÆFATIO.

OMniũ creator perfectiſsimus Deus cuius (iuxta prophetæ cõfeſsionẽ) pfecta ſunt opera, cum animaliũ genus ſenſitiuę vir tutis nobilitate cęteris oĩbus inſenſibili bus creaturis vellet pferre, voluit & appetitiuam virtutem adiungere, qua vale rẽt per ſenſitiuã apprehẽſa amare vel odire, proſequi aut fugere: itẽque de præſentibus gaudere vel triſtari. Quorſum enim conduceret res obiectas apprehenſione mirabili percipere, ſi non talis eſſet adiuncta virtus qua erga res perceptas poſſent iuxta rationem obiecti apprehenſi moueri & affici? Ad eundem planè modum, humanum genus cum benigniſsimus conditor voluiſſet ſuper natu ram brutorum animalium conſtituere: vt non ſolũ craſſa iſta & corporalia ſenſibus ſubiecta, verùm etiam ſpiritualia & inſenſibilia poſſet apprehenſiõe intellectiua cognoſcere, voluit itẽ & huic nobiliori potentiæ cognoſcitiuæ correſpõdentẽ nobilitate adijcere vim appetitiuã, id eſt intellectui voluntatẽ, per quã, ad ea poſſet inclinari amanda, odienda, proſequenda & fugienda, ad quę nequaquã ſufficeret appetitus brutalis ille ſenſitiuus nimiũ ad ſpiritualia ignobilis. Quomodo autẽ in homine non ſolus eſt ĩtellectus, ſed eſt ſimul cũ ſenſu & ſuper ſenſum intellectus, ſic & hic appetitus ſuperior in eo nõ ſolus nõ eſt, ſed cũ inferiore ſimul exiſtit. Duorum aũt horum appetituum conſideratio, maximam homini ad cogitationem ſuijpſius adfert vtilitatem. In his ergo duabus appetitiuis potentijs finem accipiat hęc phyſica conſideratio. Poſt eã nanque abſolutam non erit in rebus naturalibus quo lõgius proficiſcamur, niſi naturã penitus relinquentes in ſupernaturalia toti tranſeamus: quod impræſentiarum noſtro inſtituto minime conuenit, qui non niſi conſiderationem rerum naturalium, earumq́ue ad creatorẽ reductionem, præſenti determinatione intendimus.

Oſtenditur, quid ſit in homine uoluntas: per comparationem ad appetitum ſenſitiuum.

CAP. I.

EST ergo in homine altera quædã potẽtia ab intelle- ctu diſtincta,ſolis etiã hominibus peculiariter con- ueniens,potentia admodũ nobilis & excellẽs,vnde plurima ſingularia habet homo, quæ cum nulla altera ſpecie habet cõmunia. Ad perfectam ergo hominis conſi derationem,neceſſe erit poſt intellectũ hanc etiam virtu- tẽ diligẽter cõſiderare,& quomodo in brutis inueniri nõ poſsit,quoue indicio peculiariter ſpeciei humanæ cogno ſcatur ineſſe,& quõ ad appetitũ ſenſitiuũ ſe habeat,& quę homini donet eximia diſtinctè determinare. Vocatur au tem volũtas noĩe cõpoſito,potẽtia volitiua,ſiue appeti- tus intellectiuus. Eſt eñ potẽtia talis per quã homo appe tit,vult & nõ vult,ea quę ſecũdũ intellectũ iudicat bona vel mala. Id aũt in ſe homo quilibet experitur,talem ali- quam vim ſibi ineſſe,per quã poſsit ea quæ per intellect' iudicium vt bona vel mala cognoſcit,aut velle aut nole. ¶ Queãdmodũ autem rectè non poteſt cognoſci natura intellectiuæ potentiæ,niſi per cõparationem ad ſenſum ſecũdũ ſimilitudinẽ & diſsimilitudinẽ,videlicet niſi oſtẽ datur in quo ſenſus,cũ intellectu conueniat,& in quibus differãt abinuicẽ:ita nõ põt exactè cognoſci natura potẽ tiæ volitiuæ,niſi ſecundũ cõparationẽ ad appetitũ ſenſi- tiuum. Sicut enim in homine duplex eſt potẽtia apprehẽ ſiua rerum extra exiſtentium,ita eſt & duplex vis appeti- tiua,altera videlicet quæ ſenſui coniuncta eſt, & ad ſen- ſus iudicium mouetur, quæ ſenſus iudicat conuenien- tia amando & proſequendo,quæ diſconuenientia odien do & fugiendo. Atque hæc vocatur appetitus ſenſitiuus. Et conuenit hac in parte homo cum cæteris animalibus brutis,quemadmodum & in ſenſu. Altera verò ſuperior eſt coniuncta intellectui, & corpori nullo modo (ſicut neque intellectus) immerſa, per quam homo id quod in- tellectus iudicat bonum, amat & proſequitur: quod ma- lum,odit & fugit. Et hæc quia ſic intellectui cõiungitur, vocatur appetitus intellectiuus. ¶ Cognoſcitur autẽ hu- ius duplicis appetitus differentia ad eum modũ quo de- prehenditur differentia ſenſus & intellect':videlicet qm̃ experimur hoĩem ea poſſe velle aut nolle, ea amare vel

-odire quę nequaquam ſenſus apprehendit, & quæ ad iudiciũ ſenſus nullo modo videtur ſic amari vel odio haberi. ¶ Quemadmodũ (exempli gratia) virtutes amamus, & probitatẽ amatã proſequimur: vitia autem odimus & fugimus atque aduerſamur, quæ tamen manifeſtiſsimũ eſt ſenſu nõ apprehẽdi, ac proinde ſenſitiuo appetitu ſic non appeti: cum ille tantũ proſequatur quæ ſenſus iudicat cõueniẽtia. Oportet ergo eſſe in homine alium quendã ſuperiorẽ appetitũ, per quem homo ad illa quæ ſenſus iudicium excedunt, & quæ ſenſus nec conueniẽtia nec diſcõueniẽtia iudicare poteſt, inclinetur & propellatur, ea vel proſequendo vel fugiendo. Ad cuius intellectiui appetitus meliorem cognitionem obtinendam, pauca quædam de ſenſitiuo appetitu volumus præmittere: quoniam ſine cognitione ſenſitiui appetitus plenè intellectiuus cognoſci non poteſt.

De appetitu ſenſitiuo quomodo mouetur ab obiecto ſecundũ phantaſiam propoſito.

CAP. II.

INuenitur autem appetitus ſenſitiuus generaliter in omnibus animantibus, neque poteſt non eſſe, vbicũque fuerit ſenſus, vel vnicus. Nam & imperfectiſsima animalia, etiam quæ (iuxta probabiliorem ſententiam) ſolum tactum poſsident, appetitu iſto non carent. Ineſt nanque eis appetitus quidam conuenientis nutrimenti, quem etiam indicant, dum ſe huius gratia dilatant vel conſtringunt. Omnis enim motus animalis quantumcunque imperfectus, indicium eſt inexiſtentis appetitus ſenſitiui. Ad hoc enim ſe mouent, vt quod appetunt conſequantur. vnde Ariſtoteles, de animalibus imperfectis (vt vermibus & muſcis) ait, ea habere vagam imaginationem & appetitum, id eſt, phantaſiam vagam ſiue imperfectam & conſimilem appetitum. Perfectam tamen phantaſiam negat illis adeſſe, atque ita & appetitum perfectum conſequitur ab eis abnegandum. ¶ Ex quo patet quòd æſtimatiuæ ſiue phantaſiæ adiuncta eſt vis appetitiua, eo quòd hæc ita ſeinuicem cõſequantur ſecundum naturam. Non enim ſtatim vbi ſenſus exterior perceperit

Ariſt. 3. li. de aĩa. c. 8.

perit aliquod ſenſibile, mouetur appetitus ad proſequen dum vel fugiendũ, neque item mox vbi ſenſus cõmunis apprehenderit, ſed neque cũ imaginatiua nuda illud ima ginata fuerit. Verùm cum ad æſtimatiuam vſque fuerit peruentum, vt per eam iudicetur tale obiectum amicum vel inimicum, conueniens vel diſcõueniens: tum demum animal ipſum per appetitũ mouetur ad cõcupiſcendum vel odiendum, ad proſequendũ vel fugiendũ, ad lætandum vel contriſtandum. Nam id manifeſtè mõſtrat experientia. Cum enim appetitus moueatur ſecundum rationem conuenientiæ vel diſconuenientiæ, nullus autẽ exterior ſenſus conuenientiã vel diſconuenientiã apprehẽdat neq; vllus interior præter æſtimatiuã (quæ intẽtiones cõuenientiæ vel diſconuenientiæ elicit ex rebus ſenſatis) conſequitur ad ſolam æſtimatiuæ operationem ipſiusque iudicium, appetitũ moueri. ¶ Et notandũ, quòd appetitus iſte mouet & mouetur. Mouet enim ipſum animal, & immediate vim motiuam quæ eſt in membris, ad quærendũ id quod proſequitur. Mouetur verò ipſe à phãtaſia, quatenus ipſum obiectũ præſentat & offert appetitui, ſub ea ratione ſub qua appetitus moueri põt ad odiũ vel ad amorẽ, ad proſequutionẽ vel ad fugã. Obiectum enim præſentatũ & oblatum virtuti appetitiuæ ſub ratione cõuenientiæ, mouet ad ſui proſequutionẽ ſub ratione autem diſcõuenientiæ, mouet ad fugam. Vt cum canis videt cibum, eumq; ſibi cõuenientem iudicat, mouetur ad proſequendum ipſius appetitus, ab æſtimatiua: quatenus videlicet ipſa obiectum illud præſentat ſub ratione conuenientis, & cum baculũ videt eleuatum ad verbera, mouetur ad fugiendũ appetitus, ab obiecto ſub ratione diſconuenientis propoſito, per æſtimatiuã. ¶ Mouetur autẽ appetitus ab obiecto ſic ſub ratione cõuenientis aut diſcõuenientis præſentato naturaliter, abſque vlla libertate vel deliberatione. Canis enim cibum conuenientẽ videns, eumq; æſtimans ſibi conuenientẽ, naturaliter amat atque proſequitur & accurrit ad illum, & videns baculũ eleuatum ad verbera, æſtimando ſibi hoc diſconueniens & inde male ſibi futurum, ita naturaliter fugã petit, qua

Appetitus mouet & mouetur.

malum

malũ euadat, quod ſibi æſtimat imminere. Cum verò plura ſimul fuerint obiecta propoſita, quod fortius mouet ſecundum ſuã rationem, id naturaliter prævalet & mouet appetitũ. Vt cum duplex cani cib' eſt propoſitus, ille qui magis cõueniens ab æſtimatiua iudicatur appetitũ naturaliter mouet. Ita cum ex vna parte delectabile proponitur, & ex altera contriſtabile (vt ex hac parte cibus cõueniens cani, & ſimul baculus eleuatus ad verbera) ſolet plerunque verberũ terror prævalere, vt cibo relicto fugiat. Eſt enim hæc appetitus natura, vt magis vehemẽter magisq; cito ad fugiendũ à terribilibus moueatur quàm à delectabilibus ad proſequendum. Facilius enim & vehementius contriſtabilia, ſiue terribilia operantur in appetitu ſenſitiuo fugam, quàm delectabilia ſiue concupiſcibilia, efficiant in ipſo proſequutionem. Vnde ad oculum videmus moueri homines multo amplius timore mortis, quàm amore vitæ: & multo vehementius dolere de infirmitate, quàm gaudere de ſanitate. Nota.

Quomodo appetitus ſenſitiuus ſemper naturaliter moueatur abſque libertate. CAP. III.

Contingit verò interdum duobus appetitui propoſitis obiectis, ambobus delectabilibus, ad neutrum ſtatim moueri, ſed interdũ ad tempus gradum ſiſtere, eo quòd ex vtraque parte æquè fortis ſit motio & operatio obiecti, & æſtimatiua ad vtrãque partem æquè ſit propenſa, neque plus ad hoc quàm ad illud ferat ſuum iudicium. Atque ita tunc accidit, vt quaſi deliberare videatur irrationale animal: cum tamen reuera nulla in eo ſit deliberatio, quæ eſt ſolius rationis, ſitq; vt poſtquam tandẽ alterũ acceptauerit, quaſi eligere videatur, cũ tamẽ electio nequaquã cõpetat brutis, ſitq; ſolius hoĩs. Vnde hoc ſciẽdũ eſt, quòd canis ille ſic quaſi dubitabũdus conſiſtens, dum & huc & illuc vocatur nequaquã cõſulit, neque vllo deliberat: ſed habet ſe appetitus ille ad modum linguæ ſiue examinis in libra, ſiue bilance, cũ lanx vtraq; põdus penitus æquale in ſe habuerit. Quemadmodũ enim iſta neque in hanc partẽ deorſum trahitur, cum tamẽ ſit põdus ſufficiẽs ad eã pertrahendã, neque in partẽ alterã,

cum

cum ſit & ibi pondus ſufficiēs,ſed(propter pōderis æqualitatē vtrinque æquali fortitudine trahentē) conſiſtit in medio:ſic & appetitus irrationalis animalis,exiſtente ab vtraque parte pondere æquali & obiecto æquè ad mouēdum valido,fixus conſiſtit,& neque huc neque illuc mouetur:cum vtroque tamen trahatur.Fitq; illa immobilitas penitus naturaliter,nec vllius eſt deliberationis indicium.Alioqui,cur non & linguā in trutina dixeris delibērare,cum ita hæret in medio? ¶ Et cum tandē contingit in alteram partem rapi animalis appetitum , nequaquā electionis eſt iudiciū,non amplius quàm lingua illa modico flatu adiuta in vnam partem tandem vergens,dici debet elegiſſe hanc partem ad quam flectitur. ¶ Quòd ſi interroges,quî ergo fieri poteſt,vt tandem ad vnā partem moueatur appetitus ſi non per electionem id ſiat , & ex libertate eligendi?Dicimus quòd ad eum modum animalis appetitus tandem in alteram partē trahitur , quomodo lingua illa modico vento adiuta in partem alteram mouetur,etiam ſi pondus maneat vt ante . Si enim contigerit æſtimatiuam aliquanto magis vni obiecto & fixius intendere quàm alteri(etiam ſi non æſtimet illud magis conueniens) ſolum ex hoc quòd fixius intendat indicio vnius conuenientis , quàm alterius,& ad illud fortius ſe conuertat , ipſe appetitus rapietur, adueniente impetuoſo flatu in illam partem in quam æſtimatiuam contigerit fixius intendere. Ac tunc quidē ita ſe habebit illa defixio fortior æſtimatiuæ in alterum obiectum,ad faciendū vnius illius proſequutionē, quomodo ſe habet adueniens in vnā lancem flatus venti, ad mouendum linguā in partē alteram.Vnde non videtur aliqua ratione veriſimile,quod vulgò per iocum ſolet iactari de aſino quem vocant Buridani, habente pabulum vtrinque,æquè conueniens,æquè multum in eadem diſtātia ſibi appoſitū,quòd fame eſſet moriturus in medio pabuli.Profectò qui id aſſerunt,naturā appetitus, & æſtimatiuæ virtutis nō rectè cognoſcūt.Et qui hoc ita aſſerūt ne cogantur in animali deliberationē ponere,aut electionē,aut facultatem liberi arbitrij,ij ſanè timore ti

ment

ment,vbi timor nõ eſt.Sola em̃(vt dixim⁹)conuerſio maior atque attẽtio,defixioq; phantaſiæ in alterũ obiectum propoſitũ,efficere poteſt,vt altero relicto in hoc moueatur. Relinqtur ergo appetitũ naturaliter moueri ab ipſo obiecto appetibili,ita ſecundũ rationẽ appetibilis propoſiti,per æſtimatiuã.¶ Neque quicquã refert,ſiue dicas appetitum moueri ab obiecto appetibili ſub ea ratione ſub qua appetibile eſt,ſiue ipſam æſtimatiuam proponentem appetibile,ſub ratione appetibilis.Non enim ipſum obiectum per ſe mouet appetitũ eo modo quo obiectũ ſenſus exterioris agit in ſenſum (vt videlicet per ſe aliquid imprimat obiectũ exterius in appetitum) ſed tantum quatenus per æſtimatiuã proponitur:ad cuius iudiciũ ipſius appetitus paſsio cõſequitur.Vocãtur enim omnes ipſius appetitus inclinationes ſiue motus vulgato nomine paſſiones,eo quòd appetitus ab obiecto pertrahitur ad concupiſcendum vel odiendum,&c. propter quod ab obiecto quodammodo pati dicitur.

De uarijs paßionibus in appetitu ſenſitiuo.

CAP. IIII.

ET quia(vt diximus)appetitus mouetur ab obiecto per æſtimatiuã ſecundũ rationẽ appetibilis propoſito,hinc fit vt multiplex paſsio & varius appetendi modus poſsit in appetitu ſenſitiuo inueniri ſecũdũ quòd obiectum ſub diuerſis rationibus poteſt per æſtimatiuã proponi.Cum enim proponit obiectum æſtimatiua ſub ratione conuenientis,appetitus ſtatim mouetur & inclinatur ad illud, efficiturque in ipſo paſsio quæ appellatur amor vel concupiſcentia talis rei:per quam videlicet inclinatur ad talem rem ſub ratione conuenientis propoſitam.Et hæc eſt prima paſsio quæ in appetitu exoritur. Amor.
¶ Si verò præſentetur hoc idem obiectum tanquam conueniens & tanquam potens acquiri,ac tanquam propinquum ad habendum, ita vt nullum iudicetur obſtaculum,quin poſsit illud conſequi,ita fit progreſſus appetitus ab amore nudo ad proſequutionẽ. Incipit enim proſequi & iam tendere ad illud quod prius amabat. Nam amor eſt quaſi prima inclinatio ad rem propoſitam, Proſequutio.

proſequu

proſequutio autē velut tendentia in rem amatam. Vnde manifeſtū eſt,proſequutionē iſtam naſci ex amore:quaſi ex radice. Nihil enim proſequitur appetitus,niſi quod amat & concupiſcit. ¶Cum verò obiectum iam æſtimatur vt præſens & conſequutum,fit in appetitu paſsio lætitiæ,vel gaudij ſiue voluptatis per quam,in re primū amata,& per proſequutionem poſtmodum conſequuta tandem conquieſcit.Et non refert ad paſsionē gaudij in appetitu faciendā,vtrum iam actu ſit præſens obiectū, vel propinquū,& certum quod iamiā habebitur. Quod enī propè eſt (iuxta Ariſtotelis vulgatā ſententiā) nihil diſtare videtur.Vnde gaudiū etiā eſt de ijs quæ propinqua ſunt,& iamiā ventura,quaſi pro præſentibus exiſtimantur. ¶Et hæc paſsio manifeſtè à prioribus diſtinguitur, tanquā quies ab inclinatione & tendentia: & ad priores duas cōſequitur,amoremq́; & proſequutionē præſupponit.Prius enim eſt rem amare,poſtmodum proſequi,poſtmodum lætari.Vt (verbi gratia) brutū animal videns pabulum conueniens afficitur illi,& inclinatur ad illud pabulū,ipſumq́; amat:& ſi aſſequi poteſt, proſequitur ac tendit ad ipſum conſequendū.Vbi autem fuerit aſſequutum quod amauit & proſequutū eſt,tum demū oblectatur & conquieſcit in eo.¶At verò amor ſolus eſſe poteſt abſque poſterioribus.Cum enim obiectū conueniēs proponitur aſpectui,ſed non vt poſsibile adipiſci, nō fit adhuc proſequutio.Veluti cum cani cibus conueniens proponitur,ſed aſtat iuxta cibum qui baculū ad verbera eleuatum tenet,illic ſanè amor eſt ad cibum quē tam cōuenientem æſtimat:ſed quoniā non proponitur vt acquiſibilis,neque vt propinquus haberi, propter aſtans malū, amorē nō ſequitur proſequutio.Nonnunquā verò proſequutio eſt,& nō ſubſequitur lætitia,quoniā videlicet nō cōtingit aſſequi rem amatā & proſequutā. Nonnunquā etiā res iam acquiſita nō talis inuenitur,qualis ante iudicabitur ſecūdū æſtimatiuā,atque ideo nō cōſequitur gaudiū in ea iā habita & adepta.Frequēter enim æſtimatiua decipitur iudicās eſſe cōueniēs,quod verè non eſt conueniēs.¶Nihil aūt refert ad paſsionū harū effectionē in appetitu

Voluptas.

Ariſto.2. lib.Phy.

petitu,an res verè talis ſit,an non. Non enim obiectū appetibile ſecundum ſeipſum vel ſecundum quod in ſe eſt mouet appetitum,ſed ſecundum quod in phantaſia proponitur:ſiue ita ſit in re,ſiue aliter res habeat. Vnde cum æſtimatiua decepta iudicat hanc rem eſſe conuenientem quæ ſecundum veritatem non eſt conueniens, nihilominus fit in appetitu amor & proſequutio,quàm ſi ſecundū veritatē talis eſſet. Cum verò iam habita præſens fuerit, etiam gaudium de re præſenti habetur,donec deceptio æſtimatiuæ non fuerit deprehenſa. At verò mox vbi per ſenſum exteriorem æſtimatiua perceperit ſe errore deluſam in iudicando de re abſente,ceſſat paſsio gaudij, ceſſante nimirum æſtimatione conuenientis. Deponit enim errorem,quo ſe comperit fuiſſe illuſam. ¶ Itaque tres iſtæ paſsiones,amor vel concupiſcentia, proſequutio vel deſiderium,voluptas ſiue lætitia ſunt, quibus afficitur circa obiectum conueniens.

CAP. V.

His verò tribus paſsionibus prædictis correſpōdent tres aliæ,quæ ſunt circa obiectum cōtrariū, id eſt, circa obiectum diſcōueniens: odiū videlicet, fuga, & triſtitia vel dolor. Cū enim primū appetitui præſentatur obiectū diſconueniens,mouetur appetitus diſplicentia,& quadam velut auerſione oppoſita conuerſioni concupiſcentiæ vel amoris. Nam ſicut obiectum appetibile efficit in appetitu primo conuerſionem quandam & inclinationem ad ipſum,ſic obiectum diſcōueniēs auerſionē quandā & retractionē. Et hæc paſsio odium nominatur, eſtque amori oppoſita. Et ſunt duæ iſtæ radices omnium aliarum paſsionū. ¶ Cū verò diſcōueniens illud malum æſtimatiua proponit vt iam imminēs animali,& tāquam propinquū vt veniat,alia paſsio gignitur in appetitu, per quā quærit elōgari ab illo malo,ipſumq; euadere & effugere. Et hæc paſsio appellatur fuga,& eſt quaſi receſsio quædam ab obiecto malo imminēti vel propinquo per quam animal mouetur ad fugiendū quod eſt diſconueniens,ſicut proſequutio (cui opponitur) tendētia quædā eſt ad cōueniēs. ¶ Sed cū obiectū diſcōueniens iam præ-

Odiū. Fuga.

ſens & habitum fuerit, efficitur in appetitu paſsio doloris vel triſtitiæ, qua affligitur in præſentia adepti mali, ſicut per voluptatem (cui opponitur) quieſcit in præſenti bono. Ita enim canis vidẽs tenentẽ flagellũ ad verbera eleuatum, primo aſpectu odit & auertitur: & ſi vt ſibi imminentia hæc verbera cõſiderat, fuga mouetur, ad effugiendum imminẽs & propinquum malum. Cum aũt in ipſius corpus flagellũ fuerit incuſſum, & verbera iam ſuſcipit, dolore & triſtitia affligitur: propter quod etiã exclamat, Dolor. eiulando lamentans. ¶ Cõtingit aũt interdum (quomodo de amore per contrarium diximus) ad odium non ſequi fugam. Cũ enim videt canis tenentẽ flagellum, odit quidẽ & auertitur: ſed niſi videat ſibi imminere aut ſibi propinquum eſſe malum, nõ ſequitur fuga, vt cum multum diſtat ab eo qui flgellum tenet. Neque item ſemper ad odium & fugam ſequitur triſtitia, vel quia malũ illud non ſit præſens, vel quia cum præſens fuerit ſenſus nonnõnunquã mõſtrat non eſſe diſcõueniens, quod ſecundũ æſtimatiuam errantẽ prius diſconueniens iudicabatur. Nihil enim refert ad odiendũ, fugiendũ, vel triſtãdũ, aut res diſcõueniens exiſtat, modo ab æſtimatiua talis iudicetur. Vnde videmus homines quoſdam moroſos triſtari pro rebus quæ ſecundum veritatem eis non diſconueniunt, neque in aliquo mala ſunt, tantum propter firmã æſtimationem quòd æſtiment ſibi diſconueniens quod tale non eſt: quam æſtimationem vel nollunt vel non poſſunt deponere. Atque ad hunc modum triſtatur canis aliquo modo, dum iraſcitur ex hoc ſolum quòd domum quis ingreditur, aut ſimarium, in quo iacet, non ad mali aliquid faciendũ, aut quòd per plateam aliquis tranſeat, cum id ei nullo modo ſit diſconueniens.

De appetitu concupiſcibili, & iraſcibili, & de paſsionibus iraſcibilis. C A P. V I.

INueniuntur autem & aliæ paſsiones in appetitu ſenſitiuo diuerſæ à prædictis, originem tamen ex eis habentes. Pro cuius intellectu ſciendum eſt, quòd appetitus ſenſitiuus apud Philoſophos (tam phyſicos quàm morales) diuiditur in duas partes, videlicet in concupi-

ſcibi

ſcibilem, & iraſcibilem.

Appetitus concupiſcibilis dicitur, quo res erga obiectũ conueniens vel diſconueniens, erga bonum vel malũ ſimpliciter afficitur, ſecundum rationem ſub qua ponitur ab æſtimatiua. Quid appetitus concupiſcibilis.

Atque hanc partẽ ſpectant paſsiones illæ omnes quas ſupra iam diſtinximus: videlicet amor, proſequutio & gaudium, circa obiectum conueniens: odium autem, fuga & triſtitia, circa obiectum diſconueniens & malũ. Cõſiderant enim hæ paſsiones ſimpliciter bonum aut malũ ſecundum ſimplicem aliquam rationem: vt timor & odiũ conueniens vel diſconueniens, vnde propoſitum proſequutio & fuga, bonum vel malum imminens: gaudium & triſtitia, iam præſens. Denominatur autem hæc pars concupiſcibilis à primo & præcipuo ſuo actu, qui eſt amare vel concupiſcere.

Iraſcibilis vero appetitus dicitur, qui mouetur a bono vel malo propoſito, non ſimpliciter, ſed ſub conditione alicuius arduitatis vel difficultatis. Iraſcibilis appetitus.

In hac parte ſunt ſpes & deſperatio, audacia & timor & ira: a qua (vt magis manifeſta) pars iſta iraſcibilis nominatur. Hæ enim paſsiones omnes pro obiecto habent arduum. Vnde ſpes eſt quaſi amor boni ardui, audacia eſt quaſi proſequutio boni ardui. Deſperatio eſt quaſi odium & auerſio ardui, propter arduitatem. Timor eſt quaſi fuga ardui mali: & ira, quaſi triſtitia mali ardui, cum iam præſens fuerit. Quarum paſsionum ab inuicem diſtinctio, nõ parum ad cognitionem appetitus ſenſitiui conducet. ¶ Paſsio nanque ſpei in appetitu oritur, quãdo ab æſtimatiua proponitur obiectum aliquod Spes.

conueniens,tamen ſub ratione ardui:quatenus videlicet difficultatem habet ipſum obiectũ in acquirẽdo. Vt cum proponitur cani cibus cõueniens,ſed aſtat,qui flagellum tenet,atque ita arduitas & difficultas ſimul opponitur,illo tamen arduo non obſtante,adhuc inclinatur canis & mouetur amore ad ipſum cibum conuenientẽ, æſtimans arduitatẽ illam ſe poſſe ſuperare,& propter arduitatẽ nõ deſinit ad rem illam inclinari tanquã ſibi poſsibilem adipiſci,hic ſperare dicitur.Spes enim eſt de rebus arduis & difficilibus. Quæ enim arduitatẽ & difficultatẽ non habent,ſperare non dicimur. Econtrariò aũt deſperatio eſt, cum ratione ardui propoſiti,aut præſentatæ difficultatis, appetitus auertitur ac deſiſtit ab obiecto aliàs appetibili & cõuenienti,vt amplius ad ipſum non moueatur,neque inclinetur,vtpotè non poſsibile adipiſci. Veluti cũ canis cibum appetit vehementer,ſed videt flagellum tam terribile,& tam terribiliter vibrantem flagellũ qui aſtat cibo, vt non æſtimet ſe poſſe arduitatẽ ſuperare,& verbera talia euadere poſſe vel perferre: hic certè deſperat, quia ab eiuſmodi appetitu deſinit obiecti cõuenientis,propter arduitatem & difficultatem,quam æſtimat inſuperabilem.

Deſperatio.

¶ Reſpondent aũt ſpes & deſperatio in iraſcibili, amori & odio in cõcupiſcibili:eſtque ſpes velut amor quidã boni ardui,ſecundũ rationem ardui. Nam quatenus bonum obiectũ,amatur,quatenus verò arduũ,ſperatur. Deſperatio aũt eſt,quaſi odium ardui ſecundũ rationem ardui,id eſt auerſio ab arduo vt arduũ eſt. ¶ Videntur autem ſpes & deſperatio non ſolum reſpicere bonũ, ſed etiam malũ. Spes enim eſt de bono arduo cõſequendo,vel de malo arduo ſuperãdo:vnde ſperare dicitur, qui bonum aliquod quod amat nõ deſinit,ſed pergit appetere, nihil obſtante conſideratione ardui. Sperat etiã qui amat mali alicuius quod odit euaſionem,& ſuperationem,tametſi arduitatẽ habeat adiunctam malũ illud euadere vel ſuperare. Item deſperat de bono arduo conſequendo,propter arduitatẽ, vel de malo euadendo, aut ſuperando propter arduitatem. Vt (verbi gratia) brutum animal ſperat conſequi pabulum quod videt, etiam ſi aliquid difficultatis ſit adiunctum,

iunctum,& ſperat effugere periculũ ſibi imminens, etiã ſi ſit arduum ad effugiendũ. Aut ecõtrario deſperat de con ſequendo pabulo propter nimiam arduitatẽ,aut de ſupe rando euadendoque periculo:propter nimiã arduitatem quam ſibi putat inſuperabilẽ. Itaque tam boni cõſequu-tionem,quam mali ſuperationẽ atque euaſionẽ reſpiciũt ſpes & deſperatio.Atque ita in ſequẽtibus paſsionibus eſt dicendũ.¶ Audacia verò & timor differre videntur:ſicut proſequutio & fuga.Audacia enim eſt quaſi proſequutio quædam boni ardui vt arduum eſt,nihil videlicet obſtã te arduitate.Timor verò fuga eſt ardui propter arduita-tem,cum ſcilicet arduitas retrahit & fugam facit in appe titu.Et oritur audacia ex ſpe,quemadmodũ ex amore ori tur proſequutio,& ex deſperatione timor, quemadmodũ ex odio fuga.Cum enim propoſito bono arduo , appeti-tus propter arduitatem non auertitur vt deſperet,ſed ma net cõuerſus vt ſperet,neque ſpem abijcit illius boni con ſequendi,quanquam ſit arduum ad conſequendum, tunc deinde mouetur ad ardui illius proſequutionem,nõ ob-ſtante arduitate:atque hæc eſt paſsio audaciæ.Item,cum per deſperationem quis à malo ſuperando,auertitur, ſpe ſuperationis abiecta, propter arduitatem quam æſtimat inſuperabilem,ex hoc conſequenter mouetur ad fugien-dum hoc ipſum propter ſuam arduitatem,& eſt timor op-poſitus audaciæ. Eſt enim timor fuga à malo arduo, propter ipſius arduitatem,vel à cõſequutione boni ardui item propter arduitatẽ . Quemadmodũ enim ſpẽ & de-ſperationem diximus eſſe de bono arduo aſſequendo aut non aſſequendo,nihil obſtante arduitate, aut malo ſimiliter ſuperando:ita audacia proſequitur bonum ar-duum conſequendum : vel malum arduum ad ſuperan-dum.Timor verò deiectio & fuga quædam eſt, vel à bo-no arduo conſequendo,vel à malo ſuperando.

Quòd ira nullam habet paſsionem contrariam.

CAP. VII.

DE ira verò hoc ſingulare eſt quòd nullam habeat paſsionem ſibi contrariã,vt in prædictis apparuit, ſed eſt penitus abſque contrario . Cuius ratio eſt,

quoniam ira reſpondet triſtitiæ,eſtque triſtitia quædã de malo arduo præſenti,quatenus arduum eſt ad ferẽdum, vel de boni ablatione, quatenus arduum eſt & difficilè tali bono carere:quæ triſtitia,propter arduitatem cõſurgit ad ipſum malum ſuperãdum per vindictam.Vnde ira eſt,quãdo propter malum arduum illatum,appetitus vehementer mouetur ad malum illud ſuperãdum, per illationem vindictæ. Exiſtimat enim hoc modo malũ proprium ſuperare,cũ æquale vel maius illi intulerit, à quo accepit malum.¶ Huic autẽ triſtitiæ de malo arduo præſenti,non poteſt in bono aliquod inueniri contrarium. Contrarium enim triſtitiæ eſt gaudium,quod eſt de bono præſenti:bonum autem præſens nõ poteſt ſub ratione ardui conſiderari. Omne enim bonum,quantumcunque ad acquirendum ſit arduum, quantumlibet habeat in ſui proſequutione & acquiſitione difficultatem, cum iam habitũ fuerit,nullam omnino habet difficultatem. Quapropter,bonum præſens non poteſt niſi paſsionem ſimplicis gaudij in appetitu efficere.Nam tantũ vt præſens bonum mouet appetitum, non iam vltra vt arduũ bonum,cum nullũ præſens bonũ ſit arduum bonũ. ¶ Et licet hoc experientia doceat, quantò bonũ aliquod in proſequutione magis arduũ fuit,tãto gaudium vehemẽtius(cum iam adeptũ fuerit)in affectu cauſari,quẽadmodum ea quæ cũ periculo vitæ adepti ſumus vehementius diligimus,& gaudio maiori afficimur de illorum poſſeſſione,non tamen aliud quàm gaudium inde enaſcitur, ex adeptione videlicet talis boni, cũ iã præſens ardui rationem perdit. Quod enĩ maius gaudiũ ſit ex huius conſequutione,non eſt,quia vt præſens arduũ eſt, ſed quia in proſequutione arduum fuit,& ad conſequendum difficilè. Atque hac de cauſa ſit, vt ira in appetitu iraſcibili non poſsit habere contrarium: quoniam videlicet obiectum iræ(quod eſt malum arduum præſens)non poteſt habere contrarium. Nam bonum ardum præſens & habitum,appetitus nequaquam reſpicit:neque vllum obiectũ ſub tali conſideratione ipſum mouere eſt potens. Includit enim repugnantiam; quia ſi bonum præſens eſt, ar-

duum

duum non eſt:& ſi bonũ arduum eſt,præſens nõ eſt.Præſentia enim excludit in bono arduitatẽ.Secus eſt de malo,quod ſimul præſens & arduum eſſe poteſt. Secus etiã de bono abſente.Nam bonum abſens poteſt eſſe arduũ, priuſquam habeatur, ſecundũ quod in acquirẽdo habet difficultatẽ. ¶ Omnes ergo paſsiões quæ in appetitu ſenſitiuo inueniuntur in ſex iuga poſſunt reduci:quorũ tria prima perfecta in paritate ſua,ſunt ipſius concupiſcibilis,concupiſcentia & odiũ,proſequutio & fuga,voluptas & dolor.Tria aũt poſteriora iuga,quorum nouiſsimũ imperfectum eſt in imparitate(quòd vnum deficiat)ſunt ipſius iraſcibilis appetitus:videlicet ſpes & deſperatio,audacia & timor,& ira non habens contrarium.Opponitur tamen ei priuatiuè ipſa iræ carentia,quam iniraſcentiam poſsumus appellare.Et ad harum paſsionũ aliquam neceſſe eſt reduci omnem paſſionẽ ſenſitiui appetitus, ſiue iraſcibilis ſiue concupiſcibilis. ¶ Quòd aũt omnes iſtæ paſsiones ſint appetitus ſenſitiui,manifeſtiſsimum eſt ex eo quòd ſingulas videamus etiã in irrationabilibus animantibus,in quibus nullus eſt intellectiuus appetitus. An verò appetitus iraſcibilis & concupiſcibilis duæ ſint potentiæ realiter diſtinctæ:an tantum vna ſecundũ rem potentia,ſed diuerſa habens officia,nolumus impræſentiarum inueſtigare profundius.

Sex paſsiões concupiſcibilis.

Sex quoque iraſcibilis.

Quomodo paſsiones iraſcibilis oriantur ex paſsionibus concupiſcibilis.

CAP. VIII.

ILlud autem notandum eſt quòd paſsiones iraſcibilis oriuntur ex paſsionibus cõcupiſcibilis,& terminantur in eaſdem.Nã ex amore alicuius rei conuenientis quę eſt inconcupiſcibilis,exoriente aliquo quod arduitatem adducit illi rei amatę,cõſurgit in appetitu iraſcibili ſpes ad illam arduitatem ſuperandã;& audacia qua proſequitur ſuperationem talis arduitatis.Et cũ per audaciã contigerit arduum ſuperari,terminatur ſpes illa & proſequutio in gaudio,quod inde naſcitur,atque ita in paſsiõe cõcupiſcibilis terminantur paſsiones iræ iraſcibilis.¶ Ita timor de malo imminenti & arduo,cũ iam malum ipſum,

uenerit & vicerit,ita vt ſuperari non poſsit, in puram triſtitiam terminatur. Non enim eſt ira, donec mali præſentis arduitas æſtimatur per vindictam ſuperabilis: quemadmodum audacia proſequutio eſt ſuperandi mali ardui imminentis, cuius mali arduitas æſtimatur ſuperabilis. At verò, cum æſtimatio talis (videlicet ſuperandi præſentis mali) defecerit, iam non amplius ira, ſed triſtitia mera eſt, quæ ex malo arduo præſenti procedit, quemadmodum in ijs qui rebus deſperatis, poſt timorē, tandē in illud incidunt quod ante timuerāt, nec æſtimant mali arduitatē ſe vlla vindicta poſſe ſuperare. In his enim ira vertitur in purā triſtitiā. Talis ergo qui iam præſente malo ſic premitur, deſinit deſperare, deſinit & timere: & poſt deſperationem ac timorē, finem occupat dolor. Terminatur ergo (vt diximꝰ) paſsiones iraſcibilis in paſsiōes cōcupiſcibilis. ¶ Et licet terminētur, nunc in gaudiū nunc in triſtitiā, ſimpliciter tamē amor in cōcupiſcibili eſt prima radix omniū aliarū paſsionū: nec poteſt vlla paſsio in cōcupiſcibili, vel ī iraſcibili oriri niſi ex radice amoris, ſiue cōcupiſcentiæ. Nō eſt̄ aliquod odiū, quod nō oriatur ex aliquo primo amore. Quicqd eſt̄ odit appetitus, ideo odit, quia contrariū eſt alicui, quod vt bonū & cōueniēs amat. Vt ſi amat canis cibū, odit quicqd ab huius conſequutiōe prohibet vel impedit, & quicqd hoc quod vt cōueniēs appetit, expellit ac fugat: ſic qui amat vitā ac ſanītatem, odit, quæcūque apprehēdūtur vt ſanitati aut vitæ cōtraria. Nihil enim odit appetitus, niſi ſub ratione diſcōuenietis. Diſcōueniens aūt dicitur diſcōueniens, in ordine ad aliquid. Indicatur ergo in odio diſcōuenietis, præuius amor alterius rei, illius cui hoc eſt diſcōueniēs, nēpè vitæ & boni ipſius animalis, cuiꝰ eſt appetitus. Eſt eſt̄ appetitui naturaliter inſitus quidā amor vitæ & boni ipſius animalis cuius eſt, ex quo amore procedit odiū generale diſcōuenietis, ac deinde particularia odia omniū earum rerum, quæ æſtimantur vt cōtrariæ aut repugnātes vitæ ac bono ipſius aīalis. Sicut ecōtrario ex vno illo amore, oriuntur particulares amores omniū earū rerum quæcūque æſtimantur, vt conueniētes vitæ vel bono animalis.

Amor eſt prima radix paſsionum aliarum.

Gau-

Gaudium ſiue uoluptatem eſſe aliarum paſſionum finem.

C A P. IX.

PRofundius autem conſiderãtes,inuenimus gaudiũ ſiue voluptatem omnium paſsionum aliarum eſſe finem,quẽ appetitus finaliter quærit,& ad quem naturaliter omnes aliæ paſsiones ordinantur:ita vt quẽadmodum ex amore omnia proficiſcuntur,ſic ad gaudium & voluptatem omnia ordinentur.Ad hoc enim appetitus concupiſcit & proſequitur quod conueniens eſt,vt cum aſſequutum fuerit gaudeat in illo:eſtque gaudium velut fructus, ad quem appetitus concupiſcendo & proſequendo tendit.Et ſicut omne odium,& omnis fuga ex amore proficiſcitur,ita omne odium,omniſque fuga finaliter tandem ad gaudiũ ordinatur.Ad hoc enim id quod animali diſconueniens eſt,odit & fugit appetitus,vt nõ per aduentum diſconuenientis animali veniat triſtitia, ſed malo depulſo gaudiũ acquirat,vel in habito gaudio cõquieſcat.Vnde ſicut perturbatio belli ordinatur ad tranquillitatem pacis,ſic odium & fuga ordinãtur ad quietẽ gaudij. ¶Et prouidè admodũ Deus aĩalibus dedit non ſolũ amare & proſequi,ſed odire etiam & fugere.Nam ſi nõ aliud noſcet appetit⁹ quàm amare,quam proſequi, nõ eſſet quo ſe à contrarijs & diſconuenientibus præſeruaret.Nam ad præſeruationẽ huiuſmodi a diſconuenienti, requiritur odium & fuga,quibus à diſconueniẽti appetitus,ipſum animal poteſt ſe elongare & abſtrahere. ¶Ex prædictis patet,quòd gaudiũ p ſe eſt ſecundũ naturã animalis:triſtitia verò,contra naturam.Nã gaudiũ eſt per ſe finis ipſius appetitus,quẽ finaliter quærit.Vnde oportet triſtitiam contrariã eſſe contra naturam.Atque hinc eſt, quòd naturaliter omne animal quærit delectationẽ,voluptatem,& gaudiũ:abhorret aũt a triſtitia & dolore:conatur item modis oĩbus ſe in gaudio conſeruare,& in delectatione continere,à triſtitia aũt & dolore diligentiſsimè & quã ociſsimè põt,ſe conatur liberare. ¶Hinc etiã eſt,quòd triſtitia(vtpotè naturæ animalis cõtraria) cõſumit & corrũpit ipſum animal,atque ad mortem deducit. Vnde per Sapientẽ dicitur:Spiritus triſtis exiccat oſſa. Et Prou.17.

Gaudium eſt ſecundum naturam.

E 5 Iacob

Gen. 42. Iacob ad filios ſuos volentes ſecum Beniamin adducere in Aegyptum. Si quid ei aduerſitatis (inquit) acciderit in terra ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad inferos. Contra verò, gaudium & lætitia, ſanitatis eſt effectiua, & vitæ conſeruatiua.

Quare Deus iraſcibilem addidit concupiſcibili, & quòd etiam timor & deſperatio animali fuerint neceſſaria.

CAP. X.

OMnes etiã paſsiones quæ ſunt in iraſcibili, ſicut ab amore radicaliter oriũtur, ita ad gaudiũ naturaliter pergunt, & ad ipſum vt ſuum finem ordinãtur. Spes enim & audacia ad hoc ordinãtur, vt tandẽ bono arduo, nõ obſtãte arduitate, cõſequuto, vel malo arduo ſuperato, appetitus per gaudiũ quieſcat in bono acquiſito. Imò deſperatio & timor ad gaudiũ ordinãtur. Deſperãdo eñ aĩal mouetur vt timeat ac fugiat, ſicq; euadat triſtitiã quæ imminet, & gaudiũ habeat malo per fugã declinato. ¶ Vbi notandũ, quòd appetitus iraſcibilis datus eſt aĩali propter cõcupiſcibilẽ, & eſt velut propugnator appetitus concupiſcibilis. Sine appetitu nanque iraſcibili, concupiſcibilis eſſet velut inermis, & abſque defenſiõe. Neque ſufficiebat appetitus concupiſcibilis ad bene eſſe animalis, niſi fuiſſet adiunctus etiam iraſcibilis. Frequenter enim contingit circa id quod animali eſt conueniens, occurrere arduitatem & difficultatem, per quam affectus cõcupiſcibilis ſtatim retraheretur, vel remoraretur, niſi eſſet adiunctus appetitus iraſcibilis qui cònfirmaret concupiſcibilem & velut animaret in ſuo amore & proſequutione, ne ſtatim concupiſcibilis occurrente arduitate ſe retrahat, atque à proſequutione deſiſtat. Quomodo eñ armatus aliquis per viã ambulans cum inermi, facit ipſum inermen non deſiſtere ab itinere, etiã ſi videatur aliquid occurrere aduerſi, qui alioqui ſolus & inermis exiſtens ſtatim ab itinere ſuo ceſſaret, vel deflecteret: ſic appetitus cõcupiſcibilis ſtatim à conuenientis proſequutiõe ceſſaret, arduitate occurrente deterritus, niſi haberet iraſcibilẽ velut propugnatorem, qui illũ teneret in proſequutione ſui appetibilis. ¶ Ita ergo iraſcibilem appetitũ Deus animali cum

Appetitus iraſcibilis propugnator ẽ cõcupiſcibilis.

cum cōcupiſcibili dedit,vt etiā occurrente arduo à proſe quutione conuenientis non ceſſaret, neque ſtatim malo ſuccumberet, ſed contra ipſum ſeſe erigere poſſet,& ad arduitatem ſuperandam conari.Item, cum forte à diſcō uenienti malo teneretur,vt non perpetuò ſub illo perma neret,ſed ad euadendum malum ſeſe poſsit erigere,& ve lut ad ſuperandum animare.Ita enim per ſpem & audaciam animal nō obſtante arduitate pergit proſequi quod amat,& vnde quærit gaudium.Per iram verò,etiam cum præſens fuerit malum,ſuperare conatur & euincere mali tiam,atque ex ea ſeſe extricare. ❡ Per deſperationē quoque & timorem ſibi conſulit animal,cum ipſum malum arduum imminens tantum videt,vt ſuperare ſe nō poſſe exiſtimet.Conducit enim animali,ad euaſionē mali,deſperatio & timor:cum tam arduum fuerit malum,vt exiſtimet ſe non poſſe ſuperare. Nam tunc per deſperationē & timorem fugit animal,ſicq́; ſuæ ſaluti conſulit.Si enim oblato arduo quod animal ipſum ſuperare non pōt, adhuc pergat ſperare & audere,periculū eſt vitæ ipſius,dum ſe opponere tentat malo excedenti ſuas vires,& ſe fortius oppugnare:vnde cum deuictum fuerit,male habebit. Et frequentiſsimè hoc modo animal in perditionem venit. Itaque etiā deſperatio & timor in animali vtiliter poſita ſunt ad ſalutem animalis, occurrente malo quod exiſtimatur nō poſſe ſuperari:ſicut econtrariò ſpes & audacia ibi conducunt ad eſſe animalis, vbi exiſtimatur malum poſſe ſuperari.Atque hoc pacto manifeſtè patet,quomodo(vt ſupra diximus) etiam deſperatio & timor ad gaudium ordinantur,ſicut ex amore proficiſcuntur.

❡ Amor autem ille primus, ex quo oriuntur omnes iſtæ paſsiones tam concupiſcibilis quàm iraſcibilis (vt iam oſtenſum eſt)& gaudiū illud ad quod paſsiones omnes ordinantur vt ad finem de eadem re ſunt. Eſt enim primus amor appetitus,quo appetit & amat ſalutem ipſius animalis cuius eſt appetitus. Et gaudium vltimum ad quod ordinantur omnes paſsiones aliæ, eſt ſimiliter de ſalute & bono ipſius animalis ad quod ordinantur quæcunque in ipſo ſunt omnia. His autem de appetitu

titu ſenſitiuo determinatis,rurſus ad intellectiui appeti• tus conſiderationem(vnde digreſsi ſumus) reuertamur.

Prædicta omnia etiam in intellectiuo appetitu inueniri. CAP. XI.

HAs autē paſsiones omnes quas iam explicauimus, manifeſtū eſt ſic in homine ſicut & in alijs irratio nabilibus inueniri. Nam & homo quæ ſecūdū ſenſum percipit corpori cōuenietia amat,atque proſequitur, & cum adeptus fuerit,voluptate in eis afficitur:cum percipit diſcōuenietia corpori,hæc odit,fugit,& de his triſta tur,ſi ea aduenire ſibi cōtingat. Sperat item,&audet,& oc curreti difficultati ſe opponit,vt euincat. Deſperat quoq; interdū,& timet,cum arduitatē æſtimat ſuas vires ſuperare. Inſuper & iraſcitur cum præſens malum fuerit quod putat per vindictā poſſe ſe ſuperare. Et in his oībus(quātum ad corpus attinet)manifeſtè homo cū cæteris aialibus irrationalibus cōuenit,ita in appetitu ſenſitiuo ſicut in ſenſu. ¶ Verùm quantū ad appetitū intellectiuū cōſide rādū eſt,quòd licet nulla talis paſsio corporalis poſſet in eo inueniri,ipſe tñ dicitur amare,odire,proſequi, fugere, delectari,triſtari,ſperare,deſperare, audere, timere & iraſci. Et hæc omnia quæ iam prius appetitui ſenſitiuo diximus conuenire,non ſunt omnino ab intellectiuo appetitu aliena. Quomodo eñ in appetitu ſenſitiuo ſunt amor corporalis,gaudiū corporale,odiū corporale,triſtitia cor poralis,ira corporalis,& ita in cæteris: ſic in appetitu intellectiuo eſt amor ſpiritualis, quo voluntas id quod ſecundum rationē bonū iudicatur,amat: eſt deſideriū ſpirituale,quo ad acquirendum id quod ſecundū rationem bonum iudicatur,tēdit:& eſt gaudium ſpirituale, quo in eo iam adepto oblectatur. Vt cum intellectus iudicat virtutem eſſe bonam & rem vtilē homini,appetitus intellectiuus amore afficitur erga illā, & incipit eam proſequi, ſiue ad eam tendere deſiderio:atque vbi adeptus fuerit, in ea gaudet. Et cum intellectus æternam vitā(quæ Deus eſt)vt bonam & ſummè bonā cognoſcit,voluntas amore afficitur,& deſiderio tendit ad illam conſequendam. Atque vbi deſideriū hoc ſuū adimpleri cōtigerit,ſummo

gaudebit

gaudebit gaudio. Eſt quoque odiũ ſpirituale, eius quod ſecũdũ intellectũ iudicatur diſconueniẽs & malũ, & fuga eiuſdem, atque vbi præſens adeſſe contigerit, triſtitia. Vt cum intellectus iudicat vitia eſſe hominis nobilitati contraria, & naturã deformantia, afficitur voluntas auerſione & odio contra illa, fugitq́; & abominatur ea: ac ſi quãdo in ea per fragilitatem contigerit incidere, triſtatur de talis mali præſentia. De quali odio per Pſalmiſtam dicitur: Nonne qui oderunt te domine oderam, & ſuper inimicos tuos tabeſcebam? Perfecto odio oderã illos, inimici facti ſunt mihi. Pſal.138. ¶ Item ſpes & audacia in appetitu intellectiuo inueniuntur. Cum enim intellectus virtutẽ vt arduam & difficilẽ conſiderat. (Quippe virtus & ars, iuxta Ariſtotelis ſententiam verſantur circa difficile) voluntas nihilominus firma & ſtabilis, non deterrita arduitate, eamq́; putans poſſe euinci & ſuperari, pergit amare virtutem, pergit etiam deſiderare & ad eam tendere, hic certẽ ſperat & audet. Ariſtoteles. Sin econtrariò arduitate victus humanus appetitus reſiliat deijciaturq́; ac fugiat à virtutis propoſito (queẽadmodũ prohdolor cernere eſt in maxima parte hominũ,) hic deſperatio & timor eſt. ¶ Irã quoque in intellectiuo appetitu ſpiritualem experimur, cum illud quod ſecundũ intellectũ malũ & diſconueniens iudicamus, adeſſe contigerit: voluntas tamen aduerſus ipſum conſurgit, & quærit ipſum malũ ſuperare atque euincere. Vt cum homo in peccatum ſe aduertit cecidiſſe: grauiter iraſcitur aduerſus illud, ſi nõ ſibi complacet in eo, neque perſeuerare eligit in eo, conſurgitq́; ad ipſum expellendum ac ſe ab illo emundãdum. Ita cum quis in ſe vel in proximis videt contemptum diuini honoris, ira ſpirituali aduerſus malũ hoc ſecundũ intellectiuũ appetitum conſurgit, ad ſuperandum & deſtruendum contemptum honoris Dei. Ac de huiuſmodi ita intelligẽdum eſt, quod in Pſalmis ſcribitur, ac apud Euangeliſtam Ioannem adducitur de Chriſto Domino, Zelus domus tuæ comedit me. Pſal.68. Ioan.2. Et Paulus Apoſtolus gaudet, per ſuam epiſtolam ſe commouiſſe diſcipulos ad iram & indignationem, contra peccatum, ad pœnitentiam. 2.Cor.7. Ita ergo manifeſtum eſt,

omnia

omnia iſta quę in appetitu ſenſitiuo ineſſe ſupra dixim⁹, etiam intellectiuo appetitui inexiſtere. Eſt tamen hoc aduertendum, quòd iſta vt ſunt in ſenſitiuo appetitu, dicuntur paſsiones, non autem vt ſunt in appetitu intellectiuo. Vnde & angelicæ mentes amant ſalutem hominū, amant Deum, proſequuntur & deſiderant electorum ſalu
Luc. 15. tem, gaudent ſuper peccatoribus pœnitentiā agentibus, & ſuper iuſtis proficientibus, triſtātur ſuper conuerſis, reuertentibus ad priſtina vitia: aut iuſtis, ſuam iuſtitiam relinquentibus, iraſcuntur aduerſus eos qui ſcandalizāt puſillos, qui Dei nomen blaſphemant: ſperant de peccatoris conuerſione donec in mundo eſt, deſperāt de eorum reditu ad bonum qui in peccato mortali iam condemnationem acceperunt, & ita in alijs. Nequaquam tamen in angelis ſunt ponendæ paſsiones, amoris, gaudij, odij, triſtitiæ & huiuſmodi, atque ita nec in homine ſecundū appetitum intellectiuum, ſecundum quem ſimilis eſt angelis. Hæc enim omnia intellectiuus appetitus abſque paſſione in ſe habet, quæ ſenſitiuus habet cum paſsione, & affectiones tantum, non paſsiones appellātur. Paſsio eñ corporalem aliquam immutationem deſignat, & imperfectionem includit. Vnde plerunque inualeſcētibus paſsionibus corporalibus iſtis, cernimus hominis corpus ſecundum eas diſponi. Vt qui vehementer iraſcuntur, cernūtur oculos habere ſcintillantes, & faciem velut fumantem atque ardentem, propter quod in ſcripturis nonnunquā ira per fumum faciei deſignatur. Veluti cum de Deo dici
Pſal. 17. tur. Aſcendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exar-
Pſal. 79. ſit. Et alibi, Domine Deus quouſque iraſceris ſuper orationem ſerui tui, vbi in Hebræo habetur, fumabis, pro iraſceris. Qui vehementer timent, pallidi fiunt: item qui deſperant, vultu fiunt deiecto. Vnde ad Cain deſperantem
Geneſ. 4. ob non acceptata munera, dominus: Quare (inquit) concidit facies tua? Ita qui gaudēt, multum rubeſcūt & grato colore perfunduntur in vultu: qui verò triſtantur, vultum habēt tetricum & toruum. ¶ At verò affectiones iſtæ vt ſunt in appetitu intellectiuo, non ſunt cum tali immutatione corporali, neque per ſe eiuſmodi paſsionē in cor-

pore

pore efficiũt,niſi ſimul & in appetitu ſenſitiuo paſsio exiſtat affectioni voluntatis correſpondens. Ita enim ſolet ex redundantia affectionis quæ in appetitu intellectiuo eſt,etiam in ſenſitiuo paſsio correſpondens generari. Quemadmodum videlicet ad oculum cernimus,eos qui interno lætantur gaudio,ex bonæ conſcientiæ teſtimonio,ex redundantia gaudij ſpiritualis,gaudere etiam corporaliter,& ſerenitate ac placiditate quadam vultus illud internum gaudium demonſtrare. Et cum quis ſecundum Deum iraſcitur,ſecundum voluntatem,ſimul etiam corporis ira accenditur,quæ velut miniſtret vltionem.

Differentia inter paſsiones appetitus ſenſitiui,& affectiones appetitus intellectiui.

CAP. XII.

EST etiam hæc differentia inter paſsiones appetitus ſenſitiui,& affectiones voluntatis, quòd appetitus ſenſitiuus ſecundum eas mere patitur, quia naturaliter ab obiecto ei imprimuntur,ita vt non poſsit non recipere,quemadmodum ſenſus mere paſsiua potentia eſt. Vnde præſentato per ſenſum obiecto conuenienti, & per æſtimatiuam vt tali iudicato,appetitus ſenſitiuus neceſſario & naturaliter afficitur & amat illud, & cum obiectum aliquod vt conueniens & præſens per ſenſum præſentatur,naturaliter patitur appetitus ſenſitiuus,& afficitur gaudio ex ratione talis obiecti,habetq́; ſe mere paſsiuè,quemadmodum ſenſus cum à ſenſibili oblato ſpeciẽ recipit. Atque hinc fit,vt brutum animal propoſito cibo quem ſecundum æſtimatiuam iudicat conuenientem,naturaliter erga ipſum amore afficiatur,ipſumq́; proſequatur,neque poteſt non amare, aut non proſequi, niſi adſit impedimentum aliunde quod præualendo naturaliter operetur fugam vel odiũ,vt ſupra declarauimus. ¶At verò in appetitu ĩtellectiuo multò aliter ſe res habet. Eſt enim voluntas,potentia multò nobilior,nõ vtique mere naturaliter patiens ab obiecto,etiam ſub ratione ſua propoſito,ſed mouens ſeipſam ad obiecti propoſitionem potius,quàm ab obiecto moueatur. Nam ſi naturaliter ab obiecto

Appetitus intellectiuus differt à ſenſitiuo

obiecto moueretur, ſemper obiecto propoſito deberet ſecundum rationem obiecti moueri, cum nullum eſſet ab extra impedimentum. Atqui experientia aliud manifeſtat, videlicet hominis volũtatẽ nulla neceſsitate ab obiecto propoſito moueri : ſed propria libertate ipſam ſeſe mouere. Poteſt enim contingere, & contingit per ſingula momenta in plurimis, vt intellectus & ratio iudicet hoc eſſe bonum, aut conueniens, cum tamen ipſa volũtas illud non proſequatur, nec amet: item vt intellectus iudicet hoc eſſe malum, cum tamen voluntas nõ odiat illud, nec fugiat. Vnde in incõtinentibus manifeſtè hoc cernimus, iudicant enim ſecundũ intellectũ, malũ eſſe adulterio coinquinare vxorem alienã, malum eſſe in tali ſtatu permanere: attamen ſecundũ voluntatẽ non triſtãtur de tali malo præſenti neque odiunt, neque fugiunt. Itẽ oẽs ſecundũ intellectũ iudicant, peccatũ eſſe malũ & deformans humanam naturam: attamen ſecundũ voluntatẽ non omnes odiunt peccatum, neque fugiunt. ¶ Eſt ergo voluntas potentia non mere paſsiua naturaliter patiens ab obiecto, ita vt non poſsit non pati ab eo, quẽadmodũ eſt appetitus ſenſitiuus, ſed libera eſt, & actus ſui in ſeipſa libere effectiua, ad propoſitionem tamen obiecti. Intellectus enim & rationis eſt voluntati obiectum proponere, vtpotè ſub ratione boni aut mali: & voluntas non trahitur ad obiecti proſequutionem, neque vlla neceſsitate in ea fit affectio ſecundũ rationem obiecti, ſed libertate ſua ſe mouet cum voluerit, ſecundũ affectionem tali obiecto conuenientem: ita vt etiam cum mouetur, libere poſsit non moueri. Vt cum intellectus virtutẽ vt bonam & conuenientem humanæ nobilitati proponit, voluntas non trahitur naturaliter ad eius amorem & eius proſequutionem, ſed liberè ſe mouet. Nam obiecto eodem ſimiliter oblato, & nullo exiſtente alio impedimento, poteſt nunc moueri ad amorem virtutis, aliàs non moueri: poteſt nũc proſequi, aliàs non proſequi.

De libertate uoluntatis ſuper affectiones proprias & paſsiones appetitus ſenſitiui.

CAP XIII.

Ex

Ex prædictis videtur manifeſta libertas ipſius appetitus intellectiui, quo ad proprios actus, & affectiones. Vnde etiam fit, vt proprie nominentur voluntatis actus vel operationes, nequaquam autē paſsiones, tametipſi vt in appetitu ſenſitiuo, paſsiones verius quàm actus vel operationes appellentur: videlicet, quod in appetitu ſenſitiuo fiant ab obiecto potius quàm efficiātur ab ipſo appetitu: in intellectiuo aūt contrario, nō ab obiecto in ipſum imprimantnr, ſed ab ipſiuſmet libertate efficiantur. Non ſolū tamē hanc libertatem habet voluntas ſuper actus proprios, verùm etiā ſuper paſsiones, quæ ſunt in appetitu ſenſitiuo, magnū habet dominiū, & magnam libertatem. Quia enim appetitus ſenſitiuus, ſecundum naturam ſubiectus eſt, volūtati, vt inferior ſuperiori: & quia voluntas potentia libera eſt hinc fit, vt nō ſolū imperium & libertatē habeat ſupra proprios ſuos actus, verùm etiam ſupra paſsiones appetitus ſenſitiui. Imò verò ex Dei ordinatione, hoc ipſo quod voluntatem liberā homini dedit, inferiorem appetitum non liberū voluit huic ſuperiori libero eſſe ſubiectū, voluitq; huius paſsiones naturales & nō liberas ab huius libertate regi & moderari. Vnde ex ore domini ad Cain exardeſcentem mala iracundia (propterea quod nō quæ ipſius mala munera, igne cœli abſumpta eſſent, vt bona ſacrificia fratris) ita dictum legimus: Subter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Quaſi dicat: Tu quidem nunc ſubita exardeſcis iracundia, quaſi grādi malo tibi illato, ex eo quòd tibi frater prælatus eſt ſigno diuino. Attamen ſcito, inordinatum hunc iracundiæ furorem qui in tuo ſenſitiuo appetitu exoritur, debere te comprimere & moderari per ſuperiorem quæ in te eſt liberam voluntatem: ne propter hunc iræ furorem, impium aliquid opere committas, quod in proximo futurum eſt, ſi inſurgentem appetitum primum non comprimas. ¶ Si autem verum eſt quod ait dominus, ſub homine eſſe ipſius appetitum, & ipſum dominari debere ſuo appetitui, manifeſte conſequitur ſupra hūc appetitum debere poni aliam aliquam potentiā ſuperiorē cui ſubdatur, & cuius imperio atque dominio

Voluntatis libertas.

Gene. 4.

Gene. 4.

ſubiiciatur. Quod autem dominatur alteri, & ſub ſe habet ſubiectũ, vt poſsit reprimere, moderari ac regere, libertatem habere debet qua id poſsit. Hæc aũt potentia ſuperior, voluntas eſt & appetitus intellectiuus. Patet ergo ex verbis illis domini, appetitum ſenſitiuũ ſubiectũ eſſe intellectiuo, item & voluntatẽ habere libertatẽ, & imperiũ, non ſolum ſuper actus proprios, ſed etiam ſuper paſsiones ſenſitiui appetitus. Quomodo enim ſub ipſo eſſet appetitus ſenſitiuus, & quomodo ipſe huius dominaretur, ſi ſuper ſuos tantum proprios actus diceretur habere libertatem? Quomodo enim regẽ dicemus imperare populo, ſi ipſum fateamur ſolũ habere libertatem in proprijs rebus agẽdi quod voluerit, & non etiã in negotijs populi? Sed & ſi ea quæ antecedũt prædicta domini verba diligẽtius conſiderauerimus, inueniemus libertatẽ voluntatis

Gene. 4. cauſam eſſe, ob quam illi ſubijcitur ſenſitiuus appetitus? Sic enim dominus præmittit: Quare iratus es, & quare cõcidit facies tua? Nõne ſi bene egeris recipies: Sin aũt male, ſtatim in foribus peccatum tuũ aderit? Ac demũ ſubiungit quod iam diximus: Sed ſub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Vbi dum propriæ actionis libertatem præmittit, mox ſubiungens ſeruitutem & ſubiectionem appetitus, indicat appetitum homini ſubiectum eſſe ratione eius quod eſt in eo liberum, & à quo ſuam habet libertatem. Et hæc eſt ſola potentia voluntatis. Per voluntatem enim homo habet libertatem. Eſt ergo voluntas in homine, quæ ex diuina ordinatione habet libertatem & imperium ſuper appetitum ſenſitiuum.

De dominio uoluntatis ſupra appetitum ſenſitiuum.

CAP. XIIII.

AD cognoſcendũ aũt quomodo voluntas dominatur ſuper appetitũ ſenſitiuum, notandũ eſt (iuxta Ariſtotelis diſtinctionem) duplex eſſe dominiũ, al-

Duplex dominiũ. terum quo dominus dominatur in ſeruũ, ita vt nihil poſſit facere à ſeipſo ſeruus, niſi quod dominus imperauerit, cuiuſmodi dominum græca appellatione vocat deſpoticum, quod nos latinè dicere poſſumus herile, id eſt, quo herus dominatur ſeruo. Siquidẽ deſpotes, herus, vel do-

minus interpretatur. Alterum eſt dominiũ liberum, quo rex dominatur ſuis ſubditis liberis: qui licet ſubiecti ſint ſuo domino, non ſic tamen (quemadmodũ priores) vt nõ poſsint niſi quæ ille iubet facere, ſed ita vt pareant quidẽ illi in ijs quæ imperauerit, poſsint nihilominus etiã illo non requiſito agere quæ ſibi videntur cõmoda. ¶ Manifeſtum eſt aũt, appetitum ſenſitiuum pro hoc ſtatu potius poſteriori hoc modo quàm priori, eſſe voluntati ſubiectum. Non enim ſic ei ſubijcitur, vt nihil poſsit niſi quod ille iuſſerit. Nam poteſt per ſe abſque volũtatis imperio ſenſitiuus appetitus mouere ipſum hominem ad obiectũ ad quod fuerit pertractus, etiam non requiſita voluntatate, neque accepto à volũtate imperio. Quanquã enim in homine appetitus ſenſitiuus ſubiectus eſt voluntati, non tamẽ ob hoc eſt ignobilior neque impotẽtior in homine q̃ ſit in animali bruto, vbi aliũ nõ habet ſuperiorẽ. Vnde ſicut in bruto appetitus motus ab obiecto, per ſe ſufficiens eſt animal mouere ad obiectũ à quo ipſe prior mouetur proſequendũ vel fugiẽdũ, ita poteſt & in homine moueri per ſemetipſum. Secundo aũt modo ſubiectus eſt voluntati & voluntas ei dominatur quoniã videlicet vbi voluntas iuſſerit, poteſt appetitũ inferiorẽ cõpeſcere, eiusq; paſsiones mitigare, vel cõprimere, vel prorſus ſupprimere, poteſtque eũ cohibere, ne animal moueat ad obiectum à quo ipſe mouetur. ¶ Ad eãdẽ rẽ tertio libro de anima adducit Ariſtoteles cõparationẽ ſphæræ ſuperioris & inferioris, quarum ſuperior mouet inferiorẽ ſuo raptu, eam ſecum circungyrãdo: inferior nihilominus proprio motu contramouetur. Sic enim voluntas (vt ſphæra ſuperior) ſuæ iuſsionis imperio ſibi parere facit appetitum, ſenſitiuum & vi quadã cogit ſuum ſequi imperium. Attamẽ habet etiã ſenſitiuus apetit⁹ poteſtatẽ motu proprio mouẽdi, quã nõ accepit à potẽtia ſuperiori. ¶ Quòd ſi quis huius rei requirat experiẽtiã: mirabor ego an lapis ſit abſque ſenſu q id requiſierit. Quis enim nõ experitur in ſeſe per ſingulos dies, imò per ſingulas horas (ah quid horas dico, potius per ſingula momenta dicere debuerã) multis ſe inordinatis paſsionib⁹ & motib⁹ mirũ in modũ

Comparatio Ariſtotelis.

moleſtari,quæ abſque voluntatis imperio ex parte inferiori à ſenſitiuo appetitu exoriūtur?Quis non ſtatim viſa re pulchra percipit intra ſe amorē rei illius & quādā proſequutionē antequā voluntas adſit quæ cōpeſcat ſenſualem paſsionē?Quis nō circa res ſenſibiles ſentit frequentiſsime ſeſe brutorū more ſtatim affici, ſubitis paſsionibus in ſenſitiuo appetitu naſcentibus,cōcupiſcentiæ,proſequutionis,deſiderij,odij,fuga,timoris ſpei,audaciæ,iræ, & ſimilium ante omne voluntatis imperium? Hanc ergo non perfectam ſubiectionem ſenſitiui appetitus ad voluntatem,euidentiſsimè ſic in nobis probat experientia.

Quomodo ſenſitiuus appetitus uoluntati contrariatur.

CAP. XV.

Contrarietas appetitus ſenſitiui & intellectiui.

Neque verò hāc ſolam habet facultatem appetitus ſenſitiuus,vt poſsit abſque volūtatis imperio moueri à ſuo obiecto,ac deinde ipſum animal etiam moueri:ſed(quod magis dolendū atque deflendum eſt) ſecundum eam conditionem in qua nunc eſt, plerunque etiam ad ea quæ voluntati ſunt cōtraria,inclinat & mouet. Appetitus nanque intellectiuus ſecundū ſuam naturam ea amat ac proſequitur & de illis gaudet,que ſecundum intellectū atque rationē bona ſunt:ea verò quæ ratio mala iudicat,odit,ac fugit,& de illis triſtatur. De huiuſmodi etiam bonis ſperat,mala contraria timet, & aduerſum mala huiuſmodi iraſcitur. Appetitus aūt ſenſitiuus amat & proſequitur ea quæ ſenſus bona iudicat, & de his gaudet:ea verò quæ ſenſus diſcōuenientia iudicat, odit ac fugit,& de his triſtatur. Atqui non eadē ſunt quæ ſenſus bona æſtimat,& quæ ratio vel intellectus: itē quæ ſenſus mala,& quæ intellectus. Aeſtimatio nāque ſenſus illa iudicat bona, quæ carni ſunt grata, bona videlicet corporalia,& temporalia,delicias,diuitias, amplam ſuppellectilem,pompas magnificas,& glorioſos titulos, amplum famulitiū,abundātiam ciborū,ferculorum,potuū, muſicorum inſtrumentorum concentuū,& cætera huiuſmodi,quæcunque ſenſui carnis ſunt grata,& quæcunque ſenſum oblectant: & hæc omnia inordinate & ſecundum exceſſum conſiderata, ſenſus æſtimationi bona videtur,

& ſic

& ſic ea ſenſuallis appetitus proſequitur. Ratio verò ſiue intellectus vera bona iudicat illa, quæ incorruptibilia ſunt atque æterna,& ea quibus ad æternitatem pertingitur:cuiuſmodi ſunt bona cœleſtia,itē virtutes, & virtutū opera,virtutum etiam occaſiones, & quicquid nouit ad vera atque æterna bona conſequenda idoneū. Quæ aūt ſenſus vt ſibi grata & conuenientia iudicat,ſecundū eum vſum nempè ſuperfluum & exceſsiuum,nequaquā intellectus vt verè bona iudicat, ſed potius vt mala & noxia ad ea bona conſequēda,quæ ipſe verè bona iudicat.Non enim hæc tēporalia iudicat vtilia,niſi quatenus ad vera ſpiritualia & æterna bona conducunt,quod eſt ſecundū vſum moderatum & ſufficientē.Propter quod, appetitus ſenſitiuus contrarius eſt voluntati,nō ſimpliciter in hoc quòd ipſe temporalia & corporalia appetat,voluntas autem ſupernaturalia & æterna:ſed quia ille corporalia ſecundum exceſſum & inordinationem appetit, iſta vera non niſi ſecundū debitam moderationē: nec ea quidem per ſe,ſed vt ad aliud cōducentia.¶ Atque hoc eſt quod ſanctus Apoſtolus ait,carnē concupiſcere aduerſus ſpiritum,& ſpiritū aduerſus carnem,& adinuicē hæc ſibi aduerſari,vt non quæcunque velint homines faciant. Carnem nanque intelligit partem infimā appetitus ſenſitiui, & ſpiritū appellat ſuperiorem partem in anima hominis, ratione voluntatis:ſignificans.videlicet,appetitum ſenſitiuum & intellectiuū adinuicem pugnare,vt caro, id eſt, carnis appetitus,concupiſcat contraria appetitui intellectiuo.Hinc & in alio loco multa verborum replicatione cōqueritur, non habitare in carne ſua bonū,ſed malum ſibi adiacere,ita vt legem dei facere volens,& ſecūdum ſpiritum quæ verè bona ſunt diligere, inueniat in carne ſua aliam legem,legi mentis repugnantem,ſeq́; captiuātem in lege peccati,& alia huiuſmodi multa dicit, quæ non niſi ſenſualitatis peruerſitatem indicant voluntati repugnantis:quæ illi vſque adeo eſt moleſta repugnando,vt in vocem tādem exclamationis miſerabiliter eiulans terminet quærimoniam,dicens: Infœlix ego homo qui me liberabit de corpore mortis huius.

Gala.5. Rom.7. Ibidem.

Vnde procedat rebellio appetitus ſenſitiui contra voluntatem. CAP. XVI.

SCiendum tamen eſt, quod appetitus ſenſitiuus licet ex ſua natura appetat bonum corporis vt corporis, non tamẽ ex ſua natura habet ſic appetere bona corporis extra modũ & ordinem, etiam cõtra rationis dictamen, & ſupra quam ratio dictet, quomodo nunc manifeſtiſsimè experimur in nobiſipſis. Verùm id ex corruptione prouenit humanæ naturæ, quam ſacræ ſcripturæ authoritas, & ſanctorũ patrum teſtimonia nobis aſtruũt, ex primi peccati inobediẽtia eueniſſe. Nã (vt ſapiens atteſtatur) fecerat deus hominem rectũ ab initio, & abſque vlla Eccle.7. contẽtione: princeps pacis oſor diſſenſionis, duos hos appetitus in homine ſine vlla contrarietate coniunxerat, ſicq́ue appetitum inferiorem ſubiecerat ſuperiori, vt nihil poſſet contra eius imperium & cõtra regulæ ipſius directionem (id eſt contra dictamen rationis) appetere, vt nõ poſſet amare aut proſequi cibum, vel potum, vel aliud quodcunque ſenſui gratũ, contra voluntatis imperiũ, neque cõtra rectæ rationis dictamen. Nã ante primi peccati inobedientiã, nunquam appetitus ſenſitiuus appetiſſet cibum, niſi quantũ & quomodo & quando corpori fuiſſet bonũ pro ſua ſuſtentatione, & ſicut volũtas voluiſſet appeti, ipſaque rationis regula dictaſſet appetendum: neque vnquam fuiſſet imperium voluntatis egreſſus appetitus inferior, neque limites exceſsiſſet rationis. Mox enim vt voluntas iuſsiſſet ceſſare inferiorem appetitũ à ſui obiecti proſequutione, dicto ſtatim fuiſſet obediẽs, nec progreſſus fuiſſet vlterius. Atque ita dulciſsima omnino fuit ab initio duorum horum appetituũ harmonia, & iucundiſsima concordia, inferiore in nullo ſuperioris prætergrediente imperium, eratq́ue tum ab homine in eo ſtatu procul omne diſsidium. Et perdurabat quidẽ hæc ſuauiſſima pacis concordia, donec diuinæ volũti paruit volũtas humana, & donec præcepti diuini regulã volũtas hominis non fuit tranſgreſſa. ¶ At verò poſteaquam ſuã voluntatem homo per inobedientiã ſubduxit, imò verius ſuffuratus eſt diuinæ volũtati, eiq́ue cœpit per ſuã voluntatem

tatē velle cōtrariari. Diuiniq; præcepti regulā tranſgredi (heu fortē noſtrā miſerādā, iuſto Dei iudicio, harmonia illa & pax ſuauiſsima in homine diſſoluta eſt, extūc ſunt in homine confuſa atque perturbata oīa: ita vt obedientiam iā negare inciperet appetitus inferior ſuperiori (cui vſq; tūc optime fuerat ſubiectus, mox vt hic ſuperiori voluntati diuinæ multò magis debitam denegaſſet obedientiam. Qui enim ſuperiori ſuo iuſtæ negat ſubiectionis obedientiam, hunc nō poteſt iuſtior vltio ſubſequi, quàm vt ſui quoque ſubditi patiatur rebelliōnē. Et qui initum cum ſuperiori dño fœdus violat, dignus eſt cui nec alij fidem ſeruent. ¶ Ita ergo per primi peccati inobedientiam, dum ſe voluntas humana a diuina ſeiūxit atque ſeparauit, eligens & appetēs quòd illa nolebat, factū eſt, vt mox in carne inferior appetitus ſimilem nobis ludū ludere inchoaret, inciperetque ſtatim appetere ſuperiori appetitui contraria, vt ille iā amauerat quòd diuinæ oīm ſupremæ voluntati repugnabat. Atque hoc malū in poſteros oēs propagatum, ex vno hoīe, nemo non ſentit grauiſsimè in ſe deſæuire, niſi quē forte Deus ſpeciali dignationis priuilegio ad priſtinum illū innocētiæ dulciſsimum ſtatū reduxerit, per gratiæ ſuæ ſuperabundantis præuentionem reſtituens, quòd per primi parentis inobedientiā ſemel perditū amplius natura nō pōt reſtituere. Id quòd iuxta conſonā catholicorū doctorum ſententiā, de beatiſsima Dei genitrice virgine Maria eſt cōfitendū. in qua non eſt veriſimile fuiſſe vnquā inordinatum aliquē in appetitu ſenſitiuo motū, qui in vllo voluntatis repugnaſſet imperio, aut à rectę ratiōis regula diſſonaſſet. Nam de benedicto filio eius dño noſtro Ieſu Chriſto, hac in re (vbi de inordinatiōe loquimur) opus nō eſt verba facere, quem vt verum Deum ordinatiſsimū oīm ordinatorē, firmiſsimè credim⁹ nulla proſrus inordinatione poſſe, vel potuiſſe coinquinari. ¶ Patet ergo, qūo ſenſitiuus appetitus non ſecundū primariā ſuæ naturę cōditionem id habet, vt contra Voluntatē cōcupiſcat, ſed ſecundū corruptionē illā quæ in humanā naturam ex primi peccati inobedientia, proceſſit, & hanc contrarietatē

Vnde profecta carnis rebellio.

Virgo Maria a carnis rebellione immunis.

quæ in homine cernitur non debere Deo creatori imputari. (Non eſt enim deus diſſentionis, ſed pacis, vt ſanctus ait Apoſtolus) ſed homini præuaricatori, qui ſeipſum à Deo voluntariè ſeparando, niſi inferioris appetitus perdidit perfectum dominium. Hic autem appetitus inferior, ſecundum hanc corruptionem, appropriato vocabulo ſenſualitas ſolet nominari. Nam quoties ſenſualitatem nominamus, inordinationem iſtam in tali nominatione intelligimus. Nominatio autem appetitus ſenſitiui, corruptionem non includit, ſed ipſam tantum potentiam inferiorem appetendi.

Quanta miſeria homini oriatur ex rebellione appetitus ſenſitiui contra uoluntatem. CAP. XVII.

EX hac autem humani generis corruptione ex illius pulcherrimæ hamoniæ miſerabili diſſolutione, multiplex in hominibus procedit incommodum. Inter quæ illud non minimum eſt quod homo ad omne bonũ admodum eſt difficilis ac tardius, & quod non niſi cum difficultate multa operatur bonũ, ad malũ verò prõptus eſt & facilis, ipſumq; ſine multa difficultate operatur: Gene.8. quemadmodũ in Geneſi ſcribitur, ſenſum & cogitationẽ humani cordis prona eſſe ad malũ ab adoleſcentia ſua. Ex eo enim quòd ſenſualitas ſemper trãſire quærit rationis limites (quæ eſt regula voluntatis) ſemper homo in ſe habere cognoſcitur, quod virtuti ſtudentibus reluctetur. Nam virtus & bonum intra limites rectæ rationis cõſiſtit, quos ſenſualitas exire ſemper appetit, ſicq; virtuti ſtudentibus ſua importunitate faceſsit negotium & non modicam ingerit difficultatẽ, ſuis paſsionibus cõtinuo pulſans, & velut impetum faciens in voluntatem ad meliora conantem. Ariſtot.2. lib. Ethicorum. ¶ Atque hinc eſt, quòd Ariſtoteles in libris Ethicorum aſſerit, virtutem (ſicut & arte) verſari circa difficile. Profectò enim difficile nõ foret homini operari bonũ, ſi non hanc in ſe haberet corruptã ſenſualitatem ſic ſemper ad mala ſollicitantẽ, & bono ſemper repugnantem. Impoſsibile eſt autem nõ fieri difficultatẽ in re quantumuis facili, vbi ſit qui retrahat, & qui impediat. Quemadmodũ in ſe quidem eſt facillimũ in altũ de terra hu nc

ra hunc eleuare baculum. Si tñ ſit qui toto pódere calcet ſuper eius extremũ,at ſi ſit quæ mihi rurſum trahere volẽti quomodocunque cõtranitatur,difficultas mihi erit in eleuãdo:nõ quidẽ ex re ipſa,ſed ex parte retrahẽtis atque cõtranitẽtis. Atque ita ſanè virt⁹ nõ circa ipſum quòd in ſe eſt difficile verſatur,neque per ſe difficile eſt voluntati appetere & mouere ad bonum:ſed propter hanc ſenſualitatem,retrahentem ſemper à bono & ad malum ſollicitantem prouenit difficultas. Neque aliud quã ſenſualitatem iſtam rebellem reſpicit. Saluator,cum in Euangelio viam vitæ facit anguſtam,& anguſtam portam dicit per quam intratur ad vitam. Videlicet ſignificare volens,pleroſque mortalium ſenſitiuum appetitum inſequẽtes per vias malas ad mortem pergere,paucißimos verò appetitui huic reſiſtentes per vias bonas ad vitam proficiſci. Luc. 13.

¶ Qua in re illud maxime deteſtandũ eſt,quòd nõ ſolũ reluctari in nobis poteſt ſenſualitas volũtati,& in bono proſequendo ei facere negotiũ,verùm etiam penitus eam poßit ad ſe allicere,imò ſibi ſubijcere,& pertrahere quo ipſa voluerit:ſicut pertrahere ſolet ancillam conductitiã domina quo voluerit. Nam ſi tñ difficultatẽ poſſet inferre volũtati in operando bonũ,foret id quidem tolerandum. Nunc verò tantam habet poteſtatem,vt etiam ſuprà voluntatẽ poßit fœdißimè conſcendere, eamque ſibi ſeruiliter ſubijcere. Quòd ſanè ſpectaculum tam fœdum eſt,tã ſordidũ,tam inamœnũ,tã Deo,& ſanctis angelis atque ſpirituali animæ abominãdum,vt verbis explicare non queat:tolerabiliusq; foret totam mundi machinam perturbari,ſurſum ac deorſum commixtis omnibus infimis ad ſuprema,& ſupremis ad infima commutatis,quam ita inferiorẽ illũ appetitum ſuperiori tantò nobiliori dominari. ¶ Narrat apud Eſdrã ſecundus ille nobiliũ adoleſcentũ,qui de mulierũ fortitudine differebat, rem fœdißimam,de muliere meretricula, concubina magnifici regis:quę ſedens ad regis dexteram,auferebat diadema regni eius,imponensq; ſibi, palmis Regem cedebat cum ſiniſtra manu:cùm ille ſuper hæc omnia aperto ore intueretur meretriculam & arrideret ridenti,indignãti verò Nota. 3. Eſdr.

ti verò blandiretur donec reconciliaretur in gratia. Atq; hoc tam fœdum ſpectaculū referens ille adoleſcens purpuratorum omnium præ narrationis nouitate in ſe conuertit oculos, & principum animos commouit in vehementem admirationem. At verò ijs qui inter nos habent oculos, qui fœditatem internam valent conſpicere, multò fœdius, multò ſordidius, longè magis execrabile videbitur, ſenſualitatem viliſsimam & ſordidā de terra prodeuntem, & ſemper in luto volutari quærentem dominari voluntati de cœlo progenitæ, ac de clariſsimo Diuino ſtemmate prognatæ nobiliſsimæ vtique ac liberrimę imperatrici, & regni diadema (quod huic donauit altiſsimus) ab ea auferre, ſibiq; imponere. O viliſsimam meretriculam, ô ſcortum putidiſsimum, prauam ſenſualitatē, quæ tam multorum hominum voluntates tibi viliſsimè ſubijcit, quæ hominum voluntates facis quæ bona ſunt relinquere, & tuis peſsimis deſiderijs acquieſcere.

Quod uoluntas ob ſuam libertatem non poſſit cogi ab appetitu ſenſitiuo. CAP. XVIII.

HOc tamen ſciendum eſt, quod nulla volūtas à ſenſualitate ſuperatur mere violenter, ſed tantum ſua permiſsione & libertate. Propter quod, nequaquā voluntas excuſatur à grauiſsimo ſcelere. Deumq; in infinitum offendit, cum ſe ita permittit à viliſsimo ſcorto ſuperari. Quanquā enim ſenſualitas rupto fœdere pōt ſuis paſsionibus facere negociū & moleſtiā exhibere volūtati rationis rectæ regulā inſequi cupienti, ſi tamen voluntas obſiſtere voluerit, & niſi vltro conſenſerit ſolicitanti. niſi cedat inſultanti ſenſualitati, impoſsibile erit ipſam ab hac ſuperari: ita vt impoſsibile ſit volūtatē ſubijci violēter à ſenſualitate, neque poſsit vnquā ab ea expugnari, quantumuis oppugnetur, niſi ipſa ſe dedat in manus meretriculæ. ¶ Quapropter omni excuſatione caret voluntas, quantūuis grauibus impulſibus paſsionum ſolicitata, ſi ſceptrum & diadema regni à Deo optimo ſibi datū permiſerit à ſe tolli, & in manus meretriculæ ſiuerit deuenire. Non enim poteſt à voluntate tolli ſceptrū, niſi ipſa dederit: & verius ipſa ſe ſubijcit ſenſualitati, quam à ſenſualitate

ſualitate ſubijciatur. Qui enim omnem oppugnantis apparatum & inſultum ſua virtute poteſt repellere, hic ſi ſe ſuperari ab hoſte permittat, manifeſtum eſt quod ſeipſum dederit in manu victoris. Atque ita cum volũtas in homine poſsit ſua libertate depellere omnes paſsionum impulſus, quibus ab appetitu ſenſitiuo poteſt impugnari, ſiue blandiendo, ſiue quãcunque moleſtiam exhibendo, manifeſtum eſt, non poſſe ipſam manu violẽta expugnari, ſed à ſemetipſa ſponte dedi in manus expugnãtis. Nota diligenter.

¶ Atque hinc eſtimet homo, quã grauiter illa à iuſto iudice rege regũ & domino dominantiũ puniẽda ſit voluntas, quæ ita præter neceſsitatẽ, abſque omni periculo, cõmiſſum ſibi regnũ & imperiũ, ad modicã oppugnationẽ vel moleſtiã reſignet & tradit alteri inferiori, cui Deus nequaquam regnũ vult eſſe in homine: id eſt infimæ & corruptæ ſenſualitati quã ipſe voluit oĩmodis eſſe ſubiectã.

¶ Proinde omni diligẽtia quiſque debet ſibi attẽdere, ne ipſam in naturalẽ dominationem, miniſtræ ſuper dominam, ſeruæ ſuper liberã, ancillæ ſuper heram, mulierculæ ſuper virum, in ſemetipſo admittat. Attendat volũtas nobilitatẽ ſuæ originis, quoniã de excelſo cœlo eſt, non de terra progenita & quantũuis importunã ſe exhibuerit cõiuncta eadem in carne meretricula, quantumlibet ſibi faceſſat negotium, caueat tamẽ ne vnquam tam vilißimo ſcorto ipſa tam nobilis Dei propago ſe ſubijciat: maximè cũ nulla ſit illi neceſsitas, atque hoc certiſsimo ſciat, non poſſe ſe niſi volentem ab illa ſuperari, imò verò ſuo conatu & ſuæ libertatis virtute illã quantũcunque repugnantẽ poſſe nihilominus quo voluerit pertrahere. Tanta enim eſt volũtatis humanę pro hoc etiã ſtatu libertas, vt nõ poſsit ab vllis paſsionibus appetitus ſenſitiui pertrahi violẽter ab eo quòd ipſa elegit, ipſa verò poſsit ſenſualitatem violenter pertrahere quo voluerit, quantumlibet reclamet, quantumlibet recalcitret ac reluctetur.

¶ Et licet volũtas hoĩs impedire nõ poſsit quin à ſenſualitate oppugnetur, quin illa recalcitret, remurmuret, repugnet, quia prauæ in illa paſsiões exurgant, a quibus magnam difficultatẽ ipſa patiatur & multã ſuſtineat perpetuamq;

tuamq; moleſtiam,poteſt tamen ſi diligenter aduigilaue rit & viriliter ſe geſſerit,omnes illius paſsiones edomare atque compeſcere,ita omnem difficultatem euincere, vt non poſsit vnquam expugnari,neque in ſubiectionem ve nire oppugnantis vt manifeſtum ſit, quoties voluntatē deuinci contigerit,non ex impotentia eſſe, ſed ex ſocordia atque ſegnitie: quandoquidem viriliter decertando, omnem potuiſſet oppugnationem ſuperare.

Quatenus paſsiones ſenſitiui appetitus in homine dentur uitio. CAP. XIX.

Caput iſtud pariter & proxime ſubſequēs diligenter expende.

ET quoniam impedire non poteſt nec prohibere voluntas pro ſtatu huius miſeræ diſſentionis,quin ſenſualitas ſuis motibus & paſsionibus inſurgat,vt autem non dominetur & non præualeat omnino poteſt ſua vigilantia prohibere:hinc eſt quod ad culpam à iuſto iudice imputatur voluntati,& diſtricta ab ea requiritur vltio,ſi ſe ab illa permittat ſuperari,& ſub pedes conculcari.Non autem imputatur ei,quod paſsionum in ſenſualitate exorientiū patiatur inſultus,niſi quantum ipſa per negligētiam illas permittit exurgere & inualeſcere.Quæ verò ſuæ rebellionis impetu ſenſualis affectus voluntatē præueniendo agit,pro his culpa non aſcribitur voluntati.Non enim igitur ab ea quod ſupra facultatem ipſius eſt,& quod prohibere ipſa haudquaquam poteſt,quomodo ergo ei iuſte imputabitur. ¶ Quapropter non illi tantum laudandi ſunt,neque boni viri cenſendi, qui nullis paſsionibus moleſtantur,in quibus nullæ ſenſualitatis malæ affectiones exurgunt (hoc enim vix paucisſimis datur,& nō niſi ſingulari contingit Dei beneficio: & vix interdum poſt multos labores,poſt luctam annorū multorum à Deo hoc obtinetur) ſed ille laudandus eſt, qui mox vbi perſenſerit in ſe malas oriri paſsiones, occurrit ex aduerſo,per imperium voluntatis,vt eas antequā creſcant ſuccidat,& antequā inualeſcant ſupprimat.Quemadmodum non ille ſolum agricola laudandus eſt,in cuius agro nullum creſcit lolium,nulla vnquam exurgunt zizania:ſed qui diligenter proſpicit,ne ita exurgant zizania vt triticum ſupprimant,quique mox vt enaſci viderit

rit,diligenti ſolicitudine euellit ac ſuccidit, antequam in altum exurgant.Neque ille tantum equi ſeſſor laudatus,cuius equus non reluctatur,non calcitrat,non in altũ proijcit poſteriora,non exercet vllam petulantiam: ſed qui petulantem atque ſaltantem equũ ita nouit freno gubernare, calcaribusq́,comprimere,vt non ipſe peſſundetur,& equum cogat eam,quam ipſe voluerit,viam quantumuis reluctantem incedere.

Per ſimilitudinem petulantis equi, oſtenditur quomodo debeat appetitus ſenſitiuus ſubiugari uoluntati.

CAP. XX.

QVam ſimilitudinẽ equi petulantis & ſeſſoris eius ſi diligentius cõſiderauerimus, inueniemus quomodo voluntas in domanda ſenſualitate ſeſe habere debeat,vt non ſolum nõ peſſundetur, verùm etiam ad quecunque voluerit eam cogat ſibi ſubſeruire. Videmus autem equorum ſeſſores ad equotum petulantium gubernarionem duplicibns vti adminiculis:videlicet frenorum gubernaculis,& ſtimulis calcariũ: quibus equum quantúcunque petulantem diligens ſeſſor & equitandi gnarus ſub ſe retinet,& quocunque voluerit poteſt agitare.Ita ergo & ſenſitiuus appetitus frenis eget & calcaribus,quibus conſtringatur vt ſub obedientia debita permaneat.¶ Sunt autem freni iſti habitus boni & bonæ aſſuefactiones: quibus illum voluntas quodãmodo induit,dum frequenter illius paſsiones frangendo & ſecundum rationem moderando, ita quandam aſſuefactionẽ bonam in eo generat, per quam facilius ipſum negat ac ſub ſe teneat.habitus enim morales,id eſt bonæ aſſuefactiones per multum laborem paſsionibus malis reſiſtendo,easq́; moderãdo in appetitũ ſenſitiuum introductæ, hoc ei ſunt,quod frena equis.Quemadmodum enim frena equis affixa & firmiter copulata,ſeſſori dant quo ſe teneat,& quo equum ſubiectum moderetur ita habitus illi atque aſſuefactiones in appetitu ſenſitiuo ex multis actibus relictę ſunt aliquid,ei inexiſtens,quo poteſt teneri & moderari. ¶Generantur autem huiuſmodi habitus vel aſſuefactiones in appetitu ſenſitiuo,ex continuò exercitio

Freno ĩdiget appetitus ſenſitiuus.

tio. Cum enim frequẽter volũtas ſuo imperio reſiſtit paſſionibus ſenſualitatis,& eas cohibet intra limites rectæ rationis,facitq; non rem aliter appetere quàm opertet,ex hoc relinquuntur in ea habitus quidã & quædã aſſuefactiones,& quanto amplius & frequentius id factum fuerit,tanto firmiores habitus & maiora frena injjciũtur in appetitum. ¶ Atque hinc fit,vt rebellio iſta appetitus ſenſitiui ad voluntatẽ in ſtudioſis & diligentibus hominibus continuo mitigetur,fiatq; indies mitior ille beſtialis appetitus,& facilius ſe gubernari permittat. Fit etiam, vt illis qui primum à vitijs ad virtutes ſe conuertunt difficillimũ ſit continere appetitum,ne currat in priſtina obiecta. Sunt enim hi ſeſſoribus imperitis ſimiles, equo indomito abſque frenis inſidentibus. Vbi verò paulatim aſſueuerint,fit eis ſtudium virtutum multò facilius.

Calcarib⁹ ĩdiget ſenſitiu⁹ appetitus. ¶ Calcariũ autẽ ſtimulis quibus equi fiunt ſubiecti afflictiones ſunt & pœnalitates,quibus affectus ſenſitiu⁹ afficitur à viris ſpiritualibus,quo facilius illũ ſibi ſubiectũ reddant,& minus rebellantem,faciliusq; dicto faciãt audientem. Huiuſmodi ſunt,ieiunia,vigiliæ,lachrymæ, labores manuum,nuditas,frigus,fames, ſitis, egeſtas,vilitas,cõtemptus,& huiuſmodi:quibus omnibus velut quibuſdã ſtimulis calcarium pũgitur affectus ſenſitiuus, afficiturq; dolore & affligitur,vt minus ſit voluntati bona molienti moleſtus & facilius ſequatur quocũque illa duxerit. Atque hæc ratio eſt,quare ſancti viri quibus omnis cura eſt tota voluntate domino ſuo deſeruire,ſedulo huiuſmodi afflictionibus inſiſtant: ieiunantes , vigilantes, laborantes manibus,verberibus ſeipſos afficientes,ſiti & algore ſeipſos torquentes,atque ita de alijs huiuſmodi af-

1.Cor.9. flictionibus. Hinc illa Pauli Apoſtoli vox eſt, Caſtigo

2.Cor.11. corpus meum & in ſeruitutem redigo,ne fortè cum alijs prædicauero,ipſe reprobus efficiar. Et alibi in infirmitatibus gloriatur,in ieiunijs,plagis,fame,ſiti,nuditate, frigore,& huiuſmodi: aſſerens quod virtus in infirmitate perficitur,& quod tunc fortior ſit cum infirmatur. Videlicet hæc omnia ad affectus ſenſitiui edomationem ille referebat,non audens ſuper indomitum equum abſ-

que

que calcaribus inſidere. Et quanto quiſque magis laſciuientem & magis rebellem hunc ſubiectum equũ perſentit,tanto magis illũ ſtimulis huiuſmodi pungere debet atque vrgere,nec ceſſare, donec præ dolore ſubſilientem & clamitantem cogat ceſſare à petulantia.

¶ Atque ob hoc,in principio conuerſionis(cum maximè ferocire videtur appetitus contradictionem à voluntate præter conſuetudinem patiens) illis maxime exercitijs corporis afflictiuis inſiſtendum eſt, ijs qui facilè volunt ac breuem reportare victoriæ triumphum. Poſtea verò quàm ſubijci cœperit,iam vtcunque didicit,priſtinis ſtimulis humiliatus minus laſciuire,mitius quoque tractari poteſt & ſtimulis calcarium prædictorum minus vrgeri: ſic tamen,vt non nimia remiſsione rurſum redeat ad laſciuiam. Nulla enim re melius quàm afflictione contumax ſeruorum genus in ſubiectionem redigitur, & in ſubiectione retinetur:quemadmodum Agar ancillã præ laſciuia dominam ſuam ſpernentem,prudens Sara dura afflictione ſibi ſubijcere curauit,quod conſiliũ adeò non eſt improbatum,vt fugientem eam etiam angelus domini reduxerit,& conſilium Saræ probat dicens, Reuertere ad dominam tuam,& humiliare ſub manu illius. Gene.16.

¶ Quomodo verò habitibus moralibus appetitus frenetur, & an in ipſo tales ſint habitus, & quot ſint, & qui aliaq; huiuſmodi particularia, ad præſentem tractatum non pertinent.Ad moralem nanque doctrinam,atque ad Theologorum determinationem,ſpectant. Nobis ſufficiat duos iſtos appetitus ſecundum naturalem conſiderationem diſtinxiſſe, & quemadmodum ſe adinuicem habeant indicaſſe.Nunc verò ad conſiderandum ipſam in ſe voluntatem pergamus, & quæ per illam homini prouenient eximia contemplemur.

De libertate uoluntatis in omnibus operationibus.

CAP. XXI.

A Voluntate habet homo hoc ſibi peculiare,vt ſolus omnium ſuorum actuum ſit dominus, hoc eſt, vt quæcunque homo operatur,libere operetur, poſſitq;

poſsitq; pro ſua libertate quod operatur,nō operari.Subiecit enim Deus volūtati omnes alias vires quæ ſunt ſiue in corpore ſiue in anima,ita vt ad voluntatis imperium omnes poſsint moueri,poſsitq; eis voluntas imperare ſui actus exequutionem, & ipſę ei obedient. ¶ Loquimur autem non ſimpliciter de omnibus operatiōibus, neque de omnibus viribus quæ ſunt in homine: ſed de viribus animalibus,& de operationibus animalibus quæ videlicet homini,ſecundum quod eſt animal conueniunt. Nā potentiæ vegetatiuæ non ſubijciuntur imperio voluntatis.Non enim ad imperiū voluntatis nutritur homo, vel augetur. Alioqui non verum eſſet quòd ait Saluator, nō poſſe nos ad ſtaturā noſtram adijcere cubitum vnum. Si enim augmētatiua potētia eſſet ſubiecta hominis voluntati,indubiè plurimi ſtatura puſilli(qui ob hoc cōtēnuntur ab hominibus)etiam vltra cubitum ſibi adijcerent. ¶ Illæ autē vires omnes quæ homini conueniunt vt animal eſt,ſubiacēt voluntatis imperio:nō ita vt abſque voluntatis imperio nō poſsint moueri, ſed qua ad imperiū volūtatis ſic nata ſunt moueri. Viſus enim naturaliter ab obiecto mouetur,cum fuerit præſentatū:ſed volūtas ipſi poteſt imperare,vt ad hoc vel illud videndū ſe cōuertat, & poteſt auribus præcipere vt ad ſonū illum attendant, quanquā oblatum ſonum abſque omni voluntatis imperio poſsint audire.Ita potentiæ motiuæ imperat voluntas,vt corpus moueat huc aut illuc,quo ſcilicet voluerit. Sed & intellectus à volūtate moueri natus eſt. Poteſt em̄ imperare intellectui, vt ad hoc aut illud intelligibile cōtemplandum ſe conuertat. Et omnes hæ potentiæ ſecundum quod voluntati ſunt ſubiectæ,aliquo modo per participationem liberæ dicuntur,eo quòd à voluntate libere moueātur. Sola tamē volūtas per ſeipſam libera eſt,& verā habet libertatē. Omnes enim aliæ tamē ſi à voluntate libere poſsint moueri,propoſito nihilominꝰ obiecto naturaliter ab illo mouentur,quemadmodū de ſenſitiuis potentijs ſupra declarauimus,& de appetitu ſenſitiuo. ¶ Voluntas verò omnino libera eſt, quia propoſito ſibi bono & appetibili,nulla cogitur neceſsitate illud amare,

Voluntati cæteræ vires ſubijciuntur.

Luc.12.

Volūtas liberrima.

ſed pôt liberè nõ amare, & nõ proſeq;& propoſito malo, liberè poteſt nõ odire & nõ fugere. Neque poſsibile eſt, vt quis volũtatem cogat ad aliquid amãdũ, vel proſequẽdum, odiendum vel fugiendum, ad gaudendum de aliquo aut triſtandum:atque ita in cæteris actibus voluntatis. Neque ſolùm in propriis actibus ipſius voluntatis id verum eſt, ſed in omnibus actibus potentiarum ſibi ſubiectarum. Nemo enim poteſt cogere voluntatem, vt imperet alicui inferiorum virium exercitium actus ſui: vide licet vt imperet potentiæ motiuæ vllum motum, vt vllum mẽbrum moueat, aut vt per vllam potentiã animalem quicquam fieri debeat. ¶ Sed neque ipſa corpora cæleſtia, neque omnes quæ ſunt in ſuperioribus conſtellationes, ad aliquid poſſunt voluntatem liberrimam compellere, quantumuis ſint conſtellationum vehementes operationes, quamlibet efficax ſit virtus aſtrorum. Quanquam nõ eſt negandum aſtrorum & conſtellationum influxus poſſe agere in corpus, ſicque appetitũ ſenſitiuum vt corpori immerſum poſſe immutari ab effectu aſtrorũ impreſſo in corpus, & inclinari ad aliquid appetendum vel fugiendum ſecundum qualitatem impreſsi effectus. Verum vltra appetitum ſenſitiuum non poteſt protendi virtus aſtrorum. Non enim poſſunt niſi in corpora vel corporalia ſuos effectus producere. Voluntas ergo neque corpus neque corporale aliquid exiſtens, ſed potentia ſuperior, nec immerſa corpori, nullius eſt effectus ab aſtrorum virtute ſuſceptiua. ¶ Et licet ferè contingat (propter inſipientiam) bonam partem hominum aſtrorum inclinationem etiam ſecundum voluntatem ſequi: id tamen argumentum nullum eſt, quod aſtrorum influxus cogat voluntatem, aut quod aſtrorum virtus per ſe immutet & inclinet voluntatem: ſed inde hoc procedit, quia maxima pars hominum, per damnandam ſocordiam permittunt voluntatem a ſenſualitate ſuperari: & quia paucisſimi ſunt qui non ſecundum carnem viuunt, & carnis concupiſcentiam ſpiritu contempto inſequuntur. Propter quod rectè ſapiens ille dixit Eccleſiaſtes, ſtultorum eſſe infinitum numerum. At vero ſapiẽs ſi quis inuenitur è mi-

Corpora cæleſtia non poſſunt voluntatem cogere.

libus vnus hic per voluntatis libertatem, omnem ſuperabit aſtrorũ operationem, omnia ſenſualis appetitus blandimenta pro nihilo pendet, atque ex alto deſpiciet. Vnde illa Ptolomei vulgo iactata ſententia ſyllabarum quidem numero modico, ſed veritatis pondere grauiſſima.

Iacob. 1.

Sapiens dominabitur aſtris.

Qui enim aſtris non dominatur, profecto ſtultus & inſipiens, vt pote qui abſque neceſſitate in perditionem abduci ſeſe permiſerit. ¶ Nemo ergo cum tentatur dicat quoniã a deo tentatur, aut ab aſtrorum influxibus (quæ ſunt creaturæ Dei) ad malũ vrgeatur non creaturam Dei bonam, & bonam valde incuſet, ſed ſuam potius ſtultitiam & inſipiẽtiam cõdemnet. Vnuſquiſque enim (vt ait Iacobus Apoſtolus) tẽtatur a propria cõcupiſcentia abſtractus & illectus: cuius meretricijs blãdimentis dum voluntate conſentit, ipſe ſe propria culpa filium mortiſque gehennę conſtituit, ac propria ſponte damnabile facit.

ibidem.

Quod ratione uoluntatis homo mereatur uel demereatur.

CAP. XXII.

EX hac autem libertate, quam iam oſtẽdimus ineſſe hominis volũtati, cõſequitur hominem ratione voluntatis poſſe mereri vel demereri, dignumq́ue fieri pręmio bono ſiue malo, iuxta quod per volũtatem bona vel mala facere elegerit. Cæterorũ vero animalium nullũ mereri poteſt aut demereri, aut retributione bona vel mala dignũ fieri. Meritum enim & demeritũ, præmium & punitio illic locũ habẽt, vbi eſt actuũ liberũ dominium vbi quod fit, liberè fit, ita vt poſſit qui facit hoc ipſum ſi velit, nõ facere: item vbi quod nõ fit ſiue omittitur, liberè non fit, libereq́ue omittitur vt potuiſſet ſi voluiſſet nõ omittere. Vbi verò libertas nõ eſt, ita vt nõ poſſit agens nõ agere quod agit, vel vt nõ poſſit agere quod nõ agit, ibi cõſtat nullam eſſe meriti vel demeriti, præmij vel retributionis rationem. ¶ Propter quod ignis ſi hominem innocen-

Meritum, & demeritũ præſupponunt libertatem.

innocētem cōburat, nullam meretur punitionem. Quod enim egit liberè non egit, ſed naturali neceſſitate. Similiter, lapis cum hominem de ſuper cadens interficit. Imo & lupus cum hominem fame excitatus vorat, vel etiam cū ſola phantaſia ductus id facit. In his enim omnibus ſicut nulla libertas, ita nullum eſt demeritum. Sic infantuli dum parētes manu cędunt, dum per noctis tempus moleſti ſunt parentibus & multum illis faciunt laborem, vociferantes & clamantes contra illorū voluntatem, in nullo demerētur, neq; punitione ſunt digni, ob defectum libertatis. Necdum enim vſum habent ſuæ libertatis, ſicut necdum habent vſum rationis. Ita quoque motiones qui penitus velut pueri aut bruta abſque libero vſu ſunt ipſius voluntatis & rectę rationis. ¶ Et licet ſecundum ciuiles leges puniri decernantur animalia bruta: vbi homicidiū fecerint, non hoc argui, illa punitionem huiuſmodi meruiſſe ſuo actu. Nam talis punitio potius ad dominorum ipſorū dānum ad quos attinēt ſpectat, quàm ad ipſa animalia bruta. vt fit cū bos interfector hominis ſecuri cæditur, capite rotæ ſuprapoſito: videlicet vt diſcant poſſeſſores illorum diligentius ſua iumenta obſeruare. Vel fiūt huiuſmodi punitiones ad hominum cōmonitionem, vt magis ab huiuſmodi ipſi abſterreantur animalia rationalia, cùm & in irrationalibus beſtijs talem vidēt capitalis ſententiæ ſeueram exerceri vindictā. interdū etiam in ſceleris deteſtationem, veluti cum is qui cum iumēto coiit, ſimul cum ipſo iumento exuritur, ſi poſſit comprehendi. *Bruta cur ſecundum leges puniantur.*

¶ Conſequitur ex prædictis, quòd nō in omnibus ſuis actibus homo meretur vel demeretur, ſed in ijs tantū, quæ volūtariè operatur. Primum quidem in ijs actib⁹ quæ proprię ſunt ipſius volūtatis, & deinde in omnib⁹ quæcūque à volūtate imperantur. non autē in illis quæ nec proprię ipſius ſunt volūtatis, nec ipſius ſubſunt imperio. Idque intelligēdū eſt tā de ipſis actibus, quàm de actuū omiſſionibus. Poteſt enim homo mereri, & bono pręmio dignus fieri, nō ſolū tale aliquid faciēdo quod bonū eſt fieri, ſed etiam omittendo quod bonū eſt non fieri, & malū eſt fieri. Sed demereri poteſt, non ſolū faciēdo quod malū eſt

fieri,ſed etiam omittendo quod bonum eſt fieri,& nõ malum eſt non fieri.

Quomodo actus humani, de voluntatis libertate participant.

CAP. XXIII.

Participatio voluntariæ libertatis.

EST etiam circa præſentem locum aduertendum,non requiri ad hoc vt in actu aliquo mereatur homo vel demereatur,quòd ſit actualiter & formaliter imperatus à voluntate:ſed ſufficit quod voluntas ſuper ipſum habuerit dominiũ & imperiũ,ita vt impedire potuiſſet ſi tantũ voluiſſet. Quod enim voluntate permittente fit, voluntariũ eſt,& vt libertatẽ voluntatis participans meritum vel demeritũ facit.Non enim ſolũ peccat voluntas, dum ipſamet eligit actũ malũ,ſed etiã quando appetitus ſenſitiuus malam paſsionẽ excitat:quã voluntas nõ ſupprimens dũ poteſt,ita acceptat atque permittit.Hac enim acceptatione vel permiſsione,actus ille de voluntatis libertate participat.¶ Ex quo patet.cauſa,ob quam in illis actibus homo non mereatur vel demereatur, quos habet à potentiis non ſubiectis volũtati, videlicet nutritione & augmẽtatione.Item in illis quæ ei vt corpori naturali cõ. ueniunt:vt cùm ſubito cadens homo aliũ opprimit, vel interficit.Hic enim nõ aliter homo ſe habet, quàm truncus,aut lapis, neque vt homo agit.Item in iis quæ homo dormiens per phantaſiam agit,ratione ligata. Item in iis quæ homo in furia exiſtens agit,non,compos mentis,nec ſuæ voluntatis vtens libertate.¶ Conſequitur etiam,non demereri hominem ex ſolo aſpectu rei illicitæ ablatæ,ad quam non ſe per voluntatem conuertit,neque in auditu rerum obſcœnarum ſubito,cum non aduertit voluntariè auditum ad huiuſmodi,& ita in cæteris.Non enim in poteſtate voluntatis erat talem actum cõpeſcere, neque aliquid de libertate volũtatis participat. Qui autem voluntariè conuertit oculos ſuos ad aſpiciendum vana, aures accommodat ad mala audiendum,& ita in aliis:aut etiã non auertit oculos,non obturat aures, cùm poſsit & debeat,hic in operationibus ſenſuũ,peccat ex libertate voluntatis,cuius ibi fit participatio. ¶ Conſequitur inſuper (quod ſupra diximus)primos illos paſsionum motus qui

ab appe-

ab appetitu ſenſitiuo exurgũt in homine,præueniẽdo voluntatis imperiũ,nõ imputari homini ad demeritũ,ſi nulla ſit acceptatio voluntatis, ſi voluntas mox vt ſenſerit, ſeſe opponens incipiat eoſdẽ cõpeſcere. Hoc tamẽ ſciendũ eſt,quanto magis diu tales motus ſuſtinet poſtquam aduertit & repellere potuit, tãtò magis ipſi imputari ad demeritũ:quoniã cõtinuò magis de libertate participat,quãtò magis volũtas in eis cõquieſcit. Et vniuerſaliter ita in omnibus iudicandũ eſt,quãtò vnuſquiſque actus,vel vnaquæque omiſsio magis eſt voluntaria,& quãtò magis de volũtatis libertate participat,tãto maioris eſſe meriti vel demeriti. ¶ Circa quod etiã notãdũ eſt poſſe in aliquo actu eſſe participationẽ voluntariæ libertatis,etiã tũc cùm voluntas omnino nihil operatur & prorſus eſt ligata:videlicet cũ aliquid prius volũtariè homo eligit, & liberè operatur vel admittit,ad quod alterũ illud per ſe cõſequi eſt natũ. Vt qui per tẽpus vigiliæ illicita varia cogitat,neque antequã ſomno ſe dat,agit pœnitẽtiã ſuæ vanitatis, huic ſi per noctẽ de præteritis vanæ occurrant imagines,inordinationes huiuſmodi & illuſiones nocturnæ nõ prorſus culpa vacant. Volũtarię nãque libertatis aliquid habent, quatenus vigilãs illa admiſit in ſeſe, vnde in ſomno plerunque ſolẽt cõſequi. Sic qui ſe volũtariè inebriat,ſi poſtea ebrietate obrutus delinquat,vel cõmittendo quæ committere nõ debet, vel omittendo quę facere debuit, hunc certe à peccato nõ excuſet ebrietas. ¶ Atque hac in re quãtùm ad ea quę in ſomno fiũt multũ cõfert illa ſomniorũ naturaliũ ab animalibus diſtinctio quã in libro pręcedenti poſuimus. Naturalia enim ſomnia abſque volũtatis participatione,ſunt eo quod cauſam habeãt naturalẽ. Animalia verò aliquid de volũtaria libertate participant. Quid autem ſit volũtariũ, & quot modis dicatur,& alia plura quæ de volũtario ſubtilius ſolẽt differi, ad moralẽ doctrinam pertinent. Nobis ſufficit generaliter hominis iſtam prærogatiuã in merendo vel demerendo deſcripſiſſe. Nota.

Homini quomodo ratione uoluntatis præcepta fiunt & promiſsiones.

CAP. XXIIII.

Præcepta ſolis rationalib' dãtur.

HAbet quoque à voluntate homo, vt ſolus ipſe inter cætera omnia naturalia creata poſsit accipere præcepta & prohibitiones, promiſsiones item & comminationes. Hæc enim illic locũ habent, vbi eſt actionum libertas. Fruſtra namque præceptũ fieret illi à quo nõ poſſet fieri quod nõ præcipitur, vel à quo nõ poſſet non fieri: vt potè illi quod naturaliter quippiã facit vt nõ poſsit in oppoſitum. Quemadmodũ vanè præciperet, qui igni præciperet calefacere, aut materiam appoſitam inflammare. Neque illic eſt præmia proponere, vbi non eſt libertas ad faciendũ vel omittendũ. Ad hoc enim præmia proponuntur (ſiue bona promittendo, ſiue mala comminando) vt ad ea quæ bona ſunt agenda extimulẽtur, vel ab his quæ mala ſunt amoueãtur ij, qui libertatẽ habent ſiue bonũ ſiue malũ faciendi aut omittendi, pro ſua libertate. ¶ Eſt autem promiſsio & cõminatio de re nõ præſente ſenſibus ſed quæ tanquàm futura proponitur. Sunt enim promiſſiones de futuris, itẽ & cõminationes. Vnde cùm ſolus homo propoſitione futurorũ moueatur, cætera verò omnia tantũ ad præſentiã obiecti ſenſibilis per ſenſitiuũ appetitum mouentur naturaliter, hinc fit vt nõ poſsint niſi homini promiſsiones fieri & comminationes. Et licet aliquãdo appellemus oſtentationem ipſius appetibilis promiſſionem, & oſtentationem rei terribilis, nonnunquàm vocemus comminationem (velut cum cani baculum oſtendimus, eundẽ vibrantes tanquã indicantes accepturum illum verbera ſi ad carnẽ hanc accedat) id tamen manifeſtum eſt potius allicere vel abſterrere eſſe, quam promittere vel comminari. Quod etiam in ſcripturis legitur, Deum præceptũ poſuiſſe irrationabilibus creaturis, quemadmodum de cæleſtibus corporibus non ſolũ irrationabilibus,

Pſal. 148.

ſed etiã inanimatis dicitur. Pſal. 148. quod illis Deus poſuerit præceptum quod nunquã præteribit, hoc certum eſt dici metaphorice, videlicet ad ſignificandum Diuinam inſtitutionem, qua illis motum ſuum ab initio influit & deſiniuit, quem ipſa inuiolabili lege obſeruant. Propriè ergo ſolis hominibus præcepta & prohibitiones, promiſſiones, & comminationes conſtituuntur. Maximè autèm

illæ pro-

illæ promiſsiones ſecundum dignitatẽ hominis ſunt quibus bona æterna promittuntur.

Quod homo ratione uoluntatis capax ſit infiniti boni.

CAP. XXV.

HAbet inſuper homo à volũtate, vt ſolus ſit capax infiniti boni, nulloque poſsit bono creato repleri, nullo poſsit temporali bono ſatiari. Eſt enim ipſa capacitatis infinitæ, & durationis æternæ: cũ ſit potentia non immerſa materię, & à corpore ſeparabilis, atq; in ęternum permanſura. Omnia autẽ alia creata præter Deũ ſolùm, finita bona ſunt. Solus Deus eſt bonũ infinitũ & incõprehenſibile. Ac proinde nõ põt hoĩs voluntas vllo bono creato quantũlibet præcellenti ſatiari, niſi ſolo Deo. Nã finiti ad infinitũ nulla eſt proportio. Vnde ſicut ſi vas aliqđ imaginaremur infinitæ capacitatis corporalis, nullo poſſet creato liquore impleri, etiã ſi oĩa flumina in illud infunderẽtur, omneſq; aquarũ fontes, & putei: ita ſanè volũtas hoĩs infinitę capacitatis exiſtẽs, nullis poteſt bonis creatis, etiã ſi vniuerſa ſimul influãt ſatiari. Quantũcunque enim boni finiti in volũtatẽ immiſeris, nihil aliud agis, quàm ſi immenſum vas, aquæ guttulã infuderis. Verùm infinitũ aliquod flumẽ infinitũ vas poſſet replere, minus autẽ infinito nõ poſsit replere infinitũ. Infinita enim capacitas requirit infinitũ replens, ſi debeat repleri. Vnde impoſsibile eſt voluntatem vllo creato ſatiari. ¶ Appetitus autem ſenſitiuus non eſt capacitatis infinitæ, ſed admodum modicæ: propter quod facilè impletur, & impletus ceſſat concupiſcere, donec rurſum illo, quo plenus fuerit, euacuetur. Atque hinc manifeſta eſt differentia inter animalia bruta & homines brutaliter ſiue beſtialiter viuentes. Animalia enim bruta quoniã non niſi appetitum ſenſitiuũ habent cito ſatiãtur & replentur, modo cibo vel potu. Homines autẽ eiuſmodi, vcrè nõ homines, equis & mulis minus rationabiles, qui voluntatẽ habent ſenſualitati ſubſeruientẽ & ſimiliter vt appetitus ſenſitiuus inordinatè abſque regula rationis ſenſibilia appetentem, nunquàm poſſunt temporalibus rebus ſatiari, quantũ ad effectũ, vt guloſi cibos atque potus abſque termino concupiſc

Voluntas nullo creato ſatiabilis.

cupiſcũt,nec ingurgitare deſiſtũt, donec vſque ad guttur ab imo pleni prohibeãtur vlterius ingurgitare,nõ defectu deſyderij,ſed defectu corporis,quòd omnino nequit amplius recipere,propter nimiã impletionẽ. Ea verò ſenſibilia bona quæ nõ intra nos ſuſcipimus(vt ſunt pecuniæ & poſſeſsiões,& huiuſmodi)abſque vllo termino & fine ſemper appetuntur. ¶ Videlicet hoc ipſo cognoſcere poteſt & debet homo,per illud quo ſupereminet cæteris animantibus,ſe eſſe capacitatis infinitæ, & nullo finito bono ſatiabilẽ. Propter quod vane laborat,ac fruſtra ſeipſum diuexat homo,dum temporalibus,ac finitis huiuſmodi bonis quæ in hoc mundo ſunt,ſuũ cupit infinitũ deſiderium adimplere:non minus quàm ſi vas infinitum (vt diximus) modico aquæ cyatho quis laboret implere. Illud autem bonum requirere debeat,& toto conatu inueſtigare,quod ſolùm eſt ſuo infinito appetitui proportionatum,quod ſolùm poteſt hominis deſiderium penitus implere & ſatiare perfectiſsimè. Bonum autem hoc vnicum eſt, non temporale,ſed æternum,non creatũ,ſed creator dominus Deus ſuper omnia benedictus,qui ad hoc nos ſic creauit capacitate infinitos,vt ipſum qui ſolus in infinitum poteſt adimplere,requiremus, & ad eũ omnẽ noſtrum dirigeremus deſiderium. Cum enim nihil ipſe fruſtra fecerit,qui eſt ſapientiſsimus omniũ cõditor,nunquã vtique hominis voluntatẽ infinitæ feciſſet eſſe capacitatis,niſi aliquomodo voluiſſet bono infinito eam adimplere. Vnde cũ ſolus ipſe tale bonum infinitum ſit,conſtat ad hoc illũ feciſſe nos capacitatis infinitę,vt ab eo pleniſsimè ſpleremur. ¶ Hãc philoſophiam non ignorabat ille qui de poſt fœtentes aſſumptus fuit ad regnum cum diceret,Satiabor cum apparuerit gloria tua. Sic & in alio loco exclamãs,Quid enim mihi(inquit)eſt in cælo,& à te quid volui ſuper terram? Quaſi dicat,Omnino nihil eſt,quod meam infinitam capacitatem valeat implere. Et ſubiungens quid ſit quo credat poſſe ſe adimpleri,ita proſequitur,Defecit cor meum, & caro mea,Deus cordis mei,pars mea,Deus meus in æternum. Et rurſum alio loco,Credo videre bona dñi in terra viuentium. Manifeſtè videlicet ſignificans,non hic in terra exi lij &

Margin notes: Chriſtiane lector attende. — Pſal. 16. — Pſal. 72. — Pſal 26.

ra exilij & morientium eſſe vlla bona quibus poſſit ſatia Luc.12.
ri. Sic enim loquitur quaſi nulla hic bona viderit. Hinc & .18.
& Saluator in euangelio, toties monet theſaurizare non theſauros in terra, ſed theſauros in cælo indeficientes.

Quomodo per voluntatem Deum amare, Deoq; uniri poteſt homo.

CAP. XXVI.

Habet inſuper homo ex voluntate vt inter omnes creaturas ſolus poſſit Deum diligere, eique per voluntatem adhærere perpetua adhæſione. Nam animalia bruta per ſenſitiuum appetitum non poſſunt niſi quæ ſenſibilia bona ſunt, & quæ ſenſus iudicat conuenientia diligere. Deus autem nullo ſenſu ſentiri poteſt: homo verò ſicut per intellectũ ſenſui ſupereminentem, poteſt Deum cognoſcere, ita per voluntatem Deũ poteſt amare. Amor verò facit rem amantem adhærere rei amatæ. Hęc enim eſt natura amoris, vt vniat amantem cum re amata: faciatq; vnũ ex duobus. Eſt enim vinculum & quaſi viſcus ſiue glutinũ, quo cõuiſcãtur, cõuniũtur, & conglutinãtur adinuicẽ amãs & amatũ: ita vt etiã vulgo qui ſe multũ amãt, vnã animam in diuerſis corporibus dicãtur habere. Et ſicut Paulus de meretricio amore ait quod 1.Cor.6.
duos coniungat in vnũ corpus (Qui adhæret, inquit, meretrici, vnũ corpus efficitur) ita de amore ſpirituali voluntatis dicendũ eſt quod vnũ ſpiritum efficiat. Vnde & ſubſequenter de amore diuino loquens adiecit, Qui autem adhæret domino, vnus ſpiritus eſt. Hæc enim adhæſio de qua loquitur, nõ niſi per amorem eſt. ¶ Poteſt ergo homo per voluntatẽ Deũ infinitũ amare, & ſic cũ illo vnũ fieri. Per voluntatẽ quoq; põt homo donec abeſt à Deo ipſum proſequi & deſiderare, infinito & infatigabili deſyderio, & in eo iam habito, poteſt gaudere, & quanto perfectius habuerit, tanto perfectius gaudere: & cum perfectiſsimè ipſum habuerit, in futura ſcilicet patria, tunc perfectiſsimè gaudebit, eritque ibi vnio perfectiſsima, ſupra quã humani ingenij valeat caligo nunc apprehendere.

¶ Ecce quanta quàm admirãda ſunt, quàm eximia, quàm præcellentia, quæ humana ſoboles verè cælo demiſſa ab

alto præ cæteris omnibus creaturis poſſidet,quibus creatis omnibus præſtat & præfertur in immenſum. Vide ô homo & attende,q̃ nobilẽ te nobiliſſimus creauit conditor tuus.Ecce qui cunctas res naturales creauit finitas,te ſolùm infinitũ creauit:& talem te creauit vt ab ipſo poſſes inhabitari,& ab ipſo infinitè bono,infinitè beatificari.

Concluſio libri. ¶Sed nos iam ab infimis rerum naturaliũ elementis atq; principiis,ad id quod in creaturarũ ordine digniſſimũ eſt atque omniũ ſupremum Dei adiutoris(qui noſtrum ſic direxit calamũ)ſubuecti,quo iam auolabimus lõgius? quo proficiſcemur vlterius?Per materiã & formam rerum naturalium per earum cauſas,per motus & accidentia cætera, per generationes & corruptiones iam peruolauimus, ſupernas impreſſiones ſub nobis reliquimus,viuẽtium naturam & ſentiẽtium dignitatẽ (tam quo ad externos ſenſus,quàm quoad internos) propoſuimus ante oculos omnium.Inſuper & hominis intima introgreſſi, nobiliſſimas illas vires(intellectum & voluntatẽ) quãtam dedit altiſſimus,vtcunque lallantes puerorũ more & balborum inſtar magna fari geſtiẽtium expreſſimus. Quo verò ſuper hæc conſcendamus altius, in ordine rerum naturaliũ nequaq̃ poterimus inuenire.Ipſe igitur qui noſtræ fuit conſiderationis initiũ,qui ad ſui gloriam noſtrũ hactenus calamum direxit atque prouexit,nũc quoque noſtri laboris finem accipiat:& cuius gloriã in cũctis præcedẽtibus ſpectauimus, tandẽ in operis concluſione canticum laudis idem ipſe accipiat: qui in trinitate & vnitate viuit ac regnat in æterna ſecula benedictus. Amen.

¶Finit conſiderationis Phyſicæ liber
Duodecimus & vltimus.

PSALMVS ILLI QVI *ſolus implere potens eſt humanum deſyderium.*

QVemadmodum deſyderat fatigata cerua ad fontes aquarum, vt refocilletur in eis : ita deſyderant ad te Deus animæ noſtræ, arefactæ præ inopia , & fatigatæ carnis moleſtia.

Apud

Apud te namque ſolũ eſt fons vitæ, & torrentes voluptatis apud te ſunt. vena tu es aquarũ viuentiũ, quibus ſolis ſatiari poſſunt & inebriari rationales animę noſtrę.

Quæcunque in hoc creato mundo ſenſibus ſubiecta percipimus,nequaquam implere poſſunt, vel ſecundum partem minimã deſyderia noſtra, etiã ſi agglomerentur quæcunque orbis iſte continet ſuperna & infinita,nõ valebunt nec vnius hominis implere deſyderium.

Talem enim tu Deus piiſſime creaſti rationalem creaturam tuam:ita magnè Deus & mirabilis,magnum & mirabilem creaſti hominem.

Vt tui capax eſſet, nec vllo poſſet ſatiari bono niſi te, vt ſolo vnoquoque te poſſet impleri, ſuæque capacitatis teipſum accipere plenitudinem.

Irrationalium cæterorum animantium appetitus rebus impletur permodicis: pro nihilo eſt eorum ſatiare deſyderia.

Lupus famę inſaniens oue vna ſatiatur aut altera.Leo rugiens prædam adeptus modicã,ceſſat a venatione ſua.

At verò hominis voluntatem nimia donaſti amplitudine:latitudo capacitatis eius atque profunditas non habent terminum.

Quantumcunque fuerit iniectũ creati boni, non implebitur immenſitas eius: nihilo amplius quam ſi in ollam menſura infinitam iniiciatur paruula aquę guttula.

Infinitatem tamen iſtam non ad afflictionem contuliſti homini,vt ſemper egenus torqueretur atque famelicus:multò magis,vt veræ beatitudinis & ſupernæ fœlicitatis ſolus ipſe capax foret,talem creaſti eum.

Ita magne Deus nos voluiſti capaces facere amplitudinis tuæ.talem enim tibi complacui creaturam condere,in qua poſſes inhabitare ipſe ſecundum plenitudinem gloriæ atque fœlicitatis tuæ.

Quomodo autem te caperemus infinitum,immẽſum & immenſurabilem,niſi & nos tu creaſſes capacitate infinitos?nequit enim,ratione monſtrante,infinitum à finito concludi.

Magnum mare magnũ requirit alueũ,nec poſſet mare infini

infinitum finito contineri alueo.

Nequaquam ergo ad malum nobis eſt infinita capacitas iſta:quoniam quidem ad infiniti boni paſſionem fœliciſſimè nobis proficit.

O quàm dulcis eſt domine ſpiritus tuus:& quã bene illis erit qui dignas nunc tibi faciunt ſuas animas: vt ad eam tandem aliquando pertingant beatitudinem.

Bonum eſt homini cum portauerit iugum tuum domine ab adoleſcentia ſua,quia in vijs mãdatorum tuorum ambulans,perfectam cuſtodierit animam ſuam.

Et quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam præparaſti filijs hominum:quam nõ vidit oculus, non audiuit auris,lingua non guſtauit, imo neque cor hominis valuit comprehendere.

Ibi cõglutinabitur ſpiritus domini cũ ſpiritibus ſeruorum ſuorũ:indiſſolubili glutino charitatis perpetuæ erũt cõglutinata abſque diſſolutione,in æternitate perpetua.

Eia domine,quando veniet dies illa vt impleatur nobis beata vnio iſta : vt tu nobiſcum , nos tecum , tu in nobis & nos in te ſimus vnum ſuauiter.

Ibi erit abſque defectu ſatietas plena,ibi abſque ſiti, perfecta & dulcis ebrietas:cum ſeſe nobis manifeſtauerit reuelata facie fulgidiſſima illa gloria tua.

In beata vnione implebitur voluntas bonis omnibus quęcunque deſiderauerit:infiniti nãque boni talis poſſeſſio ſtatũ reddet totius boni accumulatione pfectiſſimũ.

Expectabo te domine,ſtabo ſuper ſpeculum & cuſtodiam me vt vigilem:donec tu mihi aduenias, plenitudo omnis deſiderij mei.

Abſque hæſitatione tibi fidẽs,credo videre bona omnia in terra viuentium:ad vitæ fontes aquarum:in te ſperans non confundar in perpetuum.

Gloria patri,& filio,& ſpiritui ſancto:

Sicut erat in principio,& nunc, & ſemper,& in ſecula ſeculorum. Amen.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

¶ Finit Pſalmus.

¶ Deo laus & gloria.

Digitized by Google

L. Salvarezza
"RESTAURO"
ROMA — TEL. 899223

Digitized by Google